



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

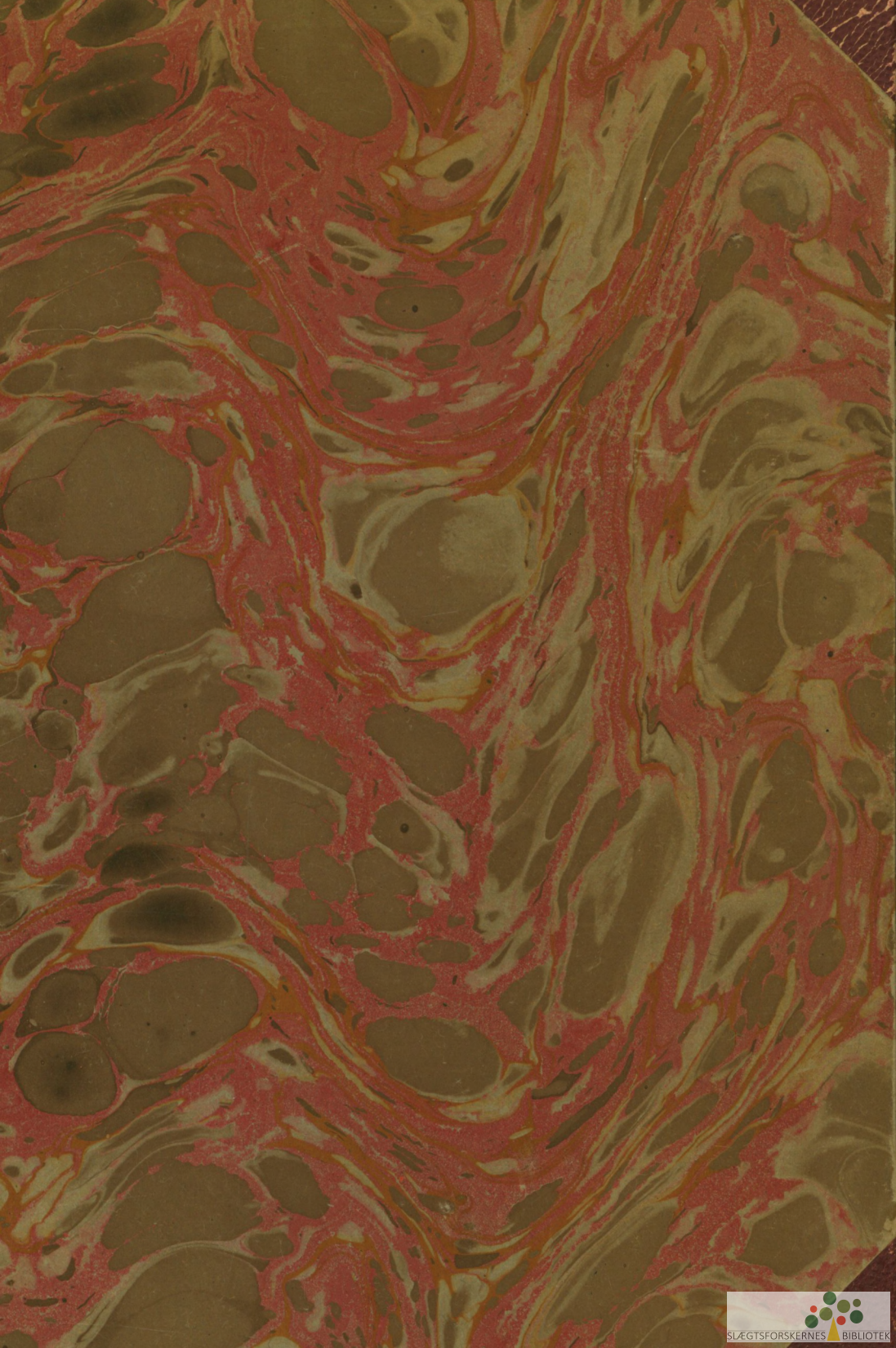
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

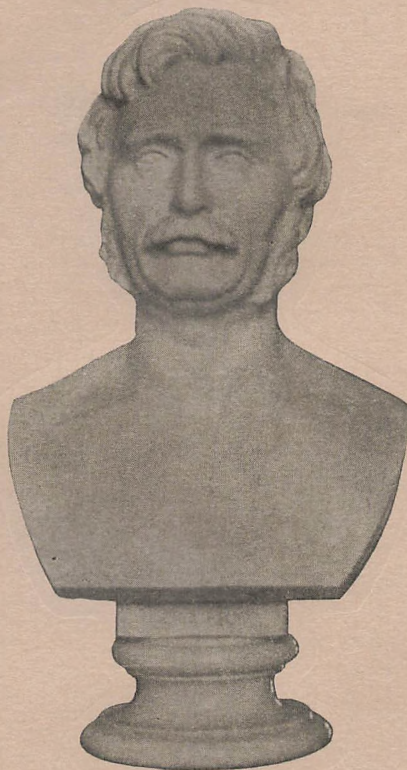
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



ANTHON FREDERIK TSCHERNING

AF

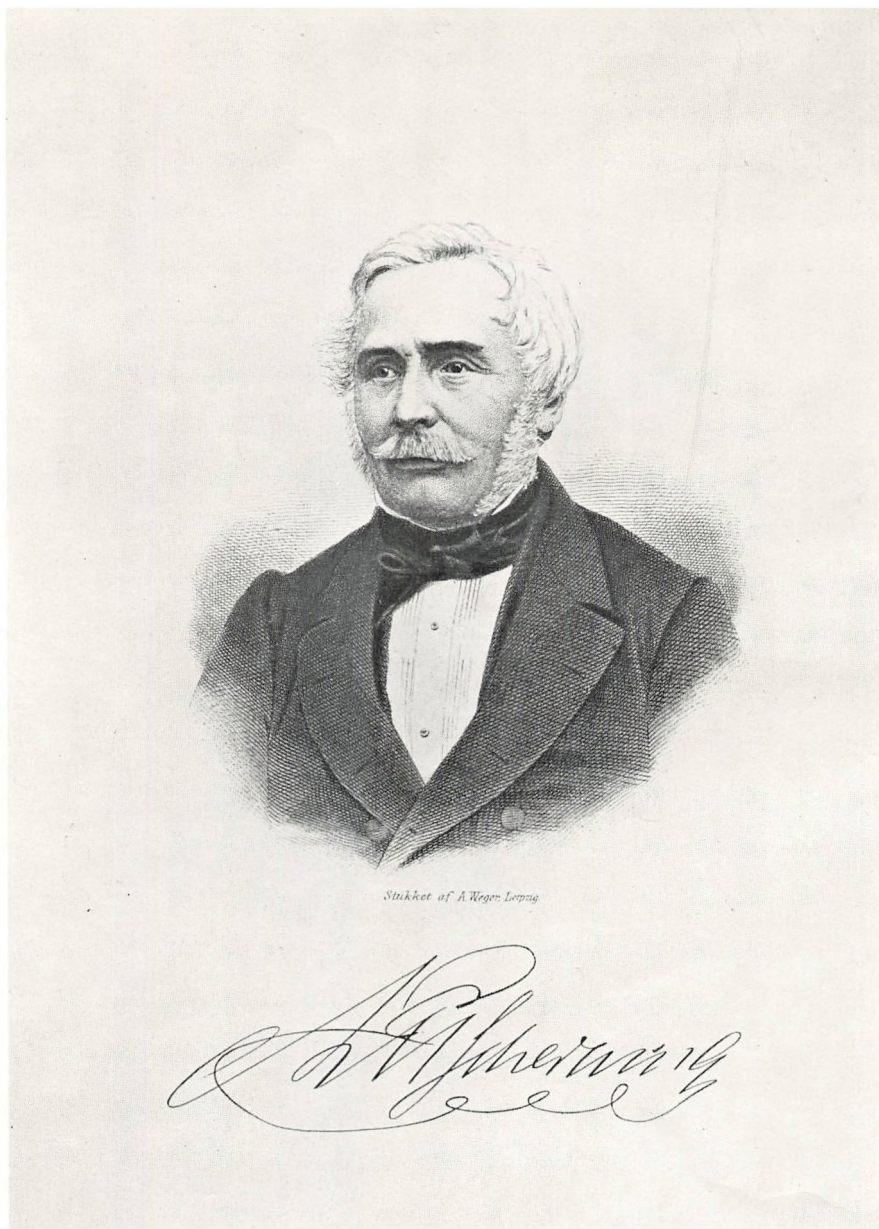
TORMOD JØRGENSEN



LEVIN & MUNKSGAARD . EJNAR MUNKSGAARD

KØBENHAVN 1938

ANTHON FREDERIK TSCHERNING



Stålstik efter fotografi o. 1870.

ANTHON FREDERIK TSCHERNING

AF

TORMOD JØRGENSEN



LEVIN & MUNKSGAARD . EJNAR MUNKSGAARD
KØBENHAVN 1938

INDHOLD.

| | side |
|---|------|
| Forord | 9 |
| 1. Barndom og ungdom | 13 |
| 2. Frederiksværk. Grækenland. Den kgl. militære højskole. Nationalbevæbningen ... | 24 |
| 3. Den store udenlandsrejse | 47 |
| 4. Afsked. Praktiske og politiske sysler. Giftermål | 65 |
| 5. Krigen 1848. Den grundlovgivende rigsforsamling | 96 |
| 6. Den første rigsdagsperiode | 145 |
| 7. Bluhmes og Ørsteds tid (1852—55) | 187 |
| 8. Andræs tid (1855—58) | 256 |
| 9. Halls tid (1858—63) | 291 |
| 10. Krigen 1864. Grundlovskampen | 376 |
| 11. Sidste år | 432 |
| 12. Manden og hans gerning | 471 |
| Navneliste | 483 |
| Emneliste | 491 |
| Ministerfortegnelse 1848—74 | 494 |

FORORD.

1945 er der gået halvandet hundrede år, siden Anthon Frederik Tscherning fødtes, og 1948 hundrede år, siden han som krigsminister varigt indskrev sit navn i Danmarks historie. Men endnu er der ikke fremkommet en tilfredsstillende skildring af hans liv og gerning.

Den korte indledende biografi i hans efterladte papirer og selve disse papirer giver i forbindelse med hans hustrus erindringer ret fyldig besked om hans privatliv og personlighed, men kun få og spredte oplysninger om hans politiske virksomhed. Og om Bøgedals bog fra 1897 skriver forfatteren selv i forordet, at det ikke har været hans hensigt at give en udtømmende behandling af emnet, men kun en let læselig fremstilling for menigmand. Han tilføjer, at der nok engang vil blive rejst Tscherning et mere værdigt minde i dansk litteratur; men hidtil er dette håb altså ikke blevet opfyldt.

Og dog findes der en næsten udtømmelig rigdom af oplysning om Tscherning i rigsdags- og rigsrådstidenderne fra 1848 til 1866, i periodens blade, politiske småskrifter, dagbøger, brevsamlinger og erindringer, i senere fremstillinger af hele tidsrummets historie eller dele deraf osv. Også fra utrykte kilder er der meget at hente. Men ingen har hidtil samlet dette rige stof, og det burde dog ske, før de ovennævnte mindeår oprinder.

Desuden giver den forestående mindefest for stavnsbåndets løsning en særlig anledning til at udsende en levnedsskildring af Tscherning. Fremfor alle andre bør nemlig han og Grundtvig ved den lejlighed æres blandt dem, der har bygget videre på den grundvold, som lagdes ved det 18. århundredes danske landboreformer. Grundtvig gav den frigjorte bonde et åndeligt mål at stræbe imod, Tscherning gav ham et socialpolitisk. Der er ingen fare for, at Grundtvig skal blive glemt ved denne fest; Tscherning bør lige så lidt glemmes.

Og endelig gør et tredje forhold en Tscherningbiografi betimelig på nærværende tidspunkt. Tscherning var demokrat, og aldrig har dette samfundssyn haft bedre talsmand her til lands. Skal nogen kaldes det danske demokratis

fader, må det være ham, som ikke blot lærte demokrati, men levede det. Nu da dette samfundssyn angribes så voldsomt udenlands og også kritiseres stærkt herhjemme, bør mindet fremdrages om ham, som i sit eget liv i sjælden grad forenede jævnhed og adel og brugte al sin tid og kraft til gennem folkeopdragelse under selvtugt at gøre dansk demokrati til aristokrati, almue til adel. Lad være, at der er langt igen, før dette høje mål nåes; kun få tør dog vist for alvor nægte, at en del af vejen er tilbagelagt, og derfor bør ikke mindst Tscherning takkes.

Bogen er blevet langt større end oprindeligt tænkt. Forklaringen er stoffets overvældende rigdom og så det forhold, at fra 1848 er Tschernings historie i den grad vokset sammen med Danmarks politiske historie, at meget deraf har måttet medtages som den for forståelsen nødvendige ramme om hans billede.

Jeg bringer Carlsbergfondets direktion min ærbødige tak, fordi den har muliggjort bogens udgivelse. Fremdeles takkes alle, som ved gode råd og velvillig imødekommenhed har lettet og støttet arbejdet; særligt takkes fru K. Eberth, f. Tscherning, for nogle smukke, hidtil ikke offentliggjorte billeder og magister V. Gay, som elskværdigt har stillet afskrifter af en del vigtigt kilde-materiale fra 1848—49 til rådighed.

Januar 1938.

Forfatteren.

For ensartetheds skyld er alle citater gengivet i forfatterens retskrivning. I kildehenvisningerne er brugt følgende forkortelser:

- E. p. = Af Anthon Frederik Tschernings efterladte papirer.
Fru T. = Af Eleonore Christine Tschernings efterladte papirer.
N. t. = Nørrejysk tidende.
FHa. = Fra Holbæk amt. I disse årbøger har højskolelærer J. P. Jensen i artiklerne »Kundby bønder«, »Tscherning og Svinningekresen« og »Tschernings sidste breve til Jens Gregersen« givet mange værdifulde oplysninger og navnlig offentliggjort en lang række af Tschernings breve til Jens Gregersen og andre af Holbækegnens bønder.
Gr. = Den grundlovgivende rigsforsamlings forhandlinger.
F. = Folketingstidende.
L. = Landstingstidende.
R. = Rigsrådstidende.
O. = overordentlig.
Sp. = spalte. — Orl. 1864 sp. 242 betyder altså »det overordentlige rigsråds landstingstidende 1864 spalte 242«.
Jfr. = jævnfør.
S. = side.
Ss. = sammesteds.

I øvrigt er trykte kilder første gang nævnt ved forfatternavn og bogens tittel, senere som regel alene ved forfatternavn, hvor misforståelse er udelukket. I de første fire kapitler, som væsentligt er udarbejdet på grundlag af Tschernings og fru Tschernings papirer, er kun henvist til dem, hvor det syntes påkrævet; fra og med femte kapittel er gennemført nogenlunde fuld henvisning også til disse kilder.

For at lette orienteringen i bogen er foruden navneliste tilføjet en emneliste, som trods sine mangler forhåbentlig vil være læserne til nytte. I samme øjemed er tilføjet en fortegnelse over samtlige ministre fra marts 1848 til juli 1874 med angivelse af tidspunktet for deres til- og fratrædelse.

1. BARNDOM OG UNGDOM.

Slægten Tscherning kan følges tilbage til det 16. århundrede. I Bunzlau i det vestlige Schlesien døde 1595 buntmager Andreas Tscherning. Både hans søn Caspar (1559—1623) og dennes søn Andreas (død 1632) drev samme næring i Bunzlau. Men sidstnævntes søn, som også hed Andreas (1611—59), er måske blevet påvirket af sit lidt ældre bysbarn Martin Opitz (1597—1639), »den tyske digtekunsts fader«; Andreas Tscherning skrev i hvert fald digte, således et til ære for Gustav Adolf, og døde som professor i digtekunsten i Rostock. Den fjerde Andreas Tscherning (1645—1722) blev jurist, kom til Danmark, ægtede 1674 Anna Mikkelsdatter i Helsingør og blev året efter garnisonsauditør sammesteds. Femte Andreas (1676—1710) faldt som løjtnant i slaget ved Helsingborg. Sjette Andreas (1708—81) var kræmmer i København og kaptajn i borgervæbningen; hans anden hustru, Karen Marie Mørch, som han ægtede 1758, fødte 1767 en søn, der fik navnet Ejlert Peter.¹

¹ Louis Bobé »Die deutsche St. Petri gemeinde zu Kopenhagen« s. 457. — Lengnicks »Stamtavler« VII lader stamfaderen være generalauditør Paulus Tscherning (1627—66), som efter denne fremstilling var fader til den fjerde Andreas hos Bobé. — Hauch Fausbølls »Slægtshåndbog« s. 1086 kender Mertin (?) Tscherning, der 1502 var mølle-ejer i Neuhaus ved Tschirnefloden i det nordvestlige Schlesien og 1530 nævnes i et skatte-register i Görlitz. Hans søn, magister Martin Tscherning, var fader til buntmager Andreas Tscherning (1520—95) i Bunzlau. Men efter denne fremstilling var ikke Caspar, men en yngre broder Andreas tip-tipoldefader til Andreas Tscherning (1708—81), altså med lige saa mange mellemed, men andre. Sidstnævnte havde med to hustruer tolv eller tretten børn, hvoraf dog flere døde som små, og de øvrige enten var ugifte eller barnløse undtagen tre, te- og porcelænshandler Andreas Gottlieb Tscherning (1732—80), oberstløjtnant William Tscherning (1752—1831) og Ejlert Peter Tscherning. Af de andre brødre var to præster, og Johan Frederik Tscherning (1743—1808) døde også som oberstløjtnant; året før sin død udmærkede han sig som major i Københavns borger-væbning under bombardementet (se Museum 1891 I, 93—96; i registret hertil forveksles han med halvbroderen Ejlert Peter). William Tschernings eneste og barnløse søn Frederik Ejlert (1798—1876) blev oberst og ridder af Dannebrog ligesom fætterten Anthon Frederik. I. C. W. Hirsch og K. Hirsch »Fortegnelse over danske og norske officerer« XI s. 340 gør fejlagtigt Frederik Ejlert til Ejlert Peters søn. Ved hans dåb

Ejlert Peter Tscherning¹ blev student 1783 og begyndte efter sin afdøde faders ønske at studere teologi. Som ubemidlet måtte han tage plads som huslærer, men fortsatte dog sine teologiske studier, til moderen døde 1785; så blev han jurist og fik plads på et regeringskontor. Men da krigen med Sverige brød ud 1788, meldte han sig ved artilleriet, kom til Norge, blev efter nogle ugers prøvetid sekondløjtnant og tjente som sådan seks år, skiftevis i Danmark og Norge. Samtidigt studerede han ret indgående forskellige fag og nåede t. eks. så vidt i matematik, at han 1791 i Frederiksstad kunde holde matematiske forelæsninger for officererne i det søndenfjeldske regiment. 1792 ægtede han Maria Lützow, datter af orlogskaptajn, senere viceadmiral Anthon Frederik Lützow. Denne tilhørte en gammel officersslægt, der skal stamme fra Venden. Både på fædrene og mødrene side er A. F. Tscherning således af fremmed afstamning. I ægteskabet fødtes seks børn, hvoraf fire døtre og en søn nåede voksen alder. Tre af døtrene blev gift med officerer; Sara, den næstyngste, forblev ugift og døde 1841; hun blev med tiden broderens yndlingssøster og fortrolige veninde, men var efter sigende ellers ikke afholdt.² Sønnen var den tredje i rækken og fødtes 12. december 1795; efter morfaderen kaldtes han Anthon Frederik.

I 1794 forfremmedes E. P. Tscherning til kaptajn og blev samme år inspektør på Frederiksværk.³

Gennem en forhen øde strækning havde Frederik d. fjerde 1717—19 ladet grave en kanal fra Arresø til Isefjord. Vandkraften ved denne kanals udløb havde man flere gange søgt at udnytte ved fabriksanlæg; men først da den norskfødte Johan Frederik Classen af Frederik d. femte i 1756 fik overladt et betydeligt areal med nogle gamle bygninger, kronedes disse bestræbelser med held.

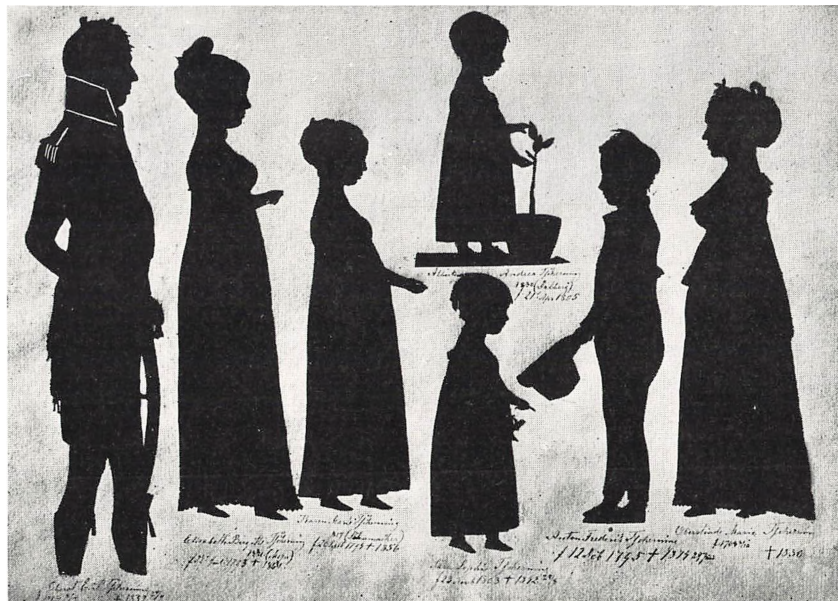
Det var i merkantilismens dage, da regeringen i Danmark som andetsteds søgte at fremelske industri, koste hvad det vilde. Det var lykkedes Classen at vinde kongens og hans yndling A. G. Moltkes velvilje. Begunstiget ved privilegier og rigelige pengetilskud tog han fat med stor dygtighed og energi, men også med hård hensynsløshed, og resultatet blev en vidtforegret virksomhed, fra 1758 bærende navnet »Frederiksværk«, der forsynede hær og flåde med mange slags fornødenheder, særlig dog krudt og kanoner. Samtidigt samlede Classen trods bøndernes forgæves klager jordegods omkring Frederiksværk og på Falster, ligesom han erhvervede ejendomme i og ved København. I sit testa-

var begge de militære farbrødre faddere — han opkaldtes jo også efter dem — og Ejlert Peters hustru var hans gudmoder. Se »Roskilde domkirkes dåbsprotokol 1774—1814« s. 405 i Sjællands provinsarkiv.

¹ E. p. I s. 4 f. og Kr. Petersen »Ejlert Peter Tscherning« (Histor. tidsskr. 9. r. 3. b.).

² Fru T. s. 70.

³ G. Hornemann »Frederiksværks historie i omrids«.



E. P. Tscherning med familie o. 1809.

mente skænkede den barnløse mand størstedelen af sin rigdom til det fideikommiss, der endnu bærer hans navn; men Frederiksværk med de to hovedgårde Arresødal lige øst for fabriksbyen og Grønnæssegård på sydsiden af Halsnæs samt tilhørende bøndergods overlod han til kronprinsens svigerfader, landgrev Karl af Hessen, mod en årlig afgift til fideikommisset. Landgreven overdrog bestyrelsen til generalkommissær Hassler, der antog E. P. Tscherning som inspektør, og denne udfoldede her en rig og mangeartet virksomhed, lige til han 1830 blev vicekommandant på Rosenborg, en retrætepost for gamle officerer. Her døde han 1832. Hans hustru var død 1830.

Under Tschernings ledelse udvidedes værket betydeligt og optog bl. a. også fremstillingen af landbrugsredskaber. Ændrede nationaløkonomiske anskuelser medførte udskiftning og udflytning af bøndergårdene samt hoveriafløsning og udstykning af en del af hovedgårdenes jord til bøndergårde og smålodder til arbejderne på værket.

1804 solgte landgreven Frederiksværk med tilhørende gods til sin svigersøn kronprinsen, men administrationen forblev den samme.

Den energiske, men noget rethaveriske Tscherning havde gennem årene adskillige stridigheder med administrationen i København; men takket være Frederik d. sjettes tillid og yndest holdt han som nævnt stillingen lige til 1830. Hans virkestrang fandt ikke tilstrækkelig udløsning inden for værkets grænser; som 1788 havde kaldt soldaten frem i ham, således gjorde også 1801 og 1807. I 1801 dannede han et frivilligt korps til beskyttelse af værket. I 1807 var han ivrig for at forsyne København med krudt, inden englænderne fik indesluttet byen. Et par forsendelser nåede frem i god behold; men en stor transport på 800 vogne, som han selv førte, blev ved Kollerkolle syd for Furèsø¹ standset af englænderne, som tog de første vogne; resten undslap til Kronborg eller tilbage til Frederiksværk, idet dog en del af kuskene flygtede med deres vogne og gemte krudtet hist og her. Tscherning selv nåede tids nok tilbage til Frederiksværk til at få sin kone og døtrene bort, inden de forfølgende englændere viste sig, og ved sin resolute optræden opnåede han en gunstig kapitulation, da der ikke kunde gøres virksom modstand.

Herved vandt Tscherning i høj grad Frederik d. sjettes tillid, og denne benyttede ham i de følgende krigsår til at lede den danske spionage i Sverige, et hverv, som Tscherning gik ivrigt op i. 1811 udarbejdede han en plan til et indfald i Sverige. Samme år blev han sendt til Norge for at skaffe kongen underretning om stemningen deroppe. Fra 29. decbr. 1813 til 18. jan. 1814 kommanderede han et korps på 1600 frivillige på Als; han gik over til Sundevad og imponerede fjenden, så at der afsluttedes en for de danske fordelagtig konvention. Efter freden i Kiel benyttede kongen ham til at udforske folke-

¹ Hornemann siger, at det skete ved Herløv.

stemningen i Holsten og holde øje med de svenske troppebevægelser i Nordtyskland. Først 1816 vendte han tilbage til inspektørstillingen med rang som oberst.

Det var under sådanne forhold, Anthon voksede op. Der var fra hans tidlige barndom nok at se og høre. Frederiksværk var en hel lille verden med sine 500 indbyggere og med arbejdet i værkets mange afdelinger og det tilhørende landbrug. Skønt eneste søn blev han ikke forkælet. Moderen skal i sit barndomshjem have følt sig og sine tre søstre tilsidesat for den eneste broder, og hun vilde nu ikke ved opdragelsen af sin eneste søn og hans fire søstre gøre samme fejl. Drengen blev tidligt vænnet til arbejde. Engang kom morbroderen, som på det tidspunkt var kaptajn, i besøg, og han så da til sin forundring søstersønnen sidde med et strikketøj. Men moderen hævdede, at det havde han godt af: »Han kan dog ikke altid gå ude og gøre dumme streger med de andre drenge.« Dette skete imidlertid ikke for at holde inspektørens søn borte fra de øvrige børn på værket; til sit 13. år gik han i skole sammen med værkets andre drenge, arbejdernes såvel som funktionærernes.¹ Og da moderen en dag så sin søn optræde hovent over for kammeraterne, lukkede hun vinduet op og sagde, at de ikke skulde lade Anthon gøre sig vigtig, men banke ham, hvis han ikke var skikkelig.

For at vænne ham af med kujoneri lod forældrene ham allerede som lille dreng hente posten to kilometer borte på Arresødal, hvortil vejen gik gennem skov og langs en stejl brink med åen flydende forned. Engang på en sådan tur lød det for drengen, som om nogen fulgte tæt i hælene på ham. Han blev bange og løb; men jo stærkere han løb, des stærkere løb også forfølgeren. Så opdagede han til sin store lettelse, at den mistænkelige lyd stammede fra hans lidt stive bomuldsbukser, der skrattede, når han bevægede sig hurtigt.

Faderen tog ham med på sin daglige runde gennem værkstederne og spurgte ham ud om, hvad han der hørte og så. Tidligt måtte han hjælpe til på kontoret, udmåle sæd fra magasinet og forestå salget af kartofler samt føre bog derover.² Da sønnen ytrede lyst til at blive mekaniker, lod faderen ham fra 11 års alderen arbejde et par timer dagligt i de forskellige værksteder. Han kom på den måde i nær berøring med arbejderne og stod sig godt med dem. Engang fik han i smedeværkstedet kvæstet en finger; han blev imidlertid ved sit arbejde den fastsatte tid, og da han kom hjem med den beskadigede fin-

¹ Efter Carl Christensen »Frederiksværks skolevæsen i ældre tid« (i »Fra Frederiksborg amt« 1913) havde Frederiksværk skole i Classens tid været ussel, men forbedredes meget af Hassler. Førstelærer blev en student Sørensen, der fra 1801 tillige fungerede som løjtnant i det frivillige korps. Foruden ved teoretisk undervisning beskæftigedes børnene som tilkommende arbejdere på værket fra tidlig alder med praktisk arbejde.

² Faderen lærte ham at pode, hvilket dengang hørte med til god opdragelse (F. 1862 sp. 4078).



Maleri af ukendt kunstner o. 1805.

ger, var det så langt fra, at moderen ynkede ham, at hun tværtimod skammede ham ud, fordi han havde båret sig så klodset ad. Allerede som ganske lille dreng lærte han at svømme.¹

Begivenhederne efter fredsbrudet 1807 gjorde et stærkt indtryk på drengen. Han tog selv del deri, for så vidt som han red bud mellem faderen og moderen, der jo sammen med søstrene var sendt hjemmefra. Og senere, da faderen søgte at organisere en rejsning i Nordsjælland mod englænderne, blev Anthon flere gange sendt af sted med hemmelige meddelelser. Fra højderne ved Frederiksværk så han på nathimlen brandskæret fra København, og efter englændernes bortrejse gæstede han sammen med faderen den delvist ødelagte hovedstad, hvad der efterlod et uudsletteligt indtryk i hans sind.

Det er ikke underligt, at disse oplevelser og indtryk drog drengen bort fra mekanikken ind på den militære bane. Allerede i 1804 havde faderen for øvrigt ladet ham indskrive som volontør i det kgl. artillerikorps, og efter konfirmationen optoges han 1. august 1809, knap fjorten år gammel, i artillerikadetinstituttet.

Anthon blev konfirmeret i blå trøje og gule nankingsbukser. Dels var der ikke særlig gode råd i inspektørhjemmet, dels vilde forældrene ikke koste ny konfirmationsdragt, da sønnen snart skulde ind i kadetkorpset og derfor foreløbigt ikke vilde få brug for civile klæder.

Tscherning var på instituttet de normale fire år. Fra den tid foreligger ikke særlige efterretninger om ham, hvilket vistnok har sin naturlige forklaring i, at han passede, hvad han skulde, var vellidt af kammerater og foresatte, men ikke udmærkede sig i nogen retning ud over, at han på det praktiske område var de andre overlegen.² 1813 afgik han som nr. 5 med sekondløjtnants rang.

Det var i krigens tid, og den unge officer kom straks i virksomhed med at lede transporter o. lign., men fik til sin store skuffelse ikke lejlighed til at deltage i noget slag. Den lejlighed fik han for øvrigt aldrig. Freden i Kiel satte brat punktum for krigen i Holsten.³ Derimod fulgte han med et dansk hjælpekorpset mod Frankrig under kommando af general Kardorff og deltog i

¹ F. 1858 sp. 4101.

² At han var flink til gymnastik, ses af F. 1859 sp. 2418.

³ Mange år efter gav Tscherning lejlighedsvis i folketinget en lille skildring af sine oplevelser i Holsten 1813—14. En anden folketingsmand havde sagt, at holstenerne dengang var hårde og træske mod de danske soldater. Tscherning svarede, at det var »umuligt for nogen dansk soldat nogetsteds at få en bedre modtagelse end den, vi fandt rundt omkring i Holsten. Jeg har været hos disse folk og spist deres mad og siddet ved deres bord. Jeg har fået godt og gavn af dem; jeg har set dem komme ud til os og langvejsfra bringe mad til os, som ellers vilde have sultet, og det af deres egen tilskyndelse. Vi har haft så ypperlige kvarterer og så god en behandling under alle disse forhold her i Holsten, som man kan få nogetsteds.« (F. 1852/53 III sp. 1386).

blokaden af Jüllich i Holland. Efter freden i Paris 1814 vendte korpset hjem, og han gik tilbage til garnisonen i København.

Tscherning har selv — ganske vist mange år senere — fortalt om den stemning, disse oplevelser affødte i hans sind. Da han i 1841 blev ridder af Dannebrog, afgav han en selvbiografi til ordenskapitlet, og heri hedder det om denne tid: »Skønt meget ung havde den uheldige brug, der blev gjort af folkets uhyre anstrengelser, den højtideligt bebudede modstand og den straks derpå følgende ilfærdige underkastelse, der medførte Norges og senere i visse måder også Holstens tab,¹ gjort et dybt og uudsletteligt indtryk på mig. Det eneste lysglimt i denne uheldsvangre tid, erklæringen af Norges uafhængighed, havde jeg hilst med begejstring. Min hensigt havde været at ile did og tilbyde min tjeneste, men snart slukkedes også dette håb. Dog i Norge blev noget tilbage til løn for anstrengelserne, en forynget og forbedret rigsforfatning var sikret det fraskilte broderfolk ved dets ædle konges, den danske arveprins Kristian Frederiks selvopofrende bestræbelser. Denne store begivenhed, den største i Skandinavians senere annaler, vakte mig og flere danske til en langt fuldstændigere bevidsthed om landets stilling og trang. Vor tilkommende konge havde givet et umiskendeligt fingerpeg og på ny vækket håb for vor fremtid.

Men så jeg således på den ene side en bedre fremtid i møde, så græmmedes jeg på den anden side inderligt ved at bemærke den letsindighed, hvorved det danske folk klyngede sig til de, så forekom det mig, til dels nedværdigende erstatninger, som Danmark fik fra kongressen i Wien, glemmende herover de nylig lidte tryk og ydmygelser.«

Den unge officers skuffelse og harme over disse begivenheder skal — efter en dog usikker tradition — have givet sig det udslag, at han nægtede at deltage i den påbudte officielle jubel, da Frederik d. sjette i maj 1815 kom hjem fra Wien, hvorfor han blev idømt nogle dages arrest på hovedvagten.² Det er derfor ikke underligt, at han længtes bort. Da Napoleon kom tilbage fra Elba, søgte Tscherning om tilladelse til at gå i fransk krigstjeneste, og da denne ansøgning mødte et barsk afslag, tænkte han sammen med en klassekammerat fra kadetinstitutionen på at drage til Sydamerika for at kæmpe under frihedshelten Simon Bolivars faner. Heller ikke denne plan blev til virkelighed.

Derimod kom Tscherning med i det danske korps, der under kommando af kongens svoger Frederik af Hessen i juli 1815 rykkede ind i Nordtyskland for at hjælpe englænderne mod Napoleon. Slaget ved Waterloo gjorde imidlertid hjælpen overflødig, og korpset drog hjem igen i september.

Ved freden i Paris 1815 blev det bestemt, at det nordøstlige Frankrig skul-

¹ Tscherning tænker her på Holstens optagelse i det tyske forbund 1815.

² Illustreret tidende 19/1 1862. Artiklen er skrevet af Frederik Barfod.

de holdes besat i tre år af allierede tropper. Danmark skulde deltage med 5000 mand, ligeledes under Frederik af Hessens kommando. Tscherning kom også med her. Først i december drog korpset af sted og ankom i januar 1816 til Flandern, hvor det blev liggende til slutningen af 1818.

Gennem dagbogsoptegnelser og breve hjem til faderen kan man følge Tscherning i disse år. Han ser sig om med friske øjne og finder sig let til rette i de skiftende forhold. Den livlige og smukke unge løjtnant kommer godt ud af det med mændene og gør både kur til og lykke hos kvinderne. Men for øvrigt interesserer han sig for næsten alt mellem himmel og jord. Han fortæller om de forskellige egne landbrug, om den delvis underjordiske kanal, der er gravet mellem floderne Schelde og Somme, om fæstningen Bouchain, hvor korpset har hovedkvarter osv. Og han søger også at udnytte tiden ved fortsatte studier i fransk, engelsk, taktik, artillerividenskab og tegning.

Efter et års forløb faldt tiden ham lang i kantonnementet, og gennem faderen fik han udvirket tilladelse til at drage til Paris for at søge yderligere uddannelse som artilleriofficer. Den følgende tids breve hjem skrev han for øvelsens skyld på fransk.

I Paris gik han i teater, ikke mindst for sprogets skyld, og fortalte så i brevene om de forskellige teatre. Også Louvres kunstsamlinger besøgte han. Ikke sjældent kom han ind på politik. I et brev af 27/4 1817 skrev han bl. a.: »Jeg skulde være rede til at dø for at frelse min konges liv; men aldrig vilde jeg drage min kårde for at forsvare den absolutte kongemagt, som jeg hader lige så meget, som jeg elsker kongens person. — — Jeg tvivler ikke om, at kongen, når han var ene, ikke et øjeblik vilde nægte sit folk en moderat konstitution; men han ved ikke, at man så ivrigt ønsker denne konstitution, og hoffet, som drager fordel af den absolutte magt, får ham til at tro, at kun gennem absolutismen kan han være lykkelig. Hvis han tænker på at drage fordel af omstændighederne for at forene de tre kroner — — måtte hans egen interesse oplyse ham om, at aldrig vilde Norge, og i særdeleshed aldrig vilde Sverige have en konge, som ved alle lejligheder lod skinne igennem, at han havde en afgjort tilbøjelighed til at bevare den absolutte magt. — — Det er ikke kongen, man må bebrejde den søvnens og svaghedens tilstand, hvori vort land befinder sig; nej, det er over os selv, det er over det oplyste parti i nationen, vi må beklage os. De mænd, som ved deres alder, ved deres bekendtskaber og ved deres loyalitet har vundet deres landsmænds tilslutning, dem er det, der må tale først, de er visse på at blive hørt af regeringen og støttet af os andre; man vilde hos dem kalde mod, hvad man hos en mand uden navn vilde kalde galskab.«

I et andet brev — af 3/7 1817 — kunde han give faderen et eksempel på hjemlig bornerthed. Han og en kammerat, der ligeledes havde fået orlov for at studere i Paris, havde i deres månedlige rapport hjem meddelt, at de

nu skulde i lag med kemisk analyse. Ordet analyse vakte vedkommendes betænkelighed. »Idet de nemlig altid har hørt tale om analysen i matematik som noget rædsomt noget, der også kaldtes højere matematik, tror de, at den kemiske analyse er noget tilsvarende og skynder dem at sende mig et forbud mod at fortsætte studiet af den »højere« kemi.« Tscherning beroligede sig imidlertid med, at der ikke var noget, som hed højere kemi, og fortsatte med analysen.

Af dagbogen ses, at Tscherning straks efter ankomsten til Paris gennem kaptajn J. Abrahamson havde gjort bekendtskab med P. A. Heiberg, der siden sin landsforvisning i 1800 havde været ansat i det franske udenrigsministerium, men netop i 1817 fik afsked med pension. At modgangen ikke havde mildnet Heibergs sind eller ændret hans form, fremgår af en optegnelse fra 17. januar, hvori fortælles, at Heiberg for Tscherning og — antagelig — Abrahamson havde oplæst et svar, han havde forfattet i anledning af, at »det æbeltoftiske videnskabs selskab« havde udsendt følgende prisspørgsmaal: »Med hvilken ret tør Fanden blande sig i opdragelsesvæsenet?« Det forklares så i dagbogen, at Heiberg havde fået ideen derved, at man hjemme i Danmark nogle år forud virkelig havde fremsat dette ejendommelige prisspørgsmål. Ganske vist skulde der i stedet for »Fanden« have stået »staten«; men sætteren havde ved en fejltagelse ombyttet dette ord med »Satan«. I sin satire beviste Heiberg nu først, at Fanden var en konge, og dernæst, at han allerede havde blandet sig i opdragelsesvæsenet, fordi præsterne, som skulde bekæmpe ham, i stedet var gået i ledtog med ham. Tscherning sluttede optegnelsen med disse ord: »Hans [Heibergs] lignelse mellem de jordiske kongers adfærd og Fandens, således som Bibelen omtaler ham, er yderst vittig og bidende.«

Heiberg omtales atter og atter i dagbogen og havde åbenbart gjort stærkt indtryk på den unge officer; navnlig havde han øjensynligt skærpet Tschernings i forvejen vågne kritik over for de hjemlige forhold. Af bekendtskabet udviklede sig et venskab, som varede Heibergs liv ud. I E. p. I er trykt et brev fra Tscherning til Heiberg i 1825 og et fra Heiberg til Tscherning i 1828, ligesom det nævnes i en dagbogsoptegnelse, at Tscherning på hjemrejsen fra Morea 3/8 1829 besøgte Heiberg »som var ganske sig selv, dog lidt sløvere, synes mig.«

I april 1833 modtog Tscherning et brev fra Heiberg, hvori denne bad ham som »gammel ven« få Johan Ludvig til at skrive lidt oftere til faderen; i 1832 havde han kun sendt tre breve, og indtil 3. april 1833 havde han endnu ikke skrevet en eneste gang i det år. Tscherning havde selv været den kærligste og mest hensynsfulde søn over for sin fader, der var død året forud, og på den anden side stod han J. L. Heiberg ret nær, idet han var første skoleofficer ved den kgl. militære højskole, hvor Heiberg var lærer. Han svarede klogt og smukt,

idet han forsikrede den gamle, at sønnen nærrede stor hengivenhed for ham, at de ofte talte om ham, og at sønnen ofte drøftede muligheden af at besøge faderen i Paris¹ eller få ham hjem til Danmark. Tavsheden skyldtes alene sønnens »sorgløshed og mangel på beregning«; men for øvrigt havde han netop lige skrevet til faderen [mon på Tschernings opfordring?], og Tscherning stolede på, at han for fremtiden »vil holde bedre regnskab over sin korrespondance med Dem.« Han følte sig også selv skyldig over for P. A. Heiberg på dette punkt, for så vidt som han, hvem Heiberg havde vist så megen venlighed, burde skrive ret ofte til ham. Men dels var han en dårlig brevsriver, dels opmuntrede forholdene i Danmark ikke til brevsriveri; landet blev regeret slettere og slettere, og det tidspunkt var vel nært, da Danmark enten gik op i Skandinavien eller blev delt mellem naboerne.

Da Tscherning i december 1834 på sin lange udenlandsrejse kom til Paris, opsøgte han straks Heiberg, der nu var 76 år gammel, og fandt ham meget ældet. I et brev hjem til en ven skrev han: »Den gamle Heiberg har jeg fundet igen, gammel i visse henseender, men kraftig i andre. Han kan fast ikke se, læser ikke, skriver ikke, men han står oprejst og har muskelkraft. Ser du Heibergs søn direkte eller på anden hånd, så sig ham, at jeg har set hans fader og fundet ham således.«

Den sidste, rørende meddelelse om Heiberg gav Tscherning i sin dagbog under 21/10 1837, da han for tredje gang under nævnte rejse opholdt sig i Paris. Det hedder her: »Blev hentet til gamle Heiberg, der fantaserede og fortalte, at han måtte rejse hjem, da hans pension skulde fratages ham; det lykkedes mig foreløbigt at berolige ham.«

I selvbiografien fra 1841 fortæller Tscherning, at han i Paris også lærte Malthe K. Bruun at kende. »Og gennem vor gesandt, general Walterstorff, kom jeg også i berøring med adskillige ansete politiske mænd fra fortid og datid og så enkelte afspejlinger af de højere kreses måde at være og leve på. Der var dengang strømmet mangfoldige unge mænd til Paris fra forskellige lande, alle begejstrede af den frihedsånd og frihedsduft, som havde ledsaget den såkaldte befrielseskrig, og i Paris forhandlede med iver og begejstring alt, hvad der angik det nye forfatningsliv, som var bragt til Frankrig med freden. Her var således både opfordring og anledning til at høre, se, lære og udvikles, uden man selv vidste hvordan. Jeg stødte også her på landsmænd, hvis omgang var både behagelig og gavnlige. Jeg nævner her fortrinsvis

¹ I 1836 besøgte J. L. Heiberg sammen med sin unge hustru faderen, hvad der voldte denne en stor glæde. Se Johanne Luise Heiberg »Et liv« I, s. 195 ff. At Tscherning direkte ved et brev til fru Gyllembourg havde givet stødet til denne rejse, fremgår af E. p. II s. 145.

senere professor, nu afdøde Howitz,¹ der havde et sådant fremsyn i sit fag, at han allerede dengang sagde, at alt som videnskaben trænger mere ind i medicinen og vækker tvivl mod erfaringsreglerne, så taber dens midler tillid, og føjede han spøgende til: lægerne får intet andet at gøre end daglig at skrive de riges og levelystnes køkkenseddel.«

Af et brev af 20/11 1817 til faderen ses, at Tscherning ventede at kunne afslutte sine studier i Paris til juni den følgende sommer. Han havde så planer om en stor rejse på halvtredje år, rundt i Frankrig, til Spanien, Holland, England, Svejts, Italien, Østrig og Tyskland. Han vilde se fabrikker, bjergværker, militære anlæg, diger, havne o. lign., foruden at han vilde fortsætte sine studier, hvor lejlighed gaves. Hvis han måtte beholde sin gage og dertil få en rejsehjælp af 20 hollandske dukater² månedlig, mente han at kunne slå sig igennem. Og han håbede så efter hjemkomsten at være »i stand til at anvende mine kræfter til bedste for mit stakkels land; ti det er nødvendigt, at vi alle uegennyttigt ofrer det vore kræfter, hvis vi skal bevare vor uafhængighed.«

I sit svar af 8/12 s. å. fortalte faderen først, at en fransk oberst Maissiat — formodentlig en af Tschernings lærere i Paris — havde rost sønnen i stærke udtryk i et brev til Frederik d. sjette, og at denne havde sendt faderen en afskrift af brevet. Og derefter meddelte han, at kongen, for hvem han ved en gunstig lejlighed havde omtalt sønnens rejseplaner, havde stillet sig ret imødekommende; dog vilde der næppe blive tale om mere end et års rejse.

Da tiden kom, skrumpede rejsen yderligere ind til, at Tscherning i månederne september og oktober 1818 besøgte de militære etablissementer i Metz og foretog en rundtur til forskellige stål- og våbenfabrikker i Sydfrankrig. Denne rejse havde imidlertid haft et ikke uinteressant forspil. En i E. p. I aftrykt brevveksling, som strækker sig over tiden fra først i juni til sidst i august, viser nemlig, at korpsets høje chef af en eller anden grund optog Tschernings ansøgning meget vrangvilligt. Imidlertid indsendte han den dog til kongen, der bevilgede den, hvorfor prinsen, om end modstræbende, måtte give efter. Det stemte ham naturligvis ikke blidere, at Tscherning herunder ret åbenlyst smådrillede ham. Ikke uden grund skrev Abrahamson, der opholdt sig i hovedkvarteret, til Tscherning: »Det er ikke uret, når man hverken er hykler eller smigrer, da at rette sig lidt efter folk.« Men han var ganske vist også søn af forfatteren til visen: »Min søn, om du vil i verden frem, så buk!«

¹ Lægen Frantz G. Howitz ansattes efter en treårig udenlandsrejse 1819 som professor ved Københavns universitet 1824 vakte han ved en afhandling »Om afsindighed og tilregnelse« en heftig strid om viljens frihed, hvori en række af tidens betydeligste mænd tog del.

² En hollandsk dukat svarede dengang i værdi til 8½ danske guld kroner.

Da striden var allermest spændende — det skal endogså have været i prinsens tanker at diktere Tscherning arrest til straf for hans fripostighed — fortalte Tscherning i et brev sin fader derom og skrev bl. a.: »Jeg beder dig under alle omstændigheder være forvisset om, at jeg bestandig skal have den grundsætning for øje, som du så tidt har indprentet mig og sidst i dit seneste brev: at gå den vej, som vor samvittighed byder os, uden at bekymre sig om følgerne.«

Sidst på året 1818 vendte korpset tilbage til Danmark. Fra først i 1819 til midsommer 1820 lå Tscherning i garnison i København og var lærer ved underofficerseksercerskolen, samtidig med at han og hans fra Frankrig hjemvendte kammerater ud fra de der gjorde iagttagelser søgte at vinde ørenlyd for nødvendigheden af væsentlige forbedringer i det danske artillerikorps både med hensyn til materiel og personale.

Det er betegnende for Tschernings foretagsomhed og forretningssans, at han ved denne tid søgte om tilladelse til at indføre drosker i København. Hans plan gik ud på at lade 50 enspændervogne holde forspændt på offentlige pladser til tjeneste for publikum. Tilladelsen blev imidlertid ikke givet. Derimod blev han 23. august 1820 udnævnt til premierløjtnant.¹

¹ Mange år efter gav et ordskifte i folketinget Tscherning anledning til at skildre sig selv som 25 årig således: »Nu er jeg så lykkelig — det er måske et tilfælde — just at kunne henvise til mit ungdomsliv, indtil jeg blev 24—25 år, og at kunne ønske, at det må gå mine sønner som mig, at de i de åringer må blive så benyttet og brugt, som jeg blev det. Jeg færdedes så meget i det virkelige livs gerning, at jeg ikke havde lejlighed til at gøre andet end opfylde min pligt, arbejde meget og strengt. — — Jeg er overbevist om, at min fader kunde svare for alle de spilopper, jeg gjorde; ti jeg gjorde ingen, i alt fald ikke med munden; min ungdom er gået for sig i tider, hvor man ikke turde sige så meget som nu. At man har udspremt om mig forskellige fortællinger, spøgefulde ord og vittigheder, det kan jeg ikke gøre ved; man har tillagt mig meget dumt og meget vittigt, som jeg ikke kan tilegne mig« (F. 1864/65 sp. 191).

2. FREDERIKSVÆRK. GRÆKENLAND. DEN KGL. MILITÆRE HØJSKOLE. NATIONALBEVÆBNINGEN.

Et ulykkestilfælde havde ved denne tid ramt Tschernings fader, så at han ikke længer var i stand til at passe sine forretninger til stadighed. Sønnen blev da med kongens samtykke assistent hos faderen. Han skulde dog deltage i de årlige artilleriøvelser.

I denne stilling forblev Tscherning i otte år, skønt livet i den lille afsides provinsby næppe har haft noget særlig tillokkende ved sig ud over arbejdet på værket og samlivet med slægt og venner og da især faderen. Hvad arbejdet angår, var dog glæden derved noget blandet. Men til trods herfor fik disse otte år stor betydning både for værket og Tscherning selv.

I selvbiografien fra 1841 hedder det: »Da jeg kom til Frederiksværk, var samtlige fabrikationsgrene i forfald, flere af de betydeligere værksteder var i uheldige forpagteres hænder, våningerne var mådelige, mange ubeboelige og faldefærdige, altsammen følger af de uheldige finansielle tilstande, de ringe bestillinger til armeen og den herskende vandmangel [på grund af tørre somre]. Da jeg forlod Frederiksværk i 1828, var de fleste af disse vanskeligheder hævet, fabrikationen i opkomst, og planen lagt, hvis befølgelse har tilvejebragt den senere indtrådte heldigere stilling. Det er imidlertid ikke min hensigt at tilegne mig hovedfortjenesten herfor, jeg var ifølge min stilling kun en underordnet medarbejder.«

Det må i denne sammenhæng nævnes, at den hårde økonomiske krise, der satte ind i Danmark 1818, var nogenlunde overstået 1828. Tiden kom altså Tscherning til hjælp. Men at han dog ikke var blind for sin egen fortjeneste af værkets genrejsning, fremgår af nogle ytringer af ham i breve fra den tid eller senere.

I det tidligere nævnte — udaterede — brev fra 1825 til P. A. Heiberg hedder det: »— — Året efter min hjemkomst blev min fader svagelig, så at han måtte til dels overlade sine anstrengende forretninger til sin assistent. Denne var uduelig uden for kontoret og ikke ædruelig, han måtte skille sig af med ham og ønskede min nærværelse. Hans majestæt tillod eller på en måde be-

falede da min ansættelse som assistent ved fabrikkerne på Frederiksværk. I denne stilling er jeg endnu og kan ikke nægte, at den er både lærerig og interessant, men den er meget anstrengende og især ulønsum; det vil sige, at organisationen af bestyrelsen er af den beskaffenhed, at den forhindrer enhver ret alvorlig fremskriden til det bedre og gør en livet surt med småting. Der måtte da meget forandre sig, om jeg skulde attrå at blive her ved fabrikken. Min fader søger om at gaa af,¹ og jeg bliver vist ikke længere, end jeg tror, at hans bekvemmelighed fordrer det.«

Og i et brev af 8/1 1844² til sin senere hustru skriver han: »Fra 1820 til 28, netop den første del af mine bedste manddomsår, tjente jeg på Frederiksværk og udførte der, det tør jeg sige, et højst vanskeligt hverv. De forhold, hvori jeg der befandt mig, og de vanskeligheder, jeg overvandt, har jeg kun ligefrem omtalt med et eneste menneske i verden, min søster Sara, fordi hun havde set og været vidne til meget og fik kun opløsningen af nogle få gåder; jeg har ikke omtalt dem, fordi de mere er en andens hemmeligheder end mine, og fordi denne person, min fader, er mig kær, uendelig kær, og var en mand, hvis sjældne gaver og store fortjenester langt overvejer hans fejl, der til dels hidrørte fra, at en i bund og grund ussel regering ikke forstod hverken at benytte eller styre denne sjældne mandige frembringelse, der ved et godt greb i statens maskine havde været i stand til at udrette mer end den hele skare pygmæer, som trivedes så vel under mådelighedens rummelige paulun. — — Jeg tror således at have en ikke ringe fortjeneste af Frederiksværks forvaltning og genopstandelse, ti jeg forefandt det dødt; men jeg kræver den ikke, ti jeg træder ikke i rivalitet med min fader, til hvem jeg skylder ikke alene livet, men min bedste kløgt og viden. Medens jeg var på Frederiksværk, lærte jeg korpset at indse deres forkerte fremfærd i krudtbedømmelse og drejede flere af Haffners [chefen for artillerikorpsets] galskaber til nytte.«

Tscherning nævner også med ikke ringe stolthed, at han i Frederiksværktiden »konstruerede de tvende stykker affuterede feltkanoner, som foræredes til paschaen af Ægypten. Disse var de første affutager af engelsk model, som udførtes her i landet.«

Frederik d. sjette satte pris på Tscherning og vilde gerne have ansat ham som faderens afløser. Han undslog sig imidlertid, for at det ikke skulde se ud, som om han havde fortrængt faderen fra stillingen, men især fordi han indså, at han ikke kunde få værkets styrelse ændret efter sit ønske.

Værket styredes af to administratorer, som boede i København og tog

¹ At misstemningen var gensidig, ses af, at administrationen i en indstilling til kongen i 1825 skrev, at E. P. Tschernings egoisme og herskesyge ingen grænser kendte, og at han tog ugrundet anledning til at chikanere og harme sine foresatte ved besværinger over formentlige fornærmelser (Hornemann s. 27).

² Fru T. s. 80.

sig god tid til at afgøre sagerne. De havde under sig indkøbet af materialer og salget af værkets produkter. Værkets indre ledelse lå derimod hos inspektøren. Denne tvedeling gav let anledning til strid, og som nævnt var der også rigeligt heraf i E. P. Tschernings tid.

Sønnen ønskede ledelsen samlet hos én mand, som skulde bo på Frederiksværk. De enkelte grene af virksomheden burde kongen efter hans mening overlade til dygtige privatmænd. 1827 havde således grossererfirmaet Suhr forpagtet valseværket, der havde givet underskud, men som Suhr fik i god økonomisk gænge. Og så vilde Tscherning have hele etablissementet gjort til et praktisk lærested for håndværkere og ingeniører, en tanke, som faderen for øvrigt havde indgivet ham. Han tvivlede imidlertid som sagt om at kunne sætte disse ændringer igennem og fratrådte derfor efter otte års virksomhed. Forinden havde han dog været med til at få løjtnant C. G. Dalberg knyttet til værket. Denne blev 1830 E. P. Tschernings afløser som inspektør og ægtede to år efter sin forgængers yngste datter, Albertine Andrea.

Et årstid efter Tschernings ansættelse på Frederiksværk blev hans ældste søster, Elisabeth Birgitte, gift med den begavede, men sære Chr. J. de Meza, der senere blev så kendt i de to slesvigske krige; den næstældste, Karen Marie, havde 1817 ægtet A. A. Schumacher, chef for raketkorpset, der en årrække havde sit sæde i Frederiksværk; senere opfandt han espingolerne, en forløber for nutidens maskingeværer. Af familiens øvrige medlemmer var som tidligere nævnt den otte år yngre søster Sara Sophie broderens yndling og efter faderens død 1832 hans eneste fortrolige, til hun selv gik bort i 1841. Men først og fremmest var det dog i disse år samlivet med faderen, der fik betydning for Tscherning.

Allerede tidligere havde fader og søn stået hinanden nær; men nu nåede forholdet en sådan inderlighed, at Tscherning senere kunde skrive: »Få mænd skylder deres fader mere end jeg; hans klare og bevidste opfattelse af forholdene, hans rige kundskabsfylde og mangesidige udvikling er kommet mig til gode i mange retninger. Ved så mange lejligheder, hvor andre har måttet søge og læse for at få deres tvivl løst, var et spørgsmål og en samtale nok for mig. Som eneste søn var jeg meget om ham som barn, som yngre mand førte jeg i otte år i embedsstilling under ham det fortroligste samliv med ham«.¹ I et tidligere anført brev bruger Tscherning det udtryk, at faderen var ham »uendelig kær«. Det klinger sentimentalt, og derfor har det sin interesse at vide, at O. Lehmann i et brev af 16/12 1849 kalder Tscherning »den mindst sentimentale af alle mine venner«.² Man har således lov at tillægge udtrykket fuld gyldighed.

Et nærmere kendskab til E. P. Tschernings væsen og anskuelser viser da

¹ E. p. I s. 4.

² Ss. III s. 26.

også et mærkeligt åndeligt slægtskab mellem fader og søn. Af ydre lignede de ligeledes hinanden; de var begge høje og smukke mænd (A. F. Tscherning målte 180 cm), men faderen skal dog have været den smukkeste.

Det bidrog til at gøre samlivet inderligt, at sønnen, der jo ellers ingenlunde var kvindehader, forblev ugift i disse år. Enkelte breve fra den periode skal rigtignok have tydet på, at han en tid tænkte på giftermål;¹ men han opgav det, vistnok mest af økonomiske grunde, men også for at stå helt fri og uafhængig over for muligt kommende kampe.

Aldersforskellen gjorde det naturligt, hvad også sønnens ord viser, at faderen i åndelig henseende var den ydende, og sønnen den modtagende. Deres fælles åndspræg blev derfor det attende århundredes og var i nærmeste slægt med den livsopfattelse, der herhjemme satte frugt i den store reformperiode i århundredets sidste halvdel. Denne sjælelige arv gjorde Tscherning til den store bondeven.

Han opgør selv resultatet af disse otte læreår i faderens skole således: »På den tid grundlagde sig den overbevisning hos mig, at staten savnede en middelklasse, at denne kun lod sig finde i landboklassen, at bondeudfrielsen var et halvgjort værk, at lavsvæsen og købstadafpæling var hindrende for en naturlig udvikling, at eksamensvæsenet for en stor del var en støtte for middelmådigheden, og at det latinske lav var lavenes lav og det skadeligste af alle. Da jeg havde afvundet min erfaring og mine undersøgelser denne grundanskuelse, åbnede jeg felttoget ved meddelelser til pressen, ved at tage mig af forskellige sager, kort ved hjælp af de få midler, der stod til min rådighed uden at overskride lovlighedens grænser. Jeg var dengang endnu ikke tredive år gammel og fattet på at arbejde videre, uanset hvorledes sagerne stillede sig for mig, der havde, måske for meget, følelsen af at kunne sørge for mig selv, idet jeg nemlig var legemlig stærk, ikke frygtede legemligt arbejde, ikke let led under legemlige savn og havde et frisk og frejdigt sind. At jeg vedblev at leve ugift, bidrog til at gøre mig uafhængig.«²

Dette citat er hentet fra selvbiografien 1841, og det er derfor muligt, at sidste halvdel, hvor han siger, at han åbnede felttoget ved meddelelser til pressen, mere skildrer tiden 1830—33 end Frederiksværkperioden. At han dog også i denne følte »skrivekløe«, viser følgende brudstykke af brevet fra 1825 til P. A. Heiberg: »For øjeblikket er min fader og jeg beskæftiget med at organisere udgivelsen af et ugeblad til læsning for landalmuen. Dets bestemmelse skal være at give lekturer for de personer, som ved den bedre skoleundervisning er sat i stand til på denne vej at erhverve kundskaber; dog skal det ikke alene indeholde afhandlinger, der ligefrem docerer landvæsen, det skal

¹ E. p. I s. 55.

² Ss. s. 19.

tillige optage historiske, geografiske og naturhistoriske stykker, ja endog fortællinger, digte, viser etc., som kan give en morsom time.. Folk vil i almindelighed heller mere sig end lære, og jeg tror, at et foretagende som dette kun kan lykkes, når man går folket i møde og ikke fordrer, at det skal komme hele vejen til os. Man må gøre som kræmmeren, sætte lidt af alle varer i vinduet; ved at se på legetøjet ser man tillige det nyttige, får lyst til det og køber det«. Udgivelsen af dette blad blev dog aldrig til noget.

I oktober 1828 forlod Tscherning Frederiksværk. Ved bortrejsen modtog han som erindringsgave fra samtlige mestre en forgyldt sabel med indskrift. Atter gik han på langfart.

Allerede længe havde den græske frihedskrig stået på. Slaget ved Navarino vakte stor bevægelse overalt i Europa; frihedsmændene, der havde frygtet grækernes fuldstændige undertrykkelse, jublede, og deres modstandere var forbitrede. Rusland forberedte sig på at benytte lejligheden til at frarøve Tyrkiet endnu et stykke land, og Frankrig fandt sig under disse forhold foranlediget til at sende et hærkorps til Morea for at fordrive tyrkerne fra halvøen.

Frederik d. sjette fik tilladelse til at lade tre officerer slutte sig til den franske ekspedition for derigennem at vinde yderligere militær uddannelse. De udvalgte blev major i fodfolket C. F. Hansen, ingeniørkaptajn C. O. E. Schlegel og artilleriløjtnant A. F. Tscherning, tre lovende unge mænd, indbyrdes meget forskellige, der hver på sin måde skulde indskrive deres navn i Danmarks historie. Hansen havde for øvrigt ligesom Tscherning været med i besættelseskorpset i Frankrig 1816—18.

I militær henseende blev rejsen en skuffelse for de tre officerer, da krigsbegivenhederne var nogenlunde afsluttet før deres ankomst. De hjalp så hver på sit område med at bringe forsvarsvæsenet i orden. Tscherning sysselsattes således med artillermateriellet. Ved deres afrejse udtalte den franske regering over for den danske sin store tilfredshed med de tre mænds tjenesteforhold.

Atter kan man følge Tschernings oplevelser gennem breve til faderen og dagbogoptegnelser. Dertil kommer to lange rapporter til kongen, to breve til prins Kristian og et til Bülow, kongens generaladjutant. Ikke mindst disse skrivelser, hvori der gøres rede for såvel græske forhold som den franske hærs tilstand, er meget interessante og livfulde.

Selskabet afsejlede fra Toulon 1. november og nåede Navarino allerede 11. november. Den første uge under sørejsen var Tscherning søsyg. Navarino var en stor skuffelse, »et hul både som by og fæstning;« overalt herskede »svineri og elendighed.« Og »alt omkring er øde.« I fæstningen Modon, hvor den franske general Maison havde sit hovedkvarter, fik de danske officerer anvist bolig »i en ganske tom stue med sønderslagne ruder i de få vinduer, og skod-

derne næsten ulukkelige — — gulvet åbent, fuldt af store rottehuller, og underneden et rum med tyrkiske levninger, der stank op gennem gulvet.«

Snart skiltes de tre mænds veje, og i det hele fortæller Tscherning meget lidt om de to rejsefæller. Der har åbenbart ikke været stort sammenhold mellem dem.

Tscherning fik et bedre logi og fandt sig hurtigt til rette i forholdene, savnede egentlig kun en seng. »Jeg ligger stedse på gulvet på min kampersæk, stoppet med hø, og min mantelsæk under hovedet, iklædt mine store lodne bukser og min kalmuks frakke, dækket med mine kapper.« Han havde købt en arabisk hingst, som dog var »temmelig gammel og mager som en ræv.« Han foretog udflugter og forbavsedes over den hurtighed, hvormed det ødelagte land blomstrede op igen. »Gid dog dette land engang kunde få en sikker fred, hvor meget lod her sig ikke udrette. — — Havde du [faderen] ikke en bondegård ved Ammindrup, vilde jeg råde dig til at købe her; det er stedet at få meget for lidt.« Han lærte folket at kende, studerede dets karakter, sæder og skikke, besøgte historisk kendte steder og blev mere og mere interesseret i alt dernede. Dog nægtede han at modtage et tilbud om at blive den græske artillerichefs næstkommanderende.

Det franske korps manglede efter Tschernings opfattelse orden og mandstugt samt led under moralske brøst. »Vor oberst skælder dagligt grækerne for deres tyvagtighed og glemmer sine egne.« Selv general Maison var ikke uangribelig i den henseende. I den første rapport til kongen udvikles, hvorledes de franske revolutionshære bares højt af den republikanske begejstring og ledes fortrinligt af de officerer, der for største delen var udgået af de meniges rækker og alene forfremmedes på grund af deres dygtighed. Napoleon slap-pede begejstringen ved sine uendelige krige og sin kamp mod den republikanske ånd i borgersamfundet; men disciplinen opretholdtes, og soldaterne nærrede fuld tillid til ledelsen. Efter bourbonnernes genindsættelse fortrængtes de gamle prøvede officerer af personer, hvis eneste fortjeneste var deres tro-skab mod kongehuset, og de menige udgik hovedsageligt fra folkets laveste lag. Resultatet var mangel på disciplin, drukkenskab og forsømmelighed. Dog var tropperne fortrinligt udrustede og personligt tapre. — Man undres næsten over, at Tscherning turde afsende en sådan rapport til Frederik d. sjette.

I den anden rapport til kongen berettes om landet og indbyggerne, som han så dem under en fleredages udflugt til Callamata. Grækerne var »god-modige, fredsommelige og gæstfri. Vi logerede hos flere af dem, sov ubevæb-nede imellem dem, vort tøj var i deres varetægt, det blev behandlet med den største troskab, og dog var intet lettere end at frarøve os alt, hvad vi havde, og skjule sig med byttet i de nærliggende, fast utilgængelige bjerge.« Der for-tælles om den græske admiral Miaulis's besøg hos general Maison. »Hans adfærd var højst venlig, men dog mandig, simpel, men imponerende.«

Det første brev til prins Kristian er skrevet kort efter ankomsten og har mindre interesse. I det andet, som er langt, redegøres for Grækenlands politiske stilling, Englands, Frankrigs og Ruslands rivalisering i den nyskabte stat og den græske præsident Kapodistria's deraf flydende vanskeligheder, som han stod midt imellem stormagterne og de indfødte høvdinger, der nærmere skildres. Ligeså karakteriseres de udlændinge, der i øjeblikket havde størst indflydelse i landet.

Brevet til Bülow giver en livfuld skildring af en udflugt til et græsk munkekloster på bjerget Ithome.

Tilsammen giver disse fem breve, der naturligvis er udarbejdet med mere omhu end brevene til slægt og venner, en god forestilling om Tschernings betydelige evner som iagttager og fortæller.

9/3 1829 forlod Tscherning Modon, overøst af general Maison med rosende ord.¹ Ved afskeden med Grækenland skrev han i dagbogen: »Da jeg kom, var alting øde; nu steg røgstøtter, beboelsens tegn, op fra mange steder, ploven var i gang, pakydret drog hyppigt hen ad vejen, kort: menneskelivet var igen opvakt i Modons frugtbare slette. Vil det kun årligt i ti år tiltage som i de forløbne fire måneder, da er det en af Europas mest befolkede egne.«

Han rejste alene; en gulsot havde hindret ham i at følge med Hansen og Schlegel, da de drog af sted. Sørejsen til Marseille tog denne gang 32 dage; først 12. april nåede han dertil og måtte så oven i købet ligge i karantæne til 1. maj. Efter ansøgning havde han fået tilladelse til at forblive fire måneder i Frankrig for yderligere at sætte sig ind i sit fag. Der gik dog fem måneder, før han atter var hjemme i København.

Under en rundrejse i Syd- og Vestfrankrig besøgte Tscherning kanonstøberierne og artilleriskolen i Toulouse, krudtværket og søskolen i Angoulême og kanonstøberierne i Ruelle og hjembragte herfra »tegninger over alt, hvad der indtil da var indført af det ny artillerisystem, forskellige vigtige efterretninger om kanoners støbning og prøvning samt om andre artilleristiske genstande.« Men det havde ikke været Tscherning, hvis han ikke havde benyttet lejligheden til samtidigt at besøge en lefabrik og en chokoladefabrik, sætte sig ind i den som hjemmeindustri drevne knivfabrikation i Châtellerault, studere franske bønders arbejds- og boligforhold, sejle på Languedockkanalen og søge oplysning om dens økonomi. En særlig interesse havde han af at overvære et valg til deputeretkamret, og han konstaterede gang på gang, hvor svag den katolske kirkes stilling var i folket, og hvor meget hykleri og skinvæsen den rummede. »Præsteskabet fører i grunden et usselt liv.« Det var jo midt under den kirke-

¹ Et brev til Tscherning, skrevet 5/8 1848 i Paris af hans daværende adjudant Harbou, viser, at Tscherning på Morea havde lært den senere general Cavaignac at kende (E. p. II s. 338). Bekendtskabet fornyedes i 1848 (ss. s. 336 og 341) og bidrog vistnok til, at Cavaignac tog sig alvorligt af Danmarks sag (N. t. 13/8 1870).

lige reaktion i Karl d. tiendes tid. — Og så fik han endnu tid til at foretage en — til dels mislykket — tur op i Pyrenæerne ved Pic du Midi og aflægge et meget vellykket fleredages besøg på et greveslot ved Toulouse, hvor grevinden og en lille frøken Helene åbenbart fandt stort behag i den smukke og muntre danske officers selskab.

Hjemkommen blev Tscherning kaptajn 27/10 1829 og ansattes som lærer i fysik og kemi ved sin gamle skole, artillerikadetinstituttet. Han mente selv, at hans forelæsninger i de nævnte fag var de første ved denne skole; dette er dog ikke helt rigtigt; der havde i hvert fald tidligere været undervist heri ved instituttet, men den almindelige nedskæring på alle områder efter ulykkerne 1807—14 havde medført deres udelukkelse.¹

I selvbiografien hedder det derefter: »På samme tid forlangte Hans majestæt kongens generaladjutant [Bülow] oplysninger af mig angående det militære undervisningsvæsen i Frankrig med særdeles hensyn til oprettelsen af en skole for de specielle våben. Oberstløjtnant Abrahamson, kaptajn Bendz og jeg, som alle tre var rådspurgt, forenede os om at udkaste de første grundtræk til planen for den kongelige militære højskole. Som følge heraf blev jeg udnævnt til medlem af organisationskommissionen for denne skole, deltog virksomt i dens oprettelse og blev ansat ved samme som første skoleofficer. — — Som første skoleofficer tror jeg at have bidraget væsentligt til at overvinde og jævne de vanskeligheder, som en begyndende indretning medfører, som og til at opretholde orden, god forståelse og tilbørlig disciplin ved skolen. — — Som lærer i praktisk artilleri ved den kongelige militære højskole havde jeg anledning til at affordre artillerikorpsset faste bestemmelser for alle artilleristiske tjenesteforhold. Dette forlangende tilvejebragte [1832] nedsættelsen af en kommission for oprettelsen af faste praktiske skoler ved artilleriet og for udarbejdelsen af de dermed forbundne reglementer og regulativer for tjenestens forskellige grene. Jeg blev udnævnt til medlem af denne kommission, men forlod den, inden den var færdig. — — Forinden min afrejse var imidlertid den vigtigste del af kommissionens arbejde tilendebragt, og hvis den ikke fra højere steder var blevet hemmet i den virksomhed, som oprindeligt var den foreskrevet, så tør jeg nok sige, at artilleriets vigtigste trang var blevet afhjulpet. Jeg smigrer mig endnu med den overbevisning, at den har angivet vejen, som nødvendigvis må tiltrædes for med de ringeste midler at holde artilleriet på den tåleligste fod. Desværre må jeg tilstå, at selv af kommissionens medlemmer var de gjorte forslag ikke opfattet med klarhed, skønt de havde fundet alles bifald.«

Den danske officersuddannelse var ikke tidssvarende. Nu var der imid-

¹ »Udsigt over undervisningen ved de specielle korpser før 1830 og den kongelige militære højskoles virksomhed fra dens oprettelse til 1855«, s. 13 og 18.

lertid fremvokset en flok begavede, dygtige og energiske unge officerer, der evnede et fremstød i den henseende. En af de mest indflydelsesrige var Joseph N. B. Abrahamson, søn af digteren og skolemanden kaptajn W. H. F. Abrahamson og morbroder til oberst W. H. F. A. Læssøe. Abrahamson havde været Tschernings lærer i artillerikadetinstituttet, hvor han virkede 1808—11, og også senere var deres veje mødtes, idet Abrahamson havde været næstkommanderende i hjælpekorpsset mod Frankrig i 1814 og ansat i Frederik af Hessens stab 1816—18. I 1820erne havde han været drivkraften i indførelsen af den »indbyrdes undervisning« i dansk skolevæsen og derved i høj grad vundet Frederik d. sjettes yndest, for øvrigt med C. F. Hansen som nærmeste rival. Det skal være Abrahamson, der havde fostret tanken om den kongelige militære højskole. Forstående hjælpere fik han altså i Tscherning og Carl L. Bendz, der i Frankrig netop havde sat sig ind i det militære undervisningsvæsen og blev højskolens første lærer i matematik og mekanik.

Den kgl. militære højskole skulde, hedder det i organisationsplanens noget knudrede sprog, »give en passende udvidelse af den dannelse, som officerer i arméen modtager i almindelighed, til de personer, som måtte have vist en særegen modtagelighed for dannelse, så at med dem de pladser i arméen senere kan besættes, hvortil mere end almindelig dannelse behøves.« Den skulde, som Tscherning siger, særligt uddanne officerer i de specielle våben, dvs. ingeniør-, artilleri- og generalstabsofficerer. Kursustiden var fireårig. Bülow var skolens chef. Undervisningen sorterede under Abrahamson som direktør, det tjenstlige og økonomiske under major Johan Adolf Fibiger som kommandør, assisteret af to skoleofficerer, der tillige var lærere i de praktiske fag. Der var en halv snes lærere, ordinære og ekstraordinære; blandt dem var foruden Bendz Tschernings svoger de Meza (lærer i fransk og tysk) og J. L. Heiberg (logik og skønlitteratur). Til skolens elever i Tschernings tid hørte så betydelige unge mænd som den senere politiker Andræ, Istedheltene Læssøe og Trepka, krigsministrene Flensborg, Lundby og V. R. Råsløff, generalmajor Johs. Harbou, O. Marstrand, der omkom på Christian VIII ved Eckernførde, og flere. Adskillige af disse gamle elever skulde Tscherning møde senere i livet under andre forhold.

Tschernings arbejde ved højskolen blev imidlertid ret kortvarigt. Tidens politiske uro satte svære dønninger i hans sind. Ungdomsdagenes skuffelse og harme over Kielerfredens forsmædelighed med Norges frihed som modstykke, P. A. Heibergs påvirkning under Pariseropholdet og faderens i Frederiksværktiden, alt dette og andet mere havde modnet og hærdet hans medfødte demokratiske sindelag, så at han måtte føle dyb uvilje over Frederik d. sjettes på mange måder smålige og snæversynede enevælde og folkets holdning der overfor. Og han manglede ikke sine meningers mod. Det krav, han som ung sekondløjtnant havde stillet i brevet af 27/4 1817 til faderen, det kunde og

vilde han opfylde nu, da han selv var en af »de mænd, som ved deres alder, ved deres bekendtskaber og ved deres loyalitet havde vundet deres landsmænds tilslutning.« Nærede han mon håb om at blive »hørt af regeringen«, eftersom både hans fader og han selv havde nydt Frederik d. sjettes gunst? I hvert fald »åbnede han nu felttoget«, som han senere udtrykte det.

Med Uve Jens Lornsen vides han ikke at have haft forbindelse; antageligt vilde de to mænd heller ikke have passet sammen. Men Lornsens lille skrift fra november 1830, »Über das verfassungswerk in Schleswigholstein«, gjorde et stærkt indtryk på Tscherning,¹ både fordi det viste hen til Norges forfatning som forbillede, og fordi det afslørede den fare for rigets enhed, som et krav fra tysk side om fri forfatning kunde medføre, hvis det ikke i tide blev efterkommet af den danske regering og derved uskadeliggjort, ja vendt til Danmarks fordel.

Stænderanordningerne af 28/5 1831 tilfredsstillede ikke Tscherning, hvilket han ret tydeligt gav til kende ved samme år at udsende et lille skrift, hans første: »De prøjsiske provinsialstænders historie i korte træk«. Heri udvikles, hvorledes i Prøjsen efter sammenbrudet 1806 frihedens sande venner kom i bevægelse. »Blandt disse findes altid dygtige og snilde mænd; ti netop denne dygtighed gør dem til frihedens venner og til undertrykkelsens fjender.« De fik finanserne bragt på fode, hæren udviklet og kommunestyret reformeret. »Indretningen af kommunalforvaltningen samt garantien for den frie meningsytring er ligesom barometre for regeringens større eller mindre tilbøjelighed til at indrømme borgerfrihed.« Disse fremskridt var baggrunden for oprejsningen 1812—14. Men den lovede frie forfatning hindredes af det derpå følgende tilbageslag. Dertil bidrog også Prøjsens brogede sammensætning af højst uensartede provinser, den store standsforskel og en vis lyst til at efterligne middelalderen. »Havde Prøjsen lignet Norge i sine indre forhold — — og havde det indført sin konstitution på en tid, hvor historiens ånd lignede den i 1813 og 14, så var dets konstitution sikkert blevet mere lig den norske end den nuværende prøjsiske.«

Man læser mellem linjerne forfatterens skuffelse over, at Danmark ikke efter 1814 havde fået sin oprejsning, som Prøjsen fik den efter 1806, og hans hævde af, at Danmark, der lignede Norge så meget, nu burde haft en forfatning som den norske og ikke som den prøjsiske.²

¹ I en piece fra 1848 »Om de slesvigholstenske forhold« skriver Tscherning s. 14: »Hvor meget vi end har grund til at bekæmpe Slesvigholsteinismen, så skylder vi dog denne mand [Uve Lornsen] en hæderlig ihukommelse, ti han gav det første kraftige stød til en ny udviklingsrække.«

² Også faderen tog offentligt til orde i anledning af stænderanordningerne; i Københavnsposten 4/2 1832 frarådede han at give Øerne og Jylland hver sin stænderforsamling, fordi det vilde kunne føre til yderligere opløsning af riget.

Det lille skrift vakte opmærksomhed og blev endnu samme år oversat til tysk af prof. N. Falck i Kiel.

Længe havde Tscherning overvejet, hvorledes folket kunde vækkes til en klarere erkendelse af statens efter hans opfattelse sørgelige tilstand. Han fandt det rigtigst at vælge hærvesenet, hans eget fag, til udgangspunkt i stedet for finansvesenet¹ for derved at henlede folkets opmærksomhed »på en højere idé, på nationaltilværelse og selvopofrelse for almenheden; historien har vist, at kun de højere ideer vækker begejstring og duer til vehikkel for store foretagender.« Han havde om hærvesenet dannet sig en ejendommelig opfattelse, beslægtet med den geniale idé, som samtidigt tog form i en anden danskers sind, højskoletanken. Der er imidlertid den forskel på de to ideers skæbne, at Grundtvigs højskoletanke blev virkeliggjort, om end i meget ændret og indskrænket form, mens Tschernings folkevæbningstanke forveksledes med kravet om almindelig værnepligt, som gennemførtes i 1848, hvorefter selve tanken med alle sine mærkelige og betydningsfulde enkeltheder efterhånden gik ad glemme. Vil man forstå Tschernings tankeverden, må man imidlertid kende denne idé i dens grundtræk.

Tscherning havde i flere år samlet materiale til sin fremstilling af væbningssystemet og skrevet det meste deraf; men han havde holdt skriftet tilbage, både fordi der endnu manglede en del oplysninger, og fordi tiden til udgivelsen ikke var inde, før der var tilvejebragt folkerepræsentation og trykkefrihed. Men så kom stænderanordningerne, som i hvert fald var et skridt på vejen mod folkerepræsentation, og samtidigt udkom et lille skrift af kaptajn H. J. Blom, »Land- og sømagt«, der om end nærmest i forbigående udtalte en grundtanke så beslægtet med Tschernings, at han fandt anledning til at træde frem med sit system.

Blom skrev egentlig for at modbevise en dengang ret almindelig opfattelse, at flåden var Danmarks hovedværn. Men herunder fremsatte han den påstand, at mens »søværnet kan blomstre, ja triumfere på en tid, da folket i øvrigt er svagt og usselt, — — kan et folks landmagt kun være god, når hele statslegemet befinder sig i en sund og kraftig tilstand.« Ti hæren stod i inderlig, flåden kun i overfladisk forbindelse med statsorganismen.

Fra sidst i 1831 til først i 1833 udsendte Tscherning nu fire skrifter med samme titel: »Nogle bemærkninger om det danske væbningssystem og dets mangler«, nr. 1—4. De to første er små, kun 24 sider, nr. 3 er på 156, nr. 4 på 70 sider. 1839 fulgte nr. 5 på 51 sider, der ikke indeholder noget væsentligt nyt, men har interesse ved at vise, at de mellemliggende år og den lange

¹ Fra 1815 til 1834 var Danmarks finansielle status i gennemsnit årligt blevet forringet med o. 2 mill. rd., og hele budgettet var kun på 12 mill. (M. Rubin »Frederik VI's tid« s. 193—99.)

udenlandsrejse, som havde givet forfatteren lejlighed til ved selvsyn at sætte sig ind i de fleste europæiske landes hærvesen, kun på uvæsentlige punkter havde ændret hans opfattelse af denne sag. Følgende fremstilling er bygget på de første fire numre.

Tscherning udviklede først, hvor ilde det stod til med Danmarks hærvesen. Flåden omtaltes ikke.¹ »Danmark har efter ordets egentlige begreb ikke nogen stående hær,« men kun en milit. »Armeen — — nyder ringe agtelse og tillid.« Grundene hertil var mange. Selve hærordningen var upraktisk, idet mandskabet boede fjernt fra samlingspladserne, så at ved pludseligt krigsudbrud intet korps var marchfærdigt. Værnepligten hvilede på landalmuen alene og blev derved en paripligt, ikke en borgerpligt. Lønningerne for såvel menige som underofficerer og officerer i de lavere klasser var ganske utilstrækkelige, og de højere officersstillinger forbeholdtes fortrinsvis de fornemt fødte. Derfor gik dygtige unge mænd som regel ikke militærvejen. Endelig havde Danmark i det sidste halvhundred år lidt det ene militære nederlag efter det andet, hvilket dog ikke kunde bebrejdes hæren, for den var som regel ikke blevet sat ind. »Hvor enkelte afdelinger førtes mod fjenden, bestod de hæderligt kampen.«

Bodemidlet mod alt dette var et helt nyt værnesystem, der først og fremmest hvilede på almindelig værnepligt. Hver våbenfør mand burde føle pligt og kald til at forsvare staten.

Standsfordom, honnet ambition, vilde søge at hindre dette, hindre de højere klassers kammeratskab med almuesmanden. »Men dels vil den virkeligt dannede mand altid finde stof for sin videlyst i omgangen med de ringere klasser, når han først lærer at forstå dem og skatte dem rigtigt, dels vil han snart føle, at hans højere standpunkt finder anerkendelse, og at hans indflydelse bliver meget stor og meget nyttig. Det er den halvdannede, den, der blæser sig op af en overfladisk politur eller ensidig lærdom, men som savner sund sans og kraftig tænkning, der føler sig tilovers blandt almuen, hvilken har en egen gave for at bemærke denne art svaghed.«

For at målet kunde nås, burde våbenøvelser indgå i folkeopdragelsen og begynde allerede i barndommen. Tscherning betonedede stærkt, at det særligt var forbindelsen mellem nationalbevæbningen og ungdommens opdragelse, som adskilte hans system fra andre lignende. Værnepligten skulde være en opdragsessag. I den anledning fremsatte han en treleddet plan for den offentlige skole, idet han dog forudskikkede den bemærkning, at kun »hvor forældrene ikke kan eller vil optugte børnene, træder det offentlige undervisningsvæsen i stedet.«

¹ I nogle anonyme artikler i Københavnsposten 1831 ankede Tscherning over den slette opdragelse i videnskabelig retning, som meddeltes ved søkadetakademiet, der havde ladet tiden løbe fra sig.

»Almuesmanden« skulde lære hjemstavnskundskab (Tscherning bruger ikke dette ord), regning, læsning med skrivning og fornøden lovkundskab. Om religion som skolefag ønskede han ikke at udtale sig. Desuden skulde drengene lære at bruge et gevær, gå i takt, bære fornøden oppakning og selv lave simpel mad. Denne uddannelse var tilstrækkelig for de menige. I tyveårsalderen skulde de så møde på en af de tre hovedskoler for linjetropperne, liggende henholdsvis på Sjælland, i Jylland og i Holsten. Her gennemgik de flinke en uddannelse på 2 til 3 uger, de mere tungnemme blev der den fornødne tid. En så kort uddannelse var tilstrækkelig, når de mødte med god vilje og fornøden forandring, og når det hele ordnedes simpelt og praktisk. Overflødig og pedantisk øvelse og pudsningsarbejde skulde afskaffes, og alt paradevæsen undgås; det var efterslået af de stående hæres mangel på nyttig beskæftigelse i den lange soldatertid. Kun de nødvendige færdigheder skulde indøves, og de var ganske få og selvindlysende. Derimod burde legemet trænes ved gymnastik, fægtning og hugning. Dragten skulde være bekvem og praktisk samt så ensartet som muligt; det mindede om »lige rettigheder, lige pligter, lige kår«. De mange uniformsfinesser var narrestreger og tjente kun til at smigre forfængeligheden. »Mangt et ungt menneske lod sig gladeligt slå ihjel i husarttrøjen, som ikke var gået fjenden et skridt i møde i infanteristens simple klædning«. Også af den grund burde dragten være enkel, at soldaten selv skulde bekoste såvel den som gevær og øvrig udrustning. De fattige skulde staten udstyre, mod at de tjente summen af ved længere tjenestetid. De skulde nemlig have munderingen med hjem for altid at have den ved hånden. Og når de selv ejede tingene, vilde de omgås dem mest varsomt. Efter endt rekrutttid vendte de, som ikke vilde være fagsoldater eller befalingsmænd, tilbage til hjemmet, indskreves ved de forskellige afdelinger og mødte så hvert af de følgende fem år til nogle øvelsesdage kompagni- eller bataljonsvis samt stod i den tid til en vis grad under de stedlige befalingsmænds tilsyn. Derefter tilhørte de i ti år reserven og i andre ti år forstærkningen.

»Den aktive statsborger« fik en mere omfattende skoleuddannelse, idet han foruden de allerede nævnte fag lærte geometrisk tegning, bogholderi, Danmarks statistik, geografi og historie, fysik og — i hertugdømmerne — tysk. Dette var underofficerernes uddannelse. Det må imidlertid bemærkes, at for at blive officer skulde man først have været menig og underofficer. Enhver ung mand skulde med de fornødne forudsætninger og kundskaber kunne arbejde sig op til de højeste pladser i hæren. Underofficerernes og officerernes specielle uddannelse foregik på hovedskolerne. Det samme gjaldt fagsoldaterne, hvorom senere.

Officersdannelsen eller »den højere dannelse« omfattede i skolen dansk, lidt kendskab til de andre nordiske sprog, tysk, fransk, matematik, frihåndstegning, naturlære, geografi, historie og samfundslære. Disse kundskaber kunde

erhverves i voksen alder; men det rigtigste var dog, at de erhvervedes på et tidligere tidspunkt. I den anledning vilde Tscherning have det højere skolevæsen ændret fra lærd til almen dannelse, idet naturvidenskab og levende sprog skulde afløse latin og græsk. Også universitetet burde »betragtes som almindelig dannelsesanstalt og ikke som speciel skole for embedsmænd«, alene til gavn for »det stolte latinske aristokrati«. I denne sammenhæng skrev han: »Måske finder man det her sagte at være en udskøjelse fra materien, men det lykkelige udfald af den foreslåede nationalbevæbning står i en så nøje forbindelse med ungdommens dannelse og undervisning, at det hertil hørende nødvendigvis må komme i betragtning i nærværende skrift.«

Tscherning tillagde nationalbevæbningen stor værnekraft, men var naturligvis forberedt på, at ikke alle læsere vilde være enige med ham heri. I den anledning nævnede han den unægtelige kendsgerning, at »folkevæbningen er så gammel, som der er folk«, og henviste for øvrigt til den nordamerikanske frihedskrig, da militsen sejrede over fagsoldaterne, til revolutionshærene i Frankrig og den prøjsiske folkehær 1813—14. Et hjemligt eksempel var den bornholmske væbning. Mange ringeagtede landeværnet for dets nederlag ved Køge 1807, men »hvad var [dengang] Københavns borgervæbning, livjægere, herregårdsskytter, studenterkorps andet end stykker af nationalbevæbning, og hvilken ypperlig tjeneste gjorde ikke disse korps? — — Hvo ved, hvilken forandring det havde gjort på Castenskjolds¹ korps, måske på generalen selv, om også købstædernes våbenføre mandskab, hele landadelen og en del af de yngre og kraftigere embedsmænd havde været til stede, indblandet i landeværnsbataljonerne?«

På den anden side erkendte Tscherning, at en fast kerne af fagsoldater (»normaltropper«) og specialtropper var nødvendig. (Sidstnævnte var kavaleri-, artilleri-, ingeniørtropper o. lgn.). Disse såvel som befalingsmændene skulde så vidt muligt melde sig frivilligt og gennemgå en længere uddannelse, men til gengæld lønnes tilstrækkeligt til at leve ordentligt deraf. Nationalbevæbningens mandskab og løse officerer (reserveofficererne) var derimod ulønnede. Til disse lønnede stillinger vilde sikkert melde sig alle med militære anlæg og tilbøjeligheder; ti lønnen skulde som nævnt være tilstrækkelig, disciplinen væsentligt bero på pligtopfyldelse og retfærdighed, og de barbariske soldaterstraffe afskaffes; i fredstid skulde der ingen forskel være på borgerlig og militær rettergang og straffelov. Fremdeles skulde den tid, der ikke medgik til de nødvendige militære øvelser, ikke bruges til tom og sløvende øksersits eller unyttig vagttjeneste, men til nyttigt og lærerigt arbejde: vej- og kanalanlæg, fæstningsbyggeri, fremstilling eller udbedring af militære bygninger, materiel og beklædningsgenstande eller til undervisning, der muliggjorde avancement.

¹ Generalmajor J. M. H. Castenskjold førte landeværnet i træfningen ved Køge 29/8 1807.

Avancementsreglerne er interessante, idet sagen i nogen grad afgjordes ved kammeraters eller nærmeste undergivnes valg. Underofficererne udpegedes således dels af militærstyrelsen, dels af afdelingens officerer og underofficerer i forening, dels endelig af de menige; officerer af de lavere grader — til og med kaptajner — udpegedes dels af styrelsen, dels af afdelingens officerer, dels endelig af dens underofficerer. De højere officerer skulde dog vælges af styrelsen efter dygtighed og specielle anlæg.

Bortset fra undtagelsestilfælde måtte kaptajner ikke blive ældre end 50 år, og oberster ikke ældre end 60; officerer måtte nemlig ikke være gamle og kraftsløse. Ved afgangen fik alle lønnede militærpersoner rimelig pension eller passende ansættelse i civile stillinger, menige som underordnede bestillingsmænd, underofficerer som lærere i almueskolen efter forud aflagt kundskabsprøve (man huske i denne forbindelse den tilsigtede nøje sammenhæng mellem folkeopdragelse og folkevæbning), officerer i told- eller postvæsenet o. lgn.

Interessant er ligeledes Tschernings opfattelse af spørgsmålet om stilling eller bytning, som han kalder det. Han vilde have den tilladt, hvis udskrivning til normal- og specialtropper blev nødvendig, fordi den fattige derved kunde tjene en sum penge, og fordi man derved kunde undgå at øve tvang mod uvillige. »Hvorfor nægte, — — at en mand — — kan føle utilbøjelighed til krigsvæsenet? Hvorfor da forhindre ham fra på ærlig vis at unddrage sig det og skille hæren ved en løj stridsmand?«

Interessant er endelig den måde, hvorpå Tscherning vilde lønne og delvis beskæftige de o. 120 kaptajner og o. 850 underofficerer, som skulde stationeres ud over landet for at lede de stedlige militærøvelser, føre tilsyn med de hjemsendte soldaters færd osv. Hver kaptajn skulde have overladt en gård på 40—60 td. land med inventar, besætning og fornøden driftskapital, og hver underofficer på samme måde et husmandsbrug på 6—10 td. land. Så kunde deres fritid gå til nyttigt arbejde, og de kom til at stå landbefolkningen meget nærmere. Tscherning henviste til, at præster og forstmænd jo også havde landbrug, og at man i Sverige gennem lange tider havde haft en sådan ordning for militæret. For øvrigt vilde han have disse officerer og underofficerer til at røgte vejevæsen og landpoliti, føre lægdsrullerne, lede gymnastikundervisning, tilse hesteavl (for kavaleriets skyld) m. m. Nyttigt arbejde skulde i det hele optages overalt, hvor det var muligt, for derigennem at hæve standens anseelse.

Naturligvis fremsattes en detaljeret organisationsplan, som her forbigås, samt opstilledes et budget, der viste en årlig udgift på $2\frac{1}{3}$ mill. rd., den sum, som hæren dengang kostede. Og Tscherning udviklede, på hvilken måde han tænkte sig systemet gennemført i løbet af en halv snes år. De rådgivende stænders medvirkning måtte ikke savnes; ti »nationalbevæbning må være støttet på et nationalt ønske og oplives af nationalånd, ellers er den en tom form«. —

I 1833 udkom i Itzehoe anonymt et lille modskrift på tysk, der vel gav Tscherning tilslutning på nogle punkter og da særligt med hensyn til den almindelige værnepligt, men ellers forholdt sig ironisk-kritisk over for denne »al disciplin og krigsøvelse manglende nationalbevæbning«.

Tschernings skrift nr. 4 er en udførlig imødegåelse af denne kritik. Han stillede herunder sin opfattelse af disciplin op imod sin ukendte modstanders i disse karakteristiske ord: »Vi sætter disciplinen først og fremmest i virkelig lydighed, det vil sige en tro opfyldelse af de egentlige kaldspligter, og denne disciplin har vi set herske i private hjem, store fabrikker, kort mange steder, hvor ingen militæriske, disciplinæriske øvelser foretages.« Udtalelsen viser, hvor lidt Tscherning var militarist.

Imidlertid var der trukket et truende uvejr op over hans hoved. Den yndest hos kongen, som han dels havde arvet fra sin fader, dels selv erhvervet ved sin dygtighed, svandt med hast. Den unge officers liberale anskuelser ængstede kongen, der i forvejen følte sin enevælde undergravet. Og så blandede Tscherning sig i alt muligt, der slet ikke vedkom ham, som når han, oven i købet i avisartikler, påpegede nødvendigheden af i tide at forberede Øresundstoldens afløsning som en forældet og ildeset byrde på den internationale handel, eller når han fremdrog Danmarks udsatte stilling mellem det stadigt voksende Prøjsen og Sverige, hvis militære magt var øget ved foreningen med Norge, og i den anledning nævnedes de tre nordiske rigers forening som en mulig udvej af denne vanskelighed. Og hans hensynsløse offentlige kritik af landets forsvar skulde ikke gøre sagen bedre, især da han dristede sig til at krydre den med knap dulgt spot, som når han et sted omtalte det nationale opsving efter det store nederlag under Frederik d. tredje, »der modig blev i København for at dele faren med sine undersåtter og stå og falde med sit rige«.¹

Og kongens nærmeste omgivelser støttede ikke Tschernings vaklende anseelse. Navnlig C. F. Hansen, der som tidligere nævnt havde stor indflydelse, blev mere og mere fjendsk mod Tscherning, med hvem han atter og atter stødte sammen ved forskellige lejligheder, bl. a. i en kommission for landkadetakademiets reorganisation, hvoraf de begge var medlemmer. Men også den almægtige generaladjutant Bülow, Tschernings nærmeste foresatte som chef for den kgl. militære højskole, ærgrede sig over den unge kaptajns fremfærd over for kongen. Ja, selv Tschernings gamle ven Abrahamson synes mere og mere at have følt sig utryk ved for nært forhold til urostifteren, om end han holdt gode miner til det sidste.

Og tilmed drillede Tscherning i et enkelt forhold ret åbenlyst regeringen. I anledning af stænderanordningerne indgav han en ansøgning om at måtte søge dannet et »28. majselskab«, hvis øjemed skulde være at skaffe dets

¹ »Nogle bemærkninger« osv. nr. 2 s. 6.

medlemmer »dannelse for og øvelse i offentlige anliggendes behandling«. Kancelliet afslog imidlertid ansøgningen. Året efter (1832) indbød Tscherning så til et middagsselskab på selve 28. maj. Og ganske vist fik han i sidste øjeblik afbud fra nogle af de indbudte, bl. a. Abrahamson og Heiberg, der først havde sagt ja, men så opdagede, at der var ugler i mosen, og nu måtte finde en passende undskyldning; men andre gav møde, deriblandt mænd som H. N. Clausen, Ørsted og Schouw, så at den første 28. majfest kom i stand, som siden skulde blive fulgt af mange andre. Dette sidste var dog ikke Tschernings skyld; ti da i 1833 forhandlingerne om den endelige udformning af stænderne var så langt fremskredne,¹ at han »troede at forudse, at den forfatning som et viljeløst, med landets tilstand og inddeling usammenhængende væsen enten måtte blive intetsigende eller medføre anarki, søgte jeg igen, men uden held, at tilvejebringe en ny demonstration ved at foreslå festens ophævelse.«

Det første varsel fik Tscherning, da han 9. januar 1833 blev kaldt til Bülow og der fik forelæst en allerhøjeste irettesættelse for artiklerne om en forening af de nordiske riger over for Prøjsen samt tilkendegivelse af, »at han for fremtiden havde at fraholde sig at publicere lignende sine anskuelser.« Der veksledes i den anledning mellem ham og Bülow nogle skrivelser, hvori Tscherning forsvarede sig og hævdede, at han med sine artikler og skrifter havde tilsigtet at gavne regeringen. Og så spurgte han, om det var hensigten at forbyde ham at udgive sine meninger i trykken. Bülow svarede med skriftligt at gentage det kgl. reskripts ord. Så kom imidlertid det holstenske modskrift mod Tschernings folkevæbningsskrifter, og efter på ny mundtligt og skriftligt forgæves at have søgt klarhed over sin stilling som skribent udsendte Tscherning sit svar.

Så indtraf katastrofen.² Tscherning modtog en kongelig skrivelse af 6. juni, hvori Frederik d. sjette »efter i de nådigste udtryk at have omtalt min særdeles duelighed til at udføre det tilsigtede hverv overdrager mig at berejse

¹ Tscherning skriver i selvbiografien fejlagtigt: »Da imidlertid stænderanordningen næste år [1833] var udkommet —.« Den udkom først i sin endegyldige form 15. maj 1834.

² I N. t. 4/1 1860 gengives en kort skildring af Tschernings liv, som P. Chr. Zahle havde skrevet i Ret og pligt. Her fortælles, at den egentlige årsag til Tschernings bortsendelse vistnok var, at man ønskede »en ung prins optaget på højskolen, men Tscherning havde som medlem af skolerådet erklæret her ikke at kunne følge de sædvanlige former for optagelsen«. I N. t. 18/1 1860 benægtede Tscherning ikke meddelelsen, men rettede den derhen, at det ikke var i skolerådet, »men mellem medlemmer af skolerådet, at uenighed var opstået om prinsens optagelse ved højskolen, hvilken jeg ikke ønskede bundet til nogen forudgående adgangseksamen eller forudsættende en afgangseksamen.« Tscherning var principielt en modstander af prinser i hæren. Prinsen var sikkert den senere Kristian d. niende; han, der var født 1818, kom efter faderens død 1831 fra Glücksborg til København for under kongens formynderskab at uddannes militært og var så yndet af Frederik d. sjette, at denne skal have udtalt ønsket om, at drengen havde været hans søn. Jfr. om dette forhold E. p. II s. 15.

Prøjsen, Frankrig og England for at studere de forskellige nyere artillerisystemer og især jernskytset og give beretning derom.« At dette var en anden form for midlertidig landsforvisning, var hverken Tscherning eller nogen anden i tvivl om, tilmed da skrivelsen oplyste, at denne undersøgelsesrejse »vilde medtage lang tid.« Tscherning var dog ikke mere forknytt, end at han gik til »audiens hos kongen, der sagde: »Jeg er glad ved det valg, jeg har gjort; De kan sprog, De har rejst, De kan sno Dem i verden, De har fabrikkundskaber; jeg er meget tilfreds med mit valg.« Svar: »Ja, jeg kan kun være tilfreds med at have modtaget et så glimrende bevis på, at Deres majestæt billiger min hele fremfærd.« Han: »Ah! Ah! Lykkelig rejse!«¹

Sagen vakte stor opsigt og bragte Tschernings navn på alles læber. Navnlig kom hans mange venner i bevægelse, og der fulgte en travl tid for Tscherning med den ene afskedsfest efter den anden. Først aflagde han besøg hos svogeren på Frederiksværk for at hilse af med barndomshjemmet og gamle venner der, og så gik det slag i slag i København. Dagbogen beretter, hvordan han 14. juni var gæst hos fabrikant J. Owen og fik overrakt en sølvpokal med inskription. Dagen efter modtog han en æressabel fra kolleger og elever² og var om aftenen deres gæst på Skydebanen. 16. juni gjorde prof. N. David gilde til hans ære, og 17. juni spiste han middag hos kaptajn Bendz. 18. juni tog han afsked med »bekendte uden for porten« (Vesterport). Dagen efter var han på Bellevue sammen med grosserer Th. Suhr, hans ven fra Frederiksværktiden, og Scavenius,³ »begge med fire heste for vognen; herligt vejr. Gennem Dyrehaven, spiste i Bellevue. — — Om aftenen hos Heiberg med mange gode venner.« 20. juni tog han afsked med sine elever og mødtes om aftenen hos Lynges (det senere »Alleenberg«) med 32 artilleriofficerer. Under festen hyldedes han ude på gårdspladsen af o. 200 studenter med Orla Lehmann som ordfører. Efter endt fest fulgte alle officererne ham til hans bolig og sagde der farvel.

¹ Fra højskolens chef, Bülow, modtog Tscherning efter anmodning et vidnesbyrd om sit forhold ved skolen, hvori det hedder, at Bülow »ikke alene selv altid har haft al årsag til at være tilfreds med udførelsen af Deres tjenesteplichter, men at jeg også både fra undervisningsdirektøren og fra kommandøren har modtaget fyldestgørende rapporter om den måde, på hvilken De har fungeret som lærer i de praktiske artilleriøvelser med dygtighed og tjenstiver og som skoleofficer med punktlighed i tjenesten og tilbørlig nøjagtighed.« — Også Abrahamson udtalte sig i et embedsbrev i de mest rosende ord om Tscherning. Han sluttede med det betegnende udbrud: »Gud ved, når vi ser ham igen.« Mindedes han P. A. Heibergs skæbne?

² Blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet ligger den vistnok af Andræ sirligt udførte følgeskrivelse, hvori giverne bevidner deres »højagtelse og venskabelige hengivenhed« over for »en trofast, retsindig og kraftig medarbejder« og »en oplyst, hjælpsom og til alt godt utrætteligt vejledende ven, lærer og foresat«. Der er 45 underskrifter.

³ Den senere som konservativ politiker kendte godsejer Peter Brønnum Scavenius, der til 1834 var ansat i rentekamret.

Endelig 21. juni slog afrejsens time; han fulgtes til Kielerdamperen af en skare venner, hvoraf nogle endog fulgte med om bord. Intet under, at det om sørejsen hedder i dagbogen: »Jeg lå den største del af tiden og sov en del for at erstatte det store afsavn på søvn, jeg havde haft de sidste dage i København.«

To af disse fester er skildret meget smukt — i et langt brev til moderen, der på det tidspunkt opholdt sig på Berritsgård på Lolland — af den unge, højt begavede løjtnant Adolf Fibiger (1813—41), der dengang var elev på højskolen.¹ Hans fader var skolens kommandør, den ovennævnte major Fibiger. Adolf skriver, dateret København juni 33:

»De andre er nede til eksamination hos Hoffmann, imedens jeg skriver dig til. Jeg var nemlig i går aftes ikke oplagt til at læse, hvisårsag jeg intet kunde; jeg blev enig med fader om at melde mig syg for i dag, hvilket dog ikke forhindrer mig i at bivåne gildet for Tscherning i eftermiddag. Kården er kommet; den er meget smuk, til 40 rd., med indskrift: »Klar erkendelse, ædel vilje, kraftig hånd. Til hrr. artillerikaptajn v. Tscherning ved hans afgang fra højskolen.« Fader har skrevet en sang til i eftermiddag, hvori disse momenter til enhver stor handling meget smukt er afbenyttet.

— — Jeg vil fortælle om festen for Tscherning, den festligste fest, jeg har bivånet. Om formiddagen var kården blevet ham overleveret ved komiteen, ved hvilken lejlighed han har været så bevæget, at han græd. — — Kl. 5 om eftermiddagen var vi alle samlet på Skydebanen. Heiberg og Bendz afhentede Tscherning i en vogn. Han havde om eftermiddagen været inde hos mig, just som jeg stod og klædte mig på, for at spørge om, når gildet skulde være, »ti han havde om formiddagen været så fortumlet, at han intet havde sanset derom.« »Nu kommer han! nu kommer han!« lød det, da vognen rullede for døren. Alle samlede sig i den store sal. Han var i uniform med kården ved siden. Han bukkede til forsamlingen og sagde, ikke som en tale, og han havde vist heller ikke indstuderet det i forvejen, men med en stemme, der bævede af stolthed, beskedenhed og glæde: »Det er første gang, jeg ser Dem forsamlet, efter at jeg har fået Deres foræring. Jeg takker Dem mange gange. De har givet mig et pas, hvormed jeg trygt kan rejse hele verden rundt.« Han var i det øjeblik så smuk, som det anstår en mand. Og den mand, der ikke finder en mands skønhed i et sådant øjeblik at bestå i ansigtets udtryk, kan forstå sig på voksdukkeansigter og kinesiske kejsere med kønne klæder, men sandelig ikke på harmoni, skønhedens væsentligste betingelse, overensstemmelse mellem det indre og ydre. Han sagde ellers disse ord med en tone, hvorved hvert enkelt fik en langt mere udvidet, en højere betydning, end det ordentligvis har i sproget. Ved bordet gik det temmelig stille af. Kongens og

¹ Museum 1894 I s. 140 f.

chefens skål blev udbragt, og dernæst blev Tschernings skål drukket. Da skulde du hørt et hurra. Alle klinkede med ham under en hurraråben, så det klang i ørerne. Efter skålen blev der en dyb tavshed i over et minut. Til slutning blev faders sang afsunget. Denne henrev. Tschernings skål blev drukket med dobbelt entusiasme, og han udbragte nu højskolens skål: på en god forståelse mellem lærere og elever. Vi drak kaffe i haven, hvor Marseillaisen og Parisien-
nen, der aldrig mangler, hvor eleverne er samlet, blev sunget, og efter dem faders sang med nye hurraråb for Tscherning, hvorpå fulgte et stormende hurra for den anonyme forfatter til sangen, hvem alle naturligvis kendte. Et jubelråb, fordi Tscherning ved at slå efter keglekerne fik kongen til at ryste. Et nyt jubelråb, fordi David (professoren) fik Goliath (samme keglekonge) til at falde, hører til ungdommens brusen. Jeg skriver dette så ligefrem, fordi jeg ikke tror, at man bryder breve her i landet, og fordi jeg, om så var, ikke brød mig om, at hele verden læste, hvad jeg har skrevet. I alt fald var der opvartere nok omkring os til at høre og rapportere hvert ord. Tscherning fik, da han kørte, atter hurraråb med på vejen, og en dyb, udtryksfuld pause fulgte. Den hele fest gjorde højskolen lige så megen ære som Tscherning. En prosaist har talt de hurraråb, han fik i et og alt, nemlig tre og trediv.

Tscherning er, hvad de færreste har troet om ham, et meget blødt menneske. Det vil naturligvis sige med hensyn til følelsen, ikke til karakteren. Han var meget rørt under hele festen, fast nedtrykt, dog dette sidste ikke ved hans ankomst og bortgang. Hvad der har gjort ham så yndet, er ikke fortrinsvis hans kundskaber, ti de er ikke i den grad overordentlige; ej heller hans redelighed, ti den kan vel gøre en mand agtet, men ikke i den grad afholdt; nej, det er disse egenskaber i forbindelse med hans menneskekundskab. Han forstår at omgås med sine undergivne. Intet behageligt smil, intet studeret lune, nej, en omgang fuldkommen som med kammerater. Og han behøvede aldrig at gøre sin anseelse som superior gældende, ti den nød han uafbrudt, skønt han med hjærtens glæde havde givet møde ved et kartoffelgilde hos hvem af os, det skulde være, og der disputeret, og det humant, til det yderste. En sådan mand er en perle på en post som højskoleofficerens, ti hvor træffer man en, der så ganske har gjort sig udøvelsen af sine indsamlede erfaringer til natur, og hvis åbne, ligefremme karakter stemmer overens med disse erfaringer. Jeg tror, at erfaringen hos Tscherning vel har bekræftet ham i den måde, hvorpå han omgås andre, men at denne ligger aldeles grundet i hans karakter.

»Hr. professor Heiberg og frue udbeder sig hr. løjtnant v. Fibigers behagelige selskab til te onsdagen den 19de juni.« Var det ikke rart? Flensborg og Andræ af ældste, Gosch og jeg af yngste afdeling er bedt i anledning af en afskedsfest for Tscherning. Det glæder mig dobbelt således af Heiberg på en måde at være valgt til repræsentant for klassen; ti Gosch kommer der, fordi han havde været med i komiteen. Så må vi da hen og takke på søndag, og

så har jeg måske fået fri entré — — — »fri entré for smagens critici og recenser« (en af Heibergs vaudeviller.)

Den 21. ds.

Her blev jeg afbrudt, idet Harbou kom løbende for at avertere mig om, at Tscherning var i klassen for at sige farvel. Jeg skyndte mig ned og mødte ham ved uret. Han var særdeles rørt, tårerne stod ham i øjnene, så at de næsten ikke længer kunde blive der, og stemmen sitrede. Da jeg sagde, at vi så ham dog vel atter, svarede han, at han vist skulde komme til os, dersom vi endnu var samlet, når han kom tilbage. — — —

Jeg går nu over til Heibergs, hvor du atter vil træffe ham.

Vi kom først kl. 8¼, men var ikke desto mindre de første. Efterhånden kom der flere til, og nu kom fru. Hun var klædt i hvidt og bar en hvid kappe, der sad aldeles fladt på hovedet med en art puf bagi. Den hvide dragt, den flade kappe og håret, der bølgede ned under den, alt tog sig ud som en dejlig negligé, som en morgendragt ved en promenade i en engelsk park. Den klædte hende fortræffeligt. Heiberg tog hende ved hånden — men ak, ikke med den raske ynde, som en ung soldat kunde have gjort det! — og nu førte han hende forbi os; vi stod som gode soldater i række og geled, idet han sagde: »Må jeg gøre dig bekendt med de herrer?« Han standsede ved hver især og nævnede hans navn; man bukkede for hende med al mulig elegance, jeg for min person tillige med en slags glæde, ærefrygt og beundring. Hun hilste igen, og dermed var den scene forbi. Fader blev for resten ikke således slået med i hartkorn, men alene først præsenteret særskilt. Tscherning, der var blevet afhentet ud til Bellevue i en vogn med fire heste for, kom først sildigt. Jeg havde derfor god tid til at se, hvem der var.

Fru Gyllembourg, Heibergs moder, var den eneste dame foruden konen i huset. Af højskolens lærere var der Bendz, Kellner, Baggesen og de Meza; af eleverne Flensborg, Andræ, Gosch og jeg; for resten professor Thiele, fru Heibergs broder (skuespilleren) og nogle flere. Omsider kom Tscherning. Der blev bragt te om, man grupperede sig, snakkede snart med Per, så med Poul. En disput mellem Andræ og mig på den ene og Kellner på den anden side om lærde materier var døet hen, der indtraf en lille pause, og jeg så mig om efter nogen at komme i kast med. Nærved stod en lille klynge, hvori Tscherning og fru Heiberg var hovedpersonerne. Jeg nærmede mig lidt efter lidt. Belysningen er tusmørket, og fruens hvide dragt ser helt alfelig ud.

Fruen: »Å, det morer mig sådan! Et sådant menneske er dog altid lykkeligst, når han er fuld. At se den glæde, hvormed han svingler omkring! Og når han så peger, er det altid op i luften, således!«

Tscherning: »Folk kunde spille en fæl chikane ved at sende mange fulde sjovere forbi, når De havde en stor lektie at lære.«

Fruen: »Ja, jeg kunde bestemt ikke lade være at se på dem. — Men nu rejser De, og De har dog ikke holdt, hvad De engang lovede mig.«

Tscherning: »Og det er?«

Fruen: »At drikke Dem fuld. Jeg vilde så gerne se Dem fuld.«

Tscherning: »Nej, det har jeg vist aldrig lovet. Og har jeg lovet det, så kan jeg ikke holde det.¹ Jeg vil ellers gøre alt, hvad De ønsker. Jeg skal med glæde leje en dertil.«

Baggesen (tørt): »Ja, det skal jeg såmænd også.« (Pause.)

Fruen: »Hvad vil De nu ønske os ved Deres bortrejse?«

Tscherning: »At alt må blive, som det er, aldeles ingen forandring.«

Fruen: »Lidt penge, mange penge?«

Tscherning: »Nej, ingen penge!«

Fruen: »Jeg vilde bruge dem fornuftigt og godt.«

Tscherning: »Nej, man gør aldrig ret i at ønske sig penge; ti det er et ønske, der lige fuldt bliver tilbage, om det også opfyldes. Desuden når man ved at få slikt ønske opfyldt tidligt eller sildigt et punkt, hvor man fatter lede til alt. Jeg vil aldrig ønske mig selv en skilling mere, end hvad jeg har; men derimod skulde de folk, jeg har at gøre med, have mange penge mellem hænderne. At ønske sig penge til eller arve dem! Der kunde jo slet ingen fornøjelse være ved dem! Nej, at erhverve dem, det er noget andet.«

Baggesen: »Da kender jeg dog en, der har fortjent sig sin arv. Grosserer N. N. var engang i stort selskab; en rig planter i Vestindien blev dadlet af de tilstedeværende, N. N. forsvarede ham ivrigt, hvisårsag planteren, da han fik det at vide, indsatte ham til sin universalarving.«

Tscherning: »Da har jeg dog aldrig arvet nogen, skønt min lod stedse har været at forsvare de fraværende. Hjemme kaldte de mig derfor de fraværendes prokurator.«

Denne samtale var i sandhed af overordentlig interesse; på papiret tager den sig mat ud.

Ved bordet sad fader på den ene, Tscherning på den anden side af fru Heiberg. Jeg var nede i nærheden af professoren, som mod slutningen flittigt skænkede champagne i mit glas, hvorved jeg — forlad mig det! — fik mod

¹ E. p. I s. 60 fortælles, at Tscherning selv i sin tidligste ungdom var ret mådeholden over for spiritus og t. eks. aldrig drak brændevin (jfr. Of. 1866 sp. 334). Da spiritus tilmed kun øvede ringe indvirkning på ham, havde han aldrig været fuld. Engang i et muntert lag begyndte stemningen at blive ham for høj, og skønt bollen endnu ikke var tom, svor han på, at nu fik selskabet ikke mere at drikke. Da de andre nok gad vide, hvordan han vilde hindre dem deri, satte han bollen for munden og tømte den. — For øvrigt er der vel dobbelt bund i ordene, så at samtalen i virkeligheden er en hel lille duel mellem den sejrvente frue og den muntre kaptajn, der skælmisk sætter sig i forsvarsstilling.

til at tage brillerne på. Nu kunde jeg rigtig se fru. Tscherning var meget blød, næsten vemodig. Til slutning udbragte han den simple og hjertelige toast: »Tak for venskab og gæstfrihed!« Jeg klinkede med ham og med fru Heiberg; jeg kan ikke forklare, men vel antyde dig, med hvilken brusen i mit indre. — — Efter bordet kom vi ind i salen, hvor vi først samledes, og »hvad frydfuldt syn mig blænder øjet«, en punchebolle midt på bordet med en kres af funkende glas. Nu drak vi da punch. Et ungt menneske, namens Cantor, med et sjældent bøjeligt organ deklamerede i et mørkt værelse ved siden af efter flere skuespillere, som oftest karikerende, hvorved jeg nær var død af latter, Tscherning ligeledes. Det var også meget smukt at se fru Heiberg le så hjerteligt. Vi kom først hjem, da klokken var to.¹ — — — Tænk dig vor glæde på højskolen, da vi samme formiddag, som Tscherning var rejst, erfarede, at studenterne havde bragt ham et hurra den foregående aften. Der skal have været to til tre hundrede stykker. En af dem (Orla Lehmann) holdt en tale. Formændene for studenterne blev inviteret op — det var ved et gilde for Tscherning, foranstaltet af artillerikorpsset — men der blev svaret, at de ingen formænd havde, de var der efter fælles drift. På Toldboden var der den næste morgen dygtig fuldt af mennesker. Fader siger, at han (Tscherning) ordentlig voldsomt måtte fatte sig. Man ymter her i byen om, at regeringen skal have mistanke om, at han hører til »propagandaen« — et selskab, udbredt over hele Europa, hvis hensigt er at grunde og forplante republikansk ånd og ideer. Dette synes meget rimeligt; men ikke mindre rimelig er den mening, at den hovmodige, boldne korsridder ²skulde have skaffet ham bort.«

¹ Også fru Heiberg omtaler denne fest i sine erindringer (I s. 166—69) og fortæller derunder, hvordan Tscherning reddede hende af en knibe. Hun havde til dessert valgt is og gelé; men da gæsterne foretrak isen, slap den for tidligt op, og da tjeneren bad om mere is, var hun i stor forlegenhed. Men Tscherning hviskede til hende: »Bryd Dem ikke derom, giv dem gelé alligevel!« og gav hende derved mod til at lade tjeneren byde gelé alene.

² I en note siges, at brevskriveren hermed uden tvivl sigter til Abrahamson. Denne var rigt dekoreret og har måske af den grund fået dette øgenavn. Men for øvrigt herskede der uvenskab mellem Abrahamson og brevskriverens fader.

3. DEN STORE UDENLANDSREJSE.

I det kgl. reskript, som sendte Tscherning ud på den foregivne studierejse, hed det jo, at rejsen »vilde medtage lang tid«. Selv om han således var forberedt på at måtte væbne sig med tålmodighed, havde dog sikkert hverken han eller de fleste andre tænkt sig, at denne forunderlige rejse skulde vare fulde fem år og føre ham gennem Prøjsen, Østrig, Svejts, Norditalien, Frankrig, England, Skotland, Holland, Belgien, atter Frankrig, Baden, Württemberg, Bajern og Sachsen. Det er intet under, at både han selv og andre gentagne gange sammenlignede ham med Jerusalems skomager. I sine unge år havde han drømt om en stor rejse for offentlige midler på halvtredje år; nu virkeliggjordes drømmen i dobbelt mål, men ganske vist under helt andre forhold, end han dengang havde tænkt sig.

Der er stor forskel på at rejse ud som lærelysten yngling på to og tyve og udlært mand på otte og tredive. Dernæst er det noget andet at følge en selvvalgt rejseplan og høste udbyttet deraf og så lade sig sende hid og did uden plan og vitterligt til ingen nytte. Og inden længe kom dertil, at han intet vidste om, når rejsen vilde være endt; måske skulde han flakke rundt på denne tåbelige vis, til hans sjælsenergi og legemskraft var brudt. Endelig indtog han, hvor han kom frem, en højst ejendommelig og irriterende dobbeltstilling. Officielt var han den danske regerings udsendte repræsentant, der blev modtaget ved hofferne, behandlet med skyldig respekt og fik nogenlunde uhindret adgang til alt, hvad han efter sin instruks skulde eller af egen drift vilde se. Men han vidste jo godt og fik det lejlighedsvis atter og atter bekræftet, at hans rygte ilede forud for ham. I et brev af 4/9 1833 fra Berlin til søsteren Sara skrev han således:

»Du kan tro, jeg er en vigtig person; hvor jeg kommer, ved man forud, at jeg skulde komme. Foruden at jeg nu, som vel bekendt, er en vigtig demagog, der kan lugtes milevidt og som sådan får speciel anbefaling til de højere autoriteter fra Berlin, så sætter mit navn og mit mørke udseende de underordnede autoriteter i bevægelse for egen regning. Jeg gøres straks til en for-

mummet polak,¹ og nu gælder det om at være påpassende. Imidlertid sker alt med den største opmærksomhed og forekommenhed. Da general Zieten ved min første ankomst til Breslau ulovligt forsinkede mit pas's visering, så at postekspeditionstiden var forbi, sendtes en adjutant for at holde posten tilbage og derpå at hente mit pas. Schnellposten holdt således for min skyld over en halv time; det er noget overordentligt. Passagererne, der var indignerede over deres autoriteters fremfærd, bidrog selv til at holde posten tilbage, og jeg gjorde derved bekendtskab med et par vakre mænd, blandt andre en købmand Scharff fra Breslau, som jeg senere har besøgt, og hos hvem jeg har fundet en særdeles god modtagelse. Næppe havde jeg været en dag med ham for at se et kobberværk, han anlægger fem mile fra Breslau, førend han fik en indbydelse fra politiet til at møde og give oplysninger om sit forhold og bekendtskab til den fremmede person.«

Og i et brev af 21/12 1834 fra Paris skriver han til en ven: »I Svejts er jeg ligefrem blevet overleveret som en sådan [en hemmelig propagandist] fra den østrigske til den svejtsiske regering. En brav mand, som jeg nøje kendte i dette land, har ligefrem sagt mig det, straks jeg kom did, for at jeg kunde vogte mig for østrigske efterstræbelser, om jeg virkelig havde noget at skjule.«²

Dertil kom, at rejsen forringede både hans øjeblikkelige og fremtidige økonomiske forhold som officer, og at han fra første færd var nogenlunde klar over, at den var ganske unyttig; de månedlige rapporter, han pligtskyldigt hjemsendte, kunde lige så godt have været uskrevne.

Da han havde opholdt sig et halvt år i Prøjsen og allerede var på vej til Frankrig — i reskriptet nævntes jo Prøjsen, Frankrig og England som rejsens mål — fik han uventet ordre til at drage til Østrig. Da først gik det helt op for ham, at hans rejse for alvor kunde komme til at »medtage lang tid«. Efter i et par måneder at have overvejet stillingen sendte han 15/3 1834 fra Wien Bülow et langt brev for at få klarhed. Brevet er forbavsende åbenhjertigt og vidner derved om, at Tscherning virkelig troede, hvad han i brevet skrev, at

¹ Efter den polske opstand mod Rusland 1830—31 var polakker overalt og ikke mindst i Prøjsen mistænkelige i myndighedernes øjne.

² At Tscherning imidlertid under rejsen korrekt afholdt sig fra al propaganda, viser følgende udtalelse af ham mange år senere: »Nu har jeg levet mellem 12 og 14 år i udlandet og har aldrig sat min fod inden for nogen sådan politisk forsamling. Jeg har levet i et fremmed land på en tid, hvor man arbejdede af alle kræfter på at stifte hemmelige forbindelser, og hvor man endog holdt underhånden hemmelige forsamlinger. Jeg har været indbudt til at deltage i hemmelige foreninger og det på forskellige steder, jeg har levet med italienere, jeg har levet mellem polakker, der polakiserede; men jeg har skudt til side og fordømt det hele kram af hemmelige forbindelser og den art foreninger, jeg har skammet mig ved nogen sinde at tage del deri« (F. 1865/66 sp. 1233).

Bülow mente ham det vel, da han altid havde behandlet ham med godhed og velvilje. Men samtidigt er brevet båret af stolt, ja stejl selvfølelse.

Tscherning viste først, hvor meget rejsen — trods rejseordrens nådige udtryk — havde forringet hans stilling og hans fremtidsudsigter. Han havde hidtil regnet med, at den vilde vare to år, og at han derefter kunde få afsked med pension for så at gå over i en borgerlig stilling, en tanke, han også tidligere, før rejsen, havde slået på over for Bülow. Men ændringen i hans rejseplan havde gjort ham uvis herom, hvorfor han nu direkte vilde spørge om han kunde håbe på noget sådant. Angående rejsens nytte gjorde han sig ingen illusioner. »Mine ønsker til forandringer i Danmark, til hvad jeg anser for det bedre og for nøje sammenhængende med nationens frelse, er urokkelige, er vedholdende; men de er ikke overilede, jeg har åringer dertil — — Er min nærværelse ubehagelig for landets bestyrelse — — så kan jeg gerne blive derfra på nogle år og betragte disse som en skærsild for min forstands uddannelse, et nyt middel til erfaring; men da sikre man mig først og fremmest min fremtid — — og man give mig en fast bestemmelse for min fjernelsestid.«

Bülow svarede 12. april køligt og undvigende. Han indlod sig ikke på en drøftelse af rejsens virkelige mening eller sandsynlige varighed, og tanken om afsked med pension efter endt rejse afvistes helt, idet han erklærede, at kun alder og svagelighed gav ret dertil. Han underskrev sig dog »Deres hengivne Bülow«.

Dette gav Tscherning den ønskede klarhed. Der var nu for ham kun to muligheder: at kysse riset eller føre sin krig igennem; han valgte det sidste. Og for at vise, at han ikke agtede at »fraholde sig at publicere« sine anskuelser, skrev han — for øvrigt efter en andens opfordring (se E. p. II s. 95) — et langt brev, der offentliggjordes i Københavnsposten 27. og 30. maj. Det er adresseret til »Kære landsmænd og gode venner« og skrevet i anledning af den forestående 28. maj. Han fortalte, at hans modvilje mod provinssielle stænderforsamlinger i præjsisk stil i Danmark var vokset, efter at han nu havde set forholdene i Prøjsen. Der var ingen grund til at opmuntre lokalinteresserne. Og hvorfor kunde Danmark ikke få en fællesforfatning som den norske? »Er da de danske nu ikke så modne, som de norske var da?« Hvis han var med til majfesten, vilde han »med forstærket overbevisning udbringe trykkefrihedens skål. — — Nu kender jeg dens værd, fordi jeg har set de sørgelige følger af dens savn.« Vel var dansk trykkefrihed »som et lille stykke gummielastikum, der ved behændig og forsigtig behandling kan udstrækkes til en stor flade«; men alligevel var hans tanker om denne danske trykkefrihed steget så meget ved, hvad han i den sidste tid havde set, at han »har besluttet for fremtiden, når jeg skriver offentligt i Danmark, at sige mine tanker endnu mere ærligt og ligefrem end tilforn; således har jeg dog haft nogen nytte af min rejse.«

En anden skål skulde være »for folkets kraftige og nidkære deltagelse i alt, hvad der kan fremdrive og påskynde det offentlige vel.«¹

Bülow svarede 6. juni med barsk at meddele, at kongen havde pålagt ham at befale hr. kaptajnen »ikke i det, der af Dem udgives i trykken, at tabe Deres stilling som officer af sigte«, og »at en overhørigheid af de givne erindringer vil have Deres beafskedigelse af armeen til følge. Bülow.«

Nu skulde det så vise sig, hvem af parterne der havde de stærkeste nerver at slide på. Tscherning indrettede sig på langt sigt. Han vedblev at indsamle stof og hjemsende rapporter med uforandret omhu og punktlighed, skønt han altså udmærket vidste, hvor unyttigt det hele var. Et brev til Sara af 13/12 1833 slutter med de ord: »Gud, hvor Danmark vil blive lykkeligt, når det får mine efterretninger om det østrigske artilleri.« Men til gengæld søgte han for egen regning at høste den størst mulige kundskab og udvikling under sin omflakken, både fordi det nu engang var hans lyst og natur, og for at disse år dog ikke skulde være helt meningsløse og spildte.

Som sædvanligt under hans udenlandsrejser giver dagbogen og brevene hjem god besked om hans oplevelser og tanker. Denne gang var Sara trådt i faderens sted som hovedmodtager. Men der findes også en del breve til svogeren Dalberg og til en ungdomsven, artillerikaptajn E. Bruun. Brevene til denne viser en stedse voksende afstand mellem deres opfattelse af de hjemlige forhold og personer, idet Bruun bebrejdede vennen hans alt for store skarphed og bitterhed. Desuden er der i »Efterladte papirer« indskudt brudstykker af nogle optegnelser om disse år, som Tscherning nedskrev i 1872, og som særligt omhandler de politiske forhold i de lande, han besøgte, og hans deraf indvundne erfaringer.²

Sin vane tro gæstede Tscherning også på denne rejse ikke blot en mængde militære fabrikker, kaserner, skoler, manøvrer, skydeøvelser og sligt, men også alle slags civile anlæg, fabrikker, institutioner og foretagender. De allerfleste dagbogsoptegnelser om sligt lades dog uomtalt her. Derimod skal kort redegøres for det indgående kendskab, han på rejsen vandt til det datidige Europas forhold og adskillige af de personer, som i den kommende tid skulde gribe afgørende ind i europæisk politik. Og samtidigt uddybedes og afklaredes hans opfattelse af mange vigtige samfundsforhold ved sammenligningen mellem det fremmede og det hjemlige. På den anden side undgik han ikke at blive mærket af at have levet — når det følgende frivillige ophold i Frankrig medregnes —

¹ Brevet er i øvrigt ikke særlig udfordrende. Tscherning selv mente, at efterverdenen snarere vilde opfatte det som smiger over for kongen end som angreb på ham (E. p. II s. 111).

² Disse nævnes i det følgende, når de citeres, som »optegnelserne«, for at meddelelser, hentede derfra, kan skelnes fra det øvrige stof. Erindringsforskydninger hos den aldrende nedskriver kan jo nemlig have ladet ham henføre til dette tidsrum, hvad der i virkeligheden stammer fra senere perioder.

syv af sine bedste manddomsår borte fra Danmark. Han kom til at stå mere kritisk over for danske stemninger og forhold. Alt dette bidrog i høj grad til at give hans indsats i dansk politik dens ejendommelige særpræg, ikke mindst på det nationale område.

I Kiel opholdt Tscherning sig nogle dage og stiftede derunder bekendtskab med de fleste af de senere slesvigholstenske førere, der jo som mere eller mindre liberale var hans politiske meningsfæller. Med en af dem, Fr. Hegewisch, havde han for øvrigt allerede stået i brevveksling et årstid forud. I et brev til Sara af 27/6 1833 skrev han: »Ved det årlige badehusgilde — — var man så artig at drikke min sundhed med stor jubel; i de private cirkler er den blevet drukket hver dag. De mænd, jeg her har gjort bekendtskab med, har behaget mig særdeles. Der er noget ligefremt ved dem, som jeg godt lider.« Af de danske førere Flor og Paulsen følte han sig mindre tiltalt; men det kan hans egen oppositionelle indstilling over for den danske regering have medvirket til.

Tscherning var meget optaget af Holstens forhold til det øvrige rige. Hans breve i 1832 til Hegewisch (E. p. I s. 294 f.) viser, at den bedste løsning i hans øjne havde været, om Danmark i tide havde forenet Slesvig og måske Holsten med sig under en fri forfatning som den norske, mens Tyskland endnu måtte nøjes med mindre tilfredsstillende former for folkerepræsentation. Et Slesvigholsten i personalunion med Danmark var han derimod en modstander af. For at skabe forbindelse mellem patriotisksindede mænd i hele riget havde han tænkt på at udgive en »Dansk stændisk avis« på tysk og dansk og således, at »subskriptionen gik over hele landet, og at hvert andet nummer redigeredes i Kiel og hvert andet i København«. Rejsen satte imidlertid en stopper herfor.

I Berlin studerede Tscherning indgående militærvæsenet. Dels var jo Prøjsen fra gammel tid et foregangsland på dette område, dels så han som nævnt tidligt i dets voksende magt en trusel mod Danmark.¹ Som eksempel på hans flid anføres dagbogsoverskrifterne for halvanden uge: 8/7 skydeøvelse, 9/7 i 1. afdelings udrustningsmagasin, 11/7 i værkstederne, 12/7 på eksercerpladsen for at se ricochet og bombekastning, 13/7 fået de første tegninger til kopiering i arsenalet, 14/7 skoleplan, 15/7 artilleriskole, fyrværkerisager, 16/7 håndværkerskole, artilleristalde og kaserne, 18/7 laboratoriet.

¹ I optegnelserne siger Tscherning, at det i Berlin »stak tydeligt nok frem, at Danmarks deling mellem Prøjsen og Sverige måtte betragtes som en diplomatisk og strategisk løsning, der måtte komme.« Jfr. hermed Kriegers dagbog 26/1 1870: »Tscherning fortæller mig i dag, at Rosenkrantz skrev en dagbog under sit ophold i Wien, hvorefter det til det sidste øjeblik var tvivlsomt, om Danmark ikke skulde opløses, så Prøjsen fik halvaen, og Sverige øerne. Men Wellington erklærede, at han, skønt han fandt, at Danmark havde været den skadeligste stat, der havde eksisteret, dog efter sin regerings ordre måtte fordre den danske stats opretholdelse. Derefter kunde Frederik d. sjette roligt rejse hjem.«

Tschernings syn på Prøjsen udelukkede selvfølgelig ikke, at han trådte i venskabeligt forhold til prøjsiske officerer. Om en af dem, du Vigneau, skulde han sytten år senere blive mindet på en ret ejendommelig måde.

Sammen med andre udenlandske officerer var Tscherning gentagne gange til taffel hos kongen og prinserne. Kronprinsesse Elisabeth talte med ham om Oehlenschläger og Tegnér. Af berømte mænd lærte han at kende Alex. v. Humboldt, Schleiermacher og H. Steffens, der vilde have standsrepræsentation med talsmænd for skrædderne, skomagerne osv. Tscherning fortalte herom i et brev til Bruun og tilføjede, at det egentlig var synd at gøre løjer med »denne godmodige, digteriske, filosoferende, dogmatiserende naturkyndige.«

Besøget i Østrig varede fra januar til juni 1834. I brev til Sara af 12. april beklagede han sig over opholdet i »dette indbildske og nedværdigede folk, hvor man lugter patronatskabet i hver krog og ideligt hører den fejge frase: Lad ingen høre, at disse er mine ord. — — Ja, får vi engang fat for at rangle med den europæiske benrad, jeg skal love for, at i denne krog vil stumperne komme til at flyve om ørerne. Desværre bliver den samme dag vor egen undergangsdag; ti det må desværre bekendes, at vi hænger sammen ved den samme mådelige cement, rørt sammen af hofspyt og kongekærlighed.«

Kun tre mænd i Østrig omtalte han med sympati. Den ene var jødepræsten Mannheimer, »en herlig mand med fortrinlige talegaver.«¹ I den sammenhæng nævnte han, hvor retsløse jøderne var i Østrig-Ungarn. »I Frankrig, Holland og Hessen har de fuld borgerret, og lidt efter lidt forsvinder de i den øvrige folkeklasse.«

Den anden var erkehertug Johan, den fra 1848 så velkendte tyske rigsforstander. Tscherning siger om ham: »Alle hans ytringer tyder på en filantrop fra den rousseauske periode, hos hvem lighedsprincippet er — — en art moralformødenhed — —. Han er en mand, der ikke kan slå rødde i det land, han står i — —. På en gang at være habsburger og Rousseau er ikke let, endnu værre at forene hint med en Franklin.«

Den tredje var den danske gesandt, grev Bernstorff,² »en høj, mager mand med et smukt, bernstorffsk ansigt, taler godt dansk.« I optegnelserne berettes følgende: »Jeg spiste jævnlige sammen med Criminil³ hos Bernstorff. Ved en af disse lejligheder kom de slesvigholstenske sager på tale, og jeg opfordrede

¹ »Reformjøden« Isak Noa Mannheimer fødtes i København 1794 og virkede der som jødemenighedens kateket fra 1816 til 1823, da han drog til Wien, hvor han døde 1865 som »den ypperste blandt alle jødiske prædikanter« (B. Balslev »De danske jøders historie« s. 51—52).

² Joachim Fr. Bernstorff, A. P. Bernstorffs søn, var fra 1816 til sin død i 1835 dansk gesandt i Wien.

³ Heinrich A. Reventlow-Criminil, gentagne gange dansk minister, en af de loyale holstenere.

Criminil til at benytte sin stilling til en gang for alle at få gjort ende på den påstand, som efterhånden gjorde sig gældende fra de forskellige sider, at Holsten havde noget særligt krav på forbindelse med Slesvig, og som lidt efter lidt kom til at få udseende af en ret, som forbundet [det tyske, hvori Criminil var dansk kommissær] var kaldet til at opretholde. Ved Criminils undvigende svar kom jeg til at sige, at dersom det ikke skete i tide, dersom den danske regering ikke gjorde sin opfattelse klar ved i gerningen at udsondre hertugdømmernes bestyrelse fra hinanden, så vilde følgen blive, at forbundet i sine enhedsbestræbelser vilde tilegne sig Slesvig som appertinens til Holsten. Da Criminil slog dette hen som indbildt fare, tog Bernstorff ordet og udtalte: »Jeg må give Tscherning ret; Slesvig går tabt for Danmark i en ikke fjern fremtid, om den danske regering ikke betimeligt tager sine forholdsregler herimod.«

Tscherning gør i optegnelserne op med Østrig i den vending: »Jeg forlod Østrig mere konstitutionelsindet, end jeg var kommet der.«

9. juni forlod Tscherning Wien og drog over Venedig til Zürich, hvortil han ankom 9. juli. Havde opholdet i Østrig været ham ubehageligt, tiltalte Svejts ham til gengæld overordentligt og gav ham lejlighed til at se flere af hans yndlingstanker mere eller mindre virkeliggjort. Straks efter ankomsten overværede han en stænderforsamling. I de følgende dage holdtes en stor skyttefest, hvorefter fulgte en folkeforsamling. Under et besøg i Bern beså han med stor interesse og udbytte et fængsel og følte sig meget tiltalt af de grundtanker, hvorefter det lededes. I Thun deltog han i de svejtsiske troppeøvelser og kom derunder til det resultat, at hans væbningssystem var fuldt praktikabelt, fordi det rummede et stort fast element (normaltropper, artilleri, ingeniørkorps og stab), mens i Svejts alt var militis og dog fungerede ganske godt. Disciplinen var god, »ikke, som vi forstår den, med hatten i hånden, men lydighed, ingen udsvævelser. — — Mærkelige fremskridt gjordes i de fjorten dage, samlingen varede; de havde været større, havde officererne været bedre; her indlyser savnet af faste skoler.«¹

Efter ordre gjorde han i september—oktober en afstikker til Norditalien for at følge de østrigske hærmanøvrer der, men vendte så tilbage til Svejts, hvor han i Bern overværede forhandlingerne i storrådsforsamlingen.

I optegnelserne fortæller Tscherning, hvordan han i Svejts kom ind på sin ejendommelige »samstatstanke«.² Han blev nemlig der klar over de store fordele, den føderative form byder stater, der er sammensat af forskelligartede bestanddele. Det var Danmarks forhold, han havde i tankerne, og han stu-

¹ I Thun gjorde Tscherning for øvrigt bekendtskab med »kaptajn Bonaparte«, den senere Napoleon d. tredje. »Han synes — — enten ikke at have store prætentioner eller fortræffeligt at vide at sætte dem til side.«

² Ordet »samstat« tog han først i brug 1852.

derede derfor med stor interesse kanton Neuchâtel's særstilling; det tilhørte på den tid endnu både Svejts og Prøjsen, ligesom Holsten tilhørte både Danmark og Tyskland. Han fik da den idé at dele det danske rige i fem stænderkrene: Sjælland, Fyn, Jylland, Slesvig og Holsten, hver med størst muligt selvstyre; fællesstyret skulde kun omfatte de absolut nødvendige sager. En sådan ordning vilde tillade Slesvig at leve sit særlige liv uden derfor at synes udskilt af kongeriget og tilnærmet Holsten. Og fællesstyret vilde få en sådan sammensætning, at det danske element altid var stærkere end det tyske. Denne samstatstanke blev fra nu af en ledestjerne i Tschernings politik.

Selvfølgeligt gjorde han under Svejtsereopholdet bjergture, og på en af disse kom han og en ung dansk ledsager, Bendz junior, ud på en meget anstrengende vandring, som skildres i et brev af 9/9 1834 til Sara: »Vi besluttede os til at gøre rejsen i én dag. Dette bragte føreren uden tvivl til at gå en genvej; ti meget snart var vi i passager, hvori jeg ikke tror, noget får, mindre en hest, var i stand til at passere. Vi kravlede op på alle fire imellem klippesider, ofte svævende med kroppen ud over betydelige dybder, vi gik skrås hen ad stejle skiferplader og stenflader, hvor vi satte tærne i de trin, som føreren gjorde med spidsen af sin alpestok eller med tåen af sine store, jærnbeslagne sko, og støttede os på alpestokken, vi gik på hosesokker ad en håndsbred sti i en glat og til begge sider stejl klippevæg. Bendz var blevet mat og ør, vi måtte tage en fører til, så at han ledtes af dem, givende en hånd til hver; mine knogler stod mig godt bi, jeg gik ganske alene. Vi var over al vegetation og omgivet af lutter brokker af nedfaldne klipper; gled en sten, når vi trådte på den, rullede den langt ned, længer end man med hele lemmer kunde følge den. Kl. 3 om eftermiddagen havde vi endelig overvundet de største besværligheder, klokken henved 7 nåede vi vort natteherberg.«

Fra december 1834 til maj 1835 opholdt Tscherning sig i Paris. Han studerede, stiftede nye bekendtskaber og opfriskede gamle, således med P. A. Heiberg. Det parlamentariske liv i Frankrig skuffede ham i nogen grad. I optegnelserne hedder det herom: »Jeg lærte af de parlamentariske kampe i Frankrig, at det personlige havde meget dermed at gøre, og at det var såre vanskeligt at indføre en virkelig fri parlamentarisk forfatning i en bureaukratisk centraliseret stat med en mængde statslevebrød. Trontalernes og de af deres besvaren følgende parlamentariske kampe i forbindelse med talerstolen [i modsætning til at tale fra sin plads i salen] viste sig snart for mig i deres fordærvelighed. De fremkaldte bitterhed mellem partierne i og uden for kamret, til dels over teoretiske spørgsmål, førend de egentlige sager kom til behandling. Talerstolen fristede til skøntalen, udarbejdede foredrag, hvorved toges mere hensyn til at vække opsigt end til at gøre nytte, og ministrene, regeringsrepræsentanterne, blev snart indviklet i vanskelige forhold.«

I maj 1835 drog han til England; her og i Skotland forblev han til først

i december. I London undredes han over søndagens strenge helligholdelse med deraf følgende lukning af butikker og til dels restaurationer. »Den tvungne lediggang er en såre skadelig ting, kun passende i lande, hvor livegenskab og slavedom endnu hersker.« Måske fordi der altså ikke var andet at tage sig for, synes han i England at have været ret flittig kirkegænger, men blev ikke just opbygget derved. Pinsedag var han i St. Paul og bemærkede derom i dagbogen: »Præsten søgte såvel historisk som ved skriften at bevise pinsemiraklets sandhed. Videre er altså oplysningen ikke kommet endnu, end at der i en af Europas hovedstæders hovedkirker betales folk for at bevise det ubeviselige og det, der intet beviser, om det endog blev bevist.« Søndagen efter var han i militærkirken i Woolwich. Også her irriteredes han. »Noget mere monotont og kedsommeligt kan ikke let tænkes. — — Prædiken gik ud på at godtgøre Guds tilværelse (»han er der, for han er der, det siger han selv«) — — Hvor kan dog sandhed komme ind i verden, så længe det er en ære at lyve! England må afryste meget af religioneriet.« Helt velgørende virker det i dagbogen under 6. novbr. at læse: »I kirke i Hemmel Hampsted. Præsten lignede min fader. Han prædikede ret godt med en fuldstændig skrevet prædiken i sin hånd. Ved »ret godt« mener jeg formen; ti sagen, han søgte at argumentere, var af den art, at den næppe lader sig forsvare.« Det synes dog, som om Tscherning med årene i nogen grad ændrede syn på engelske kirkeforhold; i optegnelserne siger han: »Det var også i England, jeg først ret fik øjet op for, hvorledes de forskellige kirkelige indretninger, prædikener under åben himmel, fra trapper, på gader, kan bestå jævnsides, og hvorledes det er en folkelig frihedsbetingelse og et middel til at vedligeholde religiøsitet, om ikke just kirkeenhed.«

Oxford besøgte han et par dage og undredes over »en undervisning gjort så kostbar og så lidt almindelig som her; masser af bygninger er hobet op for at rumme nogle, i det mindste i forhold til midlerne, få studenter«. Derimod var han meget optaget af et besøg, han i selskab med advokat H. Owen i Worksop¹ aflagde hos en farmer Pasley. »Manden var opvakt og ivrig i landvæsensforbedring; hans hus var godt og bekvemt indrettet, alt tydede på velstand og omhu. Han har kapital til at prøve med og skyer ikke at vove den; ti han fortalte os, at hans arbejdsomkostninger forrige år havde været 6—700 pund. Han dyrker henved 2000 acres land. Både stalde og udhuse var godt indrettet. Mellem hver to kreaturer findes et drikkekar, der stedse holdes fyldt med vand fra et udvendigt stående større kar. Her var kartoffelkogeapparat og flere ting, som jeg gerne havde set noget nærmere, men tiden var for kort. Fedning af kreaturer synes for fremtiden at blive genstand for hans omsorg. — — Pasley foretrækker benstøv [som kunstgødning],

¹ En broder til hans ven, den engelskfødte fabrikant J. Owen i København, der netop eksperimenterede med at fremstille benmælsgødning (C. Nyrop »Fredens mølle« s. 56 ff.)

de fleste andre ben i stykker. Meget af den hele snak om gødningsvæsenet er løs og ubegrundet som fast alle resultater af landmændseksperimenter.«

Hvor klarsynet Tscherning — i hvert fald 1872 — var med hensyn til jordfordelingens sociale betydning, fremgår af følgende brudstykke af hans optegnelser om Englandsopholdet: »Sammenligningen mellem landboforholdene i Frankrig og England og de oplysninger, jeg indsamlede om disse sidstes udvikling, bestyrkede mig i den overbevisning, jeg havde medbragt fra hjemmet, at om landbruget end måske vandt i udvikling ved jordernes sammendragning til større landbrug, så var den større deling af jorden på flere hænder langt gunstigere for befolkningen. Den engelske og skotske forpagter af landejendomme er i det hele en udmærket folkeklasse; men deres antal er ringe i forhold til den hele landbefolkning. Derimod savnes den hele mængde mindre landbrugere, som i de fleste dele af Frankrig og Belgien, også i flere lande i Tyskland, står imellem den større jordbruger og arbejdsmanden.«

Naturligvis besøgte han også parlamentet. 1. juni om aftenen hørte han der en ret livlig forhandling, hvori bl. a. deltog Rob. Peel og den irske fører O'Connell, »hin mere lille end stor, fin, sirlig mand med slebne ord og gestus, denne stor, svær, næsten plump, noget kynisk i sit udseende, med temmelig voldsom gestikulation. O'C. bærer en sort paryk, som han af og til under talen tager fat i for at rette på den; det gør en underlig virkning.« Af optegnelserne ses, at Tscherning i det engelske parlament fandt sig bestyrket i sin dom over talerstolens skadelige indflydelse. »Ved at hver taler fra sin plads, får forhandlingen jævnlig mere den naturlige form af en samtale angående den foreliggende sag; kun ved enkelte lejligheder indtræder de betydelige talekampe.«

Som han i parlamentet undredes over formandens paryk og kåbe, således også i retssalene over dommernes og advokaternes tilsvarende gammeldags udstyr. Derimod følte han sig tiltalt af den ligefremhed, hvormed dommerne kunde tage deres i papir indpakkede mellemmad frem og ganske roligt spise deraf, mens de hørte på advokaternes foredrag. Og i det hele taget behagede det engelske retsvæsen ham meget, ikke mindst derved, at den anklagede ikke søgtes aftvunget tilståelser, men tværtimod advaredes med hensyn til sine udtalelser; sagens opklaring skulde ske gennem vidneførselen.

At han flittigt så sig om i dette industrielle foregangsland, fremgår af følgende dagbogsangivelser: »17. sept.—5. oktbr. i Skotland: Glasgow (Tenents kemiske fabrik, et trykkeri og farveri, et nyt jernstøberi, Grahams laboratorium, universitetet), Edinburg (universitetet, kemisk laboratorium, kastellet, stereotyptrykkeri), Falkirk (kanalfart), Caron jernværk.

6. oktbr. over Newcastle, Sunderland, Durham, York, Hull, Sheffield, Manchester (spinderi, bomuldsfabrik, trykkeri, mekanisk værksted, kartefabrik), Birmingham (jernværk, savmølle, valseværk osv.) til London, hvortil ankommet 1. november.

9. novbr. beså Dickinsons papirmøller, 11. krudtværket ved Waldham Abbey, 19. i Woolwich arsenal, 23. skriftstøberi og stereotypstøberi og i geografisk selskabs samling, 25. i Enfield geværfabrik, 26. novbr.—3. decbr. undersøgelser om jernvejsvæsen.«

Over alt det fremmede glemte Tscherning dog ikke de hjemlige forhold. Særligt gennem brevene til Bruun ses, hvordan han med vågen og skarp kritik fulgte regeringens færd og afviste vennens bebrejdelser for bitterhed og overdriivelser. Som eksempel anføres brudstykke af et brev til Bruun, skrevet i Edinburg 5/10 1835:

»— — Takket være både du og min gode onkel¹ for advarselen mod at tale uforsigtigt om kongen, det er ikke den første; jeg har fået fra alle verdens kanter — — Det underligste ved den hele sag er, at om man samlede alle de ord, jeg havde sagt om kongen, og bragte dem, vel beviste, for en krigsret, så tror jeg ikke, man kunde dømme mig for uforsigtig tale, mindre for nogen anden grovere synd. Du ved, at jeg ikke er ganske uden herredømme over min tunge, og at jeg selv i heftige øjeblikke ved ret godt, hvad jeg siger, og hvor vidt min tale går, måske langt bedre end de fordomsfulde, ofte ængstelige øren, der hører mig. Når jeg nu siger dig, at fra den stund, jeg forlod Danmark, følte jeg ret godt, at hvad jeg sagde om kongen, vilde blive antaget for udbrudet af personlig krænkelse, og besluttede derfor nøje at dele ham i to, den personlige, mod mig handlende, som jeg ved mere end én lejlighed har erklæret, jeg ikke havde at klage over, da han med sine anskuelser og i sin stilling måtte have ment at være meget nådig mod mig, og den historiske person, om hvem jeg har fortalt, at han fra tidlig tid annoncerede sig ved sin gøren og laden som krigsmand og hverken 1801, 1807 eller 1814 førte hæren mod fjenden eller fægtede i dens rækker, at jeg altså, uden personligt at have noget imod ham, ingenlunde kunde dele mine landsmænds store mening om ham og kærlighed til ham. Der er indholdet af, hvad jeg har sagt. Ved siden heraf har jeg stedse indrømmet, at han nød, hvad man kaldte folkets kærlighed, og besad adskillige populære egenskaber såsom den at snakke med alle, give gratialer osv. Lad nu være, at det er min galskab — og hver har sin — at jeg ikke kan højelske, agte og prise den, der så nøje er knyttet til vor fornødelse, så er heri intet kriminelt, så længe jeg kun fremsætter, hvad historien viser, og ikke alene ikke råder til oprør eller opsætsighed, men tværtimod til sindighed, til at tåle, men til at samle bevidsthed og overbevisning. Ikke om jeg stod med én fod på Kristiansø,² skulde jeg bekvemme

¹ Den tidligere nævnte morbroder og tilkommende svigerfader A. T. Lützow, der 1832 var udnævnt til chef for artillerikorpset.

² På Kristiansø sad den for majestætsforbrydelse og attentat på staten dømte dr. J. J. Dampe i fængsel 1826—41.

mig til at give mit bifald til den utidige ros, hvormed de danske brovte om ham. Upåkaldet har jeg ikke bragt ham på tale, siden jeg forlod Danmark, og oftere har jeg modereret andre i deres mening om ham.«

Sidst i december 1835 kom Tscherning tilbage til Paris. Her overværede han processen mod korsikaneren Fieschi for hans mislykkede attentat på Ludvig Filip og konstaterede, at hverken processen eller henrettelsen interesserede Paris synderligt. En ministerkrise, der resulterede i Thiers som førsteminister, gjorde heller ikke meget indtryk. Så 27. februar fik han pludselig rejseordre til Rusland for, som ordlyden gengives i et brev af samme dato til Sara, »at tage land- og søarsenaler, våben- og krudtfabrikker i dette store rige, hvor de findes, i øjesyn ligesom specielt at erkyndige sig om alt, hvad det russiske artillerivæsen angår.« Han fortsætter: »Se, det er vidtløftigt, det kan føre mig til den kinesiske grænse, om der hændelsesvis findes nedskrevet et eller andet sted på et papir i St. Petersborg, at der skal være krudtværk eller andet lignende. Da jeg læste dette, lo jeg himmelhøjt, ikke fordi det glædede mig — ti jeg går til Rusland med den samme væmmelige fornemmelse, som jeg møder dønningen på havet — men — — af ironi: hvilket nonsens! Den hele ordre er et sådant nonsens, gid nogen kunde få den fat og trykke den, jeg gider ikke skrive den af. I øvrigt formoder jeg, der ikke er nogen hast med min afrejse herfra, og kommer ikke over Frankrigs grænser i de første 3 à 4 måneder, om man ikke driver meget på mig.

Vinteren har jeg henlevet vel. Foruden Davids og Andrå, hvis nærværelse du nok kan tænke er mig meget behagelig, er her flere landsmænd og en del nordmænd, der afgiver ret godt selskab. Jeg kommer også mere ud end nogen sinde før og kan næsten sige, at jeg har for mange bekendtskaber, både engelske og franske. Dette er ikke let at forene: at se mange folk, gøre mange visitter og dog bestille noget. Kommer nu dertil, at jeg skal lære russisk, så vokser vanskeligheden dobbelt.«

Imidlertid skulde rejsen til Rusland¹ ikke blive til virkelighed. Sidst i april, efter at Tscherning allerede i en månedstid havde studeret russisk, fik han befaling om at rejse til Holland og udsætte den russiske rejse. Han gav sig dog god tid og gjorde først en afstikker til St. Etienne for at besøge derværende fabrikker og rejste så over Baden, hvor han anden gang mødtes med Louis Napoleon, Koblenz og Køln til Holland. Der og i Belgien tilbragte han tiden fra august 1836 til marts 1837.

Som sædvanligt så han sig flittigt om, og bl. a. besøgte han fængslerne i Vilvorden og Gent. Under omtalen af sidstnævnte fængsel gør Tscherning i dagbogen den bemærkning, at »forbedringssystemet ikke kan komme i gang, så længe man vedbliver at inddømme på bestemt tid.« Og i optegnelserne siges det, at han i Belgien blev klar over farerne ved aktieselskabsvæsenet, idet nem-

¹ Sverige stod egentlig også på ordren (se E. p. II s. 148).

lig lederne mange gange tænkte mere på at omsætte aktierne med fortjeneste end på at bringe noget godt ud af foretagendet. Tilmed stod aktieselskaberne og bankerne ofte i nær indbyrdes forbindelse. Revolutionen i 1830 og aktiespekulationen var på den besynderligste måde blandet med hinanden. »Her var åbenbart et af frihedens skær trådt frem i overfladen: adgangen og den deraf udviklede lyst til at benytte den offentlige indflydelse til at tjene den private fordel.« I Belgien forstod han ligeledes først rigtigt jernbaners betydning for næringslivet og blev bestyrket i sin opfattelse af det uheldige i »at binde håndværk og industri til købstaden. Det små landbrug og forskellige håndværks-grene rækkede hverandre ypperligt hånden i disse stærkt befolkede lande.« Barndomsminder fra Frederiksværk drog i samme retning.

Af breve til søsteren kan man se, at han var begyndt at tvivle på, om han handlede rigtigt ved at fortsætte rejselivet. Nytårsdag 1837 skrev han bl. a.: »Når man ser det store opsving, hvori alting er i dette land [Belgien], og tænker på, hvordan det går hos os, da sukker man. — — I grunden er jeg for god patriot; ti for længe siden burde jeg benyttet den lejlighed, som mere end én gang frembød sig, til at finde ansættelse uden for mit fædreland; men hver gang tænker jeg: du har lovet at stå ved dine meninger og dine venner, du bør ikke være den, som svigter for den personlige fordels skyld.« Og i et senere brev af 6. marts hedder det: »Imellem os, men ganske mellem os, kan jeg fortælle dig, at man trækker i mig på alle kanter for at overtale mig til at overtage bestyrelsen af et stort industrielt foretagende, lover guld og grønne skove — — Jeg skal endnu i morgen, før jeg rejser, have en sammenkomst med hovedmanden, men antager halvt, at jeg ikke vil gå ind på noget. Det er en galskab hos mig at tro, at jeg kan blive mit eget land til nytte; men det er netop galskabens kendetegn, at den kan beherske fornuften.«

For tredje gang under sin lange rejse drog Tscherning nu til Paris, hvor han, bortset fra en udflugt til England og Belgien i august måned, opholdt sig fra marts til november 1837. Måske vakte hans gentagne ophold politiets mistanke; i hvert fald kom 28. marts kl. 4½ morgen en politikommissær og visiterede hans værelse; han klagede straks til præfekten og fik et artig, men intetsigende svar. At han ikke stod i yndest hos den danske gesandt, kammerherre Koss, fremgår af et udsøgt ironisk brev fra Tscherning (E. p. II s. 180) i anledning af, at Koss ikke havde skaffet ham adgang til en officiel festlighed.

For øvrigt havde han som altid travlt. En general skulde have hans hjælp til udarbejdelsen af en hærorganisationsplan, som skulde gøre generalen til minister.¹ En opfinder skulde han bistå med at få udtaget patenter i flere

¹ Tscherning offentliggjorde under sine ophold i Frankrig militærvidenskabelige afhandlinger i franske tidsskrifter. En af disse, »Les principes de la force armée, mis en harmonie avec l'état social actuel«, udkom som selvstændigt skrift (E. p. I s. 30) og har vel fået ovenomtalt general (Cubièrre) til at søge Tschernings bistand i nævnte anledning.

lande på en egen slags papir. Selv søgte han at finde udgiver til en piece om fransk politik. Så skulde han være forlover ved en ung dansk snedkersvends, H. P. Frederiksens, bryllup, men kom for sent til borgmesterkontoret; og da svogeren de Meza og hans kone kom i besøg i november, skulde Tscherning på rundfart med dem. Dertil de sædvanlige pligter og en hel del selskabelighed, hvorunder han bl. a. gjorde Lamartines bekendtskab; denne skildres således i dagbogen: »Smuk mand, men uden politisk betydning, drømmer og vist forfængelig; net selskabsmand i øvrigt. Hvorfor har den store digter villet være en lille politiker?«

Hjemmefra fik han meget forvirrende rejseordrer, hvorom han skrev i et brev af 8. septbr. til Sara: »1. februar ordre, der fører mig til Frankrig, 11. marts ordre at berejse Tyskland, 1. og 25. april ordre at forblive i Frankrig, 25. juli ordre at gå til Afrika mod Constantine,¹ 19. august, at jeg kan betragte Nordafrika som Frankrig og berejse det ifølge den ordre, der pålægger mig at blive i Frankrig, og 29. august ordre at fortsætte min rejse fra Belgien til Tyskland (Baden, Württemberg, Bajern og Sachsen). — — Ordren hedder, at jeg ikke må gå ud af disse lande uden først at spørge mig for i København. Man betragter mig som en på parole rejsende arrestant. Denne ny opkogning af en tidligere bestemmelse skylder jeg formodentlig dertil, at jeg for at skaffe Hans majestæt oplysning om et gevær, han forlangte, gik en sviptur til England, NB. på min egen regning.«

Tschernings andet — og sidste — Tysklandsophold begyndte med, at han 5. februar i Frankfurt modtog sin koffert og hatteæske opbrudte, skønt han ved afsendelsen fra Paris havde ladet dem plombere. I Frankfurt opholdt han sig en månedstid og blev bl. a. indført hos baron Carl Rothschild,² hvor »den diplomatiske cirkel og jødecirklen« udgjorde hovedparten af selskabet. En dagbogsbetragtning over forbundsdagens svaghed slutter med de fremskuende ord: »Måske om Tyskland fik en krig som Tyskland, så hjalp det noget.«

Januar måned 1838 tilbragtes i Baden. På et bal hos markgrev Wilhelm forestilledes Tscherning for »storchertuginde, datter af kong Gustafson,³ en smuk kone med det holstensk-svenske familieansigt og klogt udtryk, talte ganske vel og temmelig længe. Hun berørte ikke Sverige, men talte om prins Kristian.«

I februar opholdt han sig i Württemberg, hvor han på et hofbal synes at have interesseret prinsesserne Marie og Sofie ret stærkt. Han fandt ikke behag

¹ Efter langvarige og hårde kampe erobrede franskmændene i oktober 1837 fæstningen Constantine i Algier.

² Her har Tscherning husket fejl. Indehaveren af det berømte bankierfirma var dengang Anselm Mayer R.

³ Hermed menes den 1809 fordrevne svenske konge Gustav d. fjerde Adolf. Hans datter Sofie Wilhelmine ægtede storchertugen af Baden.

i schwaberne; »her er den svejtsiske egennytte og det østrigske kryberi forenet.«

Tiden fra marts til maj tilbragtes i Bajern. Under en rundtur i München snart efter ankomsten ærgrede han sig over bygningernes mange forskellige, fra fortiden hentede stilarter, der gav »det hele udseende af en gengangerby«. Han skrev i dagbogen: »Når jeg engang ser en bygning udført til at nå sin hensigt på den letteste måde med de billigste midler, som nutiden tilbyder, jernstøtter og forbindelser, hule mure, balkoner af jern, vinduer ligeså — så skal jeg rose bygmesteren.« Her foregreb han altså — næsten 100 år forud — funkisstilen.

Til Dalberg skrev han 13. marts fra München: »Det hellige romerske rige er mere kedsommeligt end helligt. Massen af tyskerne er et ækelt filisterkompagni, fast værre end småborgerne i Danmark, ja værre; ti de er end mere indbildske og mere udlærte fyrstetjenere. Man kan jo ikke spytte for prinser og fyrster.«

Ved denne tid fik han brev fra Orla Lehmann, skrevet i København 12. marts. Lehmann mindede om deres tidligere sammentræf i mad. Lynges have og i Berlin¹ og indrømmede, at han dengang manglede noget i »at være komplet radikal eller, som De jo nu kalder det, en ægte puritaner«. Men nu følte han sig snarest til venstre for Tscherning. Da der skulde foretages nye stændervalg i efteråret 1840, og da man for at være valgbar i to år skulde have ejet t. eks. en købstadejendom af en vis størrelse, var det nu hans ærinde at bede Tscherning om pro forma at lade sig tilskøde en sådan ejendom, så at han, når tiden kom, kunde indvælges i stænderne, for det var dog »igennem stænderne, at ethvert fremtidigt fremskridt, hvis ikke alle julemærker slår fejl, må ske.« Sagde Tscherning ja, skulde Lehmann ordne det fornødne. — Tscherning svarede imidlertid nej i et langt brev, dateret München 2. april; i brevet gentog han sin fordømmelse af stænderinstitutionen og fremsatte sit politiske program: bondefrigørelsen skulde fortsættes, industrien udvikles, kommunestyret udvides og den højere undervisning reformeres.²

31. maj ankom Tscherning til Dresden, og her fik han 18. juni uventet ordre til at komme hjem. Samme dag skrev han til Bruun disse barsk trium-

¹ I »Orla Lehmanns efterladte skrifter« I s. 127 fortælles, hvordan L. i efteråret 1833 havde truffet Tscherning i Berlin. Det hedder derefter: »Set ham havde jeg vel engang før, da en trop studenter, jeg tilfældigvis mødte i Vesterport, fik mig med ud i Frederiksberg allé som deres ordfører ved en afskedshilsen, de vilde bringe ham under et af hans kammerater foranstaltet afskedsgilde. De to små improvisationer, der her udveksledes, var dog mere en anledning end en begyndelse til et nærmere forhold, og et sådant kom heller ikke til at udvikle sig i Berlin, da han rejste få dage efter min ankomst — som for resten vel var. Det kom altså til en stiltiende forståelse om at mødes — ved Filippi.« Det er således urigtigt, når det i »Af Orla Lehmanns papirer« (1903) s. 5 noten siges, at Tscherning »før sin rejse havde omgædedes fortroligt i København« med Lehmann.

² Af Orla Lehmanns papirer s. 27.

ferende linjer: »Hans majestæt har under 9. juni reskriberet som følger: »Da i øvrigt det kaptajnen af os overdragne hverv nu er tilendebragt, har vort artillerikorps at tillægge ham ordre om at vende tilbage hertil og at melde sig ved korpset.« Mærkeligt nok den overensstemmelse mellem ordren til afrejse og til tilbagekomst, at begge er motiveret ved en løgn: hin, at jeg udsendtes for at indsamle efterretninger om jernskyts, hvis antagelse påfulgte, førend jeg havde indsendt en linje, denne, at hvervet er tilendebragt, da jeg endnu dog har rejsen til Rusland tilbage, der er udsat, men ikke tilbagekaldt. — — Der er visse sætninger; jo længer jeg har tænkt på dem, jo mer jeg har vendt og drejet dem, des mere har jeg overtydet mig om deres rigtighed; og dertil hører, at 1798—99 er vendepunktet i den seneste regeringsperiode, at Danmark realiter er fallit, at Holsten må betragtes som fødereret stat og afsondres i tide, at vort hele stændervæsen er et stort misgreb, at vor genfødsel ikke kan ske som afsondret stat, men igennem Skandinavien, at Rusland er vor fjende, og England vor naturlige forbindelse, at vor handel kan fremkalde vor industri, men ikke omvendt industrien handelen, at 1807 og 1814 ikke bør glemmes af folket, men stå for det som varslende lærdomme.«

Med samme post som hjemrejseordren fik Tscherning brev fra forfatteren Andreas N. de Saint-Aubain («Carl Bernhard»).¹ Han skriver, at efterretningen om Tschernings hjemkaldelse »har opvakt almindelig glæde hos hele dit bekendtskab, og da dette er temmelig stort, vil det ikke være besynderligt, om den har bredt sig det halve land over. — — Hvor mange af os mon du nu vil finde svarende til dine tanker? — — I fem år forandrer man sig meget. De mennesker, jeg for fem år siden anså for liberale, anser jeg nu ikke alle for at være det; mange af dem har jeg stillet på lurendrejerhylden og de fleste på egennyttens. Adskillige, som jeg dengang anså for servile, anser jeg nu for at være langt uafhængigere end liberalisterne osv. Således vil det formentligt også gå dig. — — Her går naturligvis alle hænde rygter angående din tilbagekaldelse. Nogle siger, at du skal gå som generalkonsul til Tunis, andre, at du skal ansættes i generalstaben.«

Hjemrejsen gik over Berlin, hvor Tscherning i et lærd selskab hørte geograferen Ritter oplæse en afhandling om sin ankomst til Konstantinopel. I dagbogen hedder det: »Der var meget lidt nyt deri for mig, der har levet med og talt med så mange mennesker, som har tilbragt lange tidsrum af deres liv i denne by og dens omgivelser.« Alligevel følger der i dagbogen et temmelig langt referat af oplæsningen. I Berlin traf han også prins Kristian, tronfølgeren, med hvem han ved afskeden 23. juli havde en timelang samtale, der gengives således

¹ Der var gammel forbindelse mellem familierne Saint-Aubain og Tscherning (se E. p. I s. 89, 107, 157, 168 og II 185). En broder til Andreas, Frederik, var kort før sin død i 1827 blevet forlovet med en søster til Tscherning (Museum 1890 s. 72).

i dagbogen: »Han kaldte mig ind i et sideværelse, forsikrede mig om sin nåde¹ og bad mig være forsigtig ved ankomsten i København, hvor man vist vilde fetere mig og prøve at gøre mig til værktøj for demagogiske planer. »De skulde bruge Deres indflydelse på disse folk til at give deres bestræbelser en bedre retning.« — »For at virke på dem, Deres kongelige højhed, må jeg blive i forbindelse med dem.« — »Ja, bryde med Deres venner skal De ikke.« — »Men for at leve med dem og vinde tillid må jeg holde fast ved mine anskuelser og grundsætninger.« — »Men hvem forandrer ikke dem? De har vist meget forandret dem ved at se, hvad der går for sig i Frankrig.« Jeg tav, ti her var ikke tid til at svare. Han fortsatte: »Ja, Gud ved, hvad de vil, disse — ja, demagoger hos os; ti således må jeg kalde dem.« — »Jeg har meget mindre indflydelse og færre forbindelser, end man tror. Jeg er åben og vil intet for mig; helst vil jeg min afsked.« — »Det mener jeg ikke. De er en erkendt dygtig officer, så ganske hjemme i materielvæsenet. De kan nytte i Deres fag.« — »Inden jeg kan nytte, bliver jeg for gammel.« — »Men vil De hellere i industrien, hvem ved? Frederiksværk?« — »Nej!« — »Men vær forsigtig ved Deres ankomst! Kongen lider ikke disse offentlige demonstrationer. Betænk, hvad jeg her siger Dem! De må vide, jeg mener Dem det godt, har agtelse for Dem og tillid til Dem. De har vundet bifald ved Deres uafhængighed, den fortjeneste anerkender jeg; men lad Dem ikke misbruge!« — »Har noget mishaget, er det min virksomhed i mit kald. Kommissariatskollegiet følte, at de skulde bringes under en regel og lov, det vilde de ikke.« — »Ja, det kollegium forsvare jeg ikke.« — Han sagde en del endnu om, at enhver kunde ikke flikke på statsmaskinen, at der skal tid til enhver ting osv. Jeg svarede, at dette erkendte jeg, men at jeg netop antog, at den vej, regeringen gik, førte åbenbart til revolution ved første gunstige lejlighed; jeg ønskede at bringe den til at vælge midlerne for at hindre den. Hertil svarede han: »De mener armeens organisation?« — »Nej, jeg mener statsmaskinens.« Efter forskellige nådesforsikringer og håb om at ses til efteråret måtte afbrydes; ti tiden var forløbet, alle ventede.«

»Efterladte papirer« fortæller intet om selve hjemkomsten, og med hvilke følelser Tscherning efter fulde fem års fravær genså sit fædreland. Et lille glimt giver dog en dagbogsnotits fra Stettin 25. juli: »Udsigten mod Svinemünde er af samme art som på de danske kyster: skov, bakker, agerland, landsbyer, vand.«

Når han så tilbage på sin lange rejse, var han som helhed tilfreds. Han havde stået sin tårn igennem. Naturligvis havde det mange gange været drøjt. 27/9 1834 skrev han i et brev til Bruun: »Ved dette ideligt omslentrende bissekammerliv bliver jeg doven som lud, gider hverken læse eller skrive, knap

¹ Prinsen havde i høj grad yndet Tschernings fader, med hvem han gennem mange år havde stået i brevveksling.

tænke; ti hver gang jeg ret har lagt en plan for at udføre noget, kastes den over ende af en ny ordre, en ny bestemmelse.« Men som regel havde han været for optaget af at se og lære til at have tid til triste betragtninger. I et brev af 4/9 1833 til Sara hedder det: »Det morede mig i Schlesien også at drive om i støberier og værksteder den hele dag; det er dog noget andet end det tåbelige stive soldaterliv med al deres puds og parade, med deres tåbelige vigtiggøren af narrestreger.« Og hovedresultatet opgjorde han således i et andet brev til søsteren af 10/4 1840: »Hvor meget har jeg ikke lært i disse 5—6 år; de har gavnet mig mere end 5—6 andre år af mit liv.«

4. AFSKED. PRAKTISKE OG POLITISKE SYSLER. GIFTERMÅL.

Saint-Aubain fik ret i sin formodning: Tscherning fandt ved sin hjemkomst meget forandret. I optegnelserne hedder det herom: »Da jeg kom hjem i 1838, fandt jeg, at der var en stor forskel mellem den politiske luftning, som efter 1830 var gennemstrømmet det øvrige Europa og Danmark. Stænderne på den ene side og overbevisningen på den anden om prins Kristians afgjorte beslutning om at give en konstitutionel forfatning ved sin tronbestigelse havde dysset en stor del af befolkningen i en mild slummer. Frederik d. sjette var i sin alderdom blevet en art genstand for tilbedelse, og den for udviklingen af og troen på den slesvigholstenske idé gunstige ordning, han havde givet Slesvig-Holsten,¹ havde foreløbig tilfredsstillet fra denne side. Jeg kunde fra Tyskland, hvor jeg i Berlin var stødt sammen med prins Kristian og på anden hånd havde hørt hans ytringer, sige med vished, at han ikke vilde give nogen forfatning. Der var intet gjort for at udvikle landbodemokratiet, der var allerede indtrådt et tilbageslag i den retning, hvor der var begyndt et fremskridt gennem militærskolerne.«

Tscherning følte sig ilde tilpas herhjemme og ansøgte derfor om afsked med pension, idet han bl. a. henviste til sine 27 års tjeneste.² Da ansøgningen blev afslaaet, begærede han orlov for to år uden gage og viste derved, at han krævede pensionen ikke af trang, men som en moralsk ret i overensstemmelse med, hvad han derom havde fremført i sine skrifter om nationalbevæbningen.

Ved nytårstid 1839 rejste Tscherning til Auvergne for at bestyre nogle kulgruber, som ejedes af et aktieselskab, hvori frankfurtske bankierhuse deltog.³ Ansættelsen stod vel i forbindelse med hans ophold i Frankfurt i december 1837. Men skønt hans arbejde her blev påskønnet, skiftede han allerede samme efterår

¹ Den for hertugdømmerne fælles regering på Gottorp og overappellationsret i Kiel samt det fælles eksamenskollegium for teologer og jurister, som forordnedes 15. maj 1834 og yderligere bandt disse landsdele sammen.

² Tschernings anciennitet som officer dateredes i sin tid fra 1/6 1811. Efter reglerne kunde en officer først kræve afsked med pension efter 50 års tjeneste undtagen på grund af svagelighed.

³ Erslews forfatterleksikon III (1853).

stilling, idet han overtog ledelsen af jernbanen fra Montpellier til Cette i Sydfrankrig. Han havde jo både i England og Belgien sat sig ind i jernbanevæsen og følte nu lyst til at prøve at genrejse denne bane, der var kommet i forfald. Han arbejdede fra morgen til sen nat og så sine bestræbelser lykkes. Han syslede allerede med tanken om at få Sara ned hos sig, da efterretningen kom om Frederik d. sjettes død og Kristian d. ottendes tronbestigelse.

Det trak i Tscherning, og han vilde være draget hjem; »men«, hedder det i et brev til søsteren af 26/12 1839, »jeg har lovet mine jernbanefolk ikke pludseligt at forlade dem; desuden står jeg midt i kaoset, og skabningens syvende og lysende dag, på hvilken jeg kan se tilbage på mine gerninger med velbehag, kommer først i marts måned. Først da kunde jeg godt være bekendt at sige farvel og endda kun med nogle måneders varsel.«

Et nyt brev til søsteren af 15/2 1840 viser, at han var stærkt optaget af Monrads »Flyvende blade,¹ der, så vidt han kunde se af nogle uddrag, som var kommet ham i hænde, udtalte tanker, han selv i sin tid havde fremsat. »Får den art anskuelser indpas, så har man virkelig gjort et skridt fremad; men så håber jeg da også, at sorgen over FVI snart lindres; ti det var dog kulminationspunktet for al vildfarelse at betragte ham som en god regent. Sig mig dog, hvordan det virkelig hænger sammen med denne sorg, som jeg finder trykt på alle blade; har I virkelig grædt, så at landet flyder i tåreoversvømmelser? Jeg lo, så jeg nær var faldet af stolen, ved at læse ordonnansen om paradeudstillingen og ligtoget.«

I flere måneder vaklede Tscherning mellem at søge sin orlov forlænget og indtil videre blive i Frankrig eller drage tilbage til Danmark, hvor han dog nærmest ventede »en gentagelse af, hvad der skete forrige gang, jeg var hjemme«. Resultatet blev imidlertid, at han brød op fra Montpellier i december. Undervejs så han i Paris Napoleon d. førstes lig, som var blevet hentet hjem fra St. Helena, højtideligt blive stedt til hvile i Invalidekirken. 29. december nåede han København. Her søgte han straks igen afsked med pension, men fik atter afslag og genindtrådte så i artillerikorpsset, idet han 15. januar 1841 ansattes som batterichef.

Sagtens for at knytte Tscherning nærmere til sig udnævnte kongen ham til ridder af Dannebrog. 10. juni, den dag kronprins Frederik i Strelitz viedes til prinsesse Karoline Mariane, var Tscherning med flere tilsagt til audiens og modtog der decorationen. Da audiensen var forbi, »stak han ordenen i bukse-lommen og gik rask gennem forgemakket forbi en funktionær, der stod parat

¹ Monrad havde hidtil syslet med videnskabelige studier og ikke vist interesse for politik; men ved tronskiftet trådte han frem og vakte opsigst ved sin veltalenhed og nogle »Flyvende politiske blade«, hvorfor han sattes under tiltale og 5/9 1840 idømtes en mulkt og et års censur.

til at hæfte korset på de dekorerede og tjene en specie derved«. ¹ Han fortsatte lige op til sin kusine og senere hustru, der i sin dagbog fortæller: »Jeg var den første, han talte med efter at have modtaget ridderkorset. Jeg begyndte med at gratulere ham, og han brød da ud i en heftighed, hvortil jeg end ikke hos fader har set mage. Han erklærede, at det var kun for at krænke ham. Nu havde man så længe skummet ovenaf, nu tog man til sidst alt skrabet, og derimellem var han; han troede dog, man kunde have ladet ham i ro. — — »Den, der ler sidst, ler bedst,« sagde han, »de må ikke tro, de uhævnet skal lege med mig.««

Han fik snart »hævn« på en ret ejendommelig og opsigtsvækkende måde. 9/3 1840 var der blevet nedsat en militærkommission til at stille forslag om en ændret hærorganisation. Kommissionens arbejde trak ud og endte resultatløst, hvorfor der 27/11 1841 nedsattes en ny kommission, der skulde afgive betænkning om det begrænsede spørgsmål: indførelsen af almindelig værnepligt. Inden den første kommission havde sluttet sin virksomhed, var Tscherning kommet hjem og skrev så i Fædrelandet for 8. og 9. oktober, dog uden at navngive sig, en artikel »Forord bryder ingen trætte«, hvori han ud fra sine velkendte anskuelser om væbningsvæsenet nævnedes en række forhold, som kommissionen burde tage sig af: de holstenske tropper måtte udskilles som hørende under det tyske forbund; udskrivningsvæsenet, den militære retspleje samt lønnings- og forplejningsvæsenet skulde reformeres, det skarpe skel mellem menige og befalingsmænd slettes m. m. Angående dette sidste forhold hedder det: »Danmark er måske den eneste stat i Europa, hvor de meniges klasse, underofficersklassen og officersklassen står som trede aldeles afsondrede klasser i samfundet, som hver især rekrutterer sig på sin egen måde; forfølges dette system, så vil det inden kort tid komplettere sig ved at tilføje en fjerde klasse for generalspersoner og besætte den udelukkende (eller dog i reglen) med prinser.« ² — — Vi nægter vort bifald til ethvert forfremmelsessystem, der ikke åbner vejen til befordring for underklasserne.«

Tschernings anskuelser på dette som på andre områder stemmede ikke med flertallet af hans kollegers. Og nu opirredes de tilmed imod ham ved et andet forhold.

Efter indstilling af den 1840 nedsatte kommission kundgjordes det ved kgl.

¹ Politiken 12/12 1895.

² Allerede i nr. 3 af sine væbningskrifter udvikler Tscherning (s. 104 i en note), hvordan prinser aldrig burde konkurrere med andre statsborgere og derfor ikke beklæde lønnede pladser i hæren. Fremmede prinser burde blive danske statsborgere og behandles som sådanne uden særlige begunstigelser, især da de ofte havde fået en uheldig opdragelse, der gav »overfladisk undervisning, fejl livsanskuelse, karaktersvagthed og lunefuldhed.« Her hentydedes til de hessiske prinser i dansk militærtjeneste, Karl og Frederik, Frederik d. sjettes svigerfader og svoger, og Vilhelm, Kristian d. ottendes svoger.

reskript af 8/11 1841, at landofficerer, som ønskede det, kunde søge afsked med fuld gage og kantonnementstillæg, da officerskorpset skulde indskrænkes. Dette reskript vakte stærk misfornøjelse blandt landofficererne, fordi de af flådens officerer, der søgte afsked, kunde få forhøjet gage som pension. Da imidlertid Tscherning i adskillige år stærkt havde ønsket afsked med sædvanlig pension, dvs. to tredjedele af gagen, vilde han ikke føje kollegerne i at undlade at indgive afskedsbegæring under disse gunstige vilkår og gjorde også alvor deraf 12. november.¹

Bægeret flød over, da der 17. november² i Fædrelandet fremkom en artikel »hvori forfremmelsen af underofficerer til et passende antal officerspladser blev anbefalet.«³ Nogle dage senere, 22. november, kaldtes Tscherning ind for en forsamling af brigadens artilleriofficerer, der ved den ældste tilstedeværende officer højtideligt afkrævede ham forklaring angående artiklen. Da Tscherning straks svarede, at han vel ikke var forfatteren, men at han havde læst og godkendt artiklen før trykningen, blev han anmodet om at oplæse følgende brudstykke deraf: »Den klage, som er ført mod skolen [den kgl. militære højskole], at den ikke leverer elever nok til artillerikorpset, er af langt ringere betydning, end man i første øjeblik forestiller sig; når først ingeniørkorps og generalstab er overfyldt, flyder hele tilgangen til artillerikorpset.⁴ Skolen kan i sin nuværende tilstand modtage 22 elever hvert andet år, hvilket tillader en dimission af 8 elever årligt. Regnes af disse kun 5 på artilleriet, så giver dette i 20 år 100 officerer eller en fornyelse af det hele artilleriofficerspersonale; men så stor bliver afgangenen i korpset ikke under almindelige omstændigheder, især ikke når officerspersonalet finder et tåleligt udkomme i korpsets tjeneste. Skulde imidlertid den tilgang ikke findes tilstrækkelig, da var intet lettere under nærværende forhold end at erholde en årlig tilvækst af 2 eller 3 individer fra underofficersklassen, hvilke, skønt de ikke besidder en lige så fuldstændig dannelse som højskoleeleverne, dog vilde stå lige med, om ikke højere end de elever, der i en tidligere tid kom til korpset fra artillerikadetinstituttet. En sådan foranstaltning vilde ytre en fortrinlig indflydelse på underofficersklassen.«

Efter oplæsningen blev Tscherning spurgt, om han endnu ikke følte, hvori det krænkende lå. Da han svarede, at det var ham ganske umuligt, og at han tværtimod deri fandt en ros for korpset, fordi det, efter at underofficererne havde forladt skolen, på så udmærket vis fremmede deres yderligere uddan-

¹ Ansøgningen findes blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet.

² Fru T. s. 56 noten har fejlagtigt 25. november.

³ Således meddeler Tscherning det selv i E. p. I s. 32. Ss. II s. 229—35 og Fru T. s. 54—68 skildres sagens forløb i overensstemmelse hermed. Skønt sammenhængen måske alligevel er en anden, hvad senere skal forklares, følges foreløbigt disse kilders fremstilling.

⁴ Som tidligere nævnt skulde højskolen uddanne officerer i disse tre retninger.

nelse, fik han det ejendommelige spørgsmål, om han da vilde sætte sin mening imod så manges. Da Tscherning vilde drøfte sagen nærmere, blev han afbrudt med den erklæring, at det i forvejen var blevet bestemt, at ingen diskussion af artiklen måtte finde sted. Så tilbød han i Fædrelandet at skrive en redegørelse for sin opfattelse af artiklen; men det blev afvist med den begrundelse, at »den, der anså sig fornærmet, var den eneste, som kunde fortolke de fornærmende ytringer«. ¹ Tscherning tog så afsked med forsamlingen.

Der affattedes nu en klage til kongen, hvori man bad om, at Tscherning måtte blive fjernet fra korpset, en bøn, der synes ret ufornudden, eftersom han jo som nævnt en halv snes dage forud havde søgt om afsked. 25. november afleveredes klagen til chefen, Tschernings morbroder, oberst Lützwow. Samtidigt underrettedes Tscherning om dette skridt. Han afleverede allerede dagen efter til chefen en udførlig skrivelse til kongen, hvori han dels udviklede sin opfattelse af artiklen og hævdede, at hans kolleger havde misforstået den, dels bad om, at sagen måtte blive undersøgt og pådømt af uvildige og kompetente dommere. Lützwow ledsagede søstersønnens skrivelse med en indstilling, hvori han anbefalede, at sagen afgjordes på den af Tscherning ønskede måde. Hvad artiklen angik, fandt han, at den kunde bevirke, at underofficerernes agtelse for deres foresatte svækkedes. 30. november resolverede kongen »stabskrigsforhør og eventualiter stabskrigsret«.

Nogle af officererne synes at have frygtet, at Lützwow skulde dække over søstersønnen. De vilde have frygtet endnu mere derfor, om de havde vidst, hvor ivrigt og klogt Lützwows datter søgte at stemme faderen til gunst for fæteren, i hvem hun var lidenskabeligt forelsket. Måske i den anledning forebragte de Lützwow en sladderhistorie om, hvordan Tscherning ved en bestemt lejlighed skulde have sagt, at man hellere end bære, følge og hædre den døde Frederik d. sjette skulde have taget låget af kisten og spyttet ham i øjnene. Datteren sørgede imidlertid for, at faderen fik den rette sammenhæng oplyst. Tscherning havde disputeret med folk, der angreb Kristian d. ottende, og havde svaret dem: »Hvor kan I være så misfornøjet med ham? Hvor kan I forlange, at han skal handle anderledes efter at have set, at hans forgænger næsten blev kanoniseret? Vilde I have skaffet denne et andet syn på sagen, skulde I have taget låget af Frederik d. sjettes kiste og spyttet på ham.« ² Resultatet af dette angreb blev, at Lützwow droges helt over på Tschernings parti, og da sagen endte med, at Tscherning 13. december dikteredes otte dages arrest på hovedvagten, fordi han ikke havde hindret artiklens fremkomst, sendte morbroderen ham dagen efter dette venlige brev:

¹ Den frisindede 4/1 1842.

² Fru T. s. 130.

»Min gode ven!

Bjerget har endelig født sin lille latterlige mus, og skønt dette lille foster kan være dig ubehageligt og modbydeligt nok, formoder jeg dog, du med resignation vil tåle det i betragtning af, at bjerget nu ikke i det mindste vil lægge sig i vejen for dit ivrigste ønske, men snarere vil befordre det, hvilket ønske efter de nu bestående omstændigheder deles af din onkel og ven

Lützow.«

Morbroderen tænkte naturligvis på Tschernings ønske om afsked med pension, og det blev ganske rigtigt opfyldt i den nærmeste fremtid. Hans arrestophold varede fra 15. til 22. december, og ved løsladelsen modtog han meddelelse om, at kongen dagen før havde bevilget hans afskedsansøgning »i nåde« og med pension. Under de ekstraordinære omstændigheder beløb denne sig til 1100 rd.,¹ en sum, der efter den tids prisforhold var tilstrækkelig til underhold for en familie, endsige da for en ugift person. Tscherning kunde nu altså fri og uafhængig af tjenestehensyn leve økonomisk sorgløst resten af sit liv.²

¹ Generalkommissariatskollegiets skrivelse af 15/1 1842 blandt Tschernings papirer i Rigsarkivet.

² Som her fortalt fremstilles afskedigelsen altså i Tschernings og hans hustrus efterladte papirer og derefter i senere beretninger. Der er imidlertid noget usandsynligt ved denne fremstilling. Det forekommer urimeligt, at Tschernings kolleger skulde blive så fornærmet, fordi han havde billiget et offentligt forslag om at forfremme nogle underofficerer til officerer. Dette havde Tscherning jo nemlig selv foreslået i sine væbnings skrifter først i trediveerne, altså næsten ti år før, og nylig gentaget forslaget i artiklen i Fædrelandet 8. og 9. oktober. Så det kunde da ikke forarge nogen. Mere rimeligt er, hvad fru T. nævner s. 56, at officerernes vrede skyldtes ordene i artiklen af 17. novbr. om, at de dygtigste underofficerer stod lige med, om ikke højere end de officerer, som i sin tid kom til korpset fra artillerikadetinstituttet. Det er da også den udtalelse, Tscherning i sin skrivelse til kongen søger at forklare og forsvare (se E. p. II s. 232—234). Men forholdet var jo det, at Tscherning selv i sin tid var kommet til korpset fra nævnte institut, og når han desuagtet ikke havde følt sig krænket af artiklen, synes den forklaring naturlig, som han giver i skrivelsen til kongen, at han havde opfattet de anførte ord som gældende den lige fra instituttet afgæede, 17—18årige yngling, ikke den modne mand, der yderligere havde uddannet sig gennem tjenesten og på anden vis. Denne forklaring tager dog i nogen grad brodden af den formentlige krænkelse.

At officererne skulde have yppet kiv for derved at give Tschernings afskedsbegæring, som de ikke havde kunnet hindre, en beskæmmende baggrund, synes en vel kunstig forklaring, som for øvrigt vistnok intetsteds er fremsat. Dette sidste gælder rigtignok også den forklaring, som nu skal gives (se dog nedenfor); men til gengæld er den i høj grad rimelig, ja i virkeligheden den rimeligste af alle.

Som nævnt var der på den tid stærkt røre om militærvæsenet. Og ganske vist skulde den siddende militærkommission udtrykkeligt ikke inddrage den kgl. militære højskole under sine overvejelser; men af en anden grund var højskolens forhold alligevel under debat. I sommeren 1841 afgik nemlig oberstløjtnant Quaade, der 1835 havde afløst Abrahamson som undervisningsdirektør; posten blev imidlertid ikke besat, men direk-



Blyantstegning på Hovedvægten 19. decbr. 1841.

Denne strid viser, at Tscherning havde set rigtigt, da han ved hjemkomsten fandt en stor forskel mellem Danmark i 1833 og 1838 eller i hvert fald mellem sig selv og kollegerne på de nævnte tidspunkter. De fleste af de officerer, der nu optrådte som hans bitre modstandere, havde været med at hylde ham 20. juni 1833 hos mad. Lyngge. Dette gjaldt endog ungdomsvennen Bruun (se Fru T. s. 59).

Tscherning havde ikke søgt afsked for at leve ørkesløs. Med hele sin energi

tørens forretninger blev indtil videre overdraget major Lønborg, der ligeledes 1835 havde afløst Fibiger som kommandør (se »Udsigt over undervisningen ved de specielle korpser« osv. s. 49). Naturligvis var man i officerskredse interesseret i, hvem der skulde være højskolens undervisningsdirektør, og det kan ikke fejle, at man også har drøftet Tscherning som en mulighed i den henseende. Han havde jo i sin tid været medlem af den kommission, som forberedte skolens oprettelse, og derefter i næsten tre år fungeret som første skoleofficer. Nu var han netop kommet hjem fra udlandet, og hans ridderkors viste, at han besad kongens yndest. Skulde kongen virkelig ville udnævne denne demagog til undervisningsdirektør for at indynde sig hos de liberale?

Så kom artiklen i Fædrelandet. Dens hovedemne er netop den militære højskole, hvis store betydning stærkt fremhæves. Der havde ganske vist været visse vanskeligheder, men »de rystelser, den led i dens tidligere tid, er næsten forsvundet; de misgreb, som er begået, kan igen rettes. Hvad der må håbes er, at man snart *blandt de mænd, som er så højt fortjente af denne skoles tilbliven og udvikling* [udhævet af T. J.], udsøger det regulerende element, som nu mangler, en undervisningsdirektør, der forstår at agte videnskaberne og véd at gøre undervisningen til et samlet helt. Det er en væsentlig betingelse for skolens velgående, at der blandt dens styrere i det mindste findes én mand, der fatter skolens betydning og de videnskabers værd og indre forbindelse, som derved læres.«

Har officererne frygtet Tschernings udnævnelse til undervisningsdirektør, måtte disse linjer vække deres harme, især da Tscherning jo vedgik, at han forud havde læst og godkendt artiklen. De kunde imidlertid ikke rette angrebet mod dette punkt og valgte så at begrunde deres forførelse med udtalelsen om underofficerernes duellighed i sammenligning med officerernes. Og for yderligere at gøre Tscherning umulig bragtes historien om hans grove ord om Frederik d. sjette til torvs. Tscherning har jo nok forstået sammenhængen, men måtte tie derom, når modstanderne tav. At offentligheden dog havde en anelse om, at den foregivne grund til officerernes vrede ikke var den virkelige, antydes i Den frisindede 8/1 1842. I en artikel »Capitain Tscherning« stiller bladet sig nærmest på officerernes side, men finder dog, at deres fremfærd »må — *ved udelukkende at tage hensyn til det foreliggende faktum* [udhævet af bladet], hvortil man alene er berettiget — synes noget for præcipiteret.«

Hvis kongen havde tænkt på at gøre Tscherning til undervisningsdirektør, opgav han det i hvert fald, og 8/7 1842 inddroges denne post.

For øvrigt fik denne strid et pudsigt efterspil, da Tscherning 22/3 1848 var blevet krigsminister. Fru Tscherning fortæller herom i et brev af 24/3: »I går var der efter sigende stort røre i artillerikorpsset, som du [broderen] vel kan begribe; men de har dog nok besindet sig, og i dag har Fibiger og oberst Wedelfelt (rørt til tårer) været hos Tscherning, og dette besøg har vel været dem tåleligt, [så] at de i eftermiddag har været samlet en masse for at afsende de samme to herrer for at forsikre krigsministeren om,

og dygtighed tog han sig i de følgende år op til 1848 af mange forskellige sager.¹

Hans interesse for og indsigt i praktiske forhold blev taget i brug på vidt forskellige områder. Allerede 14. jan. 1842² drog han for grosserer Suhr til Frankrig i en kulaffære, hvis ordning trak ud til april. At sagen har været noget vanskelig, men blev ordnet tilfredsstillende, fremgår af hans egne ord derom (Fru T. s. 85): »En rejse til Frankrig midt om vinteren for at gennemfægte en pengefordel og slutte en handelsforbindelse med en fornærmet, genstridig, opblæst mand er dog en forretning. — Jeg har derpå leveret tegninger, planer, projekter til forskellige mænd ifølge deres begæring.«

1843 gennemførte han et almennyttigt foretagende, Strandvejens vanding. Vejen var blevet makadamiseret 1842, hvilket havde forøget færdselen og dermed støvplagen i høj grad. Københavns amtsråd besluttede derfor at iværksætte vanding. Tscherning udarbejdede en billig og praktisk plan og ledede selv på amtets vegne udførelsen. Vandingen begyndte 12. juni — »kildetiden« faldt jo i ugerne omkring St. Hans — og 9. juli vandedes for første gang helt igennem til Klampenborg.³ I den anledning boede Tscherning den sommer i det gamle bomhus tæt ved »Slukefter«. — Samme sommer byggede han på Lolland en korntørringsovn af ny konstruktion.

1844 bistod han sine venner grossererne A. Hage og H. Puggård med købet af nogle store svenske godser, Skarhult o. fl.

Fremdeles var Tscherning bestyrelsesmedlem i finérskæreriet Fønix,⁴ med-

at det er en skammelig løgn, som har cirkuleret, at de skulde mene Tscherning det ilde. De var alle så usigelig glade, og de bad om at måtte lade det indrykke i bladene.«

Til forklaring tjener, at Tscherning straks efter sin udnævnelse modtog en anonym skrivelse, som meddelte, at samtlige artilleriofficerer vilde anmode kongen om tilladelse til at fratæde tjenesten. Det var Fibiger og Wedelfelt, som 25/11 1841 havde overbragt Lützow korpsets klage over Tscherning. (J. S. Fibiger, krigsminister 13/7—18/10 1851, må ikke forveksles med sin s. 32 nævnte ældre broder J. A. Fibiger.) Fædrelandet for 25/3 indeholder virkelig en sådan meddelelse fra artilleriofficererne, og den var vel så årsag til, at underofficererne ved korpset 1. april ved to repræsentanter bragte kongen deres tak i anledning af Tschernings udnævnelse (se Fædrelandet 4/4).

¹ At Tscherning trods afskeden ikke slap de militære forhold af syne, viser en — navnløs — artikelrække om hærreformen af 1842 gennem tolv numre (898—1098) af Fædrelandet, som der henvises til i Fædrelandet 5/4 1851.

² E. p. I s. 33 har fejlagtigt 1844. At det skal være 1842, ses af Fru T. s. 85.

³ Villads Christensen »København 1840—57« s. 392—93.

⁴ I fyrreerne rejstes mange aktieforetagender i København. Et af disse, finérskæreriet Fønix, havde til leder en ung, driftig københavnsk håndværker, H. P. Frederiksen. Som snedkersvend »på valsen« var han i Paris blevet kendt med Tscherning (se s. 60). Hjemkommen fik han 1841 rejst Fønix; men under en krise i 1847 måtte det som en række andre foretagender standse. Frederiksen var i oktober 1847 med at stifte »Håndværkerdannelsesforeningen« og kom derved med i Hippodrombevægelsen året efter, men skilte

lem af kontrolkomiteen for det af Owen 1846 stiftede aktieselskab Fredens mølles fabrikker og byggede flere korntørringsovne rundt om i landet. Og endelig ledede han op imod 1848 ombygningen af nogle store pakhuse på Kristianshavn, som Hage havde købt. Da Tscherning uventet blev minister, førte H. P. Frederiksen dette arbejde til ende.

Over sådanne praktiske gøremål glemte Tscherning dog ikke politikken.

Han var tidligt blevet optaget af forholdene i hertugdømmerne. Også dette var i nogen måde en arv fra faderen. Denne havde tilbragt årene 1814—16 dernede og bl. a. fundet venlig modtagelse på Augustenborg hos hertug Frederik Kristian. Efter hertugens død 1814 brevvekslede han nogle år med enkehertuginde Louise Augusta, Frederik d. sjettes søster, og så sent som 1831, året før sin død, besøgte han Augustenborg, hvor nu den ældste søn, Kristian August, residerede.

A. F. Tscherning færdedes selv som ung løjtnant i hertugdømmerne i årene 1813—18; først i trediverne stod han i brevveksling med Hegewisch og blev i juni 1833 fejret i Kiel på gennemrejsen til udlandet.

Da P. Hjort Lorenzen i november 1842 var tørnet sammen med slesvigholstenerne i den slesvigske stænderforsamling, var Tscherning hovedmanden for at få afholdt et møde på hotel d'Angleterre 30. novbr., hvor man vedtog at indsamle en hædersgave til Hjort Lorenzen. Indsamlingen resulterede i det sølv-drikkehorn, som Drewsen overrakte ham på Skamling 18/5 1843. Men over for slesvigholstenernes økonomiske forfølgelser fandt Hjort Lorenzen ikke tilstrækkelig støtte fra dansk side. Tscherning harmedes herover og skrev 10. marts til ham: »Det har glædet mig og vore venner at se, med hvilken ufortrøden nidkærhed De tager Dem af de slesvigske sager. Jeg beundrer Deres udholdenhed på en tid, hvor Deres egne sager giver Dem så mørke udsigter, og jeg skylder Dem til trods for den skade, jeg måske gør det offentlige, at bede Dem ikke opgive Deres private sager; ti det er vigtigt for sagen, at de udgår uanfægtet af nærværende krisis, og dertil øjner jeg kun ringe hjælp hos et slapt, forsagt, fattigt eller uvilligt publikum, og sådan er publikum beskaffent her i landet; jeg har i mange år studeret og kender det.«¹ Selv hjalp Tscherning efter evne og sendte indtil sidst i april ad flere gange o. 6000 rd. som lån, indsamlet hos forskellige.² Men da Hjort Lorenzens pengevanskeligheder syntes

sig ud på spørgsmålet om kongevalgene. Som krigsminister gjorde Tscherning Frederiksen til forvalter i Kastellet for at benytte ham ved omdannelsen af hærens intendantur; Tschernings afgang hindrede dog dette, og 1854 ophævedes forvalterstillingen. 1862—77 var Frederiksen direktør for Industribanken.

¹ Endnu stærkere hudfletter Tscherning dansk sløjhed og manglende offervilje i et brev af 7. marts til Lehmann (Af Orla Lehmanns papirer s. 72).

² P. Lauridsen »Da Sønderjylland vågnede« V s. 13. Blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet findes en kvittering fra Hjort Lorenzen af 19. febr. for 1000 rd. fra mark-

endeløse, og han ikke selv kunde siges helt fri for skyld deri, blev Tscherning træt og trak sig tilbage.

I juni 1844 havde Tscherning ærinde til teglværksejer Dithmer i Gråsten og gjorde ved den lejlighed hertug Kristian Augusts bekendtskab. I et brev fra Flensborg 16. juni skriver han herom til sin senere hustru: »På Gravensten har jeg haft et behageligt ophold eller dog et meget interessant. Egnen er dejlig. Straks efter min ankomst førte hr. Dithmer mig til Augustenborg, hvor hertugen modtog mig meget vel som en ærlig politisk modstander¹ og søn af en fader, der stedse stod i hans erindring som en udmærket mand. Kort efter ankom hertugen og familie til Gravensten, og fra den dag var jeg næsten deres daglige gæst. Skønt jeg ikke blev enig med hertugen om hans schleswig-holstenske påstande, så kan jeg ikke nægte denne mand en mere end almindelig dygtighed og karakterstyrke. Han har i mange henseender opfattet historiske og indre forhold skarpt og rigtigt og meddelte mig mange oplysninger, som var højst interessante. I øvrigt fik jeg en stor anledning til at prøve min besindighed og fatning; ti skønt hertugen i almindelighed beholdt sin fulde koldsindighed, så hændte det sig dog, at han undertiden blev heftig, og dersom jeg i slige øjeblikke ikke vilde give efter eller geråde i strid, måtte jeg samle min hele fatning.² Uden for slottet levede jeg næsten dagligt i strid med schleswigholste-

subskriptionen, »modtaget i depositum«, og desuden en liste over følgende bidrag: marksubskriptionen 1000 rd., agent Suhr 1000, konsul Hage, grev Knuth, kbmd. Richard & Ploug, kapt. Tscherning og etatsråd Tutein hver 500, gross. J. Bech 400, kammeråd Drewsen og vinhandler Hagen hver 300, proprietær F. Rottbøll 200 og dispacheur Wessely 100, i alt 5800 rd. Den ingenlunde velhavende Tscherning holdt altså ikke sin egen pung lukket ved denne lejlighed.

¹ 1837 havde hertugen begyndt sin agitation for et tysk Slesvig-Holsten under augustenburgsk styre.

² E. p. I s. 34 fortælles, at Tscherning under en samtale med hertugen skulde have erklæret, at hvis denne forsøgte med våben at virkeliggøre sine slesvigholstenske ideer, vilde han, hvis han havde magt dertil, klynge hertugen op som oprører. I sine utrykte dagbøger i Rigsarkivet gengiver J. Chr. H. Fischer under 7/11 1852 følgende beretning herom fra Tschernings egen mund: »En grev Turneerhjelm [sikkert ejeren af Wrans Gunnarstorp ved Helsingborg, den adelige ritmester og rigsdagsmand R. V. Tornérhielm, der vel ikke var greve, men 1850 havde ægtet friherreinde Eva Stierncrona] — har bragt Tscherning en hilsen fra hertugen af Augustenborg og sagt ham, at han takkede hans oprigtighed for hans families frelse fra fangenskab. Engang havde Tscherning nemlig sagt til hertugen ved hans eget taffel: »Ja, gør De de grundsætninger gældende i praksis, så vil De finde en ivrig modstander i mig.« »Hvad vil De da gøre?« »Ja, har jeg magten, vil jeg tage Dem eller — —.« H[hertugen]: »Eller?« — — eller dræbe Dem.« Dette havde han erindret sig, da oprøret udbrød, og så snart han fik at vide, at Tscherning var med som leder i bevægelsen, skrev han til sin familie, at de alle uden ophold skulde flygte. Derfor forlod de alt, som det stod, og ikke længe efter kom også de danske tropper.«

I et brev til Lehmann, dateret Svendborg 19/6 1844 (Af Orla Lehmanns papirer

ner, men havde det held at vinde deres bifald så meget, som en modstander kan vinde det.«¹

Hjemkommen takkede Tscherning i et brev for den gode modtagelse og ikke mindst for den ytringsfrihed, han havde nydt hos hertugen. Det havde smertet ham hos en så fremragende mand at finde så afgjort modstand mod den sag, han anså for den gode; men han havde dog også fundet samstemning på væsentlige punkter med hensyn til opfattelsen af den tidligere og nuværende regeringspolitik.

I sit svar af 15. september² udtalte hertugen håbet om, at »den dag vil komme, på hvilken vi også i politisk henseende kan betragte os som venner«.

Efter hertugens ønske sendte Tscherning ham i 1845 sine skrifter om væbningsvæsenet. I en medfølgende længere skrivelse samlede han hovedtankerne heri således: »Enhver tidsalders politiske udvikling har stået i den nøjeste forbindelse med de grundsætninger, hvorefter væbningsvæsenet har været udviklet. — — Ved at henlede opmærksomheden på en omordning af væbningsvæsenet har jeg således lige så meget, ja måske mere haft folkets udvikling og politiske stilling for øje end landets forsvar. D[eres] d[urchlauchtighed] vil måske gunstigt erindre af tidligere samtaler, at jeg ganske hylder den demokratiske udvikling af folkelivet, fordi den alene kan forskaffe kræfternes frie brug i højeste potens; men derfor overser jeg ingenlunde, at af en uordnet anvendelse af store kræfter fremkommer den største kraftløshed. Jeg overser ikke, at den store magt, som et mægtigt politisk aristokrati ofte har forskaffet staterne, hidrørte fra den magt, det besad til at ordne og benytte de demokratiske kræfter. Idet jeg altså gerne vilde bidrage til at udvikle demokratiet, har jeg måttet søge at skaffe det en form, hvorunder det vænnedes til lydigt at samle sine kræfter til fælles anstrengelser. Denne form har jeg søgt i almenbevæbningen og det dermed forbundne hærbefalingsvæsen, hvorved den højeste statsmagt i en bestemt retning åbenbarede sig direkte som herskende i den simpleste og absolutistiske form. Under udviklingen af en fri forfatning, især i overgangstiden, har jeg villet forbeholde for absolutismen en form, hvori den således vedblev direkte at ytre sig for folket. — — Mit formål har været — — at danne et frit, krigersk, de lovlige myndigheder anerkendende og lydigt folk; men idet jeg især har haft dette formål, har jeg ikke tabt forsvarsvæsenet og

s. 80) fortæller Tscherning, at han i fjorten dage havde opholdt sig i Slesvig og næsten dagligt set hertugen, med hvem han havde haft mange interessante samtaler. Skønt enige på adskillige områder var de ganske uenige om Slesvigs forhold. Hertugen hævdede, at det var en selvstændig stat, hvad Tscherning bestred. »Hvor stor uafhængighed der end måtte indrømmes Slesvig til at forvalte egne indre anliggender, så kunde det umuligt være i besiddelse af ret til at bestemme over sig selv som stat.« Der følger i brevet en livfuld gengivelse af et af hans og hertugens ordskifter om dette emne.

¹ Fru T. s. 111.

² E. p. II s. 244 har 16. november, men i originalen i Rigsarkivet læses 15. september.

krigshåndteringen af sigte; derfor har jeg givet den væbnede magt faste elementer, bestående af en lille stående hærafdeling (mønstertrupper), krigs- og øvelsesskoler af forskellig art og endelig et fast befalings- og bestyrelsesvæsen. — — De midler, hvoraf jeg har benyttet mig, er først og fremmest skolen. — — Som spore til anstrengelse, som middel til at få et kraftigt og mindre fordringsfuldt befalingsvæsen og til at drage dygtighed til hæren har jeg krævet et forfremmelsessystem, hvori underklasserne behørigt delagtiggjordes. For at tilfredsstille statens politiske og geografiske tilstand har jeg foreslået provinsorganisation for almenbevæbningen og rigsorganisation for den stående hær- afdeling og krævet, at det borgerlige bestyrelsesvæsen gaves en tilsvarende indretning, for at den ved krigsbegivenheder afsondrede provins med lethed og orden kunde optræde som et helt og yde kraftig modstand.«

I sit svar af 10/9 1845 takkede hertugen for det tilsendte. I mange henseender delte han Tschernings anskuelser, skønt ikke i alle; men herom vilde han hellere udtale sig mundtligt, når lejlighed gaves. Da han af Dithmer havde hørt, at Tscherning agtede at gifte sig, vilde han i den anledning ønske ham »en lignende lykke som den, jeg i 25 år har været i besiddelse af, og som jeg daglig takker Gud for at have skænket mig.«¹

Tscherning havde på dette tidspunkt allerede holdt bryllup og var på bryllupsrejse i Nørre- og Sønderjylland. I Flensborg foreslog han sin hustru, at de skulde besøge hertugen, som havde indbudt dem; men hun vilde ikke, da hendes garderobe ikke var i orden.² Naturligvis sendte Tscherning sin lykønskning til hertugens sølvbryllup og modtog et svar, skrevet 2/12 1845,³ hvori hertugen takkede for lykønsknningen og beklagede, at Tscherning og hans hustru ikke kom til Gråsten på deres bryllupsrejse.

Under dette ophold i Sønderjylland modtog Tscherning besøg af prof. Flor og Laurids Skau, der havde en lang samtale med ham. Antageligt har denne samtale bl. a. drejet sig om en ejendommelig plan, som Skau udviklede i et brev af 7/1 1846 til pastor Meyer i Ulkebøl på Als; dagen efter sendte han Tscherning en afskrift af brevet med anmodning om, at denne vilde meddele ham sine mulige bemærkninger eller gode råd i den anledning. Planen gik efter Skaus egne ord ud på »at gøre hertugen selv eller hans anden søn til konge i Danmark og hertugens ældste søn til hertug i Holsten«. I brevet til Meyer udtalte Skau sin forvisning om, at planen kunde gennemføres, hvis hertugen kunde komme til forståelse med Flor og Tscherning. »Gennem den

¹ Hertugen havde 18. septbr. 1820 ægtet komtesse Louise Sofie af Danneskjold-Samsø. Ægteskabet var meget lykkeligt.

² Fru T. s. 119. Det er altså kun delvis rigtigt, når det E. p. I s. 34 siges, at Tscherning og hans hustru var enige om at afslå hertugens indbydelse.

³ Utrykt, findes i Tschernings papirer i Rigsarkivet.

første vindes komiteen (de 7) i Kjbhvn.¹ og en stor del af aristokraterne tillige med massen af grundtvigianerne. Desuden er Flor næppe fri for aristokratisk ånd, og med ham vilde hertugen komme ypperligt til rette. I Tschernings person koncentrerer sig i grunden hele den yngre liberale fraktion; han er åbenbart den dygtigste og klogeste af dem alle; han er den mest praktiske og forener med disse fordele et politisk overblik og en diplomatisk sikkerhed, understøttet af en ubøjelig viljekraft som få.« Hvad Flor og Tscherning blev enige om, vilde Skau selv »gøre gældende i folket, det være sig fra talerstolen eller ved drikkegilder, offentligt eller privat, i larmende krese som i huslige cirkler, ad hemmelige eller offentlige veje, alt efter omstændighederne.«

Tschernings svar findes ikke; men på Skaus brev har han skrevet: »Besvaret 20. jan. Advaret mod intriger, rådet til at blive strengt inden for lovlighedens gebet, ikke vildlede hertugen med falske forestillinger og forhåbninger, men at tilskynde ham til at optræde som dansk-holstensk prins og borger for at virke for statsmagtens og almenhedens sag.« Og i randen på afskriften af brevet til Meyer har han ud for Skaus omtale af ham selv skrevet: »Jeg har ikke denne betydning; dette skrevet til Skau og udhævet de mænd, som for tiden har indflydelse.«

Det fremgår af disse sidste ord, at Tscherning ikke helt afviste forhandling om sagen. Skau vendte da også tilbage dertil i et brev af 4/7 1846, hvori han meddeler, at hertugens anden søn, »som er elsket og anset af alle både for sin livlighed, sit opvakte ydre og for den frihed for de aristokratiske sl.-holsteinske griller, hvori den ældste søn er opdraget,« ventelig bliver godsejer i Sverige, hvad der efter Skaus opfattelse skulde øge hans muligheder for at blive dansk konge.

Tscherning svarer omgående med at slå fast, at »vi vil statens enhed, men ikke familiernes bekvemmelighed og interesse — —. Det er nok, at hertugen ved, at vi på den ene side ikke billiger noget arvekrav på en enkelt del af det uafhængige danske rige, men at vi [på den anden] ingen hindringer skal lægge dem i vejen, som for at sikre forbindelsen med Holsten benyttede den arvetvivl, som har indsneget sig, til at få arveloven forandret derhen i Danmark, at den faldt sammen med den i Holsten; længer kan vi ikke række med vore grundsatninger, uden herfor bliver vore bestræbelser let ulovlige. Hertugen synes imidlertid ikke at kunne finde denne vej; — — i stedet for at optræde som kraftig støtte for reformpartiet i selve Danmark vedbliver [han] at lefle med slesvigholstensk tyskhed og at søge familieforbindelser.«²

Et par dage efter satte det kgl. åbne brev af 8. juli om arvegangen i hertug-

¹ »Komiteen for dansk undervisnings fremme i Slesvig« stiftedes i maj 1843 og bestod af syv mænd, hvoraf H. N. Clausen, Schouw og L. N. Hvidt var de mest kendte.

² Hele forhandlingen med Skau gengives E. p. II s. 249—59.

dømmerne og hertugens og slesvigholstenernes protest derimod punktum for sådanne drøftelser, i hvert fald for Tschernings vedkommende.

Tscherning skrev flittigt i bladene.¹ Hans forhold til Fædrelandet, hvor han i denne tid næsten var fast medarbejder, har bladets redaktør, C. Ploug, skildret således: »Fri for embedspligter sysselsatte han sig mest med at levere nærværende blad en lang række af artikler angående de statsretslige spørgsmål, som da forhandlede; og vi siger hverken for lidt eller for meget, når vi tillægger ham en hovedandel i den indflydelse, Fædrelandet da udøvede, og forfatterskabet til meget af det bedste, det da ydede. Det skal endnu tilføjes, at hans trofasthed som ven og elskværdighed som medarbejder i hine år hverken før eller siden er overgået af nogen.«²

Som regel var Tschernings artikler ikke underskrevet med navn. I 1844 findes hans navn dog under en artikelrække i Fædrelandet, der går gennem sytten numre, fra 18. jan. til 17. febr., og derefter udkom som piece under titlen »No. 6. Om det danske væbningssystem. (Rekruteringsloven).« Anledningen til disse artikler var, at den 27/11 1841 nedsatte kommission, der skulde afgive betænkning angående indførelsen af almindelig værnepligt, nu endelig havde udarbejdet forslag til en ny rekruteringslov.

Tscherning klagede først over, at hans væbningstanker havde mødt så ringe interesse og forståelse, især fordi regeringen stillede sig modvilligt. Af det hele var kun blevet tilbage »princippet om almindelig værnepligt i forvirret blanding og forveksling med almindelig rekrutudskrivning, nødvendigheden af en reduktion af de forældede befalingsmænd, forøget lønning især for officersklasserne, nogle taktiske brokker om forandrede inddelinger og endelig ønsket om større ensformighed i uniformer.«

Meningen med det fremsatte forslag kunde efter Tschernings opfattelse sammenfattes i disse ord: »Det er fastsat, at alle unge mænd på lige måde skal være værnepligten underkastet; dog skal det mages så, at kun de unge mænd af den fattigere købstadalmue bliver kaldet til lige med bondealmuen at bære de byrder, sidstnævnte kaste hidtil bar alene; måske kan der også blive fundet på midler til at befri selv den fattigere købstadalmue, ja endog en del af de mere velhavende jordbrugere fra værnebyrden, hvilken i øvrigt anslås til 2 à 300 rd. værdi.«

Her overfor opstillede Tscherning sit krav: »Ingen bør udskrives, alle bør godtgøre våbenfærdighed, og kun frivillige benyttes til fredstjenesten. Dette var netop mit udgangspunkt.« Han gennemgik derefter forslaget kritisk paragraf

¹ Erslews forfatterleksikon III (1853) siger herom: »[Tscherning] antages i almindelighed, hvad han også til dels offentligt har vedkendt sig, at have meddelt et større antal artikler til Københavnsposten (fornemmelig årgangene 1833—39), Fædrelandet (årg. 1840—47) samt Almuevennen (årg. 1846—50).«

² I Fædrelandets i øvrigt ret bidske nekrolog 29/6 1874.

for paragraf og fremsatte så sit eget forslag til en rekruteringslov, hvori det i overensstemmelse med nysnævnte »udgangspunkt« hedder: »Linjehærens forsyning med mandskab sker ordentligvis ved frivillige og kun, for så vidt dette middel viser sig utilstrækkeligt, da ved udskrivning efter lodtrækning.« Hvis »soldatens behandling omtrent bliver den samme som tyendets under en alvorlig herre«, mente han, at stillingsudgiften kunde synke til 60—80 rd., altså en sum, som de fleste kunde overkomme, så at tvungen udskrivning helt kunde undgås. Enkelthederne i Tschernings eget i paragraffer udformede forslag forbigås her.

Da kommissionsforslaget forelagdes Viborg stænder, gik de imod det og foreslog i stedet en ordning, der var i slægt med Tschernings væbningssystem.¹ Og i Roskilde stænder holdt Orla Lehmann 1846 en tale om »Almindelig værnepligt og folkevæbning«, som han selv erklærer for en stor del skyldtes »mit nøje politiske og personlige forhold til daværende kaptajn Tscherning«.² Nu så det altså ud, som om Tschernings tanker på dette område var ved at vinde tilslutning.

Det var også i disse år, at Tscherning i bladartikler fremsatte sine ideer om »den føderative form, man burde benytte ved udviklingen af det danske rige til en repræsentativ stat.« Som tidligere nævnt var det i Svejts med dets kantonalordning, at han kom ind på samstatstanken; han fandt, at den forligtes godt med hans væbningssystem. Her skal dog ikke siges mere derom, da tanken nærmere vil blive udviklet ved gennemgangen af hans skrift fra 1852: »Antydninger til en forfatning for den danske samstat«.

Det følgerigeste for samfundet af alt, hvad Tscherning foretog sig i disse år, var dog hans indsats for bondestanden. Allerede i de unge år stod det ham jo klart, at Danmark savnede en middelklasse, at alene bondestanden kunde fylde dette savn, og at bondefrigørelsen var halvgjort værk. Han fik nu lejlighed til at række hånd til videreførelsen af dette værk, som for øvrigt allerede var godt i gang. 1838 udtalte således sognefoged Hendrik Larsen, Veddinge, i Roskilde stænderforsamling de betegnende ord: »Mange agtværdige mænd har i den senere tid gennem forskellige blade oplyst, at bondestanden er en lige så hæderlig stand som enhver anden.«³

Efter Kristian d. ottendes tronbestigelse havde bevægelsen yderligere taget fart.⁴ Fæstehusmand Peder Hansen, Lundby,⁵ begyndte sit vækkelsesarbejde i 1840. Næste år kom landkommunalforeningen, der gav bondestanden delvist hjemmestyre og derved kaldte den til arbejde med offentlige sager. 1842

¹ Hans Jensen »De danske stænderforsamlings historie« II s. 594.

² Orla Lehmanns efterladte skrifter III s. 214.

³ Hans Jensen II s. 461.

⁴ Hans Jensen »Bondecirkulæret af 8. novbr. 1845« (Histor. tidsskr. 9. r. II).

⁵ C. Th. Zahle »Den danske husmand« s. 64—117.

meldte Almuevennen sig på kamppladsen ved siden af de københavnske oppositionsblade, særlig Fædrelandet. 1844 begyndte skolelærer Rasmus Sørensen, Venslev, sin agitation; han samlede i en adresse til kongen, som sidst i 1845 havde fået 9324 underskrifter, bondestandens krav i følgende fire punkter: almindelig værnepligt, lige hartkornsskat for bønder og herremænd, selveje for gårdmænd og husmænd og tiendens afløsning.

Hvor stærkt denne sag optog Tscherning, fik han lejlighed til at vise, da der 4. jan. 1843 på Skydebanen holdtes en stor fest for P. Hjort Lorenzen. Der holdtes taler af H. N. Clausen, Drewsen, B. Christensen og flere om danskheden i Sønderjylland og dermed beslægtede emner. Men da Tscherning fik ordet, talte han for »landalmuens emancipation« og udviklede, hvordan bondestanden trykkes af værnebyrden, ulige hartkornsbeskatning m. m. Pligten »fordrer, at vi gennem demokratiet skal udvikle os til et aristokrati.«

I Roskilde stænderforsamling foreslog 1844 B. Christensen og Drewsen, at der skulde nedsættes en kommission til undersøgelse af landboforholdene. Forslaget forkastedes efter en lang og bevæget forhandling, under hvilken Ørsted talte om »fule folkeforførere«, mens Drewsen anførte nogle ord af gårdmand Jens Gregersen¹ i Kundby: »Ja, hr. kammerråd, gøres der ikke noget for bondestanden, så frygter jeg for, at postelinet vil blive slået itu.«

Bøndernes skuffelse over stænderforsamlingens holdning affødte ganske rigtigt et voksende røre, især i egnen mellem Holbæk og Kalundborg. 30. juni 1845 afholdtes efter indbydelse af 40 bønder sammen med Holbæk amts landkommunalforening, der var blevet stiftet 1843 og lededes af den forhenværende skolelærer Gleerup,² en folkefest på Ulkestrup mark, som samlede henved 8000 deltagere; der taltes af B. Christensen, Drewsen, Gleerup, Peder Hansen og R. Sørensen. Øvrigheden konstaterede med ængstelse hos bønderne »en tiltagende oppositionslyst«, som brød ud i høststrejker og anden uro på en række herregårde i nævnte egn, og hvorom Almuevennen og Fædrelandet flittigt bragte bud.

Så fremkom i numrene 11.—13. september i Fædrelandet en artikel »Om landboforholdene«, som skulde få store følger. Den var skrevet, men ikke underskrevet, af Tscherning.³

Først beklagedes Roskilde stænders afvisning af den foreslåede undersøgelseskommission. Derefter nævntes tyve i spørgsmål affattede forhold, der burde undersøges nærmere; de fleste angik fæsternes kår, et par drejede sig om fattigforsørgelsen; alle uddybedes ret udførligt. Tilsyneladende lidt ude af sammenhængen var følgende linjer, som imidlertid er ægte tscherningske: »Det

¹ FHa. 1913 s. 38.

² Jens P. Jensen »Bondevennen Asmund Gleerup«.

³ N. t. 13/5 1871.

lå vistnok i godsejernes velforståede interesse at arbejde alvorligt på at bryde den såkaldte købstadret, der hindrer industrien fra at sprede sig i landet og derved igen købstædernes opkomst som omsætningens middelpunkter; men gør de det? Nej ingenlunde; en industriel befolkning vilde blive dem for uafhængig, derfor lider jorddrotterne den instinktmæssigt ikke. Det ligger i den jorddrottlige stillings natur at gøre manden herskesyg.«

Det vigtigste kom til sidst, idet bønderne opfordredes til selv at foretage disse undersøgelser og i den anledning danne »en stor landboforening med en repræsentation og et sekretariat i hovedstaden og nogle rejsende agenter i provinserne. Dog en sådan forening med en så udstrakt virksomhed kan kun bringes i stand ved, at hvert sogn — — eller flere sogne tilsammen dannede særskilte foreninger og ydede et lille årligt bidrag til at afholde centralbestyrelsens udgifter, navnlig til at lønne en fast sekretær og rejsende agenter. Repræsentantskabet skulde naturligvis ingen løn have; til rejsende agenter skulde man anvende mænd, som er vant til at omgås og leve med landalmuen og besidder dens fortrolighed. Til sekretær måtte vælges en virksom, kundskabsrig mand, som ikke alene forstod at lede undersøgelserne i det rette spor og samle udbyttet til et hele, men som tillige var i stand til at efterspore de gamle dokumenter, tyde lovgivningen og forberede alt til afbenyttelse for stænderne og til oplysning for kongen, der jo så ofte har tilsagt landalmuen sin kongelige nåde og bistand. Det må ikke glemmes, at der trænges til oplysninger i mange andre retninger end de her antydede.«

Her fremtræder i faste omrids tanken om det Bondevennernes selskab, som otte måneder senere trådte ud i livet og skulde få så stor betydning for danske bønder og dansk politik. Kun navnet mangler. Ideen er altså Tschernings, hvad der stemmer med hans egne ord: »Jeg angav planen til og tog en virksom del i stiftelsen af Bondevennernes selskab« (E. p. I s. 36).¹

Når det sammesteds i udgivernes note siges, at »ideen til dette selskab var fattet af en bonde i Holbæk amt«, hvormed menes Jens Gregersen, er dette

¹ I virkeligheden havde han fremsat tanken mere løseligt allerede tre år tidligere i et brev af 9/9 1842 til Lehmann (Af Orla Lehmanns papirer s. 51). Tscherning udviklede her, at det vigtigste i øjeblikket for dem og ligesindede var at samle oplysninger om ejendomsforholdene, så at man til næste stænderforsamling om to år kunde stille bestemte forslag til ordningen deraf. I den anledning opfordrede han Lehmann til at sætte sig i spidsen for et selskab til at »samle, ordne og forberede alt ejendomsforholdet angående inden næste stænderforsamling«. Selskabets centralsæde skulde være i København med filialer ud over landet, hver med sin formand. Til dækning af udgiften ved arbejdet skulde hvert medlem yde 3 mk. årligt. Målet skulde være at få staten til »ved en passende ekspropriationsakt [men mod rimelig erstatning] at befri al ejendom for de ulige vilkår, hvorunder den befinder sig.« Selskabet skulde tilstræbe værnepligtens »ensformige« fordeling, afskaffelse af fæstevæsenet og købstadretten, lavsmonopolernes ophævelse og gods- og lensvæsenets [den båndlagte ejendoms] afskaffelse.

altså ikke rigtigt.¹ Men artiklen i Fædrelandet blev læst grundigt i Holbæk amt og andetsteds² og vakte til handling.

På et møde 11. oktober nedsatte Holbæk amts landkommunalforening et udvalg til at indhente oplysninger om fæsteforholdene og derpå grunde et andragende til Roskilde stænder om en undersøgelseskommission. På det tidspunkt synes altså foreningens ledere at have ment, at de kunde selv, og at den store forening ikke var nødvendig. Men 7. november havde de skiftet mening og rettede under henvisning til artiklen i Fædrelandet en opfordring til B. Christensen og Drewsen om at udsende plan og indbydelse til en sådan stor landboforening for hele landet.

Regeringens ængstelse over det voksende bonderøre fik imidlertid 8. november udtryk i »bondecirkulæret«, som forbød bønder uden politiets tilladelse at holde møder til drøftelse af deres forhold; og selv med sådan tilladelse måtte udensofns mænd ikke deltage, eller møderne holdes i en købstad.

Cirkulæret øgede dog kun bevægelsen og spredte den videre ud. 24. november søgte tretten bønder fra hele landet, blandt dem Jens Gregersen, foretræde hos kongen for at overrække ham den af R. Sørensen affattede adresse. De blev dog henvist til kabinetssekretæren, Fr. Tillisch, der for øvrigt tog vel imod dem og drøftede forholdene med dem hele to timer.³

På B. Christensens, Drewsens og fleres opfordring greb københavnere og bønder fra hovedstadens omegn lejligheden og fejrede deputationen på Skydebanen 25. novbr. Her talte bl. a. Tscherning, og ved denne fest mødtes han vistnok første gang med ledende bønder.

Juleaftensdag udsendte B. Christensen og Drewsen i henhold til opfordringen fra Holbæk amts landkommunalforening indbydelse til at danne Bondevennernes selskab, der ved undersøgelser skulde forberede og foreslå reformer sigtende til »bondestandens emancipation til frihed og lighed med statens øvrige borgere for person og ejendom«. Selskabet skulde de første tre år ledes af en komite på syv, af indbyderne udpegede medlemmer, boende i eller ved København, samt en sekretær og nogle agenter. Årsbidraget var 64 skilling for en gårdmand og 32 for en husmand.⁴ Det forklarede senere i Almuevennen 25/2 1846, at den selvvalgte bestyrelse var foreslået af hensyn til bestemmelserne i bondecirkulæret, der jo umuliggjorde en generalforsamling i en sådan forening.

¹ Udgifterne var jo Tschernings enke og børn, og fejltagelsen viser altså, at Tscherning endogså for disse sine nærmeste havde fortiet den rette sammenhæng. Så ringe var hans ærgerrighed.

² Almuevennen 4/2 1846 meddeler, at O. Rode, Sillestrup, tilskyndet af artiklen havde foreslået Falsters landboforening på et til 8/11 1845 berammet møde at tage skridt til oprettelse af en sådan stor forening; men mødet var blevet forbudt i henhold til bondecirkulæret.

³ En af bønderne, Mads Lund fra Vejleegnen, blev dog 26. novbr. modtaget af kongen.

⁴ Om disse begivenheder se Almuevennen 20/11, 10/12 og 24/12 1845.

Foreningen vandt god tilslutning; da den 5. maj 1846 trådte ud i livet med Tscherning som formand og i bestyrelsen mænd som B. Christensen, Drewsen, Gleerup og Lehmann, var der indtegnet 3000 medlemmer, og i løbet af et år nåede den op på 5631.¹

Almuevennen for 15/7 bragte en meddelelse fra bestyrelsen, dateret 1. juni. Heri sagdes først, at foreningens område skulde inddeles i distrikter med hver sin formand og en hjælper i hvert af distriktets sogne. Distrikterne førte selv medlemslister, indkrævede medlemsbidrag og aflagde årligt regnskab. Til bestridelse af egne udgifter tilbageholdtes $\frac{1}{4}$ af indtægten; resten sendtes til bestyrelsen. Man genkender hele planen fra udkastet i Fædrelandet.

Derefter fulgte en udførlig redegørelse for foreningens hovedformål, der ligeledes røber sit ophav ved karakteristiske tscherningske tanker og udtryk.

1. Der tiltrængtes en bedre skoleundervisning² til fremme af »borgerlig lighed«. Ikke alene almueskolen skulde forbedres, men staten burde også »skaffe bondestanden en nogenlunde billig adgang til en undervisning, der går ud over det nødtørftige.« Sådanne »middelskoler« savnedes også i købstæderne og kunde derfor »tilvejebringe en nærmere forbindelse mellem de to store samfundsklasser, der er de vigtigste bestanddele til en kraftig middelstands udvikling.«

2. »Den værnepligt, der som en levning af livegenskabet udelukkende påhviler bondestanden,« var en stor uretfærdighed. »Danmarks forsvarskräfte [bør] gennem en almindelig folkevæbning ordnes således, at et dygtigt forsvarsvæsen opnås med det mindst mulige offer, og at værnepligtens udøvelse, befriet for alle uvedkommende biøjemed og forældede love, gøres frugtbringende for den unge statsborgers åndelige og legemlige udvikling.« Og i alt fald burde udskrivningen snarest udstrækkes ligeligt til hele folket.

3. At visse slags statsmyndighed over en del af bondestanden fra gammel tid var knyttet til godsbesiddelse, såsom indflydelse på dommer-, præste- og skolelærerembeders besættelse, skifteforvaltning og skatteopkrævning, var stridende både mod god statsorden og bondestandens vel. Det burde ordnes sådan, »at bønderne ligesom alle andre statsborgere ikkun kommer til at stå under

¹ I en 25års mindeartikel i N. t. 13/5 1871 fortælles, at indtægten i regnskabsåret 1/6 1847—1/6 1848 var 2132 rd., udgiften henvend 1800 rd. og den til næste år overførte kassebeholdning 2352 rd. Jyllands bidrag beløb sig til o. 150 rd.

² I skriftet fra 1844 »No. 6. Om det danske væbningssystem« s. 4 taler Tscherning om, »at den danske befolkning med en art nationalstolthed talte sig blandt de folk, som havde gjort mest for almenoplysningen og i denne retning var kommet længst frem.« Tscherning var »såre langt fra at dele denne mening, måske fordi jeg søger oplysningen i noget ganske andet end mange af mine landsmænd,« nemlig i en dannelse, som »erhvervet ved egen tænkning i erfaringens skole kundgør sig i besindig, dygtig og kraftig handlen.«

selvvalgte eller af staten beskikkede embedsmænd, og at godsvæsenet indskrænkes til et blot ejendomsforhold, hvormed da det sidste påskud for den fordærvelige ulighed i landejendommens beskatning — — vil bortfalde.«

4. »Den nu bestående ordning af næringsforholdene er vistnok lige skadelig for land og by, hvis velfærd uadskilleligt er knyttet sammen. — — En lovordnet ligelig næringsfrihed for købstad og land vilde derfor i lige grad hæve begges flor og — — være det kraftigste middel til at begrunde et naturligt forhold mellem alle landets kommuner, tillige en god forberedelse til — — en fælles repræsentation — — i amtsråd (eller stiftsråd), hvori også købstadkommunerne var repræsenteret.«

5. »En udvidet næringsfrihed vil være et kraftigt middel til at forekomme den talrige og vigtige husmandsklasses forarmelse.« Men selv om denne frihed gaves, vilde husmandsspørgsmålet ikke være løst, »især så længe den store udstrækning af bunden grundbesiddelse i landet gør det næsten umuligt for en stor del af befolkningen at erholde selv den nødtørftigste bolig uden på vilkår, der sikrer grundherren dens arbejdskraft for siden at vælte fattigbyrden over på kommunen.«

6. Den vigtigste sag for selskabet var dog fæstets overgang til selveje. Derfor vilde man ikke blot undersøge den gældende fæstelovgivning, men også dens efterlevelse i praksis. I den anledning vilde en række spørgsmål blive udsendt til alle distriktsformænd og hjælpere, og selskabet vilde selv lade et par godsers fæsteforhold undersøge. Forhåbentlig vilde de således indsamlede oplysninger få indvirkning på stænderne og regeringen. Selskabet vilde derhos efter evne »understøtte bøndernes stræben efter ved egne kræfter at erhverve selvejen- dom.«

Meddelelsen sluttede med en opfordring til at indtræde i selskabet og støtte bestyrelsen, der, så snart omstændighederne tillod det, vilde vige for en af medlemmerne valgt bestyrelse.

Nu var rammerne skabt, og selskabet voksede som nævnt stærkt, også fordi bondecirkulæret var blevet ophævet 12/5 1846, og bønderne således havde genvundet forsamlingsfriheden. Den vigtige sekretærpost beklædtes det første år af cand. jur. C. Jensen, B. Christensens fuldmægtig; 1847 overtog Gleerup stillingen og trådte i den anledning ud af bestyrelsen. Der arbejdedes stærkt og godt i selskabet,¹ som en årrække var landets største og betydningsfuldeste politisk-økonomiske organisation.

Stiftelsen af Bondevennernes selskab fik afgørende indflydelse på Tschernings liv. Han fandt derigennem sin livsopgave, som han blev tro imod til det

¹ I N. t. 9/12 1868 fortæller Tscherning, at på grundlag af de oplysninger, selskabet indsamlede, søgte rentekamret, hvori P. G. Bang var indtrådt, flere godsejere for overtrædelser af fæstelovgivningen og fik dem dømt.

sidste, hvor stærke brydninger der end opstod mellem ham og de andre bondeførere. Han skiltes derved efterhånden politisk og socialt fra de krese, han hidtil havde færdedes i, og blev dog altid en halvvejs fremmed blandt bønderne. Men de beundrede ham, og han kastede glans over dem og virkede politisk og menneskeligt højnende på dem.

Rent personligt var dog den mest afgørende begivenhed for Tscherning i disse år hans giftermål. Som tidligere nævnt tænkte han på et vist tidspunkt i Frederiksværkperioden på at gifte sig, men opgav det af økonomiske grunde og for at bevare sin uafhængighed. Det var måske denne »gamle forbindelse«, som hans ældste søster endnu i 1841 havde ham mistænkt for ikke helt at have opgivet (se Fru T. s. 53). Som årene gik, kom en ny omstændighed til, der gjorde ham utilbøjelig til ægteskab: han vænnede sig til at bruge ikke små summer til at understøtte slægt og venner (se herom bl. a. E. p. II s. 68 og 71 samt Fru T. s. 71).

På den anden side var han både yndet og stærkt optaget af kvinder. Nysnævnte sted siger søsteren, at han sjældent kom i et hus uden at gøre kur enten til konen eller datteren; det var hans svage side. Og til sidst indhentede skæbnen ham da også i denne henseende.

Efter hjemkomsten i 1838 traf han i august måned på Frederiksværk en kusine, Eleonore Christine Lützwow, lige fyldt en og tyve, datter af hans morbroder, artillerichefen oberst Adam Tobias Lützwow.

Den unge pige var født uden for ægteskab. Faderen havde som kaptajn i Helsingør indladt sig med sin husholderske, Bolette Rasmussen; frugten heraf blev tre børn, Eleonore Christine (4/7 1817—3/7 1890), Anthonette Elisabeth (1820—36) og Kristian Wigandt¹ (1824—83). — Bolette Rasmussen vedblev at være husholderske og intet andet, i Helsingør som senere i København. Da Lützwow døde 1844, opløstes hjemmet, og den 54årige kone ernærede sig i nogle år dels af en lille livrente, som Lützwow havde udsat for hende, dels ved at holde pensionat. I 1848 tog Tscherning hende i huset, hvor hun forblev til sin død 19/9 1865.

Eleonore Christine var opkaldt efter Kristian d. fjerdes datter, hvis levnedsbetegnelse kaptajnen havde læst højt for sin husholderske i de »idylliske dage«, som datteren udtrykker sig. Under opvæksten led hun meget under sin tvetydige stilling; men efterhånden vandt hun faderens yndest, og efter søsteren Anthonettes død lod han ved kgl. resolution 1837 Eleonore og Kristian lyse i kuld og køn, så at de fra nu af bar navnet Lützwow.

Den unge pige var velbegavet, flink til at tegne og male, og pennen faldt hende godt i hånden; i ældre alder udgav hun endogså en række fortællinger. Hun var stolt, energisk og varmblodig. Allerede ved første samvær fattede hun

¹ Efter farmoderen Elisabeth Birgithe Wigandt.

en stærk interesse for fætteren og skrev i sin dagbog i september 1838: »Han er ikke ung, over de 40, han er heller ikke egentlig smuk. Uniform klæder ham godt, han har livlige, smukke øjne og sorte knebelsbarter — — han har ypperlig forstand, et herligt snakketøj og forstår at bringe enhver på den materie, han véd interesserer. — — Han fik mig i snak om maleri — —. Han er desuden en dameven, så vidt som han holder af at snakke med dem, ja ler måske ad et eller andet tåbeligt svar eller spørgsmål af dem, men han forstår at vildlede dem og indtage på én gang. Som hans kusine lader han til at mene, at en lille venskabelig omfavelse hører til, og hvorfor ikke, når man ikke lægger videre vægt derpå; der var en tid, da jeg syntes, ens liv var halvt forbrudt derved.«

Han besøgte i dette efterår ofte sin morbroders hus og sin unge kusine; og i november var hun nået så langt, at hun i et brev bad ham komme sjældnere, for at hun ikke skulde savne ham for meget, når han nu igen rejste til udlandet. Han lovede det i et brev af 13. november, men tilføjede dog: »Det vil gøre mig ondt at opgive omgangen med min livlige og opvakte lille kusine med de sorte hår og den lille knebelsbart; men jeg føler, at jeg heri bør følge Deres forlangende, da De endnu ikke som jeg har måttet vænne Dem til at nyde det gode, medens det bydes, at nyde det af fuldt hjerte, skønt man føler, at man ikke bestandig kan besidde det.«

Under Tschernings ophold i Frankrig vekslede de på hendes foranledning et par breve. Efter hjemkomsten blev han snart næsten daglig gæst i hendes hjem, da han havde sit arbejde på Tøjhuset ved siden af. Hun fortæller i nogle senere optegnelser: »Han var ude over de første ungdomsår, høj og ualmindelig smuk [mærk forandringen siden september 1838], hans hår var alt lidt gråsprængt. Hvor herlig tog han sig ikke ud i sin uniform med den store foldrige slængkappe, som han havde anskaffet sig allerede som ung officer, da han var i Grækenland — —. En dag, da jeg fulgte ham til entrédøren, lagde han sin arm om mit liv og sagde: »Giv mig nu et kys til farvel, det er en fætters rettighed.« Jeg kyskede ham. Dermed var mit livs fremtidsskæbne afgjort. Jeg stod længe ved døren og hørte hans skridt og hans klirrende sabel ned ad trapperne. Jeg sagde til mig selv: ham eller ingen.«

Det blev ham, men først efter en for den lidenskabeligt forelskede unge pige pinefuld fireårig ventetid. Karakteren af deres forhold allerede på begyndelsesstadiet viser følgende brudstykke af en dagbogsoptegnelse, dateret Hvidegård (ved Lyngby) 15/7 1841: »I går flyttede jeg herud på en måned for at male, jeg rev mig selv med magt ud af alt det, der glæder og piner mig, denne adskillelse forekom mig en evighed, og hvad bevirker den?

Dagen før min fødselsdag, den 4. juli, var Tscherning hos mig; jeg spurgte, om han vilde erindre den sædvanlige søndag, det var just den 4.; han svarede, han skulde i det mindste ti steder. Jeg var fortvivlet ved tanken om ikke at



Eleonore Christine Lützow.
Pennetegning af T. C. Lundbye 1841.

skulle se ham den dag, jeg havde længe glædet mig dertil, og i min bedrøvelse og harme tog jeg mod til mig at bede fader om lov til at gøre denne tur.

Og Tscherning kom alligevel og blev hele dagen; han spaserede med os og var så smuk og god, som han aldrig har været. Han blev tilbage på trappen om aftenen, da jeg fulgte folk ud, og vi sagde hinanden et kærligt godnat. Da jeg bebrejdede ham at have svaret mig sådan dagen forud, sagde han, at jeg kunde jo nok vide, at det var kun for at drille mig.

Næste dag om formiddagen, da jeg var ene, kom han. Vi havde først en ret sindig samtale om hans stilling i korpset og hans indkomster; han var utilfreds med at have så lidt, med at være berøvet viljen og evnen til nogen sinde at gifte sig, og jeg sagde, at dette var en af hans særheder; men han forsikrede mig, at det var umuligt. Jeg blev meget varm over den historie, og da sagde han: »Hvor dog det lille sind er heftigt! Ja, De ved nok, hvad jeg har rådet Dem til: De skal gifte Dem med en ung mand, søge Dem en ung mand f. eks. Petersen, det lod sig vist let arrangere.«

Jeg holdt hånden for øjnene. Han tog den anden og sagde med uendelig mildhed: »Tænk Dem dog [om]; hvad De for øjeblikket mest kunde ønske, er jo aldeles umuligt — jeg kunde jo være Deres fader; om få år er jeg jo en gammel mand, og De endnu i Deres ungdoms kraft; hvad De da kunde fordre, kan jeg ikke mere byde Dem — nej, det var synd imod Dem, tænk Dem dog det.«

Jeg var næsten uden bevidsthed, jeg havde ikke anet eller tænkt mig, at det var muligt at sige mig det, jeg kunde ikke sige et ord; jeg ved kun, jeg kysede hans hånd, som hvilede på min.«

22. juli sendte hun ham et brev, der åndede den dybeste længsel. 25. juli fortæller dagbogen jublende om hans besøg. De spaserede sammen i skoven. »Han var så kærlig, længe talte vi ikke et ord, hans læber hvilede afvekslende på min pande, mine øjne, og min mund. Min Gud, himlen har ingen større salighed, dobbelt skøn er kærligheden under Guds rene himmel, i træernes kølige skygger, og jeg skulde ofre denne lykke? Ved himlen, så længe der slår et hjerte i dette bryst, da slår det kun for ham, min eneste evigt elskede ven.«

Men i oktober hedder det i samme dagbog: »Tschernings letsind smerter mig ofte dybt; jeg tror ikke, han har handlet rigtigt mod mig — — et letsindigt kurmageri er den eneste løn for min ømmeste hengivenhed og kærlighed.«

Under sammenstødet mellem Tscherning og officerskorpset sidst i 1841 kæmpede hun af fuldt hjerte og med stor behændighed på fætterens side. Han var selvfølgelig ikke blind derfor, ligesom også faderen efterhånden blev klar over stillingen og advarende sagde til hende, at hvis hun nærrede anden følelse for Tscherning end den, man nærer for en slægtning og ven, vilde hun gøre sig latterlig, såfremt Tscherning ingen interesse havde for hende; var det til-

fældet, skulde det være faderen kært. Foranlediget herved sendte hun ad omveje et brev til fætteren under hans arrestophold, hvori hun bad ham vise hende fuld oprigtighed angående hans følelser for hende. Efter hendes anmodning brændte Tscherning brevet; men hans svar er bevaret og viser, at dette har været hovedindholdet af hendes brev.

Tschernings svar er skrevet den sidste dag (21. decbr.), han sad arresteret; men han afleverede det først til hende et par dage senere. Han hævdede heri, at han først i indeværende år var blevet klar over arten af hendes følelser for ham, og at han da straks havde søgt at vise hende det urimelige heri. Ja, hun vidste jo, at han endogså havde tænkt på at ægte en anden for helt at tilintetgøre hendes — som han mente — forbigående lidenskab. »Var min søsters sygdom og død ikke indtruffet [Sara døde 29/8 1841], og især om jeg ikke havde haft den forudfølelse, at min stilling i livet var meget usikker, så tror jeg vistnok, jeg havde fuldbyrdet dette forsæt; ti jeg begyndte allerede dengang at gennemgå min bekendtskabskres for at udsøge en person, med hvem jeg kunde indgå et fornuftigt giftermål. — — Jeg har vundet Dem overordentlig kær, Deres forhold imod mig, under disse sidste tildragelser især, har udfoldet en så stor hengivenhed fra Deres side, at jeg ikke kunde have modtaget den i større målestok fra min kære afdøde søster, ja vel knap engang i den samme grad. Jeg føler det dybt, inderligt; men min 46årige fornuft siger mig, jeg bør ikke lade mig henrive til at betale Dem med falsk mønt for al Deres godhed. En gammel mand til en ung kone, det er falsk mønt.« Afskedigelsen, som i øvrigt var ham kærkommen, havde tilmed nu forringet hans indtægter. »De spørger mig, om der ingen forpligtelse påhviler mig, som hindrer mig fra at indgå en ægteskabelig forbindelse; hertil kan jeg svare det mest afgørende nej, men derimod har jeg engang vænnet mig til at finde min lykke i at understøtte enkelte personer, således blandt andre min lille guddatter; hermed kan jeg ikke beslutte mig at ophøre.« Han følte sig derfor henvist til at nøjes med et »pebersvendeliv«, men håbede at måtte beholde hendes venskab, som han satte så højt.

Som et sidste fortvivlet forsøg sendte hun ham sin dagbog til gennemlæsning. Nogle dage efter fik hun gennem en af Tschernings kusiner et brev, hvori han forsvarede sig og søgte at lægge skylden for den opståede situation på hende. Dagbogen fulgte ikke med tilbage. Hun bad ham skriftligt om en samtale i hans hjem samme eftermiddag. »Kl. 5 ringede jeg på hans dør, han var ude! Aldrig har nogen kunnet føle sig mere ydmyget og foragtet end jeg, da jeg stod som en elendig uden for hans dør, og han ikke engang havde værdiget mig at sende mig bud eller komme og sige mig, at han kunde ikke være hjemme.«

En månedstid derefter rejste Tscherning til Frankrig. Efter hans hjemkomst i april genoptog han sine besøg i morbroderens hus; men hans og kusinens samvær var afmålt, de talte aldrig om fortiden, vekslede undertiden næppe

to ord under hans passiar med faderen. »Jeg tør vel næppe håbe, at tiden og skæbnen skulde bringe ham til erkendelse af den falske dom, han fældede over sin lille stakkels kusine, der aldrig bliver rigtig glad mere her i verden,« hedder det i dagbogen 28/11 1842.

I længden kunde hun dog ikke vedligeholde denne afmålthed. Antageligt har hun til hans fødselsdag 1843 villet forære ham nogle tegninger eller malerier til at live op i hans »tarvelige, ensomme hjem, hvor det blev mig nægtet på anden måde at sprede hygge og tilfredshed.« Men han synes at have afvist gaven og sagt, at når hun intet vilde modtage af ham, havde hun heller ikke ret til at give ham noget. Dette affødte et lidenskabeligt brev fra hende, skrevet 30. december. Hun hævdede heri, at hun havde denne ret, fordi hun under flere års tro, hengivne kærlighed havde ofret ham sin ungdom og livslyst. »Med Dem forholder det sig anderledes. De har en tid letsindigt spillet bold med mine følelser og siden med klogskab og kulde trukket Dem tilbage som fra et almindeligt lille elskovsventyr; medens jeg for Gud og mennesker velsignede Dem og forsvarede Dem mod andres angreb, da kaldte De mig tåbelig og gal og søgte hos Dem selv og andre at forklare mine følelser for Dem fra et lavt sanseligt synspunkt i udtryk, som hverken passede for Dem eller på mig.

Da jeg engang for længe siden bad Dem om en samtale for at berolige mit bedrøvede sind — da lod De mig stå som en hund ved Deres dør og gå grædende og ydmyget bort; — da De gav mig min dagbog tilbage, havde De ligesom med overlæg vedlagt to af mine breve, hvori jeg nu ret indser findes sætninger, som kan misforstås, og som vidner mod mig. Var alt dette for at gøre mig noget godt og behageligt? — —

Om De havde kendt mit tidligere liv, da vilde De bedre forstå, hvorledes jeg er blevet, som jeg er, hvorledes det er blevet mig svært at modtage noget af nogen. I min barndom blev alt ydet mig som en stor nåde, jeg blev skjult for menneskene og troede mig betragtet som en uting, jeg hørte menneskene omtales med bitterhed, jeg voksede op i ukærlige forhold uden tillid eller kærlighed til mine forældre. Tiden og alderen har vel for en del udslettet disse indtryk, og dog bliver der bestandig en uoverstigelig skillevæg mellem mine forældre og mig. Denne sjælenes usynlige sammensmelten anede jeg først, da jeg lærte Dem at kende, og denne følelse, der hævdede mig til et bedre menneske, udgør min eneste sande lykke. — Lev! lev blot! og jeg fordrer intet mere, det er min inderligste bøn til Gud, at han vil bevare Dem for Deres i tid og evighed tilhørende Eleonore Christine.«

Tscherning svarede 8/1 1844 med et meget langt og dybt alvorligt brev.

Til indledning nævnede han, hvordan mange af hans jævnaldrende døde. Selv om »ifølge de evindelige rimeligheders love hver den, som dør, betaler

indsatsen for de andre, som er bestemt til at leve længer,« så var der intet, som borgede for, »at jo jeg står nærmest for hånden til at gøre dødens indsats i verdens store livsforsikring, hvori til sidst dog alle dø for at leve evigt i én, i den altoplivende evige verdensånd, det er med andre ord i det for os evig ubegribelige.«

Hun havde i sit brev skrevet om ham: »De lader Deres bedste, Deres kraftigste manddomsår glide hen som et blad på bølgerne, De glemmer Dem selv i selskabslivet og ved enkelte lette, Dem behagelige beskæftigelser, De gør intet for at berede Dem en lys alderdom, intet for at knytte et kærligt hjerte til Dem.« Som svar herpå gav han en meget omfattende og oplysende, af mandig selvfølelse båret skildring af sit hidtidige liv og sluttede dette afsnit således: »Jeg er ikke et blad, der drejer for hver vind, — — og mit liv henledes langt mer i beskæftigelser end i selskaber, hvor jeg er en mere søgt end fortjenstfuld ingrediens. Mine beskæftigelser er ikke svære, men mange af dem er ingenlunde behagelige, og færre lønnende; de kommer landet og almenheden fuldt så meget til gode, som om jeg passede nogle heste og nogle jydekarle ved artillerikorpsset.«

Hendes bebrejdende ord om, at han intet gjorde for at knytte et kærligt hjerte til sig, afviste han, »for så vidt talen er om hjerter, kærlige i venskab. Af venskabet som af broderlig kærlighed er jeg ikke ganske uden fortjeneste.« Sine grunde mod at indgå ægteskab havde han tidt nok udviklet for hende. Ved siden af den åndelige kærlighed var der en sanselig, som stillede stærke krav, og kunde en gift kvinde i den henseende ikke finde tilfredsstillelse i sin »gamle, mindre kraftfulde mands kolde omfavnelser, så er hun i højeste måde udsat for at falde i en andens magt.«¹

Han sluttede således: »Læs nu dette med et roligt sind, med alvorlig og dyb eftertanke, med den overbevisning, at det er dikteret af et venligt sind, som ganske forstår at skatte værdien af den kærlige omhu og tillid, De viser ham, og som mer end én gang har haft vanskelighed for at have fornuft for to.«

I sit rolige, men vemodige svar af 15. januar skrev hun for at vise, at det erotiske ikke var hovedsagen for hende: »I to år har De ikke ydet mig et kærtegn, næppe et venligt ord, og mine følelser for Dem er de samme, som dengang De så rigeligt tildelte mig de mest brændende kys, de mest glødende omfavnelser.« Heller ikke hun vilde gifte sig, men søge at opleve og glæde sin fader og »male disse billeder, der lige så godt kunde være umalet; ti jeg føler meget vel, at jeg helt slet udfylder en plads i kunstens rige; men denne virksomhed adspredter og trøster mig.«

Få måneder efter, 16. april, døde hendes fader. Ved skiftet var Tscherning

¹ Tænkte han herved på sin gamle vens, den 1841 i ensomhed og udlændighed døde P. A. Heibergs skæbne?

kurator for hendes broder, men han »blandede sig grumme lidt i vore sager og så kun sjældent til os.« Som deltager i boets opgør erfarede han dog, at Eleonores arvepart var 7000 rd. og et tarveligt lille møblement. Embedsboligen skulde fraflyttes, og der skulde afholdes auktion. Så hedder det i optegnelserne: »En aften [sidst i maj] sad jeg ene i vor spisestue; vurderingskonen var nyligt gået, og jeg var så forpint og følte mig så forladt og ulykkelig. Da lød dørhammeren. Det var Tscherning. Vi var begge tavse, og han gik op og ned ad gulvet, raslende med nøglerne i sin lomme. Jeg sad vendt mod dagen, og mine tårer trillede langsomt ned. Pludselig sagde Tscherning farvel og nærmede sig døren; jeg fulgte ham, og idet han rakte mig hånden, kyssede jeg den. »Her kan vi jo ikke tale sammen,« sagde han, »mød mig i morgen i Frederiksberg have det og det klokkeslet.«

Vi mødtes og sad længe ved Svejtsarhuset og så ud over det vide aftenlandskab. Vi sagde for første gang du til hinanden.

»Hvad tænker du nu at ville gøre?«

»Jeg vil helst bort fra byen. Men moder vil absolut blive her; ikke engang ude på broerne vil hun bo med mig. Hun siger, at hun har intet ondt gjort, hvorfor hun skal skjule sig. Vel, så må vi skilles og leve hver for sig efter vor smag.«

»Det må du ikke gøre, Nore,« sagde han, »lov mig, at du vil blive i byen. Når jeg så henad efteråret kommer hjem fra de forretninger, jeg har for på Fyn, så kan vi jo tale, om det er muligt at gifte os og leve af vore små indtægter. Men du må holde ren mund med, hvad her er talt mellem os.«

Ja, hvad havde jeg ikke lovet i dette øjeblik, det eneste lyse glimt efter så mange, mange tunge dage! Det var dejlige timer i den lyse forårsaften under den gamle haves grønne træer.

Næste dag skulde Tscherning rejse, og vi sagde da hinanden et kærligt farvel for nogen tid; men hvad havde det at betyde for mig, der nu mente, at jeg stod ved målet.«

Så langt var hun imidlertid ikke. Et par dage efter hans afrejse fik hun brev fra ham, skrevet i Odense 1. juni. Her brugte han til hendes fortvivlelse atter tiltalen De. Først mindede han om, at hun havde erklæret enten at måtte leve sammen med ham eller langt fra ham, ude på landet. For at hindre dette sidste vilde han da til trods for det ufornuftige i »forbindelsen af en mer end halvt udlevet mand og en fyrig ung pige — — gøre det farlige eksperiment, forudsat at det lader sig udføre i økonomisk henseende. Jeg gør Dem da opmærksom på, at vort samliv under ægteskabelig form i grunden må betragtes, som om jeg drog ind til Dem som Deres logerende, og nu siger jeg Dem, når jeg forbeholder mig 250 rd. årlig til klæder og lommepege, så har jeg kun omtrent 550 rd. at byde min værtinde for alle mine øvrige fornødenheder,

logi, brændsel, belysning, vask, føde osv., ja endog for de mulige tilfældigheder, som et ægteskab til trods for aldersforskellen kunde medføre. — — Hvorvidt De nu tror under sådanne vilkår at kunne optræde som værtinde, det har jeg henstillet til Dem. Dersom kontrakten var opløselig, da vilde jeg tage Deres erklæring for fyldestgørende og gøre forsøget; jeg tror vist, at værtinden vilde være mig yderst behagelig — —; men da der dog i det foreslåede forhold er lidt mer end en simpel lejekontrakt, ja meget, særdeles meget mer, så har jeg troet at burde fremføre for Dem alle de vanskeligheder, som lægger sig i vejen for Deres plans opfyldelse, hvortil jeg regner circa 500 rd. for ringe indtægt årligt, så længe jeg må anse mig forpligtet til en årlig ekstraudgift af 3 à 400 rd.¹ Jeg anser nemlig 1500 rd. for en ikke overdreven indtægt for folk, der ikke kan sætte ungdommens friske mod livets sorger. — — Dertil kommer endnu, at når en 50årig mand ægter en 26årig pige, må han tænke på at forsørge en efterleverske, hvilket i det mindste koster 100 rd. årligt.»

I nogle optegnelser, som stammer fra en senere tid, fortælles, at Eleonore midt i sin dybe skuffelse over dette brev fik besøg af Tschernings ældste søster, fru de Meza. »Jeg fortalte hende alt, hvad der var passeret, og lod hende læse brevet og græd og græd. Hun stod lidt og betænkte sig, så sagde hun: »Hør nu, Nore, jeg kender min broder bedre end De. Forlad byen! Bliver De her, bliver De et ulykkeligt menneske; ti min broder gifter sig da aldrig, men søger sin glæde og opmuntring ved at have en lille trofast, hengiven veninde at besøge i ledige øjeblikke, og til et forhold af den art er De for god. Søg bort jo før jo heller.« Jeg averterede straks om et ophold på landet og fik fuldt op af tilbud.«

Det synes imidlertid, som Eleonore først har prøvet med et brev. 4. juni skrev hun. Tappert gik hun ind på at drøfte sagen økonomisk. Først måtte dog hjertet have luft: »Endnu siger jeg du, ti endnu betragter jeg mig som din vordende hustru; jeg frygter ikke for at komme i vane, ti ud af vane kommer jeg let, såsom vi aldrig oftere må mødes, skrive eller tale med hinanden, uden hvor hændelsen en enkelt gang kan gøre det til en nødvendighed, såfremt denne epoke fører til et evigt brud.«

Og så gik hun i gang med at lægge budget. »Når alt bliver opgjort, vil der blive til mig en kapital af 8000 rd. foruden nogle hundrede daler, som vil være fornødne for at komplettere vort fælles lille bo. Du gav altså 550 rd., og din »værtinde« — hvor kunde du bruge dette ord? — gav 290 til den fælles husholdningskasse, der således var 8 à 8½ hundrede — —. Nu mener jeg, 370 —80 måtte kunne strække til de øvrige fornødenheder [maden]:

¹ Herved tænkes sikkert på de tidligere omtalte understøttelser o. lgn.

| | |
|----------------------------------|---------|
| husleje | 200 rd. |
| pigeløn, højt regnet | 40 — |
| mine klæder | 60 — |
| brænde, stenkul eller tørv | 50 — |
| lysning | 30 — |
| smør | 60 — |
| te og kaffe | 30 — |

470 rd.

— — At sørge for en efterleverske, derpå skal du ikke tænke; den kapital, frøken Lützow havde og kunde leve af, blev jo den samme for Tschernings enke. — — Skriv mig, at du har tillid til mine økonomiberegninger, som de her er fremsat, at vi vil gifte os til efteråret — —. Eller skriv mig: det gefaller dig ikke, det er ugørligt, umuligt efter dine anskuelser; men bekymre dig da heller ikke videre om min skæbne — — og da være dette det sidste farvel, du modtager fra din i liv og død altid hengivne Eleonore Christine.«

Han svarede fra Flensborg 16. juni:

»Kære kusine Nore!

»La vie ou la bourse,« oversat: »Død eller giftermål,« således omtrent slutter Deres sidste brev, for hvilket jeg i øvrigt takker Dem — —. Jeg har indvilliget i at ofre min overbevisning med hensyn til aldersforskellen — — men jeg har forelagt Dem vor pengeforfatning som genstand til overvejelse, fordi her måtte dog i det mindste talstørrelserne, der ligger ganske uden for lidenskabernes gebet, finde talholdepunkter hos en så fornuftig regnemester, som De er.« Hun havde jo også anstillet beregninger, men herunder ganske ladet ude af betragtning »følgende udgifter:

| | |
|---------------------------|--------|
| læge årligt | 25 rd. |
| apotek | 15 — |
| 2 børn à 50 | 100 — |
| senere oplæren à 30 | 60 — |

140 rd.«¹

Der var heller ikke afsat noget til uforudsete udgifter. Og han turde ikke regne med, hvad han selv yderligere kunde tjene, fordi »jeg allerede er i vane med at levere en ikke ringe del arbejde for ingen betaling til offentlig nytte og heri har vænnet mig til at søge likvidationen med det offentlige for den indtægt, jeg har [pensionen].« Hans iagttagelser sagde ham, at en middel-

¹ Han har altså ikke medregnet børnelærdommen i underskudet.

standsfamilie i København brugte mindst 1200 rd. årligt. Og så sluttede han brevet med den tidligere anførte skildring af sit samvær med hertug Kristian August, men skrev ikke et ord om, hvad han vilde med hensyn til giftermålet. Så man kan ikke undres over, at hun i sin harme over hans vankelmod sendte ham et »evigt farvel«.

Imidlertid havde hun fundet et tilflugtssted hos skovrider Mansa på Svendstedlille, en fæstegård under herregården Åstrup ved Tølløse. Her søgte hun glæmsel i de smukke omgivelser og i arbejdet med at tegne og male. Men kærligheden lod hende ikke i fred, og skønt hendes stolthed krympede sig derved, indledte hun en ny brevveksling. 10. august var han nået til at spørge: »Hvor ligger da egentlig eremitagen Svendstedlille?« Og endelig tirsdagen den 17. september — i dagbogen skrevet heltud og med streg under — kom han, og de tilbragte to lykkelige dage sammen, idet han overnattede i »Skomagerkroen«.

Og dog, da hun under samtalen mindede ham om »det første kys, han gav mig, så bandede han dette samme kys, der havde bragt alle de ulykker over ham: »Ti holde bryllup, løse kongebrev, sætte i enkekasse, det er dog noget Satans tøj; men når jeg nu bare havde 2000 rd. årlige indkomster, så lige så godt springe som krybe i det; men nu med det, jeg har, går det dog ikke an; så må jeg jo sige til mig selv: er du gal, Tscherning, at gå hen og gifte dig på kildevand og kærlighed.« Vi lo begge og spøgede derover, det var jo ikke til andet. Han mente, at de foretagender med det store gårdkøb, han har i Sverige, kunde sætte os i stand til at gifte os.« Hun var lykkelig forvisset om, »at vi trods aldersforskel og hvad der ellers kan indvendes skal blive lige så lykkelige ægtefolk, som vi har været vedholdende og dog i grunden begge lige passionerede elskende.«

Efter Tschernings ønske søgte hun som general Lützows datter om pension og fik også tilstået 100 rd. årligt. Og 27/8 1845 blev de viet i Såby kirke. »Ene pyntede hun sig, og ene kørte hun til kirke med sin udkårede, og ingen savnede hun, ti han var hende alt. Ensomt og mørkt, fjernt ude ved landevejen stod vort brudehus. Uden velkomst, uden afskedshilsen af glade slægtninge flyttede vi vore kufferter og pakker ind i vort brudegemak, der var en yderst tarvelig, af fluer besudlet stue [i Skomagerkroen] med en stor messingbeslået dragkiste, to store senge med mørkerødt, stribet bomuldstøjs omhæng og uhyre dyner, to stole, et vandfad, et håndklæde og et stort slagbord, som vi straks tog i brug for endnu samme aften at skrive, Tscherning til sin søster, jeg til min broder for at anmelde os som ægteviede mand og kone.«

Som tidligere nævnt gik bryllupsrejsen til Nørrejylland, som Tscherning hidtil ikke havde set. De besøgte Aggerkanalen og Vesterhavet. Derfra drog de syd på og endte i Flensborg. Efterhånden blev navnlig fru Tschernings garderobe noget medtaget. »En oprindelig meget køn ulden kjole var af regn krøbet således ind, at jeg skammede mig over at gå på gaden med den. Det førte

også til, at man i et par byer, hvor vi kom til at være samtidigt med en gøglertrup, råbte til os: »Bajads, hej bajads! skal du danse i aften?« Men Tscherning så med sin store grå hat og sine brune lærredssko sikkert også pudsigt ud. I en bagerbutik, hvor jeg købte noget hvedebrød, spurgte man mig, om hele truppen rejste i dag.«

De nygifte flyttede først i oktober ind i Tschernings ungarlejlighed i Brolæggerstræde, tre værelser uden køkken.¹ De fik middagsmad fra en restauration og hjalp sig uden pige. Han passede sine mange forretninger, og hun malede. De blev bedt meget ud hos Tschernings mange venner. Dertil hørte en del rige grossererere som Owen, Suhr, Tutein, Hage og Puggård, Fædrelandets redaktører Giødwad og Ploug, politikerne B. Christensen, Glerup, Lehmann og Monrad, svogeren de Meza, professorerne Heiberg og Høyen, fru Tschernings malerkammerater Lundby og Skovgård m. fl. Der var uger, hvor de var i selskab de fleste aftener. Selv kunde de ikke gøre fuld gengæld, men havde dog af og til venner samlet til en kop te.

Da fru Tscherning første gang ventede sin nedkomst, kunde de ikke undvære køkken og flyttede derfor til en større lejlighed på Gammeltorv lige over for rådhuset. Her fødtes deres første barn 11/4 1847; hun fik navnet Marie Elisabeth. Senere fulgte Anthonie Eleonore (»Anthonore«, født 5/7 1849), Eilert Adam (f. 5/5 1851), Johan Andreas (f. 9/4 1853) og Sara Birgitte (f. 8/7 1855).²

¹ Huset ejedes af den senere så kendte brygger J. C. Jacobsen.

² To af børnene vandt et kendt navn: Anthonore, som 1871 ægtede skolemanden dr. phil. Richard Christensen (død 1876), blev en dygtig blomstermalerinde og døde først 27/3 1926. Eilert Adam døde 27/8 1919 som overkirurg på Kommunehospitalet i København. Også Sara Birgitte, der 1879 ægtede kreslæge A. Ulrik, blev blomstermalerinde.

5. KRIGEN. DEN GRUNDLOVGIVENDE RIGSFORSAMLING.

For Tscherning blev året 1848 mere end for de fleste af hans landsmænd »det mærkværdige år«. Fra en ret beskeden plads hævdede det ham uventet til en af de højeste og vigtigste stillinger i landet, en tid den vigtigste, og skænkede ham derhos en sådan almindelig tillid og yndest, at hans hustru i en dagbogsoptegnelse fra 30. marts kunde skrive, at »folk beder til Gud, Tscherning og kongen, for at alt må gå godt.« Og nogle måneder senere måtte han atter stige ned til en ret beskeden plads, ledsaget af heftig uvilje i vide krese. I mellemtiden havde han arbejdet så hårdt, at han efter eget sigende »jævnligt faldt i søvn ved statsrådsbordet.« Når det er blevet sagt, at der næsten synes at være sprunget en fjeder i ham derved,¹ rimer det sig dog ikke med hans store indsats i dansk politik i de følgende atten år. Men ganske vist tog disse måneder i 1848 stærkt på den kraftige mand og øgede den bekymring, hvormed han længe havde set på Danmarks fremtid.

Året tegnede til at begynde med ganske almindeligt for Tscherning. Han tilså ombygningen af Hages pakhuse og skrev 5.—7. januar i Fædrelandet en artikel »Om håndværks- og fabrikslavene«. I 1840 var der blevet nedsat en komite til at undersøge lavenes betydning for samfundet; 1847 afgav den en betænkning, der foreslog en reform af lavene gennem tyve år. Tscherning fandt forslaget ganske utilfredsstillende og sluttede sine overvejelser således: »Der er vist mindre ulempe forbundet med at lade det nærværende bestå urørt — — end med at plukke i det for at indføre lidt mere vilkårlighed og lidt mindre frihed.«

Men så døde Kristian d. ottende 20. januar. Selve dødsfaldet gik Tscherning ret nær; trods al kritik over den afdødes kongegerning havde han dog aldrig helt glemt sin ungdoms varme beundring for den mand, der havde underskrevet den norske grundlov. Dertil kom usikkerheden over for den nye konge, hvis fortid ikke havde givet de bedste løfter. Og endelig rejste sig spørgsmålet om karakteren af den forfatningsændring, som man vidste, at Kristian d. ottende havde forberedt i sin sidste levetid.

¹ Erik Henriksen »Mændene fra 48« s. 42.

Dette spørgsmål besvaredes allerede 28. januar, da forfatningsreskriptet udkom. Deri bebudedes fælles stænder for kongeriget og hertugdømmerne med lige mange medlemmer fra hver side, kun delvis besluttende myndighed og endnu flere bestemmelser, som ikke fandtes tilfredsstillende i danske liberale krese.

Snart rejstes indsigelser fra flere sider. 15. febr. samledes halvandet hundrede bønder i København for at overrække kongen adresser om nedsættelse af en landbokommission m. m. De mødte benyttede lejligheden til at vedtage en fællesudtalelse om, at der i reskriptet var taget alt for ringe hensyn til bondestanden. Til et aftenmøde havde de indbudt bestyrelsen for Bondevennernes selskab, og denne foreslog her at rejse krav om almindelig valgret i den kommende forfatning eller dog kun en meget lav census for direkte vælgere (besiddelse af en ejendom til rente- eller lejeværdi af 10 rd.) og indirekte valgret for resten af befolkningen. Det var første gang, at selskabet udtalte sig om forfatningsspørgsmål.¹

23. febr. fulgte en ny indsigelse mod reskriptet fra 45 ansete mænd i København, hvoriblandt Tscherning. De krævede en fællesforfatning for Danmark og Slesvig, en landdag for Slesvig til varetagelse af dets særlige forhold og endelig Holsten udskilt fra de danske rigsdeler under en selvstændig forfatning.

Dette krav begrundede Tscherning nærmere i Fædrelandet 6.—9. marts i en lang artikel, »Om de slesvigholstenske forhold«. Han gav her en oversigt over den for Danmark uheldige udvikling af disse forhold og hævdede, at hvis Holsten, som reskriptet vilde, optoges i en helstatsforfatning ligestillet med de øvrige rigsdeler, vilde det med tiden drage hele riget ad Tyskland til. Først Slesvig, så resten. »Lad Polens skæbne være et advarende eksempel for os. — — Giv forbundet, hvad forbundets er,« så at kun en fællesregering på det øverste trin af statsstyrelsen forenede Holsten med den danske del af riget, som Sverige var forenet med Norge.

På et af 2300 mennesker besøgt møde i Kasino 11. marts krævedes Danmarks og Slesvigs konstitutionelle forening. Da Goldschmidt protesterede imod, at man således vilde skille Slesvig fra Holsten og forene det med Danmark uden Slesvigs eget samtykke, mindede Tscherning om, at Slesvig gennem lange

¹ Fjorten dage senere (1.—4. marts) bragte Fædrelandet en artikel, »Om en valgreform«, som ifølge en blyantsoptegnelse blandt Tschernings papirer i Rigsarkivet er skrevet af ham. Heri anbefaledes den i England brugte valgordning, som også indførtes her ved valgloven 1849. Under drøftelsen af spørgsmålet almindelig eller begrænset valgret omtaltes et svensk forslag, der lod de fattige vælge valgmænd og de mere velstillede vælge direkte. Der tilføjedes, at sådanne indirekte valg ikke måtte være reglen, men kun et supplement til vælgerkresen for at give dem, der ikke opfyldte den direkte valgræts få og simple krav, adgang til alligevel at deltage.

tider var blevet koblet mere og mere sammen med Holsten, så at hvis man nu spurgte den slesvigske stænderforsamling, fik man et slesvigholstensk svar. »For øvrigt er det min mening, at selv om vi fik et benægtende svar af slesvigerne, skulde Slesvig dog høre til Danmark, og deri vilde intet despoti være. Friheden er begrænset; var den ubegrænset, da kunde vi få så mange stater som provinser, ja så mange stater som individer.¹ — — Jeg kræver ikke krig mod Slesvig, men mod oprør i landet, og den slesviger, der nægter kongen af Danmark huldskab og troskab, erklærer jeg krig, og jeg skulde føle mig forpligtet og villig, når jeg ikke skulde fornægte min hele karakter, til at følge krigens banner.«²

Tscherning glemte dog ikke de sociale forhold. Den deputation, der skulde have overrakt kongen bøndernes adresse 15. februar, fik ikke foretræde, fordi kongen ikke ønskede at modtage deputationer før faderens bisættelse. 17. marts bad imidlertid seksten bonderepræsentanter i Roskilde stænder sammen med bestyrelsen for Bondevennernes selskab på ny kongen om audiens for at overrække en petition. Anledningen var gæringen »i bondestanden og husmandsstanden i særdeleshed«, og det udtaltes, at »i de få uger, der ligger mellem disse [de forrige] adressers underskrift og nu, er tiden skredet år fremad, og folkets ønsker og forhåbninger også.« Bevægelsen havde grebet ikke mindst den del af folket, der havde de uheldigste kår, husmands- og indsidderklassen. Der krævedes derfor ikke blot en landbokommission, men øjeblikkelige foranstaltninger. Husmændenes pligtarbejde måtte snart afløses af passende pengeydelse, rundt om i kommunerne måtte mod vederlag jord udlægges til byggegrunde for boligløse, og fæstegodset måtte overgå til selveje eller arvefæste.³

Men tankerne samledes dog især om forholdene i hertugdømmerne. Klart-seende mænd havde allerede i 1847 tilrådet at garnisonere kongerigske soldater i fæstningen Rendsborg, hvor der fandtes en krigskasse på o. 2½ mill. rd., 13000 geværer og en mængde andre udrustningsgenstande. I 1848 steg nervøsiteten så stærkt, at Lehmann i begyndelsen af marts bragte Fædrelandet en artikel »Er vi i forsvarsstand?«, hvori han krævede Københavns forsvar styrket. Redaktionen spurgte Tscherning til råds, men han modsatte sig optagelsen ud fra den betragtning, at det var i hertugdømmerne og ikke i København, at krigsfaren truede.⁴

En aften få dage efter sad Tscherning i samtale med sin ven Suhr på dennes kontor. Tscherning sagde da, at der ufortøvet burde sendes nogle tusind kongerigske soldater til Holsten, hvor de holstenske tropper skulde fjernes fra

¹ Jfr. hermed hans udtalelser i brevet til Lehmann 19/6 1844 s. 75.

² L. N. Hvidt »Forhandlinger om Danmarks og Slesvigs konstitutionelle forening«.

³ Fædrelandet 20/3.

⁴ Artiklen udgik så som følgebild og affødte for øvrigt nogle forsvarsforanstaltninger på Københavns landside, hvilke Tscherning som krigsminister dog standsede som upåkrævede og tilmed upraktiske (Fædrelandet 9/4).

byerne, samles i snævert kantonnement ved grænsen og holdes under streng disciplin ved anstrengende øvelser o. lign. Dette kunde gøres på få dage. Da rentekammerdeputeret P. G. Bang straks efter indfandt sig, gengav Suhr for ham Tschernings ord. Bang fortalte så, at regeringen havde drøftet sagen, men at militærledelsen havde erklæret, at der vilde medgå mindst seks uger til at overføre 6000 mand til hertugdømmerne. Tscherning svarede, at fik han frie hænder, vilde han påtage sig at gøre det i den halve tid; ja, i løbet af få dage vilde han kunne skaffe et par tusind mand til Kiel og Rendsborg. Bang bemærkede hertil smilende: »Vogt Dem, at De ikke bliver sat på prøve.«¹ Det blev Tscherning desværre ikke, før det i den henseende var for silde, og fra militærledelsens side foretog man sig intet.

Hvor påkrævet en slig foranstaltning havde været, fik Tscherning yderligere indtryk af, da han vistnok 17. marts i et selskab af C. Ph. Francke, der var deputeret i generaltoldkamret, blev spurgt, om Rendsborg var åbent for overfald nu, da jernbanen var ført ind i byen. Tscherning svarede ja, såfremt kommandanten ikke tog de fornødne forholdsregler. Francke sluttede sig snart efter til oprøret og blev en af dets vigtigste ledere.

De første efterretninger om Rendsborgmødet lørdag d. 18. marts nåede København mandag morgen. Om formiddagen samledes de liberale ledere på Fædrelandets kontor og enedes om at indkalde til et folkemøde i Kasino samme aften. Lehmann skrev en adresse til kongen om et nyt ministerium, som godkendtes af de tilstedeværende. L. N. Hvidt, borgerrepræsentationens formand, fik i et møde først på aftenen efter nogen forhandling adressen vedtaget og underskrevet af borgerrepræsentanterne. Imidlertid havde o. 2500 mennesker samlet sig i Kasino; ved indgangen uddeltes en resolution, underskrevet af fjorten kendte mænd, deriblandt Tscherning; den krævede Slesvig forenet med Danmark under en fælles fri forfatning, dog med en særlig slesvigsk landdag, og dertil et nyt ministerium. Resolutionen anbefalede på mødet af Lehmann, Tscherning, Monrad og Ploug, men frarådedes af Francke og stiftsprovst Tryde; imidlertid vedtoges den praktisk talt enstemmigt. Mange vilde straks til slottet for at overbringe kongen resolutionen, men Tscherning råbte med sin stærke røst ud over forsamlingen, at man hellere måtte sove på det, og da Ploug opfordrede de tilstedeværende til at møde uden for rådhuset næste dag kl. 11 for at ledsage borgerrepræsentanterne til kongen, vandt det almindelig tilslutning. Tirsdag middag gik så borgerrepræsentationen, hvortil magistraten havde sluttet sig, i spidsen for et mægtigt tog til slottet; kommunalbestyrelsen fik foretræde, og Hvidt oplæste adressen; kongen svarede, at kravet om det gamle ministeriums² afgang allerede var opfyldt, og da den store forsamling på slots-

¹ Om begivenhederne i 1848 se E. p. II s. 263—348.

² C. E. Bardenfleth, A. W. Moltke, C. Moltke, H. A. Reventlow-Criminil, P. Chr. Stemann og A. S. Ørsted udgjorde på det tidspunkt gehejmestatsrådet.

pladsen havde modtaget meddelelsen herom og takket med jublende leveråb for kongen, gik hver til sit. Om aftenen drog dog skarer gennem gaderne under sang og hurraråb, men uden udskejelser af nogen art.

Dannelsen af det nye ministerium voldte større besvær. Kongen og hans rådgivere ønskede fra først af et ministerium, der ikke skulde virke alt for udfordrende på slesvigholstenerne og derved fremkalde et afgørende brud. Først prøvede Bardenfleth, kongens ven fra drengeårene, at løse opgaven. Til ham havde for øvrigt Bang tidligt tirsdag morgen anbefalet Hvidt og Tscherning som de mest brugbare af de liberale ledere. Bardenfleth foretrak imidlertid at henvende sig til Monrad, men måtte efter et døgn forgæves anstrengelser opgive forsøget. Så tog Bang fat. Imidlertid ankom onsdag morgen kl. 8½ Kielerdamperen, medbringende den slesvigholstenske deputation samt et brev til kongen fra prinsen af Noer; det syntes at vise, at oprøret var uafvendeligt. Under disse forhold fandt kongens rådgivere det nødvendigt at sikre sig fuld støtte fra liberal side. Takket være A. W. Moltkes fædrelandssind lykkedes det endelig onsdag middag at få dannet et blandingsministerium, der ikke med rette kunde kaldes radikalt, men dog tilfredsstillende folkestemningen i kongeriget.

Af de indtrædende fire liberale ministre var Tscherning den, der sidst kom med. Han vidste selv, hvor stærk modstanden mod ham var. Om tirsdagen, da man fra mange sider nævnedes ham som den kommende krigsminister, sagde han til sin kone, at de høje deroppe tog hellere Satan end ham, og at han ikke vilde tage imod udnævnelsen over for en sådan modvilje. Fremdeles så han måske klarere end de fleste, hvor vanskelig opgaven var, især hvis det skulde komme til krigerske forviklinger med Tyskland. Og endelig var han egentlig imod ministerskiftet; i hvert fald skrev han fem år senere (Holbæk amts avis 24/11 1854): »Jeg var i 1848 så langt fra at være den ivrigste i den angivne retning [til at styrte det gamle ministerium], at jeg endog såvel i offentlige møder som især i private forsamlinger frarådede at beskæftige sig med personalforandringen, men kun at forlange ophævelsen af den kollegiale forfatning og dannelse af et ministerium, da kun en sådan regeringsform passede til det af kongen under 28. jan. 1848 bebudede forfatningssystem og til de vanskelige forhold, som senere var indtrådt. Jeg var imod den art ministerier, som i bevægede tider hentede deres elementer fra krese, hvilke hidtil havde stået fjernet fra regeringskrese; for min egen person var jeg imod umiddelbart fra min daværende stilling at blive medlem af et sådant ministerium.«¹

Det meste af tirsdagen havde Tscherning siddet hjemme; men onsdag mor-

¹ I den tidligere omtalte rettelse til Zahles biografi i N. t. 18/1 1860 (s. 40 note 2) begrundede Tscherning sin modstand mod at blive krigsminister med, at »det stødte for meget an mod de da herskende anskuelse og let kom til at give den hele tildragelse et revolutionært udseende. Men nu var det min overtydning, at vi vandt størst styrke og understøttelse for vor sag ved at undgå dette.«

gen ved syvtiden hentede Monrad ham til et møde hos Schouw i dennes embedsbolig i Botanisk have.¹ De liberale førere drøftede her stillingen og navnlig, hvor meget de kunde slå af på Kasinomødets krav for at lette dannelsen af et midlertidigt ministerium Bang. Tscherning var den, der i så henseende vilde strække sig længst for at undgå borgerkrig. Men så kom Bang selv ved nitiden i det overraskende ærinde at kalde Clausen, Hvidt, Lehmann, Monrad og Tscherning til kongen.

Så lidt var Tscherning forberedt herpå, at han først måtte gå hjem for at klæde sig om. Han kom derfor til Kristiansborg en halv time senere end de andre. I forværelset traf han forskellige, blandt dem kaptajn Harbou,² der lige var ankommet med Kielerdamperen sammen med den slesvigholstenske deputation. Tscherning spurgte om stillingen i hertugdømmerne. Harbou anså oprøret for umiddelbart forestående og frakendte den danske kommando i Rendsborg den fornødne kraft og hurtighed til at imødegå det; derfor vilde han, at man øjeblikkeligt skulde sende alt infanteri i København og et batteri ad søvejen til Eckernførde og videre til Rendsborg; i så fald mente han, at bevægelsen endnu kunde standses, og Rendsborg sikres. Tscherning gjorde indvendinger, og der udspandt sig en drøftelse, hvori artillerikaptajn Dinesen³ deltog.

Nu kom oberst C. F. Hansen ud fra kongen. Tscherning henvendte sig til ham og vilde overtale ham til at tage posten som krigsminister. Hansen svarede, at han netop havde afslået det over for kongen af mange grunde, men opfordrede Tscherning dertil; han var den rette mand under de forhåndenværende forhold, og Hansen vilde, om det ønskedes, yde ham al mulig støtte. Tscherning fremførte så over for de i forhandlingernes gang indviede tilstedeværende sine grunde derimod og mente allerede at kunne fjerne sig, da der var hengået et par timer siden hans ankomst. Men så kom Moltke og bad ham indtræde i det nye ministerium som krigsminister. Tscherning gentog over for greven sine betænkeligheder. Hans fortid forpligtede ham til at gennemføre indgribende forandringer, der måske vilde vække uvilje; hans stilling som afskediget kaptajn gjorde ham uantagelig i manges øjne; og skulde han endelig

¹ Dengang lå den botaniske have ved Nyhavn bag Charlottenborg.

² Se om det følgende Johannes Harbou »Nogle erindringer og betragtninger nærmest med hensyn til krigen 1848—50«. Johs. W. A. Harbou, Tschernings gamle elev fra den militære højskole, var 1841 som kaptajn blevet idømt 6 mdrs. fæstningsarrest på grund af en artikel i Fædrelandet om forbundskontingentet og afskediget 1842. Han drog til Frankrig og udmærkede sig i Algier. 1847 kom han hjem og opholdt sig en tid i Altona. Senere blev han generalmajor og udskrivningschef.

³ A. V. Dinesen var som premierløjtnant 1837 gået i fransk tjeneste og havde udmærket sig i Algier. Hjemvendt afgik han 1842 som kaptajn og købte en jysk herregård. 1847 meldte han sig igen til tjeneste og deltog som batterichef med ære i krigen. 1852 gik han af som major og blev 1854 folketingsmand. 1864 overværede han som frivillig i de Mezas stab Dannevirkes rømning, men forlod derefter hæren.

sige ja, måtte han kræve, at kongen ophørte med at betragte sig som overhærfører, at han skulde have ret til at fratræde, hvis kongen nægtede at godkende hans forslag, og at prins Ferdinand, kongens farbroder, skulde afgå som kommanderende general på Sjælland eller i hvert fald underordne sig krigsministeren. Efter nogen forhandling med Moltke og Lehmann, der havde gjort sin indtræden i ministeriet afhængig af Tschernings udnævnelse, gik kongen ind på disse betingelser. Ved totiden var ministeriet endelig dannet og forestillet for kongen. Moltke blev konsejlspræsident, finans- og midlertidig marineminister (6. april overtog C. C. Zahrtmann marineministeriet), Bardenfleth justitsminister, C. A. Bluhme handelsminister. F. M. Knuth udenrigsminister, Monrad kultusminister, Tscherning krigsminister, og Hvidt og Lehmann ministre uden portefølje. Efterretningen herom spredtes ud over byen og vakte stor glæde; kl. 6 om aftenen samledes 15—20,000 mennesker på slotspladsen og bragte kongen deres hyldest.

Ministeriets første opgave var at forme svaret til den slesvigholstenske deputation, og det begyndte straks 22. marts drøftelsen heraf. Tscherning, støttet af Bluhme, holdt på, at man skulde strække sig længst muligt for at opnå en fredelig udgang; krævede Slesvig en så selvstændig stilling, at riget tredeltes, var han villig til at indrømme det; men ganske vist måtte ministeriet vel så fratræde. For at vise sin forhandlingsvilje skulde man ikke straks begynde at overføre tropper til hertugdømmerne.¹ Tscherning viste således fra første færd sin betænkelighed ved Ejderpolitikken og sin ulyst til at være minister.

Såvel deputationens som Franckes og rentekammerdeputeret C. Scheel-Plessens holdning² førte dog til, at svaret, da det endeligt afgaves fredag eftermiddag, blev et blankt afslag på de slesvig-holstenske krav. Og imidlertid var oprørsregeringen i Kiel blevet dannet torsdag aften, og fredag formiddag havde prinsen af Noer besat Rendsborg med alle derværende militære forråd. Fra begge sider var broen brudt af, og våbnene måtte afgøre striden.

Efter statsrådets slutning onsdag eftermiddag begav Tscherning sig til Kristian d. syvendes palæ på Amalienborg, hvor generaladjutanten havde sine lokaler.³ Han modtoges der af stabskaptajn Flensborg, en af hans gamle elever

¹ Statsrådsprotokollen 1848 (Gays afskrift). Hermed stemmer det svar, som Tscherning selv meddeler (E. p. II s. 303) at have givet Scheel-Plessen, da denne i statsrådet spurgte, hvad der egentlig mentes med Slesvigs selvstændighed. »Da alle sad tavse, erklærede jeg, at derved forstod jeg, at alle de sager, som ikke nødvendigvis hørte til fællesskab i statstilværelse, skulde afgøres ved Slesvigs egen lovgivning, landdagen altså være besluttende i alle disse sager, Danmark og Slesvig tilsammen udgøre en fæderation.« Scheel-Plessen var tilfreds hermed, men kunde ikke få Monrads tilslutning til Tschernings standpunkt.

² Francke var udset til regeringspræsident i hertugdømmerne, Scheel-Plessen til midlertidig minister for hertugdømmerne.

³ Han var i civil dragt; efter afskedigelsen 1842 havde han ophørt at bære uniform. Han skaffede sig dog snarest en sådan; men at han også senere bar civil dragt, i hvert fald

fra højskolen. Flensborg, der var chef for kommandokontoret, fortalte, at mand-skabet i kongeriget var indkaldt.

Eftersom Tscherning først dagen efter officielt skulde tiltræde som krigs-minister og tilmed var sulten, da han intet havde nydt siden om morgenen, nøjedes han med at anmode Flensborg om at forblive i sin stilling og ekspedere de løbende sager af påtrængende art. Han ønskede et soveværelse indrettet ved siden af sit kontor, og at der skulde være et par ordonnanser parat på kontoret natten over. Endelig skulde livjægerne overtage bevogtningen af A. Hages hus, hvor den slesvigholstenske deputation havde fået ophold. Og så gik han hjem for at spise. Her opsøgte Harbou ham for at få den omtalte ekspedition afsendt til Eckernførde. I henhold til statsrådets beslutning afslog Tscherning dette og foretrak at afvente nærmere efterretning. »Den bliver,« svarede Harbou, »at oprøret er udbrudt, Rendsborg faldet, og at De vil have at begynde en krig, der kan vare et par år.« »Nå, så er det Vorherres vilje, og så må det være det bedste,« var Tschernings svar. Han traf aftale med sin hustru om sin frem-tidige forplejning morgen og aften på Amalienborg og forlod så igen hjemmet, som han i de følgende måneder næsten kun så, når han kom for at spise til middag og hilse på sin lille datter.¹ På tilbagevejen til Amalienborg forvissede han sig om, at bevogtningen af Hages hus (i Kronprinsessegade) var i orden, og så gik han i gang med arbejdet.

Der forelå to store opgaver, som begge krævede hurtig løsning: at bringe hæren på krigsfod og skabe et tidssvarende krigsministerium. Endnu samme aften blev det grundlæggende arbejde i begge retninger planlagt. Kl. 11½ gik Tscherning til ro efter en lang og bevæget dag; men en halv time efter blev han vækket. Dinesen vilde absolut have ekspeditionen af sted til Eckernførde og var helt utrøstelig, næsten forbitret, da han ikke kunde få sin vilje.

I det lukkede møde i den grundlovgivende rigsforsamling 16. november 1848 gav Tscherning en oversigt over hærens tilstand, da han overtog ledelsen.² Han forefandt en fredsstyrke på o. 6000 mand, alt medregnet. Disse tropper var

om morgenen, viser et optrin, som skildres i Museum 1893 II s. 297. En fra udlandet lige hjemvendt guldsmedesvend meldte sig sidst i april tidlig morgen — modtagelsestiden var mellem 6 og 8 (E. p. II s. 277) — sammen med andre frivillige i krigsministeriet og så der Tscherning, »en temmelig høj, kraftigt bygget mand med et stærkt, mørkt, gråsprængt hår og overskæg; han var iført en lang, mørk, noget fedtet civil frakke og havde et par gamle, udtrådte morgensko på fødderne.«

¹ Under middagsmåltidet den følgende dag spurgte hans hustru ham, om han ikke var glad for sin udnævnelse. Han svarede, at folkegunst var såre omskiftelig; få målte opgavens vanskelighed, men den var af den art, at kom han fra den uden at bøde med livet for sin tjeneste og gode vilje, måtte han prise sig heldig; på tak og anerkendelse var ikke at regne (E. p. II s. 275 jfr. III s. 13).

² Se brev af 5/5 1851 (E. p. III s. 113—16) til generalkonsul Delong i Paris, Tschernings ven, der bl. a. skaffede 30,000 franske geværer (E. p. III s. 5).

fordelt på ni hovedgarnisoner og så upraktisk, at flere af de sjællandske garnisoner havde deres mandskab i Jylland eller Slesvig. Indkaldelsesordren til linjetropperne var først udgået to dage forud. Forstærkningsmandskabet havde ikke været under våben i fra seks til fjorten år. »Der fandtes intet feltforplejningsvæsen, intet felthospitalsvæsen, intet park- og hærtræn, ikke engang stammer herfor eller organisationsplaner, kun heste til et ringe antal stykker skyts. Munderingsstykker fandtes kun til den såkaldte linjehær, og af disse endda kun fredsmunderinger. Af infanterivåben fandtes kun af brugelige modeller omtrent 34,000 — —. Forfremmelse til officer fra underofficer var ikke indført, udskrivningen til hæren foretoges kun af den menige landalmue — — instrukser for tjenesten i felten fandtes ikke eller var forældede. Der savnedes tillid til de højere befalende.« Her var altså nok at gøre.

Men det var jo ikke tilstrækkeligt at få samlet og udrustet de flest mulige tropper, de skulde også ledes. Imidlertid var forholdet det, at »der i hæren efter fem og tredive fredsåar kun fandtes generaler, der enten havde opnået denne værdighed på grund af deres tjenestealder, eller fordi de var prinser,¹ og ingen af dem kunde eller vilde Tscherning bruge. Denne vanskelighed klaredes den første aften på en både dristig og usædvanlig måde. Tscherning besluttede nemlig at lægge den virkelige ledelse i hænderne på den 36årige kaptajn Læssøe under tittel af stabschef og så i samråd med ham finde en overgeneral, som vilde nøjes med at være det af navn. Læssøe var kun lidet kendt og tilmed ikke yndet ved hoffet; men Tscherning kendte ham fra sit sidste år på den militære højskole, da Læssøe havde været elev der, og mente altså at kunne betro ham hvervet. Dagen efter forhandlede han med Læssøe, hvis beskedenhed og betænkelighed det kostede nogen kamp at overvinde. Tiden viste imidlertid, både at, som Læssøe selv senere sagde, »man kan ikke på én gang være general og stabschef«,² og at Læssøe dog formåede det i så høj grad, at han sikrede sit navn mod at glemmes i dansk historie. 25. marts gik oberst Hedemann ind på at lægge navn til som overgeneral. Han besad adskillige gode egenskaber, men trættede alligevel efterhånden både Læssøe og Tscherning ved sin overdrevne passivitet.³

Krigsvæsenets bestyrelse havde hidtil været fordelt på tre afdelinger, der tilmed havde lokaler på tre forskellige steder: generaladjudanturen med oberst Schøller som leder, generalkvartermesteren, på det tidspunkt general Steinmann,

¹ Otto Vaupell »Læssøes levned« s. 29.

² Ss. s. 7.

³ At Tscherning dog var noget utryk ved ordningen af overkommandoen, ses af, at han stadigt pønsede på at indkalde en dygtig fransk general og give ham ledelsen. 12. maj meddelte han således i statsrådet, at en general Rullière var villig dertil. Det førte dog ikke til noget. I Kriegers dagbog for 28/2 1849 fortælles, at der også blev forhandlet med generalerne Bugeaud, Lamoricière og Bedeau, men forgæves.

og generalkommissariatskollegiet under general Rømer. Steinmann og Rømer var gamle og trængte til afløsning; Schøller, der også havde været på tale som krigsminister, men sagt nej, stod Frederik d. syvende nær og var som generaladjutant ikke brugbar som departementschef under de nye forhold. Samarbejdet mellem de tre afdelinger havde været tungt og trægt. Nu skulde det hele samles under ét ministerium¹ med fire departementer, et for personellet under Flensborg, et for materiellet under major Keyper, et for forplejningen og regnskabsvæsenet under Hansen og et for revisionen under generalkrigskommissær Torp. For ikke at skabe forvirring i forretningsgangen skulde der dog foreløbigt ske så få ændringer som muligt i personalet.

Det viste sig hurtigt at blive meget besværligt med de mange ivrige hjælpere med deres forskellige velmente, men ikke altid vellykkede påfund. Allerede 24. marts måtte Tscherning gennem Fædrelandet bede sine »medborgere« give tid: »På et par dage lader sig ikke et så besværligt maskineri som det, jeg har forefundet, bringe i god gang.« Som regel måtte hans adjutanter, Harbou og løjtnant W. Lehmann, en yngre broder til Orla Lehmann, tage mod dem, der vilde tale med krigsministeren. Sidstnævnte fik det særlige hverv at modtage og føre bog over de mange gaver til hæren i penge og naturalier, navnlig heste, som snart begyndte at strømme ind.

Tscherning havde over for Bang erklæret at kunne skaffe 6000 mand til Slesvig på tre uger. Han præsterede dobbelt så meget, som han havde lovet; atten dage efter, at han var blevet krigsminister, stod der 11,000 mand ved Bov. Men det nåedes kun ved, at han og hans hjælpere i krigsministeriet arbejdede både nat og dag, og at der i hovedstaden og ud over landet vistes en enestående iver og offervilje for at fremme det store værk. Fædrelandet bragte 3. april en artikkel om martsministeriets første halvanden uge; det hedder her: »Vistnok er det især krigsministeriet, der i de forløbne dage har udfoldet den største og følgerigeste virksomhed, og som derfor også har vundet såvel modstanderes som venners udelte agtelse og tillid. Men ligesom det vistnok er en heldig omstændighed, at her stor åndelig dygtighed og legemlig udholdenhed, stor fagkundskab og et stort organisatorisk talent findes forenet, således må det vel også mærkes, at øjeblikkets krav har været og endnu er mest påtrængende på dette punkt. — — Ikkun samtlige vedkommendes utrættelige iver og anstrengelse og medborgeres imødekommende villighed og opofrende understøttelse fra alle kanter har kunnet sætte dette ministeriums virksomhed i en så rask gang og i så utrolig kort tid bevirke så tilfredstillende resultater, der igen, håber vi, vil føre til større.«

I hvor høj grad Tscherning i denne tid var genstand for både beundring

¹ I 1848 havde krigsministeriet dog sine lokaler på to steder, på Amalienborg og Slots-
holmen, hvor intendantur og materieldirektion fandtes (Harbou s. 33).

og forundring — det sidste på grund af hans færd — viser følgende, som han selv har fortalt: »En af de første ministerdage, da jeg dels for hast, dels for folks skyld (jeg kunde nemlig ikke bevæge mig uforstyrret i gaderne, da folk dels af velvilje, dels af påtrængenhed som ansøgere forfulgte mig og tiltalte mig) havde bestilt en droske for at køre fra Amalienborg til Kristiansborg i statsrådssamling, havde droskekusken top med i lommen og vilde skrue på hesten. Naturligvis afslået.« Og hans hustru giver i et brev af 30. marts dette øjebliksbillede af forholdene: »Fra alle kanter bæres vi på hænderne. — — Alle, hvem som næppe kendte os før, som var så nådige at se til os, bøjer sig og har altid beundret og elsket Tscherning — — Vi står som det simple, borgerlige ministerium — — uden rang og titler, uden ekvipage, tjenere osv., med den for en mand i den stilling og for det arbejde kun akkurat betalt med 2400 rd. til manges fornøjelse og til manges forargelse.¹ Med min lille flaske med chokolade eller bouillon i syposen løber jeg hver formiddag i ministeriet for med mad at holde lidt oppe på min med arbejde overlæssede mand, og hver aften kl. 9½ går jeg atter derud, er der en time og skænker te, politiserer med hans adjutanter og med et par andre politiske venner, som nu og da indfinder sig der.«

Som tidligere nævnt havde Tscherning sin nød med de alt for ivrige hjælpere. Især havde mange forset sig på hans folkevæbningstanker,² som jo da også mindede både om ældgammelt landeværn og nymodens frikorps i Tyskland og andetsteds. Allerede 22. marts opfordrede et Hippodrommøde til at danne »Københavns nationalgarde«. Og på landet oprettede bondevennernes distriktsformænd væbningskomiteer, som ikke blot skulde indsamle bidrag til hæren, men også danne frikorps. Især opstod sådanne i Nordslesvig, hvor den danske befolkning ganske vist også kunde have god grund til efter evne at værgе sig mod slesvigholstenske friskarer og de »Rendsborg slaver«; om dem gik der slemme rygter, som afstedkom den mærkelige »slavekrig«. De danske troppers hurtige indrykning i Slesvig gjorde dog snart ende på den forvirring.

Heri måtte der gribes ind. 24. marts udsendte Tscherning den tidligere nævnte henvendelse til sine medborgere og erindrede om, »at det ikke er nok at samle folk for at have en hærmagt, men at mange vigtige elementer kommer med i betragtning.« Og 9. april udgik »Instruks for de officerer, som er fordelt i distrikterne i den hensigt at organisere folkevæbningen«. Heri lød første stykke således: »Formålet for denne foranstaltning, hvilket ikke bør tabes af sigte, er

¹ Af statsrådsprotokollen ses, at ministeriet allerede 23. marts vedtog, at ministrene ikke skulde have rang, og at lønnen skulde være 2400 rd., for så vidt vedkommende ikke i forvejen havde større løn i anden stilling.

² Tscherning skrev herom i august, at en folkevæbning »ikke lod sig fremtrylle i få dage eller måneder; ti kun hvor indsigt i krigsvæsen er et almeneje, kan folkevæbningen blive en nyttig foranstaltning« (E. p. II s. 329).

mere at berolige den stærke spænding af krigersk patriotisme, som er vakt af tidsomstændighederne, end at forøge den.« Officererne skulde især søge at danne væbningsafdelinger i købstæderne, hvis beboere jo var fritaget for værnepligt, og indtræden i et sådant korps skulde være bindende, så at de pågældende kun kunde udtræde med halvanden måneds varsel, hvis da ikke særlige omstændigheder talte derfor.

For at lede værneiveren ind i et sundere spor og samtidigt forberede overgangen til almindelig udskrivning meddelte Tscherning allerede 27. marts i statsrådet, at han tænkte på at udvide værnepligten til købstæderne ved en provisorisk forordning; der skulde udskrives 1 mand for hver 250 individer. Dette modtoges lunkent fra konservativ side,¹ og først 23. september udkom den midlertidige forordning om en sådan begrænset udskrivning blandt den hidtil værnefri del af befolkningen. Den vakte en voldsom uvilje mod sin ophavsmand i de pågældende befolkningsklasser.

Da Wrangel 2. maj rykkede op i Nørrejylland, lykkedes det Lehmann som regeringskommissær så nogenlunde at afværge al væbnet modstand fra den civile befolknings side, idet han henviste de krigslystne til at indtræde i hæren. Hermed endte i det hele og store al irregulær deltagelse i krigen, når bortses fra »herregårdsskytterne«, der gjorde god fyldest.

På den anden side stræbte Tscherning, hvor det var muligt, at virkeliggøre sine væbningstanker. Han afskaffede således med kongens samtykke gardens vagttjeneste og sendte dette korps til hæren; i stedet overtog den københavnske borgervæbning slotsvagterne, »idet vagtdagen tillige skulde benyttes som undervisnings- og øvelsesdag«. Senere ophørte dog også disse vagter, da kongen ikke ønskede at volde borgerne unødigt ulejlighed. 28. marts bebudede en skrivelse fra krigsministeriet, at mandskabet i Københavns borgervæbning for fremtiden selv skulde vælge sine officerer, at kaptajnerne skulde være ulønnede, og at kort blå frakke skulde afløse den røde kjole som uniform. Fra menige i korpset fremkom nu en del kritik over de hidtidige forhold; især ankedes der over, at kun velhavende folk hidtil var blevet officerer, mens håndværkere og ligestillede havde måttet nøjes med at være menige. I april sendte ministeriet udkast til den nye ordning; men da magistraten trak sagen i langdrag, fastsatte et ministerielt reskript af 22. august regler for officersvalg m. m. i overensstemmelse med skrivelsen af 28. marts. Da Tscherning imidlertid afgik som krigsminister knap tre måneder senere, døde sagen hen.²

I cirkulære af 8. april bestemtes, at bortset fra elever fra landkadetakademiet

¹ Statsrådsprotokollen for 27. marts og 2. maj. Neergård »Under junigrundloven« I s. 387 lader først Tscherning rejse dette krav 25/4, og Tscherning nævnte senere selv denne dato (Gr. sp. 1049).

² Villads Christensen s. 479.

og den militære højskole kunde frivillige kun optages i hæren som menige og som regel først efter to måneders god tjeneste blive underofficerer. Indtil videre kunde en fjerdedel af de ledige sekondløjtnantspladser besættes med særdeles duelige underofficerer efter indstilling af deres chefer; dette gjaldt dog kun for linjetropper og kavaleri, ikke for de specielle våben. De lavere officerer skulde fortrinsvis eller udelukkende forfremmes efter anciennitet, de højere efter chefernes indstilling og krigsministerens afgørelse på grundlag af særlige inspektionsudvalgs prøvelse.

Samtidigt mildnedes de militære straffe, og navnlig blev legemlig tugtelse helt forbudt undtagen over for menige af 2. klasse. I nødsfald kunde dog en befalingsmand »lade enkelte rap falde blandt de skyldige«, men skulde snarest indberette sligt til sine foresatte.¹

15. juni forelagde Tscherning kongen en plan om nationalvæbning i overensstemmelse med sine gamle tanker herom; ad den vej kunde hæren bringes op til 70,000 mand. Efter våbenstilstanden 26. august påtænkte han at sætte planen i værk, men hans afgang hindrede dette.² —

Fædrelandet havde 3. april udtalt håbet om »større resultater« af krigsministeriets udmærkede virksomhed, og det håb gik i opfyldelse. Den danske hær hurtige fremrykning hindrede oprørerne i at sætte sig fast i Nordslesvig og på Als. Allerede 27. marts sejlede korvetten »Najaden« ind i Allsund. Dagen før havde den hertugelige familie hovedkulds forladt Augustenborg efter at have modtaget en seddel fra hertugen, hvorpå stod: »Tscherning er blevet krigsminister, han besætter Als og gør jer til fanger.« 29. marts kom 5. bataljon til Als, og dagen efter rykkede de fynske dragoner ind i Haderslev. 3. april blev Holdnæs (syd for Flensborgfjords munding) besat fra flåden, 4.—5. april gik tropper fra Als over til Sundeved og skød forposter frem til Gråsten, og 8. april forenedes ved Bov de nord og øst fra fremrykkende tropper. Her stod dagen efter en kamp, hvori 11,000 danske let sejrede over 6000 slesvigholstenere, der tilmed delvist manglede både ledelse og øvelse. Den danske hær rykkede videre og tog 12. april stilling ved Dannevirke.

6. april var kongen kommet til Sønderborg, hvor han modtoges med jubel. Tscherning ønskede naturligvis også at se forholdene derovre med egne øjne, og tilmed kaldte kongen ham 8. april til hovedkvarteret; han overgav derfor ledelsen af forretningerne i København til Hansen og rejste med den nye jernbane til Roskilde og derfra videre med ekstrapost. Suhr havde medgivet ham en tjener; da det regnede stærkt ved bortkørselen fra Roskilde station, tog

¹ Fædrelandet 11/4.

² N. P. Jensen »Kampen om Sønderjylland« I s. 186 jfr. E. p. I s. 45 note 1. Endnu kan nævnes, at Tscherning 1851 udsendte »Udkast til lov angående en forandret hærorganisation«, bygget over de gamle tanker, men med nye interessante enkeltheder.

Tscherning til tilskuernes undren tjeneren ind i vognen. I Nyborg så han en del slesvigske fanger, hvilke han søgte at skaffe den forbedring i deres kår, som omstændighederne tillod. Han fortæller dette i et brev af 9/4 til sin kone og tilføjer: »Man hilser mig overalt som en befrier, men jeg er ikke skikket til at modtage sådan hyldest. Jeg forekommer mig stedse latterlig, og det hele som en grotesk farce, hvori jeg har en hovedrolle. Udvikler alt dette virvar sig til noget godt, da skal vist ingen i højere grad end jeg beundre verdensstyreren for de veje, han betræder.«

Han fandt Sønderborg i stærk spænding, da han ankom 9. april hen på eftermiddagen. Man havde hele dagen hørt skydning vestpå, og den havde trukket mere og mere mod syd. Tscherning vilde gerne rejst videre med det samme, men måtte afvente kongens tilbagekomst fra en udflugt. Samtidigt med kongen kom den første melding om sejren og om, at fangerne kunde ventes ad søvejen samme aften. Efter at have hilst på kongen og truffet aftale om hans afrejse til Flensborg næste dag gik Tscherning til sit kvarter og sit arbejde der. Imidlertid kom skibene med fangerne. Kongen var helt ude af ligevægt og vilde lade hver 10. mand skyde på stedet. Da man ikke kunde få ham bort herfra, blev Tscherning tilkaldt, og det lykkedes ham omsider at få kongen beroliget; dog måtte han under samtalen minde om de betingelser, han havde stillet ved sin udnævnelse.

Dagen efter skyndte Tscherning sig til Flensborg for at forberede kongens modtagelse. Da den slesvigholstensksindede overborgmester vægrede sig ved at drage kongen i møde på byens vegne, blev han arresteret, og så faldt den øvrige magistrat og amtmanden til føje og modtog kongen uden for byen. Kongen hyldedes stærkt under sit indtog i spidsen for garden, dog mest i byens nordlige del. Med kongens samtykke lod Tscherning borgervæbningen deltage i vagtholdet ved kongens bolig, hvad der gjorde et godt indtryk i byen.

Under opholdet i Flensborg spiste Tscherning i sin kaptajnsuniform dagligt ved kongens bord sammen med det øvrige følge. En dag under taflet bad kongen sin adjutant, oberst Schøller, om hans epauletter og lod dem hefte på Tschernings skuldre, idet han kaldte ham oberst; han kunde ikke lide at se ham med de tarvelige kaptajnsepauletter. Da Tscherning ikke vilde udstede sin egen bestalling, blev den dog først udfærdiget 2. decbr. efter hans afgang som minister. Kongen vilde ligeledes tildele ham kommandørkorset, men det frabad Tscherning sig. Derimod foreslog han kongen at udnævne Flor til etatsråd og give L. Skau ridderkorset, da de indfandt sig ved hovedkvarteret.

En dag under opholdet i Flensborg red Tscherning sammen med Harbou og en ordonnans til Slesvig for at se forholdene ved hæren og Dannevirkestillingen. Han fandt den svag og bad Hedemann erindre, at den ikke måtte koste for store ofre.

Det var jo nemlig gået, som Tscherning havde frygtet¹: samtidigt med at oprørerne kastedes ud af Slesvig, blandede Tyskland sig i forholdene nord for Ejderen. Allerede 21. marts var hertugen rejst til Berlin og havde hurtigt opnået den prøjsiske konges tilslutning til det slesvigholstenske program og hans løfte om militær støtte. 5. april rykkede prøjsiske tropper ind i Rendsborg, og 12. april — samme dag som den danske hær lejrede sig ved Dannevirke — anerkendte også det tyske forbund de slesvigholstenske krav og overdrog den prøjsiske konge at skaffe dem respekteret af Danmark.

Under sådanne forhold forudså Tscherning, at hæren inden længe måtte trække sig tilbage, og han bad derfor kongen forlade Slesvig. Kongen afrejste fra Flensborg 15. april, og samme dag eller den følgende drog Tscherning til Fredericia, hvis fæstningsværker han beså og fandt, at det var ugørligt i øjeblikket at sætte dem i forsvarsstand. Derefter vendte han tilbage til København, som han nåede natten mellem 18. og 19. april.

23. april stod den ærefulde kamp ved Slesvig mellem 12,000 danske og 17,000 tyske; resten af fjendens styrke, 14,000 mand, deltog ikke i slaget. Efter at have modtaget Hedemanns rapport skrev Tscherning tilbage: »Denne gang har De og Deres brave tropper overtruffet enhver forventning. Over otte timers kamp er for et armékorps som Deres en heltegerning, hvis fortjeneste går over enhver lovtale.«² Desværre skæmmedes det gode indtryk af en panikagtig forvirring i Flensborg næste dag henimod aften under de udmattede soldaters tilbagetog; det førte til, at Læssøe opgav at tage en ny kamp ved Bov, hvad der ellers havde været påtænkt; i stedet trak hovedstyrken sig tilbage til Als.

Nogle stærkt overdrevne efterretninger om Flensborgforvirringen gjorde et sådant indtryk i København, hvor man ikke rigtigt stolede på Læssøe, at Tscherning for at berolige stemningen 26. april sendte Hansen til Als med en vidtgående fuldmagt. Hansen fandt hæren i god orden og kamplysten; men alligevel forlangte han efter aftale med Tscherning, at hovedstyrken skulde overføres til Fyn for der yderligere at øges og øves. Tscherning så nemlig meget mørkt på fremtiden, efter at Tyskland havde taget oprørernes parti, mens de andre stormagter kun ydede Danmark lunken støtte. Han ønskede våbenstilstand og vilde undgå nye kampe. Overkommandoen ønskede derimod at forblive på Als og derfra forurolige fjenden ved fremstød i Sundeved eller andetsteds i Slesvig,

¹ Kort efter ministeriets dannelse havde kongen i statsrådet spurgt Tscherning, hvordan han ventede, at krigen vilde forløbe. »Mit svar var i hovedsagen, at jeg antog, at en rask fremrykning mod opstandshæren vilde skaffe os en fuldstændig sejr over den, især om det kunde lykkes os at holde den fast ved Flensborg og angribe den der. Dette håbede jeg kunde ske omtrent den 8. Kom andre fjender til f. eks. Prøjsen, da måtte krigen føres defensivt og trækkes i langdrag. Til at forsvare halvøen mod en overlegen magt var den danske hær, ja den danske magt utilstrækkelig« (E. p. II s. 292).

² Fædrelandet 26/4.



Litografi efter tegning af P. Chr. Skovgård.
Solgtes til fordel for de faldnes efterladte.

men måtte takket være fuldmagten rette sig efter Hansens forlangende. Dette affødte en så skarp strid, at den nær havde medført Hedemanns og Læssøes afgang, hvad Tscherning dog fik afværget. Imidlertid bragtes hæren i løbet af maj måned op til 20,000 mand.

2. maj gik Wrangel altså op i Nørrejylland og udkrev 18. maj en krigsskat på 4 mill. rd., hvis betaling skulde begynde 28. maj. For om muligt at tvinge prøjserne ud af Jylland og derved hindre denne udsugelse foreslog Læssøe, at hovedstyrken hemmeligt skulde føres tilbage til Als og 28. maj angribe forbundstropperne i Sundeved. Dette bifaldt Tscherning.

Imidlertid havde Rusland forlangt i Berlin, at Jylland skulde rømmes, og allerede 25. maj måtte Wrangel tiltræde tilbageslaget. Da det meddeltes i København, sendte Tscherning efter aftale med udenrigsministeren Harbou af sted for at hindre angrebet på Sundeved. De neutrale stormagter ønskede nemlig fjendtlighederne standset og underhandlinger om våbenstilstand indledet. Harbou blev imidlertid forsinket og traf først overkommandoen i Sønderborg med alting rede til kampen. Da Læssøe så Harbou, udbrød han ærgerligt: »Herregud, er du nu blevet fredsminister; man kaldte dig dog før for den lille krigsminister!« Under disse forhold nøjedes Harbou med at kræve, at man indskrænkede sig til det »absolut nødvendige«. Således muligjordes de for den danske hær ærefulde kampe 28. maj og 5. juni. Først var Tscherning noget misfornøjet med forløbet af Harbous sendelse, ti den russiske gesandt i København var »lynende gal i kalotten«; men senere erkendte han over for Harbou, at der havde vel ikke været andet at gøre, og til andre udtalte han sig meget smigrende om sin adjutants optræden.

I det hele var samarbejdet mellem Tscherning og Harbou udmærket. 18. juni benyttede denne sig af Tschernings øjeblikkelige fravær¹ og tillod »i krigsministerens fraværelse og efter hans befaling« Hansen, der nu kommanderede et korps på Als, at afværge forberedelserne til en fjendtlig landgang på Broager, en handling, der ikke rigtigt stemmede med en kgl. ordre om at indstille alle fjendtligheder. Da Tscherning nogle timer senere indfandt sig og erfarede det skete, sagde han: »Nå, så må det jo være godt, og det er vel også det bedste, at det er sket således, det tror jeg også nu.« Harbou fortsætter derpå: »Når man var enig med sig selv om, hvad man i slige tilfælde skulde gøre, så behøvede man ikke at være bange for oberst Tscherning; det var så langt fra hans karakter, når han havde overdraget noget til ens konduite, da at lade en i stikken. Andre kunde nok have sagt: »Handl efter konduite, og når det går godt, er æren min, galt, ansvaret Deres.« Jeg har aldrig truffet spor deraf

¹ Tscherning plejede mellem kl. 10 og 11 at gå fra Amalienborg til Slotsholmen, derfra til statsråd, så hjem at spise middag og endelig henad kl. 6 at vende tilbage til Amalienborg. Harbou svarede Hansen o. 11½.

hos Tscherning. Jeg tror endvidere at turde tillade mig den dom om ham, at om han også undertiden kunde være noget ængstelig ved at træffe en indgribende beslutning, så ytrede han det aldrig, når sagen var kommet i gang; han larmede heller aldrig over, hvad hans undergivne havde gjort på hans vegne, men afventede med ro og fortrøstning, hvad udfald der måtte komme.«¹ Og navnlig værger Harbou udtrykkeligt Tscherning mod en bebrejdelse, som denne, alt som tiden gik, mere og mere blev genstand for, nemlig at han ikke brugte folkets gode stemning til at stille det størst mulige antal soldater i marken. Harbou skriver derom, at »oberst Tscherning har stor fortjeneste af sin krigsbestyrelse i 1848; alligevel er mange angreb i den anledning rejst imod ham; men selv om nogle af dem kunde have føje — og hvorledes skulde han, der så pludseligt blev kastet ind i en slig stilling, kunne være ganske fejlfri — skal den ros og tak blandt andet forblive ham uforkrænket, at han med klogskab og fasthed afviste forslagene om armeens samtidige udfoldning ved reserve- og forstærkningsafdelingernes øjeblikkelige formering. Vi rykkede ud med, hvad vi havde, og hvad vi kunde magte; men han begyndte ikke med at desorganisere og stræbte ikke efter udvidelse, der uden forsvarlig førelse vilde mangle indre fasthed og egen tillid.«² Man siger, at »ingen er stor over for sin kammertjener«; Tscherning kan som krigsminister kun være tilfreds med sin adjudants bedømmelse.³

Om Tschernings store godmodighed over for tyskerne foreligger flere vidnesbyrd; her skal nævnes et fra tiden lige efter slaget ved Bov, nedskrevet af ham selv 1868 (E. p. II s. 312): »Som bevis på den fanatisme, der besjælede slesvigholstenerne, anføres, at en landråd fra egnen af Flensborg (Carstens?), hvis søn var såret og fanget, kom til mig for at få tilladelse til at besøge sønnen, hvortil behøvedes en særlig tilladelse. Jeg tillod ham det på vilkår, at han underskrev en underkastelsesadresse, hvori stod, at han erkendte påstanden om særskilt arveret for Slesvigholsten (augustenborgere eller glücksborgere) for ikke bestående, og oprøret i enhver henseende ulovligt. Underkastelse, sagde han, lå jo for som nødvendig kendsgerning, og en troskabsforsikring til kongen var han beredt til at underskrive; men han vilde hellere undvære at se sønnen end afgive en erklæring mod mandsstammens, navnlig augustenborgerens, arvekrav; ti om dennes retmæssige bestående nærede han den dybeste overbevisning, denne kunde han ikke fraskrive sig, selv da ikke, når den ikke lod sig gennemføre. Jeg talte længe med manden, men forgæves. Han fik tårer i øjnene ved at tænke på at måtte vende hjem til konen uden at medbringe efterretninger

¹ Harbou s. 34.

² Ss. s. 24.

³ At han også var det, viser hans brev til Harbou af 6/8 1870 i anledning af, at Harbou havde sendt ham sin her citerede bog (E. p. III s. 307).

fra sønnen. Jeg lod mig nøje med en simpel underkastelse og troskabsforsikring; arvesagen var jo et historisk retsspørgsmål, der ikke behøvedes bragt til afgørelse her og ikke lod sig bringe til afgørelse, især hvor det var blevet en trossag.«¹

Hvor hårdt arbejdet, ansvaret og spændingen efterhånden tog på den kraftige mand, ses af en dagbogsoptegnelse af hans hustru for 22. juli, samme aften

¹ Et andet eksempel medtages her, skønt det stammer fra 1850. De pågældende breve ligger blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet.

E. p. II s. 34 og 48 omtales en prøjsisk kaptajn du Vigneau — sønnen skriver Vignau — som i juli 1833 tog sig venligt af Tscherning under hans ophold i Berlin (se s. 52). 18. august 1850 sendte fru Tscherning fra Kundby sin mand følgende brev:

»Kære Tscherning! I dette øjeblik kommer en vogn her i gården [Jens Gregersens] fra Holbæk. Jeg vil forsøge at få brev med den til dig i Århus for at lade dig vide, at her i aftes med posten kom to breve til dig, som jeg læste, da jeg så, det ene var fra Hage, det andet fra Stine Løvmand [fru Tschernings kusine]. I dette sidste var indsluttet et fra en tysk fange om bord i skibet Fylla, der ifølge et råd af hans fader, prøjsisk oberst du Vignau, beder dig sende ham 25 rd. i hans store forlegenhed og nød, hvorom han klager meget på tysk og underskriver sig din »gehorsamster Guido du Vignau«. — Jeg lader dig det kun vide, om du vil svare fyren; jeg håber, du ikke vil sende ham penge; han kunde blive derfra; vore fanger sulter vist ikke, og nøgne går de jo heller ikke, det er alt store ting for de halunker, som jeg for min del heller gav [rettet af hende eller måske snarere Tscherning til »ønskede«] en kugle i livet end kød eller vin. Jeg håber, [hvis] du er til dels af min mening, kunde du lade mig give fyren svar (det er mit spørgsmål) — «.

Den unge tysker havde 14. august skrevet fra København, at hans fader i en avis havde læst om sønnens tilfangetagelse ved Isted og havde rådet ham til under mulige vanskeligheder at bede Tscherning om hjælp. Da han havde mistet alle sine ejendele og næsten alle sine penge og kun havde de klæder, han gik i, bad han om et lån på 25 rd.

Kladden til Tschernings på tysk affattede svar er udateret, men skrevet i København. Han havde på rejse fået Vignaus eftersendte brev og derefter bedt en herboende ven foretage det fornødne. Fangernes flytning havde voldt forsinkelse, men han havde nu bragt i erfaring, at Vignau havde fået pengene. »Når De skriver til Deres hr. fader, beder jeg Dem bringe ham min hilsen; det er mig altid kært at mindes og fornødt vort venskab, skønt det gør mig ondt, at anledningen denne gang er så lidet glædelig for os begge.«

Fra A. Hage findes disse udaterede linjer, sendt til Egense: »Kære oberst Tscherning! Jeg takker meget for Deres brev fra Randers, og vi håber nu snart at se Dem her. Efter anstillede forsøg at lade hr. Guido få de penge, De vil vove at udlægge for en præjer, fandtes, at han var transporteret til Kronborg, hvor han nu vil få dem ved Holms hus; og vil De opgive mig faderens adresse, skal jeg sørge for, at sønnens kvittering bliver ham præsenteret til betaling.«

Endelig takkede fangen i et brev fra Helsingør af 29. december for pengene, som han nu så sig i stand til at tilbagebetale, idet han samtidigt bragte Tscherning sin oprigtige og dybtfølte tak for hans godhed.

som Tscherning var rejst til hæren i Jylland for nogle dage:¹ »Håbet om våbenstilstanden er svigtet, alle underhandlinger er afbrudt, det skandinaviske broderskab har haft lidet eller intet at sige — —. De store magter, til hvem vi vendte os, står forbavset [over], at deres kloge underhandlinger strandede på det store tyske fædreland; men de blev nok vrede på os, fordi vi indirekte er skyld i, at de bliver kompromitteret og taget ved næsen. — — Tschernings både åndelige og legemlige befindende er meget mindre vel; vedholdende anstrengt arbejde, næsten stadig uro og sindslidelser har afkræftet og afmagret ham og bleget hans hår. Det er ikke det samme menneske, han er lige klog, mild og god, men mere og mere rodfæstes hans anelse om, at Danmark går sin opløsning i møde, og denne længe nærrede mørke anskuelse af Danmarks slut bekræfter sig mere og mere i hans øjne.«

Det er derfor forståeligt, at han i brev fra Århus dagen efter skrev til hende: »Folk råber hurra for mig; det klinger som ironi; i stedet for at opmuntre mig skærer det mig i hjertet.« — 25. juli skrev han fra Vejle, hvor han af militære hensyn havde foretaget en lang tur i den skønne omegn vest og nord for byen: »Er det ikke et stort bevis på den menneskelige naturs råhed, at man slås og dræber hverandre i stedet for at leve fredeligt sammen i denne yppige natur.« — Og to dage senere lød efterskriften i et tredje brev: »Skaf en ny krigsminister, til jeg kommer hjem.«

Dette udbrud var ikke fremgået af en øjeblikkelig misstemning. Af statsrådsprotokollen ses, hvorledes Tscherning gang på gang søgte at slippe for sin tunge byrde. Allerede 7. april erklærede han at måtte fratræde, hvis der skulde indsættes kongevalgte medlemmer i den grundlovgivende rigsforsamling; men han lod sig dog nøje med at få lov til offentligt at meddele sin afvigende mening om dette spørgsmål. Her var det altså ikke hans syn på den militære stilling, der fremkaldte krisen. Men som tidligere nævnt svandt efter Tysklands indgriben hans håb om et heldigt udfald af kampen, og jo klarere det viste sig, at der ingen hjælp var at vente fra nogen side, des ivrigere søgte han afløsning.

Dertil bidrog også, at hans opfattelse af kampens mål var forskellig navnlig fra Ejdermændenes. Tscherning var principielt imod Slesvigs indlemmelse i Danmark, i hvert fald på dette tidspunkt; han vilde give det en selvstændig stilling, der svarede til dets historie. 6. juni erklærede han, at krigens chancer var Danmark ugunstige, og at hvis ministeriet ikke kunde gå med til at give Slesvig en føderativ stilling i riget, var det urimeligt, at han fortsatte som mi-

¹ Under denne rejse skal Tscherning på en noget overraskende og stødende måde have afskediget Hedemann som overgeneral og erstattet ham med general Krogh. Afskedigelsen var foreslået både af Hansen og Læssøe, men krænkede Hedemann dybt (Jensen s. 173). Krogh egnede sig bedre til stillingen, da han forstod at optræde som overgeneral og derved kastede glans over hovedkvarteret (Vaupell s. 88).

nister. Monrad udtalte på sin side, at blev Tschernings tanke til virkelighed, måtte han træde tilbage.

Efter lange og trange forhandlinger sluttedes der våbenstilstand i Malmø 26. august. Men de derved indtrådte forhold viste sig snart ganske utilfredsstillende for Danmark. Alligevel foretrak Tscherning våbenstilstand for krig. 2. oktober kaldte han det afsindigt at begynde krig på ny, og han vilde, at man skulde se sig om efter en ny krigsminister. Han blev yderligere styrket heri ved at erfare, at der i officerskresen var stærk uvilje over hans holdning, hvortil kom de hidtil værnefriske klassers vrede over septemberforordningen, en vrede, der som tidligere nævnt særligt rettedes mod ham. I den grundlovgivende rigsforsamling vakte han forargelse ved at erklære, hvad der syntes den tids mennesker en hård tale, at »mellem staterne er magten ret«. ¹ Endelig mistænkte man i vide kresen ministeriet, derunder Tscherning, for at ville gå med til en deling af Slesvig, hvad i virkeligheden i hvert fald kun et par af ministrene kunde tænke sig, mens de andre var derimod. ²

Fædrelandet gengav 7. november ironisk kritikken over ministeriet således: »Det var Lehmanns skyld, at vi ingen virksom hjælp fik fra England, Knuths, at våbenstilstanden ikke blev udført, Tschernings, at arméen stod uvirksom, at ikke alt, hvad der kunde bære våben, blev bevæbnet, at navnlig hele Jyllands befolkning ikke brød op som oldtidens cimbrer og longobarder for at kaste tyskerne over Elben.«

Til sidst kom krisen alligevel på delingstanken. Knuth vilde, at grev Fr. Reventlow som fredsgrundlag ved forhandlingerne i London skulde holde på Slesvigs selvstændighed, men dog, hvis det blev nødvendigt, have lov at gå med til en deling. Dette modsatte kongen sig, og da efterhånden ikke blot Tscherning, men også andre af ministrene var blevet trætte og ønskede at fra-træde, indgav hele ministeriet 11. novbr. afskedsbegæring, som kongen dog

¹ »Uddrag af overretsprokurator T. C. Dahls dagbog« 25/10 (Gays afskrift). Udtalelsen gengives dog her efter Gr. sp. 60; Dahl refererer den lidt anderledes.

² Tscherning skriver i »Martsministeriet og Slesvigs deling« 1851 s. 7: »Martsministeriet kan snarere siges at have opstillet det såkaldte selvstændige Slesvig som program end at have villet dele Slesvig. Delingsforslaget — — har det — — kun benyttet som en modvægt imod det af mange af Europas mægtige beskyttede Slesvig-Holstein.« Og i N. t. 31/1 1872 fortæller han, at England som grundlag for fredsunderhandlingerne havde foreslået enten et Slesvig-Holsten, dog uden Slesvigs optagelse i det tyske forbund, eller Slesvigs deling, og at ministeriet naturligvis ikke kunde gå ind på det første alternativ og som helhed heller ikke på det sidste, men holdt på det selvstændige Slesvig. For at England ikke skulde opgive mæglingen, vilde man dog ikke ubetinget afvise delingstanken. Kongen fik underretning herom, men da ministrene mødte på Kristiansborg til det afgørende statsråd, fik de den besked, at kongen var taget på jagt. Heri så ministeriet en opfordring fra kongen om at vige pladsen, hvorfor det begærede sin afsked.

kun vilde bevilge, hvis der kunde dannes et nyt ministerium. Dette tog nogle dage, så skiftet først fandt sted 15. november, da Bluhme, Knuth, Lehmann, Monrad og Tscherning¹ erstattedes af Bang, Clausen, Hansen, J. N. Madvig og V. C. E. Sponneck som henholdsvis indenrigsminister, minister uden portefølje, krigs-, kultus- og finansminister.²

Af de nye ministre havde Clausen og Sponneck været kongevalgte medlemmer af den 23. oktober åbnede grundlovgivende rigsforsamling. De erstattedes nu 17. novbr. med Knuth og Tscherning, der for øvrigt begge allerede som ministre havde taget livlig del i forsamlingens forhandlinger. Tscherning havde således 16. novbr. været stærkt i ilden i et lukket møde. Fædrelandet, hvis ene redaktør, C. Ploug, sad i forsamlingen, bragte 17. novbr. følgende omtale af dette møde:

»Vi beklager virkelig, at rigsforsamlingen i går holdt største delen af sit møde for lukkede døre; ti de genstande, der kom under forhandling, behøvede næppe nogen hemmeligholdelse, og mødet var ikke blot det livligste og interessanteste af de hidtil holdte, men det skænkede endelig en af fædrelandet højst fortjent mand den anerkendelse, som man i den sidste tid fra mange sider har villet nægte ham. Det var Grundtvig, det skyldtes, at debatten straks fik lidenskabens sving, og derved egentlig kun kom til at dreje sig om én genstand eller rettere én person, idet han åbnede den med et heftigt angreb på krigsministeren. Dette gav ikke blot Tscherning selv lejlighed til at føre et sejrrikt forsvar for sin bestyrelse af krigsvæsenet, i det hele som i det enkelte;³ men det fremkaldte også fra salens forskellige sider, fra sagkyndige og uindviede, fra bondevener og ministre,⁴ så varme ytringer af taknemlighed og tillid til krigsministeren, så uforbeholdne udtalelser af hans store fortjenester, at vi vel tør sige, at sjældent eller aldrig har nogen minister fejret en sådan triumf i det samme øjeblik, han aftrådte fra forretningerne.«

Dagen efter gik bladet mere i enkeltheder. Grundtvig udtalte en voldsom fordømmelse, men der manglede bestemte kendsgerninger at holde sig til.

¹ Hvidt afskedigedes efter ansøgning allerede 23. september fra 1. november at regne.

² En af det nye ministeriums første handlinger var at forhøje ministerlønnen til 4500 rd. (Senere blev den 6000, se Alb. Olsen »Studier over den danske finanslov« s. 158). Clausen vilde dog beholde sin professorstilling og løn, og Zahrtmann ønskede ingen forhøjelse (Statsrådsprotokollen 16. november). Tscherning fik 6/1 1849 tilkendt pension som afskediget oberst, 1600 rd., fra 15/12 1848 at regne (den officielle utrykte skrivelse i Rigsarkivet).

³ Jfr. s. 103 og 117.

⁴ Dahl 16/11: »Lehmann kaldte ham [Tscherning] dybt bevæget »Danmarks største mand«, der, medens at andre havde glædet sig ved absolutismens sol (med talen vendt mod Grundtvig), havde kæmpet foran alle mod absolutismen. Ved denne temmelig overdrevne ros blev Tscherning så ærgerlig, at han på sin stol krampagtigt drejede sig og slog med benene mod jorden.«

»Tscherning indskrænkede sig ikke til i sine varme, veltalende ord, der gjorde et så stærkt indtryk på forsamlingen, at forsvare sig selv; han udtalte dybe og alvorlige sandheder, som vi vilde ønske kunde nået til alles kundskab. Han vovede at træde op mod alle de drømmende politikere, han stræbte at gøre vor stilling klar, at vise, hvorledes en lille nation, angrebet af en stor, ene kunde vente til sidst at gå frelst ud af kampen. Det er ikke ved at storme frem uden at tage tid og omstændigheder i betragtning, men ved klart at opfatte forholdene, ved at optræde med koldsindigt overlæg, ved at vise en urokkelig udholdenhed og roligt lide, indtil forløsningens tid er kommet. — — Tscherning har utrætteligt arbejdet; medens han for at nedslå mængdens ubesindige heftighed syntes at fortvivle i sin tale, har han rustet og gjort folket kampfærdigt, så at vi nu kan handle om fred langt stærkere, end da vi begyndte at føre krig. Vi har ofte selv været grebet af mismod over det sprog, han førte, og som i vore tanker var unødvendig stærkt, selv om det kunde være rigtigt; men vi har dog altid måttet anerkende, at hans gerning var meget forskellig fra hans ord.«

Hvorledes en politisk modstander bedømte mødets forløb, ses af den kongevalgte baron Zeuthens dagbog:¹ »Rigsdagens forhandlinger i dag for lukkede døre var de interessanteste, vi endnu har haft. — — Forhandlingerne åbnedes med et fortræffeligt sammensat og fremført voldsomt angreb på krigsministeren af Grundtvig, som anklagede denne for hans mistillid til den danske kraft og udholdenhed, den danske gode sag og den danske lykke. Krigsministeren havde ved tidligere ytringer berettiget ham til denne bebrejdelse. Grundtvig endte med den kraftytring, at når krigsministeren havde udtrykt mistillid til bunds, så fik han efter ordsproget: »Som man råber i skoven« til svar igen: «Mistillid til bunds!» Tscherning svarede i det hele godt og tilfredsstillende, og Grundtvigs stærke angreb fremkaldte lige så stærke ytringer om anerkendelse af krigsministerens fortjenester, som uden dette angreb næppe var fremkommet, så at hans tale egentlig gjorde den modsatte virkning af, hvad han tilsigtede.«

I det side 103 note 2 nævnte brev af 5/5 1851 til Delong gav Tscherning følgende oplysninger om hærens tilstand ved hans afgang: »Da jeg forlod ministeriet, var bataljonernes antal forøget til 30½, garden iberegnet; rytteriet udgjorde 25 eskadroner, artilleriet 56 piecer, 16 espingoler og de fornødne kystbatterier ved bælterne. Et passende ingeniørkorps, skansetræn, brotræn, forplejningskorps, sundhedsplejekorps, trændepot osv. Våbenforsyningen var forøget, munderingsforsyningen sikret, værnepligtsloven udarbejdet og til dels gennemført ved en provisorisk lov, forfremmelsen fra menig til de højere grader gennemført — — bataljonskadreerne var henlagt i udskrivningskresen, og alle forberedelser var taget for i vinterens løb — — at forøge hæren med 6 til

¹ »Uddrag af baron Zeuthens dagbøger« 16/11 (Gays afskrift).

10,000 mand samt til at grundlægge en organisation, der for fremtiden satte landet i stand til i løbet af fjorten dage at rejse en hær på over 40,000 mand.« Sidst i brevet henvises til nogle medfølgende numre af Fædrelandet med oplysninger svarende til dem, han havde afgivet i det lukkede møde 16. november 1848. Det har været numrene for 5. og 7. april 1851, hvori findes en navnløs artikel om »Krigsbestyrelsen i 1848«. Den slutter med at hævde, at dansk væbningsvæsen i det halvår har gjort »det længste skridt fremad — siden slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede, så at man, om man vil, nu må være i stand til at virkeliggøre de store ideer, som dengang forsøgtes gennemført ved landeværnets oprettelse, men som da strandede på fordomme, på lavsånd og på savnet af det rette forhold mellem samfundsklasserne.« I numret for 5. april henvises der yderligere til en artikkelrække i ni numre af Fædrelandet 1849 fra 30. januar til 10. februar, »Krigen 1848«.¹

Tscherning følte sig meget lettet ved sin fratrædelse og skal have udtalt, at han hellere vilde siddet seks måneder i Kuppet end fortsat som minister.² Nogle modstandere så imidlertid i hans afgang et nyt bevis på, at det hørte til hans karakter »aldrig at bringe noget foretagende, hvori han indlader sig, til ende.«³ Ja, krigsminister Hansen gik engang i ophidselse så vidt, at han kaldte Tscherning den, »som frivilligt overtog den [krigsbestyrelsen] og frivilligt forlod den i farens tid;«⁴ men han havde rigtignok også gennem mange år næret personlig uvilje mod Tscherning.⁵ Denne uvilje var sikkert årsag til, at Tscherning

¹ Angående sidstnævnte artikkelrække fortæller Krieger 26/2 1849, at Læssøe i et selskab, »da han blev trængt«, havde udtalt sig bestemt mod Tschernings styrelse og hævdet, at forfatteren af skizzen i Fædrelandet »for at kalke Tscherning hvid« havde fremsat vitterlige urigtigheder. Resultatet af slaget ved Slesvig skyldtes ikke en overraskelse, men den uholdbare stilling; det havde ikke været nødvendigt at lægge Jylland blot for Wrangel, og tiden mellem 23. april og 28. maj burde have været brugt til fremstød fra Als; men håbløsheden havde indsneget sig. — Hvad det første punkt angår, herskede der imidlertid ikke uenighed mellem Læssøe og Tscherning, se side 109. Også i 1849 fik prøjserne lov at besætte store dele af Jylland, skønt den danske hær jo var meget større. Angående det sidste punkt se s. 110—11.

² »Fhv. generalfiskal W. F. Treschows beretning om ministerskiftet november 1848« (Gays afskrift).

³ Sammesteds.

⁴ F. 1850/51 sp. 6786.

⁵ Når Zeuthen i sin dagbog 16/12 fortæller, at Tscherning til sin efterfølger havde anbefalet Schøller frem for Hansen, stemmer dette ikke med Tschernings svar på Hansens ophidsede udtalelser ved denne lejlighed. Tscherning erklærede nemlig udtrykkeligt at have ønsket Hansen til efterfølger og nævnt ham som den bedst skikede dertil (F. 1850/51 sp. 6787). Noget andet er — og dette har måske foranlediget Zeuthens meddelelse — at Tscherning ikke vilde kontrasignere Hansens udnævnelse til generalmajor (Krieger 7/12 1848). Dette skyldtes imidlertid ikke uvilje, men var en simpel konsekvens af Tschernings principielle modstand mod generalstitlen. Jfr. »Udkast til lov angående en forandret hærorganisation« 1851 s. 72.

ning, der gentagne gange i de to sidste krigsår tilbød krigsministeriet sin tjeneste, hver gang modtog et høfligt afslag.¹

Almuevennen² var nærmest tilfreds med ministerskiftet og mente, at Tscherning »vil nu kunne gavne langt mere uden for end før i ministeriet.« Og noget lignende har foresvævet Zeuthen, der i sin dagbog 10/11 udtalte frygt for, at Tscherning efter sin forestående afgang »med kraft vil kaste sig i bondeagitationen, hvor han kan blive meget farlig.« Det blev ganske rigtigt på den front, at Tscherning nu tog stilling for resten af sit liv.

Umiddelbart efter sin udnævnelse til minister var han — ligesom Lehmann — udtrådt af Bondevennernes selskabs bestyrelse. Den svandt på det tidspunkt stærkt ind; Glerup var året forud blevet sekretær, og nu trak foruden Lehmann og Tscherning også Drewsen og endnu et medlem sig tilbage på grund af striden om kongevalgene; Drewsen angav tillige som grund alder og skrøbelighed; han var fyldt halvfjerds. Skønt der kun var gået to af de tre år, der ved stiftelsen var blevet fastsat som funktionstid for den oprindelige, selvvalgte bestyrelse, indkaldte B. Christensen som midlertidig formand derfor gennem distriktsformændene til en generalforsamling i København 25. maj, hvor der skulde foretages valg af ny bestyrelse.³

Efter referatet i Almuevennen 5/6 mødte der til generalforsamlingen 129 medlemmer, deriblandt også folk fra Fyn, Tåsinge, Langeland, Lolland-Falster og Møen. B. Christensen bød velkommen og gav ordet til Tscherning, som var kommet til stede. Han udtalte bl. a., at under de nuværende forhold burde selskabet »gå mere langsomt og mindre fremskyndende til værks — — Tiden og kraften står ved alt, hvad der skal udrettes i verden, i et omvendt forhold til hinanden;« jo mere tid, des mindre kraft og omvendt. Men begivenheder som de nuværende gjorde let folk utålmodige. »Han troede, at bondestanden kunde imødesee fremtiden med rolighed og godt håb. Hvad han hidtil havde erklæret sig for, det skulde han vedblive at stræbe efter, og han troede, at hans kolleger i ministeriet havde det samme sindelag imod standen og den samme vilje til at anerkende dens retfærdige og billige fordringer. »Dog,« således endte ministeren, »jeg kan ikkun se ind i mit eget hjerte, og der står skrevet, at jeg er den samme, som jeg altid har været.« Han sagde derpå forsamlingen, dybt rørt og bevæget, farvel. Vi skal ikke forsøge i et koldt referat at gengive den bevægelse, der greb gemytterne; det var et af disse livets gode øjeblikke, der giver hvile i al den strid og hårdhed, hvorigennem sandheden må arbejdes sig frem her i verden. Det var et »farvel«, som af de tilstedeværende vil blive bragt rundt om i landet i vide krese og indskrive navnet »Anton Fredrik Tscherning«

¹ E. p. III s. 4, 14 og 37—39.

² Almuevennen 20/11 1848.

³ Ss. 1/5 og 12/5 1848.

i tusinder af medborgeres hjerter, fordi det viste, hvorledes hans hjerte er knyttet til dem.«

Efter Tschernings bortgang omtalte B. Christensen plakaten af 5. maj (se i det følgende) og meddelte, at der meget snart kunde ventes en lov om forbedring af husmændenes kår, og så valgtes på formandens forslag tre nye bestyrelsesmedlemmer, deriblandt gdr. O. Nielsen, Havsgård.

Under den videre forhandling foreslog en langelandsk gårdmand, at bestyrelsen på selskabets vegne skulde bringe krigsministeren en tak for den iver og dygtighed, hvormed han havde ledet selskabet siden dets oprettelse. Forslaget modtoges med levende bifald, og B. Christensen udførte dagen efter dette hverv. Generalforsamlingen sluttede med en fællesspisning, hvorunder Lehmann kom til stede; han var lige kommet tilbage fra en månedlang rejse til Berlin og London for der at tale Danmarks sag.

Deltagerne i denne generalforsamling har ikke godt kunnet undlade at drøfte indbyrdes den forbavsende ændring, regeringens holdning over for bondestanden var undergået siden bondecirkulærets udstedelse i november 1845. Dengang strid modvind, nu strygende medbør. 5. maj var udstedt en plakat, der gav kommunerne ret til at ekspropriere jord til opførelse af fattighuse og til byggegrund for husvilde personer på landet, og som tillod fæstere, brugere og lejere uden ejerens samtykke at modtage som »inderster« slægtninge samt sådanne indensogns personer, der ellers vilde falde sognet til byrde.¹ Og to dage efter generalforsamlingen, 27. maj, udkom forordningen om forbedring i husmænds og indersters kår. De vigtigste bestemmelser deri var, at det for fremtiden forbødes at bortfæste eller udleje huse til inderstestuer mod pligtarbejde, og at i bestående kontrakter af den art begrænsedes pligtarbejdet til bestemte dage og timetal, hvorhos det blev forbudt under pligtarbejdet at udøve hustugt mod fuldvoksne personer. Også andre vigtige landboreformer sattes i værk i denne tid.

Alligevel skulde der snart rejse sig en stærk misstemning i bondestanden på øerne over for ministeriets store flertal. Der skulde sammenkaldes en grundlovgivende rigsforsamling, og Roskilde og Viborg stænder skulde i den anledning samles endnu en gang for at afgive betænkning herom og navnlig om den valglov, hvorefter forsamlingen skulde vælges. Allerede 3. april begyndte mini-

¹ I E. p. I s. 43 noten siges, at landboreformerne i foråret 1848 væsentligst skyldtes Tscherning. Det er sandsynligt, at han har været medvirkende til, at B. Christensen i en skrivelse til ministeriet fremsatte krav om en række sådanne reformer; skrивelsen fremlagdes i statsrådet 22. april. Men allerede 15. april havde Monrad henledt opmærksomheden på, at regeringen måtte optage landboreformer, og 17. april foreslog han de bestemmelser, som fastsloges i plakaten af 5. maj (se statsrådsprotokollen). Tscherning var imidlertid som tidligere nævnt bortrejst 9.—18. april og havde altså intet direkte at gøre med disse forslags fremsættelse og udformning.

steriet at drøfte denne valglov. De fleste ministre var betænkelige ved at lade den hvile på lige og almindelig valgret; selv Tscherning erklærede 7. april, at han under de foreløbige forhandlinger ingenlunde ubetinget havde tilrådet at gå så vidt. Han sigtede vistnok herved til det valgretsforslag, der var fremsat på bøndernes møde 15. februar (se s. 97). Nu mente han dog, at man måtte gå til »almuevalg uden census«. Men da Monrad så udkastede den tanke at lade kongen vælge et vist antal af forsamlingens medlemmer, protesterede Tscherning skarpt. Sådanne valg vilde »danne en kunstig majoritet af samme art som den, der skilte Ludvig Filip ved tronen, og han så sig nødsaget til, når dette forslag gik igennem, at nedlægge sin portefølje, hvorimod han vilde efter evne understøtte sin eftermand. Han måtte bemærke, at den konservative majoritet, der dannedes på denne måde, enten fremstillede kongen, og i så fald var det urigtigt og ukonstitutionelt at nedsænke ham i den deliberative forsamling, eller den fremstiller ministeriet, og så er det dette, som til trods for opinionen vil skaffe sig indflydelse, ikke ved intelligens, men ved stemmernes antal.«¹

Tscherning rejste her en strid, som skulde få vidtrækkende følger, ja egentlig sprængte den fællesfølelse, der havde grebet det danske folk i martsdagene 1848. Det er derfor vigtigt at klare sig, hvorfor han gjorde det.

Først må det da siges, at det jo var modstanderne, der rejste striden. Ved deres mistillid til »almuen« krænkede de netop hin fællesfølelse, en krænkelse, som Tscherning fandt ganske uberettiget i betragtning af den store materielle offervilje over for fædrelandet, som også bondestanden havde vist ved krigens udbrud, ikke mindst ved at skænke heste til hæren, og det mod, hvormed bondsoldaterne just i de dage gik kampen i møde, mens største delen af det øvrige folk nøjedes med at være tilskuere. Han forudså dernæst, at »disse kongevalg vilde bringe vælgerne til at gå yderligere, end de ellers vilde gå, for at danne en modsætning mod, hvad de troede vilde blive alt for konservative elementer.«² Mistilliden fra oven vilde avle mistillid fra neden. Og endelig forstod han, at kongevalg til en grundlovgivende forsamling let vilde drage kongen ind i parti-striden og derved skade ham ved senere lejligheder. Hensynet til kongens myndighed og anseelse var altså en hovedgrund til Tschernings optræden i denne situation. Det skulde senere vise sig gang på gang, at han ingenlunde var principiel modstander af kongevalgte repræsentanter i parlamentariske forsamlinger.

De øvrige tilstedeværende ministre (Lehmann var i London) synes at være blevet forbløffede over Tschernings voldsomhed, og den fredsæle Moltke foreslog derfor at standse diskussionen og tænke nærmere over sagen. Denne eftertanke blev imidlertid for Tschernings vedkommende afkortet derved, at han som nævnt dagen efter af kongen blev kaldt til hæren. Da man ikke i hans fravær kunde lade arbejdet på valgloven hvile, foreslog Monrad, at Tscherning,

¹ Statsrådsprotokollen.

² Gr. sp. 3013.

hvis der blev flertal i ministeriet for kongevalg, skulde nøjes med, at hans særstandpunkt »udtaltes i valglovens intimation«. Han føjede hertil nogle ord om, at ministeriet under de nuværende forhold var forpligtet til at holde sammen, og at krigsministeriet for øjeblikket var det vigtigste af alle. Moltke sluttede sig hertil, og da Zahrtmann fandt, at en sådan fratræden kunde være påkrævet i en konstitutionel stat, hvis en ministers forslag faldt, men ikke her, hvor det kun drejede sig om et forslag, der skulde forelægges rådgivende stænder, erklærede Tscherning at ville bøje sig på det af Monrad nævnte vilkår.

Det blev ikke ved denne forpostfægtning. Da valglovsforslaget 26. april fremlagdes for Roskilde stænderforsamling, udtalte ministeriets flertal i indledningen, at kongevalgene skulde »indvirke beroligende og dæmpende på den måske alt for fremskyndede bevægelse, der kunde flyde af den første og uvante brug af den almindelige valgret,« medens Tscherning erklærede at måtte »betragte enhver kunstig tilvejebragt majoritet som farlig for repræsentationen.« Spørgsmålet affødte en lang forhandling, hvorunder B. Christensen udtalte som sin opfattelse, at kongevalgsbestemmelsen vilde gøre folkets valg langt mere ensidige, end de ellers vilde blive. Kommissarius, Sponneck, forsikrede imidlertid, at regeringen ikke vilde benytte sin udnævnelsesret på nogen ensidig måde. Ved afstemningen vedtoges kongevalgene med 48 stemmer mod 17; men blandt disse var 10 af forsamlingens 13 gårdmænd. I Viborg stænderforsamling, der først åbnedes 13. juni, afgaves derimod kun 1 stemme mod kongevalgene og det oven i købet af en købstadrepræsentant, red. B. Ree, Ålborg.¹

Men stænderforsamlingerne repræsenterede jo heller ikke almuen. 21. juli² bragte Almuevennen en artikel, der frarådede til den grundlovgivende rigsforsamling at vælge mænd, som i stænderforsamlingerne havde stemt for kongevalg. Fædrelandet, der i øvrigt ikke selv var glad for kongevalgene, men nærmest anså dem for et nødvendigt onde, tog kraftigt til genmæle og spurgte direkte bestyrelsen for Bondevennernes selskab, om den billigede dette standpunkt. 31. juli erklærede B. Christensen i Almuevennen, at han principielt var enig med bladet; men den offentlige fordømmelsesdom havde »ikke glædet« ham, ti man kunde komme til at støtte disse mænds valg, hvis de stod over for mindre frisindede kandidater. 18. august gjorde hele bestyrelsen dette standpunkt til sit. Men i samme nummer fandtes en »Skrivelse til Danmarks bondestand«, hvori Drewsen protesterede mod bladets fordømmelsesdom og erklærede, at havde han deltaget i Roskilde stænders møde, vilde han have stemt for kongevalgene, og »vilde bondestanden derfor nu forkaste mig, om jeg bad om dens stemme ved forestående valg?«

Midt under striden skrev Tscherning 17. august et svar til nogle vælgere i

¹ J. A. Hansen »Vor forfatningshistorie« I s. 57—82.

² Neergård I s. 296 har fejlagtigt 24. juli. Ss. s. 298 står 25. april i stedet for 25. maj.

Holbækkresen, som havde opfordret ham til at stille sig der ved de forestående valg til rigsforsamlingen.¹ Han advarede til en begyndelse mod, at man i politik som andetsteds spiste mere, end man kunde fordøje. »Tålmodighed og udholdenhed er vigtige politiske dyder, uden hvilke et folk aldrig når sand borgerlig frihed.«

Hvad forfatningen angik, havde han helst set, at man nøjedes med »at udvikle og fortolke kongeloven; i den finder jeg folkeviljens grundlovmæssige berettigelse gennem budet til kongen at herske efter Guds vilje, ligesom jeg også finder ministeransvarlighed i kongepersonens ukrænkelighed. — — For samfundsudviklingen, for de statsborgerlige rettigheder havde jeg ønsket, der var blevet sørget ikke ved grundlovsbestemmelser, men ved almindelige love, for ikke at komme til at rokke ved statens grundlag, hver gang man rokkede ved disse.«²

Nu vilde man en anden vej. Men man burde ikke sætte kongemagten for snævre grænser. Derfor skulde kongen have uindskrænket veto.

Om der skulde komme et godt resultat ud af det politiske liv, beror på, om den offentlige, den politiske moral og den personlige selvfornektelse er stor nok.« Dertil vilde valghandlingens offentlighed hjælpe.

Spørgsmålet om et eller to kamre var mindre vigtigt, blot »ingen del af rigsdagen anordnes til særlig beskyttelse for stands- eller formuesprivilegier«.

Hans anskuelser om landboforhold, væbningsvæsen, retstilstand m. m. var kendt. Han vilde udjævne klasse- og standsadskillelsen gradvist. Indskrænkninger i næringsfriheden burde ligeledes hæves gradvist.

¹ Fædrelandet 30/8. Udkastet i E. p. III s. 19—22 er ret forskelligt herfra. Udgiverne af E. p. har fejlagtigt opfattet dette som skrevet i august 1849.

² I N. t. 26/7 1873 skrev Tscherning: »Forinden forhandlingen om udkastet til grundloven begyndtes i ministerrådet, udbad jeg mig tilladelse til at gøre et forslag. Dette bestod i at lade kongeloven fremdeles bestå, kun tilføje de fornødne artikler om en folkerepresentation med besluttende myndighed i lovgivningsværket, indbefattende ret til at forandre arvefølgen, til bevilling af indtægter og udgifter, alt under forudsætning af, at der så snart som muligt gennem lovgivningen udvikledes og sikredes de forandringer i stat og samfund, som ansås nødvendige. Grundene, hvortil jeg støttede disse forslag, var, at da vort forsvar mod uden beroede på opretholdelsen af de bestående overenskomster, blandt disse navnlig Wieneroverenskomsterne fra 1815, da vi altså havde at påkalde garantimagternes hjælp, så gjaldt det om så lidt som muligt at forandre rigets stilling til disse magter; denne var i en betydelig grad defineret gennem kongemagten; derfor skulde vi røre så lidt som muligt ved dennes form. Hvad den indre udvikling angik, — — [var det] ikke grundlovmæssige tilsagn, men udviklingen gennem love, der er det væsentlige; denne opnåede vi tidligere ved ikke at opholde os ved forfatningsformer, men umiddelbart at tage fat på lovgivningsværket, medens den europæiske strømning var for den retning, der tænktes indslået ved grundloven. — — Foruden de således af mig fremsatte grunde kan jeg endnu tilføje, at kongeloven stod for mig som en negation af stænderregimenter, som en lighedslov over disse; deres gen-

Ingen burde lide absolut nød, og ingen burde uforskyldt savne et tarveligt udkomme.

Kongevalgene »har jeg modsat mig, da det var tid; jeg finder mig nu i den gjorte gerning uden dog at tabe af sigte, at jeg ved denne sags afgørelse har sondret mig i et væsentligt punkt fra mine kolleger; men jeg har den overbevisning, at disse ikke vil misbruge den erholdte magt til at skabe nogen kunstig majoritet. — — Det har været et misgreb at foreslå et sådant elements indblanding i en valgforsamling; det har været et offer, bragt en måske urigtigt opfattet enigheds-nødvendighed under farefulde omstændigheder, at tilråde denne forholdsregels gennemførelse. Det forekommer mig som en fortsættelse af det begåede misgreb, om også i en anden retning, ifald man nu skulde betragte de begåede fejl som en uoverstigelig skranke for fremtidige valgkandidater.«

Få dage efter, 23. august, vedtog statsrådet, at ministrene skulde undlade at søge valg til den grundlovgivende rigsforsamling;¹ Tscherning stillede sig derfor ikke i Holbæk.

Tschernings brev blev naturligvis under valgkampen udnyttet stærkt af kongevalgstilhængerne. Men bondevennerne fastholdt deres standpunkt. 29. september bragte Almuevennen en fortegnelse over 43 kandidater i østifterne, heraf 20 bønder, som selskabets bestyrelse anbefalede sine medlemmer at stemme på 5. oktober, og af dem blev de 30 valgt.

Stor opsigt vakte det, at Clausen faldt i Præstø for bomuldsvæver Hans Hansen, Mern, og Drewsen i Holbæk amts 2. distrikt (valgstedet var dengang Tvede kro) for Jens Gregersen; Drewsen fik endda kun 30 stemmer mod Gregersens 778. Begge steder var kongevalgene årsagen. Forargelsen over disse to valg var stor i nationalliberale og konservative krese; Zeuthen kalder således i

opvækkelserne gennem de rådgivende stænder havde opfrisket hos mig erindringen om de med dem forbundne mangler og farer. I hertugdømmerne lå kongemagten, rigssammenholdsmagten, under for stænderne, uden at friheden, den sande, alle borgere lige omfattende frihed gjorde fremskridt. I kongeriget var det kongemagten, der havde begyndt at sætte grænser for misbruget af jordrotteveldens; stænderne var snarere i færd med at styrke den.

Dette forslag fandt ikke anklag; det ansås fornødent at komme bort fra kongeloven ved en forfatning, der tydeligt stillede kongen som en konstitutionel konge i modsætning til kongelovens enevældige.

Jeg indrømmer, at denne min ensidige beretning om en tildragelse, til hvilken jeg vistnok har hentydet i den grundlovgivende forsamling, men hvorom jeg ikke engang ved, om der findes spor i optegnelserne over forhandlingerne mellem ministrene, at den ikke afgiver noget bevis for tredje mand« (artiklen var led i en diskussion med prof. H. Matzen). Foruden i den grundlovgivende forsamling (Gr. sp. 245, se i det følgende) har Tscherning ret indgående omtalt dette betydningsfulde forslag i R. 1863 sp. 1030 og Or. 1864/65 sp. 57).

¹ Statsrådsprotokollen.

sin dagbog Gregersen »et så notorisk fæ, at hans beskyttere vil få skam af ham i forsamlingen, dersom han lukker sin mund op.« Denne påstands rigtighed blev ikke prøvet, idet Gregersen ikke tog ordet i rigsforsamlingen;¹ men at den var ubillig, viser levnedsskildringen i FHa. 1913.

Vanskeligere at forsvare var Hans Hansens valg, og skønt han var distriktsformand i Bondevennernes selskab, fik B. Christensen ham derfor, om end med besvær, til at nedlægge sit mandat 16. oktober.² Ved omvalget 6. november fik Grundtvig mandatet. Clausen var i mellemtiden blevet kongevalgt, og Drewsen fik også sæde i rigsforsamlingen, takket være et omvalg i Esrom 19. oktober.

Rigsforsamlingens forløb viste, at trods Sponnecks forsikring og Tschernings gode tro til sine kolleger havde kongevalgene alligevel tilvejebragt en »kunstig majoritet«. Efter Barfods opgør,³ hvori der regnes med 8 løsgængere, deriblandt Grundtvig og Tscherning, talte »højres« forskellige grupper tilsammen 79 medlemmer, hvoraf 27 kongevalgte, mod »venstres« 65, hvoraf kun 8 kongevalgte. Uden de kongevalgte vilde venstre således have haft flertal.

Med Tschernings indtræden i den grundlovgivende rigsforsamling begyndte hans lange rigsdagsliv, der med en kort afbrydelse i foråret 1853 varede til 28. juli 1866, og hvorunder han hele tiden udøvede en meget betydelig og ofte en afgørende indflydelse. Der findes flere gode skildringer af ham som rigsdagsmand.

I en samling rigsdagsportrætter i Morgenposten 1851 under fællestitlen »Tidens spejl«, antageligt skrevet af redaktøren, cand. theol. P. Larsen, skildres Tscherning således i numret for 19. april: »Oberst Tscherning er en høj, stærktbygget mand med en republikansk simpelhed og fordringsløshed i sit ydre. Hans ryg begynder at bøjes noget, så hovedet kommer til at duve lidt fremad, hvad der berøver ham det stive i holdningen, som er sædvanligt hos militærpersoner.

¹ Det var han dog ikke ene om. Efter A. Lauesgård »Fortegnelse over rigsdagsvalgene« osv. var der 23 af den grundlovgivende rigsforsamlings medlemmer, som ikke havde ordet under forhandlingerne.

² Se Tschernings utrykte afhandling i Rigsarkivet »Gleerup og hans forhold til bondevennerne«. I Almuevennen 13/10 redegjorde B. Christensen for sagen og fortalte, at Hans Hansen over for ham havde berettet om sine genvordigheder med politiet i København 1836, »men for resten også kun det«; B. Christensen indrømmede, at Hans Hansens ophold hos Nagel i Lille Kongensgade vidnede om, »at han på den tid i det mindste havde ført et noget letfærdigt levned.« Se i øvrigt »Bomuldsvæver Hans Hansen, Mern«, i Sydsjællands venstreblads julenummer 1935. Tscherning nævner (Ret og pligt 1860 s. 265 noten), at bøndernes misstemning over for Clausen vistnok også skyldtes, at han 17/3 1848 ved sin underskrift under den s. 98 nævnte petition til kongen havde taget forbehold over for kravet om fæstegodsets overgang til selveje. Det var jo for bønderne et hovedpunkt.

³ L. K. D. [Poul Frederik Barfod] »Den grundlovgivende rigsforsamlings historie« s. 112 —16.

Hans ansigtstræk er regelmæssige og udtaler stor kraft og bestemthed, et udtryk, som forhøjes ved en stærk grå knebelsbart og de tætte øjenbryn; øjnene er levende, og blikket fast og gennemtrængende. Panden noget fremspringende, ikke synderlig høj og omgivet af en rig fylde af grå hår, hvilke han sædvanlig, når han sidder og læser eller grubler, purrer op i med alle fem fingre, hvorved de just ikke får det sirligste fald; tværtimod stritter de sædvanligt frem over panden som en følge af denne manøvre, hvad der — især når han bliver meget heftig — giver ham et anstrøg af vildhed og forstyrrethed, som dog nok er ham temmelig fremmed. Han er altid meget opmærksom på, hvad der foregår og bliver talt i salen, selv når der forhandles genstande, for hvilke man kun kan forudsætte ringe interesse hos ham, og han kan ikke godt afholde sig fra at indskyde småbemærkninger og modsigelser i de andre medlemmers foredrag,¹ hvad ikke sjældent bringer formanden til at gribe efter klokken, hvorpå Tscherning sender ham et blik, som synes at sige: »Behøves ikke, jeg skal nok holde mig i skindet«. Når han så forlanger ordet, hvad der næsten sker flere gange under hvert møde,² bliver der straks en forventningsfuld stilhed i salen, og man ser, [at] både venner og fjender venter at høre noget interessant, en forventning, hvori de også sjældent skuffes. Han afventer imidlertid ikke denne forudgående stilhed, men tager ordet straks og knytter det sædvanligt på en overraskende og dog højst naturlig måde til de sidste ord af det foregående foredrag.³ Hans

¹ Barfod har s. 94 opbevaret mindet om det muntre forløb af en sådan afbrydelse i et af den grundlovgivende rigsforsamlings møder, hvorom det officielle referat tier. I aftenmødet 31. maj havde Tscherning lige sluttet et langt foredrag, og den kendte vestjyske bonde Ole Kirk havde begyndt at imødegå ham. Da Tscherning henkastede et par ord, »tillod Kirk sig at udbryde: »Hold din mund, du, indtil jeg får udtalt!« og fortsatte så i al rolighed, men under hele forsamlingens skoggerlatter, i hvilken Tscherning ikke var den mindst hjertelige deltager.«

² Efter Lauesgård talte Tscherning i den grundlovgivende rigsforsamlings 140 møder 264 gange. Endnu oftere talte dog Krieger (589 gange), Ørsted (385) og Algreen-Ussing (303). I samlingen 1850 havde Tscherning ordet 251 gange om 45 emner, 1850/51 305 gange om 46 emner osv. I samtlige 22 rigsdagssamlinger, den grundlovgivende, 2 overordentlige og 1 forenet medregnet, leverede han 4707 indlæg i folketingets forhandlinger, som skønsvist fyldte omtrent en sjettedel af Folketingstidendes 86,000 spalter for årene 1848—1866. Dertil kommer så hans taler og korte bemærkninger i 8 ordentlige og overordentlige rigsråd samt i de to »tyvemandsråd« 1854 og 1855, hvis protokoller er brændt.

³ Både afbrydelserne og denne skik at knytte sine indledende ord til forgængerens afsluttende minder om, at Tscherning foretrak samtaleformen for parlamentarisk skøntaleri. Han sagde det selv i folketingets møde 31/1 1851. Et andet medlem afbrød Tschernings foredrag; formanden ringede og sagde: »Jeg kan ikke tilstede disse afbrydelser«, hvortil Tscherning bemærkede: »Ja, det er vist, at de ikke kan tilstedes; men jeg er i øvrigt for min person taknemlig for dem« (sp. 4828). Tilsvarende ytringer lod han ofte falde i lignende situationer.

stemme er stærk, næsten for stærk for salen, klar og tydelig, et energisk liv strømmer over hans træk og igennem hans bevægelser, som han dog synes at måtte våge over, for at de ikke skal blive alt for heftige. Han udtaler sin mening med en sjelden åbenhed og bestemthed, med lige så lidt hensyn til venner som til modstandere, men dog bliver altid hans foredrag de besynderligste, man hører i tinget; ti ikke alene afbryder han ofte sin tale for med den største lethed at opfange og besvare modsigelser fra de andre medlemmer og derpå at vende tilbage til tråden i sit foredrag; men midt under disse synes der ofte at fødes nye ideer hos ham selv, hvilke kun står i en noget svag forbindelse med den omhandlede genstand, men som han dog kaster sig over og udvikler i kraftige træk, indtil han pludseligt synes selv at blive opmærksom på, at han har fjernet sig for langt fra den foreliggende sag, til hvilken han da højst behændigt knytter denne udflugt i tankens rige. Dog, det varer ikke længe, førend en ny idé påtrænger sig ham, og i dens forfølgning viger han atter bort fra hovedtanken, indtil han på ny bøjer ind på denne, som atter fortsættes en lille stund. Skønt hans ideer er meget langt fra at ligne får, har han dog ofte under sine foredrag forekommet os som en fårehyrde, der snart måtte vige til højre og snart til venstre for at jage de vildfarende dyr tilbage til flokken, som på samme tid drives fremad på den lige vej, kun noget langsommere, end det kunde ske, når disse udflugter til siderne ikke behøvedes. Imidlertid giver disse korte forfølgelser af nye ideer ofte hans modstandere våben i hænde mod ham; ti da han naturligvis ikke på stedet kan give dem en sådan udvikling og påklædning, at de kan blive forståelige og mindre stødende for modstanderne, så synes de ofte i deres første fremtræden absurde eller paradokse, og uden at berøve dem dette udseende, som de tværtimod søger at forhøje, kaster modstanderne dem senere tilbage på ham selv i forbindelse med beskyldninger for upraktiskhed, som virkelig er latterlige, når man stiller dem ved siden af de mange praktiske vink og sandheder, hvoraf hans foredrag næsten overstrømmer. Det er imidlertid ikke nogen ny taktik at søge at latterliggøre det, man ikke gerne vil indrømme eller ikke forstår. At skildre hans politiske karakter er vistnok overflødigt; ti selv hans fjender må indrømme, at han er den varmeste, mest begavede og urokkeligste ven af folkefriheden. De, som vil benægte det, ligner ham, der piskede havet i afsindigt raseri, fordi han ikke kunde beherske det.«

I Berlingske tidende 15/5 1869 gav Monrad, der jo kendte Tscherning bedre end de fleste, følgende malende skildring af ham:

»Vi er overbevist om, at folketingets tilkommende historieskriver vil kalde et af denne histories tidsrum det tscherningske. Tscherning er væsentlig taler og ikke skribent. Som skribent kommer alle hans mangler til syne, som taler forsvinder de vel ikke, men de dækkes og gøres usynlige af hans veltalenhed. Hvor ofte har ikke hans tale lydt i folketingsalen, buldrende, drønende, skumrende som en vild fos, altid fuld af tanker og rig på ideer. Vel stod tankerne

nu på hovedet og nu på benene, og vel kom ideerne snart på kryds og snart på tværs; men altid blev foredraget vægtigt ved et frisk, nyt og ejendommeligt blik på enhver sag. Forfatteren af disse linjer har ikke været nogen tilhænger af Tscherning, men ofte hans modstander; men han tilstår, at han meget ofte har udsat at danne sin endelige mening om en sag, indtil han havde hørt Tscherning udtale sig om den. — — Når Tscherning tog ordet, blev der altid en lydløs opmærksomhed; man vågnede op af sin dvale, og den allerinteressanteste samtale forstummede. Alle blev ingenlunde henrykte, mange blev vrede, forbitrede, men lysvågne blev alle. Så blev man nu og da revet hen af sin lidenskabelighed til at afbryde ham i talens løb med en eller anden bemærkning, uagtet det var en aftale mellem hans modstandere, at man ikke måtte afbryde ham, ti enhver afbrydelse gav hans tankegang fornyet kraft og flugt; derfor var afbrydelse ham også overordentlig kærkommen, han formeligt lurede på den, og hans øjne løb om i forsamlingen med et udfordrende blik, og ned slog han med hele sin kraft i det svageste kny, der kom fra den fjerneste krog i salen.

Dog den, der kun kender Tschernings optræden i salen, kender ikke mere end den halve side af hans virksomhed. Uden for salen, i udvalgene, blev den stride sø til en rolig, stærk, jævnt arbejdende strøm, der drev savskærerier, smedier osv. Hans flid var utrættelig, hans arbejdsdygtighed svigtede ham aldrig, han påtog sig de sværeste og møjsommeligste hverv og udførte dem med den største samvittighedsfuldhed. Det er en selvfølge, at han medbragte i udvalgene stor rigdom af nye tanker og anskuelser; men hermed forenede han en mærkelig takt for samarbejden, og da han var fri for den påståelighed, der har sin rod i forfængelighed, så vidste han at lempe sig og skelne mellem det væsentlige og uvæsentlige.

Dersom man havde en fortegnelse over de sager, der ved hans bistand er ført gennem folketinget, vilde man forbavses derover. Vi vil ingenlunde påstå, at Tschernings forudsigelser altid er gået i opfyldelse; men stundom er det hændt, og det i meget vigtige sager. Han har aldrig taget i betænkning at udtale sin mening klart og bestemt, hvor meget den end stred mod øjeblikkets offentlige mening.

Tscherning har i hele sin offentlige virksomhed lige fra begyndelsen, da han skrev om den almindelige værnepligt, vist den mest levende deltagelse for almenen eller menigmand, og det er lykkedes ham såvel i denne som i andre henseender at stille sig således, at han undgik endog det fjerneste skin af, at han skulde søge at drage nogen som helst fordel af sin virksomhed. Derimod forekommer det os rigtignok, at hans deltagelse for menigmand ofte har forledt ham til i sine udtalelser at tilsidesætte hensynet til alle de andre samfundsklasser, og medens vi nedskriver disse linjer, suser endnu »mandariner«, »oldermænd« osv. for vore øren. Vi må lægge særligt eftertryk på, at det var i udtalelserne;

ti i udvalgene og ved afstemningerne har han sædvanligvis været særdeles skånsom og hensynsfuld, navnlig lige over for alt bestående forhold.«

Endnu skal anføres nogle uddrag af den omtale, Tscherning har fået af en politisk modstander, Zodiacus (= P. Hansen), i hans »Parlamentariske stjernebilleder«; artiklen er skrevet 5. juli 1874, altså en uge efter Tschernings død:

»Den ydre optræden var vindende i højeste grad. Det store, smukt formede hoved med de spillende øjne, den høje pande og det kraftige, gråsprængte, i de sidste år næsten hvide hår bar præg af åndelig adel. Ryggen var lidt rund, og han ludede noget med hovedet; men alligevel var der elegance i hans holdning, og skønt gestikulationen var lidt ensformig, savnede den ikke naturlighed og liv. Stemmen var af en sjelden velklang, kraftig og gennemtrængende uden at være egentlig malmfuld, og når han i højde af lidenskab udtordnede sine sætninger, rullede ordene hen gennem salen som en vældig bølge. Udtalen var ikke alene tydelig, men smagfuld og så nuanceret, som det er sjældent at høre vort sprog; ejendommeligt for ham var den distinkte måde, hvorpå han prononcerede de ellers så ofte sløjfede læbekonsonanter, og fra hans læber gjaldede hvert l og rullede hvert r med en kraft som i svensk eller italiensk. Der manglede kun ét for af alle disse sjeldne indre og ydre egenskaber at frembringe en virkelig stor taler: den begrænsning, i hvilken efter det bekendte ord mesteren viser sig. Der var ingen ende på Tschernings talen. — — Når rigsdagen var samlet, gik Tscherning fuldstændigt op i den. Han mødte deroppe tidligt på formiddagen og holdt ud til midnat eller endnu længer, om det skulde være. Han lod sig vælge til et ubegribeligt antal udvalg. — — I finansudvalget havde han sin faste plads, og den mangfoldighed af poster, som greb ind i alle mulige ting, tiltalte ham særdeles meget. — — Men ved siden heraf var aldrig nogen større eller vigtigere sag henvist til et udvalg, uden at Tscherning var medlem deraf. Han mødte altid med militær punktlighed på slaget, var under hele forhandlingen i højeste grad med, kunde hele timer igennem med uformindsket livlighed deltage i diskussionen og udkaste nye ideer i bunkevis, og valgtes han så til ordfører, som ikke sjelden hændte, var man vis på en betænkning inden den korteste frist.« —

Som tidligere nævnt deltog Tscherning allerede som minister i rigsforsamlingens forhandlinger. Han har selv¹ sammenfattet sin indsats i dette arbejde således: »I denne [rigsforsamlingen] søgte jeg at fremme det forslag [til grundlov], som var indbragt, endnu inden jeg udtrådte af ministeriet, og som det påfølgende ministerium havde tilrådet kongen i det væsentlige at holde fast ved. Af forhandlingerne herom ser man imidlertid, at jeg personlig ikke billigede forslaget, der efter mine anskuelser omfattede en mængde bestemmel-

¹ E. p. I s. 44.

ser, som hørte hjemme i lovgivningen, men let kunde blive misforståede og bebyrdende i en grundlov. I samme forhold stod jeg til den anden vigtige sag, som behandlede i denne forsamling, loven om almindelig værnepligt. Også her søgte jeg at fremme den vigtige sags snarlige afgørelse, skønt jeg misbilligede den vej, man var gået, og selv tidligere havde foreslået en anden.« Han følte sig altså forpligtet til at vedgå arv og gæld efter martsministeriet. For korrekt at kunne gennemføre dette standpunkt deltog han under rigsforsamlingen ikke i bondevennernes partimøder¹ og genindtrådte først 25. oktober 1849 sammen med Drewsen i bestyrelsen for Bondevennernes selskab.² Hans stilling til forfatningssagen opfattedes da også som forskellig fra bondevennernes.³

Uviljen over den midlertidige værnepligtsforordning af 23. september kom allerede frem i rigsforsamlingens 5. møde, 28. oktober, hvor ministeriet blev spurgt, om det vilde sætte forordningen i kraft eller i stedet lade forholdet ordne ved den kommende lov om almindelig værnepligt. Tscherning erklærede under forhandlingen, at han havde ansvaret for forordningen, og at han ikke uden undseelse fortsat kunde have krævet værnepligt af nogle medborgere uden også at kræve den af de øvrige. Han vilde ikke vige et skridt, ikke en tomme i denne sag. Så stærke og varme var hans ord, at der ved talens slutning lød bravoråb fra flere sider i salen — vistnok for første gang under forhandlingerne i rigsforsamlingen.

6. november rejste Krieger det vidtrækkende spørgsmål, om det var rigtigt at vedtage en grundlov, når Slesvig ikke havde repræsentanter i forsamlingen. I den påfølgende forhandling fremsatte Tscherning først nogle almindelige betragtninger. »Vi må erindre, at vi befinder os på et ikke blot politisk, men også — og det er den vanskelige side af sagen — et socialt vendepunkt.« Selv vilde han derfor egentlig helst have nøjedes med en valglov og en deraf fremgået forsamling til at give »de love, som vi trænger til, og [afgøre] de livsspørgsmål, der vil være at afgøre.« Imidlertid havde ministeriet ikke ment at kunne nøjes dermed. Hvad det foreliggende spørgsmål angik, burde forsamlingen »huske på, at — — når man lader en dag gå tabt, nu da tiderne er urolige, og gæringen stor, tiden kan gå tabt, som det er sket hos vore naboer.«⁴ Det vedtoges da også med stort flertal, at grundlovssagen skulde fremmes uanset forholdene i Slesvig.

20. november godkendtes Knuth og Tscherning som kongevalgte medlemmer af rigsforsamlingen. Da Clausen hidtil havde været viceformand, men nu ved sin udnævnelse til minister fratrådte denne plads, skulde der vælges ny

¹ Ret og pligt 1860 s. 270.

² J. A. Hansen II s. 41 og Erslew III s. 415.

³ S. Høgsbro »Mit forhold til Grundtvig, Tscherning og Monrad« s. 52.

⁴ Gr. sp. 245.

viceformand. Valgt blev Hvidt med 83 stemmer, mens Tscherning fik 46, et tal, der nogenlunde svarede til venstres styrke i forsamlingen.

22. november spurgte B. Christensen under henvisning til en udtalelse i novemberministeriets tiltrædelseserklæring om dets landbopolitik, idet han nævnte bondevennernes gamle krav i den henseende. Indenrigsminister Bang lovede at meddele rigsforsamlingen, hvilke landboreformer regeringen med den næste lovgivende forsamlings bistand vilde søge at iværksætte, og nævnte eksempelvis ikke få af de krav, B. Christensen havde omtalt.¹ Under den videre forhandling frarådede Tscherning at fremsætte forslag om landboreformer for rigsforsamlingen, som burde være så kortvarig som muligt; landbolovgivningningen krævede derhos en grundig forberedelse. Der var heller ikke nogen aldeles øjeblikkelig trang til sådanne love. Over for talen om den stærke agitation i landbostanden spurgte han, om nogen del af forsamlingen var roligere end landborepræsentanterne. »Landboeren er konservativ, han vil ro og fred, og der er derfor ikke en mand i landet, som, når han forelægger landboeren et ufornuftigt mål at stræbe til, kan agitere ham. — — [Landboeren] har tid, fordi han er stærk; han kan vente åringer, fordi han har tid dertil, og fordi han ved, at det skal komme.«²

8. november havde ministeriet fremsat forslag til lov om almindelig værnepligt for alle voksne mænd på 22 år eller derunder. Kun præsteviede skulde være fritaget. Stilling skulde være tilladt, men de ad den vej fritagne indgik dog i forstærkningen. I § 5 bestemtes, at de, som var født før 1. jan. 1826, skulde være fritaget, »dog at de, som i henhold til vor anordning af 23. september sidstleden måtte ekstraordinært udskrives i anledning af den nærværende krig, bliver pligtige at udføre den tjeneste, hvortil de er udskrevet, så længe de bestående krigsforhold måtte gøre det nødvendigt.«

28. november stilledes der forslag om, at septemberforordningen skulde forelægges til særskilt behandling, så at ændringer kunde indføres. Dette modsatte Tscherning sig; forordningen var gældende lov og kunde ikke ændres, men kun omstødes ved ny lov. For øvrigt mente han, at modstanden ikke skyldtes formelle hensyn, men at man vilde nå »realiteten«. Da der hørtes nejråb, svarede han: »Vel! Jeg vil imidlertid tale med realiteten for øje, og det kan jeg med rette, ti jeg har været bestormet med trusler, trusler fra personer, som har sagt mig: hvis vi bliver udskrevet, skal du komme at bøde derfor, og det kan man ikke kalde formalitet, det er realiteten.«³ Ved afstemningen forkastedes forslaget, men dog kun med 77 stemmer mod 67.

¹ Barfod (s. 15) siger, at Bang ved dette svar pådrog sig højres had. 9/2 1849 nedsattes en landbokommission på elleve medlemmer, hvoriblandt tre bondevenner.

² Gr. sp. 375.

³ Ss. sp. 395.

Som 28. oktober talte Tscherning også under denne forhandling i stærk indre bevægelse, der gav sig udtryk både i minespil, stemmestyrke og optræden. Hans livlige gestikulation har Konstantin Hansen ikke overdrevet i billedet af den grundlovgivende rigsforsamling; i hvert fald fortælles der, at Tscherning under et skarpt ordskifte i krigsministeriet med en jysk deputation sidst i maj 1848 »sprang omkring som en kat i regnvejre.«¹ Herved og ved sin vældige stemme virkede han opildnende på venner og tirrende på modstandere. Zeuthen noterer således 28. november i sin dagbog, at Tscherning »skreg som besat«, og en anden højremand, prokurator Tvede,² blev så irriteret, at han efter en vistnok særlig rungende udtalelse af Tscherning råbte: »Højere!« og derved udløste latter hos talerens modstandere. Tscherning selv tog afbrydelsen meget sagtomt, men i næste møde gav to kaldsfæller, men ikke meningsfæller af Tvede, prokuratorerne G. Ågård og B. Christensen, udtryk for deres misbilligelse af næsvisheden.

Allerede 22. november havde Tscherning i forbigående udtalt, at det fremsatte forslag til værnepligtslov ikke tilfredsstillede ham.³ 9. december kunde formanden da også meddele, at Tscherning havde indsendt »Grundtræk til en organisation af en folkevæbning,«⁴ som viste, at han stadigt fastholdt sine oprindelige anskuelse om denne sag.

Første (»foreløbige«) behandling af værnepligtsloven strakte sig over ni møder, fra 18. december til 4. januar. Da Tscherning jo som minister havde været med at udforme forslaget og derefter som medlem af det nedsatte udvalg atter havde deltaget i drøftelsen deraf, holdt han sig noget tilbage under forhandlingerne. På given foranledning tog han dog krigsførelsen 1848 i forsvar over for angreb derpå, ligesom han søgte at retlede opfattelsen af, hvad den almenbevæbning vilde sige, som mange talte om uden efter hans mening at have indsigt deri. Almenbevæbning krævede både øvet og disciplineret mandskab, dygtige befalingsmænd og betydelige pengeofre og kunde derfor ikke tilvejebringes i løbet af kort tid, ligesom den forudsatte en dyb lighedsfølelse over for pligten til at deltage i landets forsvar. »En løst sammensat almenbevæbning er det sikreste middel til et slet forsvar.«

Da § 5 kom for, og veltalenheden havde fyldt to lange møder, ytrede han: »Turde jeg gøre det forslag at betragte det som et offer på fædrelandets alter ikke at tale videre i denne sag.« Der vedtoges da også afslutning med 66 stem-

¹ Vaupell s. 64.

² At Tvede var afbryderen, meddelte han selv 30. november (Gr. sp. 410). 18. december fik han sin straf, idet der fra venstre efter et indlæg fra ham råbtes: »Højere, højere!« efterfulgt af latter (Ss. sp. 507).

³ Ss. sp. 374.

⁴ Dette forslag tryktes som manuskript 1866 (E. p. I s. 45 note 1).

mer mod 47, efter at der var stillet en række ændringsforslag, deriblandt det at stryge hele paragraffen.

Spørgsmålet om stilling fremkaldte ligeledes en lang forhandling. Tscherning holdt derpå i overensstemmelse med sin gamle opfattelse (se s. 38). Da man gjorde gældende, at hæren på den måde vilde blive overfyldt med fattige og udannede personer og derved moralsk forringes, udbød han: »Er da almue slet?» og hævdede, at den i sandhed dannede vilde føle sig vel mellem almuen. »Lad os vel huske på, at den dannelse, hvis sag vi skal tale, ikke er den at have læst en hel del bøger, at have gået med visse klæder; men det er den, hvorved man igennem det, man har læst, igennem det, man har set, og igennem det, man har følt, er blevet et bedre og karakterfastere menneske, der forstår at bære livets omvekslinger.«¹ Han havde stødt nogle ved at sige, at soldater burde kunne bruges til alt, også til at lave mad, og det var i den sammenhæng blevet kaldt uværdigt for en kriger at lave bøf og børste støvler. Tscherning svarede: »Jeg tør sige om mig selv, at jeg kan lave bøfsteg, og at jeg har børstet mine egne støvler. Ingen mand er for god til at gøre den tjeneste, som krigen fører med sig, og at stege bøf kan være fuldkommen så vigtigt som at affyre sit skud; ti mange flere dør i krigen af mangel på god pleje end af de skud, som rammer.«²

Anden (»endelige«) behandling af værnepligtsloven tog endnu længere tid end første, den strakte sig over femten møder, fra 16. januar til 5. februar. Diskussionen om forordningen af 23. september var ved at blusse op igen, da krigsminister Hansen 20. januar greb ind og erklærede, at han ikke to måneder før våbenstilstandens udløb kunde give afkald på mandskab og derfor måtte kræve forordningen opretholdt. Desuden var der indkaldt så mange soldater af bondestanden, at den ikke kunde stille flere, og hvad købstæderne skulde yde af mandskab, kunde ikke kaldes ubilligt.

Efter denne udtalelse måtte modstanden mod forordningen opgives; men uviljen vendte sig så meget stærkere mod Tscherning, da han i et aftenmøde samme dag tog ordet for at forsvare sig mod forskellige angreb. Hans tale blev flere gange afbrudt af hyssen, og da han til slut erklærede at ville stemme mod samtlige ændringsforslag, hilstes denne udtalelse med latter. Men han veg ikke for uviljen og udtalte, at »det skulde gøre mig ondt, hvis det ikke skulde lykkes mig at se det svælg udfyldt, der i mange, mange år har stået gabende mellem de bedste borgere i staten. Dette har jeg stræbt for mere end nogen anden, og jeg skal til trods for, hvad der sker, stræbe derfor, indtil jeg når det. Fribårne er vi alle, og det er ikke trælleværk at føre våben for fædrelandet.«³

¹ Gr. sp. 701.

² Ss. sp. 727.

³ Ss. sp. 1050.

Til mødet 5. februar var der stillet forskellige ændringsforslag om at erstatte den nu så grundigt drøftede ordning med en almenbevæbning eller dog at indføre løfte herom i loven. Tscherning deltog ikke i mødet, hvor hans væbnings skrifter fra trediverne fra flere sider nævntes til støtte for kravet om almenbevæbning, mens modstanderne afviste hans ideer og søgte at påvise, at hans udtalelser i rigsforsamlingen tydede på, at han selv havde opgivet dem. Det var særlig oberst Fibiger, en af Tschernings modstandere fra november 1841, og oberstløjtnant Schlegel, hans rejsekammerat fra 1828, der udtalte sig således. Foranlediget heraf tog Andræ Tscherning i forsvar og hævdede, at der aldeles ikke var nogen modsigelse mellem hans gamle skrifter og nye udtalelser, selv om naturligvis de mange år havde sat deres spor i hans anskuelser om denne sag. Men rigtignok havde de, der nu krævede almenbevæbning, mere eller mindre uklare begreber derom.

Ved den endelige afstemning 10. februar vedtoges værnepligtsloven med 104 stemmer mod 5, heraf 3 tilhængere af almenbevæbning. To dage senere fik loven kongens underskrift. —

Grundlovssagen var jo rigsforsamlingens hovedopgave. Allerede 24. oktober, dagen efter åbningen, havde ministeriet forelagt udkast til grundlov og valglov. Den første overvejelse heraf foregik i de fem »afdelinger«, hvori forsamlingen i den anledning ved lodtrækning var blevet delt. Hver afdeling valgte senere to medlemmer til et grundlovsudvalg, hvortil hele forsamlingen 21. december yderligere valgte syv af sin midte. Af disse sytten hørte kun tre til venstre; Tscherning fik ikke sæde i udvalget.

Efter en meget langvarig udvalgsbehandling — venstre mistænkte højremedlemmerne for med vilje at trække sagen i langdrag — kom udkastet til første behandling i forsamlingen 26. februar. Denne behandling optog hele 36 møder og sluttede først 19. april. I 15 af disse møder drøftedes §§ 30—36, der handlede om rigsdagens sammensætning og valg. Ved anden behandling — fra 20. april til 16. maj — besluttede de samme paragraffer yderligere 8 møder.

Skønt Tscherning som nævnt følte sig i nogen grad bundet til det forelagte grundlovsudkast, gav han dog gang på gang til kende, at han hellere havde set en helt anden ordning, således som han året forud havde udviklet i brevet af 17. august til Holbækvælgerne. Som deri udtalt ønskede han en stærk kongemagt, mens han lagde ringe vægt på spørgsmålet om et eller to kamre, når blot ingen del af rigsdagen blev standspræget. Oprindeligt havde han ikke holdt så stærkt på fuldt gennemført almindelig valgret, men nu mente han, at sagen var afgjort derved, at rigsforsamlingen var fremgået af almindelige valg. For øvrigt ønskede han så få paragraffer i grundloven som muligt for ikke at spænde udviklingen i snøreliv; helst havde han nøjedes med »at udvikle og fortolke kongeloven«.

I dette grundsyn kunde han bedre mødes med højre end med centrum. Til gengæld skilte hans udpræget demokratiske standpunkt ham mere fra højre end fra centrum.

Tschernings konservativ-radikale eller, for at tale grundtvigsk, kongelig-folkelige indstilling måtte trods al forskel finde forståelse hos Grundtvig. Disse forsamlings to mærkeligste mænd var tørnet voldsomt sammen i det lukkede møde 16. november, hvor Grundtvig havde trukket det korteste strå. Vel noget af den grund så Grundtvig en tid skævt til Tscherning og yndede at titulere ham »det tapre medlem«, mens forhandlingerne om værnepligtsloven stod på. Men under grundlovsforhandlingerne gik han over til at sige »den ærede 28. kongevalgte«, Tschernings officielle benævnelse i rigsforsamlingen. Barfod fandt et betegnende udtryk, da han kaldte de to mænd »disse søskendelige grundforskelligheder, snart fjender, snart venner«.¹ Men der var den store forskel på deres stilling, at Grundtvig næsten altid havde modvind — han vidste det godt — hvorimod Tscherning trods sit formelle løsgængerstade udøvede stor indflydelse; venstre fulgte ham næsten altid, og ofte fik han desuden tilslutning fra centrum, undertiden fra højre.

Krieger, der var ordfører under den største del af grundlovsforhandlingerne, nævnede rentud dette forhold, da han 21. april under diskussionen om § 20 klagede over, at udvalgsflertallet »ikke alene mødte megen modstand fra en farlig side her i salen, men tillige fra ministeriet.«² Den farlige side var Tscherning, og han og ministeriet sejrede da også ved den lejlighed over udvalgsflertallet (se i det følgende).

Et andet udtryk for forsamlingens syn på Tscherning fremkom få dage efter, i mødet 1. maj. Dagen før havde Madvig på ministeriets vegne ret stærkt krævet vedtagelsen af det bruun-jespersenske ændringsforslag om landstingets sammensætning, det forslag, som også sejrede til slut. Men Madvig havde i sit foredrag på en stødende måde talt om »et til dels mere ved omstændighedernes end ved overtydningens magt samlet flertal« over for »et ved styrke og indsigt betydeligt mindretal.«³ Det første var venstre, det andet højre. B. Christensen og andre venstremænd havde harmfuldt spurgt, hvordan ministeriet turde opkaste sig til dommer over sligt, og stemningen i venstre var opbidet. Den følgende dag søgte Tscherning at gyde olje på bølgerne. »Det har gjort mig ondt, at mine ærede venner bag mig og rundt om mig har udtalt sig så meget skarpt i denne henseende; — — men dermed vil jeg ikke have sagt, at de jo kunde have grundet anledning til at udtale sig, som de gjorde — —. Vi har nemlig — — bestandig været i minoriteten og var nu så lykkelige pludselig at være kommet ind i en majoritet — — men så får vi på

¹ Barfod s. 112.

² Gr. sp. 2811.

³ Ss. sp. 2953.

en gang pludselig at vide, at det hjælper ikke noget, om vi end er nok så mange; vi er blevet vejet og fundet for lette. — — Jeg indrømmer, at vi er folk af ringe indsigt, ringe øvelse og dygtighed i det politiske liv; men jeg påstår, at der er meget få her, som har noget forud for os i denne henseende.«¹ Kort efter fik F. V. Schytte, der tilhørte højre centrum, ordet og udtalte, at Tscherning »rager højt op over mængden af det parti, hvortil han har sluttet sig; men netop derfor har den mening, hvortil han bekender sig, en stor betydning.« Schytte fortsatte i lignende stærkt rosende vendinger og vilde dermed godtgøre Madvigs ret til at antyde, at Tschernings meningsfæller fulgte ham mere eller mindre blindt; men da formanden, Schouw, gjorde opmærksom på, at slige udtalelser ikke just var tidssparende — Schytte havde nemlig kort forud været med til at stemme for forhandlingens afslutning — endte taleren brat med at sige: »Jeg vilde blot oplyse, at den ærede taler i mine tanker vejer meget i den omtalte majoritet.«²

Uden hensyn til tidsfølgen af de forskellige udsagn skal her gives en oversigt over Tschernings politiske grundtanker, som de kom til orde i rigsforsamlingen. Man vil finde dem i bedste overensstemmelse med hans fortid, som jo konsekvens var et hovedtræk i hans karakter; men samtidigt udviste han under forhandlingerne stor virkelighedssans og evne til samarbejde, hvorfor hans indsats i forsamlingens arbejde blev så betydningsfuldt.³

Tschernings ejendommelige syn på kongemagten bundede dybt i det 18. århundredes reformperiode, da kongen og »de store oplyste og dannede mænd stod på bondestandens side. Det er det, der har skaffet os en rolig udvikling gennem de sidste halvhundrede år« (sp. 2273). »Havde vi kunnet vedblive således at udvikle samfundet, så havde vi måske slet ikke behøvet at komme til den forandring, som nu forestår« (sp. 1899).

David havde kaldt det et spring i udviklingen at gå over fra absolutisme til demokrati. Tscherning svarede, at den danske absolutisme »var en nivellerende absolutisme, der forberedte demokratiet; og hvorefter kommer det, at vi alle er så demokratiske, som vi er? ti i virkeligheden findes der ikke én aristokrat iblandt os — det er, fordi absolutismen stod nu så højt over os, at vi alle blev nivelleret af den; og hvorfor er det, at kongen må hente sin magt, sin fulde magt i folkets dybde? — det er netop, fordi, mens vi har lidt, lidt dybt under den tilstand, har vi vundet en nærhed mellem kongen og folket, der kan og der ene kan benyttes. Det er netop, fordi vi ikke skal gøre spring i vor udvikling, at vi fremfor alt i verden ikke må vende tilbage til noget, der bliver privilegier, og skal vi undgå noget nu, da må det være — — en

¹ Gr. sp. 3009.

² Ss. sp. 3016.

³ I dette afsnit gives henvisningerne i teksten.

bekræftelse for den sætning — —, at de rige står som en klasse over de fattige« (sp. 1908).

»Alle er enige om, at kongemagten har en dyb rod i landet; men — — i det øjeblik vi tænker os, at noget af suveræniteten, endog nok så lidt, blev afgivet af kongemagten, så har den i sit væsen ophørt; ti kongemagten er kun stærk, så længe vi betragter den som personifikation af hele folket. — — Vi må erindre, at folket i én betydning vel er hos os og i os [rigsforsamlingen], men at det dog ikke er således det hele folk, at vi er folket i dets enhed; ti det ligger i enhver forsamlings natur, der kun kan udtrykke sig gennem majoriteter, at den ingen enhed kan være. Vi må altså, tror jeg, sørge for, at denne udelte suverænitet bliver hos kongen, og at han så sjældent som muligt kommer til at gøre brug af den ret, som kunde, i det mindste for et øjeblik, bringe den skæve anskuelse til veje, at han kunde være i strid med sit virkelige folk, og det bringer vi kun til veje derved, at vi ordner det maskineri, hvorved folket repræsenteres, således, at det i sig selv så vidt muligt finder midler til at bekæmpe de skæve anskuelser, — — der alt for meget bliver ensidige majoriteters. — — Der er mange levninger [mindretal], som vi skylder at værne om, og for disse levninger, må vi finde plads — — i det såkaldte landsting, hvilken skikkelse det så end får« (sp. 1900).

Da den nøgterne David fandt, at denne opfattelse af kongemagten var mystisk, svarede Tscherning, at det var »det konstitutionelle kongedømmes mysterium«, og at man enten måtte opretholde det eller gøre hele kongemagten til usandhed (sp. 1906).

Ud fra dette grundsyn søgte Tscherning efter evne at værgе kongemagten mod forringelse. Derfor holdt han over for venstre på det absolutte veto og modsatte sig med held grundlovsudvalgets nationalliberale flertal, der vilde have statsforretningerne fordelt mellem ministrene ved lov og ikke efter kongens bestemmelse (udkastets § 20 = junigrundlovens § 21; se herom s. 135), og som krævede statsrådets samtykke til kongens afskedigelse af embedsmænd (§ 21 = § 22), ligesom Tscherning fik nedstemt udvalgets tilføjelse til § 28 (= § 29) om, at kongen ikke måtte undtage nogen fra lovens bud. Derimod kunde han ikke sætte igennem, at embedsmænd skulde have regeringens tilladelse til at tage sæde i rigsdagen (§ 39 = § 60) og heller ikke hindre et absolut forbud mod censur (§ 72 = § 91).

Tscherning vilde altså gøre landstinget til talerør for mindretallene¹ og der-

¹ I overensstemmelse hermed modsatte han sig den bestemmelse, at når landstinget i to samlinger havde forkastet et forslag, som folketinget havde vedtaget, kunde dette forslag i tredje samling forelægges den forenede rigsdag og der vedtages med $\frac{2}{3}$ af stemmerne. Da landstinget nemlig kun skulde have halvt så mange medlemmer som folketinget, vilde det derved »aldeles falde igennem« (sp. 3270). Senere skal fortælles, hvorledes Tscherning allerede først i fyrreerne havde søgt at udforme regler om forholdstalsvalg, som kunde sikre mindretallenes berettigede indflydelse, men dengang ikke fundet tiden moden dertil.

ved skabe en modvægt mod folketingsflertallets ensidighed. Således kunde man undgå, at kongen for at beskærme mindretallene inddrog i partistriden; han skulde tværtimod hæves op derover og fra alle sider opfattes som udtryk for folkets enhed. Megen strid vilde være undgået, hvis landstinget siden 1849 havde hvilet på et sådant grundsyn.

Men så meldte spørgsmålet sig, hvordan landstinget i det øjemed skulde dannes. Tscherning hævdede, at man ikke kunde sige, at ved den og den besiddelse eller skat lå grænsen mellem dem, der besad politisk indsigt, redelighed og selvstændighed, og dem, der ikke besad disse egenskaber (sp. 1897). Så fandt han grundlovsudkastets begrænsning mere forsvarlig, at medlemmerne skulde vælges amtsvis, at man for at være valgbar skulde være fyldt 40 år og i det sidste år før valget have haft fast bopæl i det pågældende amt, samt at landstingsmændene ingen diæter skulde have.

Det vakte Tschernings interesse, da hans gamle bekendt, den stejle højremand Scavenius 8. marts, efter at man havde gennemdrøftet grundlovsudkastets tre første afsnit, der særligt omhandlede kongemagten, i udfordrende vendinger hævdede, at kongen ved dette forslag berøvedes al virkelig magt, så at en automat godt kunde udfylde hans plads. I stedet burde man beholde kongeloven med nogle ændringer, der især skulde gå ud på, at folket gennem rigsdagen fik afgørende medindflydelse på lovgivningen og finansstyret, samt at borgerne sikredes personligt mod regeringsvilkårlighed. Tscherning udtalte i den anledning, at »da jeg tidligere offentligt har vedkendt mig disse anskuelse, så er det min pligt også at gøre det her; men idet jeg gør det, må jeg også gøre den ærede kongevalgte rigsdagsmand [Scavenius] opmærksom på, at historien er gået fra os — — Kongeloven var i det væsentlige opgivet, før grundloven blev skrevet, og derfor anerkendte jeg det for praktisk ugørligt at få en sådan udvikling af kongeloven sat igennem« (sp. 1801).

Til den endelige afstemning om landstingets dannelse fremsatte Scavenius og Tscherning hver for sig ret ensartede forslag om, at landstinget enten skulde bestå af lutter kongevalgte, eller at kongen og folketinget i forening skulde vælge dets medlemmer. Begge tog dog forslagene tilbage før afstemningen, men da det bruun-jespersenske forslag til slut vedtoges med 127 stemmer mod 13, afholdt Tscherning sig fra at stemme, fordi det gjorde valgbarheden til landstinget afhængig af en vis indtægt eller skat.

Man kunde måske undres over, at Tscherning med sådanne anskuelse kunde bevare venstres tillid. Men bondestanden var dengang meget kongetro og kendte desuden Tscherning gennem Bondevennernes selskab og hans kamp for den almindelige værnepligt. Dertil kom hans venlige og jævne optræden og hans fra alle sider anerkendte uselvished.¹ Endelig fandt hans mærkelige

¹ I E. p. III s. 3 fortælles, at når jævne folk, hvad ofte hændte i disse år, havde søgt

samhu med menigmand gang på gang udtryk i rigsforsamlingen. Da således baron Zeuthen 9. marts udtalte sin ængstelse for, at Danmark »på nåde og unåde måtte give sig massen i vold«, indskød Tscherning: »Vi er alle i massen!« Og da det under behandlingen af § 71 (= § 90) blev foreslået at udelade slutningsordene »i almueskolen«, modsatte Tscherning sig dette; udtrykket passede netop »på en tid, hvor det, som vi — — beskæftiger os med, er at adle almuen, at bringe almuen til at blive, hvad den engang har været, og at få folket, det store folk, til at være almue« (sp. 3216).

Og selv om Tscherning ikke oprindeligt havde stået stejlt på kravet om lige og almindelig valgret, lod han sig på den anden side ikke imponere, da David henviste til, at alle Europas store politikere helt op i det 19. århundrede havde udtalt sig derimod. Tscherning svarede, »at medens jeg med stor fornøjelse og dyb erkendelse sætter dem over mig, sætter jeg dog tiden over dem. Den, der dømte for en lang årrække siden, bedømte ikke forholdene, som de nu er, og en mand, der har langt mindre indsigt og begavethed, end de havde, vil nu kunne sige det rette om, hvad hine mænd da så skævt« (sp. 1906).

Tscherning indrømmede, at »den anskuelse er falsk, der vil, at verden skal regeres uden aristokrater; kun skal enhver tid have sit aristokrati. Og den art af aristokrati, som vi nu forlanger, — — [er] den lovgivende magt gennem folkets repræsentanter, den lovgivende og den udøvende magt gennem kongen og regeringen og den dømmende magt, der tilsammen udgør statsstyrelsen« (sp. 2028).

Ved enevældens sejr blev de gamle stænder, feudaltidens aristokrati, trængt tilbage, og dannelse sattes i stedet for stand. »Et fuldstændigt, et velordnet bureaukrati, det er et resultat af en langvarig bestræbelse efter at sætte de mest dannede i spidsen for regeringen« (sp. 2034). Dette bureaukrati, embedsmændene, enevældens aristokrati skulde nu underordne sig den konstitutionelle tids nye aristokrati. Også derfor vilde Tscherning, at embedsmænd, der valgtes ind i rigsdagen, skulde have regeringens tilladelse til at forlade deres embeder under samlingerne. Fra denne opfattelse stammer hans kamp mod det magtlystne nationalliberale parti, hvis kerne jo udgjordes af embedsmændene.

Ligeledes var han på vagt over for alle bestræbelser for at give kirken politisk indflydelse. Statsrådsprotokollen 7. april viser, at da Monrad foreslog at give kirken en synodalforfatning, udtalte Tscherning sig »mod begrebet af en

råd hos Tscherning, vilde de ikke sjældent betale ham derfor, og når han afviste dette, hændte det er par gange, at vedkommende ved afskeden søgte at stikke en specie i hånden på et af børnene. Tscherning blev da vred og bad den pågældende forsvinde hastigt med sine penge; men når synderen var ude af døren, lo han, så tårerne løb ham ned ad kinderne. Senere skal nævnes et eksempel på, at han også afviste gaver fra rige folk. Fru T. s. 195 gengiver følgende ytring af Frederik d. syvende: »I må ikke tale ilde om Tscherning; han er min bedste mand, ti han har aldrig bedt mig om noget.«

statskirke i en konstitutionel stat«. Og da grundlovsudvalget med Hall som ordfører (Hall var ordfører for udkastets syvende afsnit) foreslog en ny § 64 (= § 80) sålydende: »Folkekirken forfatning ordnes ved lov, efter at betænkning er afgivet af et af kongen anordnet kirkemøde,« gik Tscherning imod den sidste sætning som »en formelig indskrænkning i tilkommende rigsdages lovgivningsfrihed« (sp. 2516). For øvrigt var han heller ikke særlig stemt for den første sætning i § 64,¹ og han frarådede en af udvalget foreslået § 66 b (= § 83): »De fra folkekirken afvigende trossamfunds forhold ordnes nærmere ved lov.« Han fandt, at de to paragraffer tilsammen egentlig sagde: »Vi vil i grunden slet ingen religionsfrihed have; ti når vi virkelig sætter disse to paragraffer i udførelse, så kommer vi til ikke at kunne have anden frihed i troen end den, som kan skaffe sig en betryggelse ved lov« (sp. 2555). Ved afstemningen fik han dog kun held til at fjerne bestemmelsen om kirkemødet fra § 64.

Derimod sejrede han på et andet kirkepolitisk område. Udvalgets flertal havde foreslået følgende § 66 d: »De til kirken, skolen eller milde stiftelser henlagte eller skænkede ejendele og midler kan ikke anvendes til noget fremmed øjemed.« Fem udvalgsmedlemmer, deriblandt de tre venstremænd, var dog imod denne bestemmelse. Tscherning optog med stor kraft kampen derimod. »Kirken står i samme forhold til staten som ethvert andet lønnet institut; det er kun en egen måde, hvorpå kirkens budget er indrettet; det kan gerne være, at den tid vil komme, hvor væsentlige forandringer i det kan foregå, så at de [kirkens midler] med god nytte kan anvendes andetsteds. — — Det faste gods gik altid over [skiftede ejere] med statens formål, og om man ikke havde betragtet det således [tidligere], så vil man finde det nødvendigt nu, hvis man ikke vil stille kirken uden for staten eller som en stat i staten. — — Når man først betegner visse besiddelser som kirkens grundlovmæssige besiddelser, vil man komme til at gøre en revision af den måde, hvorpå kirken har mistet en betydelig del af sit gods, og man vil komme til at kræve ikke lidt tilbage« (sp. 2566—67). Til disse mere økonomiske betragtninger føjede han andre af idémæssig art. Under et muligt »sammenstød mellem de materielle og åndelige interesser — — reddes de åndelige interesser ikke derved, at man søger at få dem opretholdt i visse ejendomme. — — Her er aldeles ikke tale om den religiøse kirkes stilling; men spørgsmålet er om den finansielle kirkes stilling. — — Kirken i sin renhed og fattigdom kan man derfor have samme agtelse for som i den fjerneste tid, da der ikke bestod nogen institution af denne art« (sp. 3363—64).

¹ Tscherning ønskede, at staten skulde inddrage de kirkelige midler og deraf understøtte folkekirken, men at denne i øvrigt uden rigsdagens indblanding skulde være selvstyrende ligesom de andre anerkendte trossamfund; kun derved opnåedes fuld trosfrihed. Herom handler en lang række af hans artikler i Nørrejysk tidende efter 1866.

For at komme paragraffen til livs (under forhandlingen var dens ordlyd blevet ændret) foreslog Tscherning at indskyde nogle få ord, så at den fik følgende formulering (de fremhævede ord er hans tilføjelser): »De kirken, skolen og milde stiftelser tilhørende og af private skænkede midler kan ikke anvendes til noget for giverens bestemmelse fremmed øjemed.« Dette ændringsforslag fik han i første omgang vedtaget med 67 stemmer mod 65, og så havde paragraffen mistet sin tilløkkelse og blev forkastet med 127 stemmer mod 7. Ved den endelige afstemning blev ganske vist Tschernings forslag forkastet med 61 stemmer mod 60, idet formandens stemme gjorde udslaget; men til gengæld forkastedes udvalgsflertallets forslag med 71 mod 53.

Ud fra dette grundsyn talte Tscherning vel ikke imod, men stemte imod en af B. Christensen og Glerup foreslået sognsbåndsløsningsparagraf sålydende: »Ethvert medlem af folkekirken kan i alle ministerielle handlinger henvende sig til hvilken præst i denne kirke, han vil. De nærmere bestemmelser i denne henseende fastsættes ved lov.« Forslaget faldt med 81 stemmer mod 53. Og da Grundtvig vilde have slettet den bestemmelse i § 66 (= § 82), at de, der ikke yder bidrag til et i landet anerkendt trossamfund, skal yde det til skolevæsenet, forsvarede Tscherning bestemmelsen, for at ingen skulde »unddrage sig andel i det kirkelige samfund for at slippe for at betale nogen afgift dertil.« Det syntes ham dog rimeligt, at sådanne penge tilfaldt fattigvæsenet, fordi det var tvivl underkastet, om kirken skulde sørge for skolen, men altid havde været en af kirkens hovedopgaver at sørge for de fattige. Men han stillede ikke forslag derom.¹

Adelen fandt han som stand ufarlig og behandlede den derfor lemfældigt. Under forhandlingerne om § 78 (= § 97), der afskaffer enhver forret, som i lovgivningen er knyttet til adel, tittel og rang, vilde nogle helt afskaffe selve disse begreber. Tscherning frarådede det.² »Dersom det danske folk er et myndigt folk, vil man ikke behøve at afskaffe adel, titler og rang, ti da vil de ikke blive eftertragtet; og er det danske folk ikke et myndigt folk, er de for det et behageligt legeværk, hvormed det fordriver tiden, hvormed man morer sig i det selskabelige liv, uagtet de ingen væsentlige fortrin giver, da er det for tidligt at berøve det dette legeværk« (sp. 2633).

§ 79 (= § 98), der forbyder at oprette nye len, stamhuse og fideikom-

¹ Høgsbro skriver s. 55, at Tscherning »vilde fremfor alt have de til kirken henlagte pengemidler inddraget i statskassen. Når dette var sket, måtte biskopper og præster handle med menighederne, som de vilde. Disse skulde da nok få dem til at være skikkelige. Ellers kunde jo menighederne tage sig andre gejstlige. Hans egen forbindelse med kirken bestod i, at han hvert nytår sendte sognepræsten det befalede offer.«

² I N. t. 13/6 1874 fortalte Tscherning, at han i statsrådet mæglede mellem kongen, som ønskede adel, tittel- og rangvæsen opretholdt, og de ministre, som ønskede det afskaffet, og derved fremkaldte den affattelse, som paragraffen fik.

misgodsder, begrundede Tscherning pædagogisk. »Det er et motiv til en slet opdragelse, at en dreng ser, at hvor stor en stympet han end bliver, vil han dog blive en formuende mand« (sp. 2668).

Over for de adresser, som næsten alle købstæder indsendte om en særlig købstadsrepræsentation i rigsdagen, og de forskellige forslag i samme retning, der fremkom i forsamlingen, hævdede Tscherning, at de danske købstæder ingen særlig politisk betydning havde, og i økonomisk henseende var de ikke i udpræget grad industriens sæde, når man så bort fra København, som nok skulde hævde sig politisk; Lyngby, Frederiksværk, Silkeborg og andre fabrikscentre var jo landdistrikter. Handelen havde købstæderne, hvis deres beliggenhed var gunstig derfor; i modsat fald vilde lovbestemmelser intet gavne. By og land trængte gensidigt til hinanden; en særlig politisk købstadsrepræsentation vilde let sætte splid mellem dem (sp. 2031—33).

Den nye statsskik søgte Tscherning at værgemod fremtidige vanskeligheder. Han var nogenlunde ene om at modsætte sig den af udvalget foreslåede, senere så skæbnesvangre § 28 b (= § 30) om provisoriske love. Han fandt bestemmelsen overflødig, fordi den grundlovfæstede en selvfølge; men netop derfor kunde den let forvirre den rette forståelse af statsmyndighedernes indbyrdes forhold. Ved afstemningen fulgtes han dog kun af én mand, G. Winther.

Derimod fik han nedstemt en af udvalget foreslået slutningsparagraf, der lød: »Alle love og anordninger, der er i strid med grundlovens bestemmelser, er for så vidt uden gyldighed.« Han gjorde opmærksom på, at ved en sådan bestemmelse sattes i virkeligheden den dømmende magt over den lovgivende, idet domstolene fik ret til at afgøre vedtagne loves gyldighed. Det var den samme farlige ret, som de franske parlamenter havde haft og misbrugt før revolutionen. Han fik medhold af Ørsted, mens forsamlingens andre store jurister bestred hans opfattelse. Tscherning brugte her samme fremgangsmåde som ved § 66 d, idet han gav paragraffen gift ved med 65 stemmer mod 55 at få begyndelsen ændret til: »Alle *hidtil udkomne* love« osv.; den således uskadeliggjorte paragraf forkastedes derefter med 114 stemmer mod 1, der tilmed beroede på en fejltagelse.

Det er allerede nævnt, at Tscherning ved den endelige afstemning om det bruun-jespersenske forslag om landstingets dannelse afholdt sig fra at stemme. Forslaget blev vedtaget ved en overrumpling. Venstre havde fremsat sit eget forslag og hidtil talt imod det bruun-jespersenske; men partiet blev klar over, at den almindelige valgrets venner kun kunde tabe ved, at forhandlingerne trak i langdrag, og i et partimøde lørdag d. 5. maj vedtog det derfor følgende mandag at sætte sit samlede stemmetal ind for nævnte forslag som det mest antagelige blandt dem, der havde udsigt til at sejre. Denne beslutning blev hemmeligholdt for alle uden for partiet og derfor vistnok også for

Tscherning. Men han har sikkert med en vis tilfredsstillelse set sine bønder, anført af B. Christensen, til almindelig forbløffelse gennemføre deres manøvre uden mindste vaklen.¹ Selv svarede han sammen med Ørsted »Stemmer ikke«.

Under behandlingen af valgloven, der varede fra 18. maj til 4. juni, stillede Tscherning en lang række ændringsforslag; mange af dem tog han tilbage inden afstemningen, og af resten forkastedes de fleste. Det var, som om han nu mod slutningen var ved at blive træt.

I ét spørgsmål ydede han dog en stor og vægtig indsats. Efter den nye grundlov skulde man jo svare en direkte skat til stat eller kommune af mindst 200 rd. for at være valgbar til landstinget. Det blev nu foreslået i valglovens § 54 ved beregningen af skattebeløbet at medtage en række ydelser, men ikke tienden og bankhæftelsesrenten. B. Christensen havde stillet ændringsforslag om, at også disse ydelser skulde medregnes. Herom kæmpedes der gennem hele tre møder. Tscherning talte gentagne gange med stor kraft og dygtighed for ændringsforslaget.² Han hævdede, at tienden var skat til kirken, og da staten ejede kirkegodset (det havde han jo kæmpet for at slå fast), ejede den også tienden, som således blev skat til staten. Kongetienden gik tilmed direkte i statskassen (sp. 3534). Det »skattefrie« hartkorn ydede ikke tiende, men det gjorde det »skattepligtige«. Spydigt tilføjede han: »Det er vel en af de grunde, hvorfor man så lidt vil tage hensyn til tienden her« (sp. 3541). I sin første tale havde han beråbt sig på en autoritet som Jacob Mandix (sp. 3525 og 3541), og da David selvsikkert erklærede, at ingen kendte forfattere regnede tienden med blandt direkte skatter til stat og kommune, henviste Tscherning i sin sidste, største og grundigste tale om denne sag til et værk af Brinck-Seidelin, der sad som medlem i forsamlingen, og til tyskeren Rotteck (sp. 3786).³

Han havde oven i købet den tilfredsstillelse, at Brinck-Seidelin, der nærmest var højremand, i en kort tale gav ham medhold. Da imidlertid ministeriet gennem Madvig gjorde sagen til et kabinetspørgsmål, tog B. Christensen med Tschernings billigelse sit ændringsforslag tilbage. Ganske vist optog Grundtvig det, men det forkastedes med 93 stemmer mod 23; blandt de 93 var imid-

¹ Ørsted skrev i »Prøvelse af de rigsforsamlingen forelagte udkast til en grundlov og en valglov« s. 483, at han først den dag indså, »hvor tætsluttet, hvor vel og klogeligt anført denne del af rigsforsamlingen er.«

² Zeuthen skriver herom i sin dagbog 22. maj: »Tscherning kulminerede med sofismer. Det viste sig her, hvor farlig han kan blive i en tilkommende forsamling, som består for det meste af udannede folk, der ikke har indsigt nok til at skelne mellem det sande og falske, når det fremstilles på en blændende måde, hvortil han har et stort talent.«

³ Jacob Mandix, Ingemanns svigerfader, var nationaløkonom og rentekammerdeputeret. Ludvig Chr. Brinck-Seidelin var dengang amtsforvalter i Hjørring, senere chef for revisionsdepartementet. Karl W. R. v. Rotteck var en kendt tysk historiker, nationaløkonom og liberal politiker.

lertid B. Christensen, Tscherning og en række andre venstremænd. Udvalgsforslaget vedtoges derefter med 67 stemmer mod 46, hvad der giver et rigtigere billede af stillingen.

5. juni underskrev kongen grundloven og afsluttede derefter rigsforsamlingens virksomhed i et højtideligt møde, det 144de, når fire lukkede møder medregnes. Valgloven underskrevs 16. juni.¹

¹ Kort før rigsforsamlingens slutning fik Tscherning lejlighed til at give et bevis på sin tjenstvillighed over for venner. Lehmann, der efter sin afgang som minister var blevet amtmand i Vejle, blev efter slaget ved Kolding takket være egen dumdristighed arresteret af slevigholstenerne og holdt fængslet i Rendsborg. Mens han opholdt sig der, blev hans svagelige hustru dødssyg, og han bad da om fjorten dages løsladelse for at kunne tage afsked med hende. Statholderskabet stillede imidlertid uantagelige betingelser for at gå ind herpå og afslog også et ædelmodigt tilbud af en ven, en anset købmand i Hamborg, om personlig at være gidsel under Lehmanns fravær. Tscherning skrev da til hertugen af Augustenborg og tilbød sig som gidsel, »hvis det kunde fornøje dem at have en martsminister« i fangenskab. Heller ikke dette tilbud blev modtaget. Ved engelsk diplomatisk indgriben fik Lehmann dog til sidst den fornødne orlov og kunde således være hos sin hustru de sidste par uger før hendes død 26. juni. Efter begravelsen vendte han tilbage til fængslet og sad der til 11. august (O. Lehmanns efterladte skrifter II s. 413 f.).

6. DEN FØRSTE RIGSDAGSPERIODE.

I den grundlovgivende rigsforsamling havde Tscherning formelt indtaget et løsgængerstade; men at han i virkeligheden stod på bøndernes side, var vitterligt for alle. Allerede i de unge år havde han jo viet sit liv til arbejdet for at fylde kløften i det danske samfund ved efter evne at fuldføre det halvgjorte bondeudfrielsesværk og hæve landbostanden op til at være folkets middelklasse. Mere og mere havde han i de senere år nærmet sig opgaven, ikke mindst gennem Bondevennernes selskab. I martsministeriet og rigsforsamlingen havde han taget det afgørende skridt som en af hovedmændene for gennemførelsen af den lige og almindelige valgret og hovedmanden for gennemførelsen af den lige og almindelige værnepligt. Men derved havde han på afgørende måde forspildt sin tidligere yndest i den hidtidige overklasse, hvortil i denne sammenhæng også byboere hørte.

Han var selv fuldstændig klar over dette. Sidst i juli 1849 skrev han til Monrad, der som biskop på Lolland-Falster havde iagttaget »de kjoleklædtes« vrede over valgloven: »At martsministeriet er forhadet, ved ingen bedre end jeg, som lever i hadets middelpunkt, København, og bor ved middelpunktets middelpunkt, det latinske lavs lavshus, universitetet; desuden får jeg endnu af og til anonyme skrivelser, som slutter sig til dette had, jeg bliver truet på gaden, ja man kommer personligt til mig i mit hus og gør mig bebrejdelser af den natur, at jeg må erindre vedkommende om, hvor nær der er til trappen, og hvor redebon jeg er til at kaste uartige folk på hovedet ned; så jeg kender det godt, men ved lige så godt, at klagen over valglov og konstitution kun er et påskud, fordi man skammer sig over at klage over værnepligtsloven; her er skoene, der trykker, det siger slige besøgere med stor fripostighed. Bønderne, hedder det, var født til at være soldater; det er rå folk, for hvem det kan være nyttigt; men vi dannede, hedder det, vi er fri født, det er krænkende, at vore børn skal underkastes de samme vilkår som hine rå folk. Valgloven er til hinder, fordi man ikke kan få disse forhold gjort om igen; den er modbydelig, fordi den virkelig indlemmer den hele klasse frigivne i samfundet og giver den lige rettigheder med de andre klasser. — — [Dette] har landbobefolkningen godt fat-

tet; i rigsdagen [rigsforsamlingen] har de godt set, hvor få af de rigsdagsmænd, der ikke tilhører deres klasse — — skønt valgt af deres majoritet, der stod fast ved de opgavers løsning, som skulde udgøre hjørnestenen i deres tilkommende friheds- og udfrielsesbygning; — — dette i forbindelse med københavnernes¹ og de københavnske bladets frække klager over bonderegimente på en tid, da disse folk med så stort mådehold brugte den magt, der var dem givet, har overtydet dem om, at modstanderne, om de kom til magten, vilde ikke spare nogen møje for at bringe almuen, bondealmuen, tilbage til den stilling, som den er i begreb med at arbejde sig ud af. Den siger og vist med rette: den, som ikke til fulde er med os, den er imod os. — — Når De siger, at De næsten er tilfreds med at finde de kjoleklædte misfornøjede med martsministeriet, så kan jeg ikke sige det samme; det hverken bedrøver, tilfredsstillende eller overrasker mig, jeg vidste det forud; jeg sagde min kone d. 23. marts, da jeg kom hjem fra slottet, at hun måtte være fattet på, at dette kom, om ikke noget værre; ti jeg vidste så godt, som jeg ved det nu, at det os overdragne hverv var parret med næsten uoverstigelige vanskeligheder, og at vi havde så mange misbrug, så mange fordomme at brydes med, at det kun lod sig gennemføre på vor personlige anskuelses [anseelses] bekostning, at vore bedste gerninger vilde blive lønnet med had mere end med kærlighed, og at først vore efterfølgere vilde høste æren og nytten af vore bestræbelser. Men det glæder mig ikke at få et nyt bevis på menneskesamfundets råhed, på dannelsens ringe moralske kraft, ringe magt til at besejre egennyttens.«²

Tscherning vidste således, hvad han gik ind til, da han en månedstid senere fik opfordring til at stille sig som en af bøndernes kandidater ude i Holbæk amt, bonderejsningens arnested. At det ikke blev i Holbækkresen, som året forud havde haft bud efter ham, men i den ved valgloven nydannede Svinningekres, skyldtes ikke mindst Jens Gregersen.³ Denne havde lært Tscherning at kende gennem Bondevennernes selskab og i den grundlovgivende rigsforsamling. Da nu nogle bønder i omegnen vilde have Jens Gregersen til folketingsmand, afslog han dette og anbefalede i stedet Tscherning. 12. august holdt den »valgkomite«, som efter opfordring af bestyrelsen for Bondevennernes selskab var

¹ I »Gleerup og hans forhold til bondevennerne« fortæller Tscherning, at »rigsdagsmændene af bondestanden havde ondt ved at finde kvarterer, hvori de kunde leve umolesteret; flere af dem blev hånet i breve uden navn, hvilket de til dels tog dem nær, indtil jeg viste dem, jeg fik, hvori man truede med at hænge mig.« Neergård I s. 640 fortæller, at sidstnævnte voldsomme fremgangsmåde endog blev foreslået offentligt, idet der en morgenstund i november 1850 rundt om i København fandtes opslået proklamationer, hvori borgerne opfordredes til at hænge Tscherning, sprænge rigsdagen og give kongen hans uindskrænkede enevælde tilbage.

² E. p. III s. 9—14.

³ FHa. 1927 s. 9 f.

dannet i Svinningekresen som andetsteds, møde i Jens Gregersens gård, hvor det vedtoges at tilbyde Tscherning kandidaturen; dog vilde man først nærmere undersøge stemningen rundt om i kresen; derfor afgik den skriftlige opfordring først 27. august. Tscherning betænkte sig ikke længe; allerede 28. august meddelte han valgkomiteen, at han med glæde modtog opfordringen, og samme dag sendte han Jens Gregersen dette brev:

»Min kære Jens Gregersen.

Da det er i Deres valgkres, man opfordrer mig til at lade mig stille som valgkandidat til folketinget, så har jeg ikke villet undlade at skrive Dem disse par linjer for at udtrykke min beklagelse over, at De trækker Dem tilbage; ti sandelig, vi har ikke et sådant overflod af pålidelige mænd, at vi kan uden beklagelse savne en af de pålideligste, og om jeg til nød kunde påtage mig at tale for os begge, så kan jeg ikke stemme for to, for så vidt som mine ord i mange tilfælde vil savne at gøre det indtryk, som de gør i mange sager, når de udtales af en mand af selve standen og faget; men jeg skal gøre mit bedste, og De, som selv har været med at råde til at kalde mig, må vide, hvad De har gjort. Da jeg imidlertid ikke vil fortrænge den forrige rigsdagsmand, men nok afløse ham, så venter jeg på valgdagen at finde Dem mellem de mænd, som anbefaler mig til valgforsamlingen.

Deres særdeles hengivne

A. F. Tscherning.«

16. september samledes valgkomiteen atter hos Jens Gregersen og vedtog endeligt at opstille Tscherning og virke for hans valg. 12. oktober holdtes i Svinninge et offentligt prøvevalg, der havde samlet 3—400 mennesker. Fra modstandernes side var man klar over, at Tschernings valg var givet; men man ønskede dog »at lægge en betydelig modvægt i vægtskålen«. Efter at lærer Hansen fra Hagedsted havde anbefalet Tscherning, talte denne i halvanden time. Han gav en fremstilling af de politiske forhold fra 1846 til efteråret 1849 og udtalte, at martsministeriet langtfra havde betragtet delingen af Slesvig som noget, man ønskede, men kun som den sidste udvej af forhandlingerne for at få fred. Han tilhørte det parti, man kaldte bondevennerne; men ingen måtte tro, at han vilde fremme én stands interesse på de andre stænders eller på hele samfundets bekostning. Det almene vel var det mål, hvorefter han sigtede, og han vilde søge at nå dette mål ved at bidrage sit til at skaffe kongemagten kraft og folket frihed og velvære. Landboforholdenes bedre ordening vilde han vie sin tid og kraft. Men først og fremmest vilde han bede vælgerne være overbevist om, at han ikke vilde række hånd til nogen pludselig eller uretfærdig omvæltning af det bestående. Ingen lovgivning vilde være i stand til at sikre folket et fuldstændigt velvære; hver enkelt borger i landet måtte her bidrage

sit og det især ved at beflitte sig på nøjsomhed og vogte sig for misundelse. De store og mægtige i landet måtte give det første eksempel herpå, og præsterne havde i religionen, når de vilde tage sig af deres menighed som sande sjælesørgere, det bedste middel til at fremkalde et sådant sind hos almuen. Man måtte give tid og vise tålmodighed, men ved siden deraf også vise udholdenhed i sine forsætter.

Efter at Tscherning havde talt, blev ordet givet til landvæsenkommisær Liebach fra Aggersvold, der havde tænkt at stille sig som kandidat for de større jordejere; men da han følte sig nogenlunde beroliget efter at have hørt Tschernings tale, vilde han trække sin kandidatur tilbage.

Så trådte husmand, snedker Chr. Schultz fra Aggersvold frem og erklærede, at han agtede at stille sig ved det kommende valg i Svinninge. Han gjorde det ikke, fordi han havde noget imod oberst Tscherning, men fordi han som arbejder troede, det var godt, at nogen af alle stænder stillede sig, da der så var flere at vælge imellem. Han troede også, det var sikrest for en husmand at stemme på en mand af deres egen midte; en sådan vidste dog bedre end de rige og fornemme, hvad det betød at gå til hove med brødposen på ryggen. For øvrigt måtte ingen tro andet om ham, end at han var en bondeven, selv om han stillede sig imod Tscherning. Han havde i ord og gerning bevist, at han var bondeven, ja han havde endog derover pådraget sig forfølgelse,¹ hvorover han dog kun bekymrede sig lidt, eftersom han jo vidste, at vor herre Jesus selv var blevet forfulgt af alle dem, der havde magten. Han vilde vedblive at være bondeven, og han vilde opfordre vælgerne til at slutte sig til Bondevennernes selskab, idet han forsikrede, at hvis det gik over styr, vilde vi alle komme »på møddingen«.

Ved den påfølgende prøveafstemning fik Tscherning alle de afgivne stemmer.²

På valgdagen, tirsdag d. 4. december, anbefalede Tscherning af lærer Hansen og Jens Gregersen. Tscherning talte nogenlunde som 12. oktober. Han indskærpede på ny, at man kun ved besindighed, tålmodighed og udholdenhed kunde vente at gennemføre betydelige reformer. Bondestanden måtte hæves til en oplyst og velstående middelklasse, og den vilde blive det, når der blev givet både de åndelige og de materielle kræfter lejlighed til harmonisk udvikling. At åbne denne lejlighed var lovgivningens sag, at benytte den måtte væsentligst overlades til de enkelte individer og samfundets egen fri stræben.

Snedker Schultz, der havde to husmænd til anbefalende stillere, erklærede

¹ Se herom FHa. 1913 s. 42 f.

² Først efter at hans valg således praktisk talt var sikret, genindtrådte Tscherning som tidligere nævnt i bestyrelsen for Bondevennernes selskab. Han søgte altså ikke støtte for sin kandidatur gennem den stilling.



Maleri af C. A. Jensen 1850.
Bestilt af H. Puggård som gave til hans svoger A. Hage.
Nu på Frederiksborg.

efter Tschernings tale, at han trak sin kandidatur tilbage, hvorefter Tscherning enstemmigt og under stærkt bifald kåredes som Svinningekresens første folketingsmand. »Valghandlingen i Svinninge d. 4. december var,« skrev en vælger, »et vidnesbyrd om, hvad ordet formår, når det har sit udspring fra tankens fylde og klarhed og fra viljens renhed. At en enighed lig den, der samlede vælgerne om Tschernings person, fremdeles må blive fremherskende i Svinningekresen, så ofte det almene vel gør fordring derpå, dertil give Gud sin velsignelse.«

Som det gik ved valget 4. decbr. 1849, sådan gik det ved de følgende otte valg op til 1866: Tscherning kåredes hver gang uden modkandidat, selv når hans vælgere var uenige med ham om vigtige spørgsmål. Her var knyttet et tillidsbånd, som kun Tscherning selv kunde løse. 26. febr. 1853 stillede han sig i Lyngby, dog uden at opnå valg; i Svinninge valgtes da gmd. Hans Jensen, Kundby, med 462 stemmer mod Jens Gregersen, der fik 206. Men allerede 27. maj s. å. valgtes Tscherning på ny i Svinninge og var så kresens folketingsmand til 28. juli 1866, da han for stedse tog afsked med rigsdagsgerningen.

I efteråret 1848 var Tscherning flyttet fra Gammeltorv til Hauserplads, hvor han boede til 8. maj 1854. Hjemmet var i disse år mødested for en række venstrepolitikere. Fru Tscherning fortæller herom (s. 153—156): »Da han [Tscherning] stod som folkepartiets vigtigste leder på den tid, mente han, at han var selvskreven til at samle disse forskellige folk hos sig. Vi gjorde da en liste, og hver anden uge blev der så indbudt til middag ti af de herrer. — Således skiftedes mellem folk som gamle Drewsen, Lehmann, Monrad, Grundtvig, Balth. Christensen, Barfod, J. A. Hansen, Andræ, Schack, Oppermann, Rovsing, ja hvorledes kan jeg nu huske, hvem de alle var! To, tre, fire bønder var med hver gang: O. Nielsen, Jens Gregersen m. fl. Af og til var kaptajn Læssøe, Ploug og konsul Hage mellem de indbudte.¹

Vort bord var kun til tolv personer, og der serveredes aldrig mere end to retter kraftig mad og dessert. Vort service, vor lejlighed og fremfor alt vore små midler strakte ikke til mere; hvem der ikke kunde være tilfreds dermed, måtte holde sig tilbage. — —

Der var også en livlig animeret stemning, og det var mig ofte en stor glæde at følge med og tage del i samtalerne. Det var mig en rig erstatning for den besvær, disse idelige gentagelser af små selskaber voldte mig, der vilde

¹ At fru Tscherning også har nævnt Gleerup blandt gæsterne, men at hans navn er faldet ud ved en trykfejl, synes at fremgå af en fodnote s. 154. — Forfatteren H. E. Schack var folketingsmand 1848—53, professor L. H. F. Oppermann 1849—61 og skolebestyrer Chr. Rovsing 1849—52. Gdr. Ole Nielsen, Havsgård ved Gentofte, var landstingsmand 1850—66 og medlem af bestyrelsen for Bondevennernes selskab 1848—54. E. p. III s. 43 nævnes yderligere som gæst ved disse sammenkomster matematikeren Adolph Steen, folketingsmand for Slagelse 1849—52 og senere valgt i København.

have været mig endnu besværligere, dersom ikke min moder havde været i huset hos os og havde taget sig af vore tre børn.

Om disse middage varede én eller to rigsdagssamlinger, mindes jeg ikke; men da lidt efter lidt flere af disse herrer faldt fra menigmandspartiet, der havde givet dem deres stemmer ved valgene ifølge bondepartiets ledere, foretrak Tscherning at stille en almindelig opfordring til hvem, der havde lyst at komme, en gang om ugen til aften. Der indfandt sig i reglen mange, mest bønder. Jeg husker godt, hvorledes stuerne var, når disse mange mænd med de transmurte støvler forlod vor dagligstue, hvor de havde siddet og dampet enten cigarer eller dårlig pipetobak og spyttet enten i bakker eller i krogene og drukket øl eller punch til.

Til en sådan aften havde jeg enten en kold oksesteg eller kalvesteg, et stort fad kartoffel- eller rødbedesalat, skåret smørrebrød, enten en hjemmebagt æble- eller lagkage, dertil kander med varm punch og et par flasker rødvin. Punchen var den mest yndede. Vor pige fandt alt dette kør-ind skrækeligt: »Fruen sagde, De levede stille! Det vil jeg nok sige!« Hun blev ked af det, og jeg tilstår, det trættede også mig, især det år, jeg gik svanger med min anden søn, og jeg foreslog, at det nu skulde være den sidste vinter, hvilket det også blev.¹

Balthazar Christensen svigtede aldrig de aftener og tog gladeligt imod alle disse ham godt kendte bondemænd; især udbrød han i glæde, når Jens Gregersen kom med piben i lommen. Ja, piben var hans tro ledsager; op af den lange vadmels frakkelomme stak den frem, og når han vel var kommet til sæde i lænestolen med spyttebakken ved siden, kom den frem, og han dampede lystigt. Gregersen var Tschernings stadige stiller ude i Holbæks anden. Der havde han sin gård i Kundby. — — Vi lå oppe i øverstestuen, når vi besøgte dem, i den brede seng, der var for kort til Tscherning, så han sagde, at han måtte ligge efter diagonalen.«

Fru Tschernings beretning om disse politiske sammenkomster viser, hvorledes Tscherning søgte at skaffe rigsdagsbønderne politisk støtte fra andre samfundslag og menneskelig oplivelse og udvikling ved samvær med mænd med en videre åndelig horisont. Men beretningen viser rigtignok også, at forsøget mislykkedes. Dels var vel den sociale afstand endnu for stor, dels satte både den indre og navnlig den ydre politik snart skel mellem Tscherning og mange venstremænd uden for bondestanden, ikke mindst den »sproglig-nationale« del deraf.

Med rette kaldte fru Tscherning sin mand folkepartiets vigtigste leder på den tid. De andre bondeførere stod i disse år afgjort i anden række i forhold til ham. B. Christensen fandt sig vel tilpas som Tschernings virksomme hjælper; J. A. Hansen havde mere svært ved at indordne sig under Tschernings ledelse

¹ J. A. Tscherning fødtes 9/4 1853. Disse sammenkomster er altså ophørt i foråret 1853.

og yndede af og til at indtage mere yderliggående standpunkter. Men også han forstod, at partiets anseelse stod og faldt med Tscherning; »obersten« kunde selv de bitreste modstandere ikke nægte deres respekt.

Allerede i den første rigsdagssamling — fra 30. januar til 29. juni 1850 — fandt Tscherning det arbejdsfelt, som skulde blive et af hans vigtigste, finansloven.¹ Som tidligere nævnt havde han ved begyndelsen af sin offentlige løbebane tænkt på at sætte ind med en kritik af det dårlige finansstyre i Frederik d. sjettes sidste årtier, men vendte sig i stedet mod væbningsvæsenet for derved at vække nationalfølelsen, hvad jo finansiell kritik ikke egnede sig til. Under Kristian d. ottende var der sket betydelige økonomiske fremskridt, men stadigvæk herskede dog alvorlige misforhold på dette område. Dertil kom nu den vanskelige overgang fra enevældens rentekammer med dets traditionsbundne, træge maskineri og de mange smuthuller for personlige begunstigelser til et konstitutionelt finansministerium. Og endelig havde krigen naturligvis sat finansstyret på den alvorligste prøve.

I alle disse vanskeligheder var Tscherning den rette vejbyrder; såvel medfødte evner og karakteregenskaber som erhvervet indsigt og erfaring gjorde ham i fortrinlig grad skikket dertil. Ikke mindst hans uhyre arbejdskraft, frygtløse saglighed og fra alle sider anerkendte personlige uegennyttighed skabte ham hurtigt en urokkelig autoritet på dette område.

Da rigsdagen samledes så langt hen på vinteren, blev finansloven for året 1850/51 først forelagt 8. februar. Tscherning stillede straks det betydningsfulde forslag, at tinget skulde underkaste loven en første behandling, før udvalg ned-sattes. Han vilde benytte denne lejlighed til at rejse en almindelig, navnlig for hans partifæller blandt bønderne vejledende forhandling om denne vigtige lovs indhold og hovedlinjerne for den ny tids finansstyre. Trods modstand fra bl. a. Monrad gik hans forslag igennem, og han udviklede så i en lang række indlæg sine anskuelse om disse forhold; under de tre finanslovsbehandlinger havde han ordet ikke mindre end 44 gange.

Tscherning vilde have alle offentlige midler ind under rigsdagens kontrol og afgørelse. Alle de mange særlige fond, som var vokset frem i fortiden og nu levede deres af finansstyret uafhængige liv, skulde optages på finansloven. Navnlig kirken, universitetet og Sorø akademi rådede over så store midler, at disse institutioner mere eller mindre kunde være sig selv nok. En del embedsmænd lønnedes dels af staten, dels af de særlige fond og dels ved sportler. Sådanne embedsmænds løn og tal kunde derfor ikke fastsættes nøjagtigt på finansloven, og således kunde venstres krav om sparsommelighed på dette område ikke fuldt gennemføres. Ej heller kunde administrationen af det meget jorde-

¹ Alb. Olsen »Studier over den danske finanslov 1850—64«.

gods, som de nysnævnte institutioner ejede, bringes ind under rigsdagens indflydelse og reformeres således, som bondestanden ønskede det.

Særlige vanskeligheder voldte de militære budgetter, både fordi krigen endnu ikke var endt, og normale tilstande indtrådt, og fordi de pågældende embedsmænd med ministrene i spidsen længst muligt afviste rigsdagens indblanding. Især optrådte general Hansen stejlt og udfordrende. På dette område var Tscherning imidlertid så sagkyndig, at hans kritik ikke var let at afvise. Og skulde besparelser indføres, måtte det først og fremmest være her; af en udgift på 19 mill. rd. gik næsten den ene tredjedel til militærvæsenet; en anden tredjedel tog statsgældens forrentning og afdrag; resten skulde dække alle statens øvrige behov.

Allerede under første finanslovsbehandling fremsatte Tscherning en række angreb på den hidtidige administration med krav om ændringer og navnlig besparelser. Han opfordrede undervisningsministeren til at indrette universitetet sådan, at det mere søgte at sprede oplysning i hele folket end frembringe en mængde embedssøgere, der vilde blive skuffede og misfornøjede, hvis embedernes antal indskrænkedes. I et senere foredrag hævdede han, at en hel del underordnet kontorarbejde kunde udføres af billigere arbejdskraft, en slags »skrivende håndværkere«, der ikke burde anses for finere end »filende håndværkere«.¹ Han krævede Danmarks diplomatiske repræsentation i udlandet nedbragt, når tiderne tillod det. »Vi må aldrig glemme, at Danmark lidt efter lidt er blevet lille, fordi det har givet sig ud for at være alt for stort.«² Han fandt det urimeligt, at det kgl. teater årligt kostede staten 75,000 rd. Sorø akademis store midler burde anvendes bedre, en del således til et underordnet universitet i Jylland.³

Efter at denne første behandling havde varet tre dage, nedsattes efter forslag af Tscherning et finansudvalg på femten medlemmer, hvoraf seks venstre, deriblandt Tscherning, otte centrumsmænd og en konservativ, David. På Tscherning stemte 58 af tingets 100 medlemmer — der blev dog kun afgivet 87 gyldige stemmer — mens David fik 81, og centrumsmanden Otterstrøm 85 stemmer. Tscherning fik således i det væsentlige kun venstres stemmer, mens David og Otterstrøm fik stemmer fra alle partier. Monrad valgtes til udvalgets formand, hvad han for øvrigt var år efter år helt op til 1859, og C. E. Fenger blev dets ordfører. Men da betænkningen afgaves 27. april, bar den Tschernings

¹. F. 1850 sp. 749.

² Ss. sp. 614.

³ Under finanslovens 2. behandling omtalte han et af Monrad fremsat forslag til anvendelse af nogle af Sorø akademis midler til »et moderne demokratisk ridderakademi« til videre uddannelse af »almueskolelærerne som vort nye ridderskab« (F. 1850 sp. 4084). At han dog var — eller blev — noget betænkelig ved dette nye ridderskab, skal senere omtales.

præg. Som han i modsætning til Monrad havde anbefalet under første behandling, foreslog betænkningen ikke store øjeblikkelige besparelser, men søgte derimod at lægge grund for kommende reformer, idet den udtalte forventning om indskrænkninger i de højere ministerielle embedsmænds tal, ønskede statens jordegods solgt til fæsterne m. m. Det var »Tschernings ånd, der svæver over hele betænkningen, han har på en måde overlistet en del af udvalgets medlemmer og drevet dem længere ud, end de ønskede det, hvad de rent principielle og politiske synspunkter angår.«¹

Betænkningen mødte imidlertid modstand ved finanslovens anden behandling; særlig Krieger gik imod de mange »fromme ønsker« om fremtidige administrationsreformer. Her overfor veg Tscherning, som i det hele vilde gå småt frem og navnlig ikke vilde rejse en »finanskrig«. Så det endelige resultat blev ikke stort.

Finansloven sendtes til landstinget 17. maj. Dette klagede over den korte tid, som var levnet det til behandlingen, og gjorde demonstrativt tilløb til nogle ændringer, men vedtog dog slutteligt loven i folketingets affattelse.

Resultatet af arbejdet med denne første finanslov blev altså finansielt set ringe for venstre, men politisk havde partiet vundet adskilligt. Det blev efterhånden fast skik, at 1. behandling gik forud for udvalgsnedsættelsen, hvilket gav oppositionen, hvortil venstre stadigt hørte, en årligt tilbagevendende lejlighed til at fremsætte kritik og krav over for regeringen. Fremdeles havde partiet formuleret de grundsætninger, det krævede gennemført i finansstyret. Og endelig havde folketinget lært ikke at forhaste sig med at sende finansloven til landstinget; herved sikrede det sig den altovervejende indflydelse på denne »lovenes lov«, mens landstingsbehandlingen mere og mere blev en formsag.

Tscherning havde i denne første samling vundet sin faste plads i finansudvalget. Han var den eneste folketingsmand, der var medlem af dette udvalg i alle årene fra 1850 til 1866; 1859—63 og 1865—66 afløste han Monrad som dets formand. Hans stigende anseelse på dette område ses af de stemmetal, hvormed han indvalgtes; de første gange fik han stort set kun venstres stemmer, men fra oktober 1852 valgtes han med højeste eller dog et af de højeste stemmetal med undtagelse af oktober 1854, da han kun fik 50 stemmer, og december s. å., da han valgtes i en af afdelingerne og ikke i salen. Årsagen var hans stilling til ministeriet Ørsted. I 1864 og 65 valgtes medlemmerne ved forholdstalsvalg.

Den landbokommission, som Bang havde nedsat 9/2 1849, havde stillet forslag om en række landboreformer, hvoraf nogle gennemførtes allerede i denne samling. Således blev uligheden i offentlige byrder mellem privilegeret og upriviligeret hartkorn udjævnet. I kommissionen havde B. Christensen og de to an-

¹ Alb. Olsen s. 45.

dre repræsentanter for bondevennerne modsat sig, at der ydedes erstatning for privilegiets bortfald. Men da Tscherning i folketinget talte for erstatning for den egentlige skattefriheds vedkommende, gik B. Christensen og nogle af bondevennerne over til hans standpunkt, mens J. A. Hansen og andre af partiet var derimod.

Under 1. behandling af denne lov fremsatte Tscherning en af sine ejendommelige vidtrækkende udtalelser, idet han sagde, at »det ikke er nok, at vi arbejder på [at] — — kunne udføre mere korn, flæsk og smør, men — — vi skal sørge for så vidt muligt, at enhver mand i landet finder lejlighed til ved sit arbejde at skaffe sig tilstrækkeligt af brød og smør og flæsk at spise.«¹

Plakaten af 5/5 1848 om jords afståelse til fattighuse m. m. skulde nu bringes i lovs form. Tscherning fandt, at der yderligere burde tillægges fæstere ret til at overlade jord til sådan bebyggelse efter samråd med jordejerne og således, at disse fik rimelig erstatning derfor. Det havde nemlig vist sig, at de som regel ret konservative sogneforstanderskaber ofte var temmelig uvillige til at fremskaffe byggegrunde til husvilde landarbejdere, hvorfor disse enten blev tvunget til at flytte ind i pligthuse mod at gøre dagsværk ud over rimelige grænser eller også måtte flytte bort fra kommunen, fordi de ikke kunde få tag over hovedet. Tscherning formede denne tilføjelse som en tillægslov til regeringsforslaget. Monrad tog imidlertid stærkt til genmæle og erklærede, at Tschernings forslag »skjuler i sig en socialistisk rod, idet vi, når vi vil gå videre hen ad den vej, hvortil det fører os, ikke alene kommer til at påtage os denne forpligtelse til at skaffe dem tag over hovedet, men tillige må skaffe dem arbejde.«² Han opfordrede derfor tinget til at nægte forslaget overgang til 2. behandling. Tscherning blev ham ikke svar skyldig. Han gjorde opmærksom på, at forslaget ikke var møntet på ludfattige folk, men udtrykkeligt tog sigte på sådanne, som kunde stille sikkerhed for den til en beskeden bolig fornødne byggesum eller i det mindste huslejen for et år, altså netop mennesker, der havde eller måtte antages at kunne skaffe sig selv arbejde, men manglede husly. Og hvad »den socialistiske rod« angik, sagde han: »Det kan ikke hjælpe at udkaste mod mig udtryk af denne art for at skræmme mig tilbage; jeg frygter ikke en smule for at sige, at for så vidt socialismen ved lovlige midler stræber hen til at ordne samfundet på en for individerne passende måde, så er jeg socialist, og så er vi socialister, så mange vi sidder her i denne sal, eller vi er store egoister, som sørger kun for os selv; der er i den civiliserede verden imellem at ordne samfundet med al den flid og selvopofrelse, man kan, og at sørge for sig selv ingen fornuftig adskillelse.«³ Ved den påfølgende afstemning sendtes forslaget til 2.

¹ F. 1850 sp. 1438.

² Ss. sp. 5684.

³ Ss. sp. 5711.

behandling med 49 stemmer mod 28. På grund af tidens knaphed nåede det dog ikke at komme videre inden samlingens slutning. I den følgende samling fremsattes det på ny, men gik ikke igennem.

Endnu skal fra denne samling nævnes et voldsomt sammenstød mellem Tscherning og Grundtvig. De var nu ellers som regel ret venlige mod hinanden; bondevennerne havde støttet Grundtvigs valg i Præstø 4/12 1849,¹ og fru Tscherning nævner jo da også i sine erindringer Grundtvig blandt de rigsdagsmænd, som af og til var gæst ved deres middagselskaber. Under en forhandling 27. april om ansvaret for den ulykkelige kamp ved Eckernførde forargede imidlertid Grundtvig Tscherning ved at gå skarpt i rette med marineminister Zahrtmann og true ham med rigsretstiltale. Dette fremkaldte et lidenskabeligt svar fra Tscherning, et svar, som viste, at der endnu sad en brod i hans sind efter holmgangen med Grundtvig 16/11 1848. Han erklærede, at Grundtvig var medskyldig i nederlaget som en af dem, der havde fordret umuligheder og krænket dem, som havde udvist besindighed. »Det er engang på tiden, at vi kommer ud af dette trylleri, som binder vor tunge, så at vi ikke tør forsvare vore handlinger, vi, som ikke lader os drive letsindigt fra den vej, vi har betrådt, fordi man skriger højt og forlanger at bide i månen med tænderne. Jeg taler her min egen sag, idet jeg taler andres; ti jeg har hørt til dem, som forlangte at spare Danmarks kræfter til den nyttige tid og bruge dem forsigtigt; men jeg har hørt en mængde ubesindige klager og skrig, fordi man ikke kastede dem ud uden at beregne, til hvilken nytte det kunde være i det øjeblik, man brugte dem. Således er det gået her; man har forlangt det, som til den tid var umuligt, man har forlangt det med høje råb, man har formået folk til at gøre det, og man har berøvet de mænd, som kommanderede der, den besindighed, som de skulde have i det øjeblik, man fordrede det af dem.«²

Grundtvig svarede ret spagfærdigt, at hans tale og skrift ikke havde øvet mindste indflydelse på krigsbegivenhederne, og at tiden alene kunde dømme mellem Tscherning og ham. Den må vel siges at have givet Tscherning medhold: fordi Danmark ikke havde ødt sin militære kraft i en håbløs kamp mod overmagten, evnede det efter freden i Berlin 2/7 1850 at nedkæmpe slesvigholstenerne og deres mange frivillige tyske hjælpere.

Tscherning har senere³ nævnt som grundlinjer i den politik, han i disse år søgte at gennemføre, »at støtte regeringen i alle udenlandske sager — —; at underordne de indre anliggender under de ydre, så længe staten var i trængsel; men i øvrigt vilde man arbejde med al kraft for at frembringe de reformer, som dels var bebudet i grundloven, og dels på det nøjeste sluttede sig til

¹ H. F. Rørdam »Peter Rørdam« II s. 149.

² F. 1850 sp. 3660.

³ Ret og pligt s. 278 og 274.

den nye samfundsorden; at virke for sparsomhed i statsforvaltningen så meget som muligt og ved siden heraf fremkalde folkets selvvirksomhed.« Reformarbejdet skulde gå ud på »jævnt fremadskridende reformer, at fremkalde vane til at gå underhandlingsvejen med regeringen, at tage det tålelige, hvor man ikke kunde få det bedre.«

Denne moderate og ministerielle politik mødte vanskeligheder både i partiet og udenfor. Af partifællerne gik som tidligere nævnt J. A. Hansen af og til ret skarpt mod ministeriet; og naturligvis havde de venstremænd, som ikke var bønder, svært ved at godkende Tschermings syn på »bureaukratiet«, som flere af dem selv tilhørte, ligesom adskillige heller ikke delte hans opfattelse af, hvordan forholdet til hertugdømmerne skulde ordnes. Mere og mere skilte disse »sproglig-nationale« sig ud og gled over mod centrum; det gjaldt t. eks. Glee-
rup. Disse forhold svækkede og formindskede efterhånden partiet.

Dertil kom, at ministeriet kun i ringe grad viste sig erkendtligt for den støtte, venstre ydede det. Tscherning siger herom:¹ »Havde ministeriet vist mindst påskønnelse mod partiet i dets forhold mod dets medlemmer, så havde sagen været lettere; men langt fra at handle således viste de heller tilsidesættelse, ja de viste gunst mod dem, der faldt fra, og det er vanskeligt at finde selvopofrende folk nok mellem embedsmænd, der vil have forbedring, embedssøgende af stilling og af lyst, der har den afholdende opofrelse, som behøves for under slige omstændigheder at holde fast ved et parti, der kun skaffer skam og skamflekker til tak for sin hengivenhed og opofrelse for den gode sag. Det er mere at undres over, at så mange holdt fast ved partiet, end at der faldt adskillige fra.«

Et grelt eksempel på ministeriets uvilje mod venstre afgiver et brev,² som indenrigsminister Rosenørn i maj 1851 efter aftale i statsrådet sendte udenrigsminister Reedtz, der var rejst til Varsjav for at stemme kejser Nikolaj venligt over for Danmark. Brevet, der ganske vist netop var affattet for at kunne bruges i nysnævnte øjemed under forhandlingerne med kejseren og hans udenrigsminister, gav en fremstilling af den indre danske politik i de to første rigsdagssamlinger og søgte herunder at skyde skylden for de demokratiske foranstaltninger på venstre og særligt på bondevenerne og deres fører Tscherning, »en mand med højst farlige egenskaber, med meget uklare retsbegreber, men fri for pekuniær egennytte og således end mere sikker på at hævde sin stilling.« I modsætning dertil sagdes centrum at tælle »mange agtværdige, fædrelands-kærlige, til dels indsigtfulde og enkelte begavede mænd;« dets fører Monrad var »vel ingenlunde nogen i enhver henseende ufarlig politisk karakter, men — — dog gennemtrængt af en stærk overbevisning om nogle af betingelserne for en stats tilværelse, navnlig om autoritetens nødvendighed, og havde en fremherskende tilbøjelighed til at modsætte sig Tscherning.«

Når Tscherning her sagdes at have meget uklare retsbegreber, sigtedes der

¹ »Glee-
rup og hans forhold til bondevenerne.«

² Neergård I s. 548—49 og 607.

måske til hans syn på fæstegodset. Dettes overgang til arvefæste eller selveje var jo et hovedpunkt på bondevennernes program. 22/6 1850 var Tscherning i folketinget tørnet sammen med den konservative overretsassessor Mourier desangående. Denne havde været medlem af den bangske landbokommission og var der gået imod bondevennernes krav på dette område. Under en forhandling nævnte dag om pligtarbejdets afløsning for huse på landet havde han talt om den skadelige agitation, der havde sat splid mellem de større og mindre ejendomsbesiddere og bibragt bondestanden en grundfalsk forestilling om fæstebondens medejendomsret til sin gård. Tscherning svarede hertil bl. a.: »Når man vil tale til os, som kaldes agitatorer i landboforholdene, så skal man tale til os om den agitation, vi bruger, og det er den, vi bruger, at vi siger: I jorddrottlige herrer, I har ingen fuld ejendomsret, og I har ingen ret til at udelukke en stor del af befolkningen fra at kunne have hus og hjem her i landet,¹ og derimod skal der tages de behørigte forholdsregler igennem lovgivningen. Det er vor agitation, og vil det ærede medlem vide, hvordan vi er kommet dertil, så er vi kommet dertil, fordi der er mænd eller har været mænd i landet, hvis hverv det var at varetage en lovgivning, som de ikke har varetaget, som ikke har ydet den beskyttelse, der skulde gives til den klasse, der her er tale om«. Han henviste til etatsråd Estrups bog,² der slutter med at sige: »Fæstebesiddelse er en tvivlsom stilling, en tvivlsom kontrakt, et tvivlsomt forhold, som står på overgangen mellem ejendom og leje.«³

Måske har Rosenørn også tænkt på nogle udtalelser, som Tscherning fremsatte i den følgende samling 12/11 1850 under drøftelsen af en indkomstskat, som finansminister Sponneck havde foreslået. Det var en skat af nogenlunde samme procent på alle indtægter undtagen de allerlaveste. Tscherning, der var tilhænger af indkomstskat og derfor ønskede den bedst mulig, mente, at den foreslåede skat meget snart vilde vække uvilje blandt småfolk, og at det derfor var bedre at forebygge denne uvilje ved straks at gøre skatteprocenten stigende for større indtægter. »Jeg spørger, om det billige og retfærdige ikke virkelig er det at lade enhver betale af det, han kan undvære. — — Når man kun bliver stående ved at tage i et passende forhold der, hvor der er noget at tage af, så er det dog den eneste udvej, man har, og det er dette, jeg bebrejder denne lov, at den forsøger meget for meget at tage, hvor intet er at tage, og meget for lidt at tage der, hvor der er noget at tage. — — Den, som erhverver meget, han nyder meget mere gavn af [statens] beskyttelse end den, der erhverver kun lidt.«⁴

¹ Egentligt drejede forhandlingen sig jo om landarbejdernes kår.

² H. F. J. Estrup »Om livsfæste i Danmark« s. 3 kalder fæstet en »synderlig indretning, svævende mellem eje og leje«. Tschernings gengivelse dækker altså meningen, men er ikke ordret.

³ F. 1850 sp. 6851—52.

⁴ F. 1850/51 sp. 1147.

Disse udtalelser vakte stor forargelse. Sponneck fandt, at de »aldeles ikke er forskellige fra det, som de socialistiske statsøkonomer forstår ved en progressiv indkomstskat, hvorfra der kun er et lidet skridt til kommunismen,«¹ og David erklærede, at sådanne principper »fornægter al retfærdighed og statsklogskab og må føre til en udviklingen hæmmende og staten ødelæggende vilkårlighed.«²

Tscherning svarede ganske roligt: »Ja vel, det var socialisme og kommunisme så meget, som det er nødvendigt for at leve i den europæiske luft. — Den, som påstår, at 2 pct. er det, der skal tages af al indtægt, lige så godt af den højeste som af den laveste, og gennemfører et system af den art til den yderste konsekvens, han er lige så nær ved det absurde som den, der prøver på at opstille en progression, hvorved han til sidst kommer til at tage alt af den største indtægt. — Det skal vi ikke glemme, idet vi går ind på denne lovs grundprincip, at vi her skal dele imellem misundelse og gerrighed.«³

Monrad tog denne gang mere overlegent på sagen og fandt, at der i virkeligheden ikke var så stor uoverensstemmelse, at man skulde »kaste hinanden sådanne vægtige ord som socialisme eller kommunisme i hovedet; ti derved rammer den, som udslynger disse ord, i virkeligheden kun sig selv.«⁴

Et forhold, der antageligt bidrog meget til ministeriets uvenlige holdning over for bondevennerne, var disses stilling til grevinde Danner. Kongens ønske om at ægte sin hidtidige elskerinde havde mødt stærk modstand hos ministeriet. Af et brev fra B. Christensen til Tscherning, skrevet 9/8 1850, to dage efter at vielsen havde fundet sted, ses, at venstre havde drøftet spørgsmålet, og at Tscherning herunder havde hævdet, »at fru D.s forhold til Hans majestæt var et fortjenstligt, fordi hun umiskendeligt aldrig havde draget ham nedad, men vel opad i sin væren, og fordi hun umiskendeligt havde bidraget til at fastholde Hans majestæt i folkelig retning, og at menigmandspartiet derfor ikke i mindste måde kunde ville finde noget anstødeligt i, at et formeligt ægteskab fandt sted.« Dette havde B. Christensen et par dage før vielsen meddelt kammerherre Berling, der havde søgt underretning hos ham om venstres stilling til fru Danners ophøjelse. To dage efter vielsen, altså den dag brevet blev skrevet, var Berling kommet igen og havde efter grevindens udtrykkelige ordre meddelt, »at hun, komme hvad der vilde, vilde gøre sit for at fastholde det frihedsværk, hun håbede engang skulde hædre kongen i historien.«⁵ Den således oprettede

¹ F. 1850/51 sp. 1158.

² Ss. sp. 1168.

³ Ss. sp. 1199—1202.

⁴ Ss. sp. 1214.

⁵ E. p. III s. 34 f. En række breve sammesteds, vekslede mellem Tscherning og B. Christensen i sommeren 1851, viser, hvorledes førstnævnte med B. Christensen og Berling som mellemmand støttede grevinden i hendes vanskelige stilling. 24. juli skrev han, at kongen burde sikre hende økonomisk. »En grundformue af 30 til 50,000 rd. og årligt

forbindelse mellem grevinden og bondevennerne kunde naturligvis ikke forblive hemmelig og gjorde dem ikke mere yndede af deres politiske modstandere. At kongen derimod satte pris derpå, viser den omstændighed, at han ved taflet efter rigsdagssamlingen 1850/51 drak det første glas med Tscherning (Neergård I s. 695).

Den anden ordinære rigsdagssamling varede fra 5. oktober 1850 til 20. marts 1851. I et af de første møder spurgte B. Christensen, hvilke lovforslag ministeriet agtede at forelægge rigsdagen, og særligt, om der kunde ventes forslag til en ny kommunallov og en lov om fæstefløsning på statsgodset. Indenrigsministeren svarede benægtende på det sidstnævnte spørgsmål; kommunal-loven krævede omfattende forarbejder, som endnu ikke var afsluttet; men han vilde med interesse imødesee mulige private forslag på dette område.

B. Christensen indbragte så 21. oktober et forslag til en ny kommunallov,

tillæg af 5 à 10,000 rd. er ikke upassende. Bedre nævne summen, selv en større, end den mystik, som nu findes og skammeligt misbruges af de nærmere omgivelser.« Denne anvisning blev dog ikke fulgt; ved sin død 6/3 1874 efterlod grevinden sig o. 7 mill. kroner, som hun jo imidlertid anvendte til stiftelsen på Jægerspris og andre samfundsnyttige formål. Da kongen og hun i august 1851 vilde besøge Bornholm, og hun var ængstelig for modtagelsen, rådede Tscherning til at gå lige på og ikke selv fremkalde tvivl, betænkeligheder og koteridiskussioner. Alt forløb da også på det bedste (ss. s. 105). Men derefter indskærpede han, at »hun skal nu foreløbigt ikke gribe for meget om sig, hun skal standse et øjeblik og samle kræfter — —. Bornholmske triumfer finder ingen efterligning i København, i det mindste ikke straks. Her skal gås den beskedne velgørenheds vej« (s. 69). Og denne søgte han at bane for hende ved på opfordring at skrive udkast til breve, hun skulde sende grosserer Owen som kasserer for fængselselskabet og grevinde Holstein som patronesse for Holsteinsminde børnehjem, og hvori hun bad dem modtage bidrag fra hende til disse institutioner (s. 62 f.). 7. novbr. skrev han: »Virkningen af fru D.s optræden i den seneste tid træder allerede frem; man hører nu fruentimmer tale om hendes godgørenhed, og at det ikke mer lader sig gøre at gå i rette med hendes tidligere liv. Hun flyver snart fra os, måske for tidligt for endnu at kunne flyve ene« (s. 88).

Har grevinden en tid næret sådanne flyvegriller, fik disse i hvert fald ingen følger; hun var og blev udelukket fra det gode selskab og måtte trøste sig med og søge rygstød hos bondestanden. Tscherning viste hende uforandret venlighed op gennem årene. I 1861 kaldte hans hustru ham »fru Dannergal« (fru T. s. 164), en galskab, som hun afgjort ikke selv led af. Et smukt udtryk for denne Tschernings trofasthed og samtidigt for hans kluge omtanke giver et brev, som han skrev til grevinden 17/11 1863 (E. p. III s. 226), umiddelbart efter at han af livlægen var blevet underrettet om kongens død på Glücksborg; efter aftale med Blixen-Finecke tilrådede han hende at skrive til Kristian d. niende og stille sig under hans beskyttelse, ikke straks at komme til København, men blive nogen tid på Glücksborg og endelig at begynde sin enkestand med et ikke alt for kort ophold her i landet fremfor straks at rejse til udlandet. Et svar fra hende af 21. novbr. viser, at hun i et og alt agtede at følge hans råd. Forbindelsen mellem dem varede livet ud; det sidste — for øvrigt ganske interesseløse — brev fra hende til Tscherning er skrevet i Bordeaux 15/1 1872 som svar på et brev fra ham (E. p. III s. 309).

der helt igennem bærer Tschernings præg. Det foresloges at dele landet i seks landskrene: hovedstaden, Sjælland, Bornholm, Lolland-Falster, Fyn og Jylland, hver med sin landdag. Disse landskrene skulde træde i stedet for de tidligere amter; derimod bevaredes den gamle sogneinddeling, og hvert sogn og hver købstad skulde have sit kommuneråd. Hovedstaden deltes i fem områder, ligeledes med hver sit kommuneråd. Valgret til kommuneråd og landdage havde alle fuldmyndige mænd, der havde fast ophold i området og svarede kommunale skatter. Kommunerådet valgte selv en lønnet kommunefoged og en kæmner, og landdagen valgte på samme måde en landshøvding og en hovedkasserer; landshøvdingens valg skulde dog stadfæstes af kongen, og ved sin side fik han en regeringsråd, som skulde påse, at landdagen ikke overskred sin kompetence. Kommunefogeder og landshøvdinge indsatte områdets øvrige bestillingsmænd. Kommunerådene forvaltede de kommunale finanser og varetog under landdagens tilsyn politikvæsen, skole- og fattigvæsen, næringsforhold, udskrivningsvæsen og andre kommunale anliggender, som ikke udtrykkeligt var undergivet statens afgørelse; landdagene styrede på samme måde landskresens finanser og sager samt førte tilsyn med kommunernes ledelse.

I sin forelæggelsestale betonedes B. Christensen, at forslaget kun gav de store hovedlinjer, og at adskillige enkeltheder vistnok skulde ændres og i hvert fald nærmere udarbejdes. Monrad underkastede forslaget en skarp og spydig kritik og fandt, at det ligefrem truede landets enhed; David sluttede sig hertil og kaldte landshøvdingerne underkonger. Også ministrene afviste forslaget.

Hovedforsvaret førte Tscherning. Man skulde imødekomme tidens krav ved at give statens enkelte dele mere frihed. Når man vilde give Slesvig provinsiel selvstændighed, burde de andre landsdele også have det. Forslaget vilde ved sin decentralisation og sine folkevalgte embedsmænd bekæmpe bureaukratiet, »vor stats grundonde«. Det skulde være en »grundlov for kommunen, der forudsætter en udvikling«; derfor var det så elastisk affattet. »Det er netop det, som er det karakteristiske ved dette forslag, at man har gjort forsøg på at lade kommunerne komme til at bestemme så meget som muligt, hvori deres egen tarv består, uden ved disse bestemmelser at kunne komme til at bestemme noget, som var staten imod.«¹

Tscherning vilde altså give kommunernes grundlov det præg, som han havde ønsket rigets grundlov. Men hans tanker fandt ikke tilstrækkelig tilslutning; forslaget nægtedes overgang til 2. behandling med 48 stemmer mod 36.

Dette forslag var et dristigt forsøg på at vandre nye veje, og det samme var tilfældet med det forslag om trosfrihed, som Ringstedkresens repræsentant, overretsassessor Spandet, forelagde 26. oktober. Det vilde indføre borgerlig vielse, navngivning, konfirmation og edsaflæggelse ved siden af de tilsvarende,

¹ F. 1850/51 sp. 610—15 og 668—680.

hidtil enegyldige kirkelige handlinger samt overlade til forældre eller værger at afgøre, om børn skulde opdrages i den ene eller den anden religion eller i slet ingen, idet dog de pågældende som voksne frit kunde træffe andet valg. Forslaget vakte en forargelsens storm i vide krese af folket og mødte stærk modstand i folketinget, anført af Clausen, Madvig og Monrad. Grundtvig, Tscherning og flere venstremænd forsvarede det, om end de fandt det vel skarpt formuleret. For Tscherning var hovedsagen »at spare den nærværende folkekirke for alle de ydmygelser, der følger af at skulle være en tvangskirke i nogen som helst retning, en protestantisk tvangskirke.« Folkekirken var simpelt hen folkets kirke. »Det er blevet sagt, — — at den skulde udelukke de personer, som — — ikke underkaster sig dens disciplin; — — men læg vel mærke til, at det er farligt at gøre det for staten. — — Havde man dengang, da protestantismen trådte i stedet for katolicismen, været så nøjeregnende, — — så var overgangen ikke blevet så rolig, og det danske folk havde ikke haft denne nedarvede besindighed.«¹ Under langstrakte forhandlinger ændredes loven til kun at gælde ægteskabsstiftelse mellem personer af forskellige trossamfund eller uden for anerkendte trossamfund og vedtoges med 71 stemmer mod 10; Spandet og Tscherning stemte for, Grundtvig imod.

På et tredje område førtes der i denne samling en forhandling af betydelig principiel rækkevidde. I den 16/6 1849 underskrevne valglov var der bebudet nærmere bestemmelser angående valg af repræsentanter til den danske rigsdag for Slesvig, Island og Færøerne. Mens det lykkedes islændingene at hindre, at de inddroges under den danske forfatning — de krævede nemlig allerede dengang Island anerkendt som selvstændig stat med egen lovgivende forsamling — fremsatte regeringen nu forslag om, at Færøerne skulde vælge en repræsentant til hvert af rigsdagens to ting. Dette forslag bekæmpedes kraftigt af Barfod, Grundtvig, Tscherning og flere venstremænd.²

Barfod ankede over, at færingerne ikke forud var blevet spurgt, om de ønskede at repræsenteres i rigsdagen. Da højremanden pastor Wegener mindede om, at »ultranorskheden« havde vist sig temmelig nærgående med hensyn til Færøerne og Island, og at man derfor burde knytte Færøerne så snart som muligt til den danske rigsdag, svarede Tscherning: »Lad os sørge for, at en anden ting, som også eksisterer, og som er lige så farlig og måske farligere for os selv, fordi den ligger i vort eget kød og gør os den største skade, at ikke ultradanskheden fører os til at forsømme at tage de hensyn, som der nødvendigvis bør tages; lad os ikke komme derhen, for at ikke de, som måske lider noget af denne ultranorskhedssyge, skulde finde sig således indeklemmt i vore fordringer til ultradanskheden, at de derved får dobbelt lyst til at skilles

¹ F. 1850/51 sp. 1353—55.

² Jfr. J. Patursson »Færøsk politik«.

fra os; lad os se, vi kan samle de forskellige dele af staten med velvilje under det fælles paulun og ikke tvinge dem ind under vore vilkårlige bestemmelser om, hvad der er godt dansk og ikke godt dansk.«¹ Han vilde have det 1816 ophævede færøske lagting genoprettet, så færingerne derigennem fik mund og mæle; når man således havde fremkaldt et virkelig folkeligt liv deroppe, kunde man derefter søge at give det en repræsentation henede. »Enhver landsdel, som ligger under de samme betingelser som Island eller Færøerne, måtte optræde, såvel hvad regeringen som repræsentationen angår, som en selvstændig stat inden for den grænse, som de kan uden at modsætte sig den magt, som moderlandet og det fælles centrum må have over dem.«²

Forhandlingen om dette forslag gav for øvrigt anledning til stærke sammenstød mellem Tscherning og Monrad. Da denne 12. decbr. tog ordet for at støtte regeringens forslag, fik Tscherning det indfald at ledsage Monrads foredrag med ustandselige »hør«; det officielle referat har noteret ikke mindre end 21 «hør» under et taleafsnit, der højst har varet 5 minutter. Endelig drejede dog Monrad sine ord sådan, at Tscherning nødedes til at sige »nej«,³ hvorefter tilråbene forstummede. Lidt senere i sit foredrag erklærede Monrad som svar på et tilråd, at færingerne som danske undersætter *skulde* ønske ved repræsentanter i rigsdagen at kunne deltage i drøftelsen af rigets fællessager.

At der bag Tschernings kåde indfald i dette møde lå en ikke ringe bitterhed, viste sig under forslagets 3. behandling 21. decbr.. Tscherning erklærede, at forslagets gennemførelse på dette tidspunkt vilde være en uret mod færingerne, »en uret, som i det mindste ikke skal begås uden med bevidsthed. (Monrad ler.) Ja, det ærede medlem, som har sit »skal« på rede hånd, har også sin latter på rede hånd over uret med bevidsthed.«⁴ Ikke uden grund protesterede Krieger skarpt mod denne udtalelse, og loven vedtoges i samme møde med 51 stemmer mod 20.

I det hele taget var Tscherning og Monrad ofte uenige. Det var de også i spørgsmålet om en bevilling på finansloven af 10,000 rd. til en kirkeforsamling, der skulde forberede et forslag til en kirkeforfatning. Tscherning satte sig derimod. »En kirkeforsamling, det er begyndelsen til at gøre vor hele folkekirkens menigheds gejstlighed til en gejstlig korporation, det er et lille pavedømme, indført her i landet i stedet for kongens herrødømme over landet. Lad folkekirkens gejstlige holde så mange kirkeforsamlinger, som de vil; men lad regeringen ikke stævne kirkeforsamlinger, og lad statskassen ikke give penge til disse kirkeforsamlinger. — — Når korporationsdjævelen farer i folk, så er der

¹ F. 1850/51 sp. 2580.

² Ss. sp. 2637.

³ Ss. sp. 2642—44.

⁴ Ss. sp. 3063.

ingen, der ved, hvor han kan bringes hen.«¹ Under finanslovens 2. behandling kom Tscherning tilbage til spørgsmålet og udtalte, at den lovgivende magt så lidt som muligt skulde gribe ind i den »indre kirkelige disciplin«; men ved afgørelsen af kirkens forfatning skulde den ikke lade sig noget diktere af en kirkeforsamlings forudgående offentlige rådgivning.² Madvig og Monrad talte for bevillingen, og da den første gjorde sagen — ikke summen — til et kabinetspørgsmål, bevilgedes der enstemmigt »danskhedens og forfatningens tro forsvarer« 5000 rd. »til at forberede den fremtidige lovgivning om folkekirkens forfatning.«³ Det var J. A. Hansen, der stillede dette mæglingforslag, hvorved ordet »kirkeforsamling« bortfaldt.

Endnu skal fra denne samling fremdrages nogle udtalelser, som viser Tschernings syn på forskellige vigtige forhold.

Under en forhandling om udjævningen af toldforskellen mellem kongeriget og Slesvig ytrede Tscherning, at »et land, beliggende som Danmark, som har dets frembringelsesgrene og kommercielle stilling, og som består af så mange adspaltede øer, ikke passer for et toldsystem som det nærværende, men — — må søge at vinde sin stilling i Europa, som om hele landet var en frihavn.«⁴

Ved finanslovens 3. behandling drøftedes skønhedsværdien af en foreslået offentlig bygning, som Tscherning var modstander af. Han udtalte da: »Jeg har vundet den overbevisning, at vi, som man forekaster en materialistisk opfattelse, vi er netop de, som opfatter menneskeligheden i sin ånd, hvorimod de andre, som ser menneskeligheden fremstå i sten, og hvad de kalder kunst, netop overser ånden. De, som må grave i Ninives grus for at erkende, at verden er stor og gammel, de og ikke vi er netop de virkelige materialister.«⁵

At bondevennen Tscherning også opmærksomt gav agt på de sociale forhold i byerne, viser en forespørgsel, han 24/2 1851 rettede til justitsministeren. Under en lønstrid mellem det privilegerede københavnske murerlav og murer-svendene havde disse som sidste middel varslet arbejdsopsigelse. I henhold til en forordning af 21/3 1800 havde politiet som svar herpå arresteret svendenes ledere. Tscherning fandt dette stridende mod grundlovens tilsagn om personlig sikkerhed, næringsfrihed og foreningsfrihed. Da justitsministeren søgte dækning ved at henvise til, at sagen endnu ikke var afsluttet for retten, stillede

¹ F. 1850/51 sp. 222—23.

² Ss. sp. 3528.

³ Ss. sp. 3545, 3552—54.

⁴ Ss. sp. 356.

⁵ Ss. sp. 5001. — I den følgende samling fremsatte Tscherning en hermed beslægtet udtalelse for at vise det skæve i den »forfængelige tilbødelse af en kunst, som ligger fjernt for den største del af folket« (det var under en forhandling om bevarelsen af Fredensborg slotshave): »Vi kalder den konge stor, som tabte land og byggede børsen og Frederiksborg slot« (F. 1851/52 sp. 3761).

Tscherning ham det ubehagelige spørgsmål: »Hvilken er da den lovlige vej, murersvendene skal gå for at få forøget dagløn?« Og i anledning af, at man fra alle sider havde rost svendene for den »beskedenhed«, de havde udvist, bemærkede han, at når det først blev en anerkendt sag, at en autoritet aldrig havde uret, gjorde man de underordnede ubeskedne.¹

Fremdeles skal nævnes en af Tschernings mærkeligt fremsynede udtalelser om jordspørgsmålet. Under 1. behandling af et af Monrad indbragt forslag til lov om fæstes overgang til selvejendom udtalte han: »Hvad mig personlig angår, så har jeg ikke den varme iver for selvejendom som så mange andre. Jeg anerkender til fulde betydningen af den regel: »Leje går for eje, til fardag er ude«, og det skulde derfor ikke have været mig imod at se fæstelovgivningen forbedret og forandret således, at det, som nu er dens svage side, blev taget bort fra den, medens den i øvrigt beholdt sine gode egenskaber. Men jeg indrømmer, at derved vilde mange måske ikke finde sig tilfredsstillet.«² Han påviste derefter, at under selvejendom er prioritethaveren den egentlige grundejer, mens den formelle ejer faktisk kun er lejer.³

Endelig var det i denne samling, at krigsminister Hansens uvilje mod Tscherning som tidligere nævnt kom til et næsten sygeligt udbrud. Grundtvig rettede i mødet 13. marts en forespørgsel til Hansen angående den uensartede hjemsendelse af det indkaldte mandskab. Under forhandlingen betonedes Tscherning de store vanskeligheder på dette område under de herskende ekstraordinære forhold, men mente dog også, at der navnlig inden for artillerikorpsset,

¹ F. 1850/51 sp. 5990 og 5987.

² Ss. sp. 6407.

³ Forhistorien til Monrads forslag fortæller Tscherning i N. t. 9/12 1868. For Tscherning lå livsfæstet midt imellem eje og leje og var »i sit grundvæsen en bondefamilieforsørgelse«. Før 1848 havde Bondevennernes selskab offentliggjort et fæsteafløsningsforslag, hvorefter bonden fik fæstestedet, og jorddrotten en årlig afgift svarende til renten af $\frac{3}{5}$ af stedets handelsværdi. Dette forslag var Monrad oprindelig misfornøjet med, men skiftede mening og påviste i en række artikler, at en lignende ordning var blevet anvendt med held og anvendtes fremdeles i mange, særlig tyske stater. Efter 1849 indså Tscherning imidlertid, at stemningen i vide krese uden for bondestanden ikke var gunstig for en fæsteafløsning; der herskede uvilje over bøndernes politiske ligeberettigelse, og det kaldtes kommunisme at hævde, at bondejorden ikke var jorddrottens ejendom. Han gik derfor over til at arbejde for opstilling af klare og strenge regler for fæstevæsenet og omdelte i den anledning i den første rigsdagssamling til en del folketingsmænd et forslag til en fæsteforbedringslov, som efter privat drøftelse skulde indbringes officielt. Imidlertid tilbød Monrad i stedet at indbringe et afløsningsforslag, som Tscherning tiltrådte, skønt de to mænd så principielt forskelligt på sagen; for Monrad var afløsningen en ekspropriation til alment gavn, mens den for Tscherning var »en konsekvens af alle tidligere fæste- og landbolove, — — hvorved staten havde sikret jorddrottens arbejdskraft, bondebefolkningen udkomme og forsørgelse, statskassen sine indtægter og landet indre fred og sikkerhed.«

krigsministeren uafvidende, var udvist for ringe agtpågivenhed i denne sag. Hansen svarede irriteret, at foredrag som Tschernings og Grundtvigs ikke tjente til at berolige gemytterne i hæren. Da begge de nævnte afviste denne bebrejdelse, for Hansen op og erklærede, at Tscherning åbenbart anså det for en ulykke, at taleren havde overtaget hærlædelsen, efter at Tscherning frivilligt havde forladt den i farens stund. Hvorfor var han så ikke blevet i stillingen og havde gennemført sine planer? Under stærk hyssen i tinget udbrød han rasende: »Er jeg her i en forsamling af landets udvalgte, eller står jeg for parterret?« Tscherning havde altid kritiseret hans arbejde.

Tscherning tog i rolige og værdige ord tinget til vidne på, at han aldrig havde stræbt at vække misnøje mod krigsministeren, men tværtimod havde forsvaret ham mere, end nogen anden havde gjort. Han havde ikke forladt krigsministeriet i farens stund, men først efter at der var sluttet våbenstilstand, og han havde efterladt en hær på 40,000 mand til Hansen, hvem han selv havde ønsket og anbefalet til sin efterfølger. Han havde til enhver tid været rede til at yde denne sin personlige tjeneste, og i dette tilfælde havde han jo netop udtalt, at klagerne skulde rettes mod artilleristyrelsen og ikke mod ministeren. Hansen blev ved sit og erklærede, at sømmelighed burde have afholdt Tscherning fra den uafsladlige kritik af hans efterfølgers forholdsregler. Tscherning svarede, at han som medlem af finansudvalget og særlig af det underudvalg, der skulde gennemgå de militære budgetter, var pligtig til at øve kritik, men kaldte samtidigt sine kolleger i finansudvalget til vidne på, at han aldrig havde fæstet sig ved småting, men søgt at arbejde hen imod en tilfredsstillende hærordning. Hansen fik det sidste ord og benyttede det til at sige, at Tscherning havde gjort, hvad han evnede, for at gøre taleren hvervet som krigsminister så ubehageligt som muligt.¹

En stor del af somren 1851 tilbragte Tscherning i Frederiksværk. Hans hustru havde 5. maj født deres tredje barn, en søn,² og måske har han fundet, at hustru og børn trængte til et landophold. Fraværet fra København fremkaldte en livlig brevveksling mellem ham og B. Christensen, hvoraf en del er trykt (E. p. III, s. 43—109). Christensen var efterhånden kommet til at stå Tscherning meget nær; under rigsdagssamlingerne fulgte han, der boede på Grøndalsgården et godt stykke uden for København, regelmæssigt Tscherning hjem og var gæst ved hans bord, mens de drøftede dagens politik. Brevene trådte nu i disse drøftelsers sted og giver mange oplysninger om de to

¹ F. 1850/51 6771—6791.

² I erindringerne skriver hun herom: »Det var mit livs frydefuldeste øjeblik.« Hun var blevet meget skuffet, da hun 5/7 1849 havde født en datter i stedet for den længselsfuldt ventede søn. Tscherning trøstede hende imidlertid med de ord: »Nu skal du være fornøjet med hende, nu kan du lære hende at male; ti kvinden bringer det [kunsten] ind i livet, medens det bringer manden ud af livet« (Fru T. s. 152—53).

mænds indbyrdes forhold. De viser, hvor føjeligt Christensen som regel gik ind på Tschernings meninger og planer, men tillige, hvor uundværlig han var og beredvilligt af Tscherning anerkendtes at være som den snilde og utrættelige »indpisker«.

Tschernings breve indeholder mange malende udtryk, som når Hall kaldes »rigsdagens storlapsekrædder« (s. 60) og Lehmann »fremstilleren af den folkelige forfængelighed i sin ridderligste skikkelse« (s. 92). Christensen går heller ikke ram forbi; i et brev af 29. august skriver Tscherning under omtalen af en artikel i Morgenposten, som han havde frygtet for, at Christensen havde skrevet, »da jeg jo før har set Dem prælude lidt plattsørensenssk lirekasse og derpå istemme en meget fornøjelig og kristelig sang, ganske fri for nogen som helst indskydelse af misundelsens lighedssyge« (s. 82). Om sig selv skriver han: »Det er kun ved Dem — — at jeg er blevet en levendegjort politisk person — —. Jeg har på en gang for megen og for liden tro på det, jeg vil, for megen til at opgive det som formål, for liden til at bringe andre, som ikke fatter det, hårdt i ilden for at få det frem nu straks« (s. 91).

I dette brev¹ hedder det endvidere: »Det er det farligste, et almuesparti eller menigmandsparti kan gøre, at ville gøre begreberne menigmand og stormand ensbetydende med fattigmand og rigmand. Hine begreber er politiske begreber, de holder kampen på den politiske ligheds område; almuesmanden, menigmanden, der føler sin styrke i sin store sum [klassens talrigbed], skal vide, at denne sum også er statens rigdomssum, så at han som parti er den rigeste. Fattigmand og rigmand fører kampen over på formuesfordelingen, ejendomsfordelingen, kort, over på alle de vanskelige egennyttens gebeter, hvor dyden, som bør være almuegrundlaget, går tabt. Kunde De ikke foreholde redaktøren [af Morgenposten], hvor stor ulempe vi har haft ved så mange lejligheder ved i bondesagen at drive misundelsens djævel ud, som har prøvet at krybe ind ad alle veje, og som alt for ofte har berøvet os gode kræfter og især hemmet vore egne fremskridt, fordi den har kastet en skygge på os, der fægtede forrest og krævede så meget på tro og love, på løfte og tilsagn om det menige folks ædelsind« (s. 83).

Sammen med et tidligere brev af 21. august havde Tscherning sendt en lang afhandling (s. 70—82), hvori han havde søgt at fremstille, »hvad der gærer i mit hoved, hvorledes det bryder sig med at søge en løsning på vort samfunds gåde.« Målet i politik var det størst mulige almindelige velvære. Under arbejdet derfor havde man ofte sat for store forventninger til visse midler — udvidet valgret, kommunalt selvstyre, nævningedomstole o. lign. — som om de kunde nytte, hvis ikke den nødvendige personlige udvikling gik

¹ I brevet findes også en udførlig skildring af det politisk betydningsfulde besøg, Scheele og Blixen-Finecke aflagde i Frederiksværk 25. august, hvorom i det følgende.

hånd i hånd dermed. Man havde således tilstræbt bedre almueoplysning og i den anledning uddannet lærere, som imidlertid i stedet for at være »mådeholdne i deres fordringer til livsgoder og velvære og give eksemplet herpå krævede disse som løn for denne oplysning og skilte dem fra almuen, som de skulde belære, fordi de fandt den under sin værdighed«; der fremstod altså kun en ny fordringsfuld samfundsklasse »i kraft af dette nymodens ridderlag« (jfr. s. 152 note 3). Alt dette klassevæsen måtte bekæmpes. Det samlede sig i ejendomsbegrebet. Ejendom fortjente kun beskyttelse, når den tjente til at fremme samfundets udvikling og formål. Han opstillede til slut tre krav, der dog skulde gennemføres lempeligt: færre lønnede embedsmænd og flere selvhjulpne borgere, fuld næringsfrihed for disse borgere og endelig et tilfredsstillende forsørgelsesvæsen, formet som forsørgelsesforeninger, altså også væsentligst bygget på selvhjælp.

I sit utrykte svar (i Rigsarkivet) af 27. august skriver Christensen, at »traktaten har interesseret mig meget, fordi den viser mig, at De er i færd med at orientere Dem og os for den fremtid, der efter min formening ikke er meget fjern.« Han hentydede vel hermed til de ministerdrømme, som han ifølge E. p. III s. 44 kresede om, skønt Tscherning ikke vilde gå med dertil, fordi bondepartiet hverken havde den fornødne udvikling eller de fornødne mænd til at danne ministerium.

Det er også i disse breve, at de s. 158 note 5 anførte udtalelser om grevinde Danner findes.

Endvidere udsendte Tscherning i denne sommer det tidligere nævnte »Udkast til lov angående en forandret hærorganisation«. Krigen var ophørt for mere end et år siden, men stadig var hæren delvist på feltfod og kostede også af den grund mere, end Tscherning fandt nødvendigt; men desuden anså han jo den siden 1842 bestående hærordning for uheldig og unødigt kostbar. Han vilde nu vise, at han kunde mere end kritisere. Det siges i skriftet, at forslaget var udarbejdet, fordi krigsministeriet ikke syntes at ville fremsætte et sådant med en passende udgift for et ordinært budget. Desuden følte Tscherning vel lyst til at slå et slag for sine gamle væbningstanker. Imidlertid havde J. S. Fibiger 13. juli afløst Hansen som krigsminister. Han nedsatte kort efter en kommission til at udarbejde forslag til en ny hærlov, men optog ikke Tscherning deri. I et brev af 10/8 1851 til B. Christensen skrev Tscherning, at Fibiger herved viste ham agtelse: »Tog han mig, behøvede han ikke kommissionen, men kun skriverne; men så fik han ikke den levebrødsarmé, som han vilde have.«¹

Den i 1849 valgte rigsdag mødte 4. oktober 1851 til sin sidste samling, der varede til 20. marts 1852. Tscherning åbnede 12. oktober finanslovsdebatten

¹ E. p. III s. 66.

i folketinget og kom ved den lejlighed ind på sit syn på Danmarks militære muligheder. Sponneck havde nemlig ved forelæggelsen af finansloven talt om nødvendigheden af at øge landets forsvar ved passende fæstningsanlæg og sagt, at hvis sydgrænsen i 1848 havde været bedre sikret, havde landet antageligt undgået de ulykkelige krigsbegivenheder, som dengang indtraf. Tscherning mente lige modsat, at »dersom vor sydgrænse i 1848 havde været svagere, så havde vi måske undgået det. — — Hvad gjorde vi nemlig i 1848? Vi viste, at det oprør, som man bød os inden for vort eget land, det var vi herrer over, det kunde vi besejre; og det blev tillige vist, at når forbundets retsindighed brister, så kan Danmark ikke sikre sig alene, og at det i så henseende ikke havde været til nogen nytte for os, om vi i det øjeblik havde forsøgt at stille en langt større mur op. — — Når man siger, at ved at møde i rette øjeblik med store kræfter vil vi kunne få støtte, og vil vor politiske stilling skaffe os bistand af de store magter, så siger jeg: eksemplet har vist, — — at de store magter gør for os det, som de finder nyttigt at gøre for sig selv.«¹ Ved en senere lejlighed og i en anden sammenhæng udtalte han: »Det er atter en af de store vildfarelser, som misleder os her, at vi siger: vi har sejret, og vi skal have udbyttet af vore sejre. Nej, vi har kun sejret bag ved en fred, hvori vi ikke sejrede. Fredsslutningen af 1850 er ingen sejrpalme; det var en heldig måde at komme ud af en vanskelig stilling ved hjælp af forskellige magters mægling.«²

Fibiger rykkede Sponneck til undsætning og hævdede derunder nødvendigheden af at træffe militære forberedelser i tide; ellers henvistes man til hastværksanskaffelser, og som eksempel på, at sådanne var risikable, nævnte han under bifald fra tilhørerpladsen købet af 10,000 engelske geværer i 1848, hvoraf ikke 34 af 1000 var brugbare. Tscherning gjorde opmærksom på, at han ikke havde ansvaret for købet af disse geværer, men tværtimod havde udvirket, at der kun blev leveret 7000; og på den anden side havde hæren fået sine bedste geværer ved en hastværksanskaffelse fra Frankrig.³

Imidlertid afløstes Fibiger 18. oktober af C. J. Flensborg, Tschernings gamle elev og hjælper i 1848. Måske troede Tscherning, at han nu kunde påregne mere velvilje for sine militære anskuelser; i hvert fald fremsatte han 17. november forslag til nogle ændringer i hærloven af 1842, gående ud på at afkorte de meniges uddannelsestid og give underofficerer og reserveofficerer bedre kår og løn. Flensborg modtog imidlertid forslaget køligt og mente, at det burde hvile, til resultatet af kommissionens arbejde forelå. Tscherning ønskede dog forslaget gennemført som en foreløbig forbedring. Det gik også til

¹ F. 1851/52 sp. 114—15.

² Ss. sp. 5175.

³ Ss. sp. 177—79.

1. behandling, men her udtalte Flensborg, at forslaget tenderede imod en folkevæbning, og ganske vist havde også han i sin ungdom været grebet af det smukke i ideen om en sådan, men senere havde han indset, at tanken var upraktisk under almindelige forhold. Tscherning svarede, at forslaget ikke gjorde hæren mere til folkevæbning, end den allerede var; det rummede indrømmelser, bl. a. i økonomisk henseende, men ingen principper. En folkevæbning anså han stadig for brugelig, men derom var her ikke tale. Og hvad den nye organisationsplan angik, vilde mere end én grund vanskeliggøre udarbejdelsen deraf.¹ Efter en lang forhandling gik forslaget til 2. behandling med 46 stemmer mod 34 og i udvalg, men kom ikke længere.

Det forslag om fæstes overgang til selvejendom, som Monrad havde indbragt i den foregående samling, fremsatte han nu atter uændret. Det gjorde fæsteafløsningen tvungen, men gav til gengæld godsejerne et vederlag, der efter Tschernings mening var ubillig stort. Da tinget imidlertid mod Monrads ønske vedtog at lade forslaget gå til 1. behandling, før udvalg nedsattes, tog Monrad det tilbage. Venstre lod da to af sine medlemmer optage det, og til ordfører valgtes den ansete højremand prof. J. E. Larsen, som gjorde et stort arbejde for sagens fremme og endog gik med til en for fæsterne mere fordelagtig afløsningsordning end den af Monrad foreslåede.

Allerede under 1. behandling havde baron Blixen-Finecke udtalt, at forslaget, sådan som Monrad havde fremsat det, krænkede godsejernes velerhvervede rettigheder. I sit svar herpå erklærede Tscherning, at »alle de påstande, jeg gør på bondebefolkningens vegne, gør jeg for at hævde denne hidtil undertrykte befolknings velerhvervede rettigheder, og jeg tåler ikke, at nogen betragter det anderledes.«² En rigsdagsmand skal nyde ikke ringe personlig agtelse for uspottet at kunne bruge sådanne ord. Senere udtalte han, at han i denne vigtige sag altid havde haft »først statens og dernæst godsejernes interesse for øje. — — Godsejerne bliver først sikret, når de har ophørt at være en klasse for sig, når de er trådt ind i det fælles borgersamfund, og når den anden klasse, bondeklassen, er fuldkommen udfriet, således at hele trællemærket er forsvundet fra den. — — I vor hele lovgivnings grundprincip [er indgået] følelsen af, at jord og mand — — hænger sammen. Det er af største vigtighed for enhver stat at have en så ringe flydende befolkning som muligt.«³

Da Monrad under 3. behandling af et beslægtet forslag — om selvejendoms indførelse på Sorø akademis, universitetets og kommunitetets gods — gik imod det, fordi det kunde bruges som fortilfælde ved afløsningen af det private fæstegods, vendte Tscherning sig mod ham med stor skarphed. Monrad behøvede ikke »at retfærdiggøre, hvorfor han stemmer mod en lov, som i denne henseende er billig og retfærdig. Han har nemlig så meget arbejdet mod en-

¹ F. 1851/52 sp. 998—1020 og 1482—1543.

² Ss. sp. 255.

³ Ss. sp. 337.

hver billig og rimelig afløsning af fæstebondestandens forhold, efter at ingen tidligere mere end han har bidraget til at oplyse om, hvorledes dette og lignende forhold i andre lande var blevet behandlet, at det næsten vilde være besynderligt, om han nu kunde stemme for denne lov. Han kommer så meget mindre til at gøre det, som han heri vil søge en retfærdiggørelse for den strengthed og ubillighed, han eftertragter at sætte igennem i en anden lov« [fæsteenkeloven].¹

Fæsteloven nåede ikke at blive gennemført; men ved slutningen af dens 2. behandling, i samlingens sidste møde, holdt ordføreren en vægtig tale, hvori han udtalte håbet om, at dens grundtanker trods alle angreb og mistydninger måtte spire og bære gode frugter i fremtiden. Derefter sendtes forslaget til 3. behandling med 50 stemmer mod 24, hvoriblandt Monrad.

I erkendelsen af, at fæsteafløsningen i alle tilfælde vilde trække længe ud, indbragte Tscherning forslag om en ændring af Danske lov 3—13—4 gående ud på, at fæstegårdmænds enker måtte gifte sig og dog beholde fæstet for egen livstid, når de stillede sikkerhed for et års afgifter. Dette forslag vakte en voldsom modstand. Indenrigsminister Tillisch stemplede det som indgreb i ejendomsretten, Blixen-Finecke mindedes i den anledning Proudhons skrift »Ejendom er tyveri«, og Mourier erklærede, at visse af Tschernings udtalelser var præget af »kommunisme i den slette betydning«. Tscherning svarede: »Er der nogen her i salen, som fører til krænkelse af ejendomsretten, så er det dem, der fører den bestandigt i munden. Hver gang man taler om den simpleste lovbestemmelse, hver gang man forlanger en lov forandret efter forhold og omstændigheder, så siger man: den lov kan I ikke forandre, ti så krænker I ejendomsretten. — — Det er for at prøve på at lukke vor mund, og det er måske muligt, at det vil lykkes; ti man søger midlerne dertil på steder, hvor man aldrig burde søge dem; man har søgt dem uden for os;² men jeg skal ikke så let vige tilbage for al den hån, man kaster på mig for min mangel på dygtighed, rolighed og besindighed; i al min iver taler jeg vistnok lige så besindigt som min ærede nabo« [Mourier].³

En pinlig overraskelse var det for Tscherning, at Gleerup talte imod forslaget; da det kort efter ved forhandlingens slutning nægtedes overgang til 2. behandling med 39 stemmer mod 35, stemte Gleerup dog for overgang.⁴ Begivenheden viste, hvor langt opløsningen i venstre var nået.⁵

¹ F. 1851/52 sp. 2571.

² Hentydning til Rosenørns brev til Reedtz.

³ F. 1851/52 sp. 2732 og 2738.

⁴ I N. t. 9/12 1868 fortæller Tscherning, at forslaget kunde have fået de fornødne stemmer i folketinget, hvis han havde villet indskrænke det til kun at gælde de fremtidige enker. Men han vilde ikke »indrømme jorddrotterne nogen ret til at bruge indgangen til fæstekonens seng som handelsvare.« Det bestående forhold var kun et udsagningsmiddel.

⁵ At Tscherning ikke søgte at straffe Gleerup i den anledning, viser hans brev af 16/2

Et par lejlighedsvis fremsatte udtalelser skal anføres, som viser Tschernings syn på det lærde skolevæsen og universitetsdannelsen. »Det er godt for hele samfundet, at den unge mand samtidigt med, at han fra dreng af må vide at erhverve sit livs underhold, tillige kan udvikle sig og stige højere og højere op i samfundet. Enhver måde, man bruger for at afskære en mand denne vej til at stige, fordærver samfundsforholdet. Hver gang man har sagt: for at du kan komme i en stilling i staten, skal du først som 10 års dreng sættes på skolebænken, og skal der betales 10, 12, 16 år for dig, for at du skal kunne komme derhen, at du kan erhverve dig en livsstilling, hver gang man har sagt det, har man fordærvet samfundet og nedlagt en slet spire deri.«¹

Tschernings her opstillede krav vilde, mente han, give mere selvhjulpne og folkelige embedsmænd. Det svarer til det krav om »avancement gennem alle grader«, som han ønskede gennemført i hæren. Den demokratiske baggrund derfor viser den følgende udtalelse. Et medlem havde talt om folk, som havde »en vis ubestemt modbydelighed for det lærde skolevæsen.« Tscherning meldte sig straks. »Jeg er formodentlig blandt dem, der ubevidst har noget imod de lærde skoler. Det er imidlertid ikke så ganske ubevidst; ti blandt andet tror jeg ikke, at de har frembragt flere støtter for friheden end for ufriheden. Når man vil have en dygtig støtte imod friheden, så søger man en dygtig mand mellem de mest oplyste.« Han tilføjede nogle spydige ord om de oplyste frihedshelte, der i »livets skole« kom til en anden overbevisning.² Sådan tale skulde ikke gøre ham mere elsket i »professorpartiet«, hvorimod den naturligvis frydede bønderne.

I samlingens tredje møde fremsatte Tscherning i forbigående sin opfattelse af finanslovsnægtelse som parlamentarisk kampmiddel: »Jeg er af dem, der er

1852, en månedstid senere, til »venner og vælgere«, hvori han frarådede at vrage Gleerup som formand for Holbæk amts brandforsikring (E. p. III s. 118. Jfr. Tschernings breve til Jens Gregersen af 17/12 og 7/3, FHa. 1927 s. 30—31). Alligevel blev begivenheden medvirkende årsag til, at Gleerup 4/8 1852 ikke genvalgtes til folketingsmand. I et utrykt brev i Rigsarkivet af 9/8 1852 fra A. Hage til Tscherning hedder det herom: »G[leerup] indrømmede at have handlet urigtigt i den måde, hvorpå han var trådt op i enkesagen, som dog var sket uden i forvejen at tænke på at ville tale; men han mente, at efter den drøje rettesættelse, De havde givet ham [antageligt i et partimøde], og som var så drøj, at den kun af Dem kunde tåles, burde han ej været nedrakket dag for dag i Almuevennen; ej heller mente han at have fortjent, at den artikel om valgene indbefattede ham. Hvad der styrtede ham, var et brev fra Christensen til bonden.« Tscherning beklagede Gleerups fald, se FHa. 1927 s. 33 og E. p. III s. 107; hans interesse for Gleerup fremgår af den 28 foliosider store afhandling »Gleerup og hans forhold til bondevennerne«.

¹ F. 1851/52 sp. 5119.

² Ss. sp. 3538.

afgjort imod at bruge det antydede heroiske middel selv i en meget hård sygdom; ti jeg antager, at midlet altid er værre end sygdommen.«¹ Han skulde snart få lejlighed til at vise dette i gerning; ti fire dage senere foreslog Grundtvig at opsætte den begyndte finanslovsbehandling, indtil det nye ministerium (»juliministeriet«) havde oplyst tinget om »sin sammensætning og virksomhed«; folket vidste ikke, »om det var købt eller solgt.« Tscherning frarådede dette skridt og udtalte spøgende sin forvisning om, »at der aldrig kan have været tænkt på at sælge os og måske endnu mindre på at købe os, så at vi vistnok hverken er købt eller solgt.«² Grundtvigs forslag forkastedes da også med 75 stemmer mod 5.

Denne skærmydsel dannede indledningen til den store kamp om helstatsordningen, som skulde præge ikke alene rigsdagssamlingen 1851/52, men de følgende års politik lige til 1866 og få afgørende betydning for Tscherning. Men for at komme rigtigt ind herpå er det nødvendigt at kaste blikket tilbage over det sidste par års hændelser på dette område.

Da striden mellem dansk og tysk slog ud i lys lue i marts 1848, kom de to modsætninger Ejderdanmark og Slesvigholsten til at overskygge de andre tænkelige løsninger. Som tiden gik, blev det dog mere og mere klart, at ingen af dem kunde gennemføres. Ud fra senere tiders begivenheder synes nu Slesvigs deling at have været den bedste ordening; den kunde imidlertid ikke føres igennem i Danmark hverken den gang eller senere, før 1864 havde banet vejen derfor.

En fjerde udvej var den tredelte helstat — eller firedelte, når Lauenborg medregnedes. Denne ordening havde Tscherning vistnok hele tiden anset for den rette,³ og det så meget mere, som den pegede i retning af hans gamle yndlingstanke, samstaten.

Han mødtes tidligt i denne opfattelse med Scheele.⁴ Denne havde allerede

¹ F. 1851/52 sp. 63.

² Ss. sp. 166.

³ I et brev fra midten af juli 1849 skrev Monrad til Tscherning: »De har nu altid været en ven af den efter min mening fordærlige slesvigske selvstændighed« (E. p. III s. 7). Hermed stemmer Tschernings standpunkt i statsrådet 22. marts 1848. Når Neergård I s. 656 nævner »Tschernings ejderdanske politik i foråret 1848« som modsætning til hans senere standpunkt, sigter han til de 45's erklæring 23. februar, Tschernings artikel i Fædrelandet 6.—9. marts og hans udtalelser på Kasinomødet 11. marts. Men selv i den bevægede tid, da en dansk enhedsfront var så ønskelig, nævnedes her dog en særlig slesvigske landdag og en fællesregering, der også skulde omfatte Holsten. Det synes rimeligt heri at se Tschernings særlige bidrag.

⁴ Den dansksindede, men i øvrigt meget omstridte holstener L. N. v. Scheele blev Tscherning tak skyldig, fordi denne i marts 1848 klarede en pinlig situation i statsrådet for ham (se E. p. II s. 301 f.). Et par på tysk skrevne breve fra Scheele blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet viser, at han på Tschernings anmodning i forsommeren

i 1849 skrevet et udkast til en forfatning for det danske monarki¹ med en fælles »rigsdag« og fire »landsforsamlinger«. Den kongeriske landsforsamling skulde rigsdagen være, og hertugdømmernes landsforsamlinger skulde indrettes ganske tilsvarende med forholdsvis samme medlemstal. Scheele forudsatte dog, at Holsten og Lauenborg udtrådte af enhver forbindelse med det tyske forbund.

Måske var det for tilsendelsen af dette udkast i manuskript, Tscherning takkede i et brev af 8/1 1850.² Han billigede dog ikke helt det tilsendte forslag, men foretrak sin egen føderativordning med t. eks. følgende syv »kanton«: Sjælland med Lolland-Falster, Bornholm, Fyn som hovedstadskanton, Jylland, Island, Slesvig og Holsten-Lauenborg.

I et lukket folketingsmøde 28. juni 1850 behandlede en forespørgsel fra B. Christensen angående regeringens planer med hensyn til hertugdømmerne. I mødet udviklede Tscherning i et halvanden time langt foredrag sin opfattelse af stillingen.³ Det var vanskeligt at erobre Slesvig, når vi ikke kunde trænge ind i Holsten. Fornyedede krigen, risikerede vi at bukke under finansielt, og så lurede »den danske slesvigholstenisme«,⁴ der atter kunde puste liv i den tilsvarende tyske. Taleren påviste fordelene ved en føderativordning, »hvorved statsdelenes selvstændighed og statshøjhed bedst kunde finde deres fyldestgørelse, medens der ingen fare var for statens styrke, der jo ikke var bestemt til at sættes på prøve som erobrende og krigsførende stat. — — Undertrykkelse af en grænseprovins nær det erobringssyge Tyskland kunde ingen varighed få, når den ikke endtes med provinsens tilfredshed og ulyst til den tyske statsforbindelse. — — Jeg har for længe siden tilrådet at ordne Holstens forhold forbundsmæssigt⁵ for derved at fremkalde en sondring af Holsten fra Slesvig og kun beholde det (Holsten) i ensartet forbindelse med hele staten; jeg har tidligt tilrådet at søge at vinde Slesvig ved egne indretninger og sådanne friheder, der sondrede det fra det tyske politistatsystem, og jeg har meget tidligt advaret mod farene ved den så ivrigt drevne sproglignationale strid som medførende en sprogrænse, der let kunde forvandles til en statsgrænse. Jeg viste, hvorledes denne kendsgerning var fremgået af våbenstilstanden 1849,

1848 fik optaget en artikel i Hamburger Correspondent om den danske regerings hensynsfuldhed over for de lauenborgske soldater. Med tiden opstod der et venskabeligt forhold mellem de to mænd (se Fru T. s. 187—90).

¹ »Fragmenter« I, der dog først udkom i december 1850.

² E. p. III s. 31.

³ Gengivet af ham selv i Holbæk amts avis 30/8 1850.

⁴ Hentydning til A. S. Ørsteds standpunkt i hans bog fra februar 1850 »For den danske stats opretholdelse i dens helhed«, hvori foreslås et Slesvigholsten i union med kongeriget.

⁵ På dette vigtige punkt adskilte altså Tschernings plan sig fra Scheeles.

hvorved det mærkelige var, at den ved fredsbasis tilsagte fred var et Schleswig-holstein, og våbenstilstanden spiren til et delt Slesvig.«¹

Offentliggørelsen af denne tale affødte skrivelser i de københavnske blade, og 28. oktober bragte bladet Dannevirke i Haderslev en af S. indsendt artikel, »Statsfarlig plan af bondevennerne«, hvori blandt mange andre mærkelige oplysninger og påstande Tscherning sagdes at ønske føderativstaten, for at landboforholdenes ordning i kongeriget kunde afgøres af den danske »landdag« alene. Tschernings unationale sindelag bevistes bl. a. ved hans konferencer med de holstenske sendemænd i København.² Redaktionen gav i en efterskrift artiklen sin tilslutning og erklærede, at det rette mål for Slesvig var statsretslig og reel union med Danmark og personel og føderativ union med Holsten.

5. november bragte bladet et svar fra Tscherning, hvori han berigtigede forskellige af de af S. fremsatte påstande og nærmere forklarede sit eget standpunkt. Han ønskede ikke slesvigere i den danske rigsdag; følgen vilde nemlig blive, at rigsdagen blev tvesproget; ti det tyske sprog i Slesvig skulde nu lige så lidt undertrykkes som det danske i sin tid; men en tvesproget dansk rigsdag vilde true dennes folkelige valg måde, da danske almuesmænd jo ikke forstod tysk. Og desuden vilde der under sådanne forhold opstå lignende farlige modsætninger mellem Slesvig og kongeriget som forud mellem Belgien og Holland. De holstenske afsendinge havde opsøgt ham som tidligere bekendt og besindig mand uden fanatiske fordomme.

7. november skrev redaktøren, at Tscherning i sit svar havde indrømmet rigtigheden af S.s påstande. Tschernings fordomsfrihed gik så vidt, at han havde opgivet den fordom, »at dansken i Slesvig skulde have nogen større ret end tysken.«

Tscherning mistænkte vistnok Laurids Skau, der var medlem af folketin-

¹ Samme opfattelse havde Tscherning fremsat straks efter våbenstilstanden 10/7 1849 i et brev til Monrad (E. p. III s. 16): »Der haves jo dertil en dobbelt fredsbasis, en i gerningen: for delingen ved den forskelligartede besætning, en på papiret: for et selvstændigt Slesvig med, ja sandelig ingen ved det, hvor meget eller hvor lidt Danmark-slesvig og Slesvigholsten.«

² Se herom Neergård I s. 456. Foruden den der nævnte holstenske tremands sendefærd kom der også i foråret 1850 en tomands deputation til København, hvoraf grev O. Rantzau var den ene (se Holbæk amts avis 16/4 1850). Rimeligvis var det grev Otto C. J. Rantzau, som 1833—36 var attaché ved det danske gesandtskab i Paris, hvor Tscherning kan have gjort hans bekendtskab. 1836—46 tjenstgjorde Rantzau i St. Petersborg, men afgik så fra det danske diplomati. 1860 trådte han i prøjsisk statstjeneste og døde 1864 som gesandt i Dresden. Biografisk leksikon (XIII s. 471) siger, at han 1846 tog afsked, fordi han misbilligede det åbne brev; men i N. t. 4/12 1861 fortælles, antageligt med Tscherning som kilde, at Rantzau ikke tog afsked, men fik den »på grund af sin adfærd i St. Petersborg«, og at han forgæves søgte at genvinde Kristian d. ottendes tillid.

get for Brædstrupkresen i Skanderborg amt, for at have skrevet artiklen i Dannevirke. Han sluttede i hvert fald sit svar med at sige om indsenderen: »Han og hans venner vil gælde for det slesvigske folk.« I Dannevirke for 11. november nægtede Skau imidlertid på givne foranledning at have haft noget med artiklen at gøre.

I tre numre fra 27. november til 4. december bragte Dannevirke en ny, voldsom artikel »Bondevennerne og Tscherning eller Almuevennen og J. A. Hansen«, indsendt af SS.¹ Den er som helhed et væv af skældsord og usandfærdige påstande. Tscherning kaldes en »forsvarer af slesvigholstenske grundsatninger« og en »vi må næsten sige fortrolig ven med de værste oprørere.« I forbigående får J. A. Hansen også en overhaling: han forfølger alle i partiet, der ikke lyrer ham; selv Tscherning er bange for ham. Og så tordnes der igen løs mod Tscherning. Han lider af uro, uorden og ufordragelighed; hans inkonsekvenser er grænseløse. Som materialist viser han dyb foragt for alt åndeligt og sjæleligt, ikke at tale om det himmelske og evige. Lærdom, dannelse og videnskab er ham til hinder og ubehagelig, modersmål og nationalitet er ham en ganske ligegyldig ting. Om Danmark bliver en tysk storadmiralstat eller ikke, er ham uden forskel. Han bryder sig ikke om bondestandens moralitet, oplysning og dannelse, men stræber kun efter at skaffe den penge, som han vil tage fra godsejerne, kirken, universitetet og Sorø akademi.

Og så følger uden overgang disse linjer: »Hans moralske karakter, hans gode vilje, hans ærlige kampe for det, som i øjeblikket er hans overbevisning, hans åbenhed og ligefremhed har man altid rost, og vi tror med rette. Han besidder en omfattende viden, en ved iagttagelser og rejser grundlagt stor erfaring, ualmindelig skarpsindighed og den hurtigste opfattelsesevne; men med alt dette hersker der hos ham en sådan uklarhed i alle hans tanker og planer, at det er træffende sagt af Algreen-Ussing i den grundlovgivende rigsforsamling, at han er et mærkeligt eksempel på et menneske, som bestandig blander det sande med det usande. Ved hans store veltalenhed og parlamentariske færdighed dækkes denne svaghed let i det mundtlige foredrag, hvorfor dette altid er interessant at høre, når det mindre tåler at læses; det henriver i nuet, det siges, men bliver tidt flovt og tomt ved en grundigere eftertænkning. Man har sagt om ham, at han egentlig ej var ærgerrig eller egoistisk eller vilde noget for sig selv; vi har hidtil troet det samme, men hans optræden i den senere tid lige over for den slesvigske sag berettiger til også i denne henseende at nære betydelige tvivl.« Tscherning er nemlig ophidset mod sine gamle venner, det nationale parti, fordi

¹ Denne signatur synes at vise, at artiklerne er skrevet af rigsdagens daværende bureauchef, A. L. Ch. de Coninck. I Dagbladet 1/5 1860 undertegnede han nemlig det sidste af sine »Politiske breve«, som helt igennem minder om disse artikler, med S—s, vel en forkortelse af Sincerus (den oprigtige), et af hans navneskjul.

det på rigsdagen kan hamle op med bondevennerne, og derfor må han kæmpe deres livssag, Slesvigs forening med Danmark. Og derhos tvivler han om efter næste valg at kunne beherske Danmark og sætte kommunismen på tronen, hvis Slesvig sender tredive selvejerbønder ind i rigsdagen. En tredje mulighed er, at han er blevet gal. Efter en ganske forvrænget fremstilling af Tschernings tidligere liv følger en slags gendrivelse af hans artikel i Dannevirke for 5. november,¹ og så sluttes der af med ønsket om, at Tscherning ikke »ved bejlen til folkegunst og smiger for massen [skal] kuldkaste Danmarks rige, undergrave dets selvstændighed og frihed og lægge det danske folk i lænker.« At det konservative københavnske blad Flyveposten fandt anledning til at gengive hovedparten af artiklen, viser — ved siden af, hvad der tidligere er fortalt — stemningen på den tid over for Tscherning og bondevennerne i vide københavnske krese.

Også Dannevirke havde altså set forbindelsen mellem venstres kommunallovforslag og føderativstaten, om hvilken redaktionen i efterskriften til S.s artikel 28. oktober sagde, at den og helstaten var to former for samme tanke.

Uviljen mod helstaten var stor hos de nationalliberale, der ikke vilde indrømme, at et Ejderdanmark var uigennemførligt. Store dele af venstre stod fra først af på samme standpunkt, således J. A. Hansen; men efterhånden vandt Tscherning frem i partiet med sin opfattelse, især da det mere og mere viste sig umuligt at få Ejderpolitikken godkendt af de neutrale stormagter for slet ikke at tale om Tyskland. Men ganske vist førte denne signalforandring til et afgørende brud med de »sprogkognitive« dele af partiet.

25. juli 1851, årsdagen efter Istedslaget, holdtes der en stor folkefest i Ringe. Her talte bl. a. V. Birkedal, der under bragende bifald hævdede, at nu, da vi havde vogtet Ejdergrænsen militært, skulde vi også vogte den politisk »mod helstatsmændene, der nu vilde føre os i afhængighed af det tyske rige.«² Senere på dagen fik Tscherning ordet. Han »bad forsamlingen høre ham med rolighed, når han i stedet for at tale til følelsen vilde tale til den sunde fornuft. Det var vist ikke nu rigtigt at skærpe den fjendtlige følelse, der fandtes mod et folk, som vi ikke længer stod i kamp imod; ti vi måtte altid være villige til at måle dem med den samme alen, hvormed vi måler os selv. Når vi forlanger, at andre skal tro om os, at vi handler efter, hvad vor bedste overbevisning byder os, så må vi være billige nok til at tro det samme om dem. Han talte ikke her om de enkelte, der havde stået i spidsen og ledet bevægelsen mod bedre vidende, men om mængden, der ikke havde kunnet kæmpe så tappert og båret byrderne så

¹ Heri indflettes, at Tscherning med sin »afsindige kommunallov« har tilsigtet at gøre sine bondevenner til underkonger i Danmark, deriblandt sin »bekendt« Otto Rantzau til landshøvding i Slesvig.

² Ved ministeriets omdannelse 13. juli havde den loyale, men konservative holstener C. Moltke afløst Clausen som minister uden portefølje.

villigt, når den ikke havde troet at stride for en god sag. Vi måtte nu, da et nyt ministerium var tiltrådt, ikke vanskeliggøre dettes gerning enten ved at forlange at skyde Holsten bort eller, som en foregående taler havde sagt, holde på det; men vi skulde beholde det, dels fordi vi ikke kan komme af med det,¹ og dels fordi vi har pant i det for en del af vor statsgæld, som vi ikke har råd til at skænke det; men det skal holdes inden for sine egne grænser som tysk forbundsland, så vi altid ved, hvor grænsen er for vor danske berettigelse, og hvor den tyske berettigelse begynder. Ligeledes måtte vi erindre, at kongen ikke alene er vor konge, men at han tillige er regent over Holsten og Lauenborg, og ligesom vi forlanger, at han i, hvad der angår Danmark, kun må høre danske råd, således er det både hans ret og hans pligt i, hvad der angår hans tyske lande, at høre tyske råd, ti ellers er det ham umuligt at regere. Vi forlanger af ham, at han skal regere os som dansk konge, men vi må da også lade ham regere sine tyske lande på tysk. Således kan vi dog ikke have noget imod, at Holsten regeres med tysk politi; ti Tyskland kan ikke undvære politisk politi, medens det er vor ret at være fri derfor.« Forsamlingen besvarede denne tale med flere kraftige hurraer.²

Tscherning ønskede altså en forstående og forsonlig holdning over for rigets tyske undersåtter og tilbageholdenhed over for skandinavismen, for at ikke den tyske agitation i hertugdømmerne som modtræk derimod skulde skærpes. En sådan politik syntes ham det nødvendige grundlag for den helstatsordning, som

¹ Navnlig Rusland vilde hindre, at Holsten udskiltes fra det danske rige, for at Tyskland ikke skulde få magten der og gøre Kiel til en tysk flådestation (Neergård I s. 513).

² Referatet er taget fra Almuevennen 1/8 1851. J. A. Hansen talte også ved festen og har vel altså selv refereret Tschernings tale. Mange år senere, i N. t. 30/4 1864, gengav Tscherning selv i artiklen »Min politik« talen som et program for hans indsats i den følgende politiske udvikling. Almuevennens referat har vistnok ikke tilfredsstillet ham; det sammentrænges i hvert fald i et par indledende sætninger, hvorefter der følger en advarsel mod ved overspændt nationalfølelse at umuliggøre Slesvigs helhed. Før man søgte anden [skandinavisk] tilslutning udad, måtte man »lade det danske rige roligt gennemgå sin genfødselse og få den fasthed, som kun fremkaldes ved undersåtternes hengivne tilslutning til den fælles statsmagt. Jeg søgte at vise, hvor farlig enhver stræben i anden retning vilde være, forinden et slikt indre sammenhold var tilvejebragt; inden dette kunde indtræde, krævede mindst én slægtfølge, en ny slægt i manddomsalderen, opvokset under erkendelsen af nødvendigheden af landsdelenes lige behandling, deres fredelige indbyrdes samliv og de tvende befolkningssprogs ligeberettigelse; noget over 30 år måtte altså hengå, inden man vovede sig ud på nye forbindelsers slibrige veje. Jeg indså den fare, der var ved, at studenterungdommen fra hvert af landets tvende universiteter dannede forbindelser på folkets vegne med fremmede landes befolkninger og senere endog vandrede ud hver til sin side for at overlevere staten eller, hvad der endnu var værre, dele af staten hver til sin nye statsforbindelse, på den ene side til Tyskland, på den anden side til Sverige-Norge.« Det er forståeligt, at J. A. Hansen, der var ivrig skandinav, har udeladt denne antiskandinaviske del af talen i sit referat.

måtte tilvejebringes, hvis monarkiet skulde opretholdes i sin gamle udstrækning. At han også tænkte meget over, hvordan en sådan ordening skulde være, viser brevene til B. Christensen; i et brev af 14. september hedder det: »Føderalismen er tilfredsstillelsen af stamme- og sprognationalitetens fordringer uden kamp med staten.«¹

Fra konservativ side søgte man i denne sag forbindelse med Tscherning, og sammen med Scheele aflagde som tidligere nævnt Blixen-Finecke i den anledning besøg hos ham i Frederiksværk 25. august.² Blixen-Finecke var formand for den i december 1850 stiftede Grundejerforening, der vilde værne ejendomsrettens ukrænkelighed og rigets udelelighed. Af Tschernings brev af 29. august til B. Christensen ses, at samtalen for en stor del drejede sig om den kommende helstatsordning. Den således tilvejebragte forbindelse syntes at få yderligere betydning, da Blixen-Finecke kort efter ved et udfyldningsvalg blev folketingsmand.

De nationalliberale holdt imidlertid stadig fast på Ejderprogrammet. De herhen hørende rigsdagsmænd havde i maj 1851 sluttet sig sammen i en Femtejuni-forening, der skulde danne en modvægt mod bondevennernes ensidighed. At disse som helhed havde sluttet sig til Tschernings opfattelse angående rigets ordening, viste sig i et vistnok af Tscherning affattet opråb, som Bondevennernes selskab udstedte 13/12 1851.³ I indledningen meddeltes, at selskabet nu talte 16,000 medlemmer, deraf 1400 i Jylland. Ikke desto mindre vilde det opløse sig, hvis fæsteafløsningen gennemførtes i den påbegyndte rigsdagssamling; i modsat fald gjaldt det for bondevennerne at forberede det kommende folketingsvalg bedst muligt. Ved dette måtte vælgerne ikke følge følelsesprædikanter, som opfordrede til at bortse fra de efter disse taleres mening ubetydelige indre forhold, og som vilde have et Danmark til Ejderen på en vis bestemt måde. Følg ikke dem, der siger »ingen helstat«; det gælder at forene monarkiets forskellige dele uden at træde de enkelte områders særskilte stilling og politiske udvikling for nær. Følg ikke dem, der prædiker internationalisme og kommunisme. Følg heller ikke dem, der kræver grundloven hel, udelt, urørt hellere end at forandre en tøddel i den af hensyn til Slesvig; grundlove er tidens og menneskers værk. Hold fast på valgloven; »vedbliver frihedens vædsker kraftigt at flyde i træets rod, så skyder træet nok friske blade, når årstiden kommer.«

¹ E. p. III s. 93.

² Fru Tscherning fortæller (s. 185), at deres tarvelige feriebolig kun var udstyret med en gammel sofa og to stole, men i anledning af det fine besøg yderligere blev pyntet op med et par havebænke med tæpper over. Ved venners hjælp kunde hun byde på lamme-steg og jordbær til middag.

³ Almuevennen 19/12 1851. — Gleeurup, der sammen med J. A. Hansen nylig var indtrådt i selskabets bestyrelse, underskrev opråbet, men sluttede sig snart efter til Ejderpolitikken.

Disse indre brydninger var gået jævnsides med og blevet præget af de forhandlinger, som regeringen siden freden i 1850 havde ført med udlandet om rigets ordning. Herunder var novemberministeriet fra 1848 undergået en række ændringer.¹

Uenigheden om rigets ordning satte som nævnt sit præg på rigsdagssamlingen 1851/52. Straks efter dens åbning rettede Grundtvig og andre medlemmer udenrigspolitiske forespørgsler til ministeriet; man vidste jo, at vigtige forhandlinger førtes, og ønskede oplysning derom. Det delvise ministerskifte 18. oktober øgede uroen. 28. oktober gav den nye udenrigsminister, Bluhme, forskellige skriftlige meddelelser samt lovede flere mundtlige, når de måtte gives i et hemmeligt møde. Tscherning frarådede hemmelige møder om vore udenrigske forhold; de vilde kun svække regeringen over for udlandet, mens det modsatte vilde ske, når udlandet så rigsdagen optræde roligt og mådeholdent i disse forhold. Da der alligevel afholdtes tre sådanne møder 3.—5. november, deltog han ikke i dem.

25. november behandledes en ny udenrigspolitisk forespørgsel til ministeriet. Under forhandlingen gjorde Tscherning nøgternt stillingen op: »Arveenheden er os indrømmet.² — — Det står ikke i vor magt — — at ordne vore statsforhold, som vi vil — — men det står i vor magt — — at bruge tiden og omstændighederne således, at de bøjer sig til os. — — Lad os være fuldt overbevist om, at der ikke inden for Danmarks grænser og endnu mindre, tør jeg sige, i Danmarks råd findes en eneste mand, som kunde ønske at indordne os på nogen bestemt formel måde under nogen fremmed stats rådighed. — — Europa har ikke villet, at den danske stat skulde forandre det område, den havde før 1848 — — de fleste europæiske magter har villet indrømme den danske regering en så stor frihed som muligt — — til at ordne forholdene inden for denne grænse; men — — de betragter ikke en hurtig afgørelse af disse forhold inden for denne grænse som værende af europæisk vigtighed. — — Lad os ikke glemme, — — at vi selv har måttet søge en understøttelse,

¹ Den første ændring i novemberministeriet skete, da Bang 21/9 1849 som indenrigsminister afløstes af M. H. Rosenørn; det skyldtes dog misfornøjelse med Bangs standpunkt i landbosagen. 6/8 1850 afløste H. C. Reedtz Moltke som udenrigsminister. 10/8 s. å. overtog C. L. C. Irminger marineministeriet efter Zahrtmann og afgav det igen 25/11 s. å. til C. E. van Dockum. 5/3 1851 blev Tillisch minister for Slesvig. 13/7 s. å. fornyedes ministeriet så stærkt, at det fik navnet »juliministeriet«; Clausen udtrådte, og Rosenørn, Bardenfleth og Hansen erstattedes med henholdsvis Tillisch, A. W. Scheel og Fibiger; Bardenfleth blev minister for Slesvig, og C. Moltke minister uden portefølje. Allerede 18/10 s. å. afløstes Reedtz og Fibiger af Bluhme og Flensborg, og C. Moltke afgik (»oktoberministeriet«). Endelig erstattedes 7/12 s. å. Madvig med Bang. Under alle disse omskiftelser havde A. W. Moltke beholdt pladsen som premierminister, men 27/1 1852 veg han for Bluhme med hans »januarministerium«.

² Ved Londonprotokollen 2/8 1850.

som upåtvivelig gør vor stilling lige over for disse magter meget vanskelig. — — Vi må være fattet på miskendelse, på misforståelse, vi må være fattet på i tidernes løb at afhjælpe det, vi ikke kan afhjælpe for øjeblikket. — — Det kommer langt mindre an på oplysninger og meddelelser end på virkelige handlinger; vi vilde ikke være rykket et skridt længere frem, end vi nu er, selv om ministeriet fortalte os ethvert ord, det vidste — —. Med fuld fortrolighed kommer ministeriet derimod til os, når det siger: har I nogen bedre, nogen, der kan og vil gøre noget bedre, så viger vi vor plads; men I må ikke forlange af os, at vi i forhold som disse skal fremstille vor stilling, vore vanskeligheder, vore fordringer og vort håb; ti derved meddeler vi mere, end I kan have nytte af at vide, og end vi kan være tjent med at meddele.«¹

Naturligvis formåede Tscherning ikke at fjerne mistilliden hos regeringens modstandere; den skulde tværtimod snart vokse til åben modvilje. 27/1 1852 undergik ministeriet en gennemgribende omdannelse, idet Bluhme blev premierminister, mens A. W. Moltke udtrådte sammen med Bardenfleth, van Dockum, Flensborg og Tillisch; disses afløsere blev henholdsvis C. Moltke, St. A. Bille, Hansen og Bang (som 3/6 s. å. afgav kultusministeriet til C. F. Simony); endelig blev H. Reventlow-Criminil minister for Holsten. Af de afgåede ministre havde Tillisch vundet stor yndest i hjemlige nationale krese ved sine skrappe sproglige forholdsregler i Slesvig, forholdsregler, som desværre havde skadet Danmark i udlandet; omvendt virkede C. Moltke og Reventlow-Criminil stærkt udfordrende over for de samme krese, som jo ikke kunde vide, at den mægtige østrigske minister Schwarzenberg udtrykkeligt havde krævet disse mænd optaget i ministeriet. Og lige så udfordrende virkede Hansen på grund af sin hovne optræden over for rigsdagen.

Dagen efter udstedtes en allerhøjeste kundgørelse, hvori den frygtede helstatsforfatning bebudedes. Den skulde omfatte udenrigs-, militær- og finansvæsen, mens justits-, indenrigs- samt kirke- og skolevæsen skulde forblive under rigsdagens styre. Slesvig og Holsten-Lauenborg skulde have hver sin minister, der kun skulde stå kongen til ansvar; sammen med kongerigets ministre og arveprins Ferdinand skulde de danne et gehejmestatsråd under kongens forsæde. Ligeledes skulde hertugdømmerne have hver sin besluttende stænderforsamling, til hvis udformning de gamle, i kongeriget for deres tyskhed ildesete rådgivende stænder skulde medvirke. Hele riget skulde have fælles toldvæsen med toldgrænse ved Elben, og Holsten og Lauenborg skulde forblive under det tyske forbund.

For dem, der havde drømt om et Ejderdanmark under junigrundloven som løn for treårskrigen kamp og møje, var dette unægteligt en bitter skuffelse. Den gav sig foreløbigt luft i forespørgsler om, hvorfor regeringen havde ud-

¹ F. 1851/52 sp. 1225—28.

stedt kundgørelsen, og når den vilde fremsætte de i kundgørelsen bebudede lovforslag. Bluhme svarede, at kundgørelsen var affødt af forholdene, og at han ikke kunde sige, når de omtalte lovforslag kunde fremsættes. En ny forespørgsel fremkaldte 13/2 1852 fra Bluhme den vigtige erklæring, at grundloven efter ministeriets opfattelse kun kunde ændres i det af kundgørelsen nødvendiggjorte omfang på forfatningsmæssig måde. Under disse forhandlinger var Tscherning tavs.

Efter en månedlang forberedelse samlede oppositionen sig endelig om at foreslå en adresse til kongen, hvori udtaltes mistillid til den siddende regering og håb om en anden, der kunde genoprette det gode forhold mellem regering og rigsdag; derimod krævedes kundgørelsen ikke ændret eller taget tilbage. 9. marts kom adresseforslaget til behandling i folketinget. Herunder afviste Tscherning klagen over, at regeringen ikke havde forelagt alle aktstykker angående kundgørelsens tilblivelse; når de nysafgæede ministre, der var medlemmer af tinget (Bardenfleth og Tillisch), ikke havde krævet disse aktstykker forelagt rigsdagen, så han deri bevis for, at de ikke kunde forelægges. »Vi — — har erkendt os forpligtet til at skabe ministerier, som på en gang var tålelige rigsdagsministerier i Danmark og europæiske ministerier for udlandet. Den nødvendighed er vi i, og deri ligger for mig hovedretfærdiggørelsen for den hele foranstaltning med kundgørelsen, og deri ligger også for mig, at jeg ingen overraskelse fandt i den. Jeg har længe ventet den; ja, jeg vil gå videre, jeg har håbet, at om ikke ganske det samme, så dog noget lignende måtte komme.«¹ I udlandet havde man ment, at kongen var bundet af et rigsdagsministerium, der kun repræsenterede en del af riget og det en del, som oven i købet stod fjendtligt over for de øvrige dele. Derfor havde kongen med rette dannet et rådgivende gehejmestatsråd af mænd, hvis dygtighed var anerkendt, og hvis anskuelser gik i den retning, Europa nu ønskede. I tre år havde landet lidt under kravet om status quo; endnu havde ingen kastet så meget deraf bort som dette ministerium. Adressen burde ikke nyde fremme.

Lehmann, Clausen og Monrad imødegik Tscherning. I indledningen til sit foredrag kaldte Monrad Tscherning og Grundtvig tingets eneste geniale medlemmer og sammenlignede dem med ildsprudende bjerge, der kunde udsende lysende flammer, men også aske og lava, eller med to fyrårne, der advarede rigsdagen mod at komme der, hvor de stod. Grundtvig havde haft mistillid til alle hidtidige ministerier og vilde vistnok have det til alle fremtidige; med Tscherning var det modsatte tilfældet; »den eneste undtagelse skulde da være, at til sig selv har han ikke bestandig haft tillid.«² I forbigående bemærkede taleren, at kundgørelsen snarere pegede mod en føderativstat end mod en hel-

¹ F. 1851/52 sp. 5168.

² Ss. sp. 5193—94.

stat; da Tscherning hertil råbte »hør«, svarede Monrad med en spydighed om Tschernings føderative ideer. Men i øvrigt erkendte han ligesom tidligere Lehmann, at man ikke kom uden om de grundtanker, kundgørelsen hvilede på, men burde anstille et ærligt og åbent forsøg på at virkeliggøre dem. Under den videre forhandling kaldte Tscherning en føderativ forfatning »det bedste middel til på en gang at skaffe frihed og et fredeligt samliv mellem statsdele, som ikke straks eller i det mindste ikke med lethed kan bringes til at virke sammen,«¹ hvilket yderligere fik ham til at slutte sig til den foreliggende plan.

Ganske vist sendtes adresseforslaget til 2. behandling med 64 stemmer, deriblandt Gleerups og nogle andre venstremænds, mod 21; men da oppositionen altså ikke turde rokke ved kundgørelsen, endte angrebet til sidst med en sejr for ministeriet, om hvilket Bardenfleth udtalte, at det bedre end noget andet ministerium kunde føre kundgørelsen ud i livet.

Foranlediget af Tschernings nysanførte ord om den føderative forfatnings heldige virkninger på indbyrdes stridende landsdele opfordrede Krieger ham til at give en anskuelig fremstilling af sin føderativtanke, der forekom taleren noget formløs. Måske gav det stødet til, at Tscherning i juli 1852 udsendte »Antydninger til en forfatning for den danske samstat som udvikling af den kongelige kundgørelse af 28de januar 1852«.

I indledningen, der fylder over halvdelen af det lille skrift (31 sider), betones stærkt, at meningen kun er at give et bidrag til løsningen af den opgave, som kundgørelsen havde stillet. Selv om regeringen til sin tid valgte en ganske anden løsning, måtte det dog formentlig lette den arbejdet at finde folket vakt til tænkning over sagen.

Fra Scheeles udkast, som nævnes i indledningen, synes Tscherning at have hentet adskillige enkeltheder. Hovedkilden er imidlertid junigrundloven,² af hvis hundrede paragraffer henved en tredjedel er benyttet, mange dog med ejendommelige tilføjelser eller ændringer. Fremdeles er kundgørelsen altså lagt til grund, og endelig er af de seks og tredive paragraffer vistnok en halv snes originale.

Forslaget er delt i otte afsnit. Det første, staten, indeholder kun én paragraf, der som landsdele nævner Danmark med Island og Færøerne, Slesvig, Holsten og Lauenborg. Tscherning har altså opgivet sit ønske om en yderligere deling i kantoner. I indledningen fremsættes dog den tanke at gøre hovedstaden til en rigsstad eller flytte regeringsædet til et mere centralt beliggende og mindre udsat sted som t. eks. Als eller gøre det »vandrende« som i reskriptet af 28. januar 1848, hvis fælles stænderforsamling skiftevis skulde samles i kongeriget og hertugdømmerne.

¹ F. 1851/52 sp. 5244.

² I den følgende gennemgang nævnt som Gr.

Andet afsnit, kongen, indeholder ligeledes kun én paragraf, der stærkt fremhæver kongen som »den synlige oprindelse til al myndighed i staten; han er uanklagelig og uansvarlig for de menneskelige domstole. Hans bud er bindende for alle statens borgere, når de er blevet til på lovlig måde [og] behørigt offentliggjort.« Kongen var jo for Tscherning en personifikation af hele folket og som sådan dobbelt betydningsfuld under den daværende splid i riget.

I tredje afsnit, statsmyndighederne, benævner § 6 ministrene statsråder. Ifølge samme paragraf kan ingen statslønnede prins være ansvarlig statsråd eller stemmegivende medlem af statsrådet.¹

I fjerde afsnit, kongeslægten, handler § 8 som Gr. 8 og regeringstiltrædelser; kongen skal ved den lejlighed forpligte sig til at overholde lovene og opretholde staten i dens helhed og enkelte dele; men løfteformularen indeholder ikke som Gr. 8 udtrykket »såsandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord«.

I femte afsnit, statsstyrelsens myndighed, nævner § 13 de sager, der hører under samstaten. Det er nogenlunde de samme, som Scheele og januarkundgørelsen betegner som fællesanliggender, deriblandt hær, told og statsgæld; men Tscherning holder dog muligheden åben for en forskellig toldordning i de enkelte landsdele og for statsgældens fordeling mellem disse efter dens oprindelse; og hvad hæren angår, viser paragraffen sammenholdt med indledningen, at Tscherning kun vil gøre krigsoverstyrelse, generalkommando, stab og måske de særlige korps til fællesanliggender, mens alt det øvrige og da navnlig mandskabsudskrivningen skal være særanliggender.

Som Scheele foreslår Tscherning, at landsdelenes pengeydelse til samstaten fastsættes i overensstemmelse med folketallet, og at landsdelene sender medlemmer til rigsdagen efter samme tal.

Sjette afsnit handler om rigsdagen og landdagene. § 17 benævner samstatens folkerepræsentation rigsdag og landsdelenes landdage. Mens Scheele vilde have hertugdømmernes »landsforsamlinger« indrettet som junigrundlovens rigsdag, indeholder Tschernings forslag intet herom. § 18 bestemmer, at rigsdagen samles »i hovedstaden« første mandag i februar hvert andet år. Den består af 1. og 2. afdeling; medlemmerne vælges skriftligt »ved simpel flerstemmighed« (§ 21) af landdagene til den afdeling, hvori de skal indtræde. Efter § 19 tænker Tscherning sig foreløbigt rigsdagen bestående af 145 medlemmer, 49 i 1. og 96 i 2. afdeling; heraf vælger Lauenborgs landdag 4, Holstens 30, Slesvigs 23 og Danmarks 88. Desuden vælges der efter § 20 henholdsvis 2, 3, 3 og 6

¹ Da Fædrelandet fandt denne bestemmelse stridende mod januarkundgørelsen, gjorde Tscherning i sit svar opmærksom på, at når han foreslog prinser udelukket fra statsrådet som ansvarlige stemmegivende medlemmer, var det for ikke at overføre en ansvarlighed på dem, som kunde fremkalde store forlegenheder. »Man bør ikke udsætte tronarvingen for at kunne komme til at gå ud af statsfængslet for at bestige tronen« (Fædrelandet 6/9 1852).

»erstatningsmænd«, der indkaldes i nummerorden til den afdeling, hvortil de er valgt.

I nogle skriftet afsluttende bemærkninger siger Tscherning, at han helst havde foreslået »umiddelbare folkevalg til den ene af rigsdagens afdelinger«; men det forudsatte tilstedeværelsen af »et politisk folk«, hvad riget endnu savnede.

§ 25 handler som Gr. 52 om finansloven. Der forelægges hver rigsdag finanslovsforslag for to år frem i tiden samt kræves »behørig oplysninger om og overslag over statens indtægter og udgifter. Dette fremlagte overslag skal i uddrag have været meddelt de nærmest foregående landdagssamlinger.« Finanslovsforslaget »og derhen hørende love om lønninger, toldforandringer osv.« behandles først i 2. afdeling. »Selve finansloven behandles kun af denne [afdeling] i dens enkeltheder.« Tscherning søgte således at lovfæste den finanslovspraksis, han havde stræbt at udvikle i folketinget.

§ 28 stiller som Gr. 60 rigsdagsmændene frit over for deres vælgere. Om embedsmænd siges, at de »behøver vel ikke regeringens tilladelse til at modtage valget; men de behøver den til at forlade deres post eller til at ophøre selv at besørge deres forretninger, medens de er ved rigsdagen. De må selv bære de udgifter, som flyder af embedets midlertidige bestyrelse af en anden.«

Syvende afsnit, statsrådet, indeholder også kun én paragraf, der bemyndiger statsrådet til at udstede foreløbige love. Tscherning har altså ikke som Gr. 30 villet lægge denne myndighed i kongens hånd med fare for, at han derved kunde blive »nedsænket i den deliberative forsamling« (jfr. s. 121), inddraget i partistriden.

I ottende afsnit, rigsretten, gør udkastets sidste paragraf grundlovsændringer adskilligt lettere end Gr. 100. Paragraffen lyder nemlig således: »Forandringer i denne grundlov for den danske samstat kan kun foretages til behandling af en rigsdag, som er valgt i det mindste to måneder efter, at forandringsforslaget er bragt til offentlig kundskab. Lider forslaget forandring under behandlingen, kan det først antages i en nyvalgt rigsdag.«

Mens Scheele i sin sidste paragraf giver ret indgående regler for det danske og tyske sprogs anvendelse i riget, nøjes Tscherning med i indledningen at udtale, at vel skal de to sprog så vidt muligt stilles på lige fod; men dansk må dog blive hovedsproget i en stat, der beboes af 1,570,000 dansktalende og kun 745,000 tysktalende indvånere.

Skriftet udkom på et uheldigt tidspunkt, lige før folketingsvalget 4. august, der lagde stærkt beslag på den politiske interesse. Først 3. august, dagen før valget, omtalte Fædrelandet det kort og affejende. 13. august bragte bladet en lidt mere indgående vurdering; det ankede over, at Tscherning i modsætning til Scheele intet sagde om, hvordan hertugdømmernes landdage skulde indrettes; et par formentlige selvmodsigelser nævnedes, og til slut klagedes over skriftets

mangel på klarhed, sammenhæng og indre overensstemmelse. 18. august vendte bladet endnu en gang tilbage til emnet og påpegede, hvordan Tscherning selv i indledningen beklagede, at stormagterne ikke havde villet indrømme Danmark en klarere stilling med hensyn til Holstens og Lauenborgs forbundsforpligtelser, så at vore forhold kunde være ordnet på en hensigtsmæssigere måde. Når Tscherning skrev, at »forsøget må fra dansk side gøres med velvillig imødekommenhed; lykkes det da ikke, så vil man vel finde på råd,« fandt bladet det meget uheldigt, at han intet råd nævnede for dette tilfælde. Der vilde blive store vanskeligheder ved samarbejdet i en rigsdag, hvis kongerigske medlemmer fremgik af junigrundlovens almindelige valgret, mens hertugdømmernes repræsentanter måske valgtes ved census- eller klassevalg. Og hvordan vilde tvesprogetheden virke i rigsdagen, hvis de kongerigske medlemmer, takket være venstres overmagt, hovedsageligt var uoplyste bønder, der ikke kunde tale, men kun stemme, som de af førerne fik ordre til?

Fædrelandet for 3., 4. og 6. september bragte Tschernings svar. Han var gået ud fra, at riget skulde ordnes som samstat¹ og ikke som helstat, hvilken sidste form han anså for næsten uanvendelig i dette tilfælde. I helstaten søgte man nemlig at bringe »statslivets udvikling til i alle retninger at udgå fra et middelpunkt, hvilket da gerne medfører en stadig stræben efter at udslette alle forskellighederne i samfundet. Ved samstaten — — indrømmes der landsdelene adkomst til at udvikle sig forskelligt — — og kun indordnes så meget under den fælles statsmagts vilje, som gøres fornødent for at tilfredsstille de nødvendige eller anerkendte fællesformål.« Skulde forsøget gøres, var samstatsordningen derfor den tåleligste. Vilde man ikke gøre forsøget, burde man vise, hvordan man kunde unddrage sig det uden på ny at drage udlandet ind i vore forhold. Hans plan lod hver landsdel få sin særskilte forfatning med fuld selvbestemmelse over de særlige forhold, men kongeriget fik dog elleve attendedele af fællesrepræsentationen.

Sprogvanskelighederne mødte allerede i forbindelsen mellem Danmark og Slesvig; en deling af Slesvig efter sproggrænsen var jo opgivet; men i samstaten blev de sproglige berøringspunkter de færrest mulige.

Hvorfor krævede man for øvrigt så ivrigt den endelige ordning fremsat, når det hele lå så vanskeligt? »Ved at ile fremkalder man de ulemper, der på den anden måde [ved at give tid] kun kommer frem som tilfældigheder.«

Bladet spottede over de få »talende mænd« i venstre. Slesvigholstenerne savnede ikke talende mænd, men »rolige, besindige stemmende mænd«. Seks—otte sådanne støttede i sin tid P. Hjort Lorenzen; de havde måske været flere, »når der ikke i samfundet havde bestået en så stor fordom mod vor bondealmues mindre talende, men tro mod deres opgave stemmende argumenter. — — Kun

¹ I Fædrelandet 8/10 oplyste Tscherning, at ordet »samstat« ikke var hans egen opfindelse, men var blevet ham foreslået af en mand, som havde læst skriftet før trykningen.

få andre end sådanne jævne mænd kan modstå farisæernes vranglære og de skriftkloges spottende overmod.«

Bladets svar 11. september var ret intetsigende. Tyskheden vilde gennem samstatsorganismen æde sig ind i rigets centrale styrelse. Men for øvrigt indrømmedes det, at udsættelse af forfatningssagen vistnok vilde være heldig.

13., 14. og 15. september bragte bladet fra »en anden æret medarbejder« et svar til Tscherning, der heller ikke har særlig interesse. Hovedindvendingen var, at Tscherning lod landdagene vælge rigsdagen ved simple flertalsvalg; derved vilde »en majoritet, hvor lille den så måtte være, kunne udelukke hvert hensyn til den velsindede [altså Slesvigs dandsksindede] minoritet.« På den måde vilde en forfatningsmæssig afgørelse af fællessagerne let blive umuliggjort, og så måtte disse jo lægges i kongens hånd, så at man havnede i enevælden. Forfatteren udtalte, at der kunde tænkes andre og heldigere valgformer, men gav ingen anvisning i så henseende.

Tscherning svarede i en lang artikkel, der strækker sig over numrene for 6., 7., 8., 12. og 13. oktober. Han fremhævede atter den rummelige samstatsforms fortrin for helstaten med hensyn til det vanskelige sprogforhold. At for danske Sydslesvig med magt vilde svare til Ludvig d. fjortendes forsøg på at gøre huguenotterne til katolikker; skulde det forsøg gøres, måtte Slesvig være ene derom, Danmark ikke drages ind deri. For øvrigt kunde samstaten godt fungere med et Slesvig, der foreløbigt som hidtil styredes enevældigt med en kun rådgivende landdag. Han afviste på ny påstanden om almuens politiske evneløshed; grundlaget for politisk indsigt og dygtighed var ikke lærdom og viden, men »en i livet skærpet og udviklet sund fornuft«.

Minoriteten vilde ganske rigtig ske uret ved middelbare valg som ved alle andre kendte valgformer. »Så længe der ikke gives det politiske folk anledning til at indordne sig frivilligt i politiske menigheder, om jeg må bruge dette udtryk, hvilke da tillægges valget i henhold til deres talrighed, så længe vil man ikke kunne sikre selv et ikke ubetydeligt mindretal den det tilkommende andel i repræsentationen. Denne betænkelighed har stået så levende for mig; at jeg alt for flere år tilbage har forsøgt at løse opgaven på en, som jeg tror, ny måde; men jeg har troet, at tiden endnu ikke var kommet til at bringe en sådan måde i forslag.«¹

Foruden Fædrelandet tog også Flensburger zeitung afstand fra Tschernings forslag,² mens XA i en række artikler i Berlingske tidende fra 16. til 27. september gav det en næsten udelt tilslutning.³

¹ Fædrelandet 13/10.

² Flensb. zeit. nr. 183 f.

³ XA = Johannes Chr. Lütken, fra 1822 adjunkt og fra 1826 lektor i filosofi i Sorø, afgik 1849 med professortittel og skrev i sine sidste år under ovennævnte mærke en lang række småskrifter om politiske emner, derunder om helstaten, som han allerede i februar 1850 tog til orde for.

7. BLUHMES OG ØRSTEDS TID (1852—55).

Imidlertid var der valgt et nyt folketing 4. august. I bondevennernes valgopråb kaldtes helstatsforfatningen »en uafviselig, en europæisk nødvendighed« og en indskrænkning af junigrundloven »en lige uafviselig nødvendighed«; men det gjaldt om at slippe med de mindst mulige ofre og navnlig at bevare valgordningen til folketinget, »der hidtil har virket så velgørende på samfundets udvikling til beskyttelse for den menige almue«. Valgets mest opsigtsvækkende begivenhed var, at Krieger til »professorpartiets« store forargelse først blev slået i Køge af gårdmand Peder Hansen, Snoldelev, og senere ved et udfyldningsvalg i Mariager af bondevennen redaktør Rugård. I det hele førte venstre en ret skarp udryddelseskrig mod centrum; de eneste undtagelser var Monrad og prof. C. J. H. Kayser, der valgtes i Lyngby.

Da rigsdagen samledes 4. oktober, skrev et nordjysk blad, at Tscherning mødte i spidsen for 48 mænd, som han kunde gøre regning på under alle forhold.¹ Udtrykket viser, hvor meget valget mentes at have styrket, men også ensrettet venstre; det havde imidlertid også skærpet modsætningen mellem dette parti og centrum, og det så meget mere, som højre var for ringe i tal og i begyndelsen også for usammenhængende til at gøre sig gældende ved siden af de to andre partier.

Mistilliden til ministeriet prægede fra samlingens begyndelse centrums holdning,² hvorimod venstre under Tschernings ledelse var villigt til at støtte ministeriet, endskønt dette ingenlunde viste sig særligt imødekommende til gengæld.

¹ F. 1852/53 I sp. 700. Tscherning svarede: »Jeg møder med mig selv, og hvem der — — går imod mig, han gør mig mange gange en større tjeneste end de, der går med mig« (ss. sp. 701).

² Om denne mistillid vidner en anekdote, der findes i Fischers dagbog. Den senere kultusminister J. Chr. H. Fischer blev 1852 ved venstres hjælp valgt til folketinget i Slagelse, sin fødeby, hvor han i nogle år havde været adjunkt. Han sluttede sig hurtigt nær til Tscherning og giver i sin utrykte dagbog fra årene 1852—55 mange oplysninger om denne og tidens politik overhovedet. Under 13/11 læses følgende, som Tscherning selv havde fortalt: »For et par dage siden stod han i vinduet på slottet og talte med Monrad og Lehmann om et og andet. Da trak garden op på vagt med musik, og L. sagde så: »Se, der går de nu så pænt; hvem ved om de nu ikke en smuk dag kunde

Allerede finanslovens 1. behandling førte således til skærmydsler mellem Tscherning og krigsminister Hansen angående lønningsforhold og andet. Og under behandlingen af udskrivningsloven for 1853 kom der et voldsomt sammenstød i anledning af, at Hansen vilde have ret til at anvende danske soldater som forbundskontingent; han mente, at det vilde hjælpe til at udslette modsætningsforholdet mellem dansk og tysk. Herimod protesterede Tscherning heftigt. Rigsdagen havde både ret og pligt til at hindre, at danske soldater undergaves fremmed kommando. Vi skyldte Holsten broderskab og venskab, men ikke det tyske forbund. »Udskriv så mange tropper, som I vil, og vi vil bevilge de pengemidler, som behøves dertil; men gør os ikke den sorg at forlange det af os, som man her truer os med.«¹ I en senere udtalelse hævdede han, at der ikke bag hans standpunkt lå noget fjendtligt sindelag mod nogen af ministrene. »Jeg kender ikke fjendtligt sindelag i min sjæl; selv i dette øjeblik, hvor jeg tvistes for de allerivrigste interesser, er der ikke fjendtligt sindelag i min sjæl, det er mig fremmed.«² For freds skyld stemte han alligevel dagen efter for et mæglingsforslag, som dog ikke vedtoges; denne eftergivenhed måtte han senere høre ilde for.³

Da Tscherning ved samlingens begyndelse fremsatte det tidligere drøftede forslag om tvungen fæsteafløsning, erklærede indenrigsminister Bang, at han ikke for øjeblikket kunde gå med dertil. Også til finansminister Sponeck, med hvem Tscherning ellers stod i godt samarbejde, kom han ved en enkelt lejlighed i modsætningsforhold, da denne som ivrig frihandelsmand til forslaget om toldgrænsens flytning fra Ejderen (hvortil den 1850 midlertidigt

gøre en svigning herind ad for at rydde rigsdagssalen?« M.: »Å ja.« L.: »Og de gjorde det min sæl, når de fik ordrer dertil.« M.: »Det kunde vel være.« L.: »Jeg har en anelse om, at jeg så blev siddende.« M.: »Og jeg har en anelse om, at jeg så tog min hat og gik.« L.: »Og hvad gjorde De, Tscherning?« T.: »Å, jeg ved ikke ret, men jeg tror, jeg fulgte med Monrad.« Neergård I s. 819—24 fortæller dette og en række andre træk, der viser centrumets frygt for statskup fra ministeriets side.

¹ F. 1852/53 I sp. 894.

² Ss. sp. 900.

³ Fischer giver 17/11 nærmere oplysninger om det virkelige sagforhold. »Tscherning fortalte mig efter mødet, at de andre ministre ikke havde kendt sammenhængen med armeens rekruttering og ikke vidst, at der var særlige, som det holstenske forbundskontingent betegnede afdelinger af armeen, som nu blev rekruteret med danske soldater. Det havde de selv tilstået efter mødet i går. For øvrigt ønskede kongen nok også denne sammenblanding, men Tscherning håbede, at han nu var kureret derfor ved debatterne, og da således øjemedet med debatten var nået, havde han taget sin tilflugt til Halls mægling. Når man læser Tschernings foredrag opmærksomt igennem, kan man se i det, at han har tænkt sig, at kongen vilde læse det, at sige når man forud har en nøgle dertil.« 29/11 omtales med Tscherning som kilde et møde mellem Hansen og udvalget angående udskrivningsloven, hvori Hansen havde været meget føjelig og erklæret, at han ved 3. behandling vistnok vilde modtage udvalgets indstilling, hvilket også skete.

var henlagt) til Elben havde knyttet forslag om visse toldnedsættelser, som Tscherning fandt for store. Over for Sponneck og hans meningsfæller på dette område, deriblandt A. Hage og prof. Kayser, hævdede han, at »hvilket system vi end opstiller — og jeg skal med største fornøjelse antage et frihandelsystem, ti jeg har været mellem dem, som her i landet tidligt har sluttet sig til dette — så kan vi dog ikke komme til det uden ad tillempningsvejen. Der er intet i verden, der i den grad kræver tillempningsvejen og afviser systemer som alt, hvad der berører formuespørgsmålets udvikling og bevægelse.«¹ Tscherning holdt altså her som i andre forhold på det jævne, rolige fremskridt, et standpunkt, som er lettere at angribe end forsvare, hvad der også viste sig ved denne lejlighed. Striden efterlod vistnok en brod i Tschernings sind, hvad i så fald delvist forklarer hans beslutning om at stille sig i Lyngby mod Kayser ved det snart påfølgende ekstraordinære folketingsvalg.

I det hele taget var Tschernings sind i denne tid i stærk bølgegang. Han havde således til en begyndelse ret hyppige sammenstød med folketingets nye formand, Madvig,² og hans modstandere kaldte ham egenrådig, lidenskabelig og tyrannisk. Forklaringen herpå må vistnok til dels søges i den spænding, hvormed han fulgte bestræbelserne for at fastlægge Danmarks nye politik over for Holsten og Tyskland nu, da Ejderpolitikken var opgivet. Få havde jo tidligere og klarere end Tscherning set den fare, der truede Danmark sydfra, og de skæbnesvangre følger af den slesvigholstenske bevægelse, som den danske regering havde forsømt at bekæmpe i tide. Gang på gang kom han tilbage dertil i sine taler. Da centrum vilde rejse en storpolitisk debat ved finanslovsbehandlingen begyndelse — noget, Tscherning jo ellers selv plejede at gøre — advarede han mod at sammenblande finansloven »og de forskellige mellemværender, vi kan have med regeringen angående statsorganisationen. — — Stedet er slet valgt, og tiden vil være farlig.«³ Sin opfattelse af stillingens alvor udtrykte han ved toldlovens første behandling således: »Det, som samtlige magter i det tyske forbund har bidraget til [begivenhederne 1848—49], var ikke revolution; det var en udvikling af det tyske forbund, som ligger i det tyske forbunds kærne, og som engang kommer igen i alle retninger, eller også hører det tyske forbund op. — — Vi skal forsøge ved ethvert lovligt middel at vinde Holstens interesser for forbindelsen med Danmark, — — men vi skal aldrig glemme, hvor lidet et land vi er over for de store tvingende magter i Europa.«⁴

Om denne spænding vidner følgende udbrud under udskrivningslovens 2.

¹ F. 1852/53 I sp. 332. Tschernings holdning skyldtes særlig hensynet til det beskyttelsesvenlige Holsten, hvis industri havde et hovedmarked i Slesvig og kongeriget.

² I perioden 1850—52 havde Andræ været folketingets formand.

³ F. 1852 /53 I sp. 89 og 109.

⁴ Ss. sp. 331.

behandling: »Det gør mig ondt, at jeg aldrig kan tale om denne sag uden at komme i en vis varme; men man begriber, at når en mand i sin halve levetid igennem har lidt for noget, og han så ser, at der på ny uden hans skyld opstår store farer, så må hans sjæl nødvendigvis blive betaget.«¹

Men så meget mere undredes og harmedes han over ministeriets mangel på imødekommenhed. Under samme 2. behandling udtrykte han dette således: »Man benytter den vanskelige stilling, som vi hver dag må understøtte, fordi det gælder landets frelse, til at fraliste os den ene af vore tidligere tilkendte rettigheder eller forhåbninger efter den anden. Men det er uret, og jeg tør sige, det er uret; ti jeg har ved enhver lejlighed stillet mig i brechen for regeringen, når det gjaldt om at støtte den i sager af den art, og jeg skal for fremtiden gøre det, fordi jeg vil landets vel, til trods for den uretfærdighed, hvormed man behandler os.«²

Dette løfte holdt han. I to taler ved toldlovens 2. behandling 8.—10. december afviste han centrums krav om, at regeringen skulde gennemføre fællesforfatningen før toldloven. Tidspunktet dertil var ikke det rette, og i virkeligheden holdt regeringens modstandere på Ejdergrænsen for at tilkendegive, at dertil gik »Danmarks rige«. »Det var grundlovens skønne håb, og det er for øjeblikket mange medlemmers skønne drøm, men virkelighed er det ikke.«³ Kun monarkiet i sin helhed havde europæisk anerkendelse, og derfor burde tinget stræbe snarest muligt at tilvejebringe denne helhed. Regeringen havde lovet udlandet at gennemføre toldenheden; magtede den det ikke, måtte den vige sit sæde og lade andre komme til. Skulde folket i den anledning spørges gennem et valg, »sætter vi grundloven langt mere på spil end ved at lade den bøje sig i øjeblik som disse.«⁴ Ethvert forsøg fra dansk side på at bringe Slesvig i nøjere forbindelse med Danmark end med Holsten var udefra blevet betegnet som inkorporation; modstanden mod toldloven vilde blive opfattet som et sidste forsøg på inkorporation, »og man vil gøre den inkorporation, som måske i tidens fylde kunde blive mulig, umulig.«⁵ Forkastedes toldloven, gjordes også arvefølgeovens skæbne usikker; gennemførtes toldloven, kunde man bedre afvise fremmed indblanding, når fællesforfatningen engang skulde udformes.

Det lykkedes imidlertid ikke at samle et flertal for regeringsforslaget. Modstanderne mente for øvrigt, at selv om forslaget nedstemtes i folketinget, vilde det gå til landstinget og der blive genstand for ny overvejelse, så at forkastelsen var forholdsvis ufarlig. 3. behandling sluttede 12. januar med, at 45 stemte for regeringen, 50 imod. Blandt de sidste var fem bondevener, hvoraf to i

¹ F. 1852/53 I sp. 893.

² Ss. sp. 881.

³ Ss. sp. 1555.

⁴ Ss. sp. 1629.

⁵ Ss. sp. 1633.

sin tid havde tilhørt Gleeerups gruppe. Fire af de fem var fynboer. 13. januar svarede regeringen med at opløse folketinget, hvad der vakte et voldsomt røre.

Samtidigt med toldloven havde regeringen i henhold til grundlovens § 4 forelagt den forenede rigsdag forslag til en ændring af arvefølgen således, at ved Frederik d. syvendes død skulde prins Kristian af Glücksborg og efter ham hans mandlige afkom i ægteskabet med prinsesse Louise af Hessen arve den danske krone. De fornødne aftaler med udlandet og det hessiske hus var tuffet. 21. oktober nedsattes et udvalg på 25 medlemmer til at afgive betænkning om forslaget; heri indvalgte Tscherning med 119 stemmer; højeste stemmetal fik J. E. Larsen og Monrad med hver 124 stemmer, mens de andre medlemmer fra venstre, Alberti, Rotwitt og B. Christensen, kun fik godt 70.

Fem dage senere omdeltes til rigsdagsmændene et skrift af gehejmearkivar Wegener, hvori han udtalte sin glæde over selve arvefølgeordningen, men stærkt frarådede den ophævelse af kongelovens mandligt-kvindelige arvefølge, som indgik som led i regeringsforslaget. Derved løsnedes nemlig efter forfatterens mening båndet mellem Danmark og Slesvig på skæbnesvanger måde. Da Wegener havde hjulpet regeringen med at lægge arvefølgesagen til rette og derhos nød stor yndest hos kongen og formodedes at være hans talerør, vakte skriftet stor opsigt. Regeringen rejste sag mod forfatteren, som halvandet år senere slap med en skarp tilrettevisning.

Skriftet gav signalet til en stærk modstand mod regeringens forslag. Det nedsatte udvalg delte sig i tre mindretal. Alle tre var enige om hovedsagen: glücksborgernes tronbestigelse; men et mindretal modsatte sig den omstridte ophævelse af kongelovens arvefølge, et andet, ledet af Monrad, vilde nøjes med et forbehold med hensyn til »den uopløselige forbindelse« mellem Danmark og Slesvig, det tredje, ledet af Tscherning og sammensat af bondevenner og højremænd, indstillede regeringsforslaget til uforandret vedtagelse. Betænkningen afgaves 10. januar 1853, altså umiddelbart før folketingets opløsning; den bidrog til at skærpe den tilstundende valgkamp.

Valget udskreves til 26. februar og foregik under ualmindelig stor deltagelse. Mens stemmeprocenten ved folketingsvalg i de tider ellers lå helt nede ved 25, steg den ved dette valg til 40. Intetsteds var spændingen dog stærkere end i Lyngby.

Til almindelig overraskelse havde Tscherning nemlig som tidligere nævnt opgivet Svinningekresen for at stille sig i Lyngby mod Kayser. I et brev af 11/2 1853 til Monrad (E. p. III s. 124) — åbenbart skrevet som svar på et brev fra denne — begrundede Tscherning dette skridt. Bondevennerne havde støttet Kaysers valg, fordi de mente, at han vilde holde sig neutral i de sager, som stod i sammenhæng med kundgørelsen af 28. januar. Endnu da Kayser indvalgte i toldudvalget, stod han på dette standpunkt med hensyn til den

politiske side af forslaget; og hvad det økonomiske angik, talte han som Tscherning for en gradvis toldnedsættelse. Men denne linje forlod han, og en sådan fremfærd måtte bekæmpes, da den »undergraver vor hele parlamentariske tilværelse. — — Men måske bliver Kayser valgt, og jeg udelukket; så tager jeg det som et bevis for, at min politiske løbebane nu skal være afsluttet, og takker da forsynet for dette fingerpeg.«

I en længere henvendelse af 17. februar »Til vælgerne i Københavns amts 2. valgkres«, optrykt i *Almuevennen* 25/2, redegjorde Tscherning for sin opfattelse af den politiske situation. Efter henvendelse fem skæbnesvangre år havde kongen genvundet et af udlandet anerkendt herredømme over hele riget, og en fælles arvefølge var ligeledes anerkendt. Den farlige slesvigholstenisme var undertrykt. Der var lovet en fællesforfatning, bygget på folketallet og ikke som i januar 1848 på tohedsprincippet [lige mange repræsentanter for hertugdømmerne og kongeriget], og tilsikret hver enkelt landsdel en særlig forfatning. Til gengæld havde man måttet opgive kære forhåbninger [Ejderprogrammet], der dog altid havde været usikre. Han så i kundgørelsen af 28. januar en lykkelig begivenhed og havde derfor støttet dens virkeliggørelse ved at stemme for regeringens toldlov, ligesom han også vilde stemme for arvefølgeoven. Han havde arbejdet for udadtil at sikre freden og indadtil bevare den vundne frihed i videst muligt omfang og fremme ligheden, alt under en jævn og langsom udvikling med hensynstagen til alle sider. Han ønskede en stærk regering og havde derfor stedse støttet det siddende ministerium uden personsanseelse, når ingen kunde eller vilde vise nogen bedre vej. Derfor stillede han sig i skranken mod dem, der lagde regeringen hindringer i vejen i vigtige sager og derved efter hans opfattelse beredte landet de største farer. Gav vælgerne ham deres stemme, støttede de en rolig, allerede afpælet udvikling; i modsat tilfælde spillede de et farligt spil.¹

Blandt dem, der ivrigt bekæmpede Tschernings valg, var A. Hage, som havde bopæl i kresen. Allerede 26. januar, så snart Tschernings kandidatur var blevet bekendt, havde han bebudet dette i et smukt og uforbeholdent brev (E. p. III s. 123). Han tilføjede: »Dersom De var i ministeriet, vilde jeg for min person bøje mig i politikken og stole på Dem; men jeg kan ikke stole på, at det går os nogenlunde med de nærværende styrere, og jeg kan ikke tro det rigtigt uden videre at prøve, hvad de foreskriver.« Han sluttede med at udtale håbet om, at dette ikke skulde skille dem varigt.

¹ I nogle samtidigt anonymt udsendte »Oplysende bemærkninger til skriftet: Rigsdagen og ministeriet« gendrev han klart og skarpt nævnte pieces angreb på regeringen og hævdede, at oppositionens politik i virkeligheden bundede i inkorporationstanken; men anede man, at man »ved at søge at vinde inkorporationen ved et terningkast tillige gør kastet for Schleswig-Holstein?«



Bondekvinden: Seer du den Hjempe?

Bonden: Nei

Bondekvinden: Hvad? Er du blind? Se kun ned! Det er jo den europæiske Nidvendighed.

Bonden: Jovist! Nu seer jeg ham, det er en allerhelvedes Kærl.

Jens i den tyske Forbundshær



Da hast Du für Bau! da für Priesterits! da für Læstede!

Hast Du noch nicht! Prigel gekriegt! Was!

Jetzt komm mal wieder und singe, Der tapf're Landsoldat!

P. Chr. Skovgård

Karikaturer af P. Chr. Skovgård,
tegnat i febr. 1853 på opfordring
af A. Hage.

Imidlertid stod Hage i nært forhold til Fædrelandets redaktør, C. Ploug, der senere blev gift med hans steddatter. Og Fædrelandet tog ret voldsomt parti mod Tscherning. 23. februar skrev bladet: »Lyngby vil på en måde blive valgdagens Hougomont [brændpunktet i slaget ved Waterloo]. — — End ikke Tschernings bitreste modstandere vil ønske ham udelukket af tinget. — — Hvorfor stiller han sig mod Kayser, som han selv anbefalede forrige gang? — — Vi ønsker ham af hjertet et nederlag; har nogen fortjent det, så har han det.«

Endog kongen var stærkt optaget af valget, men han ønskede Tschernings sejr, hvad Tscherning underrettedes om ad den sædvanlige vej, Berling—B. Christensen (E. p. III s. 126).

På valgdagen samledes efter Fædrelandets referat 15—1600 mennesker i Lyngby, hvorfor valghandlingen trods den ublide årstid måtte foregå under åben himmel. Den forløb »ikke just i den bedste orden«, men udfaldet var efter bladets mening straks klart; »ti om man også vilde regne forsamlingens roligere medlemmer for Tschernings vælgere (bønder, navnlig gårdmænd) og den uroligere del dels for Kayseres vælgere (håndværkere og fiskere), dels for ikke-vælgere, saa var den almindelige stemning så afgjort for Kayser, at man snarere måtte undre sig over, at afstemningen ikke gav ham en større flerhed.«

Andetsteds¹ fortælles, at Kayser næsten ikke blev afbrudt under sin tale, og »at de, der støjede, vrængede, lo og hujede ad Tscherning, kun for en ganske liden del henhørte til almuen (fiskere eller bønder), men var sådanne personer, der efter klædedragt og ansigtstræk at dømme nogenlunde kunde henregne sig til den dannede klasse.« Disse havde medbragt en karikatur, der forestillede en dansk soldat i den tyske forbundshær, og holdt den under drillende latter frem mod Tscherning.²

Da valget sluttede henad kl. 5, havde Kayser fået 689 stemmer, og Tscherning 506. I de rene landsogne mod vest havde Tscherning et stort flertal, men nærmere ved København og kysten havde Kayser fået langt de fleste stemmer. Fædrelandet skriver, at »her i byen vakte tidenden om udfaldet en levende bevægelse«; denne gav sig bl. a. udslag i, at bladet fra tre læsere modtog 13 rd. til børnehospitalet.

I sin omtale af valgdagens forløb påtalte Almuevennen 28/2 skarpt den »pøbelagtighed og råhed«, som grev Knuth og konsul Hage med deres hjælpere havde indført, og hvorover den almindelige valgrets modstandere vilde juble. Dette fremkaldte følgende erklæring fra Hage, offentliggjort i Fædrelandet 1/3:

¹ Nord og syd III s. 220.

² Efter Fru T. s. 156 havde Hage fået P. Chr. Skovgård til at tegne karikaturer til brug mod Tscherning på valgdagen. To af disse, deriblandt den ovenfor omtalte, gives her.

»Folkebladet *Almuevennen* har i dag ytret sig på en måde, som måske er ejendommelig for bladet, om mig og valget i Københavns amts 2. valgkres, der bringer mig til at ønske offentligt at meddele, at jeg, så snart det blev bekendt, at oberst Tscherning vilde forlade sin tidligere valgkres for at træde op i den, hvortil jeg hører, ikke havde mindste tvivl om, at det var min pligt at arbejde for professor Kaysers genvalg, da kresen havde al grund til at være tilfreds med hans begyndte virksomhed som rigsdagsmand. Jeg behøver næppe at tilføje, hvor ondt det gjorde mig at måtte være imod oberst Tscherning, for hvem jeg altid har næret og altid vil nære uskrømtet højagtelse og oprigtigt venskab, og for hvem jeg under andre omstændigheder vilde have arbejdet lige så ivrigt, hvad enten vi om nogle politiske og kommersielle spørgsmål var uenige. Jeg håber, at rigsdagen kun i meget kort tid vil undvære et af sine mest udmærkede og fædrelandssindede medlemmer. Hverken oberst Tscherning eller nogen, der kender mig, vil tro på, at jeg skulde have rakt hånden til en gerning, der kunde bringe »modstandere af vor offentlige valg måde og vor almindelige stemmeret til at juble«; hvad jeg har foretaget mig, er netop det, jeg vilde ønske enhver, der tager levende del i udfaldet af valg til rigsdagen, måtte gøre, og ethvert af mine ord eller mine skridt i den hele valgsag kunde jeg gerne offentliggøre, endog i bladet *Almuevennen*.«

Det viste sig imidlertid, at Tscherning ikke troede Hage så godt, som denne mente. Der blev indgivet klage over forskellige misligheder ved valget og særlig over, at der i ikke få tilfælde var ydet betaling og fri befording til dem, der vil stemme på Kayser; pengene hertil skulde hovedsageligt stamme fra Hage. Folketinget godkendte dog i sit første møde (7. marts) valget ud fra den betragtning, at Kayser i hvert fald var uden skyld, og at stemmeforskellen desuden var for stor til, at de påankede forhold kunde tillægges afgørende betydning. I et brev til Tscherning af 15. marts (E. p. III s. 126) indrømmede Hage, at han havde ydet penge til fri befording af vælgere, og at det måske nok var delvis på hans bekostning, at fiskerne efter valget havde fået en glad aften på Bellevue; men om ulovlige udgifter havde der ikke været tale. Og for øvrigt undrede det ham, at Tscherning ikke havde søgt oplysning om disse forhold hos ham selv. Tschernings svar dagen efter var barsk afvisende. Trods gentagne forsøg lykkedes det ikke Hage at genoprette det gamle venskabsforhold; tværtimod afløstes det af ligefrem uvenskab. Tscherning kunde ikke tilgive Hages adfærd. I et langt åbent brev i *Almuevennen* 20/5—6/6 »Til de mænd, som har opfordret mig til igen at modtage valg«, hvori han fremsatte sit syn på Danmarks indre og ydre politik siden 1848 og på sagernes øjeblikkelige stilling, findes et par meget bitre udfald mod Hage. 2/6 hedder det, at med tanken på et nærmere betegnet forslag til ophævelse af den lige og almindelige valgret »vil man bedre forstå, hvorfor man fra den side har søgt at nedværdige vor udbredte vælgerret ved at anvende bestikkelser,

sviregilder osv. og vore offentlige valg handlinger ved alle arter forud bestemte og ordnede optøjer. De mænd, som i nærværende overgangstid har på mange steder i landet med overlæg anvendt disse midler, dem er det [og ikke ministeriet], som vil vor forfatnings undergang.« Og 6/6 tales der om dem, der »ved bestikkelser, brændevin og løgn« undergraver folkefriheden. Ved ordet løgn sigtes vistnok til, hvad også omtales i Nord og syd anførte sted, at en højtstående mand i København havde forsikret Skovshovedfiskerne, at Tscherning vilde have deres sønner til at gøre militærtjeneste på tyske krigsskibe. — Og om Hage fortæller Fischer i sin dagbog 21/2 1854, at han i et udvalgs-møde »gjorde hadefulde udfald mod Tscherning«.

Selv modstandere beklagede Tschernings fald.¹ 19. marts holdt oppositionen på Skydebanen en fest for de fire fynske bønder, som 12. januar havde stemt imod regeringen i toldsagen. Ved denne lejlighed udbragte Kayser en skål for Tscherning. Men navnlig gjorde Lyngbyvalget stærkt indtryk blandt bønderne. Den nyvalgte folketingsmand for Svinningekresen, gårdmand Hans Jensen, tilbød allerede dagen efter at trække sig tilbage til fordel for Tscherning. Denne svarede, at enten vilde han vælges i Lyngby eller ikke møde på rigsdagen. En deputation fra Svinningekresen fik 6. marts samme svar. 14. marts kom en deputation af bønder fra Sydsjælland og meddelte Tscherning, at flere rigsdagsmænd heller end gerne vilde overlade ham deres kres. Senere fulgte adskillige adresser med talrige underskrifter for at bede ham genindtræde i folketinget. Til sidst gav Tscherning efter, og ved folketingsvalget 27. maj stillede han sig atter i Svinninge og valgtes ved kåring.

Som allerede nævnt opstod der hurtigt efter rigsdagens samling i oktober 1852 et nært forhold mellem Tscherning og den tyve år yngre Fischer. Allerede 18/11 skriver denne i sin dagbog: »Jeg er imod alle på rigsdagen mere eller mindre beregnende alene med undtagelse af Tscherning, hvem jeg taler med aldeles oprigtigt og uden forbehold. — — En stor glæde for mig og et vigtigt middel til at vinde indsigt i forholdene er Tschernings fortrolighed. Han er uden al sammenligning det medlem af rigsdagen, jeg holder mest af.« Selv om tonen efterhånden dæmpedes en del, vedblev de to mænd dog at tale uforbeholdent indbyrdes, og Fischers dagbøger giver derfor meget værdifulde oplysninger om Tschernings politiske gerning i disse år og ikke mindst om den periode i marts—april 1853, da han savnedes på rigsdagen.

Hans fravær i salen svækkede venstre stærkt og gav højre, som paa Fischers opfordring havde organiseret sig, stigende betydning. Men bag kulisserne øvede Tscherning stor indflydelse. 25/1 skriver Fischer: »Vi har da nu den ære at være ministeriets parti, og der finder jævnlig konferencer sted imellem Tscherning og ministeriet.« Tscherning gav såvel venstre som — gennem Fi-

¹ Se om det følgende Almuevennen marts—maj 1853.

scher — højre gode råd i de skiftende situationer og ved besættelse af pladserne i rigsdagens præsidium og de vigtige udvalg, ligesom han påtog sig i venstres klub at gennemgå finanslovsforslaget i nogle aftenmøder. I den anledning skriver Fischer 11/3 om Tscherning: »Han er en overordentlig godmodig mand og en sand demokrat«. Det gik imidlertid efterhånden op for Fischer, at Tscherning savnede rigsdagen lige så meget, som den savnede ham (dagbogen 2/4).

Valget 26. februar havde styrket regeringstilhængerne i folketinget; men alligevel viste det sig snart, at der på den forenede rigsdag ikke vilde blive det fornødne tre fjerdedeles flertal for arvefølgeloven. Oven i købet syntes kongen at ynde lovens modstandere; i hvert tilfælde var en af de ivrigste af disse, Clausen, til taffel hos kongen, kort før 2. behandling af loven skulde begynde; tilmed viste kongen ham ved den lejlighed påfaldende interesse (dagbogen 1/4). Til gengæld blev rigtignok snart efter Tscherning sammen med ledende højrepolitikere indbudt til taffel og anbragt på en hædersplads lige over for kongen (dagbogen 10/4).

Alt som tiden led, blev både regeringens venner og modstandere ret nervøse. Man ventede rigsdagsopløsning, ja statskup. Allerede 5. april udtalte Tscherning, der stod i stadig forbindelse med Bluhme, at regeringen vilde tilråde kongen opløsning, hvis loven forkastedes. Da Fischer 9. april talte om mæglingforslag, frarådede Tscherning sådanne; skulde der forsøges mægling, burde forsøget udgå fra oppositionen. Da arvefølgeloven 18. april faldt med 97 stemmer for og 45 imod, opsøgte Fischer Tscherning, der fastholdt som sin mening, at opløsningen vilde komme; begge lagde skylden på Monrad. Ham havde Fischer talt med lige efter afstemningen; han var urolig og sagde: »Det gør ikke noget, når bare regeringen er fornuftig.« Monrad og Fischer var enige om, at forfatningen tålte ikke endnu en opløsning; men dagen efter kom opløsningen alligevel. 20/4 hedder det så: »Jeg gik naturligvis til Tscherning i dag og traf ham beskæftiget med at skrive en artikel for Almuevennen om opløsningen.«¹ Tscherning havde for øvrigt ikke talt med Bluhme den sidste ugestid »og vilde naturligvis ikke være påtrængende. »Ministeriet skal dog engang ud af det med bondevennerne; måske griber det nu lejligheden dertil, og jeg vil på ingen måde besværliggøre det tilbagetoget ved fra min side at gøre skridt til forbindelsens vedligeholdelse.« Det er et betegnende udtryk for den resignation og rolige besindighed, hvormed han betragter sagerens stilling.«

Opløsningen efterfulgtes af et ministerskifte, som vakte næsten endnu mere opsigt. De to medlemmer af regeringen, der nød størst tillid i rigsdagen, Bang og Simony, afgik og erstattedes af den gamle Ørsted, der ikke alene overtog

¹ Antageligt det s. 194 omtalte åbne brev.

begge disse ministerier, men samtidigt afløste Bluhme som premierminister. Her ved stilledes ministeriet frit over for Bluhmes erklæring af 13/2 1852 om, at den kommende grundlovsændring skulde foregå på den i § 100 nævnte måde.

Bondevennerne udsendte 19. april en rundskrivelse, der opfordrede til ved de forestående valg at vælge mænd, der vilde stemme for arvefølgeoven og toldloven; om vedkommende var bondeven eller ej, måtte komme i anden række.

For egen regning offentliggjorde Tscherning 9. maj et »Sendebrev til forsvaret for det ørstedeske ministerium«, hvori han ankede over, at man skræmte vælgerne med navnet Ørsted. Denne havde besvoret forfatningen. I national henseende var der intet at bebrejde regeringen; den havde ved Rendsborgs fæstningsværkers sløjfning og dansk besætning i Holsten værnet Danmarks ret over for det tyske forbund, ophævet alle farlige forbindelser mellem Slesvig og Holsten og delt retfærdigt mellem det danske og tyske sprog i Slesvig.

Folketingsvalgene foregik 27. maj, og landstingsvalgene 3. juni. En række kendte centrumsmænd stillede sig ikke, blandt dem Monrad; han kom dog atter ind i folketinget ved et udfyldningsvalg i oktober. Valgdeltagelsen var ringe. Af Københavns fjorten rigsdagsmænd tilhørte de tretten oppositionen, deriblandt Andræ og Madvig; men ude i landet sejrede regeringspartierne stort. Navnlig i folketinget var venstre stærkt; her valgtes Rotwitt til formand, og Tscherning og et konservativt medlem til næstformænd. I den forenede rigsdag blev den konservative Nyholm formand, og Tscherning og venstremanden Borgen næstformænd. Efter Fischer (dagbogen 13.—15. juni) vilde Tscherning haft centrum med i præsidiet, men B. Christensen var blevet overmodig af sin majoritet; centrum var irriteret (Madvig og Andræ hilste Nyholms valg med »arrig latter«), men håbede på, »at B. Christensen nok vilde vise, at han var mand for at ødelægge en majoritet.«

Sommersamlingen strakte sig fra 13. juni til 19. juli. Regeringen havde udfordret oppositionen ved 5. maj provisorisk at flytte toldgrænsen fra Ejderen til Elben og 12. maj ligeledes provisorisk at forlænge en midlertidig finanslov, som Monrad sidst i marts havde fået begrænset til 31. maj for derved at umuliggøre rigsdagsopløsningen. Men i følelsen af sin magtesløshed tog oppositionen ikke handsken op. Dertil kom, at kolera den sommer hærgede København og fra 12. juni til 31. oktober bortrev 4737 af byens o. 130,000 indbyggere;¹ det gjorde ikke opholdet på rigsdagen tiltrækkende.

Den forenede rigsdag gennemførte arvefølgeoven i fem møder; den vedtoges med 119 stemmer mod 10; 7 stemte ikke, og 9 var fraværende, deriblandt lovens to betydeligste modstandere, Clausen og J. E. Larsen. Under forhandlingerne udtalte Tscherning håbet om, at »fødselsveerne vil blive anerkendt

¹ Kraks tidstavler s. 77.

af den, der bliver båret ved denne fødsel, og lære ham, at han ikke skal foragte eller forkaste den moder, der har født ham med sådan smerte. Den prins, som kun kan komme til at regere ved vor samstemning, skal føle, at det er ved den, han kommer dertil, og ikke ved renunciationsakter.«¹

Folketinget holdt 29 møder. Den provisoriske finanslov fik Tscherning afløst af en lov af samme indhold for at undgå forhandling om dette provisoriums lovlighed og forhindre »den sædvane, at provisoriske love vedbliver at regere — — længere end højst nødvendigt.«² I øvrigt viste venstre stor imødekommenhed med hensyn til finanslovsforslaget, når undtages krigsministerens budget, der beklippedes på forskellig vis efter Tschernings forslag.

Under behandlingen af udskrivningsloven for 1853 foreslog Tscherning, at krigsministeren skulde bestemme, hvor meget mandskab hver afdeling behøvede, mens justitsministeren skulde sørge for dette mandskabs udskrivning og fordeling. Begge ministre havde i virkeligheden billiget dette; men tidligere forhandlinger havde fremkaldt en principstrid herom, som ikke burde fornyes. Da Lindberg, Grundtvigs kendte meningsfælle, alligevel forsøgte at genoplive striden ved et forslag om, at danske soldater ikke måtte anvendes i forbunds-kontingentet, fik Tscherning forslaget nedstemt.

I samlingens første møder indbragte Tscherning to tidligere behandlede lovforslag. Det ene, om sogneforstanderskabers og amtsråds sammensætning og valg, havde Bang i sin tid fremsat, det andet var det gammelkendte om fæstes overgang til selveje. Begge gennemførtes i folketinget trods regeringens forsigtige modstand. Førstnævnte forslag afskaffede de fødte medlemmer i disse forsamlinger. Tscherning så deri et væsentligt fremskridt, særlig når det gjaldt medlemmer, der var »født gennem en ejendom«, som var genstand for køb og salg; »hvor man kan spille sig adelskab til i lotteriet, kan adelskab ikke mere bestå.«³ Ørsted holdt på de fødte medlemmer, fordi de styrkede det konservative element. Tscherning svarede: »Der er intet, som mere forvansker vor hele lovgivning netop kommunevæsenet angående end denne idelige tale om at sørge for det konservative element. Hvorledes kan nogen vise mig, hvem der er den konservative eller de konservative? Den, der i den ene retning er den mest gennemgribende og radikale mand, er i den anden og mange gange i den vigtigste en sådan pæl, at havde de ikke ham, gik det hele à la dérive, så løb det sin vej med storm.«⁴ Og da et medlem vilde sætte den kommunale valgretsgrænse mellem gårdmænd og husmænd, sagde Tscherning: »For fremtiden vil vi ikke have gårdmænd mere i den betydning, vi har haft,« eller husmænd eller herremænd;

¹ Den foren. rigsdag 1852/53 III sp. 85.

² F. 1852/53 III sp. 45.

³ Ss. sp. 238.

⁴ Ss. sp. 714.

»der vil blive en rækkefølge, som uddanner sig aldeles naturligt, hvor manden kommer til at gælde efter sin karakter, sin moralitet, hvis verden går en god udvikling i møde; ti da bliver enhver skattet efter hans dannelse, det vil sige efter det, han kan, ikke efter det, han har fået privilegium på at vide; ti det er meget lidet værd, når han intet kan.¹ Manden vil også komme til at gælde efter sin formue; ti den vil altid have noget at betyde, og derfor vil den altid blive beskyttet, dog ikke mere, end at den må yde, hvad den kan, til det fælles formål for den beskyttelse, den har i fællesskabet.«²

For øvrigt var Tscherning ingenlunde tilfreds med forslaget som helhed. »Jeg for min del tror ikke, at vi får uafhængige kommuner, førend vi overlader til dem selv at bestemme deres egentlige valgsystem, — — og det er derfor fejl at have en almindelig valglov for kommunerne. — — Men jeg indser meget godt, at dertil kan vi ikke komme. Vi har i en for lang række af år været — — som en mand, der trækkes i en tråd, og som derved bringes til at spille med arme og ben.«³ Ved lovens 2. behandling udførte han denne tanke nærmere: »Jeg har meget imod alt, hvad der kan kaldes kgl. prøjsisk kommunalvæsen — — hvorved man gennem en lov søger at indrette et ensartet kommunevæsen som et ypperligt spillværk, der skal passe for hele landet. — — Det er den sikreste måde at gøre noget yderlig slet på. — — Er det rimeligt, at en kommune, som kun i det hele har en befolkning af 3—400 personer — — skal være undergivet de samme valgformaliteter, de samme repræsentations- eller fremstillingsindretninger som kommuner, der indeholder en befolkning af 2—3000? Kan en hartkornsbegrænsning passe der, hvor hartkornet ikke er det overordnede, men hvor derimod andre interesser er de overordnede — —. Disse dybt indgroede forskelligheder i de materielle forhold er endnu mere forskellige ved befolkningens og individernes beskaffenhed på de forskellige steder, og at overse dette er det, jeg kalder bureaukratisk regering, der akkurat er det modsatte af det, som skal gå ud fra en parlamentarisk regering.«⁴

Aldrig før havde Tschernings indflydelse på næsten alle områder været så stor som i denne sommersamling. I én sag fik han dog flertallet mod sig. Der fremkom forslag om, at staten skulde støtte anlæget af en privat længdebane i Jylland. Tscherning vilde have denne bane lagt inde i landet, mens flertallet ønskede den bygget mellem de østjyske købstæder. Tscherning hævdede, at disse købstæder med tilhørende opland havde tilstrækkelig forbindelse med omverdenen ad søvejen; desuden var de for små og havde for lidt industri til at kunne

¹ Jfr. hans udtalelse 13/11 1853 under behandlingen af en kvaksalverlov: »En eksamen er undertiden ikke andet end et formelt bevis på en stor overfladiskhed« F. 1853/54 I sp. 839.

² F. 1852/53 III sp. 716.

³ Ss. sp. 269.

⁴ Ss. sp. 673.

gøre banen rentabel. Den skulde derfor ikke bygges for vindings skyld, men for at skaffe det af naturen stedmoderligt behandlede Midtjylland materiel fremgang. Der lå fremtidsmuligheder i firkanten Herning — Silkeborg — Viborg — Holstebro. En sidebane skulde forbinde dette indland med en vestkysthavn ved Hjertingbugten.

Fischers dagbog afspejler flertallets opfattelse af Tschernings standpunkt. 4/7 hedder det: »Vi havde jernbanesagen for i dag, og for første gang var Tscherning mig urimelig og til sidst trættende. Han vil have en bane ovre i sandet på vestkysten; det er dog den kolossaleste urimelighed, jeg har hørt i lang tid.« Og 8/7: »Tscherning led i dag et stort nederlag i jernbanesagen, og det var kun J. A. Hansens ønske ikke at gøre det alt for stort, der bragte ham og nogle andre til at stemme med Tscherning; ellers havde han stået omtrent ene.« Tschernings forslag faldt med 57 stemmer mod 22.

Mandag d. 11. juli udeblev Tscherning fra folketingsmødet som sygemeldt. Da han heller ikke indfandt sig de følgende to dage, opstod der stor bekymring blandt hans venner; men 14. juli gav han atter møde. Et brev af 25. august til Jens Gregersen¹ viser, at sygdommen havde været af koleralignende art og efterlod en månedlang svækkelse, ligesom at hans hustru og ældste søn også havde været angrebet. Hans familie boede den sommer i Trørød nær Vedbæk, hvor brevet er skrevet; der havde man ellers undgået smitten; men i Skodsborg, Tårnbæk og Skovshoved havde sygdommen huseret slemt.

I sommersamlingen havde regeringen sejret, og den forfulgte sejren ved på samlingens sidste dag i stedet for den ventede fællesforfatning at forelægge »Udkast til kongeriget Danmarks grundlov for dets særlige anliggender.«

Dette udkast opfattedes af centrum og delvist også af venstre som en udfordring. Man fandt, at regeringen havde faret hårdt frem mod junigrundloven ved ud over de nødvendige ændringer at udskyde en række paragraffer og derved berøve dem den særlige sikkerhed, som omgærdede grundlovsbestemmelser; nu kunde de ændres ved almindelige love. Tilmed udtalte de ledsagende bemærkninger modvilje mod adskillige af disse paragraffer. De ligefremme tilbageskridt indskrænkede sig dog til to: rigsdagen skulde kun samles hvert andet år, og embedsmænd skulde have regeringens tilladelse til at modtage valg til rigsdagen. Men dertil kom en »tredje midlertidig bestemmelse«, ifølge hvilken denne særlige grundlov skulde afløse junigrundloven, når kongen havde givet fællesforfatningen. Rigsdagen skulde altså ingen indflydelse have på dennes udformning.

Tscherning så anderledes på sagen. Hans opfattelse fremgår af det brev, han 16/3 1854 sendte B. Christensen for at udmelde sig af Bondevennernes

¹ FHa. 1927 s. 38.

selskabs bestyrelse.¹ Det hedder her: »For mig indeholdt dette udkast ved den måde og den tid, hvorpå det blev frembragt, lige over for hvad der ellers foregik omkring os i Europa, snarere et bevis for ministeriets redelige vilje til at opfylde kundgørelsen af 28. januar, til at bevare vort konstitutionelle liv, end på det modsatte. Kun de paragraffer var jo betegnet til nødvendigt at måtte gå ud, som virkelig hørte til fællesforfatningen. Resten af de udeladte paragraffer var betegnet som overflødige, enten fordi de var gået over i den almindelige lovgivning, eller fordi de indeholdt ubestemte løfter. Jeg søgte straks at skaffe den her udtalte beroligende anskuelse almindelig indgang for derved at komme til at behandle grundlovssagen med des større rolighed, når tiden kom; jeg forudsatte, at det ikke vilde falde vanskeligt at få paragraffer af denne art indsatte igen, idet jeg foreslog at behandle den hele sag fra betimelighedens standpunkt. Min opfattelse af dette forhold har siden vist sig at være den rigtige.«

Det kunde jo heller ikke støde Tscherning, at rigsdagen kun skulde samles hvert andet år, og at embedsmænd skulde have regeringens tilladelse til at lade sig indvælge i rigsdagen, da han selv året forud havde foreslået dette for samstatens rigsdag. Ej heller ængstedes han af den tredje midlertidige bestemmelse. Efter hans opfattelse var det netop heldigt, at kongen udstedte fællesforfatningen, hvis blot rigsdagen beholdt retten til at bestemme, når grundlovsindskrænkningen skulde træde i kraft, og dermed fællesforfatningen få gyldighed for kongerigets vedkommende; på den måde fik nemlig rigsdagen ad indirekte vej ret til at godkende nævnte forfatning. En større og mere direkte indflydelse hverken kunde eller burde rigsdagen kræve; skete det, vilde derved rejses det meget farlige spørgsmål om hertugdømmernes ligeret med kongeriget i denne henseende.

Selvfølgeligt måtte under sådanne forhold fællesforfatningen ventes at blive meget konservativ; men det fandt Tscherning ret ufarligt, når blot dens område indskrænkedes til det, der nødvendigvis måtte være fælles: konge, statsråd og rigsret, udenrigsstyrelsen, de fælles finanser og den fælles statsgæld, krigsvæsen, handels-, told-, post- og møntvæsen m. m. Alle disse forhold måtte jo styres nogenlunde ens, hvad enten regeringen havde den ene eller den anden politiske farve. Og ret beset var et konservativt fællesstyre indtil videre at foretrække. Stormagterne yndede ikke demokrati, og deres støtte, særlig Ruslands, kunde Danmark ikke undvære over for Tyskland. Ved et liberalt styre risikerede man ikke alene ydre vanskeligheder, men også indre; det liberale borger-skab i kongeriget var ejerdansk, i hertugdømmerne slesvigholstensk.

¹ Kladden findes i E. p. III s. 133; men aftrykket hos J. A. Hansen II s. 578 viser sikkert den endelige, mere omhyggelige affattelse bortset fra, at en uvæsentlig slutning er udeladt, og giver ved sammenligning med kladden lejlighed til at vurdere Tschernings stilistiske evne, som han i øvrigt selv fandt ringe.

Det blev derfor Tschernings opgave at få venstre til at støtte regeringen; men her mødte han store vanskeligheder. B. Christensen, J. A. Hansen og andre af partiets ledende mænd var efterhånden blevet meget irriteret over ministeriets stejle afvisning af venstres reformkrav med hensyn til fæstevæsen, kommunalvæsen og andet, ligesom centrumsvoldsomme nationale agitation havde påvirket dem. Og dertil kom hos disse mænd en voksende lyst til at gribe regeringens tøjler, om ikke alene, så i forbindelse med »det på talenter så rigt begavede centrumsparti«; venstre var jo det største mindretal på rigsdagen. B. Christensen trængte ind på Tscherning for at få ham med hertil; det var hans »pligt mod det politiske parti«, han tilhørte, som »dets bedste mand, til hvem det især satte sit håb, [og] som kongen havde tillid til«; sagde han nej, handlede han »i høj grad uforvarligt og lagde vor gode sag hindringer i vejen.«¹ Over for denne modstand opgav Tscherning foreløbigt at fremsætte sin opfattelse offentligt; den voksende spænding mellem Rusland og vestmagterne, som skulde føre til Krimkrigen, og derhos koleraen herhjemme fristede heller ikke til at rejse en drøftelse af sagen. Men derved kunde ganske vist udenforstående få den opfattelse, at han delte den almindelige uvilje over grundlovsudkastet.

Rigsdagen mødtes 3. oktober til en samling, der skulde blive en af de vigtigste i Danmarks parlamentariske historie og for Tscherning den vigtigste. Har Monrad ret i, at et af folketingets tidsrum skal kaldes det tscherningske, må det blive perioden 1852—54 og ganske særligt vinteren 1853—54. Hverken før eller siden var Tscherning i den grad begivenhedernes midtpunkt. Fischer giver i sin dagbog mange træk, der viser dette; således fortæller han 22/2, at da spændingen i grundlovssagen var stærkest, spurgte Monrad ærgerligt med henblik på Tscherning, om man dog ikke gav en enkelt mand for megen magt. Tschernings aktivitet i denne samling viste sig også deri, at han i de 117 møder havde ordet ikke mindre end 507 gange, altså i gennemsnit mere end 4 gange i hvert møde, og hertil kom så hans indlæg i udvalgs- og partimøder, private forhandlinger osv. I grundlovssagen talte han hele 103 gange, under finanslovsbehandlingen 87.

Som aldersformand ledede Tscherning valget af folketingets præsidium. Rotwitt blev formand, og Tscherning selv samt centrumsmændene Hjort viceformænd. Men Rotwitt og Tscherning valgtes med henholdsvis 72 og 67 stemmer, mens Hjort måtte nøjes med 33. Efter en måneds forløb afløstes Hjort for øvrigt af Monrad, der ikke havde været til stede i tingets første møder.

Arbejdet begyndte under uheldige varsler, demokratisk set. Den i forrige samling gennemførte lov om sogneforstanderskabers og amtsråds sammensætning og valg havde ikke fået kongens underskrift. Og da Tscherning i den anledning 15. oktober spurgte Ørsted, om man turde vente, at regeringen i nær-

¹ Tschernings nysnævnte brev af 16/3 1854.

værende samling vilde indbringe forslag til en anden lov om denne sag i henhold til løftet i grundlovens § 96, svarede Ørsted benægtende. Tscherning erklærede da selv at ville indbringe et sådant lovforslag, hvad han også gjorde allerede ugedagen efter; men ved forelæggelsen var Ørsted fraværende. Et lige så forstemmende indtryk gjorde et andet forhold. De slesvigske og holstenske stænderforsamlinger i den gamle rådgivende skikkelse samledes efter kongelig befaling 5. oktober i Flensborg og Itzehoe og fik forelagt nogenlunde enslydende forfatningsudkast for disse landsdeles særlige anliggender; disse udkast byggede på den gamle stænderinddeling, om end med udvidet valgret og valgbarhed, og gav kun delvis besluttende myndighed. Særlig stødte det Tscherning, at lovgivningen angående udskrivningen var gjort til et fællesanliggende. Allerede i folketingsmødet 10. oktober udtalte han i den anledning: »Klassevalg, indført i landsdele i den forenede danske stat, er erindringer om oprøret; de var oprørets spore, og det er kløften, man holder ved lige; men jeg tager det meget gerne for ubehændighed.«¹

Da grundlovsforslaget 12. oktober kom til 1. behandling, havde Tscherning naturligvis forud drøftet sagen med sine partifæller.² B. Christensen, Rotwitt og flere vilde have fællesforfatningen frem, mens Tscherning ønskede at samle arbejdet om grundlovsændringen; blev man her enige, skulde den ændrede grundlov træde i kraft, når rigsdagen vedtog en lov derom; fællesforfatningen skulde man foreløbigt ikke tale om. Til sidst enedes man om at gå en mellemvej, og i overensstemmelse hermed åbnede Tscherning forhandlingerne i folketinget med en lang og vægtig tale, hvori han opstillede som målet »at skaffe til stede i hele staten hele grundloven. — — Vor grundlov er fyldestgjort, når fællesforfatningen og forfatningen af landsdelen Danmark føjet sammen sikrer alle de friheder og alle de rettigheder, den har, og tillige derved sikrer statshøjheden den magt, som følger deraf, og som vor nærværende grundlov giver.«³ Han anbefalede at undlade alle ændringer i grundloven, som ikke var absolut nødvendige, og at samle de paragraffer, som skulde gå over i fællesforfatningen, i en midlertidig paragraf. Denne skulde bortfalde, enten når kongen gav en fællesforfatning, som indeholdt disse paragraffer, eller når rigsdagen efter at have fået meddelt den fællesforfatning, kongen ufortøvet vilde lade udgå, besluttede at ophæve den midlertidige paragraf, eller når en efter folketallet sammensat fællesforsamling af mænd fra alle rigsdeles repræsentationer var blevet enig med regeringen om en fællesforfatning, som kongen havde stadfæstet. Gik

¹ F. 1853/54 sp. 80. — Fischer fortæller for øvrigt allerede 2/10, at Tscherning langtfra var begejstret for ministeriet; han mente, at Sponneck nok havde lyst til at hundse rigsdagen, og at hele ministeriet ønskede at beholde suveræniteten [enevælden] for helstaten.

² Fischers dagbog 15/3.

³ F. 1853/54 sp. 162—63. Et par formentlige trykfejl er rettet.

man denne vej, følte han sig overbevist om muligheden af at kunne føre sagen igennem.

Tscherning blev imidlertid ubehageligt overrasket, da J. A. Hansen¹ i en følgende tale beklagede, at Tscherning havde fremsat dette forslag, før regeringen havde nægtet at forelægge fællesforfatningen; og da Monrad derefter talte i samme retning, anede Tscherning uråd. Imidlertid sluttede 1. behandling allerede samme dag, især fordi ministrene ikke tog ordet, bortset fra et kort indlæg af Ørsted. Efter forslag af A. Hage vedtoges, at hele tinget skulde danne udvalg i denne sag. Det var første gang, at en sådan fremgangsmåde anvendtes. Til formand valgtes Tscherning, og i det store og hele fulgtes hans anvisning under arbejdet. 22. oktober var man nået til at kunne indbyde ministeriet til møde for at drøfte resultatet af udvalgets arbejde. Tscherning talte med Ørsted og fandt ham villig hertil; men desuagtet nægtede ministeriet 26. oktober at give møde, da det ikke kunde gå ind på nogen af de betingelser, folketinget vilde stille for at lade grundlovsændringen træde i kraft. Senere skete det gang på gang, at Ørsteds imødekommende holdning og udtalelser blev underkendt af hans kolleger, hvad der naturligvis ikke lettede forhandlingerne. Og dertil kom den bryskhed, hvormed flere af ministrene optrådte over for tinget. Som følge heraf voksede uviljen mod ministeriet og ønsket om dets afgang ikke blot i centrum, men også hos venstre.

Tscherning manglede ikke anledning til at overveje sin stilling til en kommende ministerkrise; Fischers dagbog vender stadigt tilbage dertil. Kongen havde allerede inden samlingens begyndelse talt med Tscherning om ministeriets afgang (2/10) og kunde lejlighedsvis endog gå så vidt, at han direkte bad Tscherning hjælpe sig, rigtignok med at tage suveræniteten tilbage (17/3). B. Christensen var, navnlig først på vinteren, utrættelig i at tilskynde Tscherning til at »træde frem«; han havde aldrig stået sig så godt med indflydelsesrige krese osv. (8/10, 15/10, 15/3). B. Christensen havde oven i købet ministerlisten parat; i oktober skulde Bluhme, Sponneck og Scheel være med, i marts tænkte han sig derimod A. Hage, Andræ og Hall som Tschernings kolleger, i begge tilfælde sammen med repræsentanter for venstre.

Selv nærede Tscherning som før nævnt ingen særlig kærlighed til ministeriet som helhed og beklagede i høj grad dets kejtethed og fejlgreb. Ud fra denne stemning kunde han i samlingens begyndelse lade falde ytringer, der syntes at vise, at han i påkommende tilfælde var villig til at påtage sig ministerhvervet (2/10). Da ministeriet havde nægtet at forhandle grundlovssagen med det store udvalg, udbrød han, at »når vi kun havde en notabel slesviger og dito holstener, så kunde vi spille op med det hele ministerium; ti det havde hverken kongen

¹ B. Christensen havde 5/7 1853 ladet sig indvælge i landstinget, hvorefter J. A. Hansen begyndte at gøre sig mere gældende i folketinget.

eller hoffet med sig mere« (3/11). Men jo mere han så B. Christensen og J. A. Hansen nærme sig centrum, des mere opgav han slige tanker.¹ Med centrum vilde han ikke inklade sig, han vilde ikke have flere Ejdergalskaber; samvirken mellem Monrad og ham var umulig; begge vidste godt, at den ene måtte foragte sig selv, hvis han vilde gå sammen med den anden (21/2). Tscherning følte sig jo ikke personlig tiltalt af Monrad; men har han virkelig udtalt sig så stærkt, må det have været ud fra den betragtning, at Monrad og han i grundlovssagen trak hver til sin side. Han lagde hovedvægten på kongerigets særlige forfatning og vilde gøre dens myndighedsområde så omfattende som muligt; Monrad vilde omvendt gøre fællesforfatningen stærk og interesserede sig mindre for den særlige forfatning.² Og derhos stolede Tscherning ikke på Monrads demokratiske sindelag.³

Til trods for regeringens afvisende holdning vilde Tscherning ikke opgive forsøget på at nå til enighed. I overensstemmelse med sin oprindelige tanke foreslog han under udvalgets fortsatte forhandlinger at lade grundlovsændringen træde i kraft ved en beslutning af rigsdagen om den midlertidige paragrafs bortfald, således at man altså undlod at nævne fællesforfatningen; forslaget fik imidlertid kun fem stemmer.

Udvalget afgav betænkning 22. novbr., Tscherning valgtes til ordfører, og 7. decbr. begyndte 2. behandling, der optog elleve møder og først sluttede 20. januar. Ørsted åbnede forhandlingerne og udtalte bl. a.: »Regeringen har hverken ønsket eller forlangt, at der skulde opgives noget af det, som virkelig udgør nationens konstitutionelle ret. Hvad der ikke findes i det ny grundlovsudkast for kongeriget Danmarks særlige vedkommende, det må komme igen i den almindelige statsgrundlov.«⁴ Disse ord, der næsten var en gentagelse af

¹ Fischer gengiver 15/3 et par meget energiske afslag, hvormed Tscherning mødte B. Christensens opfordringer. Engang havde han svaret, at han som paria havde blandet sig med pariaer, og at han fuldt vel begreb, at han så ikke kunde té sig som brahmin. Og da B. Christensen havde bebrejdet ham hans svage og blødagtige eftergiveness over for ministeriet, havde Tscherning svaret: »De ved overmåde godt, at jeg er stiv, just stiv, og jeg siger Dem, at om kongen gav ministeriet afsked og sendte bud efter mig, så vilde mit eneste svar være dette: »Det kan jeg ikke, Deres majestæt.« Og om man spændte fire heste for hvert ben, så skulde ingen få mig til andet; ti De må dog begribe, at når jeg, der ikke styrer et parti, men som et parti vil styre som sin marionetdukke, skulde danne et ministerium, da måtte jeg gå som betler fra dør til dør, og inden jeg kom hjem, var der ikke en stump af mig selv tilbage for bare koncessioner.« Fischer tilføjer, at derefter var B. Christensen kommet sjældnere og havde begyndt at modarbejde Tscherning i smug. Hertil har vel også bidraget, at Tscherning ifølge Fischer (21/2) i en samtale med Rugård havde erklæret B. Christensen for ganske uskikket til at være justitsminister; ja, selv som indenrigsminister var han umulig. Måske har dog Fischer, som ringeagtede B. Christensen, forstærket Tschernings ord.

² F. 1853/54 sp. 4715.

³ Fischer taler 16/3 om Monrads og centrums ønske om at ødelægge bondevennerne.

⁴ F. 1853/54 sp. 2253.

Tschernings ved 1. behandling, hilstes med bifald, og Tscherning anerkendte i sit svar »den åbne og frimodige måde«, hvorpå ministeren havde indledet denne sag; men ministeriet måtte vise sig mere imødekommende med hensyn til indre reformer, hvis folket skulde føle trykthed for, at man ikke vilde røve dets frihed.

Under en drøftelse af forholdet mellem helstaten og landsdelene udtalte Tscherning, at han ønskede at knytte de andre landsdele til Danmark ved at lade dem »beholde den ret, som jeg føler, at jeg ønsker for mig selv.«¹ Danmark med sin overvægt i fællesforsamlingen måtte vogte sig for at undertrykke dem med hensyn til deres indre lovgivning.

H. Hage forstod, at Tscherning var tilfreds, fordi udviklingen gik mod en føderativstat; men den form havde medført mange staters undergang. Tscherning hævdede det modsatte og nævnedes oldtidens Grækenland, Svejts, Amerikas forenede stater og især England-Skotland som eksempler herpå. »Det ligger i de føderative staters natur, at individualiteten føler sig ikke underkuet.«² Men man skal forene føderativformen med den nødvendige statsmagt, og i den henseende var Danmark heldigt stillet, takket være dets »forudgående særegne stærke monarkiske enhed.«³

Da Monrad ankede over, at udvalgets flertal havde vist mangel på konsekvens i brugen af ordet »stat«, der snart betød hele riget, snart kun Danmark, søgte Tscherning først at gendrive denne anke, men mindede dernæst for sit personlige vedkommende halvt spøgende om, hvad han tidligere havde udtalt, »at jeg til en vis grad lever af inkonsekvenser. Når jeg gennem inkonsekvenser kan blive forståelig, så vil jeg heller være inkonsekvent forståelig end konsekvent uforståelig. Jeg ønsker på ethvert enkelt sted at være så fuldstændigt forståelig, som jeg kan, og om der derved end fremkommer lidt uoverensstemmelse imellem de forskellige affatningsmetoder og måske en vis mindre symmetrisk bygning, så er dette mig ligegyldigt.«⁴

Krigsminister Hansen og Tscherning stod stejlt mod hinanden i spørgsmålet om, hvorvidt lovgivningen om udskrivningsvæsenet skulde være et fælles eller særligt anliggende. Hansen erklærede, at regeringen ikke kunde frafalde kravet om, at den skulde høre under fællesforfatningen; Tscherning hævdede, at den ifølge gældende lov og praksis samt kundgørelsen af 28. jan. 1852 var et sær-anliggende; de vanskeligheder, som efter Hansens mening skulde voldes derved, var lette at overvinde. »Man finder i det hele taget let vanskelighederne, når man trænger til dem; men i det øjeblik derimod, hvor man ønsker at være dem

¹ F. 1853/54 sp. 2753.

² Ss. sp. 2799.

³ Ss. sp. 2796.

⁴ Ss. sp. 3231.

kvit, så kan man slet ikke se dem.«¹ For øvrigt erkendte Ørsted, at det, Tscherning krævede, kunde praktiseres, at vanskelighederne altså kunde overvindes.²

Regeringsudkastet foreslog at fjerne paragrafferne om valgret og valgbarhed i. m. fra grundloven, for at de lettere kunde ændres, hvis der blev stemning derfor. Tscherning fandt, at det var et meget uheldigt tidspunkt at røre herved, fordi vide krese troede, at ministeriet vilde bort fra den almindelige valgret. Han indrømmede, at det nu anvendte valgsystem var uheldigt for mindretallene. »Jeg har — — i sin tid bragt et sådant [bedre valgsystem] på omtale — —. Der er medlemmer her til stede, som har set mine anskuelser derover og har erkendt, at der var en stor sandhed deri; men jeg tror ikke, at det endnu er praktisk brugbart.« Han forklarede derefter forslaget i omtrent de samme udtryk³ som i Fædrelandet 13/10 1852 (se s. 186).

Et hovedpunkt ved grundlovsændringen var overgangsbestemmelsen. Regeringen havde jo foreslået, at ændringen skulde træde i kraft, når kongen gav fællesforfatningen. Folketingets flertal krævede på sin side, at rigsdagen skulde kende fællesforfatningen, før den gav sit endelige samtykke til ændringen. Tscherning var egentlig af samme mening, men vilde dog gå med til, at man ikke udtrykkeligt krævede dette, men nøjedes med at underforstå det, for at hertugdømmerne ikke skulde kunne klage over, at de på dette punkt ikke havde fået samme ret som kongeriget. Ganske vist var hans forslag herom blevet nedstemt i udvalget; men i forståelse med ham bragte Winther det frem under grundlovssagens 2. behandling. Da Monrad imidlertid angreb det voldsomt,⁴ erklærede Winther, at han vilde tage forslaget tilbage, hvis ministeriet ikke gav det tilslutning. Tscherning overtog da selv ansvaret for det. »De ærede herrer ved, at jeg ikke viger tilbage fra nogen konsekvens af nogen af mine handlinger, og altså viger jeg heller ikke tilbage fra at have bragt dette forslag frem.«⁵ Han indså, at det ikke havde udsigt til at gå igennem, og havde derfor intet imod, at Winther tog det tilbage; måske kunde det så komme frem igen ved 3. behandling. Når imidlertid flertallet vilde gå med til at lade kongen udstede fællesforfatningen, kunde den tilstand tænkes, at fællesforfatningen udkom og var i fuld virksomhed ved siden af den nuværende rigsdag, således at fællesforfatningsbeslutninger med hensyn til landsdelen Danmark kun var at betragte som lovforslag, rigsdagen kunde godkende eller forkaste. En sådan tilstand vilde være vanskelig, ja skadelig, men var altså mulig. Han føjede hertil en klage over regeringens mangel på imødekommenhed. Han havde følt sig fristet

¹ F. 1853/54 sp. 3398.

² Ss. sp. 3259.

³ Ss. sp. 3454.

⁴ Ved det vilde rigsdagen »letsindigt have bortkastet et folket givet dyrebart gode« (Ss. sp. 3494).

⁵ Ss. sp. 3503.

til at trække sig tilbage fra rigsdagen som et »unyttigt redskab — — ti vi er ikke blevet behandlet, som vi fortjener. Men jeg skal ikke svigte endda; jeg skal gå til den yderste grænse, før jeg nedlægger mit mandat.«¹

Dagen efter (19/1) kom Tscherning tilbage til tanken om fællesforfatningens fremkomst forud for grundlovsændringens vedtagelse. H. Hage havde spurgt ham, hvad han vilde gøre i tilfælde af et brud med ministeriet, om han så var rede til, hvad han altid krævede af andre, at de selv skulde overtage ledelsen, hvis de ved deres modstand fortrængte ministeriet. Tscherning svarede, at han, om end kun i yderste nødstilfælde, var rede dertil, og han vidste også, hvad han så vilde gøre; han vilde ikke gå til rigsdagen, som havde forkastet hans forslag med alle stemmer mod fem og fortolket hans udtalelser i sagen forskelligt til forskellig tid; »så vilde jeg have som første betingelse Hans majestæts underskrift på en fællesforfatning, som skulde udgives dagen efter uden at præjudicere denne forsamlings rettigheder.«² Han sluttede sit foredrag med at kalde det rigsdagens »eneste sikkerhed — — at vi ikke opgiver vor nuværende stilling som de, der besidder deres andel og lod i Danmarks riges grundlov, før fællesforfatningen træder således frem for vor erkendelse, at vi i det mindste indser, at den ikke ganske tilintetgør den medvirkning med hensyn til fællessager, som vi hidtil har udøvet.«³

Tschernings udtalelser om den af kongelig magtfuldkommenhed udstedte fællesforfatning vakte stærk modsigelse. Denne fremkom dog først dagen efter. Dels vilde man vel tænke nærmere over sagen, dels så det 19. januar i nogen grad ud til, at man kunde enes med ministeriet om et forslag til overgangsbestemmelse, som Hall m. fl. havde stillet; vedtoges det, fik Tschernings anvisning ikke praktisk betydning. Men Halls forslag forkastedes, og næste dag bragte så Monrad sagen på bane og hævdede, at Tscherning »ikke som minister kunde give nogen fællesforfatning, uden at rigsdagen havde givet sit samtykke til de deraf flydende nødvendige forandringer i grundloven, med mindre han komplet vilde omgå og eludere grundloven.«⁴ Rosenørn gik videre og erklærede under bevægelse i salen, at Tscherning i så tilfælde ligefrem vilde gøre sig skyldig i højforræderi. H. Hage spurgte, om Tscherning kun havde tænkt på at fremsætte en plan til en sådan forfatning, eller meningen var at foretage en afgørende regeringshandling. Tscherning understregede, at en sådan fællesforfatning ikke skulde »træde i live, før en grundlovmæssig behandling her var tilendebragt.«⁵ Monrad afsluttede forhandlingen med at udtale som sin over-

¹ F. 1853/54 sp. 3509.

² Ss. sp. 3574.

³ Ss. sp. 3579.

⁴ Ss. sp. 3649.

⁵ Ss. sp. 3648.

bevisning, at Tscherning »aldrig, når det kom til stykket, vilde foretage sig noget, der strider imod grundloven«; Monrad havde kun villet hindre, at hans her udkastede ytringer muligt kunde blive opfattet, som om man kunde vente understøttelse herfra for den af ham udtalte idé og derefter muligt benytte lejligheden til at give denne praktisk betydning.¹ Et halvt år senere drog Tscherning imidlertid også i dette forhold konsekvensen af sine ord, da han modtog udnævnelsen til kongevalgt medlem af det oktrojerede rigsråd af 26. juli.

Jævnside med grundlovssagen gik naturligvis folketingsarbejdet sin regelmæssige gang, derunder først og fremmest finanslovsbehandlingen. Også på dette område viste Tscherning ministeriet stor imødekommenhed, men måtte dog som sædvanligt kræve krigsministeriets budget beskåret, ligesom han stærkt kritiserede dets regnskabsvæsen. Heraf opstod nye skarpe sammenstød mellem ham og Hansen. Særlig stod striden om den militære klædefabrik i Usserød, som Tscherning længe havde krævet nedlagt, da hærens klæde efter hans mening billigere kunde fremstilles i straffeanstalterne. »Den tilbøjelighed, vor krigsminister har til at være væver på Usserød, koster os 80,000 rd. om året.«² Hansen vilde imidlertid ikke gå med dertil, og Tscherning indbragte så selv forslag til salg af den omstridte fabrik. Da det 6. januar kom til behandling, afviste Hansen det ubetinget og forlod derpå demonstrativt salen. Såvel Tscherning som Monrad påtalte skarpt denne fornærmelse mod rigsdagen, og forslaget gennemførtes enstemmigt i folketinget. For øvrigt tog Tscherning absolut sagligt på krigsministeriets anliggender og forsvarede dets krav, hvor han fandt grund dertil, således med hensyn til udgifterne til landkadetakademiet og anskaffelsen af 79 foderheste.³

Under omtalen af det kgl. teaters regnskab foreslog Tscherning at give teatret i entreprise til den, der vilde drive det for det mindste statstilskud; så slap rigsdagen for alle derhen hørende økonomiske detailspørgsmål. Da Ørsted spøgende afviste forslaget, fordi der ikke forelå nogen plan herom, erklærede Tscherning sig villig til at forelægge en sådan, hvis han fik lov til at være undervisningsminister i fire uger. Dette ordskifte fandt sted 17. november; 25. november indeholdt Dagbladet under overskrift »Universalgeniet« en artikel om Tscherning så ondskabsfuldt vittig, at den trods al forvrængning virkelig giver et bidrag til forståelsen af ham og i hvert fald af borgerskabets syn på ham. Nogle brudstykker skal gengives: »Hr. obersten — — har specielt beskæftiget sig med landbolovgivningen, specielt med de kirkelige anliggender, specielt med almueundervisningen, specielt med industri og handel, specielt med at vande veje og anlægge jernbaner, specielt med at drætte stod-

¹ F. 1853/54 sp. 3652.

² Ss. 1853 sp. 81.

³ Ss. sp. 2385—2407.

hingste op og ganske specielt med dæmpningen af flyvesand; han taler med sagkundskab om at lave »beef« og om at »blanke støvler«, han har »på sin fod vandret gennem de hollandske heder«, og han har kørt i kane; han er muremester, smed, præst, møller, artillerist, degn, sø- ja bommand. — — Ligesom den gamle græske fysiker kun forlangte et støttepunkt for at kunne bevæge jorden, således forlanger obersten kun et vist antal underofficerer og et vist tidsrum for at besørge en hvilken som helst gren af administrationen. — — »Giv mig 30 underofficerer, og jeg skal i et halvt år blive færdig med krigsministeriets ureviderede regnskaber; giv mig 10 underofficerer, og jeg skal styre hele landets postvæsen; giv mig 5 danske jurister og 10 underofficerer, og jeg skal bestyre justitsministeriet; indkvarter mig blot i 4 uger i kulturministeriet, og jeg skal forelægge en fuldstændig plan til at gøre det kongelige teater til entreprise.« Men gav man ham det ønskede, vilde han gøre »konfusion og intet andet end konfusion. Hr. obersten har gjort konfusion overalt, hvor han har været, i martsministeriet, i krigsministeriet, i finansloven, i udskrivningsloven, i den sidste pensionslov; ja, som formand for grundlovsudvalget har han ganske nylig frembragt en sådan konfusion, at han selv til sidst ikke vidste, hvad der blev stemt om! Tage fat på en sag under indflydelse af én »grundtanke«, fortsætte den under virkningen af en anden og opgive den for i kraft af en flyvegrille at hige til et andet mål, som den urolige fantasi har vist ham, det har været udviklingen i oberst Tschernings politiske og parlamentariske liv, og det vilde gå igen i hans administrative virksomhed, om staten nogen sinde skulde være så ulykkelig, at han igen fik nogen.¹ — — Man kunde fristes til le deraf, men »desværre træder vort universalgenis mangesidige sagkundskab frem for verden i et lys, der forandrer latteren til modbydelighed. Alt, hvad obersten siger, ethvert ord, der flyder fra hans læber, er gennemtrængt af den råeste materialisme, den krasseste vandalisme, og det er sagtens dette, der giver hans veltalenhed så god indgang hos alle udannede. Han ser i alt muligt kun pengespørgsmålet. — — Han har bestandig bevæget sig mellem folk, som han fuldstændigt har kunnet magte. — — Ingen tør kritisere ham, ingen kan belære ham. Hvad under da, at universalgeniet er gået hen og blevet irlænder!«

At artiklen blev læst med udbytte, synes at fremgå af, at Sponneck 2. december fandt anledning til at skose Tscherning for hans sagkundskab på en sådan måde, at Monrad under tingets stærke tilslutning måtte vise ham eftertrykkeligt til rette; og ugedagen derefter forsøgte krigsminister Hansen sig over for Tscherning i samme retning med den bemærkning: »Ja, hvad den ærede

¹ Artiklen blev skrevet på et tidspunkt, da der var nogen mulighed for, at Tscherning igen kunde blive minister.

rigsdagsmand har udført for sin person, overstiger jo vist langt, hvad andre har udrettet.«¹

Det forslag til lov om sogneforstanderskabers og amtsråds sammensætning og valg, Tscherning indbragte 22. oktober, gav valgret til alle skatteydere således, at de, der ikke svarede en skat lig værdien af tolv arbejdsdage der på egnen, kun fik indirekte valgret. Det var altså en lignende ordning som den, der anbefalede for statens vedkommende på bøndernes aftenmøde 15/2 1848. Sogneforstanderskabene skulde have 5—15 medlemmer efter deres egen bestemmelse under hensyn til kommunens størrelse. Præsten skulde ikke være født medlem, men dog føre tilsyn med skole- og fattigsager.² Hvad amtsrådene angik, holdt Tscherning sig til det året forud vedtagne, fordi han betragtede »den hele amtsinddeling og de dermed i forbindelse stående amtsråd som noget ganske forbigående.«³ Regeringen kunde med nutidens forbedrede samfærdselsmidler godt føre det fornødne tilsyn med kommunerne uden amterne som mellemed, især da det kommunale selvstyre skulde have større bevægelsesfrihed end forhen.

Forskellige lovforslag gav Tscherning lejlighed til at fremsætte sine tanker om almueskolens forhold. Han vilde ikke give lærerne frihed til at vrage autoriserede lærebøger; kravet herom bundede i »embedsvældens oprør mod dens foresatte«.⁴ Ej heller vilde han gå med til faste lønsatser for lærerne; derved lagdes bånd på det kommunale selvstyre.⁵ Men han indbragte selvanden forslag til forbedrede hjælpe-kasser for lærere.⁶ Et sogn skulde have den lærer, det ønskede, selv om han ikke var seminarieuddannet, og det skulde kunne frigøre sig for en uegnet lærer.⁷ Når barnet var fyldt fjorten år, skulde det uanset dets kundskabsmængde udskrives af skolen, hvis forældrene ønskede det, for at kunne »træde ind i den virkelige livsskole, som hverken er læseskolen eller skriveskolen — ti alle det slags skoler er bagatelskoler — men en skole, hvori drengen bliver til mand og lærer at blive en virksom mand i borgersamfundet og i stand til at stole på sine egne kræfter.«⁸

I en ømtålelig sag, der for Tscherning havde principiel betydning, trak han det korteste strå. Prins Kristian fik som tronfølger bevilget en ret rundelig

¹ F. 1853/54 sp. 2373.

² Under forhandlingen udtalte Monrad, at hvis en mand ejede mere end halvdelen af sognet, burde han være født medlem af sogneforstanderskabet, ligesom en mand, der ejede mere end halvdelen af landet, uden valg burde have sæde i rigsdagen. »Nej, tværtimod!« afbrød Tscherning, »han måtte aldrig komme her« (Ss. sp. 780).

³ Ss. sp. 371.

⁴ Ss. sp. 450.

⁵ Ss. sp. 1032.

⁶ Ss. sp. 4275.

⁷ Ss. sp. 1053.

⁸ Ss. sp. 4448.

apanage (50,000 rd.). Tscherning vilde imidlertid samtidigt have fastslået, at prinser, der oppebærer apanage, ikke måtte indtage lønnede stillinger i hæren eller andetsteds. Dels var han jo imod, at prinser konkurrerede med almindelige statsborgere, dels fandt han det urigtigt at føje løn til apanage. I første omgang sejrede hans opfattelse trods modstand fra Sponneck, Monrad og Hall, men ved sagens 3. behandling gik flertallet mod ham med 52 stemmer mod 37.

Til gengæld fik han medhold på et andet område. Under finanslovens 3. behandling oplyste Ørsted som kultusminister, at den bevilling på 5000 rd. til at forberede en lov om kirkens forfatning, som Madvig fik gennemført 1850, var blevet fornyet år efter år, også for 1853/54. Ørsted fandt den upåkrævet og havde derfor ikke ønsket den optaget for 1854/55. Imidlertid havde Københavns præstekonvent ansøgt om støtte til afholdelse af »en mindre forsamling af gejstlige og verdslige mænd« til at drøfte kirkens stilling over for de mange andragender om ændring i kirkens forhold, som indkom til folketinget.¹ Ørsted ønskede hertil at anvende 2000 rd. af bevillingen for 1853/54. I den sammenhæng udtalte han sig bestemt mod en kirkeforfatning. »Jeg tror i særdeleshed, at dersom man derved skulde forstå en kirkelig regering, som skulde være uafhængig af den verdslige lovgivning eller stå ved siden deraf som medbesluttende, så vilde det være en desorganisation.«² Tscherning gav Ørsteds standpunkt fuld tilslutning, Monrad derimod var misfornøjet og mindede om det uopfyldte grundlovslofte om en kirkeforfatning, men stemte dog for Ørsteds forslag, om end han fandt det ret betydningsløst.

I anledning af forslag om en ny statsbevilling til brøndboringer i Jylland udtalte Tscherning under finanslovens 3. behandling: »Vi har haft at kæmpe imod statshaver, vi har at kæmpe imod teatret, vi har at kæmpe imod den hele latinske industri; også det må vi bringe over på det gebet, at vi kun giver tilskud der, hvor private eller kommuner giver en del — —. Går vi ind på at lade staten give til dit og til dat, så bliver staten ved at arbejde sig længere ind på et kinesisk mandaringebet, hvor staten er den, som skal tage sig af alle lige indtil børn i ledebånd, og der vil til trods for alt, hvad vi taler om konstitutionel forfatning, ikke blive nogen selvstændig borger eller selvstændig bedrift.«³

Henimod samlingens slutning forelagdes en tyendelov. Tscherning så i den en klasselov, som i hvert fald med tiden burde bortfalde. Skudsmålsbogen var ofte »en samling af halvt autentiske løgne«;⁴ enten skulde alle unge have en »kendingsbog«, eller slet ingen; skulde den tjene til at vise, hvor vedkom-

¹ Sognebåndsløsningsloven nærmede sig.

² F. 1853/54 sp. 2564.

³ Ss. sp. 2460.

⁴ Ss. sp. 4846.

mende var forsørgelsesberettiget, »så skal hr. von Poul lige så godt indføres i sin bog, når han flytter, som den simple hr. Poul; ti hr. von Poul kan også komme under fattigvæsenet; der er mere end én von Poul på Ladegården.«¹

Et begreb om Tschernings arbejdsevne giver Fischer ved i sin dagbog at fortælle, at 12. oktober valgtes finansudvalget, og 14. om aftenen »holdt vi allerede det første forberedende møde, da Tscherning alt var færdig med sin part«. Hans pligtfølelse ses af følgende træk: en lov om telegrafforhold kom til 1. behandling mandag d. 19. december og ønskedes fremmet hurtigst muligt. Der rejstes indvendinger bl. a. af hensyn til juleferien. Tscherning udbrød da: »Ferie er der ikke spørgsmål om i rigsdagen. Så længe der er arbejde for os, er der ingen ferie. — — Vi er valgt og betalt for at blive her, så længe vi har arbejde.«² Loven gennemførtes i løbet af mandag og tirsdag, men ved den endelige afstemning var 40 medlemmer fraværende.

Hovedbegivenheden i samlingen blev imidlertid 3. behandling af grundlovssagen i dagene 21.—25. februar og den deraf foranledigede adresse til kongen, som drøftedes 11.—13. marts.

Mellem grundlovssagens 2. og 3. behandling havde et underudvalg på femten medlemmer forhandlet med Ørsted, Spønneck og Scheel.³ Tscherning skriver om forhandlingerne, at de »var meget livlige, undertiden ikke uden bitterhed. Fra ministeriets side førtes de med åbenhed og ligefremhed«; J. A. Hansen skildrer dem i mørkere farver. Men Tscherning havde nu også meget ønsket sådanne forhandlinger og beklaget, at man ikke straks fra begyndelsen havde drøftet tingene under private former og derved undgået megen unødigt misstemning.

Ministeriet fremlagde her et helt nyt forslag, hvori som helhed kun de grundlovsparagraffer var udeladt, som måtte udgå.⁴ Derefter stod der egentlig kun strid om udskrivningsvæsenet og overgangsbestemmelsen. Det førstnævnte vilde ministeriet stadig have gjort til fællesanliggende; angående overgangs-

¹ F. 1853/54 sp. 4849.

² Ss. sp. 2904.

³ Tscherning »Belysning af de senere indre politiske begivenheder og tilstande« og J. A. Hansen II s. 536—541.

⁴ I en § 4 var foreslået, at »i tilfælde af krig eller anden truende fare« kunde regeringen på ubestemt tid sætte de grundlovsparagraffer ud af kraft, der sikrer person og bolig mod politivilkårlighed og tilsiger trykke-, forenings- og forsamlingsfrihed. Herom siger Tscherning i et utrykt brev af 3/4 1854 til Goldschmidt (i Rigsarkivet), at denne bestemmelse »var sat til på Rosenørns forslag og min tilstemning ved 2. behandling,« hvor sagen havde været på tale (F. 1853/54 sp. 3400 og 3424). Tscherning havde jo allerede i den grundlovgivende rigsforsamling været imod at give disse paragraffer ubetinget gyldighed. Derfor forsvarede han også nu til at begynde med § 4; men forhandlingen må have omstemt ham, ti han endte med sammen med det øvrige udvalg at afvise kravet.

måden fastholdt begge parter deres oprindelige forslag (se s. 200 og 203). En nærmest formel uoverensstemmelse om, hvorvidt § 2 efter udvalgsflertallets ønske skulde nævne de fælles anliggender eller efter ministeriets ønske de særlige, foreslog Tscherning løst ved at følge ministeriets udkast, idet han dog under de særlige anliggender medtog »tilvejebringelsen« af mandskab, heste osv. til hær og flåde, mens ministeriet i et modforslag kun vilde overlade kongerigets rigsdag »bestyrelsen« deraf, men ikke »lovgivningen« derom.

Da Tscherning som udvalgets formand var i færd med endeligt at forme udvalgsindstillingen, fik han lørdag d. 18. februar et brev fra Sponneck, hvori denne på ministeriets vegne bad ham foreslå følgende § 5 (overgangsbestemmelsen): »Ved lov fastsættes, når nærværende grundlovsbestemmelser skal træde i kraft.«¹

Dette var praktisk talt Tschernings eget gamle forslag. Samme aften bragte han sagen frem på et partimøde, hvor der var delte meninger; men da han erklærede, at ingen skulde stemme på forslaget, hvis regeringen ikke gik ind på at lade udskrivningen være et særligt anliggende, enedes 57 folketingsmænd, altså over halvdelen af medlemmerne, om at opfordre ham til at efterkomme henstillingen. Han meddelte dagen efter Sponneck resultatet og tilføjede, at det vilde være heldigt, om han ved forelæggelsen kunde meddele, at forslaget var tiltrådt af regeringen. Sponneck svarede omgående, at ministeriet først kunde tiltræde forslaget under forhandlingerne »som koncession i anledning af den i øvrigt opnåede overensstemmelse med folketingets majoritet.«

Begivenheden rygtedes og vakte stor skuffelse i centrum og den del af venstre, hvor man havde håbet på ministeriets fald, hvis der ikke opnåedes enighed i grundlovssagen. Blandt de misfornøjede var B. Christensen, der dog lovede sin støtte, hvis ministeriet på det udtrykkeligste erklærede sig for forslaget. Da Tscherning havde vist ham begge Sponnecks breve, havde han imidlertid grund til at vente, at dette ikke vilde ske.

¹ Af udkastet til Tschernings svar dagen efter, som findes blandt hans utrykte papirer i Rigsarkivet, ses, at Sponneck også bad ham imødekomme ministeriet med hensyn til udskrivningsvæsenet. Herpå svarede Tscherning: »Den anden del af skrivelsen, værnepligtslovgivningen og naturalydelsen vedkommende, da kan og bør jeg ikke fremme afgørelsen i den retning, ministeriet forlanger — —. Der ligger nemlig efter min overbevisning et meget ringe værn mod vilkårlighed deri, at bestyrelsen vedbliver at være et særligt anliggende, når lovgivningen går bort fra samme.« Kun en folkelig repræsentation kunde i så henseende yde sikkerhed; men om fællesforsamlingen vilde blive en sådan, vidste han jo ikke. »Selv en repræsentation sammensat som landstinget vilde endnu i en hel slægtfølge kun give ringe sikkerhed for, at man ikke vendte tilbage til et begunstigelses- og pengeaffindelsessystem, hvorved den egentlige byrde væltedes over på den fattigere befolkning.« I overensstemmelse hermed hedder det i »Belysning« s. 31, at der var »anledning til at antage, at mange i landstinget ligesom Monrad og hans venner i folketinget ønskede, at den af ministeriet foreslåede forholdsregel blev antaget.«

Tirsdag d. 21. februar begyndte de offentlige forhandlinger. Man kom ret hurtigt til at drøfte Tschernings forslag til § 2. Han erklærede, at han ikke kunde gå med til at lægge lovgivningen om udskrivning ind under fællesforfatningen. Scheel og Ørsted gjorde opmærksom på, at kongeriget jo vilde have flertal i fællesforsamlingen; men Tscherning svarede, at stillingen til den almindelige værnepligt ikke var en nationalsag; der kunde let inden for kongerigets grænser dannes en repræsentation, i hvis hænder han kun med mistillid kunde lægge afgørelsen af dette forhold. Den almindelige værnepligt hørte sammen med en rigsdag som nærværende. Selv om værnepligtsloven ikke var en heldig udførelse af grundideen, havde den dog tilintetgjort »klassefødselen«. Mødet endte med, at Tschernings forslag til § 2 vedtoges med 66 stemmer mod 24.

Onsdagen gik med behandling af nogle småsager, da ministrene på grund af statsråd ikke kunde deltage i folketingets møde. Om torsdagen kom man til § 5. Tscherning udtalte ved forelæggelsen af sit forslag, at han kun havde stillet det under den forudsætning, at hvis rigsdagen vilde antage det, vilde ministeriet gøre det samme. Monrad søgte at mistænkeliggøre forslaget ved at minde om Tschernings »dunkle og forvirrede anskuelser« om at lade kongen udstede fællesforfatningen, inden rigsdagen havde vedtaget grundlovsændringen. Dette forslag var »dumpet ned« ved 3. behandling; man skulde ikke »følge de pludselige tilfældige indskydelser, hvorfor den ærede rigsdagsmand undertiden, som vi ved, med alle hans fortrinlige egenskaber let gives til pris«. ¹ Hvis forsamlingen vedtog forslaget, vilde den fravige alle sine tidligere afstemninger om sagen.

Tscherning undrede sig over, at Monrad omtalte forslaget som »dumpet ned fra himlen« som følge af »tilfældige indskydelser«, da forsamlingen dog længe havde kendt det og haft det til overvejelse. Ørsted holdt på regeringens forslag til § 5; forkastedes det, var Tschernings forslag det, som »snarest kunde lede til sagens afgørelse på en for regering og folk og for det hele statsamfund tilfredsstillende måde«. ² Tscherning mente, at forslaget kun kunde vinde flertal »ved en mere fuldstændig udtalelse fra regeringens side«. Hall gav en noget syrlig tilslutning til forslaget, og Sponneck erklærede, at hvis regeringens forslag faldt, var Tschernings »det eneste og sidste middel« til overenskomst. Men man var jo endnu ikke blevet enig om § 2. Tscherning sagde, at han ikke ængstedes af Sponnecks udtalelser om § 5, men derimod af hans udtalelser om § 2.

Så langt var man kommet 23. februar. Mødet sluttede under stærkt røre. Mange opfordrede Tscherning til at tage forslaget tilbage af hensyn til hans

¹ F. 1853/54 sp. 4710.

² Ss. sp. 4724.

ære og anseelse; ja, der hørtes endog så voldsomme vredesudbrud, at enkelte ængstedes for hans personlige sikkerhed. Tscherning selv var kun bekymret, fordi han havde stillet de 57 frit, hvis ministeriet ikke gik ind på hans § 2. Under mere rolige forhold vilde han have samlet dem endnu samme aften og bedt dem optage forslaget og stemme for det som den sidste udvej til overenskomst, når han, hvad der nu var mest sandsynligt, måtte tage det tilbage. Men han indså det håbløse heri under den herskende ophidselse.

Mødet 24. februar var et aftenmøde. Tscherning lagde for med en tale, hvori han erklærede, at ministeriet havde handlet loyalt over for ham; men han måtte desuagtet tage sit forslag tilbage, hvis regeringen i strid med kundgørelsen af 28/1 1852 vilde gøre udskrivningsvæsenet til et fællesanliggende.

Ørsted anså regeringen for berettiget til at forsøge at gennemføre sine egne forslag i landstinget, selv om folketinget forkastede dem; vilde heller ikke landstinget vedtage dem, måtte regeringen overveje sagen på ny.¹

Tscherning understregede endnu engang, at hans opfattelse sluttede sig nøjagtigt til kundgørelsen af 28. januar. Han kunde »ikke vige et skridt tilbage i denne sag; jeg skal i enhver sag vise en så udholdende imødekommen, som jeg kan; men jo mere det er min natur, jo stivere er jeg, når jeg er kommet til grænsen. — — Jeg tager endnu ikke mit forslag tilbage; men jeg tager det tilbage, når jeg ikke får en anden og mere positiv udtalelse i denne henseende. — — [Udskrivningssagen] ligger på bunden af vor hele samfundstilværelse, og enhver efterstræben efter at få den rokket i dette øjeblik må af mig betragtes som en stræben efter at rokke mere end vor grundlov; det er at rokke den bro, som er lagt til at forene et hidtil i et trællefolk og et frit folk delt samfund; men den bro må ikke med min gode vilje rokkes, og jeg rækker ikke min hånd dertil.«²

Så højspændt var stemningen, at erindringen derom mange år senere fik J. A. Hansen til i sin forfatningshistorie at omsætte Folketingstidendes nøgterne referat i dramatisk form, idet han gjorde Tschernings afbrydelser af Ørsteds foredrag til replikker og forsynede »scenen« med en indledning:³

»Premierministeren forsøgte på ny at formilde Tscherning, men han forblev urokkelig, og det var et af disse store og gribende øjeblikke, da alle

¹ I et brev til Goldschmidt af 3/4 1854 fortæller Tscherning, at ministrene Ørsted, Sponneck og Scheel havde været stemt for at give efter i udskrivningssagen; men at Hansen uventet var kommet til stede i folketingssalen 23. februar og i ministerværelset havde erklæret over for sine kolleger, at han i så fald udtrådte. Dette vilde have medført ministeriets opløsning, da C. Moltke havde knyttet sin forbliven til Hansens. Efter Fischer (6/3) havde Tscherning denne viden fra Sponneck; men han havde vel først erfaret det efter 24. februar.

² F. 1853/54 sp. 4786.

³ Tschernings »slutningsreplik« er her gengivet mere fuldstændigt end hos J. A. Hansen.

ved og føler, at nu er afgørelsen der. Følgende udtalelser fandt nu sted mellem Ørsted og Tscherning, fra sidstnævntes side i dyb bevægelse og med skælvende stemme:

Ørsted: Jeg undrer mig over, at den ærede taler, der ellers har vist en så stor nidkærhed for at få denne sag bragt til ende, vil lade sig standse ved noget, som i grunden ikke kan være nogen væsentlig hindring for, at sagen kan få den skikkelse, som han ønsker.

Tscherning: Det er en umulighed!

Ørsted: Jeg indser virkelig ikke, hvorpå den ærede taler grunder denne umulighed.

Tscherning: Det er en umulighed!

Ørsted: Jeg indser ikke, hvorfor den ærede taler bruger det ord »umulighed«; der er jo blot spørgsmål om i dette øjeblik at få en positiv erklæring af regeringen om, at den vil gå ind på dette forslag.

Tscherning: Ja, den må jeg have!

Ørsted: Det gør mig ondt, at jeg ikke ser mig i stand til at give den.

Tscherning: Efter at jeg har fået en så bestemt erklæring, vil det være unyttigt længere at henholde sagen angående dette ændringsforslag. Jeg har sagt, at jeg vilde lade det stå til det sidste øjeblik; nu er jo det sidste øjeblik kommet, siden vi igennem premierministerens mund har hørt udtale, at det er en umulighed for regeringen at give noget tilsagn i denne henseende. Havde regeringen sagt: vi kan ikke tilsige dette, men derimod kan vi tilsige, at repræsentationen i fællesforfatningen skal udgå af tinget her efter et passende forholdstal, så havde jeg haft et andet grundlag at støtte mig på og en anden sikkerhed; men vi har hverken en sikkerhed for, hvorledes repræsentationen i fællesforfatningen skal være, eller for, at regeringen vil opretholde den kgl. kundgørelse af 28. januar — —. Nu ved enhver, hvorfor jeg i dette øjeblik tager mit forslag tilbage.«

Forhandlingen endte med, at regeringens forslag til § 5 forkastedes med 97 stemmer mod 1, hvorefter hele loven vedtoges i udvalgets affattelse, dog med Tschernings § 2, med 88 stemmer mod 7.

Også Goldschmidt har skildret dette afgørende møde.¹ Han fortæller, at Tschernings stemme »dirrede af harme«, men tilføjer: »Dog, hvad der end følger, så ønsker vi som sagt ikke ved disse ord at sige, at der vil hvile ansvar derfor på Tscherning. Ud over sin overbevisning kan man ikke forlange, at nogen mand skal gå.« I »Belysning« s. 37 svarer Tscherning således: »Man har — — skrevet, at »min stemme dirrede af harme«, da jeg tog mit forslag

¹ I en artikel, »Rigsdagen II«, i Nord og syd IV. — Det nys nævnte lange og interessante brev af 3/4 1854 til Goldschmidt er Tschernings svar på denne artikel. Ifølge en blyantsnotits på kladden er det imidlertid vistnok aldrig blevet afsendt.

tilbage. Dette er som så meget andet, der er skrevet om denne sag, et eventyr. Jeg var dybt bevæget, men ingenlunde af harme. Jeg erkendte vigtigheden af det skridt, jeg gjorde; jeg så udrulle sig for mine øjne en fremtid fuld af vanskeligheder. Jeg så på den ene side flertallet i rigsdagen overgivet til et parti, som allerede åringer igennem havde modarbejdet monarkiets rolige, føderative udvikling, og som krævede adkomst til at anstille eksperimenter for at prøve ideer, som endnu aldrig var kommet klart for dagen — — jeg så det flertal, der så udholdende havde støttet den føderative udvikling, som for mig er det eneste sande frihedsværn i det nuværende danske monarki, opløse sig i det øjeblik, da det næsten havde sejren i hænderne. — — Ved siden deraf så jeg et ministerium, der ikke let lod sig erstatte ved et andet under nærværende omstændigheder, trælbundet i visse fikse ideers tjeneste.«¹

Fischer giver (24.—25. februar) flere eksempler på menige centrumsmænds ubeherskede glæde over begivenheden. De Coninck udrød hoverende over for Fischer: »Vi kunde ikke få jer i toldsagen og arvesagen; men nu skal vi den Onde gale mig nok få jer!« Lederne var mere tilbageholdende, og i venstre herskede ikke ringe uro. Da sagen kom op i landstinget, stillede regeringen sig meget forhandlingsvillig. Ørsted henførte udfaldet i folketinget til »en øjeblikkelig misforståelse og misstemning« og erklærede, at hvis ministeriet ikke kunde gennemføre sin § 5, vilde det være tilfreds med Tschernings. Da man nævnede, at udskrivningen i hertugdømmernes forfatninger var gjort til et fællesanliggende, svarede han, at den bestemmelse kunde kongen frit ændre.²

Tscherning bad da i et partimøde B. Christensen foreslå hans § 5 ved 2. behandling. Han vilde dog kun gøre det, hvis over halvdelen af folketingets medlemmer opfordrede ham dertil. Da dette hurtigt viste sig ugørligt, fik Tscherning den opfattelse, at B. Christensen havde vidst dette forud og altså ført ham bag lyset.³ Imidlertid stillede Ørsted selv Tschernings § 5 sammen med regeringens § 2, men hans forslag nedstemtes med stort flertal. Lands-

¹ Dette skæbnesvangre brud må vistnok siges næsten at have umuliggjort tilvejebringelsen af en levedygtig fællesforfatning og dermed opfyldelsen af kundgørelsen af 28. januar 1852. Centrum, der nu overtog den reelle og snart også den formelle ledelse af dansk politik, hyldede i sit hjerte Ejderprogrammet og kunde derfor ikke samarbejde med tyskheden i hertugdømmerne, som overvejende var slesvigholstenskindet. Og når fællesforfatningen ikke kom i anerkendt virksomhed, stod døren åben for ny indblanding fra Tysklands side. Samvirken mellem højre og et af Tscherning ledet venstre kunde måske have løst den vanskelige opgave; i hvert fald var han i enestående grad skikket til en sådan gerning og var Bluhme en udmærket og venskabelig hjælper.

² J. A. Hansen II s. 553. De første paragraffer i hertugdømmernes forfatninger, der handlede om monarkiets forhold, var kun forelagt stænderforsamlingerne til efterretning.

³ Fischer 7/3. — I sit brev af 20/3 (se i det følgende) indrømmer B. Christensen selv, at han den aften ikke var helt ærlig over for Tscherning.

tinget vilde altså ikke gøre udskrivningen til fællesanliggende, sådan som Tscherning havde frygtet.¹ 11. marts vedtoges hele loven i folketingets affattelse med 38 stemmer mod 6.

Imidlertid havde Monrad 9. marts i folketinget spurgt, om ministeriet fastholdt det af Bluhme 13/2 1852 givne løfte om kun at søge grundloven ændret ad den i § 100 anviste vej. Ørsted svarede med at henvise til det grundlovssudkast, ministeriet havde forelagt. Dette svar vilde Monrad dog ikke nøjes med, men udbad sig gentagne gange et simpelt ja eller nej, hvad Ørsted dog ikke vilde give. Monrad erklærede da, at efter at have modtaget ministeriets »omgående og undvigende« svar måtte man tage den politiske stilling under overvejelse. Tscherning tog ikke ordet under denne forhandling; dels var hans hverv som ordfører i grundlovssagen endt, dels vilde han give de andre fri bane; men i »Belysning« s. 43 f. underkaster han Monrads optræden en kritisk prøvelse. Monrad var jo i udskrivningssagen enig med ministeriet og burde have givet det tid til de overvejelser, som Ørsted 24. februar havde bebudet, især da Monrads følge på rigsdagen bestod af mænd med stik modsatte anskuelser på mange områder og særligt med hensyn til januarkundgørelsen. Ministeren Ørsteds svar var i virkeligheden klart, hvad Monrad da også erkendte (F. 1853/54 sp. 5252); uklarheden opstod først, når man indblandede juristen Ørsteds forskellige udtalelser om, at forbeholdet i indledningen til juni-groundloven¹ teoretisk gav kongen ret til enevældigt at ændre forfatningen; Monrad krævede et ja eller nej »af Ørsted, som i henved et halvt århundrede stadigt have været beskæftiget med at give rækker af sindrige pro et contra, men aldrig et rent nej eller ja.« Man vilde ministeriet til livs og forvandlede derfor »et ja i gerningen til et nej i ord«.

Efter forhandlingens slutning gjorde B. Christensen endnu et forgæves forsøg på at få Tscherning til at gå i spidsen mod ministeriet; han havde måske misforstået Tschernings tavshed. »Den uoverensstemmelse, som i vel over en måned havde bestået mellem hr. B. Christensen og mig, førte nu til et

¹ Fischer tror (1/3), at B. Christensen havde indgivet Tscherning denne fejlagtige forestilling for at få ham til at tage § 5 tilbage i folketinget og derved bryde endeligt med ministeriet. I N. t. 6/12 1856 skrev Tscherning om situationen d. 24. februar 1854: »Havde jeg haft den overbevisning, at man i landstinget havde stemt imod ministeriets ændringsforslag til den af flertallet i folketinget tagne beslutning i værnepligtssagen, så havde jeg ikke haft nødig at binde de tvende ganske forskellige genstande, bestemmelsen om udskrivningssagen i § 2 og affattelsen af § 5, til hinanden og gøre det til en betingelse for at fastholde mit ovenanførte forslag, at ministeriet udtalte sig på en bestemt måde om dets redebonhed til at fastholde § 2 i den voterede form.«

² Dette lyder: »dog med forbehold af, at ordningen af alt, hvad der vedkommer hertugdømmet Slesvigs stilling, beror, indtil freden er afsluttet.«

endeligt brud.«¹ Fischer fortæller for øvrigt (11/3), at Hall ved samme lejlighed gjorde et lignende forsøg og med samme resultat.

Samme aften holdtes der først partimøde i venstre angående en påtænkt adresse til kongen, hvori der skulde udtales mistillid til ministeriet. B. Christensen talte for adressen; Tscherning nærede ikke mistillid til ministeriet og bad sig i øvrigt fritaget for at anses for venstres fører, hvad han i virkeligheden ikke havde været længe. »Modsigelse, men ikke fra B. Christensen, der tav« (Fischer 9/3). Derefter samledes medlemmer af begge ting — dog forholdsvis få landstingsmænd — og drøftede adressen. Tscherning vilde gå med, fordi han fandt, at folketinget ellers vilde komme i en ubehagelig situation. Efter den forklaring bad Monrad ham undlade at stemme; man ønskede fuld tilslutning af jaserne. Tscherning lovede dette; i virkeligheden ønskede han hverken at stemme for adressen eller at overtage garanti for et ministerium, der ikke vilde respektere januarkundgørelsen. Han nævnede dog endnu forskellige indvendinger mod det påtænkte skridt.

11. marts kom adressen til behandling i folketinget. Den var udarbejdet af Monrad, Hall og J. A. Hansen; de to sidstnævnte vilde dog ikke anses som medstillere. Under forhandlingerne holdt Tscherning en tale, som Fischer kalder den bedste, han har hørt af ham. »I stadig kamp med sine omgivelser som og med tilhørernes latter ivrede han mod Monrads og adressens »henrivende« udtryk.«² Han erklærede, at han ikke havde mistillid til ministeriet, men tilføjede, at han nu ikke mere som forhen talte på fleres vegne. Ministeriets handlinger indgav ham ikke mistillid; ganske vist havde det »enten af overmod eller kejthed ikke ret vidst, hvorledes det skulde omgås rigsdagen«; men de ministre, som især havde gjort sig skyldige heri, tilgav han »på grund af deres uvidenhed«. Monrad havde sagt, at han ikke vidste, hvorfor Bluhme var blevet afløst af Ørsted; Tscherning vidste det; det var folketingets skyld; »havde vi i rette tid givet styrke til ministeriet Bluhme, så havde der ikke været spørgsmål om ministeriet Ørsted. — — Vor hele udvikling fordrer en dobbelt garanti«, en ydre og en indre; »skaf først garanti mod den ydre verden, og vi skal let blive færdige med den indre«. Også derfor kunde han ikke for tiden udtale mistillid til ministeriet, fordi han ikke vidste, om vi havde den tordenafleder, som kunde hindre den europæiske tordensky i at slå ned hos os. »Danmark ligger på et farligt sted i en europæisk storm.« Alligevel vilde han have stemt for adressen, fordi situationen trængte til klaring, hvis ikke Monrad havde bedt ham lade være, når han ikke billigede dens væsentligste indhold.³

¹ »Belysning« s. 50.

² En tidligere taler havde sagt, at adressen »henriver mere end den overbeviser.«

³ F. 1853/54 sp. 5290—94. — I »Belysning« s. 52—59 imødegår Tscherning adressen rammende og vittigt. I det hele er dette Tschernings klareste og livfuldeste politiske lejlighedsskrift.

Under den fortsatte forhandling tog Tscherning endnu engang ordet for som grundlovsudvalgets formand at forsvare folketinget mod Rees efter hans mening ubillige kritik. Fischer udtalte henimod forhandlingens slutning, at Monrad ikke var den rette til at fremføre denne adresse, hvori det hed, at folketinget havde stræbt at arbejde sammen med ministeriet; formelt havde Monrad måske nok støttet, men reelt havde han modarbejdet det. Kun Tscherning kunde med sandhed have fremført adressen, men han vilde jo ikke.

Adressen vedtoges 13. marts med 77 stemmer imod 3; 14 stemte ikke, blandt dem Fischer og Tscherning, og 6 var fraværende. I landstinget vedtoges den 14. marts med 31 stemmer mod 11; 1 stemte ikke, og 7 var fraværende.

Da adressen 16. marts overbragtes kongen af tingenes formænd, var Ørsted til stede, og dermed var det efter Tschernings opfattelse¹ givet, at kongen vilde beholde ministeriet. Privat talte kongen ganske vist efter Ørsteds bortgang med formændene om et muligt ministerskifte; men allerede 19. marts havde Monrad opgivet håbet derom,² og 24. marts sluttede rigsdagssamlingen, uden at noget var sket.

Samme dag adressen overbragtes kongen, sendte Tscherning B. Christensen en lang skrivelse, hvori han udmeldte sig af Bondevennernes selskabs bestyrelse (jfr. s. 200).³ Han omtalte heri, hvorledes deres tidligere enighed om politiske mål og midler mere og mere var aftaget under grundlovssagens forløb. Efterhånden havde han forstået, at B. Christensen havde knyttet en forbindelse med centrum, som Tscherning fandt skadelig og unaturlig. Han havde derfor offentligt opsagt deres politiske forbindelse, og denne udmeldelse var konsekvensen deraf.

Bestyrelsens tilbageværende medlemmer, B. Christensen, J. A. Hansen og O. Nielsen, samt sekretæren, Tronier, udtalte 18. marts i en officiel skrivelse deres sorg over udmeldelsen og deres »dybe anerkendelse, taknemlighed og højagtelse for alt, hvad De har været for folket, for selskabet og for os«.⁴ Privat svarede B. Christensen 20. marts med følgende vemodige brev: »Jeg ved meget vel, at det ikke vil nytte at fremføre mine erindringer ved Deres udmeldelse og motivering deraf. Jeg vil heri håbe på tiden. Kun det vil jeg ikke tilbageholde allerede nu, at De fuldkomment fejler, når De tror på nogen overenskomst, navnlig for mit vedkommende, med nogen som helst af centrums ledere eller centrumsmændene forinden vort klubmøde om overgangspara-graffen 5 og

¹ »Belysning« s. 60.

² Fischer 17/3 og 19/3.

³ Efter Fischer (15/3) vilde han foreløbigt blive stående i selskabet som bidragydende medlem, ligesom han også indtil videre vilde beholde sit sæde i folketinget og afvente, hvordan man vilde stille sig til ham der og i Svinningekresen.

⁴ E. p. III s. 140. — Tschernings gode ven Ole Nielsen udtrådte imidlertid selv af bestyrelsen 14. juli »uden at angive nogen grund« (J. A. Hansen II s. 592).

§ 2's behandling i landstinget. End ikke i dette øjeblik har endnu nogen sådan overenskomst været genstand for omhandling, og lige til hint klubmøde har jeg, mig vitterligt, ikke haft en skjult politisk tanke for Dem. — Jeg vil ikke klage. Jeg er med urokket, uskrømtet taknemlighed, hengivenhed og højagtelse Deres mest ærbødige Balthazar Christensen.«¹

Tscherning sendte 17. marts Jens Gregersen et langt brev,² hvori han klart og anskueligt fremstillede, hvorledes B. Christensens og hans veje var skiltes under grundlovssagens forløb. Han sluttede således: »Idet jeg meddeler dette, er det langt fra, at jeg vil bebrejde Christensen noget; han har sikkert handlet af dyb overbevisning og troet at betræde en genvej; eller han har troet at måtte gøre det for at holde sammen på mange utålmodige medrejsende, som begyndte at finde vejen for lang; jeg beretter kun tildragelserne. Jeg kan naturligvis ikke indse det rigtige i det, han har gjort; ellers havde jeg fulgt ham. Mig forekommer han som en mand, der har åbnet for sluserne for en mægtig strøm, som han senere hen ikke vil være i stand til hverken at lede eller at standse. Jeg har derfor stillet mig uden for denne farlige hvirvel, der forekommer mig løsladt i det uheldigste øjeblik. Vi kunde være gået sejrende ud af rigsdagen med det væsentligste af grundloven frelst og den 3die midlertidige bestemmelse opgivet af ministeriet; vi går nu fra hverandre efter at have leveret et stort spektakelstykke, hvem ved til hvilken nytte. Men som sagt, Christensen har måske kunnet handle, som han har gjort, uden at falde i selvmodsigelse; jeg derimod ikke. Havde jeg fulgt ham, og vedblev jeg at være i forbindelse med ham, så gerådede jeg i en sådan indre og ydre selvmodsigelse, at min hele politiske pålidelighed gik tabt; men da det netop er med denne egenskab, at jeg bedst har tjent mit parti, så vilde jeg, når den var tabt, ikke længer være til nytte; derimod kunde jeg blive en hindring for udførelsen af dristigere planer. Jeg behøver vel ikke at tilføje, at mine formål er uforandrede. Om jeg bliver i rigsdagen eller ej, må bero på senere begivenheder. De må gerne meddele indholdet af dette brev til politiske venner. Hils kone og børn. Vi er alle raske. Deres hengivne ven

A. F. Tscherning.«

Jens Gregersen ventede med svaret til 14. april, dels på grund af sygdom, dels for at høre vælgernes mening. Men så kunde han også melde, at kresen ikke havde tabt tilliden til Tscherning og opfordrede ham til at blive i rigsdagen. Han forstod ikke, hvad B. Christensen havde tænkt, eller hvad der skulde blive af Bondevennernes selskab.³

¹ E. p. III s. 140. — Det svar af 17/3 fra B. Christensen, som findes hos J. A. Hansen II s. 584, er antageligt et første udkast, skrevet straks efter gennemlæsningen af Tschernings brev.

² FHa. 1927 s. 40. — Affattelsesdatoen er her angivet som 14. marts, men skal være 17. marts, da brevet er skrevet dagen efter udmeldelsesskrivelsen og adressens overbringelse.

³ E. p. III s. 141.

Stemningen ud over landet blev dog mere og mere ophidset. Ministeriet, hvori Tillisch indtrådte 29. april som indenrigsminister, mens Ørsted til gengæld 10. maj overtog justitsministeriet ved Scheels afrejse til udlandet (på grund af sygdom), optrådte meget udfordrende. I april afskedigedes Monrad, Hall og Andræ fra deres embeder på grund af deres optræden under adresse-sagen, og sidst i maj anlagdes der sag mod forskellige blade for artikler mod ministeriet. Som modtræk foranstaltedes store fester på grundlovens femårsdag, prægedes en grundlovsmedalje og stiftedes en Grundlovsværneforening med tilslutning både fra centrum og venstre.

Midt under dette røre udkom 26. juli »Forordning om det danske monarkis forfatning for dets fællesanliggender« og bragte stemningen op på kogepunktet. Den udstedtes af kongelig magtfuldkommenhed og indførte et rigsråd på 50 medlemmer, 30 for kongeriget, 8 for Slesvig, 10 for Holsten og 2 for Lauenborg. Af dem vilde kongen udnævne de 20, der skulde fungere alene, indtil junigrundloven var indskrænket til kongerigets særlige anliggender; så først skulde de øvrige 30 vælges af de forskellige landsdeles repræsentative forsamlinger. Rigsrådet skulde samles hvert andet år og give råd angående love og finanser; kun ved forandring af rigsskatterne, stiftelsen af nye rigslån og ændring af selve juliforordningen havde det besluttende myndighed. Kongen udnævnte rådets præsident og vicepræsident; forhandlingssproget var dansk og tysk, men møderne var ikke offentlige; dets beslutninger og betænkninger offentliggjordes derimod på begge sprog. Indtil grundlovsindskrænkningen var trådt i kraft, beholdt rigsdagen sin indflydelse på alle fællesanliggender.

I en forestilling til kongen, som forelagdes sammen med selve forordningen, udtalte ministeriet, at hovedformålet var »at befæste og sikre kronen mod fremtidige rystelser«. Dette kunde efter ministeriets opfattelse for tiden ikke opnås ved en konstitutionel forfatning »efter nyere mønster«; der herskede nemlig så kort efter »borgerkrigen« en sådan spænding mellem rigets to nationaliteter, at den i tal underlegne under en fri forfatning vilde føle sig overvældet af den anden,¹ og dette forhold kunde ikke forenes med de tilsagn, kongen havde givet udlandet om at opretholde de tyske landsdeles selvstændighed og ligestilling med den øvrige del af riget. For ikke at binde sig over for fremtiden havde ministeriet indskrænket sig til i forfatningen kun at medtage de nødvendige bestemmelser og derhos gjort det så let som muligt at foretage ønskede forandringer. »Til denne fremtid vil de ikke få blandt Deres majestæts undersåtter være henvist, som i en egentlig konstitutionel forfatning ser en

¹ De holstenske stænder, der havde været samlet 5/10—19/12 1853 for at udtale sig om forslaget til Holstens nye forfatning, havde ud fra denne frygt med 28 stemmer mod 17 tilrådet at genindføre enevælden i hele riget.

større betryggelse for monarkiets varige vel end i en forfatning som den foreliggende.«¹

Samme dag som forordningen udstedtes, udnævntes de 20 kongevalgte rigsråder, 12 for kongeriget, 3 for Slesvig, 4 for Holsten og 1 for Lauenborg. De kongerigske medlemmer tilhørte alle højre med undtagelse af Madvig og Tscherning. Madvig bad sig efter opfordring af en del københavnske landstingsvælgere fritaget og nedlagde samtidigt sit landstingsmandat; Tscherning derimod påtog sig trods almindelig misbilligelse hvervet. Ikke længe efter skrev han om forordningen, åbenbart med henblik på menigmand: »Mange, hvis følelser den byder imod ved første øjekast, vil ved nærmere betragtning erkende, at den dog ret godt passer sammen med deres og deres standsfællers fordel.«²

Ud fra denne opfattelse sendte han 3. august Jens Gregersen en lang skrivelse med en grundig gennemgang af den nye fællesforfatnings lys- og skyggesider. Som lyssider nævnes, at der nu endelig efter halvtredje års ventetid fandtes en fællesforfatning, foreløbigt dog kun i ufuldstændig virksomhed. Juni-grundloven lodes uantastet, indtil der var sluttet overenskomst med rigsdagen om dens indskrænkning til kongerigets særlige anliggender. At kongen havde givet fællesforfatningen, stødte ikke ham, der i rigsdagen selv havde anvist denne vej. Forfatningen kunde ifølge forordningens § 28 ændres let og hurtigt ved simpel lov. Repræsentationen var ordnet føderativt efter landsdele og folketal. At de valgte kongerigske medlemmer udpegedes middelbart af rigsdagen, gav den almindelige valgret en medindflydelse, den ikke vilde have fået ved umiddelbare valg, da de sikkert vilde været kommet til at hvile på en vis census. De mange kongevalgte medlemmer kunde hjælpe til at udelukke klager fra hertugdømmerne over kongerigets overmagt i rigsrådet, hvis kongen valgte mænd, der var kendt for billig hensynstagen til de mindre landsdele; når tiden havde tilvejebragt større tryghed i den henseende, kunde tallet af kongevalgte formindskes.

Af alvorlige fejl fandt han egentlig kun den, at rigsrådet savnede beslutende myndighed i lovgivning og finansstyre. Dette forhold måtte ændres sna-

¹ Neergård skriver I s. 896, at »dette forsvar vejer tungt for en senere slægt, som har såvel den konstitutionelle helstats som Ejderpolitikens skibbrud at se tilbage på; men det er ikke at undres over, at samtiden måtte se helt anderledes derpå.« Hertil er at sige, at Tscherning netop betragtede juliforordningen ud fra det synspunkt, som ministeriet angav i sin forestilling, og af den grund ikke tillagde spørgsmålet om fællesforfatningen »dets rette vægt«, som Neergård udtrykker det I s. 845. At dette sidste imidlertid er i hvert fald delvis urigtigt, fremgår af, at Tscherning allerede i rigsrådets første samling foreslog en meget betydelig ændring af juliforordningen i konstitutionel retning (se i det følgende).

² »Belysning« s. 68.

rest muligt. Men »den midlertidige slutningsbestemmelse henviser til underhandlinger, og jeg antager, at de vil indtræde, når de ikke forstyrres af overivrighed og blindt ministerstormeri.«¹

Atter ventede Jens Gregersen en månedstid med svaret. Det var jo høst, og desuden havde Tscherning i skrivelsen selv bedt ham drøfte sagen med en større kres af bekendte. Men 3. septbr. udarbejdedes hos lærer E. Schjelderup i Følleslev en svarskrivelse, undertegnet af denne, Jens Hansen og J. Gregersen og stilet til »højvelbårne hr. oberst Tscherning, ridder af Dannebrog«. Tonen var højtidelig, og indholdet en bestemt afstandstagen. »Vi må da ligefrem sige Deres højvelbårenhed, at vi ingenlunde kan billige regeringens skridt eller skænke forordningen om fællesforfatningen vort bifald, lige så lidt som vi i det hele taget kan anerkende hr. oberstens opfattelse af sagen for rigtig og ønskelig, men meget mere er forvisset om, at når Deres anskuelser i rette tid var kommet til valgkresens almindelige kundskab, vilde pluraliteten af vælgerne uden tvivl have været tilbøjelige til at anmode Dem om på ingen måde at modtage udnævnelsen til sæde i rigsrådet.«² Brevskriverne fandt lyssiderne ved fællesforfatningen dunkle, og skyggesiderne gjorde Tscherning næsten til lyspunkter. Alt mådehold måtte have sin grænse, den evige gåen på akkord med regeringen var mislig. Ved fællesforfatningen »vil efter vor formening folkefriheden blive undergravet, rigsdagen blive reduceret til et nul, og grundloven gå rent til grunde. — — Ikke desto mindre kan vi dog ikke tabe tilliden til hr. oberstens ærlighed og gode vilje, ligesom vi også føler os forvisset om, at Deres højvelbårenhed i selve rigsrådet vil være den bedste støtte for folkefrihedens sag og ikke lade Dem rokke fra, hvad der efter Deres overbevisning er kongen, landet og folket bedst tjenligt.«³

Skrivelsen viser, at vreden mod ministeriet også havde nået Svinningekresen, og at kun gammel tillid og kærlighed til Tscherning hindrede en opsigelse fra hans vælgeres side. Og som det gik her, således gik det ud over hele landet; ministeriet blev mere og mere ildeset, bønderne samlede sig om B. Christensen og J. A. Hansen, og Tscherning udgav vel sin »Belysning«, men forholdt sig i øvrigt afventende.

Hans stigende politiske isolation blev ligesom understreget derved, at han med sin familie 8. maj 1854 flyttede bort fra København, hvor hans hjem på Hauserplads i næsten seks år havde været et kendt mødested særlig for rigsdagsbønderne. Hans nye hjem blev hovedbygningen med dens tilhørende 5—6 td. land have på Ørholm papirfabrik nord for Lyngby. Familien havde, især af hensyn til børnene, tilbragt de nærmest foregående somre forskellige steder

¹ E. p. III s. 172—182.

² Rigsrådet var trådt sammen 1. september.

³ E. p. III s. 182—184.

i Nordsjælland; men flytningen frem og tilbage blev for besværlig og kostbar, og derfor valgte nu fast ophold på landet. Ganske vist var der den ulempe herved, at Tscherning i rigsdagstiden måtte være borte fra sit hjem undtagen fra søndag morgen til mandag morgen; han blev derved så fremmed for børnene, at de søndag morgen kunde spørge: »Moder, kommer her fremmede i dag?»¹

Selv om somren optog politikken meget af hans tid; han skrev artikler, udarbejdede lovforslag og talte med folk, der søgte hans råd. Men også børnene lå ham på sinde, og han tog personlig del i deres undervisning, som i de syv år, familien boede på Ørholm, helt foregik i hjemmet. Ligeledes syslede han flittigt i haven. Som hufader var han bestemt og krævede orden, men var aldrig overdreven streng.²

I somren 1854 fik Tscherning lejlighed til at udøve ikke ringe indflydelse på kongen. Denne havde også tidligere vist Tscherning velvilje og spurgt ham til råds, ligesom han naturligvis påskønnede hans holdning over for grevinde Danner; men i denne bevægede sommer søgte han ligefrem moralsk støtte hos Tscherning. Kongen forligtes dårligt med ministeriet, som ikke blot bekæmpede grevindens ønsker om officiel anerkendelse og indflydelse, men også kongens heldning mod Ejderpolitikken.³ Værst var det dog for ham at mærke, hvorledes ministeriets politik bragte hans folkeyndest i fare.

Tscherning havde vedligeholdt sin forbindelse med Scheele, der nu var landdrost i Lauenborg. Han ønskede, at Scheele skulde danne det ministerium, som før eller senere måtte afløse det vaklende ørstedske. Scheele delte jo i flere henseender Tschernings anskuelser om, hvordan rigets forfatning burde ordnes, og han var villig til at søge at løse det kildne spørgsmål om grevindens stilling.⁴

Et utrykt brev af 26/4 1854 fra Scheele til Tscherning (i Rigsarkivet), skrevet som svar på et brev fra Tscherning med »righoldigt stof«, fortæller, at

¹ Fru T. s. 157.

² E. p. I s. 57 f. — Ved en senere lejlighed udtalte Tscherning, at »legemlig tugtelse i mere faderlige forhold — — er et af de bedste argumenter, som brugt forstandigt altid vil gøre sin gavn« (F. 1864/65 sp. 3519). — Sønnen E. A. Tscherning har kort, men fornøjeligt skildret sin barndom på Ørholm (»Mit hjem« I). Faderen underviste børnene i fransk, aritmetik, geometri og historie og havde efter sønnens mening store pædagogiske evner. Han førte også børnene omkring i forskellige fabrikker og værksteder. — Selv har Tscherning fortalt: »Jeg har givet megen undervisning og været så heldig dermed, at man endog har tilsendt mig de børn, som andre ikke ret kunde komme ud af det med. Jeg forsøger mig jævnligt i opdragelseskunsten, og undertiden lykkes det mig, dog desværre ikke altid« (F. 1864/65 sp. 2102).

³ Fischer 17/3.

⁴ Ss. 21/2.

Scheele i maj skulde rejse til København i embedsanliggender og ved den lejlighed vilde opsøge Tscherning for mundtligt at drøfte sagerne med ham.

I overensstemmelse hermed aflagde Scheele i maj på vejen fra Frederiksborg til København et besøg hos Tscherning, overbragte ham en hilsen fra kongen og bad ham om muligt afværge en demonstration, der efter sigende påtænktes i forbindelse med en grundlovsfest ved Rudersdal; man vilde, sagdes der, ved festen vedtage en adresse mod ministeriet og overbringe kongen den i stort optog. Scheele bad fremdeles Tscherning »af og til besøge kongen, da han befandt sig meget ene og vilde sætte særdeles pris på en sådan opmærksomhed.«¹

Tscherning skrev straks til kongen² Han skildrede kort vinterens tildragelser på rigsdagen, som havde medført, at han for øjeblikket savnede al politisk indflydelse og derfor ikke kunde hindre en sådan demonstration. Dertil kom, at han selv fandt, at ministeriets handlinger voldte tvivl om dets vilje til ærligt at føre kundgørelsen af 28. januar 1852 ud i livet. Men for øvrigt var det jo skik, at adresser til kongen skulde indleveres dagen forud; der var således tid til at forberede et svar, som måske burde udtale, at grundloven skulde opretholdes så vidt, som fællesforfatningen tillod, og at regeringen ikke vilde betage rigsdagen dens ret til at sikre sig med hensyn til fællesforfatningens indhold. Et sådant svar vilde være behageligt for kongen at udtale, kært for folket at høre og ikke til hinder for regeringen, hvis den vilde holde sig kundgørelsen efterrettelig.

Efter grundlovsfesten, der for øvrigt afholdtes ved Eremitagen og forløb fredeligt, aflagde Tscherning 2. juli om formiddagen besøg hos kongen på Skodsborg. Han blev yderst forekommende modtaget, og kongen fortalte under samtalen, hvorledes han 16. marts havde meddelt rigsdagsformændene, at hverken A. W. Moltke, Bluhme eller Scheele vilde danne nyt ministerium. Ligeledes gav han en drastisk skildring af et sammenstød med general Hansen, der havde medført en ministerkrise, som dog var drevet over igen den næste dag. Han indbød Tscherning til frokost og førte ham til grevinden, med hvem Tscherning derefter havde en samtale; hun ytrede, at den seneste tids oplevelser havde beredt kongen de sureste dage siden oprørets udbrud.

3. august var Tscherning tilsagt til taffel. Ved den lejlighed spurgte kongen, om han ved at udstede juliforordningen havde tilsidesat grundloven og brudt sit kongelige ord. Tscherning benægtede naturligvis dette; han havde jo selv at modtage udnævnelsen til medlem af rigsrådet anerkendt forordningens lovmedholdelighed. 12. august sendte han yderligere kongen et udførligt

¹ E. p. III s. 142 f.

² Ss. s. 152 f.

skriftligt svar på spørgsmålet, der altså viser de tanker, hvormed han tog sæde i rigsrådet. Svaret er affattet i et temmelig tungt og knudret sprog.¹

Efter Tschernings opfattelse var junigrundloven ment som en rigslov, et frit kongeligt tilsagn til hele folket. Forbeholdet betød ikke, at kongen fastholdt enevælden uden for det egentlige kongeriges område; det blev dels indsat af hensyn til de løfter, som tidligere var givet om at respektere de øvrige landsdeles særlige forhold, dels på grund af de daværende urolige tilstande. Kundgørelsen af 28. januar 1852 var en slags fredsslutningsakt over for udlandet, en tilkendegivelse af kongens fremtidige organisatoriske hensigter; den var ingen ensidig monarkisk magthandling; rigsdagen var stadig monarkiets rigsdag, men begrænsede sit myndighedsområde under trykket af omstændighedernes magt, mens fællesanliggenderne foreløbigt overgaves til kongemagten. Juliforordningen anerkendte fuldtud rigsdagens medindflydelse på fællesanliggenderne, indtil den blev indskrænket til kongerigets særlige anliggender; forordningen angav, hvorledes disse fællesanliggender mest praktisk kunde ordnes for øjeblikket, men lettede samtidigt indførelsen af mulige ændringer for derved at komme til enighed med rigsdagen. Regeringen burde i så henseende imødekomme rigsdagens krav om, at rigsrådet fik besluttende myndighed i lovgivning og finansstyre; rådet var jo sådan sammensat, at fællesforfatningens tilstræbte konservative karakter ikke rokkedes derved. Holstens og Lauenborgs forbindelse med det tyske forbund måtte ikke være til hinder herfor; den danske monark kunde ikke være under forbundets kontrol. Skulde regeringen ikke ville gå denne overenskomstens vej, vilde kongen ikke komme til at savne råd og bistand af mådeholdne og besindige mænd, som var villige dertil.

Imidlertid havde hertugdømmerne fået deres forfatninger, efter at stænderne havde afgivet betænkninger derom. Den slesvigske forsamling hverken tilrådede eller frarådede regeringsforslagets gennemførelse, mens den holstenske nærmest frarådede; dens flertal var jo som tidligere nævnt mest stemt for enevældens genindførelse. 15. februar udstedte derefter kongen af kongelig magtfuldkommenhed forordningen om hertugdømmet Slesvigs særlige forfatning, og 11. juni den tilsvarende for Holsten; allerede 20. december 1853 var Lauenborgs forfatning blevet udstedt. Disse forfatninger indførte stænderforsamlinger med besluttende myndighed i de særlige anliggender; til disse hørte ikke udskrivningen. Stænderne skulde samles hvert tredje år; valgretten var indskrænket på forskellig måde; stændermøderne var offentlige. I Slesvig skulde det danske og tyske sprog være ligestillet i offentlige sager.

1. september samledes det kongevalgte rigsråd under et højtideligt ceremoniel og skiltes igen 2. oktober. A. W. Moltke var udnævnt til præsident, og holsteneren landråd v. Buchwald til vicepræsident. Regeringen forelagde kun et

¹ E. p. III s. 160—72.

par ubetydelige sager, men rigsrådet selv androg om besluttende myndighed med hensyn til det fælles statsbudget og statsregnskab.

Tscherning stillede et langt videregående forslag.¹ Mens forordningens § 5 blot sagde, at fællesanliggender var de, der ikke var nævnt som særlige i de forskellige landsdelsforfatninger, vilde han i paragraffen have opregnet samtlige fællesanliggender. Mulig strid herom skulde afgøres af en dertil oprettet domstol; indtil den kom i stand, afgjorde kongen sagen. På den måde kunde der skaffes endelig afgørelse af sådanne tvistemål, hvis betydning striden om udskrivningsvæsenet havde vist. I § 10 skulde rådets medlemstal øges til 80, nemlig foruden de 20 kongevalgte 36 valgt af rigsdagen, 10 valgt af Slesvigs stænderforsamling, 12 af Holstens og 2 af Lauenborgs ridder- og landskab. Herved styrkedes den folkevalgte del af rådet, og de forskellige landsdele beholdt forholdsvis samme repræsentation. I § 19 foresloges, at når rådet blev fuldtalligt, skulde dets forhandlinger være offentlige. Efter Tschernings § 22 skulde det fuldtallige rigsråd have besluttende myndighed ved al lovgivning om fællesanliggender, og § 23 foresloges ændret således, at finansperioden fastsattes af rådet i stedet for af kongen, at statsbudgettet forelagdes rådet til undersøgelse og beslutning i stedet for til betænkning og statsregnskabet til prøvelse og gennemsyn. Endelig foresloges tilføjet, at kun de udgifter var lovlige, som havde hjemmel i statsbudgettet eller de til samme knyttede tillægsbevillingslove.

Om forslagets skæbne fortæller Tscherning i et brev af 8/3 1857:² »Adskillige medlemmer delte disse meninger, især den om lovgivningen, hvilken måske endog havde fået flertallet for sig, når man ikke ved indrømmelser fra flere sider havde søgt at vinde samstemning. Da dette i en væsentlig grad var opnået, opfordredes Tscherning til at tage sine forslag tilbage, da det at fastholde dem vilde være at give sig en for gunstig stilling lige over for dem, der vel i flere punkter delte mening med ham, men havde måttet bringe deres egen mening som offer til fællesforfatningen. Denne opfordring efterkom Tscherning, tog sine ændringsforslag tilbage og stemte for petitionen, altså uden minoritetsvotum. Det, som ændringsforslagene gik ud på, faldt, som man ser, sammen med hovedindholdet af folketingets kort derpå indgivne adresse.« Petitionen vedtoges med alle stemmer mod tre af de fire holsteneres.³

Samme dag som rigsrådet skiltes, samlede rigsdagen. Den var i somrens

¹ Forslaget findes i afskrift blandt Tschernings papirer i Rigsarkivet.

² E. p. III s. 193. — Brevet sendtes til J. A. Hansen som redaktør af Morgenposten, hvori en indsender 7/3 havde fortalt, at Tscherning ved denne lejlighed »blev sig selv lig og afgav et latterligt minoritetsvotum«.

³ Af de fire kongevalgte holstenske rigsråder havde tre været medlemmer af stænderforsamlingen sidst i 1853. Af dem havde to, hvoraf den ene var Buchwald, tilrådet genindførelsen af enevælden, den tredje frarådet dette.

løb undergået en betydelig forandring; henved tredive medlemmer, for en stor del embedsmænd, var under de urolige forhold udtrådt; blandt afløserne var Grundtvig og Lehmann. Rigsdagen åbnedes med en af Ørsted oplæst trontale, der klagede over misstemningen mod regeringen i forrige samling og udtalte håbet om, at man i denne samling bedre vilde forstå, hvor nødvendigt det var snarest at få gennemført en fast statsorden i riget. Folketinget genvalgte Rotwitt som formand og Monrad som den ene næstformand; men som den anden valgtes Grundlovsværneforeningens formand, Broberg, der tilhørte centrum. Tscherning fik kun 20 stemmer.

Den fordragelighed, som trontalen havde udtalt håbet om, mærkedes kun lidt i begyndelsen. Regeringen havde sin del af skylden herfor, idet den fremsatte nogle lovforslag, der yderligere øgede rigsdagens uvilje. Finansloven forelagdes i en form, som syntes beregnet på at hindre en grundig indtrængen i finansstyrets enkeltheder. Et nyt forslag til grundlovsindskrænkning medtog lovgivningen om udskrivning blandt fællessagerne og indeholdt under henvisning til den omstridte juliforordning ingen § 5.¹ Og i en kort efter fremsendt skrivelse meddelte Tillisch, at kongen havde nægtet sit samtykke til det forslag til grundlovsindskrænkning, som rigsdagen havde vedtaget i marts.² Et nyt regeringsforslag ændrede på samme måde det af rigsdagen sidst vedtagne forslag om valg af sogneforstanderskaber og amtsråd i konservativ retning.

Og rigsdagen var jo i forvejen krigerisk stemt. Monrad³ havde allerede åbningsdagen samlet rigsdagens medlemmer til et aftenmøde, hvor han med tilslutning af J. A. Hansen havde foreslået rigsretsanklage mod ministeriet på grund af juliforordningen og overskridelser på finansloven.⁴ Hall vilde nøjes med i en adresse til kongen at kræve rigsrådet udstyret med besluttende myndighed. Da de mødte ikke blev enige den aften, fortsattes forhandlingerne næste aften.⁵ Resultatet blev, at man skulde gå begge veje.

¹ Fischer fortæller i en udateret indledning til optegnelserne for 1854—55, at Tscherning ved en middag hos Bluhme, hvor også Spønneck havde været til stede, havde advaret ministeriet mod et sådant skridt.

² Tscherning fandt, at dette skridt måtte bero på en misforståelse, da forslaget ifølge grundlovens § 100 ikke havde kunnet forelægges kongen til underskrift på dette stadium (F. 1854/55 I sp. 50).

³ Efter Fischer (2. og 4. oktober) havde Monrad før rigsdagens åbning været i audiens hos kongen og derefter hos grevinden og forhandlet med dem om dannelsen af et nyt ministerium. Han rettede i den anledning en henvendelse til Scheele, men blev afvist.

⁴ Under Krimkrigen havde krigs- og marineministeren provisorisk brugt betydelige summer til militære foranstaltninger, deriblandt sådanne, som rigsdagen havde nægtet at bevilge. En del af disse penge var tilmed brugt, mens rigsdagen var samlet, altså i åben strid med grundlovens bud.

⁵ Ved den lejlighed kom det efter Fischer (2/10) til et sammenstød mellem Tscherning og Ploug. Tscherning havde ellers forholdt sig tavs under disse forhandlinger; men kaldt frem af Monrad som »det ærede rigsrådsmedlem« havde han sagt, at en mis-

Man indledede angrebet ved at lade oplæse folkeadresser fra Jylland og Falster med skarpe udfald mod ministeriet. Egentlig var disse adresser stilet til kongen, men han havde nægtet at modtage dem. Af den grund gjorde Fischer og Tscherning indvendinger mod oplæsningen; den tillodes imidlertid med overvældende flertal. Også et par andre adresser oplæstes, som dog var stilet til rigsdagen; i dem betegnedes juliforordningen som grundlovsbrud. Desuden vistes den oppositionelle stemning ved forskellige udvalgsbesættelser; Tscherning blev således mod sædvane holdt ude i ret høj grad; han kom dog med i finansudvalget (men kun med 50 stemmer, mens Monrad fik 87), adresseudvalget og kommunallovsudvalget.

Med alt dette gik den første ugestid. Derefter gennemførtes i fire lange møder 11.—16. oktober behandlingen af forslagene om rigsretsanklagen og adressen til kongen. Anklagen vedtoges med 80 stemmer mod 6, deriblandt Fischers og Tschernings,¹ adressen med 90 stemmer mod Grundtvigs, der ikke fandt den tilstrækkelig skarp.

Under de fire dages forhandling angreb Monrad og J. A. Hansen ministeriet hårdt, ja næsten hadefuldt.² J. A. Hansen kunde kun stemme for adressen, fordi den krævede »en regering, der véd at forene kongens og folkets tillid og ikke vil overse det danske folks velbegrundede ret« (165). Tillisch talte fra sin side stejlt og udfordrende. Særlig ophidsede han tinget ved at erklære, at grundloven i sin oprindelige form ikke eksisterede mere; men man kunde få en sund, kraftig og fri grundlov for kongeriget, hvis man ikke klamrede sig fast »ved de kolde og forgængelige rester, som endnu er tilbage af Danmarks riges grundlov« (91). Hall optrådte mæglende, men stod fast på kravet om en konstitutionel fællesforfatning, hvilket var adressens kærnepunkt. Han udtalte under stormende og langvarigt bifald: »Dersom det skulde være en umulighed at komme til en fællesforfatning uden at tilintetgøre det kon-

tillidsadresse mod ministeriet i virkeligheden ramte kongen, der havde bedt ministeriet fortsætte, efter at det allerede var fratrådt; det vidste han fra kongen selv. Ploug benægtede desuagtet atter og atter ministeriets fratræden. Til sidst sagde da Tscherning: »Ja, når hr. Ploug benægter rigtigheden heraf, benægter han min sanddrthed, og så må det være en æressag mellem os.« Fischer fortsætter: »Stor bevægelse og udbrud af harme mod Ploug. Han satte sig ned flov, og da Tscherning havde udtalt, begærede han ordet for en personlig bemærkning og tilbagekaldte nu sin tvivl og gjorde, hvad man kalder afbigt.«

¹ Under en indledende delt afstemning var første afsnit, der foreslog nedsættelse af et udvalg til at forberede en rigsretsanklage, blevet vedtaget enstemmigt, altså også med Tschernings og de andre fems stemmer, mens begrundelsen — juliforordningen og overskridelserne — kun vedtoges med 69 stemmer mod 22. Tscherning stemte dog kun for et udvalg, der skulde undersøge, om der var grundlag for anklagen (F. 1854/55 I sp. 233).

² Fischer skrev 13/10: »Monrad fører an, og han overgår sig selv i had og bitterhed, siden hans bispestol er blevet besat (d. 6. oktober).« — I det følgende angiver tallene de spalter i F. 1854/55 I, hvor citaterne findes.

stitutionelle grundlag, hvorpå det danske folk står, så er fællesforfatningen selv en umulighed« (170).

Tscherning var den utrættelige forligsmægler, bravt, men noget kejtet støttet af Ørsted, »den gamle, fortjente og hæderlige mand«, som Tscherning kaldte ham (150). I en række indlæg udviklede han de samme tanker som i brevet af 12. august til kongen. Vendt mod Tillisch's uheldige udtryk om grundlovens rester afviste han den tanke som ulovlig og umulig, at kundgørelsen af 28. jan. 1852 skulde have gjort grundloven til noget andet end det, den hele tiden havde været, en gave til hele folket fra monarken i det danske rige og ikke fra »en lille kongling i det danske kongerige alene« (104). »Hvad der fra kongens side en tid har været lovet Danmark og Slesvig, er også lovet Holsten; ti kongen vilde ikke gøre nogen af sine undersætter uret« (105). Ministeriet kunde ikke tilråde kongen at berøve monarkiet de givne grundrettigheder, med mindre den allerhårdeste nødvendighed var til stede; ti »troløst har ministeriet aldrig handlet imod os. (Jo, jo!) Nej! Og er der nogen, der nærer den tanke, så skjule han den dybt i sin sjæl og handle, som det var med den største tillid; ti derved vinder vi den største sejr« (106). Den, der kastede vrage på januarkundgørelsen og ikke klamrede sig fast til den, undergravede netop rigsdagens stilling; men den samme fejl begik man, når man kastede vrage på juliforordningen (232). Den var »den bro, hvorover vi skal komme til målet« (52). Måden, hvorpå den var givet, havde han selv i sin tid anvist (150). Havde kongen gjort rigsdagen bekendt med fællesforfatningen, før den gik med til grundlovsindskrænkningen, var han ikke kommet »til at stå på lige fod for samtlige landsdele; nu har jo regeringen afhjulpet denne ulempe ved at give forordningen af 26. juli 1854, der — — ikke for os [foreligger] uden som et forslag, medens den for dem, som skylder regeringen særlig lydighed ved deres særlige stilling, foreligger som lov« (292). »Havde dens indhold været svarende til folkets fordring og dets ret, havde her ingen modsigelse været mod forordningen (Jo!) — — det borger jeg for« (151). »Vi skal tage den — — som en plan, men vi skal ikke tillægge den så megen vigtighed, at vi i den ser et grundlovsbrud« (233). Fejlen er, at den »ikke slutter sig til den konstitutionelle stilling, hvori det danske monarki for øjeblikket befinder sig« (171). For at tilfredsstille rigsdagen må regeringen ændre den, sådan som adressen kræver (293). Tør regeringen ikke give fællesforsamlingen besluttende myndighed af frygt for klage [fra hertugdømmerne] over prægravation, så viser den tvivl på retfærdigheden, og af den tvivl »går oprøret frem; men dersom vi kun viser fasthed, er der ingen fare; da synker modstanden i grus, ti den har ingen retfærdig grund at stå på. — — Det væsentlige grundlag, hvorpå det hele skal stilles, er — — folketallet, hvorved ingen prægravation kan finde sted« (152). »Prægravationen har man trådt i

møde i samstatsforfatningen. Er der noget at give den enkelte landsdel tilbage, så giv den det« (152).

Ørsted støttede efter bedste evne Tschernings mæglingsbestræbelser. Han benægtede, at regeringen vilde genindføre enevælden i fællessagerne, og påpegede, at juliforordningen gav konstitutionelle rettigheder, men indrømmede samtidigt, at der måske var fejl at rette både med hensyn til rigsrådets sammensætning og myndighedsområde; disse fejl skyldtes dog ikke manglende god vilje hos ministeriet, men den rådende spænding mellem landsdelene (148). Forordningen fratog ikke rigsdagen noget af dens myndighed, før grundloven indskrænkedes til kongerigets særlige anliggender, og navnlig kunde der indtil det tidspunkt ikke pålægges kongeriget nogen udgift eller skat, som ikke var bevilget på grundlovmæssig måde (217). Videst strakte Ørsted sig 16. oktober, altså ved slutningen af den firedages forhandling. J. A. Hansen havde erklæret, at hvis Ørsted vilde godkende Tschernings udtalelser om, at juliforordningen for rigsdagens vedkommende kun var et forslag, og at rigsrådet for så vidt endnu ikke var »trådt i virksomhed, men at kun tyve samvittighedsråder [Tschernings udtryk] havde været samlet inden for lukkede døre for at råde regeringens samvittighed«, så vilde han være tilfreds (300). Tscherning turde åbenbart ikke håbe, at Ørsted vilde efterkomme denne opfordring; han udtalte, at det af to grunde ikke var gavnligt at afæske ministeriet dets mening om juliforordningen i dette øjeblik; dels var det ikke ministeriets mening, det kom an på, men rigsdagens, som ikke måtte rokkes ved andres udtalelser, dels truedes jo ministeriet med en rigsretsanklage i anledning af denne forordning, og så burde man ikke kræve, at det på forhånd skulde udtale sig derom (301). Men da Ørsted kort efter fik ordet, sagde han desuagtet, »at hvad hovedtanken angår, var netop det, som den ærede rigsdagsmand for Holbæk amts 2. valgkres udtalte, det rette, skønt det var udtrykt på en noget paradoks måde. Forordningen er for så vidt ikke lov, at den ikke endnu forandrer noget i Danmarks retstilstand, idet den danske rigsdag beholder sin hele konstitutionelle myndighed, lige indtil den går ind på at renoncere på den i overensstemmelse med det forslag, der er forelagt« (303). Desværre fordærvede han i nogen grad det gode indtryk af disse ord ved at tilføje, at »adressen indeholdt sådanne fordringer til den tilkommende fællesforfatning, som man ikke ubetinget kunde gå ind på« (304).¹

¹ Med Hall som kilde fortæller Fischer (5/10), at Hansen, Moltke og Criminil var imod adressens krav om en konstitutionel fællesforfatning, men at de andre ministre vilde gå med dertil, hvorfor man kunde håbe at få dem med sig og udsondre hine tre. »Det var hans [Halls] eneste håb«. Fischer tænkte sig derfor muligheden af et nyt ministerium eller det gamle med tre nye medlemmer; det kunde blive vanskeligt at rokke i en nær fremtid, men vilde ganske vist ikke give bondevennerne en fæstelov, hvad Tscherning da også var fuldt klar over.

Endnu skal fra Tschernings indlæg i disse forhandlinger fremdrages et par enkeltheder. Vendt mod udtalelser af Ploug advarede han som så ofte før mod at tillægge sprogforskellen i riget politisk betydning. Sprogligt lå grænsen på ét sted og politisk på et andet. Da Grundtvig protesterede, svarede han: »Ja, det ærede medlem må tillade mig at sige, at han trækker den [grænsen] mere efter sin følelse end efter sit sunde historiske omdømme. Denne hele arkæologiske politik tror jeg ikke, at vi bør følge. Bolvises tid er forbi. (Grundtvig: Ja, desværre!)«¹

I fortsættelse heraf advarede han ligeledes mod fra dansk side at fremhæve det tyske forbunds indflydelse på vore forhold, hvad Ejdermændene stadigt gjorde. Tværtimod burde man søge »i praksis at føre bevis for, at denne indflydelse er ringe og meget ringe.« Lykkedes dette ikke, »så må vi se, hvorledes vi kan lempe os ud derover. — — Men under enhver omstændighed må vi huske på, at vort land er lille og ligger under meget vanskelige betingelser; vi kan ikke stå ene i verden, men må have noget at støtte os til« (294—295).

Som tidligere nævnt anvendte Monrad, navnlig i begyndelsen af samlingen, en meget voldsom tone over for ministeriet. Han fordrede således 12. oktober, »at ikke den holstenske stænderforsamlings udtalelser skal være ene bestemmende for hele monarkiets vedkommende — — at ikke den holstenske ministers anskuelser skal beherske statsrådet« (159). Hans tale den dag indeholdt i det hele taget efter Ørsteds opfattelse »en mængde hadefulde insinuationer, som er ubegrundede« (164). Alligevel mente Tscherning at kunne betegne de fjendtlige ord og handlinger fra folketingets side som »uddøende bølgeslag« af tidligere harme;² ministeriet burde have givet tid og lettet modstanderne tilbageslaget; i virkeligheden viste folketinget en ikke ringe imødekommenhed. Men ministeriet greb endnu engang til det voldsomme middel at opløse folketinget og kundgjorde tilmed dette for medlemmerne ved 21. oktober at oplæse et kgl. åbent brev fuldt af hårde anklager. Folketinget svarede med et »Leve Danmarks riges grundlov ukrænket!«

Havde regeringen ventet et lignende resultat som af opløsningerne i for-

¹ Bolvis (= den ondskabsfulde — modsat Bilvis) er i Saxos fortælling om Hagbard og Signe en olding, hvis lyst det var at sætte splid mellem venner og vække indbyrdes had og tvedragt. Således satte han splid mellem Hagbard og Signes brødre og voldte derved disses død, og det var atter ham, der fik den fangne Hagbard dømt til at hænges. — Har Tscherning og Grundtvig begge haft dette i frisk minde ved deres ordskifte?

² »Opløsningen af folketinget d. 21. oktober 1854« s. 7. — I nogle utrykte meddelelser i Rigsarkivet om »Ministerforandringen i decbr. 1854« hedder det: »De mådeholdne elementer samlede sig mer og mer i den bevidsthed, at de burde gøre alt, hvad der lod sig gøre, for at bane vejen for rolig forhandling og sindig overvejelse.«

året 1853, blev den bittert skuffet. Men stillingen havde også forandret sig afgørende i de halvandet år. Dengang havde den kun centrum mod sig, venstre og højre med sig; nu støttedes den knap nok af højre, mens centrum og venstre indgik et offentligt valgforbund til nedkæmpelse af regeringens tilhængere. Selv Tscherning misbilligede opløsningen; i sit nys nævnte lille skrift afviste han først punkt for punkt regeringens anklager mod folketinget i kongens åbne brev og udviklede dernæst, hvorledes hele den politiske historie siden 1831 skridt for skridt havde ført frem mod gennemførelsen af en konstitutionel helstat med samstatspræg. Slesvigholstenismen var brudt; Slesvig og Holstens få tilbageværende fællesanliggender vilde falde bort, »når der engang kommer en virkelig fordomsfri regering til stede i det mindste i en af disse landsdele.« Ligeledes kunde manglerne ved hertugdømmernes særlige forfatninger rettes med tiden. Havde juliforordningen været tilfredsstillende, og var grundlovsindskrænkningen blevet behandlet roligt og uforstyrret, havde man været målet nær. Skriftet ender således: »Altså vælgere! Ro, besindighed og mådehold! Træd i skranken for kongen og den ved hans bud ved tronbestigelsen fremkaldte retstilstand i monarkiet nemlig: en repræsentation i monarkiet, som nogenlunde fremstiller det i samme værende politiske folk i overensstemmelse med matriklen efter folketal og statsbidragsfordeling, og som udstyres med besluttende indflydelse såvel på den hele til fællesanliggenderne hørende statshusholdning som på de øvrige dertil hørende lovgivningssager.«

Udryddelseskrigen mod regeringens hele og halve tilhængere førtes også i Holbæk amt. 8. november havde Tscherning fra lærer Schjelderup modtaget opfordring til igen at stille sig i Svinningekresen; ingen af vælgerne vilde vist træde op imod ham. Tscherning svarede dagen efter, at skønt han ikke delte denne tro, tog han imod opfordringen, og 10. november skrev han til Jens Gregersen herom og indflettede den bemærkning, at »B. Christensen og J. A. Hansen fører åbenbart vælgerne på vildspor.«¹ Samme dag bragte Holbæk amts avis imidlertid en indsendt artikkel, »Rigsdagsmændene for Holbæk amt«, hvis forfatter, p, ikke blot frarådede at genvælge Tschernings to »drabanter«, P. Chr. Zahle i Holbæk og J. J. Nielsen i Kalundborg, men også Tscherning selv, som med »hans urolige natur, hans hele ekscentriske karakter, hans forskruede genialitet, tvivlesyge og sorgløshed« havde svigtet Ejderdanskheden og menigmandspartiet for at sværme for helstaten, slutte sig til folkefrihedens fjender og tage sæde i rigsrådet. — I en efterskrift tog redaktøren, Bech, afstand fra udtalelserne, navnlig om Tscherning.

I numrene for 20., 22. og 24. november gendrev Tscherning udførligt dette angreb. Hvad rigsrådet angik, skrev han: »Ja, jeg har modtaget kongens kald til rigsrådet og har i forening med hæderlige medborgere i denne stilling gjort

¹ FHa. 1927 s. 47.

friheden, tør jeg sige, fuldt så store tjenester som nogen anden.« I det hele taget troede han, at vælgerne i Svinningekresen i modsætning til angriberen havde fundet hans fremfærd »ensartet og rolig, simpel og forståelig, forudseende og mådeholden.« Schjelderups sidste brev havde jo også givet ham grund til at tro, at Svinningekresens dom over hans politik var svinget betydeligt fra 3. september til 8. november; at denne tro var rigtig, viste sig ved valget 1. december, idet han som sædvanligt kåredes uden modkandidat.¹ Zahle og Nielsen faldt derimod.

Som helhed blev valget en mægtig sejr for oppositionen. Tschernings gruppe svandt ind til 6—7 mand, og højre blev også meget fåtalligt. Tre dage efter afgik ministeriet. Hovedmanden ved denne lejlighed var Scheele, der bestemt havde rådet kongen til skiftet. Scheele stod i forbindelse med Hall, men søgte også råd hos Tscherning; 4. december bøjede han på vej fra Frederiksborg til København ind til Ørholm² og fortalte Tscherning, at kongen havde overdraget ham at danne det nye ministerium på grundlag af et program, skrevet med kongens egen hånd; det tilsigtede et føderativt tokammersystem. Kongen havde ligeledes givet ham en liste over de mænd, han ønskede i ministeriet. Helst så kongen en rekonstruktion med Bluhme, Sponneck og Tillisch som grundlag; derefter nævnedes Bang, Ussing, David, Simony, Hall, Andræ og flere; Lehmann, Monrad og Tscherning havde været for fremtrædende i 1848 til endnu at passe for hertugdømmerne.

På Scheeles opfordring fulgte Tscherning med til København og forhandlede med Bluhme, der imidlertid sagde nej. Sponneck og Tillisch syntes derimod ikke ganske uvillige; men så erklærede Hall mod forventning, at han ikke vilde sidde i ministerium sammen med nogen af de afgåede ministre. Tschernings medvirkning var alene gået ud på en rekonstruktion af det gamle ministerium, og han trak sig derfor nu tilbage og forlod København 7. december.³ Dannelsen af ministeriet tilfaldt så Bang; under forhandlingerne nægtede Andræ at gå med til tokammersystem; dette spørgsmål udskødes imidlertid til senere afgørelse; derimod enedes man om at forelægge grundlovsindskrænkingsloven således, som den var vedtaget af rigsdagen i foråret. 12. december dannedes ministeriet; Bang blev premier- og indenrigsminister, M. Lütichau krigsminister, O. V. Michelsen marineminister, Andræ finansminister, Simony justitsminister og Hall kultusminister; H. I. A. Råsløff og Scheele blev

¹ 6. decbr. bragte Holbæk amts avis en ny artikel af p. Tscherning svarede i et langt brev af 11/12 til red. Bech, hvori han navnlig omtalte martsbegivenhederne i København 1848 (E. p. III s. 186—193).

² Jfr. de tidligere nævnte meddelelser om »Ministerforandringen i decbr. 1854«, der stammer fra Bluhme, Scheele »og egen deltagelse«. Det følgende er taget derfra.

³ Ved det første taffel, hvori det ny ministerium deltog, var dog også Tscherning tilsagt (Krieger I s. 155).

ministre for henholdsvis Slesvig og Holsten, og sidstnævnte tillige udenrigsminister, da den først udpegede, gesandten i Stockholm W. H. B. Scheel-Plessen, nægtede at overtage stillingen.

Tscherning indså, at Scheele og Bang, som ønskede »at sikre kundgørelsen af 28. jan. 1852 en udvikling, der bragte landsdelene til at hænge sammen«, stod magtesløse over for Hall og hans meningsfæller i ministeriet. I den anledning gav han dem to »advarsler«. Den ene gik ud på, at de skulde kræve, at Hall hindrede rigsretssagen mod det afgåede ministerium. »Hall kan, sagde jeg, standse sagsanlæggelse, om han vil; vil han ikke, da er det, fordi han ikke vil lade den mulighed bestå, at kongen igen kan vende sig til disse mænd i forfatningssagen, om den tager en vending, som gør et sådant skridt ønskeligt; kan han ikke, så giver han ikke ministeriet den støtte i rigsdagen, som ministeriet trænger til; i begge tilfælde kan de to herrer lige så godt straks træde ud af ministeriet; ti da vil Hall dog overfløje dem, enten fordi de ikke vil gøre hans vilje, eller fordi han selv drives mod dem af sit parti. Truslen fra deres side om straks at træde ud vil nok gøre sin virkning og bringe ham til at opfylde deres forlangende. Når han har hindret sagens anlæggelse, så vil han sandsynligvis have tabt i gunst hos det partis ultraer og trænge til sine mindre nationale kolleger i ministeriet og mænd af tilsvarende anskuelser i rigsdagen.

Den anden advarsel gik ud på, at ministeriet endelig ikke måtte opgive kongens program, føderation og tokammer. Føderation og etkammer lod sig ikke gennemføre med nytte, mindst i vore forhold.

Intet af disse råd blev taget til følge.«

Tscherning fandt to kamre nødvendige, for at det ene ved repræsentanter i forhold til folketallet i de forskellige landsdele kunde sikre kongerigets overvægt som hovedlandet, mens det andet ved et passende antal derpå indstillede kongevalgte kunde opretholde den indbyrdes ligevægt mellem landsdelene. Herved og ved at overlade det mest mulige til de særlige forsamlinger håbede han, at den fornødne fordragelighed kunde tilvejebringes, især hvis inden for lang tid de gamle prøvede ledere atter kom til magten.¹ Kunde så tillige i hvert fald kongerigets jævne befolkning komme til orde i fællesforsamlingen med passende styrke derved, at rigsdagens repræsentanter valgtes ved simpel stemmeflerhed, vilde også »det umiddelbare demokrati« kunne være nogenlunde tilfreds. Men varslerne tydede ikke derpå.

¹ At Andræ i virkeligheden delte dette sidste ønske eller dog snart kom dertil, ses af P. Andræ »Andræ og fællesforfatningen« s. 413. (Citeres som »Fællesforfatningen«.) Men hvor fjernt de to mænd ellers stod hinanden, viser bedst Andræes ytring til hofjægermester Carlsen, der frygtede, at rigsdagen (efter sammenhængen bondevennerne) ikke vilde samtykke i fællesforfatningen: »Å hvad, når de først hører firehestepisken, så går de nok, hvor man vil have dem« (»Gehejmerådinde Andræes politiske dagbøger« I s. 70. — Citeres som Fru Andræ).

Rigsdagen samledes på ny 18. december.¹ Ligesom i oktober vragedes Tscherning som næstformand, men fik dog 19 stemmer. Under forhandlingerne holdt han sig noget tilbage; i samlingens 72 møder havde han kun ordet 161 gange, deraf de 77 under finanslovsbehandlingen. Det var det laveste antal indlæg i regelmæssige samlinger fra hans side hidtil. Men han hørtes opmærksomt, om end ofte under stærk modsigelse; han fastholdt nemlig sin opfattelse af det afgåede ministeriums politik og forfægtede den energisk.

Det nye ministeriums program i forfatningssagen meddeltes rigsdagen alle-

¹ Hans Brøchner, den senere professor, var medlem af folketinget i denne samling. I et brev af 19/3 1855 (»H. Brøchner og Chr. K. F. Molbech. En brevvæksling« s. 157—59) giver han følgende skildring af bondevennerne, som — hidrørende fra en tæksom og selvstændig, om end noget forfinet videnskabsmand — viser, hvor dybt det skel mellem bønderne og de andre var, som Tscherning havde gjort sig til livsopgave at udjævne. Nutidsmennesker overser let dette forhold.

»Der er ikke noget stort antal af betydelige personligheder i folketinget, men dog adskillige, det nok lønner sig at studere, således Hs. hellighed eksbisen af Lolland, der denne gang holder sig temmelig passiv og helst agerer gennem andre; oberst Tscherning, der med en uhyre selvtilid kaster sig ind i enhver diskussion og mellem en mængde selvmodsigelser og ensidigheder strør en mængde gode tanker ud, af hvilke hver enkelt giver Geert Winther stof til at spinde en lang ende; J. A. Hansen, hvis som en ragekniv, med et uudslukkeligt had til »embedsmændene«, med den skarpsynethed for det mindste, der er ejendommelig for nærsynede, og med en umådelig sikkerhed i debatten; Grundtvig, der gør sig til en opgave at være i minoritet, hvilket lykkes ham uovertræffeligt, og for resten kæmper mod tyskere og latinere og gør alle hånde forsøg på at løfte sig op på et postament for at modtage vor tilbedelse; og Lindberg, der kæmper drabeligt for Danmarks finanser mod hertugdømmernes overgreb og stadigt dolerer over, at når forbundskontingentet skal rykke ud, så ejer holstenerne kun 23 procent af de klæder, de går i, og lauenburgerne slet intet, hvilket dog »virkelig er for galt«. Der er også i tinget et godt kvantum karikatur som vor ven Fr. Barfod, hvis ord har den egenskab ligesom en stormvind at feje bænkerne rene i større og større omfang, så at han til sidst taler for kakkelovnen og budet; Geert Winther, der stadigt driver »brandpolitik«, og sådanne notabiliteter som Mikkil Rasmussen, der stadigt lugter af brændevin, Peder Knudsen kaldet Perpendiklen, der for nyligt flyttede, fordi man forlangte »4 skilling mere om dagen i kost og logi«, adskillige bønder, blandt andet min ene sidemand, der anser lommeterklæde for overflødig, eftersom mennesket fødes med fingre til det brug, hvilket han praktisk viser i salen, hvor jeg dog heldigvis sidder på hans venstre side; og da naturen nu har indrettet mennesket således, at det snyder næsen med højre hånd, så går det ud over smed Søren Jensen Rude, der sidder på den side af ham. Af de folk kan man lære økonomi. De spiser et sted til middag, hvor man ellerslægger 12 skilling daglig, og »det er et rigtig pænt sted«. Der er rigtignok ingen dug eller serviet, men man får »både ske og kniv og gaffel«, så at man kun spiser med fingrene af liebhaveri. Disse folk er ikke så dårlige at studere, helst dog lidt på afstand. Men man må være i humør dertil, og det har jeg ikke altid været, og der er kun få i tinget, der kan muntre en lidt op. Fortræffeligt i den henseende er Hall, hvis elegante uforskammethed er af en ypperlig virkning på bondevennerne, og som mange gange har moret mig kosteligt.«

rede 19. december; det gik ud på at gennemføre det hvilende grundlovsforslag, sådan som rigsdagen havde vedtaget det i foråret, og at ændre juliforordningen, så at den kommende fællesforfatning blev virkelig konstitutionel og fik flere folkevalgte medlemmer i forhold til de kongevalgte.¹ Grundlovsforslaget gennemførtes uden begejstring, men også uden særlig modstand. 28. februar vedtoges det ved 3. behandling i landstinget, og 23. marts godkendte kongen det. Efter nyvalg til begge ting skulde det vedtages uændret tredje gang samt have kongens underskrift for så endelig at sættes i kraft ved en særlig lov, når fællesforfatningen var udkommet.

En ikke ringe del af vinteren gik med at gøre boet op efter det ørstedeske ministerium. I januar rejstes nyt krav om rigsretsanklage, foreløbigt på grundlag af den omstridte juliforordning. Sagen behandledes 18. og 19. januar. Højremanden Tutein, der i oktober havde stillet forslag herom, talte nu imod; folketinget havde efter hans opfattelse nået sit mål og burde nøjes dermed. Også Tscherning gik imod forslaget, men ud fra sit særlige standpunkt. Han erklærede først det rygte for usandt, at han skulde være rådspurgt om forordningen, før den var blevet underskrevet. Den var imidlertid efter hans mening ikke alene fuldt lovlig, men i visse måder endogså gavnlige; det var heldigt, at kongen havde udstedt den uden rigsdagens medvirkning, så at den ikke kunde fremstilles som givet af rigsdagen og påtvunget resten af landet; og dernæst gav den kongeriget en berettiget overvægt i fællesforsamlingen i overensstemmelse med folketallet. I kongeriget var den kun en forordning, en kongelig tilkendegivelse, ikke en lov. At stillingen var blevet så ugunstig for rigsdagen, var dens egen skyld. Folketinget skulde være forsigtig med at anklage ministerier; »rigsretten var en farlig institution«, en slags løftestang; var der ikke en tilstrækkelig byrde at anvende den på, risikerede de mænd, der lagde kræfterne til, at »falde på deres ende«.²

Selvfølgelig var slig tale ilde hørt, og anklagen vilde være blevet vedtaget med overvældende flertal, hvis ikke Bang havde erklæret, at den på dette grundlag vilde vanskeliggøre fællesforfatningens gennemførelse efter regeringens program, da det tog sit udgangspunkt i juliforordningen. Dette tilløb sluttede derefter med en motiveret dagsorden, hvori forordningen stempledes som grundlovsbrud. Den vedtoges med 63 stemmer mod 32; heraf stemte Tscherning og 10 andre, væsentligt nørrejyder, imod, fordi de ikke anså juliforordningen for ulovlig; de øvrige 21 derimod, fordi de ikke vilde lade anklagen falde.

Sagen kom imidlertid frem igen, da man på tillægsbevillingsloven for

¹ Det nævntes ikke ved denne lejlighed, at programmet tillige omfattede en styrkelse af det monarkiske element i fællesforfatningen (se »Fællesforfatningen« s. 392).

² F. 1854/55 II sp. 137—147 og 159—164.

1854/55 fandt opført for over 1 mill. rd. ubevilgede militærudgifter. Tinget konstituerede sig som udvalg og anmodede de afgående ministre om mundtligt at gøre regnskab for disse penge. Ørsted og Tillisch nægtede at give møde, men Bille, Bluhme, Hansen og Sponneck indfandt sig og forhandlede med et underudvalg på 25 medlemmer, hvortil J. A. Hansen og Monrad var valgt som nr. 1 og 2 og Tscherning som nr. 21. Udvalget fandt ikke ministrenes forklaringer fyldestgørende og indstillede med 67 stemmer mod 7, hvoriblandt Tschernings, ikke at efterbevilge pengene. De 7 vilde kun nægte et mindre beløb, væsentligt til udgifter, som sidste rigsdag udtrykkeligt havde nedstemt.

Spørgsmålet behandledes 21. marts. Atter tilbageviste Tscherning de efter hans mening alt for skarpe angreb på det afgående ministerium. Beskyldningen for, at det havde forberedt statskup, modbeviste dets handlinger; de frie forfatninger fra 1848 var overalt forsvundet, hvor ikke som her til lands »det retfærdige sindelag« havde beskyttet dem. De stedfundne rustninger var foretaget for at sikre vor neutralitet; selv fandt han dem for store, men billighed bød at se sagen fra de pågældendes standpunkt. Erindringer om begivenhederne 1807¹ havde tilskyndet dem til de trufne foranstaltninger. Da Grundtvig her indskød et »Å!«, svarede Tscherning barsk: »Det er så let at udtale sin dom med å, å, å! så let at dømme, når man ikke har noget at sætte på spil.« Rigsdagen burde sige, at ganske vist var pengene ikke udgivet ret, klogt og vel betænkt; men da de var udgivet for at sikre vor neutralitet, vilde den alligevel bevilge dem.² Ved afstemningen nægtedes imidlertid alle disse beløb, nogle enstemmigt, altså også med Tschernings stemme, de fleste mod et mindretal af fra 3 til 9 stemmer.

Forslaget til rigsretsanklagen blev nu rejst igen på grundlag af disse ubevilgede udgifter. Tscherning vilde gå med, hvis man indskrænkede ankragen og det dermed forbundne erstatningskrav efter hans ønske. »Den første gang at folketinget fører et ministerium for rigsretten, så bør det være en klogskabsregel for dets egen sikre sejrs skyld, at det indskrænker klagen til så lidt som muligt og så sikkert som muligt.«³ Men hans forslag herom forkastedes med 65 stemmer mod 19; til gengæld stemte han ganske alene imod rigsretsanklagen ved den endelige afstemning 26. marts.⁴

Med udgangspunktet i Monrads, Halls og Andræs afskedigelse i april 1854

¹ Det var Hansen, der i underudvalget havde henvist til 1807 (se J. A. Hansen III s. 129). Tscherning dækkede altså her sin gamle modstander.

² F. 1854/55 II sp. 2941—2954.

³ Ss. sp. 3063.

⁴ Et publikumsindtryk af denne situation giver et brev fra en ung mand fra Kundby sogn, der på den tid lærte skrædderhåndværket i København. Han skriver, at »Tscherning måtte stå som en nar og stemme ene. Jeg var nede på tilhørerpladserne de dage. Du kan tro, det var muntert« (FHa. 1930 s. 214).

blev der under henvisning til grundlovens § 22, sidste stykke, spurgt ministeriet, om det vilde foreslå en lov, der sikrede embedsmænd på rigsdagen mod slikt. Under den følgende forhandling hævdede Tscherning, at embedsmænd ikke kunde fordre ret til ustraffet at gå i kamp mod regeringen. »Den, der gør oprør, skal finde sig i at få galgen, i fald han ikke sejrer.« Det vilde være uheldigt, hvis rigsdagen »skulde blive skueplads for ærgerrige, opadstræbende embedsmænd.«¹ Da Monrad spydigt bemærkede, at Tscherning og han jo begge sad på den grønne gren som pensionister og derfor sagtens kunde overlade embedsmændene til deres skæbne, og da forespørgeren fortsatte i samme spor og oven i købet talte om Tschernings rigsråds-gage, svarede denne hvast: »Jeg har en væsentlig del af min pension, fordi jeg dristigt på tider, hvor måske ikke mange andre gjorde det, stod i spidsen for den almindelige mening. — — Jeg har håbet og håber endnu, at jeg som rigsråd skal virke mere til det danske konstitutionelle livs udvikling end det ærede medlem, der nys talte, nogen sinde har gjort og nogen sinde vil blive i stand til at gøre.«²

Hall havde på finansloven foreslået en bevilling til »en departementschef og overdirektør for borger- og almueskolevæsenet«. Det var meningen at udnævne Monrad til denne post. Tscherning foreslog i stedet en fireårig bevilling af samme størrelse »til udvikling af almueskolevæsenet«. Personlig var han en modstander af en centraliseret almueskole. »Det ligger i almueskolevæsenets natur, at det skal tage hensyn til stedligheden og personligheden, men ikke skal ordnes og gennemføres efter en ensartet målestok«,³ hvorfor det helt og fuldt burde overlades til kommunerne. Dette vilde han imidlertid se bort fra; men han vilde modsætte sig oprettelsen af et nyt embede; »vi kæmper jo dagligt mod de mange, vi har«⁴. Efter en todages forhandling vedtoges imidlertid Halls forslag med 50 stemmer mod 45; her fulgtes Tscherning af bondevennerne som i gamle dage.

Andræ havde udnævnt Sponneck til generaltolddirektør og ønskede hans løn bevilget på finansloven. I den anledning erklærede A. Hage, at Sponneck ikke kunde få attest fra folketinget for at have »tjent tro og ærlig«. Tscherning protesterede som medlem af tinget for sit vedkommende mod denne udtalelse om en fraværende. »Selv om jeg havde en tanke af den art, så vilde jeg ikke udtale den under omstændigheder som de nærværende; men jeg har ikke en tanke af den art.«⁵ Under den deraf opståede lange og skarpe drøftelse gik Monrad forsigtigt uden om den personlige side af sagen, mens J. A. Han-

¹ F. 1854/55 II sp. 1866—75.

² Ss. sp. 1884.

³ Ss. sp. 660.

⁴ Ss. sp. 621.

⁵ Ss. sp. 1675.

sen med flere stillede sig ved Hages side. Af føjelighed mod Andræ bevilgedes summen dog med 46 stemmer mod 29.

Sådan blussede striden op atter og atter, uden at Tscherning veg for overmagten på noget punkt. At hans anseelse ikke led derunder, synes at fremgå af, at da præsidiet genvalgtes 2. februar (det valgtes for en måned ad gangen), fik han ved næstformandsvalget 23 af 73 afgivne stemmer mod 19 af 92 ved samlingens begyndelse.

Også i denne samling fremsatte han særprægede meninger i særprægede ord om forskellige spørgsmål. Ofte faldt disse udtalelser under finanslovsdebatten. Et andragende om 500 rd. til Odense teater fremkaldte således følgende ytringer, der giver et bidrag til forståelsen af hans ofte omtalte uvilje mod kunsten: »Det er en af de ulykker, vort lille land har, at vi har skullet spille det store Athen, og at gamle Grækenlands skønne tider skulde vågne op igen i Danmark igennem kunstnydelser og kunstherligheder; men — — [de,] som nyder dem, nyder på de andres regning. Det har ganske vist været således i Grækenland, men lad os derfor ikke blive Grækenland. I Grækenland var der en stor trællebefolkning, som satte det såkaldte frie folk i stand til at leve yderst behageligt og have store kunstnydelser; men trællene havde ingen kunstnydelser. — — Skal vi have dette overmål af kunstnydelser, så må der trældom dertil.«¹

Beslægtet hermed er nogle udtalelser, som han fremsatte under drøftelsen af et forslag om opførelsen af nogle nybygninger til lærde statsskoler. Man havde beskyldt ham for at være imod lærdøm, forfølge intelligensen osv. »Intet er mig kærere end intelligens, men jeg er imod stemplet intelligens. Jeg er overbevist om, at der er intet, der i den grad indskrænker den sande intelligens's udbredelse som de stempler, man sætter på den.«² En prøve kan være nødvendig til visse stillinger i staten, men »der er en stor forskel på, om jeg fra mit 9. eller 10. år skal blive ved at prøves i trappetrin, indtil jeg endelig når så vidt, at jeg må aflægge den sidste prøve, eller om det bliver mig tilladt, kort førend jeg skal aflægge denne sidste prøve, at bevise, at jeg er en mand af en god, sund og brugbar dannelse. — — Man indretter disse [lærde] skoler som et sold, hvorigennem man sigter fra de personer, som ikke har midler til at følge denne lange undervisningsvej.«³ Også her var hans modstand altså socialt begrundet; men for øvrigt ønskede han tillige, at staten skulde afholde sig fra selv at drive såvel »lærdscoleindustri« som anden industri og nøjes med at støtte kommunale lærde skoler; så vilde de samme penge komme flere til gode.

¹ F. 1854/55 II sp. 809.

² Ss. sp. 2055.

³ Ss. sp. 2068.

Det vidner unægteligt i nogen grad om mangel på historisk pietet, når Tscherning over for Fr. Hammerichs varme omsorg for det minderige Sønderborg slot, der led ilde medfart under omdannelsen til kaserne, kunde advare mod »at lade sig nedtrykke for meget i den nærværende tid af gamle minder i gamle mure. Kan en omdannelse af de gamle mure gøre en gammel ting brugelig, så er det den bedste måde, hvorpå vi kan hædre arvegodset fra fortiden, i stedet for at lade den stå som en unyttig ruin til at vidne om, at den tid ikke er mere.«¹

¹ F. 1854/55 II sp. 1536. — Derimod ringeagtede Tscherning ingenlunde historisk viden, hvad man kunde forledes til at tro, når man uden nærmere kendskab til ham i H. Jensen »Lars Bjørnbak« s. 45 læser, at »Bjørnbak — — delte f. eks. ikke Tschernings opfattelse af historieundervisning, når denne store bondeven på rigsdagen udtalte sin beklagelse af, at man på bondehøjskolerne vilde fylde de unge mennesker med historisk lærdom, af hvilken »de $\frac{9}{10}$ er sammenskrevet makværk, der ikke indeholder sandhed for 4 skilling««. Ytringen faldt 31/1 1860 under 2. behandling af finansloven, og anledningen var et forslag om at bevilge 10,000 rd. til bondehøjskolerne. Da Tschernings udtalelser ved denne lejlighed både i sig selv er interessante og derhos delvist forklarer hans uvilje mod disse skoler, skal et længere uddrag anføres. »Jeg vilde ønske, at de ærede herrer her i tinget, som mest arbejder for folkeoplysningen, vilde lægge sig det på sinde, at den måde at arbejde derhen til gennems statslivets virksomhed og fremtvinge folkeoplysningen, det er at gå i den modsatte retning af deres egen betydning og deres egen stilling her på dette sted. Jo mere de kalder statslivets indblanding ind i alle den art forhold, desto mere ophører den sande og virkelige borgerlige frihed, og kun gennem den virkelige, borgerlige frihed kommer den oplysning, som kan findes i folket. Om folket ikke véd, enten Paris ligger i Frankrig eller i Spanien, det gør ikke noget; men at det véd, at Danmarks vælgere har en ret til at vælge en mand, som lige over for regeringen har lov til at tale med, det er det, som giver en folkelig indsigt og en folkelig oplysning; at Danmarks borgere har følelsen af og forstår, at en rolig, langsom og besindig optræden, når den bliver stadigt og vedholdende forfulgt, giver den endelige sejr i frihedens navn, det er den rette folkeoplysning, og den vindes ikke ved lidt mere eller lidt mindre af det, man kalder historie, og som for de $\frac{9}{10}$ er et sammenskrevet makværk, der ikke indeholder sandhed for 4 skilling. — — Folket kan kun udvikle sig kraftigt til selvbevidsthed ved sin selvvirksomhed; men dette kan ikke ske ved kongelig præjssiske statsorganismer. Hvergang vi på folkets vegne bejler til disse 500 eller 1000 rd., gør vi et skridt i modsætning til vor egen naturlige stilling og underkender på en vis måde vor berettigelse til at være her; ti vi siger da i grunden, at den oplysning, den grundvold, som skulde berettigg os til at være her, den savner vi« (F. 1859 sp. 1701). At han tillige frygtede for, at »bondehøjskolehistorien« skulde forvirre bøndernes sunde sans med fortællinger om »forfædrenes storværk«, ses af N. t. 17/6 1868.

For øvrigt vurderede Tscherning heller ikke almueskolens undervisning i geografi, historie og sligt særlig højt. »Man lægger meget for stor vægt på den smule geografi og historie og al den slags ting, der således læres. Lad enhver, som ønsker det, lære dette, men lad det ikke være genstand for tvang; lad skolen selv ikke tvinges til at vække lysten hertil, men lad den give anledning til at vække den, og lad ikke andet være genstand for tvang end den blotte elementære undervisning«, som efter hans opfattelse var regning, læsning, skrivning og religionsundervisning (F. 1863/64 sp. 604—05). På den anden side må det huskes, at han selv underviste sine børn i historie.

I forbigående kunde Tscherning som sædvanligt henkaste vidtrækkende tanker, som da han i en helt anden sammenhæng udtalte sin tro på, »at vi i grunden er ude over seminariernes tid«. I stedet for at oplære unge mennesker til »et af de formål, hvor karakteren spiller en vigtigere rolle end måske kundskaberne«, skulde man søge almueskolelærerne ude i befolkningen »og kan finde mange brugbare, såfremt man ikke indskrænker sit krav efter en vis formel, nemlig efter en pædagogik. Ja, Gud hjælpe os for pædagogik og navnlig den [ham], der ad den vej skal lære at omgås almuesbørn!«¹ — Eller hans fremsyn kunde lade ham erklære lønnede kommunesekretærer og faste kommunekontorer for nødvendige, hvis kommunestyret skulde trives.² —

Samlingen sluttede 2. april. Men allerede 29. juni indkaldtes Tscherning sammen med de andre kongevalgte rigsråder for at behandle et af ministeriet udarbejdet forslag til en fællesforfatning, som først og fremmest var Andræs værk.³

Forslaget øgede tallet af rigsråder fra 50 til 80. De 30 nye skulde vælges af sådanne vælgere, som svarede mindst 200 rd. i skat eller havde en årsindtægt af mindst 1200 rd.; junigrundlovens valgbarhedscensus for landstingsmænd var således gjort til valgretscensus. Kongen skulde vedblivende udnævne rådets præsident og vicepræsident, og embedsmænd skulde ikke have kongens (regeringens) tilladelse til at lade sig indvælge i rådet. Lovforslag kunde kun indbringes af regeringen, mens rigsrådet måtte nøjes med at fremsætte andragender og besværinger. Før 3. behandling vilde regeringen affatte lovforslagene således, som den fandt heldigst, og rådet havde så kun valget mellem at antage dem uændret eller forkaste dem. Ved lov skulde fastsættes et normalbudget, som for hver toårig rigsrådsperiode skulde udfyldes ved tillægslove. For første finansperiode vilde kongen dog udstede et foreløbigt normalbudget. Regeringen og ikke som hidtil domstolene afgjorde tvivlsmaal om øvrighedsmyndighedens grænser. Endelig bragtes den nye forholdstalsvalgmåde i

¹ F. 1854/55 II sp. 347.

² Ss. sp. 1320.

³ Andræ havde en tid stået venstre nær, ligesom han i en række år havde opretholdt et venskabeligt forhold til Tscherning. 4/12 1849 valgtes han således til folketingsmand i Fåborg ved bondevennernes hjælp, og det var også dem, der 30/1 1850 udpegede ham til folketingets formand, hvilken stilling han beklædte under de første tre samlinger. 1852 stillede han sig imidlertid ikke til valg, skønt Tscherning opfordrede ham dertil (E. p. III s. 122), men 3/6 1853 valgtes han i København til landstinget som centrumsmand; han var nu en skarp modstander af bondevennerne og den almindelige valgret. Ikke mindst hans afskedigelse fra hæren i april 1854 førte ham og lidelsesfællen Hall ind i ministeriet Bang; men inderst inde var han allerede på det tidspunkt nærmest konservativ helstatsmand.

anvendelse både ved landsdelsforsamlingernes og de umiddelbare vælgers valg af rigsråder.¹

Ved forelæggelsen meddelte Andræ, at rigsrådet kun måtte antage eller forkaste forslaget som helhed, ikke ændre deri.² Rådet modtog forslaget ret forbeholdent: »Tscherning var vred«, og de holstenske medlemmer nærmest modvillige.³ Der nedsattes et syvmandsudvalg, som 17. juli afgav betænkning.⁴ Udvalget gjorde en del indvendinger, bl. a. mod rigsrådets sammensætning og valg, og fandt, at adskillige bestemmelser i forslaget mere styrkede regeringen end kongemagten; men da meningene i riget var så delte, fandt udvalget dog, at man burde søge at gøre ende på den herskende usikkerhed, hvorfor det indstillede forslaget til godkendelse. Det holstenske og lauenborgske udvalgsmedlem tog dog hver for sig forbehold.

Det var ikke underligt, at Tscherning »var vred« over forslaget. Trods alt havde han vistnok stadig tænkt sig muligheden af en i hans øjne tålelig ordening, takket være Bang og Scheele. Men dette forslag gik på næsten alle punkter imod, hvad han anså for rigtigt. Han nøjedes imidlertid ikke med at se til; vistnok straks efter at syvmandsudvalget var nedsat, hvori han naturligvis ikke fik sæde, begyndte han at forme sin egen betænkning, der blev både længere og mere indholdsrig end udvalgets. Allerede 19. juli overrakte han præsidenten, A. W. Moltke, et langt, som manuskript trykt udkast til et andragende til kongen, som han ønskede »fremmet gennem rigsrådet«.⁵ 21. juli vedtog rådet med alle stemmer mod Tschernings og Reventlow-Farves⁶ trods adskillig betænkelighed at godkende forfatningsforslaget,⁷ og 23. juli⁸ nægtede det med ti stemmer mod otte at fremsende Tschernings andragende offi-

¹ Angående Tschernings forhold til denne valg måde se P. Andræ »Andræ og hans opfindelse forholdstalsvalgmåden« I—II. (Citeres som »Forholdstalsvalgmåden«.) Forfatteren, som ellers er så vel underrettet, nævner ikke de udtalelser af Tscherning, som er gengivet her s. 186 og 207. Se i øvrigt nærmere herom under fremstillingen af novemberforfatningens tilblivelse.

² »Fællesforfatningen« s. 21. Ss. s. 389 ses, at dette krav skyldtes Andræ, mens Bang havde villet tillade rådet at foreslå enkelte ændringer.

³ »Forholdstalsvalgmåden« II s. 27.

⁴ Dagbladet 20/7 1855.

⁵ Det af Tscherning afleverede eksemplar, der fylder otte meget store tryksider og er indlagt i en håndskrevet følgeskrivelse, dateret 19. juli 1855, findes i rigsrådets arkiv i rigsdagen.

⁶ Grev Ernst Christian Reventlow til Farve var yngre broder til den kendte slesvigholstenske fører Fr. Reventlow-Preetz og nærede selv lignende anskuelser. Under rigsrådsmødet lod han sig »en del bestikke af Tscherning« (Fru Andræ I s. 59).

⁷ Den officielle beslutning udfærdigedes dog først 24. juli, hvilken dag rigsrådet opløstes.

⁸ Dagbladet 27/7 1855.

cielt. Han sendte det så privat til kongen dagen efter.¹ Da andragendet har stor interesse, skal det omtales nærmere.²

Tscherning begyndte med indtrængende at fraråde forslaget gennemførelse. Det havde nemlig ikke indskrænket sig til de for øjeblikket nødvendige ændringer i juliforordningen, hvorom rigsrådet i 1854 under gensidig imødekommen enedes, men havde uanset de vanskelige og uafklarede forhold i riget søgt »på denne mere hensynsløse måde« at danne en fuldstændig fællesforfatning. Midlerne hertil var imidlertid uheldigt valgt, nogle »endog farlige«.

Derefter gennemgik han forslaget enkeltheder. I § 9, der handlede om kongens myndighed, vilde Tscherning stryge ordene »med de i det følgende fastsatte indskrænkninger«.³ — § 12 gav kongen myndighed til at anklage ministre for rigsretten. Dette kunde imidlertid volde kongen forlegenhed, idet et følgende ministerium måske vilde prøve at tvinge ham til at anklage det afgæde. Den uansvarlige konge gavnedes ikke derved. — § 14 og 15 indførte et konstitutionelt gehejmestatsråd, hvori tronfølgeren havde sæde. Et sådant kunde passe for en uklar overgangsperiode som tiden lige efter udstedelsen af kundgørelsen 28. januar 1852, men ikke under de afklarede forhold, som forslaget tilsigtede at indføre. Det indskrænkede kongens ret til at bestemme statsrådets sammensætning og svækkede ministeransvarligheden, når der i statsrådet sad uansvarlige rådgivere. »Det er — — en farlig og unyttig fejl at gøre statsrådsstolen til den uansvarlige tronarvings arvelige trone.«⁴ — Spørgsmål om øvrighedsmyndighedens grænser burde ikke, som § 20 foreslog, forhandles i

¹ Tscherning medgav andragendet en følgeskrivelse, som findes E. p. III s. 157, men der af udgiverne fejlagtigt er dateret slutningen af juli 1854. Af den ses, at Tscherning kort før rigsrådets sammentræden havde været på Skodsborg hos kongen, som ved denne lejlighed havde fortalt sin gæst, at rigsrådet kun måtte stemme om forslaget i dets helhed »for på denne måde at afkorte forhandlingen«, men at kongen samtidigt ventede, »at rigsrådet, om det havde indvendinger at gøre mod forslaget enkeltheder«, lod disse komme til hans kundskab i form af et andragende. Derved kunde han også lære mindretallets anskuelser at kende, hvad ellers var vanskeligt, da forhandlingerne ikke var offentlige. I henhold hertil fremsendtes nu andragendet.

² Andragendet er aftrykt i N. t. 31/7 1855.

³ Dagbladet 23/7 1855 skriver, at Reventlow-Farve havde følt sig »tiltalt ved den absolutistiske tone i mange af Tschernings udtalelser«. At han dog samstemmede med Tscherning i mere end dette, ses af N. t. 25/1 1865, hvor Tscherning fortæller, at »i tyve-mandsrådet udtalte holsteneren grev Reventlow-Farve klart og tydeligt, at han, idet han stemte mod forfatningsforslaget af 2. oktober 1855, ikke kunde indrømme, at der i Holsten herskede nogen uvilje mod en temmelig udvidet valgret, men at hans indsigelser hidrørte fra den alt for snævert begrænsede stilling, der var givet kongemagten, og fra den underordnede stilling, der var givet de andre landsdele lige over for kongeriget«.

⁴ Disse bemærkninger må vistnok også ses på baggrund af det personligt og politisk noget spændte forhold mellem Frederik d. syvende og prins Kristian.

en ministerkonference, før de forelagdes kongen til afgørelse i statsrådet, men afgøres af kongen, indtil der ved lov oprettedes en særlig instans derfor. Af samme grund burde § 22 andet stykke udgå, som skød en ministerkonference ind foran kongen ved afgørelsen af tvistigheder mellem rigsrådet og landsdelsforsamlingerne.

Et hovedangreb rettedes mod § 24, der ved siden af juliforordningens 20 kongevalgte rigsråder og de 30, valgte middelbart af landsdelsforsamlingerne, indførte andre 30 umiddelbart valgte. Ganske vist var forholdet 20 kongevalgte og 60 andre en forbedring; men i hvert fald første gang var det heldigt, at de ikke-kongevalgte alle valgtes af landsdelsforsamlingerne [ved såkaldte »delegationsvalg«]; derved fik man et rigsråd, som var øvet i lovgivningsarbejdet og i at kontrollere regeringen, og som efterhånden vilde blive velskikket til at medvirke ved udarbejdelsen af en ensartet valglov for fællesforsamlingen, når en sådan engang blev mulig; for tiden var det farligt at give den. »For at en repræsentation skal vinde tillid og styrke, må folket tro i den at se et pålideligt udtryk for sin egen betragtningsmåde og det netop i sammenstød med regeringsmagten.« I 1854 opgav rigsrådet at foreslå de ikke-kongevalgte rigsråders tal øget fra 30 til 60 af hensyn til hertugdømmerne, som frygtede forfordeling. For at berolige i den henseende burde de kongevalgte, i hvert fald i begyndelsen, udsondres som en »egen afdeling af rigsrådet med fuld beslutningsret og medvirkning i de for rigsrådet inddragne sager«. Man kunde udvide denne afdeling med 2 medlemmer fra hver af de 4 landsdele og, hvis det var ønskeligt, yderligere lade kongen udnævne endnu 8 andre »uden hensyn til, hvor de havde bopæl i riget«. Kunde dette ikke bifaldes, burde valget foretages af hver landsdelsforsamling som helhed. »Var der i nogen landsdel nedarvede fordringer eller ejendommelige retstilstande, til hvilke der burde tages hensyn ved valgene af afsendinge, da kunde dette ske ved landsdelenes ejendommelige valglove; fællesskabet var i denne henseende holdt uden for ethvert sammenstød, hvilket jo har været et af hovedformålene ved indførelsen af den føderative forfatningsform.«

De i § 25 foreslåede valgperioder, 12 år for kongevalgte og 8 år for andre, burde afkortes; erfaringen viste, at selv langt kortere perioder syntes regeringen for lange.

Det andet hovedangreb førtes mod § 29, der opstillede betingelserne for valgbarhed og valgret. De første billigedes ganske: hæderlighed, indfødsret, fuldmyndighed og rådighed over eget bo. Men det var »voveligt spil« fra valgretten at udelukke hele klasser af folket, især efter at de havde udøvet politisk valgret i længere tid. Det delte folket i begunstigede og udelukkede, og mistillid voksede frem, særlig hvis der blandt de begunstigede fandtes hele klasser, »der ifølge deres stilling i visse retninger skader deres egne interesser ved at forsvare statens, især statskassens tarv«. Den foreslåede census udeluk-

kede arbejderne, som ved deres arbejde skabte kapitalen, ved deres forbrug skaffede staten en betydelig del af dens indtægt gennem tolden og dertil udgjorde forsvarsvæsenets hovedstyrke; den udelukkede middelstanden, hvis direkte skat for en væsentlig del bar stat og kommune, og som først for ganske nylig havde »begyndt at føle sig frigjort fra ulighedens tryk«. Og på den anden side kom derved statens lønnede tjenere til at udgøre en stor del af den begunstigede klasse. At de var valgbare, skadede ikke, da de kun valgtes i kraft af vælgernes tillid og derved forpligtedes til at tale vælgernes sag; men når de selv blev vælgere, »får den standsmæssige og lavsmæssige ånd, som af så mange grunde er og må være til stede imellem mænd af den omtalte art, ny næring, ja der gives den endog en middelbar opfordring til at gøre sig gældende«. Sådanne vælgere vilde udgøre over tredjedelen af rigsrådets vælgerkorps. Af de valgbare til kongerigets landsting var nu over 1500 embedsmænd, omtrent 1500 næringsdrivende byboere og noget over 1100 næringsdrivende landboere. Forslaget udvidede vælgerkorpset med årgangene fra 25 til 40 år; antageligt voksede derved tallene for de tre grupper til 1700, 1800 og 1600, i alt 5100. Selv om dette tal øgedes til 7000, stod det i skærende modsætning til de fra valgret udelukkede 14,500 selvejere og arvefæstere og 14,000 fæstere med gårde fra 8 til 4 tdr. hartkorn.¹ Også i byerne vilde misforholdet være stort. Dertil kom, at af de 18 rigsdagsvalgte rigsråder valgtes de 6 af landstinget, altså af samme privilegerede vælgerkorps, og af folketingets 12 repræsentanter tilfaldt, takket være forholdstalsvalget, halvdelen samme klasse. I hertugdømmerne vilde forholdet blive endnu grellere. Et sådant rigsråds flertal vilde føle uvilje mod landsdelsforfatningernes mere udstrakte valgret,² og den »gærende revolutionære ånd, der hidtil ikke har fundet anledning til at udvikle sig, vil komme i stærk bevægelse«. I stedet burde census udelukkende knyttes til skatteydelsen, der jo havde meget større betydning for staten end indtægten. Grænsen for umiddelbar valgret burde eksempelvis nedsættes til 60 rd. i skat, så kom middelklassen med; og resten af skatteyderne burde medtages som middelbare vælgere; de kunde kommunevis samle sig i grupper, dannet ovenfra efter skatteydelsen, således at hver gruppes skat nåede censusgrænsen; en sådan gruppe kunde udpege en valgmand, der ved det endelige valg stemte lige med de umiddelbare vælgere.

Rigsrådsårslønnen på 500 rd., som foresloges i § 36, burde ændres til dagpenge og rejsegodtgørelse eller nedsættes til 300 rd. — § 45 skulde ændres, så rigsrådet fik lovgivningsinitiativ. — Den i § 55 foreslåede regnskabsret burde i hvert fald ikke have tilsyn med regnskabsbetjente og derved blande sig i rent administrative forhold. — § 57 vanskeliggjorde alt for meget ændringer i denne så ensidigt gennemførte forfatningslov.

¹ Disse grupper (de større gårdmænd) havde 1834 fået valgret til stænderforsamlingerne.

² Her anede Tscherning altså, hvad der fuldbyrdedes 1866.

Forholdstalsvalgmåden ønskedes helt fjernet af forslaget. Skulde den bibeholdes ved de umiddelbare valg, burde kresene indskrænkes fra 9 til 5, København, det øvrige kongerige, Slesvig, Holsten og Lauenborg, med mindre hele monarkiet skulde betragtes som én valgkres. København burde udgøre en kres for sig selv, for at den ikke skulde overvælde det øvrige Sjælland, hvorved forslaget forenede den; til gengæld burde kongeriget, bortset fra København, kun udgøre 1 kres (i forslaget 2), Slesvig 1 (mod 5), og Holsten og Lauenborg hver 1 (forslaget tildelte ikke Lauenborg nogen umiddelbart valgt rigsråd). Rigsrådernes fordeling blandt kresene skulde ikke ændres ud over, at Holsten afgav 1 til Lauenborg.¹ — Hvad valget af landsdelsforsamlingernes repræsentanter angik, burde disse i hvert fald vælges af forsamlingerne som helhed, ikke af de enkelte medlemmer som valgmand; men helst burde der i henhold til løftet i juliforordningens § 11 forelægges hver forsamling forslag til en valglov, afpasset efter landsdelens særlige forhold. »Den helhed, som Deres majestæt ønsker at bringe monarkiet, fremmes i sandhed ikke ved at bruge øjeblikkets vanskeligheder til at tvinge forholdsregler gennem af den natur som den foreliggende, der synes at forveksle årsag med virkning, der synes at hidrøre fra den formening, at man ved at give en lov, som er ens for alle, gør alle ens og fremkalder et hele.«²

·Dagbladet, der stadigt bragte meddelelser fra rigsrådets lukkede møder, skrev 23. juli hånligt, at »det nye tscherningske misfoster« vistnok ikke vilde foranledige noget andragende til kongen. Og bladet fik jo for så vidt ret. Alligevel viser de otte stemmer for andragendets fremme, hvor stærkt et indtryk Tschernings anskuelse havde gjort på den højkonservative forsamling. Det er umuligt at fastslå med sikkerhed, hvem de otte har været;³ men foreliggende meddelelser⁴ tyder på, at det lauenborgske og tre af de fire holstenske medlemmer har været deriblandt, et forhold, der viser, at Tschernings ønsker med hensyn til fællesforfatningen var mere tiltalende for hertugdømmernes befolkning end ministeriets.

Da rigsdagen nu altså kendte den kommende fællesforfatning, indkaldtes den til en overordentlig samling, som varede fra 11. august til 29. september.

¹ Andragendet har fejlagtigt 2 umiddelbart valgte til Lauenborg.

² Der foresloges yderligere mindre ændringer af §§ 11, 16, 17 og 54. — Den slesvigske minister Råsløff havde for øvrigt i statsrådet foreslået at lade Slesvig ved de umiddelbare valg til rigsrådet anvende den grundbesiddelsescensus, som gennem tyve år havde været anvendt ved stændervalgene. Han brugte ved motiveringen udtryk, der ganske svarer til Tschernings ovenanførte: »Man synes — at glemme, at det kun nytter lidet at opstille en ensartet regel, når forskelligheden desuagtet er begrundet i forholdene« (Fru Andræ I s. 177).

³ Begge eksemplarer af rigsrådets forhandlingsprotokol gik tabt ved Kristiansborgs brand (»Forholdstalsvalgmåden« II s. 25).

⁴ Ss. s. 27 og Fru Andræ I s. 60.

Grundlovsindskrænkningen skulde vedtages tredje gang, og dernæst skulde ved en særlig beslutning samtykke gives til, at indskrænkningen trådte i kraft samtidigt med fællesforfatningen.

Fischer¹ fortæller (11/8), at Tscherning havde taget den »ufravigelige« beslutning at tie ganske stille og stemme nej til grundlovsindskrænkningens ikrafttræden; han havde ikke noget ansvar for følgerne, da han ikke længer var partifører; men for øvrigt »er de tider forbi, da man frygter ministerforandringer«.

Åbningsdagen var en lørdag, og rigsdagen nøjedes den dag med at konstituere sig. Til formand for folketinget genvalgte Rotwitt med 75 af 82 stemmer og til næstformænd Monrad med 73 og Broberg med 42; derefter havde Grundtvig 32 og Tscherning 10. Om søndagen var rigsdagen til taffel hos kongen. Fischer gengiver en ordveksling ved den lejlighed mellem kongen og Tscherning. Førstnævnte spurgte, hvad Tscherning syntes om fællesforfatningen, og denne svarede, at det vidste Hans majestæt af den udførlige skrivelse, han havde fremsendt; men i øvrigt var det kort og godt, at mens nogle kunde være tilfreds dermed, var dog to brøstholdne, den ene var kongen, og den anden var folket. Kongen mente imidlertid, at når han havde sagt ja, burde rigsdagen også gøre det, men Tscherning beklagede ikke at være i stand dertil. Kongen rakte ham da hånden og sagde: »Ja, ja! vort venskab bliver uforandret for det.« Bagefter søgte Scheele at omstemme Tscherning, men fik et bestemt nej.

Under forhandlingerne om grundlovsindskrænkningen var Tscherning om ikke tavs, så dog forholdsvis fåmælt; i fire møder holdt han kun fire ret korte taler. Han vilde have indskrænkningen vedtaget snarest for derefter at komme til spørgsmålet om dens ikrafttræden. Bedst var det dog, om tinget i mellemtiden opløstes og fik »en ny vælgerdåb«, inden det tog det sidste afgørende skridt. Hans standpunkt skyldtes imidlertid ikke, at han så fremtiden i møde uden ængstelse eller var tilfreds med fællesforfatningen; men alle havde jo vidst, »at noget måtte vi lade det komme til at mangle på«; fejlen var især, at man havde foretrukket »det konstitutionelle frem for det repræsentative«.² I øvrigt havde det nu vist sig, at striden stod »mellem dem, som åbent ikke vil nogen som helst fællesforfatning, og dem, der anser en fællesforfatning for betryggende og nyttig«. Over for Grundtvig, der mente, at hermed sluttede det gamle Danmarks riges historie, hævdede han, at »vi skal overføre benævnelsen Danmarks rige på alle de landsdele, som henhører til det danske monarki.« »Jeg vil absolut tælles mellem dem, der hellere erobrer til fordel for Dan-

¹ Ved valget 1/12 1854 stillede Fischer sig ikke i Slagelse, men valgtes 14/6 1855 i Sæby, som han repræsenterede til oktober 1866. For øvrigt løsnedes forbindelsen mellem ham og Tscherning fra 1855 mere og mere.

² Of. 1855 sp. 70—71.

marks rige end kaster noget bort deraf.« »Sejren over vore modstandere, over Slesvigholsteinismen, den skal vi vinde gennem monarkiet, gennem vor ærlige fasthed og dybe overbevisning om, at det er det danske rige, der træder ind og bliver det danske monarki.«¹

Grundlovsindskrænkningen vedtoges for tredje og sidste gang i folketinget 20. august med 84 stemmer mod 10 og i landstinget 28. august med 41 stemmer mod 8. Dagen efter stadfæstede kongen beslutningen og udsendte samtidigt en af forhandlingerne affødt beroligende erklæring om, at såvel rigsdagens betydning og rettigheder i de særlige anliggender som specielt den i junigrundloven tilsagte religions-, presse-, forsamlings- og foreningsfrihed skulde stå uforandret ved magt.

Samme dag forelagde Bang i landstinget udkast til beslutning om indskrænkningens ikrafttræden samtidigt med fællesforfatningens. Ministeriet gik først til landstinget, hvis medlemmer jo alle var tilkommende rigsrådsvælgere og derfor kunde ventes at være mere venlig stemt over for fællesforfatningen end folketingsmændene. Bang ledsagede forelæggelsen med en lang tale, hvori han imødegik en række indvendinger mod forfatningen. Hvis den nu vragedes, tvivlede han på, at man kunde gennemføre januarkundgørelsens program på konstitutionelt grundlag, og i hvert fald vilde dette ministerium være ude af stand dertil. På forslag af Lehmann nedsattes et nimbandsudvalg, hvori ingen af venstre indvalgte — en ejendommelig illustration til nogle advarende ord i Bangs forelæggelsestale om flertalstyranni. Lehmann skrev den meget udførlige betænkning, der fortsatte Bangs defensorat og viste, hvor lidt af junigrundlovens frihed der egentlig ofredes på fællesforfatningens alter samtidigt med, at Slesvig indtrådte »i en fri forfatnings fællesskab med det øvrige Danmark, hvoraf ingen fremtid skal kunne udrydde samme, så længe det danske folk ikke vil forråde sig selv eller selv går til grunde.« Betænkningen sluttede med at indstille regeringsforslaget til vedtagelse med to forbehold: at den derved tilsigtede indskrænkning af junigrundlovens virksomhed kun skulde gælde så længe, som fællesforfatningen blev overholdt i anerkendt kraft og virksomhed, og at der ved samtykket intet kunde anses som vedtaget, der stred mod den indskrænkede grundlov.

Under forslagens 1. behandling erklærede Hall, at ministeriet naturligvis intet havde at indvende mod det sidste af de to forbehold; hvad det første derimod angik, måtte tinget vel derved tænke på en voldsom og altså ulovlig omstyrtelse af fællesforfatningen; men skønt en sådan naturligvis var mulig, var den dog så usandsynlig, at ministeriet ikke fandt anledning til at udtale sig derom.² Lehmann gennemgik derefter som ordfører betænkningen og slut-

¹ Of. 1855 sp. 123, 124, 132 og 130.

² Under folketingets 2. behandling af forslaget udtalte Bang om samme forbehold, at ministeriet hverken havde afvist eller tiltrådt det (Of. 1855 sp. 901).

tede med at udtale, at mens Danmarks fjender havde håbet, at når fællesforfatningen skulde træde i værk, måtte Ejderflaget stryges, vejede det tværtimod så stolt og frejdigt som nogen sinde. Efter en forholdsvis kort forhandling vedtoges regeringsforslaget med landstingets to forbehold 14. september med 38 stemmer mod 10 sjællandske medlemmers, hvoraf 6 var bønder.

Tilbage stod at få beslutningen vedtaget i folketinget. Her var modstanderne til at begynde med i flertal, men indbyrdes uenige, mens ministeriets venner, hvortil Monrad sluttede sig,¹ holdt fast sammen. Stemningen gav sig til kende, da præsidiet skulde fornyes 8. september. Rotwitt genvalgtes til formand, men til næstformænd valgtes Tscherning med 42 og Grundtvig med 39 stemmer (af 71), mens Monrad og Broberg måtte nøjes med henholdsvis 30 og 26.

Samme dag som forslaget vedtoges i landstinget, holdt oppositionen i folketinget et privat møde for at enes om fremgangsmåden. Nogle talte for et betinget ja, andre for et betinget nej. Tscherning sluttede sig til den første gruppe, »fordi ministeriet dermed blev færdigt med rigsdagen, hvad han erkendte, det måtte være; og at rigsrådet gik ind på et sådant ja's betingelser, betvivlede han ikke. Selv vilde han intet forslag gøre og ønskede ministeriets forbliven.«² Resultatet blev, at man skulde afvente udfaldet af 1. behandling.

17. septbr. skulde det vedtages, hvordan forslaget skulde behandles. Rotwitt fik sat igennem, at det skulde underkastes to behandlinger, og at ved 1. behandling ingen måtte tale mere end to gange. Dagen efter åbnede Bang 1. behandling med at erklære, at folketinget hverken kunde kræve ændringer af forslaget eller knytte betingelser til beslutningen om dets ikrafttræden; et betinget ja vilde regeringen anse for et nej.

Denne stejthed måtte for så vidt undre, som regeringen jo havde fundet sig i landstingets forbehold. Hvis regeringen hermed og med behandlingsmåden tilsigtede at afkorte forhandlingerne, lykkedes dette i hvert fald ikke; forslagets gennemførelse krævede syv lange møder, hvori foruden ministrene Bang, Hall, Andræ og Scheele henved halvdelen af folketingsmændene havde ordet, adskillige endda flere gange; personlige bemærkninger medregnedes nemlig ikke. Tscherning talte ikke mindre end nitten gange; hans to hovedtaler varede hver et par timer eller mere; og hertil kom hans talrige indskudsbemærkninger i andres foredrag. Monrad udbrød da også ærgerlig, at Tscherning »skulde

¹ Efter Fru Andræ I s. 82 så folk i Monrads holdning en følge af hans udnævnelse til overskoledirektør. Andræ var imidlertid meget kritisk over for Monrad. Ss. s. 128 hedder det, at Rotwitt ved sin »store dygtighed og fortjeneste, især i den senere tid, af ministeriet« [se i det følgende] gjorde sig værdig til at blive amtmand i Frederiksborg amt, hvortil kongen ønskede ham. Han udnævntes 7. decbr. 1855.

² Fischer 14/9 og J. A. Hansen III s. 266.

egentlig kun have ordet to gange, men han har haft det flere hundrede gange.«¹ Adskillige af Tschernings indlæg var dog ganske korte bemærkninger, fremkaldt ved, som han udtrykte det, at mange »har så at sige samlet deres angreb på mig for derved at svække sagen«.²

Tscherning fulgte i sine indlæg nogenlunde den linje, han havde angivet i det private møde 14. september, nemlig at han intet forslag vilde stille, da han ikke længer var partifører, og at han ønskede ministeriets forbliven. Der synes dog en tid at have været en plan fremme i hans sind om et ministerskifte. 19. september holdt han sin første store tale, hvori han om fællesforfatningen udtalte: »Hellere intet end dette, hellere den fuldkomne tomhed end den for-dærvelse, som dette vil føre med sig.« Forfatningen vilde genindføre »den mest skærende og skarpeste politiske ulighed med en — spottende henkastet politisk lighed«.³ De forskellige landsdele vilde heller ikke føle sig tilfreds dermed. Han vendte sig så direkte til Scheele og sagde: »Der sidder en mand i ministeriet, der har den store fortjeneste at være den første, der har vist os den vej, vi skal betræde. — Jeg håber, det vil komme ved ham.« Denne mand havde skrevet, at »man skal ikke overile sig med indførelsen af en fællesforfatning, navnlig når den har dødsspiren i sig«; at denne forfatning havde det, viste landstingets forbehold.⁴ Resten af talen var hovedsageligt en kritik af forslagets enkeltheder, derunder også af forholdstalsvalgmåden, som Tscherning vel »med fornøjelse« anerkendte, men samtidigt erklærede for uanvendelig med heldigt udfald, før den gennem længere tid var blevet forberedt og indarbejdet, så at »de politiske menigheder« havde kunnet samle sig. Hvad enten tinget vilde stemme ja eller nej, burde dertil knyttes betingelser, dog ikke landstingets forbehold, »dette besynderlige spøgelse«.

Med denne appel til Scheele stemmer en dagbogsnotits af fru Andræ 20. september: »Tscherning og J. A. Hansen er aldeles ude af dem selv af skræk for, at det [forslaget] skal gå igennem, og benytter alle våben. Tscherning er endogså gået så vidt at skrive et meget underfundigt brev til Scheele for at høre,

¹ Of. 1855 sp. 669.

² Ss. sp. 683.

³ Ss. sp. 354—55.

⁴ Ss. sp. 358—59. — Under den videre omtale af landstingets forbehold kom Tscherning til at anvende et litterært billede, hvad der ellers er ret usædvanligt hos ham. Med hentydning til »Svend Dyrings hus« sagde han: »I denne beslutnings ene del står: her skal være en genganger til stede blandt os, der skal gå omkring ved nattetid og spørge om de forladte børn og komme dem til hjælp, og vi skal vide at udfinde midlerne til at finde stedmoderen«. Meningen med forbeholdet var nemlig, at »den forfatning, her er tale om, vil ikke kunne bestå, og så vender vi tilbage til vore ønskers mål, der ikke er monarkiet, men unionstaten«. Fra billedet med fru Helvig stammer altså hans udtryk »spøgelse« om forbeholdet.

om han ikke vil være til sinds at danne et andet ministerium; i det tilfælde turde han gøre regning på en stor majoritet i tinget.«¹

Scheeles svar lod vente på sig, og imens rettede Steen, H. Hage, Hall, Monrad og flere talere en række skarpe angreb på Tscherning. Steen bebrejdede ham således, at han, den ivrige forkæmper for den almindelige valgret, i årene 1849—52 havde »værnet om« krigsminister, general Hansen til trods for dennes udfordrende optræden over for folketinget.² H. Hage erklærede under henvisning til Tschernings stilling til juliforordningen, at skulde han have gennemført en fællesforfatning, var den ikke blevet konstitutionel. Tscherning havde ved sin hele politik »bundet vore hænder i mangfoldige henseender; det er ham, vi skylder det kaos, hvori vi nu er«.³ Disse angreb bevirkede, at Tschernings anden store tale, 21. september, væsentligt blev indskrænket til selvforsvar, hvorunder han gav en noget springende oversigt over hele sin politiske virksomhed. Han fastholdt med styrke: »Jeg har ikke — — forandret mit formål, men jeg har vel forandret midlerne til at opnå dette formål.«⁴ Men at han dog følte irritation under denne krydsild, viser følgende udbrud: »Jeg har i mange år levet under bladskrivernes udgydelse; lad dem nu kopiere dette og levere det ud til publikum uden at forvanske det, jeg skal ikke være bange; jeg vil i det hele råde enhver af de herrer til at rode fuldt op i min hele politiske færd og ikke tage en enkelt stump ud deraf; hvad der skrives i et eller andet blad, kan man ikke agte videre på; det skrives, fordi man skal have et stort blad fuldt, ligesom man lægger islætten i væven; det er et levebrød, det er deres industri, og der er jo noget hæderligt i at være en genstand, hvoraf andre kan leve; det er godt at kunne holde det ud, og jeg har ikke noget meget ømt skind.«⁵

Først dagen efter kom Scheele frem og holdt en tale, hvori han som indledning fortalte, hvorledes han uventet og uforberedt var blevet inddraget i politikken og optaget i ministeriet. Han nævnedes herunder sit besøg 4. december året forud hos Tscherning, »en mand, som jeg allerede i en årrække har anset og endnu anser for min oprigtige ven, en mand, til hvis karakter jeg endnu i dag har den største tiltro, uagtet han for øjeblikket måske er min største politiske modstander«.⁶ Han indrømmede, at han i 1848—49 skriftligt havde fremsat anskuelser, der i nogen grad støttede med Tschernings; men 1852 og

¹ Fru Andræ I s. 92. — Scheeles svar i folketinget 22. septbr. synes at vise, at Tschernings brev har anbefalet tokammer, delegationsvalg og i hvert fald mindre indflydelse for embedsmændene.

² Of. 1855 sp. 437.

³ Ss. sp. 454.

⁴ Ss. sp. 705.

⁵ Ss. sp. 710.

⁶ Ss. sp. 735.

1854 var kommet imellem og havde ændret forholdene; dertil måtte ministeriet tage hensyn. Ved at trække forfatningssagen i langdrag vilde man kun glæde rigets fjender.

Da Scheele havde sluttet sin tale, fik Tscherning ordet for en personlig bemærkning. Han takkede ministeren, sin »højagtede ven«, for hans åbne udtalelser; men ministrene havde både over for hertugdømmernes stænder og rigsdagen for meget »overholdt den wallensteinske regel, som gik ud på, at ordet er frit, gerningen stum, og lydigheden blind«; derfor havde de ikke vundet den indsigt, de ellers kunde have erholdt, om de forandringer, der kunde have ført til en overenskomst.¹

Til 2. behandling, som begyndte 26. september, var stillet tre ændringsforslag om betinget ja og et om betinget nej foruden forskellige underændringsforslag. Rotwitt erklærede straks, at hvis noget af disse forslag vedtoges, var sagen dermed til ende, da de alle efter hans opfattelse var ensbetydende med et nej. Bang gav ham medhold heri, men Tscherning hævdede, at hvis folketinget alligevel vedtog et af disse forslag, måtte sagen ifølge grundlovens § 57 sendes tilbage til landstinget. Rotwitt nægtede imidlertid at ville gøre dette og afskar yderligere diskussion herom. Under dette pres foretoges afstemningen; alle ændringsforslagene forkastedes; J. A. Hansens, der samlede flest stemmer, fik 40 (mod 57). Da nu regeringsforslaget med landstingets forbehold kom til afstemning, blev det foreslået at udstemme det første forbehold, Tschernings »dødsspire«; men forslaget herom faldt med 77 stemmer mod 19, deriblandt naturligvis Tschernings. 27. september vedtoges endelig regeringens forslag til grundlovsindskrænkningens ikrafttræden i landstingets affattelse med 54 stemmer mod 44. Ploug, en af dem, som under forhandlingerne havde opgivet modstanden, foreslog derefter i en adresse til kongen at nævne de ændringer i fællesforfatningen, som en stor del af jastemmerne ønskede, men ikke havde turdet fastholde over for ministeriets stejthed; adressen vedtoges 29. september med 54 stemmer mod 8; 23 stemte ikke, deriblandt Tscherning, og 14 var fraværende. 2. oktober underskrev kongen fællesforfatningen, og samme dag trådte indskrænkningen af junigrundloven i kraft.

¹ Of. 1855 sp. 747.

8. ANDRÆS TID (1855—58).

Et hovedafsnit i Tschernings liv var endt med nederlag. For ham selv spillede dog det personlige nederlag en langt mindre rolle end nederlaget for den politik, der alene syntes ham at love Danmark en heldig udgang af vanskelighederne. Allerede i foråret 1854 havde Goldschmidt skrevet om ham: »Han synes at være blevet forladt af sit parti eller i det mindste ikke længer at betragte sig som partifører; dog er han sikkert en af de hærførere, der ikke uhæderligt har mistet deres armé.«¹ Disse ord havde stadigt gyldighed, og det var vel især bevidstheden herom i forbindelse med Svinningekresens troskab, der lod ham fortsætte kampen med tilsyneladende usvækket kraft.

Rigsdagen trådte sammen 1. oktober og valgte Rotwitt til formand og Monrad og Broberg til næstformænd; de sidstnævntes stemmetal var henholdsvis 54 og 47, mens Tscherning og Grundtvig fik 37 og 33. Da imidlertid den overordentlige samling så nylig var endt, udsattes møderne til 1. decbr. Samlingen varede til 21. februar.

Ganske naturligt fulgte der en betydelig afslappelse efter den store amputation. Men i hvert fald venstres førere synes at have foresat sig at modarbejde denne slaphed. Allerede i det første møde anmeldtes to lovforslag af Tscherning, et om anlæg af en jysk jernbane og et andet om tilladelse til høkerhandel m. m. på landet; dertil føjede han yderligere en udførlig forespørgsel til justitsministeren om udskrivningsvæsenets ordning. Og i næste møde fulgte J. A. Hansen efter med hele fire lovforslag, deriblandt det gammelkendte om fæstes overgang til selveje. Da også andre medlemmer efterhånden indbragte en række lovforslag, og regeringen heller ikke lod det mangle på sådanne, blev tiden godt optaget. Flertallet af disse forslag var dog ret betydningsløse; de vigtigste foruden finansloven med tilhørende tillægslove var de to regeringsforslag om oprettelsen af en veterinær- og landbohøjskole i København og om ændringer i borger- og almueskolevæsenet. Navnlig det første gav Tscherning anledning

¹ Nord og syd IV s. LXIX.

til en række udtalelser, som uddybede de skoletanker, han ved tidligere lejligheder havde fremsat.

Ejendommelig var hans stærke modstand mod landbohøjskolen. Principielt bekæmpede han den ud fra sin uvilje mod »statsskoleindustri«; landbruget burde selv oprette den, hvilket vilde være en let sag for det store landbrug; så kunde staten endda give tilskud. Til 3. behandling foreslog han ud fra dette synspunkt sammen med to meningsfæller, at der privat skulde sikres 10,000 rd. årligt i 20 år, før staten skulde indlade sig på foretagendet; selv tilbød han at yde 50 rd.¹ Egentlig burde den fornødne teoretiske undervisning kunne gives ved de bestående undervisningsanstalter, universitetet og den polytekniske læreanstalt; men i så fald måtte man først nå derhen, »at det ikke bliver taget ilde op, at en mand med trøje og store sko kommer på studenterforelæsningerne«.² Hans modstand bundede dog især i den opfattelse, »at vi her uden at fremme landbovæsenet i dets helhed skaber en kunstig tilværelse for folk, der vil og må arbejde de mindre landbrug imod, og som må søge at virke for at skabe større landbrug, fordi deres fordomsfuldhed, som er udgået fra den dannelse, de får, og som hænger sammen dermed, vil kræve en større bedrift, og fordi de ikke kan resignere sig og give afkald på de overdrevne livsfornødenheder, hvorpå der må gives afkald, når man skal arbejde sig igennem i det mindre landbrug«.³

Grundtvig, der ellers stadig kunde være bidsk mod Tscherning, som da han erklærede, at det »hører til hans [Tschernings] tankegang at foretrække det tvungne for det frivillige i alle retninger«,⁴ gav ham i denne sag fuld tilslutning. 30. januar udtalte han: »Derhos er det, hvad enten man vil høre det eller ikke, sandt, hvad den ærede rigsdagsmand for Holbæk amts 2. valgkres sagde, at ved alle sådanne indretninger, hvorved man stræber at opklække en hel del ungdom til den indbildning, at de forstår sig på, hvad de aldrig har kendt, og forstår sig langt bedre derpå end de, der har øvet systemen, derved skaber man en klasse af folk, der på en eller anden måde forlanger et levebrød for deres dannelse, og som anser det for temmelig kedsommeligt at drive den syssel, de kalder sig lærde i, selv som et eksperiment, hvad dog allerede er en meget dårlig drift, så de forlanger ansættelse enten som lærere ved andre lignende skoler eller på anden måde, som den ærede rigsdagsmand sagde, som

¹ F. 1855/56 sp. 2469.

² Ss. sp. 327.

³ Ss. sp. 2502. Dybest set hang denne opfattelse sammen med Tschernings skelnen mellem landvæsenpolitik, der lagde vægten på landbrugets teknisk-økonomiske fremgang, og landbopolitik, der vilde gavne bondestanden socialt, jfr. N. t. 19/5—29/5 1869.

⁴ Ss. sp. 1543.

beslode kammeråder for at kunne indtage en stilling, hvori deres kår svarer til deres kundskaber og dannelse, og det er en stor ulykke.«¹

I det hele taget viste der sig under drøftelserne af denne vinters skoleforslag stor lighed mellem de to mænds skoletanker. 18. december kaldte Grundtvig tiden fra det 16. til det 20. år for »den egentlige tid til skolegang«;² dagen efter sagde Tscherning: »I den alder, hvori mennesket selv begærer undervisning, i det 16., 18. til 20. år, når det har følelsen af, at det trænger dertil, i den alder udretter det mere i sine fritimer, når det vil, end der udrettes for det i hele den barnlige alder. — — Ethvert skolevæsen, — — hvor man tvinges til at søge skolen, bevirker, at middelmådigheden kommer til at herske, og at ingen oplysning udbredes.«³ Og følgende udtalelser af Tscherning kunde næsten stamme fra Grundtvigs højskoleskrifter: »Det, — — som jeg bestandig skal arbejde for, det er at skaffe den mand, som vokser op i arbejde og slid, anledning til, om han siden dertil finder lejlighed, lyst, evne og drift, at udvikle sine kundskaber, adgang til, at han med lethed kan gøre dem gældende, og at ikke hans lange erfaringsliv, som ligger bagved, skal regnes for intet lige over for skolekundskaber.«⁴ Vi forlanger »undervisningsanstalter, tilgængelige for den hele befolkning, således at en med forstand og almindelige skoleindsigter udrustet ung mand på enhver tid af hans livsbane kan møde ved denne undervisning og tilegne sig deraf så meget, som han på enhver tid er i stand til — — ved et ophold i kortere eller længere tid, — — og at han kan indrette sig efter at følge visse enkelte forelæsninger og øvelser og ikke alle.«⁵ Det var dog ikke fra Grundtvigs skrifter, Tscherning havde disse tanker, men, som han selv nævner,⁶ fra besøg ved College de France i Paris og lignende udenlandske skoler. De var altså frugt af hans egen erfaring og tænkning.

Fra Tschernings rigsdagsgerning i denne vinter skal endnu nævnes nogle enkeltheder. 7. december indvalgte han i finansudvalget med 71 stemmer, næsthøjeste stemmetal; A. Hage fik 74. Her kæmpede han som sædvanligt for sparsommelighed og søgte at begrænse kongerigets tilskud til monarkiets fællesudgifter og at gennemføre, at pengene først skulde udbetales efterhånden, som der blev brug for dem. Under forhandlingerne om den jyske jernbane fremsatte han dristige tanker om en tunnel under Storebælt og en bro over

¹ F. 1855/56 sp. 2036. — Ved den endelige afstemning om landbohøjskolen 7. februar stemte 44 for og 36 imod; 2 stemte ikke, og 18 var fraværende. Blandt de 44 var 10 godsejere og proprietærer og 6 gårdmænd, blandt de 36 kun 1 proprietær, men 19 gårdmænd. 1 gårdmand stemte ikke, og 3 var fraværende.

² Ss. sp. 500.

³ Ss. sp. 521.

⁴ Ss. sp. 2046.

⁵ Ss. sp. 2516.

⁶ Ss. sp. 2046.

Lillebælt.¹ Høkerlovsforslaget, der for øvrigt gennemførtes, om end i stærkt ændret skikkelse, var egentlig ment som en opfordring til regeringen om i henhold til grundlovens § 88 at fremkomme med forslag om næringsfrihed. Under 1. behandling kom Tscherning til at omtale duelighedsprøver for håndværkere, sådan som de var blevet foreslået i den komitébetænkning, han i januar 1848 havde angrebet i Fædrelandet. Han så i dem »lavenes og korporationernes ufornuft«, der gav »den tilberedte og garvede middelmådighed et fortrin for de naturlige gaver og den i livets fylde udviklede dygtighed«.²

Som principiel modstander af statsdrift frarådede han, at staten anskaffede en dampmuddermaskine; sligt skulde man overlade til private. Han ytrede i den sammenhæng noget kynisk: »Begynder folk først at tro, at man her i Danmark kan mudre sig rig, så kommer der nok, som vil mudre; så mudrer de billigt for os og mudrer sig selv fattige, men det kommer ikke os ved«.³

Under en forhandling om sikkerhedsforanstaltninger mod hundegalskab i København klagede Tscherning over de mange hunde i hovedstaden og over, at »folk ikke kan bringe deres hundegalskab som offer for en virkelig velforstået menneskekærlighed«; han sammenlignede denne »hundesyge« med den hensynsløshed, der udvistes ved »tobaksrøgning, når man kører i offentlige vehikler«.⁴

Da justitsministeren under forespørgslen om udskrivningsvæsenet nævnte, at man havde påtænkt at omdanne studenterkorpset, »kongen livkorps«, til en skole for reserveofficerer, advarede Tscherning mod en »universitarisk plante-skole for krigsreserveofficerer«, hvor de skal lade være at gøre tjeneste med soldaten i hæren, lade være at leve sammen med ham og vinde det, som egentlig er det rigtige gode for en militær, nemlig at han først har følt byrderne og så siden kommanderer.⁵

Forslaget om »fri kirkelig fattigunderstøttelse«, der førte til oprettelsen af de »frie fattiggasser«, som blev »hjælpekassernes« forløbere, var Tscherning betænkelig ved, fordi den vilde gøre almindelig fattighjælp endnu mere nedværdigende. »Vi bør komme til at ordne vort fattigvæsen således, at det ikke er nogen skam for en mand, der ikke selv kan ernære sig og sin familie på en tålelig måde, at modtage hjælp gennem det offentlige institut, som vi kalder fattigvæsen. — — Enhver, som bevæger sig mellem befolkningen, må godt vide, at når han er et skikkeligt menneske, må han give en del af sin ejendom

¹ F. 1855/56 sp. 201 og 228.

² Ss. sp. 352 og 356.

³ Ss. sp. 992.

⁴ Ss. sp. 1117.

⁵ Ss. sp. 1434.

til andre mennesker. Dette er den egentlige godgørelse, men dertil behøves ikke store kompagniskaber, og der behøves heller ingen påskønnelse deraf.«¹

Et indblik i Tschernings grundighed som medlem af finansudvalget får man ved at erfare, at han i sin tid undersøgte papirforbruget i ministerierne og fandt, at det var for stort, hvorfor det krævedes nedbragt; men nu var det atter begyndt at stige.² Endelig skal nævnes, at ved præsidiets fornyelse 1. februar valgtes Tscherning til næstformand med 43 stemmer i stedet for Broberg, der fik 40.

Hviletiden blev ikke lang for de rigsdagsmænd, der som Tscherning også var medlemmer af rigsrådet. Allerede 1. marts trådte dette sammen til sin første session, der varede til 2. juni.³

Af rigsrådets 80 medlemmer var godt 40 højere embedsmænd, godt 15 godsejere, lige så mange byfolk og kun 4 bønder. København dominerede det øvrige land, for så vidt som o. 30 rigsråder var hjemmehørende der. Af 47 kongerigske medlemmer tilhørte 7 venstre, mens resten delte sig ligeligt mellem centrum og højre. Af hertugdømmernes 33 medlemmer var 26 tysktalende, og heraf igen halvdelen slesvigholstenere. Til præsident var Madvig udnævnt; han fyldte i det hele og store denne vanskelige plads; navnlig viste han både takt og fasthed over for de tyske medlemmer og kom som regel godt til rette med dem; derimod forligtes han mindre godt med Monrad og navnlig med Tscherning; mellem dem var forholdet dårligt som under rigsdagssamlingen 1852/53; de to mænd forstod ikke hinanden.

Rigsrådet mødtes under stor spænding; oktoberforfatningen skulde jo nu stå sin prøve. Begyndelsen varslede ilde; allerede i åbningsmødet nægtede først C. Scheel-Plessen og derefter to andre holstenere at indtræde i udvalget til valgbrevens prøvelse; de betvivlede nemlig gyldigheden af deres eget valg, eftersom de var valgt af medlemmer af den holstenske stænderforsamling, ikke af denne som helhed. Dette stemmede jo med en af Tschernings indvendinger mod oktoberforfatningen, og efter fru Andræs meddelelse⁴ gav han da også under ordskiftet disse mænd medhold. Rigsrådstidenden melder intet herom. Gentagne gange under samlingen kom Tscherning som her på linje med den tyske opposition, fordi den angreb de samme bestemmelser i forfatningen, som han tidligere havde påanket, og dertil var han helt igennem den af de kongerigske medlemmer, som viste størst forståelse af tyskernes synsmåder uden dog nogen sinde at fornægte sit danske sindelag.

¹ F. 1855/56 sp. 1534.

² Ss. sp. 2230.

³ Kort forud, 18. februar, havde Hall afløst Råsløff som minister for Slesvig, og Simony havde overtaget indenrigsministeriet i stedet for Bang. 4. juni blev J. J. Unsgård indenrigsminister, og 8. juni F. H. Wolfhagen minister for Slesvig.

⁴ Fru Andræ II s. 4.

Under hele samlingen søgte Tscherning ihærdigt at udjævne de nationale og provinsielle modsætninger. Hans syn på »oprørerne« var mere forstående end de fleste andre danskes; ved en tidligere lejlighed havde han i så henseende udtalt sin tilslutning til Scheeles opfattelse, at »under oprøret — — var der få bedragerere og mange bedragne«. ¹ Han støttede således et tysk forslag om at lade Rigsrådstidenden udgå i begge sprog, hvad dog forkastedes; i stedet udkom den med blandet sprog, sådan som talerne holdtes. Og efter et voldsomt sammenstød mellem to af forsamlingens iltreste medlemmer, Reventlow-Jersbeck og Lehmann, advarede Tscherning sidstnævnte imod at betale skarpe ord med samme mønt: »Vi må lade smerten frihed til at give sig luft og på denne måde finde sit afløb.« ² Gang på gang hævdede han landsdelenes indbyrdes selvstændighed: »Et fast sammenhold fremkommer kun derved, at vi lader hver [landsdel] være selvstændig for sig i så meget som muligt«, ³ og over for kongerigets overvægt i rigsrådet anbefalede han »at lære den art mådehold hos magten, som giver sejren til sidst. — — Det er igennem landsdelenes gensidige velvilje imod hverandre, at den mulige ensartethed kommer frem«. ⁴

Det var særlig domænestriden, der lagde ham sådanne ord i munden. I januarkundgørelsen 1852 og hertugdømmernes særlige forfatninger 1853—54 var domæneforvaltningen (men ikke indtægterne) henregnet til de særlige anliggender; men oktoberforfatningen havde ændret dette, og da nu regeringen foreslog at sælge forskellige domæner i hertugdømmerne, rejstes der en voldsom protest fra slesvigholstensk side, en protest, som senere til Danmarks store skade gav genlyd i hele Tyskland. Tscherning indså, hvor farligt dette spørgsmål var, og desuden stred ordningen mod hans samstatstanker; allerede i rigsrådsmødet 1854 havde han udtalt, at domæneforvaltningen burde være et særligt anliggende. ⁵ Striden nåede sit højdepunkt på samlingens sidste dag, mandag d. 2. juni. Salget af en lauenborgsk domæne skulde vedtages ved 3. behandling, men foruden præsidenten var kun 42 medlemmer til stede. Tscherning og de to højremænd David og Mourier, der vel ikke delte Tschernings principielle opfattelse af spørgsmålet, men dog var imod dette salg, benyttede sig da af en bestemmelse i forretningsordenen om, at de, der ikke stemte, regnedes for fraværende; ⁶ derved sank de »tilstedeværendes« tal under halvdelen, så at forsamlingen ikke var beslutningsdygtig, og sagen bortfaldt. Da H. Hage udtalte, at mindretallet her brugte sin magt på en hidtil ukendt måde, henviste Tscherning

¹ Of. 1855 sp. 371.

² R. 1856 sp. 1409.

³ Ss. sp. 2423.

⁴ Ss. sp. 3255.

⁵ Ss. sp. 1358.

⁶ Denne bestemmelse havde Tscherning for øvrigt frarådet under forhandlingerne om forretningsordenen.

ning ham til arvefølgesagens forløb i foråret 1853, hvor Hage selv havde tilhørt et mindretal, der hindrede flertallet i at få sin vilje.

Samlingens hovedbegivenhed var Scheel-Plessens og ti andre slesvigholsteneres andragende til kongen. Det anmeldtes allerede 18. marts, var altså blevet planlagt forud for eller dog straks efter rigsrådets åbning. Det behandlede i otte lange møder i april, der blev så bevægede, at Monrad et par uger senere sammenlignede dem med et voldsomt uvejr.

Andragendet gik ud på, at kongen i henhold til løfter derom i januarkundgørelsen 1852 og den forudgående noteveksling med Prøjsen og Østrig skulde forelægge oktoberforfatningen med tilhørende valglov for hertugdømmernes stænderforsamlinger til betænkning og derefter med størst mulig hensynstagen til disse betænkninger forelægge næste rigsråd forslag til ændring af disse love. Det tilsigtede altså på ny at rejse hele det vanskelige forfatningsspørgsmål, tilmed på baggrund af påstanden om et brudt løfte til hertugdømmerne. Skønt forslaget derfor måtte vække bekymring på dansk side og da særlig hos regeringen og dens venner, besluttede rigsrådet dog efter korte udtalelser af Bang, Mourier, Lehmann og nogle slesvigholstenerne med 64 stemmer mod 1 at lade det nyde fremme. Venstregruppen udtalte sig ikke direkte herom.

I sin kloge og beherskede forelæggelsestale erklærede Scheel-Plessen, at andragendet tilsigtede i hele monarkiets interesse at skaffe fællesforfatningen et retfærdigt grundlag. Han gennemgik forfatningssagens forløb og udtalte derunder som sin sikre tro, at hvis efter juliforordningens udstedelse den videre udvikling var forblevet i ministeriet Ørsteds hænder, »ville vi ikke have set os nødsaget til det andragende, som vi her har stillet«.¹ Ganske vist stemmede heller ikke juliforordningens tilblivelsesmåde med januarkundgørelsens løfter; men alle landsdele var dog ved den lejlighed blevet behandlet ens, idet kongen havde givet forordningen uden forhandling til nogen side, og desuden var den mere tilfredsstillende end oktoberforfatningen, fordi den gav hver landsdel ret til at bestemme, hvorledes den vilde vælge sine repræsentanter til fællesforsamlingen, og hvor længe disse valg skulde gælde. Oktoberforfatningen derimod var indirekte blevet forelagt rigsdagen til godkendelse, mens man havde nægtet hertugdømmernes stænderforsamlinger enhver lejlighed til at udtale sig derom.

Kravet rejstes altså fra slesvigholstenernes side som et retskrav, og forhandlingerne førtes som helhed ud herfra under voksende lidenskab på begge sider. Tscherning søgte fra første begyndelse at bringe sagen ind i et andet og mere heldigt spor. Han erklærede, at ingen var tilfreds med oktoberforfatningen, men retsligt kunde man ikke kræve den ændret; drøftelserne vilde dog altid ende med det: »Kongen har givet, kongen har taget, leve kongen!«² Men der var

¹ R. 1856 sp. 1142.

² Ss. sp. 1323.

en »billighedsadkomst« til at søge forfatningens og valglovens mange fejl rettet på grundlag af de forskellige landsdeles ønsker. Noget sådant vilde juliforordningen have givet anledning til gennem landsdelenes valglovsdrøftelser. Desværre havde Scheel-Plessen ikke nævnt, hvilke fejl han ønskede rettet; havde han gjort det, vilde han måske have fået tilslutning på mange punkter fra mange sider. For sit eget vedkommende udpegede Tscherning som fejl den høje valgretscensus, finansordningen og etkammersystemet, der ikke gav de mindre landsdele tilstrækkeligt værn. Den største fejl i hele udviklingsrækken var dog, at rigsrådet 1855 ikke fik lov at stille ændringsforslag, men kun måtte sige ja eller nej. Han sluttede med at sige, »at dersom vi har haft ret i vore påstande, så skal de nok engang komme til at få gyldighed, og har vi haft uret deri, så er det godt, at de ikke får gyldighed«. ¹

Til 2. behandling stillede Tscherning to ændringsforslag til de elleves andragende, dels at forfatning og valglov forelagdes næste rigsråd til revision, dels at valgloven overgaves de fire landsdelsforsamlinger til betænkning, og at der på grundlag af disse betænkninger udarbejdedes en ny valglov, som forelagdes næste rigsråd. Det første forslag afviste Madvig imidlertid ganske. Ved forelæggelsen af det andet hævdede Tscherning, at når man overhovedet havde ladet de elleves andragende komme til forhandling, var det dårskab at lade det falde uden noget resultat. Ved oktoberforfatningens »dåb« blev der sagt, at den vilde føre til den deling af riget i et Slesvig-Danmark og et Holsten-Lauenborg, som mange ønskede. Dette kunde kun undgås ved at rette på forfatningen. Man burde med hensyn til valgloven, der jo tilmed betegnede sig selv som »midlertidig«, vende tilbage til situationen efter juliforordningens fremkomst. »Jo mere man udvikler en forsamling, som ikke repræsenterer befolkningen, i konstitutionel retning, det vil sige udstyrer den med besluttende myndighed, desto farligere bliver det for det hele statslegeme. — — Enhver forsamling, som ikke er en virkelig repræsentation, som ikke i det mindste har en overordentlig stor fraktion af folket ...«.

Her brast Madvigs tålmodighed. Han afbrød Tscherning og benægtede hans ret til at sige, at forsamlingen ikke var en virkelig repræsentation. Der veksledes nogle ret skarpe bemærkninger, hvorefter Tscherning sluttede sin tale således: »Jeg skal da tværtimod erklære, at denne forsamling er efter min fuldstændige overbevisning en virkelig repræsentation af et meget snævert og indskrænket antal vælgere, hvoraf den næsten overvejende del betales af staten for at være vælgere.« ² Hertil sagde Madvig intet.

I et senere indlæg udtalte Tscherning, at i en tre- eller firedelt stat skabte man ikke med et pennestrøg et politisk folk. Valgloven vidnede om, at man

¹ R. 1856 sp. 1332.

² Ss. sp. 1707—08.

havde søgt et ensartet folk i monarkiet og kun fundet det »betalte«; men det var det firedelte folk, der skulde bringes til at virke i fællesskab. Man havde indvendt mod hans forslag, at det vilde føre til tre eller fire forskellige valglove og således skabe forvirring; det kom imidlertid ikke an på ensartethed i formen, men på, at »landsdelen bliver repræsenteret efter sin indre overbevisning og efter sin særlige beskaffenhed«. Målet var »en fællesforfatning, sammensat af landsdelene i en nogenlunde føderativ form«.¹

Disse ord besvaredes af Scheel-Plessen, da han i sin sidste tale blandt det gode og smukke i de forskellige indlæg fremhævede den stræben at »ville erkende og anerkende det særlige i det almene, at just mangfoldigheden er noget godt, som kan føre helheden til et skønt mål. Et forslag, som netop også vidner om denne stræben, tør jeg ikke nærmere belyse; det står i dette øjeblik det forslag, som vi har indbragt, for fjernt til, at det kan være mig personlig forundt nu at gå nærmere ind derpå«.² Da afstemningen kort efter skulde begynde, bad han imidlertid på tolv medlemmers vegne om, at der måtte blive stemt over hovedforslaget før ændringsforslaget, hvilket Madvig dog erklærede for ugørligt. De tolv havde altså tænkt sig muligheden af at stemme for Tschernings forslag, hvis deres eget blev forkastet. Nu fik det kun 6 stemmer mod 46;³ men da hovedforslaget umiddelbart derefter forkastedes med 49 mod 14, har de tolv altså ikke stemt imod ændringsforslaget, mens Tscherning stemte imod hovedforslaget, hvad han fra første færd havde bebudet at ville.⁴

Monrad var utilfreds med udfaldet, og få dage efter foreslog han at andrage kongen om en revision af forfatning og valglov. Skønt dette forslag kun formelt var forskelligt fra Tschernings første, lod Madvig det komme til forhandling 7. maj. Monrad ønskede straks nedsat et stort udvalg, som under private former skulde undersøge, om den fornødne enighed mellem alle parter kunde tilvejebringes. Skønt præsident tog Madvig ordet og frarådede indtrængende udvalgsnedsættelsen, som efter en kort forhandling forkastedes med 37 stemmer mod 26. Monrad tog da forslaget tilbage, idet han ironisk udtalte sin glæde over, at et flertal af forsamlingen var tilfreds med forfatningen.

I virkeligheden var centrum meget utilfreds med forfatningen. Da man gennem forretningsordenen søgte at bøde på skavankerne, og Andræ til forsvar for sit værk havde henvist til udtalelser af »abbé Sieyes«, sagde Tscherning, at man kunde ikke vaske en neger hvid, hvor meget man end »abbésieyeseredek«.⁵ Og senere under samme forhandling udtalte han, at »man skulde enten ikke

¹ R. 1856 sp. 1869—72.

² Ss. sp. 1878.

³ Blandt de 6 var ikke J. A. Hansen (se sp. 1782), men vistnok holsteneren, amtmand Cossel (sp. 1770).

⁴ Ss. sp. 1324.

⁵ Ss. sp. 936.

havde taget linerne for sin konstitutionelle førstefødselsret, eller man skulde nu blive roligt siddende og spise dem af fadet eller i det mindste lade, som man spiste dem med rolighed. Man skal ikke glemme, at »Saul bag øret skrev den tort, lod ej hævn formode, spille så med excellenser kort og fik brav til gode«.¹

Sådanne spydigheder skulde ikke bedre forholdet mellem ham og Andræ. Fru Andræ fortæller,² at hendes mand fik hindret, at Tscherning 7. marts indvalgte i finansudvalget. Men da der ingen militære sagkyndige fandtes blandt dets 9 medlemmer, måtte det 15. marts suppleres med 3 sådanne for marine-ministeriets og 18. marts atter med 3 for krigsministeriets vedkommende. Blandt de sidste var Tscherning, der dog kun opnåede så mange stemmer, som udkrævedes til gyldigt valg. Desuagtet gjorde han sig ret stærkt gældende under forhandlingerne om de forskellige tillægslove til det »foreløbige« normalbudget på godt 28 mill. rd., som var udstedt 28. februar, dagen før rigsrådet åbnedes. Rådet fandt, at Andræ stillede vel store pengekrav, og navnlig Tscherning talte for større sparsommelighed. Han advarede bestemt regeringen mod at forlange »flere penge, end vi kan betale; ti er der noget, som vil blive en undergravelse selv af denne forfatning, så er det det, at den bliver overdreven dyr.«³ Han ønskede landsdelenes indskud i fælleskassen forrentet og modsatte sig af principielle grunde en bevilling til »uforudsete udgifter«, selv efter at den med Andræs samtykke var nedsat fra 400,000 rd. til 150,000. I disse to punkter fik han dog ikke sin vilje, men derimod gik Andræ med til kvartalsvis indbetaling i fælleskassen af landsdelenes ydelser.

Kravet om sparsommelighed, der stærkt støttedes af et almindeligt ønske om at undgå nye skatter, rettedes særligt mod de militære budgetter, der nedsattes med henved 1 mill. rd.; dette medførte for øvrigt, at Lüttichau 25. maj fratrådte som krigsminister og afløstes af C. C. Lundby. Forhandlingen om 110,000 rd. til udbygning af Københavns søforsvar gav Tscherning anledning til at fremsætte nogle udtalelser om Københavns befæstning i det hele taget. Det rigtigste var at gøre hovedstaden så vidt muligt til en åben by og havn fremfor at udtømme det lille lands kræfter på at befæste en stad og havn, som var vokset langt ud over landets militære evner. I hvert fald krævede spørgsmålet grundig overvejelse og kunde egentlig ikke forhandles for åbne døre.⁴ Ingen ting er farligere for en lille magt end at være i besiddelse af europæisk-strategiske punkter, hvad et befæstet København vilde være.⁵ Nogle patetiske ord af Kauffmann om at sætte statens selvstændighed og ære på spil

¹ R. 1856 sp. 990. Verset er taget fra P. A. Heibergs *Laterna magicavise*; i stedet for »excellenser« har originalen »bispen«.

² Fru Andræ II s. 10.

³ R. 1856 sp. 938.

⁴ Ss. sp. 2799—2801.

⁵ Ss. sp. 2814.

ved at nægte bevillingen fremkaldte følgende svar fra Tscherning: »Når ærede medlemmer synes at hentyde til mig, som om jeg ikke tog mig landets ære og vel til hjerte, så vil jeg ønske, at enhver i sit liv må gøre det så godt, som jeg har gjort det.«¹

18/9 1856 bragte Holbæk amt avis et omfangsrigt »Følgeblad fra folketingsmanden for Holbæk amts 2. valgkres til hans vælgere«. Heri redegjorde Tscherning for oktoberforfatningens forhistorie, begivenhederne i rigsdagen 1855/56 og rigsrådet 1856 samt sluttede med at nævne de vigtigste sager, der antageligt vilde komme til behandling i den forestående rigsdag. Særlig interesse har omtalen af de elleves andragende og domænesagen. Han fandt, at når man tog alle forhold i betragtning, var de elleves misfornøjelse med oktoberforfatningens tilblivelsesmåde »naturlig og beføjet«; de kunde have ventet »en nogenlunde velvillig modtagelse hos alle de frihedsmænd i samstaten, som virkelig antager, at friheden beskyttes bedst gennem landsdelsfriheden, ligesom også hos dem, der kun havde modtaget fællesforfatningen som et uheldigt provisorium, der trængte til væsentlige forbedringer. — — Anledningen var givet til i samstemning med mænd fra samtlige landsdele at gentage bønnen til kongen om at lade forfatning og valglov underkaste et gennemsyn.« De skulde imidlertid have nøjedes med at bede kongen forelægge rigsrådet forfatningen og landsdelsforsamlingerne valgloven; den vej skulde rigsrådet eller dog den del deraf, som ønskede en forfatningsrevision, have drejet andragendet; så havde man vist sin gode vilje til at håndhæve landsdelsforfatningerne, herunder »Slesvigs fuldstændige forfatningsmæssige sondring fra Holsten«. I stedet gav man sig til at strides om forfatningens lovlighed; for at fastholde kampen på det punkt nægtede formanden det ene af Tschernings forslag fremme. Denne adfærd måtte svække håbet om at få flertal for en forfatningsrevision, måtte »efter den højeste grad af sandsynlighed berøve et senere forslag herom deres stemmer, hvis forslag var blevet mistydet (således måtte de i det mindste let komme til, eller dog kunde give sig udseende af, at opfatte sagen), ligesom og deres stemmer, der virkelig havde lagt vægt på denne egenkab hos de elleves forslag, men dog havde forkastet det af forskelligartede grunde. — — Da Monrad få dage efter stillede forslag til andragende til kongen om en revision af forfatningsloven og den foreløbige valglov (meget lig det, som jeg ved et ændringsforslag havde søgt at fremkalde), mødtes det også med misnøje hos mange og fik kun få stemmer for sig.«

Endnu mere uvillig til »at værne samstaten ved at håndhæve de enkelte landsdele i deres forfatningsmæssige frihed« viste rigsrådet sig i domænesagen. I stedet for mod hertugdømmernes repræsentationers ønske at flytte domænerne fra de særlige til de fælles anliggender burde man have ladet rigsdagen

¹ R. 1856 sp. 2807.

overtage kongerigets domæner som et særligt anliggende og således tilvejebragt ensartethed og fuldført forfatningsværket. Her gjordes et stærkt, om end formelt ikke ulovligt indgreb i hertugdømmernes, særlig Holstens, landsdelsforfatning, hvor man skulde have udvist »en varsom fremfærd mod minoriteterne«.

Det umiddelbare demokrati måtte forstå, at hvis landsdelsforfatningerne svækkedes, derunder rigsdagen, for at udvide fællesforfatningens område, så tabte det derved.

Om de lauenborgske domæner vilde han ikke tale, da striden derom havde fremkaldt »fremmed indblanding, hvad det i øvrigt vistnok havde været bedre at have undgået«.

De for Danmark uheldige følger af striden med de elleve havde nemlig allerede meldt sig. Så tidligt som 1. juni, dagen før rigsrådets opløsning, indløb en prøjsisk klage over, at hertugdømmernes — Holstens og Lauenborgs — forfatningsmæssige ret var krænket, og at domænevæsenet var henlagt blandt fællesanliggenderne; 23. juni fulgte en østrigsk skrivelse af samme indhold, og dermed var noteudvekslingen, som var ophørt efter januar kundgørelsens fremkomst, igen i fuld gang. Nyt ved lagdes til bålet, da Scheele 15. juni afskedigede Scheel-Plessen som overpræsident i Altona, et skridt, der gjorde Holstens minister endnu mere forhadet i slesvigholstenske krese. Dertil svækkedes ministeriet af indre kampe; navnlig kunde Andræ og Scheele ikke forliges. 18. oktober udtrådte Bang, og Andræ blev konsejlspræsident, en tittel, der efter oktoberforfatningens gennemførelse havde afløst den tidligere benævnelse premierminister; samtidigt optoges Krieger i ministeriet som indenrigsminister, mens Unsgård blev fællesindenrigsminister.¹ Striden fortsattes imid-

¹ Fællesindenrigsministeriet bestod 16/10 1855—26/7 1858 og omfattede bl. a. rigsrådsanliggender, domæne-, post- og toldvæsen. — Fru Andræ 20/4—2/5 1857 fortæller, at Blixen-Finecke, hertug Carl af Glücksborg og Monrad tilrådte at gøre Scheel-Plessen til holstensk minister, og at denne var villig, hvis fællesforfatningen fik et »herrehus« med lige mange repræsentanter for Holsten og kongeriget, så at tyskerne ikke skulde være født mindretal — altså noget lignende, som Tscherning 24/7 1855 havde foreslået. Også med Reventlow-Farve blev der forhandlet, og han havde opstillet et helt program (se Fru Andræ II s. 261), som Hall vilde gå ind på, mens Andræ var derimod. — Blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet findes et brev af 19/4 1857 fra Winther til den bortrejste Tscherning (se i det følgende). Heri hedder det: »I går efter mødet havde Monrad og Scheel-Plessen en times samtale ene i rigsrådssalen — —. Jeg havde forleden en lang samtale med Reventlow-Farve, hvori vi blev enige om, at kun en forenet kamp af større og mindre besiddere mod bureaukratiet kunde føre til målet; men han mente, at de elleve måtte være yderst varsomme, til konflikten med Tyskland var forbi, da man ellers vilde beskyldte dem for at gøre alle vanskelighederne. Holstenerne ønskede intet bedre end at være sammen med Danmark, når blot der kunde vindes et andet grundlag for fællesforfatningen; men på det nuværende kunde intet godt bygges.« Også Krieger I s. 217—24 omtaler indgående forhandlingerne med Scheel-Plessen og Reventlow-Farve.

lertid, og 13. april 1857 udtrådte Scheele;¹ men først månedsdagen derefter udnævntes det nye ministerium, hvori Hall blev konsejlspræsident, mens marineminister Michelsen overtog udenrigsministeriet, og Unsgård tillige blev midlertidig minister for Holsten og Lauenborg.

Rigsdagen var trådt sammen 4. oktober og havde konstitueret sig. I folketinget genvalgte Rotwitt til formand og Monrad til den ene næstformand; den anden blev Schovelin med 38 stemmer af 75, mens Tscherning kun fik 34. Men som i den foregående — og følgende — samling besejrede Tscherning hen på vinteren sin medbejler, idet han 2. februar valgtes med 38 stemmer mod Schovelins 33. Forklaringen er vel, at landborepræsentanterne ikke indfandt sig tidligt nok ved samlingens begyndelse eller efter juleferien. På grund af ministerkrisen udsattes møderne til 1. december. Samlingen sluttede 23. februar.

Fru Andræ skriver: »Rigsdagen er nu begyndt, og Tscherning, Monrad og J. A. Hansen har straks begyndt deres gamle uvæsen med at forelægge love, den ene efter den anden. Andræ siger altid, at de to mænd, som har gjort den konstitutionelle udvikling i Danmark den største skade, er Monrad og Tscherning. For Tscherning har de fleste folk fået øjnene op, men Monrad har endnu sin faste stok, som han bedårer.«²

De tre nævnte folketingsmænd anmeldte ganske rigtigt allerede i tingets tredje møde hele fem lovforslag, Tscherning et om selvejendoms indførelse på Odense gråbrødreklusters gods, Monrad et om ministeransvarlighed med hensyn til overskridelser på finansloven, og J. A. Hansen tre, hvoriblandt fæstlovsforslaget. Til disse Tschernings og J. A. Hansens forslag kom senere endnu et par om fæsteforhold, så at en betydelig del af samlingen gik med drøftelse af dette for regeringen ubehagelige emne.

Tscherning fremdrog under 1. behandling af sit forslag på ny — og denne gang med særligt eftertryk — forordningen af 13/5 1769 om »selvejerbønder i Danmark og de dem allernådigst forundte fordele«.³ Han oplæste en række brudstykker af forordningen og udbrød: »Jeg for min part skal læse det op, så ofte formanden tillader det, og jeg vilde ønske, jeg kunde få anledning dertil, hver gang vi begynder en samling, og det om ikke for andet, så for så

¹ Fru Andræ II s. 160 (12/4 1857) læses: »Tscherning er en af Scheeles få venner; Schele har været hos ham i disse dage.«

² Fru Andræ II s. 137.

³ F. 1856/57 sp. 493. — Monrad skosede (ss. sp. 522) Tscherning, fordi han så ofte havde fremdraget denne forordning. — I N. t. 12/5 1869 kaldes i en navnløs, men utvivlsomt af Tscherning skrevet mindeartikel forordningen »denne bondegrundlov«, der frigjorde bønderne og bondejorden i forening, mens »den velmente, men slet anlagte forordning af 20. juni 1788« frigjorde bønderne, uden at bondejorden fulgte med.

længe at trætte det ærede ministeriums øren med, at det ikke gjorde sin pligt, at det dog til slutningen kom til erkendelse deraf.«¹

Ved en senere drøftelse af fæstesagen nævnede Monrad, at Tscherning foretrak arvefæste for selveje. Tscherning svarede: »Jeg betragter enhver afhændelse af ejendomme til arvefæste til den menige folkeklasse for at være fordelagtig. Jo mindre kapital der behøves til at erhverve adkomst til at bruge sine kræfter for at finde sit livs underhold ved sine hænders arbejde, og jo mere behæftet en ejendom er, således at den pågældende ikke kan fortrædiges ved, at behæftelsen opsiges ham, desto mindre bevægelig købesum behøves der, — — og jeg vilde ønske, at vi kunde bringe det derhen til, at enhver mand her i landet, der havde 10 eller 100 rd. i sin lomme, kunde erhverve til eje sådanne ejendomme, som ingen andre end dem, der selv lægger hænderne til, kunde være tjent med at være i besiddelse af. Kunde vi indrette udstykningen og behæftelsen på en sådan måde, — — så havde vi efter min overtydning nået det højeste mål, som noget samfund kunde nå.«²

En bevilling på finansloven på 87,500 rd. af kommunitetets midler til en ny bygning for universitetsbiblioteket foreslog Tscherning at nægte. »Ved at votere sådanne bevillinger hævder og vedligeholder vi de falske synspunkter, som vi har fra fortiden, og vi forstår ikke at forberede den tid, der skal komme, hvori Europa skal kunne forsøge, om det kan bestå ved siden af det opadstræbende Amerika. Vi skal her i Europa finde midler til under lighedens anerkendelse at nære den stadigt voksende befolkning, men vi føder den hverken med teaterspil eller med bogsamlinger.«³ Rundt i landet kneb det kommunerne at skaffe almuen en tarvelig undervisning; derfor skulde man nægte så store summer til sådanne formål. Var det ikke bedre at forene universitetsbiblioteket med det kgl. bibliotek og fordele de overflødige bøger til større provinsbyer?

Grundtvig gik ganske vist imod Tscherning i den foreliggende sag, men erklærede samtidigt, at »så lidet jeg end i det hele taget kan følge eller følges med den ærede rigsdagsmand for Holbæk amts 2. valgkres, så har jeg dog både i henseende til teatrets og universitetets og i det hele både i henseende til videnskabens og kunstens forhold til staten og til statens pengekasse omtrent den samme betragtningsmåde.«⁴ Da Tscherning atter fik ordet, indflettede han i talen en ejendommelig kvittering for Grundtvigs anerkendende ord. Han fandt, at kommunitetets midler burde anvendes mere efter givernes ønske end

¹ F. 1856/57 sp. 504.

² Ss. sp. 2885.

³ Ss. sp. 1377.

⁴ Ss. sp. 1391. — Høgsbro fortæller s. 28 med Grundtvig som kilde, at da Tscherning engang ved et gilde på Skydebanen vilde drikke et glas med Grundtvig, som sad lige overfor, sagde denne: »Ja, vi mødes ofte, men vi følges sjældent ad.«

ved at sættes i en biblioteksbygning, og nævnede derefter forskellige sådanne anvendelser. »Dersom vi f. eks. vilde understøtte bondehøjskolerne — dette »højskole« og »bonde« sidder mig i halsen, men siden det engang er kommet frem, skal jeg nævne det — dersom vi gav til disse i sig selv så urimelige skolars fattige elever af kommunitetets midler, så havde vi opfyldt kommunitetets egentlige hensigt, vi havde udfriet det af latinitetens lænker, men det var også det hele.«¹

Med skælmsk drilleri afsluttede Hall debatten om denne sag med at udtale som sin opfattelse af Tschernings indlæg, »at den ærede rigsdagsmand ikke mener med, hvad han således siger, og det er netop det, der gør det så overmåde behageligt at have med ham at gøre.«² Han understregede yderligere det mærkelige forhold, at de to medlemmer, som havde talt stærkest imod bevillingen, Grundtvig og Tscherning, begge i en sjelden grad havde syslet med videnskabelig virksomhed. Bevillingen gaves med 59 stemmer mod 14.

Dagen efter — det var lørdag d. 17. januar — bragte disse »urimelige« bondehøjskoler Tscherning i en knibe, som voldte hans meningsfæller nogen forlegenhed og hans modstandere megen morskab. I finansudvalget havde venstremændene Alberti og Hasle foreslået at forhøje tilskudet til højskolerne fra 5000 til 10,000 rd., hvad Tscherning sammen med de øvrige udvalgsmedlemmer og Hall havde modsat sig. Om lørdagen var Tscherning nødt til at deltage i den første del af mødet, da han som ordfører skulde anbefale en ændring af høkerloven, som stod på dagsordenen. Da den efter en kort forhandling var vedtaget, kom man til Albertis og Hasles forslag, men da havde Tscherning forladt salen. Under den påfølgende langvarige debat talte foruden forslagsstillerne Grundtvig, J. A. Hansen og flere varmt for sagen, mens Steen, der var finanslovsordfører, Krieger, Monrad, Hall og andre fandt forhøjelsen upåkrævet, da de 5000 rd. efter deres opfattelse var rigeligt til den eksisterende halve snes skoler. Herunder beklagede de gang på gang Tschernings fravær, da han jo sikkert ellers vilde have støttet dem, og Hall mindede om, hvordan Tscherning for et par år siden under stærk tilslutning i tinget havde advaret imod at stille midler til rådighed for en minister, når denne ikke havde ønsket dem. Til sidst blev drillerierne så nærgående, at Winther, der nu havde afløst B. Christensen som Tschernings politiske adjutant,³ fandt anledning til at forklare, at Tscherning havde måttet forlade mødet for i rette tid at nå sit hjem, hvor hans nærvær var påkrævet.

¹ F. 1856/57 sp. 1409.

² Ss. sp. 1435.

³ I N. t. 9/10 1869 nævner Tscherning, at Winther tidligt var blevet Bondevennernes selskabs sekretær for de jyske sager. Ss. 3/2 1872 fortælles, at Winther allerede virkede som sådan i september 1851, da han ved personlig indgriben sikrede Lehmanns valg i Vejle til folketingsmand ved bondevennernes hjælp.

På et andet skoleområde gjorde Tscherning i denne samling en betydningsfuld indsats. Under behandlingen af en lønningslov for seminarielærere udkastede han i overensstemmelse med tidligere udtalelser tanken om en fri lærer-eksamen, der kunde hindre for megen ensretning i læreruddannelsen. Hall var velvillig, og resultatet blev, at en eksamen for vordende lærere årligt skulde afholdes på et eller flere steder; til denne eksamen kunde mod en ringe kendselse sådanne unge mænd indstille sig, som ad andre veje end seminariets havde samlet den fornødne kundskab og modenhed, og seminarielærere måtte ikke anvendes som eksaminatorer.

Under finanslovsbehandlingen foreslog Tscherning at inddrage præstetien-derne og alle slags sportler i statskassen og til gengæld sætte præster og sportel-lønnede embedsmænd på fast løn. Han ventede ikke forslagene gennemført straks, men stillede dem nærmest for at rejse disse spørgsmål. Indenrigsminister Krieger fandt, at Tscherning nu igen var »i færd med at føre os ud på høj sø; men jeg håber dog, at det også denne gang skal gå af uden søsyge og skibbrud.«¹ Sådanne reformer burde ikke gennemføres på finansloven, men ved særlige love, og han bad derfor Tscherning tage forslagene tilbage, hvad denne også gjorde.

I tre lange møder forhandlede der om hædersgaven til højesteretsadvokat Brock. Den rigsretssag — Danmarks første — som folketinget i marts 1855 havde rejst mod ministeriet Ørsted, var 27. februar 1856 endt med frifindelse, idet af rigsrettens 16 medlemmer de 8 højesteretsdommere stemte for frifindelse, mens de 8 landstingsmænd stemte for domfældelse. I dommen tilkendtes anklageren, Brock, et vederlag af 2000 rd., mens de to forsvarere kun fik hver 1000. Folketingets harme over processens udfald fik luft i et forslag om på tillægsbevillingsloven for 1856/57 at give Brock yderligere 3000 rd. Ministeriet modsatte sig dette forslag som stridende både mod rigsretsloven og finanslovs-praksis, og mange folketingsmænd var også der imod. Tscherning, som ene af alle havde stemt imod rigsretsanklagen og tillige erkendt, at forslaget egentlig ikke var lovmedholdeligt, vilde alligevel fra først af stemme for bevillingen for, som han lidt spydigt sagde, at prøve, om folketinget kunde oprette sit moralske nederlag ved en pengeydelse; helst havde han dog set, at summen tilvejebragtes ved privat indsamling blandt folketingets medlemmer, og i så tilfælde var han rede til at yde sit forholdsvise bidrag. Egentlig var det A. Hage, der havde fået Tscherning til i finansudvalget at gå med til forslaget; men ved 3. behandling kaldte Hage ministeriet Ørsted »folk, som havde brugt vore penge, og som, hvad vi nok allesammen var enige om, stræbte vor grundlov efter livet«.² Dette kunde Tscherning naturligtvis ikke tie til; han

¹ F. 1856/57 sp. 1651.

² Ss. sp. 2619.

hævdede tværtimod, »at det afgående ministerium har lidt en stor uret af dette ting, at dette ministerium har gjort landet væsentlige tjenester, at hele vor nuværende tilstand er støttet på dets virksomhed og gerning«; netop derfor havde sagen voldt Brock så meget besvær, fordi han vilde »have folk dømt, fordi de har hævdet vor neutralitet og brugt forholdsvis ringe midler dertil, måske med én fejltagelse«.¹ Hvis Hage ikke berigtigede sine udtalelser, kunde han ikke stemme for bevillingen. Hage opfyldte ikke dette krav samme mødedag, og så udeblev Tscherning dagen efter,² da forslaget forkastedes med 45 stemmer mod 44.

Også i denne samling fremsatte Tscherning dristige og mærkelige tanker rundt om i sine foredrag. Da finanslovsforslaget udviste en stadig vækst i straffefangernes tal og udgifterne dertil, udtalte han, at ligesom kommunerne selv måtte sørge for deres syge, således burde de egentlig også selv sørge for deres forbrydere. »Skulde det ikke være rigtigt at betragte dette tiltagende antal af forbrydelser til dels som en sygelighed og lade kommunerne føle, at den kommune er bedst stillet, som har skikkelige folk, men at den er slet stillet, i hvilken mange forbrydelser forefalder. Når man gik frem på den måde, kunde det måske være, at kommunerne ved et bedre ordnet fattig- og forsørgelsesvæsen stræbte derhen til, at der blev færre forbrydere.«³

Ved en bygningsafgift vilde man forbedre de fattiges boliger i København. Tscherning troede ikke meget på, at man klarede samfundets brøst ved at »glatte en hud hen over sårene; men sårene og byldeerne er der tilbage. — — Man gør de fattige gavn ved at skaffe dem til at få agtelse for sig selv også som borgere i staten; men det når man kun derved, at man tilvejebringer en gennemgribende forandring i vort hele fattiglovgivningssystem, hvorved — — man ikke kommer til at parre sammen den ulykkelige fattige og den, som er blevet fattig ved forbrydelse.«⁴

Regeringen havde foreslået at forhøje højesteretsdommernes løn ret betydeligt. Tscherning frarådede dette, både fordi han fandt forhøjelsen upåkrævet, og fordi han frygtede, at den skulde trække andre forhøjelser efter sig. Men hans inderste bevæggrund var af principiel art. »Vort samfunds brøst

¹ F. 1856/57 sp. 2642.

² I Morgenposten 18/2 1857 oplyste Tscherning dog, at han havde indfundet sig »næste dag i forsamlingsaalens omgivelser og forlod dem først, da jeg hørte, at A. Hage snarere lagde noget til end tog noget fra det, han havde udtalt den foregående dag«.

³ F. 1856/57 sp. 152.

⁴ Ss. sp. 689. — Ved en senere lejlighed fik et indlæg, der var præget af Tschernings dybe medfølelse med samfundets stedbørn, godsejer E. E. Rosenørn til at udtale, at skønt han fandt mange af Tschernings ideer forstyrrede og fejlagtige, hørte han dog meget ofte på ham »med den største fornøjelse, — — fordi der i den ærede rigsdagsmands ræsonnements tidt og mangen gang ligger en kærlighed til hans medmennesker, som jeg ærer, glæder mig over og hører med den største fornøjelse« (ss. sp. 3320).

er, at vi vil nyde, og at vi siger, at vor dannelse fører os til at nyde. Når vi ikke kommer dertil, at vor dannelse fører os til at undvære, kommer vi i en falsk stilling; så har den mand ret, der sagde: gentlemen med barkedede næver er en umulighed, og hvor vi skal have gentlemen, må der være slaver, som kan bære dem.«¹ Senere i samme tale sagde han: »Jeg betragter titler og ordener som den moderne tids tatovering. Negrene sætter udmærkelsestegnene på deres skind, og vi sætter dem på vor kjole; men ligesom vi vil finde mange negre, som hellere vil lade sig flå end farven vaske af sig, således vil vi også finde, at der vil gå en tid hen, forinden folk går hen og og aflægger denne skrammerering ved deres navn og dette dangleri på deres kjole, og jeg erklærer endnu engang, — at jeg ikke på nogen måde bebrejder noget enkelt menneske, at han gør det; ti — jeg ved meget godt, at den, der træder ind i en stue som kammeråd og for øvrigt ikke er meget værd, træder bedre derind end den, der er meget værd, men har simple klæder på.«²

Samlingens sidste møde gav J. A. Hansen lejlighed til at være spydig over for Tscherning. Et forslag om forandringer i forligsvæsenet, der var kommet ændret tilbage fra landstinget, kunde efter forretningsordenen kun behandles, hvis folketinget med tre fjerdedele flertal gav sit samtykke dertil. Skønt der var sikkert flertal for at vedtage loven, foreslog Alberti og Grundtvig at nægte dette samtykke. Tscherning advarede mindretallet mod at benytte en formalitet til at hindre flertallets vilje, da sagen var af så ringe betydning. Nu tog J. A. Hansen ordet og mindede Tscherning om, at han selv i rigsrådets sidste møde havde været med til ved hjælp af forretningsordenen at standse en sag; han burde ikke bebrejde andre, at de fulgte hans eget eksempel. Tscherning svarede ganske kort, at i rigsrådsmødet kom den pågældende sag jo for, og der blev stemt om den. Forhandlingen endte med, at tinget tillod sagens behandling med 64 stemmer mod 14. Efter en længere drøftelse af selve forslaget vedtoges dette med 52 stemmer mod 27; ikke få medlemmer, der egentlig var modstandere af forslaget, havde altså misbilliget forsøget på at hindre dets behandling, og J. A. Hansen led således et dobbelt nederlag. Ved den sidste afstemning undlod Tscherning at stemme, antageligt for at understrege, at det var den formelle side af sagen, der havde kaldt ham frem.

Fra 3. til 25. april 1857 var rigsrådet samlet ekstraordinært, væsentligt for at give sit samtykke til traktaten om Øresundstoldens afløsning. Tscherning deltog dog kun i de fem første møder, i hvilke afløsningssagen imidlertid i hovedsagen gjordes færdig. Hans gamle ven grosserer Th. Suhr, der var svage- lig og for øvrigt døde året efter, skulde nemlig på en baderejse til Meran og

¹ Andetsteds har Tscherning oplyst, at ytringen blev fremsat af en amerikaner under slaveridiskussionen.

² F. 1856/57 sp. 348 og 354.

Kreuth og havde bedt Tscherning følge med. De afrejste 15. april og kom først tilbage ind i august. Travlhed før afrejsen — Tscherning var til møde i rigsrådet aftenen forud — havde hindret ham i at skrive et påtænkt brev til Jens Gregersen; han bad derfor sin hustru gøre det, og hun skrev også 17. april. I brevet hedder det bl. a.: »Tscherning sagde, at vore såvel ydre som indre politiske forhold var meget uheldige; men han personlig kunde dog aldeles ikke gøre noget for at løse dem på en heldigere måde, da han står så ganske ene; han drog derfor bort, overladende det til forsynets milde varetægt.«¹

Fru Tscherning var for øvrigt misfornøjet med at skulle være ene hele somren med børnene og arbejdet i hus og have; hun syntes, at Tscherning tog for lidt hensyn til sit hjem. Suhrs pårørende har måske haft en fornemmelse heraf; den augustdag, da Tscherning kom tilbage til Ørholm sammen med sin familie, som havde modtaget ham i København, lå der i hvert fald en mægtig pakke manufakturvarer fra Suhrs, indeholdende blandt meget andet »et papegøjegrønt sjal og noget stærkt mønstret sort silketøj«. Da Tscherning så pakken, »blev han helt desperat og udledede deraf, at byen vilde snakke derom, betragte ham som en lejetjener, der skulde have betaling for noget, der var et venskabsstykke; ti et venskabsstykke var det at leve måneder med en så svag og vanskelig mand! Alt, hvad der var blevet sendt os, skulde øjeblikkeligt sendes tilbage undtagen sjalet og silketøjet, hvilket dog skulde byttes, da jeg ikke måtte gå med så »skrammereret« tøj. Som sagt så gjort, pakken blev sendt tilbage, men til [brodersønnen] O. Suhr på kontoret for ikke at krænke og bedrøve den gamle etatsråd.«²

Rigsdagens 9. ordinære samling varede fra 30. september til 22. december 1857. Som sædvanligt valgtes i åbningsmødet Rotwitt til formand og Monrad til den ene næstformand; den anden blev H. Hage med 31 stemmer mod Tschernings 24. Men 28. oktober sejrede Tscherning med 36 over H. Hages 29, og 27. november var forskellen steget til 40 mod 20.

Samlingens hovedlov blev næringsloven eller »Lov om håndværk og fabriksdrift samt handel og beværtning m. m.«, som den egentlig hed. Den forelagdes af Krieger i det andet møde og kom allerede til 1. behandling i det fjerde. Efter korte foredrag af tre andre medlemmer, deriblandt lovens egentlige fader, overretsassessor O. Müller, satte Tscherning fart i diskussionen ved i sit første, forholdsvis korte indlæg at udtale, at »det synes, som om ingen her i tinget har imod loven i det hele«. Selv var han ikke helt tilfreds, men vilde alligevel stemme for loven, som den forelå; helst så han den dog forbedret. Hovedfejlen var, at den ikke ophævede alle afgrænsninger mellem de forskellige

¹ FHa. 1927 s. 50.

² Fru T. s. 159.

næringsbrug; den skilte således grossererne fra købmænd og handlende fra håndværkere i stedet for at lade enhver beskæftige sig med, hvad han vilde. Og dernæst opretholdt den bevillingssystemet. Når fuld næringsfrihed engang indførtes, udfriedes landboerne fra »købstadadelens« herredømme, ligesom de forud udfriedes fra det egentlige adelsskabs.

Nu rykkede modstanderne frem, i første række J. A. Hansen og Monrad, der særlig holdt på duelighedsprøverne.¹

To dage efter sit første indlæg holdt Tscherning sin anden, denne gang meget lange tale. Da han havde sluttet den, fik Krieger ordet og udtalte: »Det er gået mig i dag med den ærede rigsdagsmand, som det ikke så sjældent er gået mig, at det nemlig forekommer mig, at der i hans foredrag finder en dobbelthed sted, en dobbelt person, om jeg så må sige, hvorfra den ene holder sig til det, som for tiden kan siges at være det praktiske, som kan tænkes at blive sat igennem og med nytte kan gennemføres, den anden, som længes efter en fjern fremtid, som griber ud i den, som ikke kan lade fantasien eller lunet slippe den, selv om den ligger 30, 50 eller 100 år ude i tiden, ja om det så kun var et tågebillede. Dersom jeg ikke havde hørt den erklæring, som den ærede rigsdagsmand gav for nogle dage siden med hensyn til denne sag, og dersom jeg ikke var vis på, at han fremdeles fastholdt og vilde fastholde den, så måtte jeg ganske sikkert betragte ham som en bestemt modstander af lovforslaget, som jeg dog væsentligt håber at sætte igennem ved hans understøttelse.«²

Tschernings foredrag var en varm bekendelse til fuld økonomisk frihed.³ Over for kravet om en mesterprøve hævdede han, at mesterens duelighed ikke især bestod i, at han kunde udføre et bestemt stykke arbejde tilfredsstillende, men i at han evnede at lede en bedrift, sætte frembringer og forbruger i den rette forbindelse, skaffe sig den fornødne kapital på bedst mulige vilkår osv. Kapitalen kunde ikke undvære den dygtige mand. »Aldrig skulde jeg have åbnet min læbe for at afløse fæstevæsenet og bringe selvejendom frem,

¹ I »Følgeblad« havde Tscherning kaldt duelighedsprøverne »en højst skadelig bom for sand vindskibelig, idet de lægger hindringer i vejen for den i årene mere fremrykkede mands overgang fra én virksomhed til en anden, for kvindearbejdes nyttige anvendelse, for en besparende arbejdsfordeling ved fleres samvirken, for gavnlig anvendelse af de fra anden virksomhed til visse tider besparede arbejdskraft og for kapitalens og kundskabsfyldens forbindelse med øvet arbejdsfærdighed«. Duelighedsprøvevæsenet måtte bort, »eller også må den socialistiske udvikling, hvortil det udgør den uklare og ufuldstændige begyndelse, bringes til klarhed; endemålet må angives, og der må skrives frem til målet, om det erkendes for godt og opnåeligt, noget, hvorom jeg tvivler, så længe legemligt menneskearbejde må benyttes til af naturens skød at fremkalde livsfornødenhederne«.

² F. 1857 sp. 231.

³ Ss. sp. 202—231. Det følgende er et ordnet sammendrag.

når jeg havde tro på, at kapitalen var i stand til at skyde den virkelig dygtige, brugbare mand af vejen.« Hvad en tvungen svendeprøve angik, var det urimeligt at kræve, at en dreng på 14—15 år skulde vide, om han bedst passede til handskemager eller til grovsmed; måske opdagede han efter at have udstået de lange og trange læreår, at han skulde have været kirurg. Men havde man først lavet svende med lærebrev i lommen, undså man sig for at lade dem sulte; det var ligesom med kandidaterne: jo flere kandidater, des flere levebrød. — Alle skranker for næringslivets frihed burde med tiden fjernes. Håndværkeren burde have lov at handle, hvis han lystede; hvorfor måtte der ikke være »handelshåndværkere«? Hvorfor måtte private personer ikke, hvor det ønskedes, yde fremmede husly og mad for betaling, i hvert fald indtil videre? Hvorfor skulde man drive sin næring på et bestemt sted og kun der? Hvorfor måtte kun byboere få borgerskab, mens landboere skulde nøjes med næringsbevis? Hvorfor måtte kun »forladte, fraskilte og separerede hustruer« få næringsbevilling? Skulde en gift kvinde virkelig lade sig skille fra sin arbejdsløse mand for at kunne sættes i stand til at ernære dem begge? Det foresloges, at straffede og umyndige personer og sådanne, som var ude af rådighed over deres bo, ikke måtte få næringsbevilling. »Man skal altså udelukke den straffede fra det bedste forbedringsmiddel, det på ærlig måde at kunne ernære sig.« Forbryderne burde vel ikke stå lige med andre, men »samfundet sørger noksom derfor, loven behøver det ikke«. Den umyndige måtte købe og drive en gård, men ikke i forening med en svend sy og sælge sko. Og var det ikke heldigt, om fallenten »kunde drive så meget næringsbrug, at han kunde betale sine kreditorer?« — Efter en rimelig overgangstid burde så vel købstædernes læbælte som betalingen for næringsbeviser helt bortfalde.

Under lovens 2. behandling, der optog ni møder i november, var Tscherning syg og kunde således ikke forsvare en række ændringsforslag, han havde stillet; han mente selv, at det var medvirkende årsag til deres forkastelse.¹ Han blev meget savnet af lovforslagets venner; således udtalte Ploug ved 2. behandlings begyndelse: »Jeg beklager højligt, at et æret medlem, på hvis varme understøttelse denne sag havde kunnet regne, ikke er til stede for med sit overlegne talent at tage den i forsvar.«² Loven ændredes i landstinget og vedtoges derefter i folketinget kort før samlingens slutning med 62 stemmer mod 19; J. A. Hansen stemte imod, mens Monrad stemte for vedtagelsen.

En anden sag optog sindene stærkt i den første månedstid. J. A. Hansen var siden oktoberforfatningens vedtagelse mere og mere svunget over til en politik, der stiledede mod at udskille Holsten—Lauenborg og bringe Danmark—Slesvig under den genvundne junigrundlov i nærmest mulige forbindelse med

¹ F. 1857 sp. 2014.

² Ss. sp. 1187.

Sverige—Norge. Denne politik var Tscherning en absolut modstander af. 11. august, kort efter hjemkomsten fra baderejsen, sendte han Jens Gregersen et brev, hvori det hedder: »Man sætter vor indre frihed på spil ved at drage den demokratiske del af befolkningen frem som ledende i den ydre politik. For denne udretter man intet med alt det forskruede stortaleri, hvormed man opvarter i demokratiets navn; men ved den udfordrende stilling, man søger at indtage, forskaffer man dem, der især er forbitret på denne side af vor udvikling, og af disse findes mange i indlandet som i udlandet, et bekvemt påskud til at kræve den frihed indskrænket, som benyttes på denne måde. Alt, hvad man foregøgler om skandinavisme, vestmagtvenskab og russerfjendskab, er slet opførte luftkasteller, det ene mere luftigt end det andet. Skandinavismen kan være en god og gavnlig ting, men den kan ikke fremholdes under fredelige forhold uden om os.¹ Om Sverige og vi var nok så enige om sagen, så var vi dog ikke stærke nok til at sætte den igennem, som vi vil. — — Vort formål er at sikre halvøen forbindelse med øerne, mindst Slesvig indbefattet; men for at nå dette må vi holde fast ved vor nuværende retstilstand, indtil tiden har fæstnet Slesvig til kongeriget og vænnet Slesvig til at styres sondret fra Holsten. Vi må derfor støtte fællesforfatningen, således at landsdelene finder tryghed i denne; men således er den ikke. De ved, at jeg stedse har gjort opmærksom på denne mangel. Måske kan vi endnu slippe igennem ved at rette disse mangler; vi kunde sikkert have undgået de nuværende ulemper, når vi havde stillet sagen på det grundlag, hvortil jeg her sigter.«²

Tscherning måtte derfor afgjort misbillige det forslag til en adresse til kongen, som Alberti, Frølund, J. A. Hansen og Müllen indleverede til Rotwitt 2. oktober. Deri udtaltes, at da regeringerne i Wien og Berlin samt den holstenske stænderforsamling ikke anerkendte oktoberforfatningen som retsligt bestående, bad folketetinget kongen om i henhold til rigsdagens forbehold ved grundlovsindskrænkningen 1855 atter at lade junigrundloven træde i kraft i sin gamle udstrækning. Desuden var indflettet en beklagelse over en note af 20. februar 1857, hvori Scheele havde taget afstand fra talen om en alliance med Sverige—Norge. Rotwitt afviste dog adressen, fordi den angik forhold, der for en stor del ikke henhørte under rigsdagen. Men så anmeldte Ploug en forespørgsel i samme retning til de kongerigske ministre; den kom imidlertid først frem 27. oktober.

Ophavsmændene til adressen, der sammen med B. Christensen siden 31/3 1855 udgjorde bestyrelsen for Bondevennernes selskab, udsendte nu i selskabets

¹ I »Følgeblad« havde Tscherning ud fra samme tankegang skrevet: »De små stater skal vel vogte sig for i fredens dage at fremkalde landefordelings ideer. — — Hverken de sproglige nationaliteter eller de åndelige sympatier har hidtil kunnet modstå landefordelernes mægtige delesaks.«

² FHa. 1927 s. 51.

navn adresser til almindelig underskrift. I den anledning offentliggjorde Tscherning en skrivelse »Til medborgere«, dateret København 26/10 1857 og med undertegnet af 24 andre, væsentlig nord- og midtjyske, rigsdagsmænd. Heri udtaltes, at adressen udbredte »urigtige og statsfarlige lærdomme«. Det var urimeligt at lade fremmede afgøre, hvorvidt den danske forfatning bestod eller ikke. Oktoberforfatningen var det eneste konstitutionelle bånd mellem Danmark og Slesvig; løsnedes det, fik Slesvigholstenismen en mulighed. Noten af 20. februar var beklagelig, men på den anden side havde der ikke foreligget noget virkeligt alliancetilbud fra Sverige—Norge. På et så usikkert grundlag kunde man ikke »opfordre kongen til at bryde det surt erhvervede statsretslige grundlag, hvorpå han nu efter alle stormagters tilskyndelse og ved fleres venskabelige forsorg efter så mange trængsler har fået fodfæste, om og kun et usikkert.« Forbeholdet af 1855 var aldrig blevet anerkendt af kongen; men selv om det toges til følge ved ophævelsen af oktoberforfatningen, førtes man jo ikke derved tilbage til junigrundloven, men kun til den uklare og urolige situation forud for 2. oktober 1855; vilde der ikke under et sådant anarki lyde røster, som opfordrede kongen til at ophæve alle forfatninger som forstyrrelsens årsager, genindføre enevælden og give folket skylden? I stedet burde man styrke kongen til »roligt at skride frem på den alt betrådte møjsommelige vej for ved fredelige midler at nå en billig løsning af de vanskelige forhold, hvori vi for tiden befinder os. Ved siden heraf kunde man udtale sin glæde over, at han også uden for riget havde fundet ædelmodige venner i nøden.«¹

Da Ploug 27. oktober fremsatte sin forespørgsel, erkendte han, at forbeholdet var uden praktisk betydning; men han ønskede at vide, om regeringen selv så på fællesforfatningen nu som i 1855. Krieger erklærede, at loven forbød ham på dette sted at besvare Plougs spørgsmål med et ja. Tscherning betegnede forbeholdet som »den sæbe, hvormed vi bliver indsmurt for bagefter at blive barberet«. Hvad man end mente om fællesforfatningen, skulde man nu forsvare den; »vi forsvarer derved igennem monarkiet det danske rige, ti det danske rige består kun derigennem«. Forandringer i forfatningen tiltrængtes, men »når det bestående bruges på en fornuftig og lovlig måde, kan folket opnå heldige resultater; men hver gang folket træder frem på anden måde,

¹ N. t. 29/10 1857. — J. A. Hansen fortæller (III s. 537), at Tscherning i et privat møde af folketingsmænd oplæste en for Danmark ugunstig beretning, som en engelsk diplomat, Ward, efter en rundrejse i hertugdømmerne havde afgivet, og hvori han foreslog tre udveje af striden: enevældens genindførelse i monarkiet, Slesvigs deling efter sprøglinjen eller en fællesforfatning med to kamre, det ene med lige mange repræsentanter for kongeriget og hertugdømmerne, det andet med repræsentanter efter folketallet. Tscherning tilrådede den sidste udvej (i virkeligheden var det jo hans eget gamle forslag) og opfordrede derhos til af hensyn til udlandet at støtte ministeriet efter bedste evne. Det var tåbeligt at tænke på en alliance med Sverige-Norge.

viser det sig enten magtesløst, fordi det ikke kan sætte sin vilje igennem, eller revolutionært, fordi det kun handler gennem midler, der ligger uden for det bestående; at være magtesløst er sørgeligt, at være revolutionært er farligt for det menige folk«, ti det giver »absolutismen en adkomst som det eneste middel til at skaffe ro og orden«. Af revolutionerne fremgik diktatorerne.¹

J. A. Hansen udtalte, at oktoberforfatningen hvilede på kundgørelsen af 28. januar 1852, som var en frugt af overenskomsten mellem de tyske magter og Danmark; når nu disse magter forkastede forfatningen, kunde den så siges at være i anerkendt virksomhed? Tscherning benægtede, at januarkundgørelsen var en overenskomst, og derfor var oktoberforfatningen det heller ikke. »De forfatninger, som inden for landets grænser er blevet til på lovlig måde, kan ikke på nogen direkte og lovlig måde anfægtes af nogen som helst fremmed regering. Dersom det ærede medlem vilde udfinde for modstanderne af den hele danske stats tilværelse det ræsonnement, som kunde tjene dem bedst, dersom han så at sige vilde så opløsningens sæd i Danmark, så havde han nu fundet midlet.« Selv om man imidlertid vilde indrømme den fremsatte påstand, kunde den ene part ikke ensidigt sætte en overenskomst ud af kraft; han kunde procedere om dens gyldighed, men ikke mere.²

Da J. A. Hansen påstod, at Tscherning selv over hundrede gange havde kaldt januarkundgørelsen frugten af en overenskomst, svarede Tscherning, at han havde sagt, at den var »fremkommet i anledning af en overenskomst; men der er stor forskel på, at den er en overenskomst, og at en overenskomst er anledning til den.«³

Krieger afsluttede forhandlingerne med at understrege, at »fordi man ikke modsiger ytringer, der falder her i tinget, derfor anerkender man ikke deres rigtighed.«

Endnu skal nævnes nogle enkeltheder fra denne samling. Under drøftelsen af en lønningslov hævdede Tscherning, at den gennemsnitlige embedsmændsløn var steget betydeligt i de sidste tyve år. Når der blev sagt, at også arbejds-klassens løn var steget, så skulde man huske, »at et stort og gennemgribende udbytte af vor nuværende civilisation og det, der er det lykkeligste, er, at lidt efter lidt må — — de såkaldte højtstående finde sig i at have noget mindre at leve af, for at de mere lavtstående kan få noget mere.«⁴ Alligevel mente han, at flertallet af skatteyderne måtte nøjes med mindre indtægt end selv de lavere lønnede embedsmænd. For øvrigt burde noget af embedsmændenes løn svinge med priserne på livsfornødenhederne gennem regulering efter en slags kapitalstakst.

¹ F. 1857 sp. 919—22.

² Ss. sp. 941—44.

³ Ss. sp. 945.

⁴ Ss. sp. 465.

Fra landstinget oversendtes forslag om et sundhedspoliti, der efter Tschernings opfattelse gav sundhedskommissionerne alt for stor myndighed. »Dersom der f. eks. hændelsesvis er nogen, der har den gode sans at finde, at tobakslugt er en forpestelse af luften, så kan han ved hjælp af disse bestemmelser drive alle tobaksrygende ud af deres egne værelser.«¹ Man tilsigtede at fremme sundheden; men lægerne var uenige om, hvad der var sundt, og lægekunsten erkendte dagligt mere og mere sin uvidenhed. Derfor var en sådan lov ret upåkrævet. Under behandlingen indskrænkedes forslaget til at dreje sig om tilvejebringelsen af sundhedsvedtægter.

Under omtalen af Frederiksberg sogns økonomiske styrelse stemplede Tscherning »den københavnske erobringssyge« som udslag af misundelse. »Lad Frederiksberg udvikle sig så godt, som det kan; det udgør en naturlig enhed, og lad København se, om det kan vinde Frederiksberg, kun ikke ved tvang. København er i færd med at udvikle sig i en temmelig voldsom retning, som efter min formening går langt ud over dens virkelige midler, og man skal ikke inddrage andre under dette forhold, for at de kan komme til at skatte til måske temmelig letsindige foretagender.«²

Efter tre ugers juleferie kaldtes Tscherning atter til arbejde, idet rigsrådet samledes 14. januar og forblev samlet til 31. marts. De udenrigske forhold havde forværret sig; 29. oktober havde Prøjsen og Østrig indbragt det holstenske spørgsmål for forbundsdagen, og samme dag havde Lauenborgs ridder- og landskab bedt forbundet beskytte dets forfatningsmæssige rettigheder mod danske overgreb. Forbundet nedsatte et udvalg, som 14. januar, den dag rigsrådet åbnedes, afgav en betænkning, der erklærede, at såvel fællesforfatningen som Holstens særlige forfatning var i strid med forbundsretten og det givne løfte om Holstens og Lauenborgs ligeberettigelse og selvstændighed i det danske monarki og følgelig ikke kunde anerkendes som lovligt bestående. Udvalgets betænkning vilde komme til afstemning i forbundsdagen 11. februar.

Det var heller ikke opmuntrende, at de slesvigholstensk-sindede rigsråder demonstrerede ved ikke at give møde på Kristiansborg. I trontalen, hvormed kongen åbnede samlingen, nævntes disse forhold med beklagelse, og dernæst bebudedes flere lovforslag, der tilsigtede at ordne og styrke forsvarsvæsenet, så at landet, om fornødent, kunde »værne om sin ære og selvstændighed«.

19. januar anmeldte seks af den halve snes holstenere, som havde indfundet sig, et andragende til kongen om af hensyn til forholdene at indskrænke rigsrådets forhandlinger til de sager, som var absolut nødvendige for at føre statshusholdningen videre. Andragendet behandlede første gang 25. januar og anden gang 2. og 3. februar. Ordføreren, det kongevalgte medlem borg-

¹ F. 1857 sp. 2509.

² Ss. sp. 2723.

mester Kirchhoff fra Kiel, oplyste, at forslagsstillerne først under opholdet i København var kommet på tanken om et sådant andragende. Indre og ydre forhold nødvendiggjorde forfatningsændringer, og derfor burde man indtil videre så vidt muligt undgå ny rigslovgivning. En kommission fra alle landsdele kunde måske udfinde ændringsforslag, hvortil derefter landsdelsforsamlingerne og rigsrådet kunde tage stilling. »Vor hensigt er en forsonlig, at afværge alvorlige misforståelser mellem to beslægtede og ved mange interesser sammenknyttede lande som Danmark og Tyskland, og netop for holstenerne som bindeledet mellem begge synes det at måtte være en særlig opgave ikke at tilbageholde et andragende som det fremsatte for denne forsamling.«¹ Den ligeledes kongevalgte fabrikant Renck fra Neumünster erkendte, at oktoberforfatningen var blevet til på lovlig vis; men alligevel var ændringer nødvendige. Man havde ikke skelnet skarpt nok mellem kollektivstat og enhedsstat; oktoberforfatningen gjorde kongeriget enerådende i fællesanliggenderne; et tokammersystem, som han for øvrigt hele tiden havde anset for det rette, vilde give fred og ligevægt. Det gjaldt at hindre, at forbundsdagen 11. februar vedtog udvalgsforslaget; skete det, og denne beslutning offentliggjordes, var oktoberforfatningen dermed ophævet — —. Her greb Madvig ind og erklærede, at en tysk forbundsbeslutning aldrig kunde påvirke det danske monarkis forfatningsforhold, og Tscherning tilføjede: »Det kommer os ikke ved.«² Renck fastholdt imidlertid, at det kom Holsten og Lauenborg ved; offentliggjordes forbundsbeslutningen ikke i disse landsdele, kunde det medføre noget endnu værre, nemlig forbundseksekution.

Endnu tre af forslagsstillerne talte forsonligt, men indtrængende for andragendet, mens Hall, Monrad og flere afviste det. Tscherning erklærede, at klagen til udlandet i høj grad havde vanskeliggjort stillingen. Fællesforfatningen burde have givet hertugdømmerne større modstandsmagt i fællesanliggender; men regeringen havde vel ved de forelagte forslag villet tilbagevise påstanden om, at forfatningen ikke var i anerkendt virksomhed, og derfor måtte rigsrådet også behandle disse forslag. Bedst var det, om andragendet toges tilbage.³

¹ R. 1858 sp. 241.

² Ss. sp. 249.

³ Af et brev af 30/1 1858 til Suhr ses, at Tscherning 28. januar i en samtale med den russiske gesandt i København, Ungern-Sternberg, havde sagt, at regeringen efter hans opfattelse ønskede Holsten-Lauenborg i union med Danmark-Slesvig som Luxemborg med Holland. Da gesandten erklærede, at dette vilde udlandet ikke gå med til, sagde Tscherning, at vanskelighederne vilde være løst, hvis dette først stod regeringen klart. Ungern-Sternberg havde da spurgt, hvem regeringens egentlige leder var, og Tscherning havde svaret, at Andræ var det bedste hoved og den fasteste vilje; men han var fader til systemet og halsstarrig (E. p. III s. 194).

Under 2. behandling fortalte den gamle landfoged C. N. D. Hansen, den tredje og sidste af de mødte kongevalgte holstenske rigsråder, at i en drøm havde en skikkelse sagt til ham, at enten måtte hertugdømmerne forenes inderligt med kongeriget, eller også måtte de skilles helt derfra; men i så fald vilde grænsen blive trukket ved Kongeåen. Det var sindelaget, det gjaldt; man måtte ikke krænke hinanden. Fra tysk side undgik man alle udfordringer; Slesvig-holstensangen blev hverken spillet eller sunget; to drenge på 15 og 17 år i hans distrikt var blevet idømt fængsel, fordi de sammen med nogle mindre kammerater havde sunget sangen i en båd ude på havet. Men i Flensborg fejrede de danske stadig visse slagdage.¹ Tscherning efterlyste bestemte forslag fra holstensk side, der kunde føre ud af konflikten. Man havde endnu ikke for alvor forsøgt, om landsdelene i det danske monarki kunde leve i forfatningsmæssig forbindelse, hvad nogle tvivlede om, mens han håbede derpå; hidtil havde monarkiet »bestået af landsdele i en skjult føderalisme — — dækket under den absolutte kongekåbe, der har skjult så mange rådne skader, — — og det, der nogenlunde har holdt dem sammen, er kongerigets lange vane til at bære alt, hvad de andre ikke vilde bære.«² Det var ikke forbundsforfatningen, der gav forbundet ret til at blande sig i Danmarks forhold, men »overenskomster, som man i onde tider har aftvunget os«; det skulde så vise sig, om Europa endnu engang vilde »lade et overmodigt, stort statslegeme vælte sig ind over en lille stat«. Bedst var det imidlertid, om vi selv kunde ordne sagen; men dertil krævedes altså positive holstenske forslag. Kirchhoff svarede, at regeringen slet ikke havde indbudt til at fremkomme med sådanne. Efter en lang og i det hele hensynsfuld forhandling, bortset fra Lehmanns indlæg, forkastedes forslaget med 41 stemmer mod de seks ophavsmænds.

Som det gik i 1856, således gik det imidlertid også nu. Efter at forbundsdagen 11. februar med alle stemmer mod Danmarks og Hollands havde vedtaget udvalgsforslaget, føjede den 25. februar dertil kravet om, at den danske regering skulde afholde sig fra al yderligere lovgivning for Holstens og Lauenborgs vedkommende, indtil de omstridte forfatningsspørgsmål var ordnet, altså netop det, som de seks havde foreslået. Dette krav dannede baggrunden for rigsrådets forhandlinger i samlingens sidste måned, derunder de militære. Først 26. marts afgav regeringen et af de for Hall karakteristiske, halvt imødekomende, halvt afvisende svar, som ikke gjorde ende på striden, men derimod gav forbundet lejlighed til at fremsætte nye fordringer.

I et lukket møde 23. marts havde regeringen givet rigsrådet forhåndsmeddelelse om svaret til forbundet. Ligesom 3.—5. november 1851 deltog Tschern-

¹ At dette også misbilligedes fra dansk side, således af Tschernings svoger de Meza, ses af Neergård II s. 295.

² R. 1858 sp. 645.

ning heller ikke denne gang i mødet.¹ Monrad kritiserede dette i et spydigt udfald mod ham under 3. behandling af forslaget om Københavns søbefæstning, som regeringen havde gjort til kabinetsspørgsmål, mens Tscherning gik skarpt imod. Monrad udtalte: »Når man i den grad nærer mistillid til en regering, når man i den grad som flere medlemmer her sætter sin egen på private underretninger grundede formening over regeringens anskuelse, der er grundet på et nøje kendskab til de foreliggende forhold, så bør man åbent stræbe efter at gribe magtens tøjler, så skal man ikke gøre modstand på et sådant punkt, men føre en åben og virkelig kamp for at bemægtige sig de tøjler, som man finder er så ilde betroet i andres hænder.«² Taleren fortsatte med nogle betragtninger over de to veje, som efter hans opfattelse stod regeringen åbne over for forbundet: indrømmelsens eller omdannelsens vej. Hall erklærede, at han ikke ret forstod Monrads mening. Tscherning udtalte halvt spøgende, at Monrad måske havde ment, at rigsrådet havde for meget af dannelse [embedsmænd] og derfor trængte til nogen omdannelse [en mere folkelig valglov], og at rådet ved at udføre dette, »førend det blev forlangt af andre end dem, der er inden for vort eget lands grænser, kunde undgå at gøre det som indrømmelse. — — De snilde indrømmelser eller omdannelser, gjort i rette tid, [er] den sikreste vej til at vinde sejrpalmen, og derimod halsstarrig modstand, som ikke ved at sætte andet i stedet end negativiteten, den sikreste vej til at miste langt mere, end hvad man ellers kunde have arbejdet sig igennem til. — — Det vil vise sig for ministeriet lidt efter lidt, at de venner, der har stemt for det for at nå statens opløsning [Holsten-Lauenborgs udskillelse], har ikke været det så gode venner som jeg, der har stemt imod det for at få staten til at hænge sammen.«³

Trontalen havde jo bebudet forskellige militære lovforslag; de kom til at præge samlingen stærkt. Først fremsattes forslag til en bedre hærorganisation. Tscherning åbnede forhandlingerne og gav de vægtigste indlæg. Han

¹ R. 1858 sp. 2101.

² Ss. sp. 2067. — For øvrigt synes Tscherning på et vist tidspunkt under disse forhandlinger at have tænkt sig muligheden af at indtræde i et ministerium. 10. marts udtalte han, at hvis regeringen ikke vilde bøje sig i denne sag, »holder jeg mig overbevist om, at der i det hele taget ikke vil være nogen vanskelighed hverken med hensyn til at samle eller danne en regering i dette land eller for at komme til rette med de øvrige magter i Europa« (ss. sp. 1340). Har han måske tænkt sig en samvirken med kongerigets højremænd og hertugdømmernes repræsentanter, der som helhed var enige med ham i modstanden mod forslaget, dog mere af finansielle og politiske end af militære grunde? — For øvrigt sluttede han den nævnte dag sin tale med at sige, »at vi dog er mange, der ikke vil, at forargelsen med hensyn til ministeriets stilling skal komme fra os, og derfor stemmer vi ikke for udkastet, men vi stemmer heller ikke mod det« (ss. sp. 1344).

³ Ss. sp. 2102—2104.

fandt forslaget finansielt og politisk ubetimeligt¹ og var heller ikke sagligt tilfreds dermed, savnede bestemmelser om meniges forfremmelse til underofficers- og officerspladser, ønskede en bedre ordning af reserven m. m. Dog fandt han også gode sider ved forslaget, selv om han ikke kunde give Lehmann ret i, at det for en stor del virkeliggjorde hans egne folkevæbningstanker. Ved udvalgsnedsættelsen erholdt han det højeste stemmetal. Forslaget nåede imidlertid ikke til 2. behandling.

Helt anderledes gik det med forslaget om Københavns søbefæstning og forskellige andre fæstningsanlæg omkring i landet. Behandlingen optog seks lange møder og medførte så stor uenighed, at Hans Krüger under 3. behandling kunde udtale, at forsamlingen hverken vidste ud eller ind; han foreslog derfor sagen sendt tilbage til ny overvejelse i udvalget, hvad dog ikke skete. Også her lagde Tscherning for og gik straks imod forslaget med de stærkeste ord. I sine taler om denne sag udviklede han sit syn på dansk forsvarsvæsen og rejste derved en strid, som siden har været ført mere eller mindre voldsomt helt ned til nutiden.

Tscherning hævdede, at det var misvisende kun at tale om Københavns søbefæstning, da den rent logisk forudsatte en tilsvarende landbefæstning. Københavns hidtidige fæstningsanlæg var imidlertid så forældede, at byen faktisk ikke længer var fæstning, og man kunde derfor helt se bort derfra og frit vælge, hvorledes dansk forsvar skulde tilrettelægges i fremtiden. Og hans opfattelse var da, at »hele statens beståen drejer sig om at opgive København som befæstning og søge et andet sted, som giver en større ligevægt i landet og et for statens militære hjælpekilder lettere udførligt forsvar«. ² Det var en misforståelse at befæste en stor by med en havn, der skulde stå åben for handelen, og tilmed lå København ganske afsondret i en udkant af landet; Danmarks geografi var blevet totalt ændret, siden man gjorde den by til vor hovedfæstning. Et befæstet København var »Holger Danskes sværd« i en svag mands hånd; en anden og stærkere vilde i tilfælde af krig straks tage det fra den svage mand, for at det ikke skulde blive brugt imod ham. »Københavns befæstning er ikke et simpelt dansk forsvar, men en udfordring til det krigsførende Europa.« ³ Således havde andre i 1807 bemærget sig vor flåde til eget brug, og således vilde alt stort, vi foretog os i militær henseende, blive udnyttet i andre magters interesse. Vi skulde lægge hovedvægten på forsvaret til lands og ikke til søs. I Als havde vi et passende støttepunkt for både hær og flåde; Københavns militære anlæg og forråd kunde flyttes derover for de grundvær-

¹ Med denne begrundelse søgte Tscherning hele samlingen igennem at få afvist de lovforslag, som holstenerne havde villet standse ved deres andragende.

² R. 1858 sp. 676.

³ Ss. sp. 680.

dier i hovedstaden, som derved frigjordes. Som åben by var København mindst udsat for ødelæggelse under krig. Man skulde søge at betrygge forbindelsen mellem de enkelte landsdele, og dertil kunde for Sjællands vedkommende en fæstning ved Korsør bidrage; måske kunde der også for overkommelige midler bygges tunneler under Store- og Lillebælt. Forbindelsen mellem Fyn og Jylland skulde søges sikret ved fæstningsanlæg ved Lillebælt's smalleste sted og ikke ved Fredericia, hvor det vilde nytte mindre og koste det firedobbelte. »Jeg vil vanskeligt komme til at give min stemme til den forsvarsstilling, som man, ja jeg kan sige, har drømt sig ved Dannevirke; men det vil jeg for øjeblikket ikke gå ind på, ti denne stilling er en nationalkæledægge, som man må have sin tid til at drømme om, og derfor vil jeg ikke videre røre ved den; kun én ting vil jeg bringe i erindring, og det er, at der i Limfjorden er et sted benævnt Ottesund, som fik sit navn ikke så længe efter, at Dannevirke var bygget.«¹ Man taler om landets ære; »men der er intet, som bringer mig mere til at tro, at man ikke har den fulde tillid til sin sags sande værdi, end det, at man påkalder denne forfængelighedens blomst. — — Et lands ære ligger i, at man i tide stopper, — — [så at man ikke] må overlevere den nøgne, afplukkede, elendige befolkning for at se, hvad den kan blive til. — — [Man] skal ikke lade det ord ære få et for stort spillerum, men skal mere tænke på nytten.«²

Det er forståeligt, at sådan tale måtte ægge til modsigelse, særlig under den irriterede stemning, som den slesvigholstenske opposition og forbundets indblanding havde vakt hos mange. Men det var ikke let at tage kampen op med Tschernings militære indsigt og veltalende dialektik; tilmed støttedes han af mænd som David og Ussing. David erklærede således, at historien syntes ham at vise, at Danmarks sikkerhed mindre beroede på egne stridskræfter end på klog udenrigspolitik; »de farligste angreb på Danmark og den smerteligste søndersplittelse deraf er sandelig ikke hidført ved mangel på befæstningsværker, men på grund af mangel på en klog og omsigtig politik.«³ Adskillige af modstanderne nøjedes derfor med at gøre sig lystige over Tschernings tunneler, eller

¹ R. 1858 sp. 688. — I N. t. 3/7 1869 skrev Tscherning om Dannevirkes befæstning: »Denne grænselinjebygning til fast fæstningsværk måtte tildrage sig stor opmærksomhed, måtte udlægges til, at Danmark belavede sig på at sondre sig fra Tyskland, helst ved en uoverstigelig mur. Den var en så stor finansiel, strategisk og politisk fejl, at den ikke kunde blive uden fordærlige følger.«

² R. 1858 sp. 719—20. — Da Lehmann senere påstod, at Tscherning selv i 1848 havde ladet hæren rykke ned til Dannevirke for ærens skyld, svarede denne, at det var sket »som en diplomatisk protest for at vise, hvor vi antog, at vor grænse berettiget burde være«. Han havde befalet den kommanderende general at vige, hvis fjenden rykkede frem, og »aldrig pålagde jeg ham at fægte for ærens skyld, men kun for nyttens« (ss. sp. 790).

³ Ss. sp. 758.

også anlog de patetiske strenge. Særlig Lehmann forsøgte sig i begge retninger og fik da også løn for sin umage, idet Tscherning sluttede en af sine taler således: »Det ærede medlem bruger jævnligt om mig ordet genial, næsten som om det var et halvt ukvemsord; jeg skal aldrig tillægge ham det; jeg har den fulde overbevisning, at jeg aldrig skal få nogen anledning dertil.«¹

Regeringens venner viste deres uvilje mod Tscherning ved at ville holde ham ude, da der skulde nedsættes udvalg angående forslaget; han kom dog med som sidste mand, men kun ved lodtrækning. I udvalget stod han ene mod seks modstandere. Disse tog så meget hensyn til kritikken, at de af forslaget strøg de øvrige fæstningsanlæg og kun foreslog 237,000 rd. for den kommende toårsperiode som første bevilling til Københavns søbefæstning. Tscherning foreslog at anvende 28,000 rd. til at finde et passende sted, hvorhen man kunde flytte hærens og flådens materiel og anlæg; senere skulde så København gøres til en åben by. Regeringen gjorde imidlertid forslaget til kabinetsspørgsmål, hvorfor Tscherning erklærede at ville undlade at stemme. Dette irriterede modstanderne, der frygtede en gentagelse af, hvad der skete i slutningsmødet 1856, og Monrad bebrejdede Tscherning, at han vilde sætte en fremgangsmåde i system, som var »dødbringende for enhver forsamling«. Tscherning svarede, at han i sin tid havde frarådet den bestemmelse i forretningsordenen, som lod den, der ikke stemte, anses for fraværende; han vilde medvirke til at ændre bestemmelsen, men så længe den opretholdtes, vilde han bruge den, når han fandt anledning dertil. Frygten viste sig dog ugrundet; Tschernings ændringsforslag faldt med 44 stemmer mod hans egen og Winthers, og ved den endelige afstemning vedtoges forslaget med 38 stemmer mod 15; 7 stemte ikke, og 8 var fraværende. Men blandt jastemmerne fandtes kun få slesvigere, holstenere og kongerigske højremænd.

Mens det i 1856 lykkedes Andræ at holde Tscherning ude af rigsrådets finansudvalg, indvalgte han nu deri, dog kun som den næstsidste. Her kæmpede han sin sædvanlige kamp for størst mulig sparsommelighed, ikke mindst over for en række lønnings- og pensionslove »i denne gageringernes forøgelsesoversvømmelses-tid«, som han udtrykte sig.² Han gjorde dette med så meget større ret, som det havde vist sig nødvendigt at øge landsdelenes skatter ret betydeligt, og »det er til enhver tid et stort politisk misgreb at udpine penge, hvor man søger kærlighed.«³ Under forhandlingerne om en midlertidig forhøjelse af embedsmændenes løn foreslog han forgæves at gøre forhøjelsen konjunkturbestemt ved et »blandingssædprincip«;⁴ det faldt ikke i god jord i denne

¹ R. 1858 sp. 791.

² Ss. sp. 499.

³ Ss. sp. 1343.

⁴ Ss. sp. 1491.

forsamling af embedsmænd. Men han gjorde nu heller intet for at vinde deres yndest. Da ordføreren, gehejmekonferensråd Treschow, havde talt om landboernes tiltagende luksus og arbejderklassens stigende fordringsfuldhed, sagde Tscherning, at når arbejdernes løn skulde rette sig efter tilbud og efterspørgsel, burde det samme gælde for embedsmændene, som også var lønarbejdere; vilde man derimod kræve den regel anvendt på embedsmændene, at en arbejder er sin løn værd, måtte den også anvendes på arbejdsmandene, »ti arbejdsmandene og embedsmændene danner arbejderklassen«. Han nægtede, at det var luksus, når bønderne forbedrede besætning og redskaber; havde de derimod brugt pengene til vellevned eller til derfor at oplære deres børn til embedsmænd, havde det været en anden sag; men det gjorde de ikke.¹

Ud fra sin modstand mod statsdrift slog han et nyt slag for nedlæggelsen af Usserød klædefabrik. Staten kunde spare o. 39,000 rd. i toårsperioden ved at lade straffeanstalterne levere det militære klæde. Heri fik han støtte af David, som oplyste, at nedlæggelsen allerede var blevet bestemt 1841, men at »personlige anskuelser« havde hindret den; taleren henviste til, at straffeanstalten i Vilvorden² forsynede den belgiske hær med klæde. Den ansete jyske fabrikant M. P. Bruun og endnu flere udtalte sig i samme retning, og krigsministeren lovede at undersøge sagen.

Under drøftelsen af værdien af statens arealer på Gammelholm mente marineministeren, at Tscherning ansatte denne for højt; forskellige firmaer ønskede at købe disse grunde, men ikke til så høje priser. Hertil bemærkede Tscherning, at man ikke kunde forlange, at en købmand skulde taksere til skade for sig selv; for købmanden gjaldt det om at købe billigt og sælge dyrt. M. P. Bruun indskød da: »Vi andre er ikke bedre!« hvortil Tscherning svarede: »Vi blev ikke bedre, hvis vi kom på det samme terræn, det er muligt, og derfor er jeg heller ikke kommet der af den simple grund, at jeg ikke følte mig god nok dertil; ti der skal egenskaber til, som jeg ikke har; det er ikke nogen ros, jeg giver mig, men jeg beklager, at jeg har den mangel.«³

Kløften mellem Tschernings og J. A. Hansens grupper blev stadig større, jo nærmere man kom det folketingsvalg, som skulde afholdes i 1858. Morgenposten, der nu var J. A. Hansens talerør, rettede ganske vist især sit skyts mod Winther, som svarede igen i Nørrejysk tidende; men også Tscherning måtte holde for; han og Winther kaldtes politiske tvillinger, og Tscherning skildredes som ganske afhængig af Winther, som dennes sekundant osv. Gen-

¹ R. 1858 sp. 1510—11.

² S. 58 omtales Tschernings besøg der 1836—37. Stammede hans kamp mod Usserød derfra?

³ R. 1858 sp. 2418.

nem en halv snes numre i de første måneder af 1858 bragte Morgenposten en række grove og ondsindede artikler mod sine modstandere. 9. januar gik det særlig ud over Tscherning; som eksempel på hans »modsigelser« nævntes, at han tordnede mod høje lønninger og alt pensionsvæsen, men »selv har han ikke undset sig ved gennem en lang årrække og i en kraftfuld alder at trække en forholdsvis meget høj pension af staten, at få denne end yderligere forhøjet, ja selv da lejligheden tilbød sig for ham at få indtægten forøget med 500 rd. årlig som rigsråd, foragtede han ikke denne lejlighed, men greb den, skønt han derved måtte indtræde i en forsamling, der blev stemplet som ulovlig. Der synes sandelig at behøves en stærk tro for at kunne tro på Tschernings uegennyttighed, skønt det jo vel er muligt, at denne dyd kan være til stede hos ham.«

Gennem sådanne bladangreb og måske også ad andre, mere skjulte veje søgte man at undergrave Tschernings politiske stilling, og arbejdet blev ikke uden frugt. En ugestid ind i maj modtog han en skrivelse fra 67 vælgere i Svinningekresen, hvori han anmodedes om ikke at stille sig til det kommende valg. I forfatnings- og addressesagen var han efter underskrivernes mening inde på en gal vej; i fæstesagen var de ganske vist godt tilfreds med hans stilling, men den sag var »af underordnet betydning mod det store politiske spørgsmål, hvoraf vi anser hele vor frihed at afhænge og som sådan og[så] enhver nyttig og nødvendig landboreform«. Sluttelig meddeltes, at gmd. Hans Jensen, Kundby, havde lovet at stille sig i Tschernings sted.¹

Tscherning svarede 22. maj, at han, før skrivelsen kom, havde lovet »flere vælgere« at stille sig.² Han havde nu bedt disse mænd tage sagen under fornyet overvejelse og derefter fra »mange vælgere i forskellige egne af valgkresen« modtaget indtrængende opfordring til ikke at forlade kresen, og det vilde han heller ikke.

Det var ikke ham, men »de venner, man i skrivelsen støtter sig til«, der havde fremkaldt den politik, som nu var ved roret. Han vilde »opfylde kundgørelsen af 28. januar 1852 således, at udlandet blev holdt ude fra yderligere indblanding, og Slesvig fik tid til at udvikle sig, sondret fra Holsten, og til at kende de danske politiske, i sin natur fri og fredelige forhold«. Han havde i fællesforfatningen især modarbejdet valgloven; han havde mere end nogen anden søgt at få forfatningen revideret og den midlertidige valglov overgivet til landsdelsrepræsentationerne. I den sag fandt han ingen berettiget grund til klage.

Hvad adressen angik, så bragte dens ophavsmænd den ikke for i rigsrådet, men gav derimod [i det lukkede møde 23. marts] tilslutning til underhandling

¹ Morgenposten 3/6 1858.

² At dette er rigtigt, viser et brev af 28. april til Jens Gregersen (FHa. 1927 s. 53).

ved en dansk kommissær i Frankfurt om forandringer i fællesforfatningen for at komme til enighed.

»Jeg kan endnu tilføje, at min betragtning af forholdene stedse er den samme som den første gang, jeg mødte vælgerne i Holbæk amts 2. valgkres, nemlig at der bør arbejdes for at holde Slesvig fast ved Danmarks krone og i administrativ henseende sondret fra Holsten samt sikret ved særlige institutioner for dets indre anliggender. Jeg ønsker fastholdt og udviklet i Danmark de frihedsspirer, som ligger i forfatningen af 5. juni 1849, ved et mådeholdent og besindigt brug af den, især fra det umiddelbare demokratiske side, hvilket endnu skal bane sig vej som deltager i udøvelsen af den politiske magt i den europæiske statsfamilie. Jeg ønsker at fremkalde en rigtig erkendelse og vurdering af rigets stilling, magt og politiske forhold, der nødvendiggør en fredelig optræden. Jeg antager den statsform, der nærmer sig den føderative skikkelse, som er [mere] skikket til at sikre friheden end den, som nærmer sig den centraliserede stat. Jeg nærer i forbindelse hermed det ønske, at man i fredens øjemed gradvis skal forberede en tilslutning til vore nordlige naboer. Jeg har aldrig givet anledning til at opfatte mine anskuelser anderledes, jeg har handlet i overensstemmelse hermed, gentagne gange har jeg udviklet dem for mine vælgere og lagt dem for publikum i tale og skrift. Jeg kunde henvise til, hvad jeg har skrevet i den mest bevægede tid i 1848 i begyndelsen af marts måned, som til hvad jeg har skrevet i 1852 ikke lang tid efter, at kundgørelsen af 28. januar var kommet for lyset. Jeg vil det samme nu som tidligere, for så vidt det samme kan villes til en anden tid og under andre forhold. Forkaster man mig nu, så er det ikke, fordi jeg nu er forskellig fra det, jeg var, da vælgerne tog mig til kresens folketingsmand, men fordi de nu vil noget andet end dengang, noget, som jeg i øvrigt ikke kender, eftersom ingen på en simpel og klar måde har sagt, hvad man vil og hvorledes.«¹

28. maj svarede syv gårdmænd, deriblandt Hans Jensen, hvis navn ikke fandtes under den første skrivelse, at denne trak sig tilbage for at undgå beklagelig strid; det måtte imidlertid være andre mænd, der nu støttede Tscherning, end de, der hidtil havde virket for og glædet sig over hans valg.²

Valget holdtes 14. juni og overværedes af 4—500 vælgere. Af Tschernings

¹ Morgenposten 4/6 1858. — Den gengivelse af brevet, som findes i E. p. III s. 198, er kladden, der blev ændret noget ved renskrivningen. (Når det ss. s. 202 meddeles, at Tscherning alligevel trak sig tilbage, hvorefter Hans Jensen valgtes i hans sted, er dette jo urigtigt.) Her hævder Tscherning altså udtrykkeligt at have næret de samme anskuelser »i 1848 i begyndelsen af marts måned«; han har sikkert derved særlig tænkt på sine anskuelser om, hvorledes Slesvigs forhold burde ordnes. Jfr. s. 172 note 3.

² Morgenposten 5/6 1858. — Et brev af 4. juni fra Tscherning til Jens Gregersen (FHa. 1927 s. 54) viser, at nogle ejendommeligheder ved de syv mænds skrivelse havde indgivet ham den tanke, at brevet ikke var ærligt ment, og at der måske forberedtes en

gamle stillere var kun Jens Gregersen tilbage; lærer Schjelderup havde dog lovligt forfald, da han selv var kandidat i Nykøbing S. Tscherning opfordrede Hans Jensen til at indlede en forhandling, hvad han også gjorde ved at stille nogle spørgsmål. Det første var, om Tscherning, hvis fællesforfatningen ophørte, vilde virke for genindførelsen af junigrundloven og dens udstrækning til Slesvig. Tscherning svarede, at han vilde ikke medvirke til ulovligheder og derfor heller ikke til at kuldaste oktoberforfatningen, som han dog aldrig havde yndet; derimod vilde han arbejde for, at den frihed, der kunde udvikles på den bestående forfatnings grund, kom Danmark og Slesvig til gode. »Det viste sig ellers øjensynligt, at obersten havde megen møje med at skjule sin uvilje mod det parti, til hvilket interpellanten hørte.« Ved kåringen fik Tscherning flertallets stemmer, erklæredes for valgt og hilstes med hurra. Derefter udbragte Hans Jensen et leve for, at grundloven af 5. juni 1849 atter måtte bringes tilbage i sin oprindelige form; en stor del vælgere istemte dette leve.¹ — Det var første og blev sidste gang, at Tschernings valg i Svinninge var omstridt.

Få uger efter valget medførte den voksende spænding mellem Danmark og det tyske forbund Andræs udtrædelse af ministeriet (7. juli). Hall overtog selv udenrigsministeriet ved siden af kultusministeriet, Krieger blev finansminister, og Unsgård forenede indenrigsministeriet med stillingen som minister for Holsten og Lauenborg. Allerede 15. juli gjorde Hall forbundet forskellige indrømmelser, men nye krav rejstes, og endelig ophævede en kongelig kundgørelse af 6. november de omstridte forfatningsbestemmelser i Holstens særlige forfatning, satte oktoberforfatningen ud af kraft for Holstens og Lauenborgs vedkommende og bebudede nye forsøg på at ordne disse landsdeles forhold til den øvrige del af monarkiet. 22. december erklærede forbundsdagen at ville afvente udfaldet heraf. Det følgende års begivenheder udenlands, ikke mindst i Italien, gav Danmark et foreløbigt pusterum.

overrumpling på valgdagen. »Imidlertid siger jeg som De, det er ikke værd at stole på andet end på et tilstrækkeligt antal vælgere på mødestedet.« Tschernings frygt viste sig dog ugrundet.

¹ Morgenposten 22/6 1858 efter Holbæk amts avis.

9. HALLS TID (1858—63).

Rigsdagens 10. ordinære samling, fra 4. oktober til 22. december 1858, holdtes under så truende ydre forhold, at de i nogen grad drog opmærksomheden bort fra den hjemlige politik. Der behandlede da heller ikke love af større betydning i disse måneder.

Folketinget var ved valget blevet stærkt forandret. Blandt de nyvalgte var Sofus Høgsbro, dengang forstander for Rødding højskole. Han kom efterhånden i venskabeligt forhold til Tscherning og har i de s. 130 note 3 nævnte efterladte optegnelser og andetsteds¹ fortalt adskilligt af interesse om denne. I optegnelserne har han givet et meget levende billede af Tscherning som tilhører i folketingsalen: »I de første tre år havde jeg min plads i tinget lige over for ham og så da, hvorledes han under forhandlingerne havde travlt med at sy sine rigsdagstidender sammen, hvad han gjorde med stor færdighed og meget ivrigt; men han sad stadigt på sin plads og hørte nøje efter, så at han vidste, hvad enhver særlig interesserede sig for, og morede sig med at sige sin nabo (i mange år N. P. Hansen fra Ålborg 3.), hvad en taler, der rejste sig, rimeligvis vilde tale om. Når hans fingre ikke havde travlt med syningen, lod han dem ofte sno overskægget, og jeg antog, at han da særlig tænkte på, hvad han vilde sige, når han fik ordet.«

Til trods for striden mellem de to venstregrupper forud for valget samarbejdede de upåklageligt på rigsdagen. Dette viste sig allerede ved valget af præsidium. Åbningsdagen blev Rotwitt og Monrad genvalgt og Tscherning nyvalgt til henholdsvis formand og næstformænd for den første fireugers periode; Monrads og Tschernings stemmetal var 57 og 45. Ved de to senere genvalg fik Tscherning 64 og 62 mod Monrads 56 og 61. Tscherning havde således genvundet sin gamle stilling som venstres førstemand. Og 26. oktober forelagde han og J. A. Hansen i forening forslag om at afhænde stiftelsers og andet lignende fæstegods til selveje, efter at Alberti og J. A. Hansen 9. oktober på ny

¹ Dansk folketidende og »Høgsbros brevveksling og dagbøger« ved H. Lund.

havde indbragt fæsteloven. Igen drøftede folketinget altså fæstesagen, og igen lykkedes det Tscherning at forny emnet ved ejendommelige og vidtrækkende tanker. Under 1. behandling af fæsteloven udtalte han: »Således som fæstegodset er til stede her i landet, er det bønderfamiliernes ernæringsmiddel; det er lovgivningens egentlige tanke, det er udtrykt i dens bogstav, og det har ledsaget den hele fæsteinstitution, så længe den har været til.«¹ Sligt havde han sagt før, men i sin næste tale² dagen efter tilføjede han noget nyt: »Vil vi have fred i staterne, så må vi ikke glemme, at jordsmonnet, hvorpå man træder, har en dobbelt betydning, først den, at der skal være plads til alle fødder at stå på, og dernæst den, at der kan figurere en produktivitet, som kan kaldes en ejendom; men jordsmonnet bliver aldrig nogens ejendom, det råder kun staten over; hvad vi derfor har at betale for ved en aflønningslov, er produktiviteten; den er det, jorddrotten har; staten har ejendomsretten, og bonden har brugsretten. — — Den [fæstelovgivningen] faldt sammen med stavnsbåndets løsning; den blev en beskyttelse for tyendebefolkningen; den kan ikke forstås, når man ikke tager hensyn dertil, og den kan ikke blive ved, når en fri forfatning skal bestå; da må den afløses, ti den krænker de politiske forhold.«³ Senere i talen, som blev holdt med usædvanlig kraft og lune, kom han igen ind på forordningen af 13/5 1769, og lejlighedsvis meddelte han, at det »fæsteforbedringsforslag«, han i 1850 havde udarbejdet (se s. 164 note 3), gik ud på at fastsætte og begrænse indfæstningssummen og indføre en fæstevarighed af mindst 30 år, altså borttage »hasarden« af fæstekontrakten. Under 2. behandling af forslaget om afhændelse af stiftelsers fæstegods kom han tilbage til ovennævnte tanke fra en ny side, idet han udbrød: »Spekulere i trangen af den voksende befolkning er det, som de gør, der bilder sig ind at eje jordsmonnet og at kunne gøre med det, hvad de vil.«⁴ — Da indenrigsminister Unsgård imidlertid erklærede, at han ikke kunde gå ind på det foreliggende fæstelovforslag og heller ikke i denne samling selv fremkomme med et andet, men at han ikke skulde tabe sagen af sigte og vilde fremsætte forslag, når tiden var dertil, tog J. A. Hansen forslaget tilbage før 2. behandling. Forslaget om afhændelsen af stiftelsernes gods gennemførtes derimod i en noget ændret form i folketinget og vedtoges ved den endelige afstemning med 78 stemmer mod 9.

¹ F. 1858 sp. 439.

² Som tidligere nævnt fik et medlem normalt kun ordet to gange under hver af en sags tre behandlinger.

³ Ss. sp. 535—36.

⁴ Ss. sp. 2454. — Tanken om, at »jordsmonnet tilhører staten«, danner et nyt berøringspunkt mellem Tschernings og Grundtvigs idéverden. Jfr. sidstnævntes udtalelse i Danskeren 1849 s. 334: »Ethvert folk er sit fædrelands grundejer — — og kan aldrig retmæssigt ved nogen lov tabe sin ejendomsret, så det kun er nytten og brugen af jorden, der retmæssigt kan fordeles ved landsloven og blive genstand for køb og salg, og disse ting bør da ordnes ved love, som har fælles bedste for øje.«

Fra denne samling skal endvidere nævnes et privat indbragt forslag om dannelsen af et kirkeråd med besluttende indflydelse på rent kirkelige sager, men kun rådgivende i andre forhold. Tscherning vilde gå med dertil, hvis kirken var rede til at afgive tienden og alt andet kirkegods til staten og overlade rigsdagen at ordne alle de økonomiske forhold, derunder præsternes løn. Han erkendte, at autorisation af salmebøger, ritualer og sligt ikke retteligt tilkom rigsdagen. I en anden sammenhæng erklærede han, at under den nævnte forudsætning, og hvis det ellers havde ligget i hans stilling og natur, kunde han tænke sig selv at indbringe et sådant forslag, »for at det legemlige og åndelige i kirken ikke skulde blive ved at pine hinanden således, at sjælen går bort, og legemet knap bliver tilbage.«¹ Om folkekirken i modsætning til sekterne brugte han det smukke udtryk, at den var »det store bord, hvorved vi indbyder alle til at spise, uden at der så nøje skal spørges om, hvorfra vi har vor sult.«² Forslaget blev imidlertid nægtet overgang til 2. behandling. Et ligeledes privat indbragt forslag om at forbyde højere rente end 4 pct. af lån i fast ejendom gik Tscherning imod ud fra den betragtning, at skulde rigsdagen fastsætte sligt, skulde den også fastsætte arbejdsmandens løn og ejendomsbesidderens indtægt. Også dette forslag nægtedes overgang til 2. behandling; men her måtte Tscherning rigtignok stemme sammen med centrum og højre mod næsten hele venstre.

Folketingsmanden for Nibekresen, pastor Hass, var ellers enig med Tscherning i, at man skulde frigive lægenæringen og, som denne sagde, »lade enhver være salver, men ikke kvaksalver«. Men nu stillede han til Tschernings forundring forslag om at oprette en lærestol ved universitetet i homøopati. Tscherning fandt dette forslag uforeneligt med tanken om fri lægenæring og erklærede for øvrigt, at homøopatien »har udspillet sin rolle, for så vidt den skal betragtes som videnskab; men den har en stor fremtid, for så vidt den støtter sig til og benytter den menneskelige svaghed og dårskab for at vinde tid til en helbredelse, som ikke kan ske på nogen anden måde. Hvori består for en stor del lægekunsten? Den består i at bilde folk ind, at de kan kureres ved andet end ved tiden, og i at vinde tid til, at folk kan blive kurerede. — — Udgående fra det system [homøopatien] vilde man kunne kurere en mand, der var faldet ned fra fjerde etage og havde knækket sine lemmer, ja næsten halsen, forudsat at der endnu var liv i ham, når man blot kunde kaste ham op igen, hvorfra han var kommet.«³ Forslaget fik samme skæbne som de to sidstnævnte.

Under drøftelsen af endnu et privat indbragt forslag, om ændringer i valgloven, kom faren for valgtryk under den skriftlige afstemning på tale. Tscherning

¹ F. 1858 sp. 3813.

² Ss. sp. 703.

³ Ss. sp. 1186—87.

ning sagde derom: »Politisk tryk er uundgåeligt, politisk fasthed er sjælden, politisk ledelse er nødvendig. Den mand, som, idet han kommer til protokollen, skifter sin mening og stemmer på en anden, fordi han ser, at den eller den skal føre hans navn til protokols, han burde ikke have været der for at stemme; men det kan vi ikke forhindre, det vil ikke lettere ske med den fattige mand — — end med den rige.«¹

Nævnes skal også den modstand, Tscherning under finanslovens 2. behandling rejste mod en lille bevilling til Sorø akademi på 400 rd. til køb af en oldsagssamling. Tscherning mindede som så ofte før om Siegfried von Lindbergs »So ein ding muss wir auch haben«. »For øjeblikket er en sådan samling af nordiske oldsager moderne, det er noget herligt, det er noget, som ingen kan undvære; Sorø, denne gamle adelsmand, må også have sig en sådan lille samling af oldsager, men det skal vi ikke give. — — Stenalderen ligger ikke for os som noget historisk; der er endnu ikke én mand, der ved betragtning af stenalderens genstande har kunnet udbringe noget, som blot lignede en stump af vort fædrelands historie. — — Broncealderens studium har hidtil ikke for de voksne studerende i vort fædreland givet noget sikkert udbytte i nogen retning; hvad skulde det da give for børn? Jernalderen — — har ikke anden historisk betydning end at bringe os til den erkendelse, som vi nødtigt vil komme til, at vi er meget unge på det historiske gebet, og at selv den historie, vi har skreven og trykt, og som vi lærer i skolerne, giver os overmåde lidt historie.«² Flertallet fulgte ham dog ikke i denne sag, bevillingen gaves med 49 stemmer mod 35.

I et af tingets sidste møder forelå den situation, at landstinget havde sendt finansloven tilbage med en række småændringer, mest for at vise, at det dog ikke lod sig helt overse på dette område. Mens J. A. Hansen og Monrad var tilbøjelige til at sætte hårdt imod hårdt, fandt Tscherning, at det »hæderligste, rigtigste og nyttigste« var uden ophævelser at stemme for loven med landstingets ændringer; »derved viser vi allerbedst, at de, hvad enten de nu skal være tilrettevisninger eller anvisninger om ønsker, man har for fremtiden, efter vor overbevisning ikke har nogen som helst indgribende betydning.«³ Dette råd fulgte tingets store flertal, og således forebyggedes denne »finanskrig« i god overensstemmelse med Tschernings gamle advarsel mod den slags konflikt.

6. december 1858 nedsattes en kommission med Tscherning som formand til at undersøge straffeanstaltnernes økonomiske forhold. Den gennemførte en klarere affattelse af finanslovens regnskab over disse anstalters indtægt og ud-

¹ F. 1858 sp. 1561.

² Ss. sp. 1921—22.

³ Ss. sp. 4021.

gift, ligesom den gav stødet til, at staten 1860 overlod udnyttelsen af fangernes arbejdskraft i Horsens tugthus til firmaet Crome & Goldschmidt.¹

23. december 1858, dagen efter, at forbundsagen havde vedtaget at afvente resultatet af forhandlingerne mellem den danske regering og Holsten-Lauenborg, ophævedes for Slesvigs vedkommende fem upolitiske foreninger, som havde medlemmer i alle tre hertugdømmer, et bibelselskab, to historiske selskaber, en kunstforening og en forening for havekultur. Harmen herover gjorde den holstenske stænderforsamling, der var samlet fra 3. januar til 12. marts 1859, endnu mere uforsonlig. Ikke blot nægtede den at godkende oktoberforfatningen med tilhørende valglov, men den udtalte sig imod enhver fællesrepræsentation for monarkiet og ønskede kun sådanne fælleslove, som kunde vedtages enslydende i alle fire landsdelsrepræsentationer. Også den hidtidige fælles indfødsret burde bortfalde. Derimod ønskede den anerkendt visse fællesanliggender og en delvis fælles indfødsret for Slesvig og Holsten. Det uhyggelige indtryk heraf forstærkedes ved, at over halvdelen af de slesvigske stænderrepræsentanter samtidigt indsendte andragende til kongen om også at opheve oktoberforfatningen for Slesvigs vedkommende og give stænderforsamlingen lejlighed til at udtale sig i den anledning.

Her overfor søgte Hall at styrke ministeriet ved 6. maj at optage Fenger som finansminister og Monrad som kultusminister, mens Krieger vendte tilbage til indenrigsministeriet.

22. august efterlyste Prøjsen og Østrig resultatet af forhandlingerne om monarkiets forfatningsforhold, og 23. september tilsagde en ny kongelig kundgørelse indtil videre Holsten fuld sikring både for de særlige og fælles anliggender uden dog at pege på nye veje til opnåelsen heraf.

Under sådanne forhold åbnedes 26. september et rigsråd, der varede til 24. november. Da ingen repræsentanter var mødt fra Holsten og Lauenborg, talte rådet kun 60 medlemmer, deriblandt 7 ministre; 47 var repræsentanter for kongeriget, og 13 for Slesvig; de fleste af disse var dansksindede embedsmænd; kun to sydslesvigere, gårdejer A. Hansen og rådmand Thomsen, var slesvigholstenere, men de gjorde sig til gengæld stærkt gældende, fordi de jo talte med Holsten og det øvrige Tyskland bag sig.

Allerede 27. september vilde Thomsen have rejst diskussion om, hvorvidt dette formindskede rigsråd kunde optræde på hele monarkiets vegne og overhovedet var lovmedholdeligt; men Madvig hindrede det. 30. september ønskede David på egne og otte andre højremænds vegne at oplæse en erklæring om, at deres deltagelse i rigsrådets arbejde ikke betød en godkendelse af forholdene; men også dette forbød Madvig. Tscherning brød da isen, idet han sluttede sin tale om det foreliggende forslag (om landudskrivningen) med at beklage, »at

¹ Illustreret tidende 19/1 1862 og Rigsdagstidende 1859 anhang A s. 94.

medlemmer, der kunde have kommet her i forsamlingen, og over hvis personlige ret til at være her ingen fremmed myndighed kan råde, ikke er her til stede for at vise, at monarkiet er til, og at det kan bære byrden af en ydre tvang i enkelte landsdele. — — Det, vi må væрге os imod, er det, at vi vil inkorporere Slesvig; vi vil monarkiet, og at det ikke her fremstiller sig personligt, klart og tydeligt, er ikke vor skyld.«¹ Thomsen bestred derefter forsamlingens kompetence; der gaves intet rigsråd på 60 medlemmer. Da Madvig forbød fortsat drøftelse heraf, forlod Thomsen salen under protest, men vendte dog senere tilbage.² Hall erklærede, at han ønskede en forhandling om spørgsmålet, hvorimod Tscherning fandt en sådan overflødig; for ham var rigsrådet »komplet kompetent« og kunde lovmedholdeligt med 41 tilstedeværende medlemmer vedtage almindelige beslutninger³ og med 60 endogså forfatningsændringer. Han fastholdt altså, at rigsrådet stadig bestod med 80 medlemmer. David udtalte imidlertid, at når erklæringen ikke måtte oplæses, vilde han og hans meningsfæller »forblive tause og uvirksomme«, og da de gjorde alvor heraf, afgaves der kun 40 stemmer for at sende forslaget om landudskrivningen til 2. behandling, så at forsamlingen altså ikke var beslutningsdygtig. Under den fortsatte drøftelse hævdede Tscherning, at man i Frankfurt ikke kunde ophæve det danske monarkis forfatning; forsamlingen måtte »bære de onde tider og liste og hjælpe og skrue sig igennem«; kunde de ni ikke foreløbigt deltage i arbejdet og så tage endelig stilling ved 2. behandling? Dertil var de imidlertid uvillige, og resultatet blev, at heller ikke det næste forslag (om søudskrivningen) kunde sendes til 2. behandling.

Kompetencespørgsmålet måtte altså bringes officielt frem, og både Tscherning og Lehmann stillede dertil sigtende forslag til beslutning. Tscherning betonedede dog, at han ikke gjorde dette for sin egen skyld, men kun for at man kunde komme videre med de nødvendige sagers behandling. Under den således foranledigede forhandling oplæstes Davids erklæring, og de ni gik derefter i arbejde. Tscherning udtalte, at han fra første færd havde bedømt oktoberforfatningen rigtigt; »fejlen ved den lå ikke i lovligheden eller ulovligheden med hensyn til dens tilbliven, men i dens faktiske form, idet den lod en samstat ligge urepræsenteret som samstat«. Det var også tvivlsomt, om der »i gerningen er forsøgt, hvad der kunde forsøges, for at lempe sig igennem så vanskelige forhold«. Men man skulde ikke fordybe sig i disse spørgsmål. »Det er derved, at dette lille land skal kunne bøje den overmodige behandling, som vi har måttet lide, at vi beviser, at vi ikke har fortjent den, at vi beviser, at der er en rolig, besindig og god vilje til at hjælpe at regere, at en samvirken mellem regeringen og folket er til stede her fremfor i noget andet

¹ R. 1859 sp. 79—80.

² J. A. Hansen III s. 582.

³ Efter § 37 var rigsrådet beslutningsdygtigt, når 41 medlemmer var til stede.

land.«¹ Thomsen protesterede fremdeles mod forsamlingens kompetence og mod, at man således ganske i forbigående inkorporerede Slesvig. Da Madvig svarede, at deltagelse i forhandlingerne betød godkendelse af deres gyldighed, fremsendte Thomsen en erklæring om, at han ikke længer vilde deltage i møderne, men heller ikke vilde nedlægge sit mandat, da der jo muligvis kunde blive indkaldt et lovligt rigsråd. Hans protestpolitik førtes videre af A. Hansen. Efter at Tschernings og Lehmanns forslag havde opfyldt deres hensigt, toges de tilbage.

Hermed var vanskelighederne dog ikke endt; gang på gang dukkede kompetencespørgsmålet op i ny sammenhæng, og Tscherning måtte idelig frem for at forklare og forsvare sin ejendommelige opfattelse deraf: vel var rigsrådet fuldtud kompetent, men det var uklogt at sætte denne kompetence på for vanskelige prøver; man burde indskrænke rådets virksomhed til det absolut nødvendige og navnlig ikke fremsætte forslag, der kunde betegnes som forfatningsændringer, ligesom man måtte undgå ethvert skin af at ville udnytte forholdene i retning af Slesvigs inkorporation.

Under drøftelsen af en lønforhøjelse for alle embedsmænd i fællesministerierne indvendte J. A. Hansen, at efter kundgørelsen af 6. november 1858 kunde rigsrådet ikke træffe bestemmelse angående Holstens og Lauenborgs forhold. Tscherning svarede, at han med fornøjelse så, at rigsrådet betragtede sig som rigsråd for hele monarkiet; noget andet var, at han ønskede alle disse forhøjelser nedsat med en femtedel. Da J. A. Hansen spurgte, om man da efter Tschernings mening kunde forholde sig på lignende måde med alle andre lovforslag, der greb ind i de tyske hertugdømmers anliggender, svarede Tscherning, at han overlod til ministeriet at klare de sager. Da J. A. Hansen understregede, at han havde spurgt om, hvad der efter Tschernings mening var det rette, svarede denne, at »i politiske forhold er det brugbareste efter min mening næsten altid det rette.«²

Regeringen havde foreslået at ændre forholdstallet for landsdelenes bidrag til fællesudgifterne — for øvrigt således, at hertugdømmernes kvota nedsattes, og kongerigets forhøjedes. Tscherning ønskede imidlertid at blive ved det hidtidige; man burde »gå uden om et spørgsmål, hvis besvarelse måske vilde have større vanskelighed, end man i første øjeblik forudsætter.«³ Han fik så finansudvalget til at foreslå en ændring, hvorved man netop kunde gå udenom, idet kongeriget foruden de forfatningsmæssige 60 pct. af fællesudgifterne frivilligt skulde påtage sig en merydelse af 2 pct. som man håbede, at rigsdagen vilde bevilge. Her viste sig imidlertid klart forskellen mellem Tschernings og Mad-

¹ R. 1859 sp. 160—61.

² Ss. sp. 465.

³ Ss. sp. 411.

vigs politiske og personlige indstilling; sidstnævnte hævdede stædigt — i øvrigt i forståelse med ministeriet — at forslaget skulde betragtes som en forfatningsændring. Dermed rejstes det vanskelige kompetencespørgsmål i den allervanskeligste form; til forfatningsændringer krævedes nemlig efter oktoberforfatningens § 57, at $\frac{3}{4}$ af medlemmerne skulde være til stede, og at $\frac{2}{3}$ deraf skulde stemme for ændringen. Skulde disse brøker nu beregnes ud fra et medlemstal på 80 eller på 60? Tscherning fandt, at det var umuligt at besvare dette spørgsmål, men Madvig hævdede, at man skulde gå ud fra tallet 60; var det forkert, havde han som præsident fejlet i ikke at indkalde de 20 holstenske og lauenborgske medlemmer. Her indskød Tscherning et »Ja«. Madvig vilde lade forsamlingen afgøre tvivlsålet, men fandt dog, at hvis rigsrådet vilde kræve de 20 indkaldt, satte det sig »i opposition til kongen og henkastede en latterlig udfordring til det tyske forbund«,¹ og han måtte i så fald fratræde som præsident. Tscherning protesterede mod en sådan udtalelse og stillede dagen efter forslag om, at rigsrådet skulde opfordre præsidenten til at indkalde de hidtil udeblevne og ikke indkaldte medlemmer. Under forhandlingen om forslaget fremsatte han en række udtalelser, der røbede hans oprørte sind: »Jeg så den iver, hvormed man ilede til at gøre til et grundlovsmæssigt spørgsmål, hvad der var den simpleste lovgivningsakt, netop fordi dets virkning ikke gik uden for regeringen selv. Da jeg så dette, så studsede jeg og følte tillige på engang en luftning udenfra af den fanatiske iver, hvormed man på den ræste måde søger at fremtvinge, hvad man vil gøre. En sådan tilstand er der uden for forsamlingen, en sådan råhed fremlokkes fanatisme, og føler man en luftning deraf her inden for salen, så er tiden kommet til at sætte en grænse for dens virksomhed. Da så jeg intet andet middel end at mane forsamlingen til at blive fuldtallig, så vidt det kan ske.«² De holstenske [og lauenborgske] medlemmer kunde godt deltage i møderne, når man ikke udstrakte rådets virksomhed over de grænser, kongen nødtvungent havde sat. Han kunde ikke anerkende beslutninger som grundlovsmæssige, hvis ikke mindst 60 medlemmer var til stede, og mindst 45 stemte derfor. Hvis forbundet vilde gøre indfald i Holsten, fordi kongen kaldte fem³ holstenere herover, vilde han bøje sig. »For mig skal det være godt, om vi kommer til et Slesvig—Danmark, når vi kommer dertil på en redelig, ærlig og af Europa anerkendt måde; men for mig er det farligt, fordi det danner et Slesvig—Holsten, hvis vi fortsætter den vej, vi har betrådt, uden at gøre det klart, ikke i talemåder, ti det er ingenting, men i gerningen, at det, vi tracter efter, er at værne Slesvigs be-

¹ R. 1859 sp. 708.

² Ss. sp. 716—17.

³ Tallet viser, at Tscherning tænkte på de kongevalgte medlemmer for Holsten og Lauenborg.

siddelse ved Holstens grænser.«¹ Efter en lang og bevæget forhandling, hvor under A. Hansen sluttede sig til Tscherning i protesten mod at betragte de holstenske og lauenborgske medlemmer som udtrådte, uden at de selv havde tilkendegivet ønske derom, nægtedes Tschernings forslag om indkaldelsen af de 20 udeblevne overgang til 2. behandling med 40 stemmer mod 6. Selve kvotaforslaget vedtoges med 49 stemmer; 11 var fraværende, deriblandt J. A. Hansen og Tscherning. En række medlemmer afgav dog deres stemme med udtrykkeligt forbehold mod derved at godkende påstanden om, at forslaget var en grundlovsændring.

En mindre skærmydsel på samme felt skyldtes forslaget om at give tolv personer indfødsret. De holstenske stænder havde jo ønsket den almindelige indfødsret for hele riget afløst af en særlig indfødsret for hver landsdel. Ussing og David vilde derfor ikke give forslaget deres stemme, og A. Hansen fandt forsamlingen uberettiget til at meddele indfødsret i de landsdele, hvorfra den ikke havde repræsentanter; Tscherning derimod vilde stemme for loven og overlade til kongen at afgøre, om det var formålstjenligt at udgive den eller ikke. Forslaget vedtoges ved den endelige afstemning med 42 stemmer.

I samlingens sidste uge udkæmpedes en heftig strid om en sag, som var en udløber af hele denne kompetencestrid. Madvig havde i henhold til forretningsordenen pålagt den fraværende Thomsen at indfinde sig i forsamlingen; men denne havde svaret, at da han hverken kunde anerkende forsamlingen som det rette rigsråd eller Madvig som den rette præsident, kunde han heller ikke tillægge den modtagne skrivelse nogen betydning. Krænket herover foreslog Madvig 16. november at andrage kongen om Thomsens udelukkelse af rigsrådet. J. A. Hansen, Tscherning og flere fandt vel forslaget lovmedholdeligt, men dog under hensyn til forholdene uheldigt; Tscherning kunde endogså tænke sig, at kongen vilde bruge sit veto derimod, hvilket vilde føje nye vanskeligheder i form af et ministerskifte til de allerede bestående. Den ellers godmodige Hall blev så vred over Tschernings udtalelser, at han beskyldte ham for at have sagt »utrolige ting« og misbrugt sin ret til at tale i rigsrådet. Tscherning gav råt for usødet og sagde, at han kendte »den ærede ministers enten udygtighed til at høre, hvad man siger, eller dristighed til at forudsætte ganske andet, end hvad man har sagt«. Madvig greb nu ind og erklærede, at hvis Tscherning dermed vilde udtrykke, at konsejlspræsidenten med vilje havde mistydet hans ord, måtte han tilbagevise en sådan beskyldning; hertil svarede Tscherning tørt: »Nej, jeg lægger det ganske til hans evner.«² Efter lange og delvis bitre forhandlinger fik striden det ejendommelige udfald, at der ved den endelig afstemning afgaves 34 stemmer for og 3

¹ R. 1859 sp. 752.

² Ss. sp. 1360—62.

imod forslaget, mens 6 ikke stemte, og 16 var fraværende, deriblandt Tscherning. Da således kun 37 var »nærværende«, kunde der ikke fattes nogen beslutning, og da Madvig dagen efter, samlingens sidste mødedag, lod foretage ny afstemning, blev resultatet det samme. Det skulde ikke stemme Madvig og ministeriet blidere, at A. Hansen, som havde fulgt Thomsens eksempel, til slutningsmødet havde sendt et lige så afvisende svar som Thomsens på præsidentens tilsigelse til at give møde. Med et sådant nederlag for præsident og regering endte samlingen.¹

Foruden disse sager behandlede rigsrådet væsentligt kun det absolut nødvendige, derunder de forskellige tillægslove til det stående normalbudget. Den ny finansminister, Fenger, fandt rigets økonomiske tilstand ret alvorlig, hvorimod centrumsmanden kaptajn Ankjær anså den for så tilfredsstillende, at han skosede dem lidt, som »her i salen« stadig henviste til de uheldige finansielle forhold. Dette kaldte Tscherning frem. Han fandt fremdeles sparsommelighed påkrævet; således kunde man for øjeblikket passende undlade at bygge søforter ved København. »Lad os ikke komme dertil, at landet er forgældet og fortabt, når vi skal forsvare det; ti så er det næppe værd at forsvare«. Skatterne tyngede hårdt på bondestanden. »Vi lever her af de væsentligste skatteyderes daglige fornægtelser«. Vi har lært at leve over evne af de store lande, men »krig og elendighed her i Europa vil komme over os, fordi vi arbejder stadig hen imod bankerotten«.²

At Tschernings finansielle indsigt efterhånden havde vundet også rigsrådets respekt, viste sig deri, at han denne gang indvalgtes i finansudvalget med højeste stemmetal, mens Andræ måtte nøjes med pladsen som nr. 8. Ud over de ændringer, som udvalget enedes om, foreslog Tscherning alene eller sammen med andre medlemmer en række besparelser; således foreslog han sammen med Frijs-Frijsenborg, A. Hage og Heltzen at nedsætte bevillingen til Københavns søbefæstning fra 600,000 til 150,000 rd. Forslaget faldt imidlertid med 37 stemmer mod 16, og samme skæbne fik de fleste af hans andre særforlag.

Den sidste mødedag blussede striden mellem Ankjær og Tscherning op på ny. Ankjær udtalte, at Tscherning i sit finansielle sortsyn havde været nær ved at spå riget en sikker fallit. Tscherning svarede: »I vort land er der for øjeblikket, og det er lykkeligt, at det er så, lagt en spire til en lighedsfølelse og en lighedsberettigelse; men for at vi kan følge den praktisk skridt for skridt, skal vi vogte os for store udgifter, der går ud over vor evne, og så skal vi lade skillingen blive liggende i den mands lomme, som med stor sved bringer den

¹ Da A. Hansen og Thomsen 1862 hverken straks ved samlingens begyndelse eller senere efter behørig tilsigelse gav møde i rigsrådet, blev de efter dettes enstemmige andragende til kongen udelukket.

² R. 1859 sp. 205—208.

ud af jordens skød, for at han kan skaffe udviklingen til sine efterkommere. Man klager dagligt over, at de mangler den, men man tager midlerne fra dem, hvorved en sådan udvikling kan ske, og så roser man sig af den ypperlige finansielle stilling, som man har (Ankjær ler). Ja, at le er let gjort, men bliv bonde, pløj, slid og sved og sig mig så, om man tænker ligedan.«¹

I ét tilfælde foreslog Tscherning dog en bevilling forhøjet. De to fra krigen kendte generaler Bülow og Hedemann var døde siden sidste rigsrådssamling, og krigsministeren foreslog nu som et udtryk for folkets taknemlighed at bevilge de to enker ekstraordinær pension; men forslagene lød på 800 rd. til fru Bülow og kun 700 til fru Hedemann. Tscherning udtalte under den korte forhandling, at han godt forstod, hvorledes ministeren ud fra pensionsreglerne var kommet til disse tal; men almenheden vilde let forstå det således, at Hedemanns fortjenester var mindre end Bülows. »Nu er det min overtydning, at den førstes fortjenester står i det mindste lige så højt som den sidstes«, og han vilde derfor til 2. behandling foreslå fru Hedemanns pension forhøjet med 100 rd.² Forslaget mødte modstand hos krigsministeren, men vedtoges desuagtet med 25 stemmer mod 21, skønt alle 7 ministre stemte imod. Havde Tscherning gjort Hedemann uret i 1848 (se s. 114), søgte han nu at give den afdøde oprejsning ved at side stille hans fortjenester med sejerherrens fra Frederits.

Rigsdagen var efter grundlovens bud mødt første mandag i oktober og havde valgt Rotwitt til formand og Tscherning og Bregendahl til næstformænd. Monrad var jo nu minister og kunde altså ikke vælges. Af hensyn til rigsrådssamlingen udsattes derefter møderne; da de genoptoges 3. december, forefandt rigsdagen et nyt ministerium.

En langvarig strid mellem kongen og ministeriet, der vilde have Berling fjernet fra hoffet, var endt med, at Hall 22. november havde indgivet ministeriets afskedsbegæring. Tschernings utrykte optegnelser i Rigsarkivet om disse forhold, der dog først er nedskrevet 1871 og delvist bygger på andres meddelelser, viser, at han på kongens foranledning³ havde mæglet i striden i den hensigt at afværge ministeriets afgang, og at både Hall og Monrad vidste fuld besked herom. De kunde altså ikke tillægge Tscherning nogen medskyld i ud-

¹ R. 1859 sp. 1967—68. — Under finanslovsbehandlingen i den følgende rigsdagssamling opgjorde Tscherning 15. december skattetrykket til 16—17 rd. pr. individ og så deri grunden til, »at vi her i landet savner en stor, kraftig og oplyst middelklasse« (F. 1859 sp. 133).

² R. 1859 sp. 423.

³ Af Fru T. s. 161 ses, at Tscherning allerede i august havde været til taffel hos kongen, for første gang i to år. Kongen havde ved den lejlighed tilbudt ham det kommandørkors, som havde ligget og ventet på ham i otte år [skal vist være elleve — se s. 109]; men Tscherning havde bedt om, at det måtte blive liggende, til han engang fik brug derfor, t. eks. hvis kongen vilde benytte ham i en eller anden sendelse.

faldet, ligesom han da heller ikke vides at have medvirket ved dannelsen af ministeriet Rottwitt, end sige ønsket sæde deri.¹ Halls voldsomme ord over for Tscherning i rigsrådsmødet 16. november synes dog at vise, at Hall på det tidspunkt ikke har været klar herover og derfor i Tschernings udtalelser om kongens veto og ministeriets mulige afgang har set drilske hentydninger til Berlingstriden. Sin krænkelser over afgangens viste Hall ved rigsdagens genåbning 3. december; da Rotwitt havde meddelt folketinget det nye ministeriums dannelse, og J. A. Hansen derefter udbragte et leve for kongen, blev Hall siddende på sin plads og deltog ikke i hurraråbene.²

Efter Halls fratræden bad kongen Monrad danne den nye regering, hvad han dog nægtede. I stedet rejste han kort efter til Paris. Rotwitt, der sammen med B. Christensen og J. A. Hansen stærkt havde forsvaret Berling mod det afgående ministerium, påtog sig så opgaven, og 2. december havde han samlet sit følge. Selv blev han konsejlspræsident, justitsminister og minister for Holsten og Lauenborg; H. N. Thestrup blev krigs- og marineminister, J. C. Jessen indenrigsminister, R. Westenholz finansminister, Blixen-Finecke udenrigsminister og minister for Slesvig, og V. A. Borgen kultusminister.

Disse mænd var dygtige og hæderlige og gjorde som helhed god fyldest i ministeriets korte levetid; men da de betragtedes ikke alene som talsmænd for det ringeagtede bondevenstre, men tilmed som grevinde Danners redskaber, modtoges de af borgerskabet og dets presse med en strøm af harme og spot, som bondestandens varme tilslutning ikke kunde opveje. Oven i købet rantes landet kort efter af den ulykke, at Frederiksborg brændte 17. december, det slot, hvor kongen og grevinden helst opholdt sig; denne brand, der affødte grimme rygter — Berling fik under branden beskadiget ryggen ved at falde på en trappe og var fra den tid svagelig, hvorfor han nedlagde sine hofstillinger — ligesom Rotwitts bratte død 8. februar 1860 kastede yderligere et skær af uhygge over ministeriet.

Umiddelbart efter Rotwitts død fratrådte hans kolleger, og efter at kongen havde rettet forgæves henvendelser til Madvig,³ Bang, Sponeck og Blixen-

¹ At Tscherning ikke havde ønsket ministerskiftet, udtalte han ret uforbeholdt, efter at Hall igen havde overtaget ledelsen (se i det følgende). Og allerede i december 1859 søgte han at jævne vejen for Monrad, hvis forholdene skulde udpege denne til Rotwitts afløser, idet han rådede Monrad til inden afrejsen til Paris at tage afsked med kongen. Monrad fulgte rådet og skal ved den lejlighed også have lovet at være rede, hvis kongen skulde kalde på ham (se de nysnævnte utrykte optegnelser om ministeriet Halls afgang). Fru T. s. 161 fortæller, at Monrad kort forud havde nærmet sig Tscherning ved at indbyde ham og hende til middag en søndag i august 1859, »noget, som ikke er faldet dem ind de sidste syv år«.

² J. A. Hansen III s. 611.

³ Denne havde i en piece, »Ministeriet af 2. december«, angrebet ministeriet Rotwitt stærkt og således på en måde gjort sig til talsmand for oppositionen.

Finecke, tilkaldtes Monrad; han kom straks hjem og gjorde sit bedste; men det viste sig ugørligt at komme uden om Hall, og meget mod sin vilje måtte kongen 22. februar atter udnævne et ministerium Hall. Heri indtog Fenger, Hall, Monrad og Wolfhagen deres gamle pladser; Monrad forenede dog indenrigsministeriet med kultusministeriet. Nye medlemmer var krigsminister Thestrup,¹ marineminister Bille, justitsminister L. A. Casse og Råsløff som minister for Holsten og Lauenborg.

Da rigsdagen 3. december genåbnedes, var Rotwitt altså konsejlspræsident. Der skulde således vælges en anden formand i folketinget; det blev Bregendahl. Næstformænd blev Tscherning og J. A. Hansen. Vreden over det ny ministerium synes ved dette valg også at have givet sig til kende over for Tscherning; mens han i oktober havde fået 78 stemmer, fik han nu kun 51. Ved de fire senere genvalg i vinterens løb lå hans stemmetal dog højere. J. A. Hansen måtte derimod ved valget 5. januar vige for godsejer Rosenørn, der genvalgte samlingen ud.

Rigsdagsarbejdet led stort afbræk ved de to ministerskifter, og lovhøsten blev ringe. Det betydeligste resultat var en lov om kommunale valg i købstæderne. Hvad der også skadede arbejdet, var den voksende uvilje i landstinget mod folketingets overmagt i finansielle spørgsmål.

Under finanslovens 1. behandling fremsatte Tscherning sit gamle krav om, at præster og juridiske embedsmænd skulde sættes på fast løn, og tiender og sportler til gengæld gå i statskassen. Under ministeriet Rotwitt var der stor udsigt til, at kravet skulde opfyldes; ministeriets afgang hindrede dette.

Også et andet gammelt krav tog Tscherning op, da han 5. marts sammen med J. A. Hansen indbragte forslag om de ændringer i fæstelovgivningen, som han så ofte havde slået til lyd for, derunder også enkernes ret til at beholde fæstet ved nyt giftermål. Han begrundede forslaget fremkomst trods det sene tidspunkt med ønsket om derved at fremkalde et regeringsforslag i den følgende samling. Ønsket opfyldtes til dels ved Monrads fæstelov året efter.

Om den jyske jernbanesag udkæmpedes en drabelig, men resultatløs kamp. 1857 havde rigsdagen under megen strid vedtaget forslag om en tværbane fra Århus til Struer. Af forskellige grunde var denne bane ikke blevet påbegyndt, og nu ønskedes den erstattet med en længdebane. Tscherning holdt stadig på en indlandsbane, »Gudenåbanen«, som den nu døbttes; den skulde fra Anst føre den kommende slesvigske bane videre til Viborg med sidebaner til Snoghøj, Århus og Randers. Modstanderne ønskede »købstadbanen« gennem de østjyske havnebyer. Tscherning hævdede, at Gudenåbanen vilde passere egne, som milebredt til begge sider rummede store udviklingsmuligheder, når de åbnedes for

¹ Han afløstes 13. august 1863 af Lundby.

tidssvarende samfærdsel; han mindede i denne sammenhæng om Øm kloster og Viborgs handelsliv i gamle dage. For at vise, hvad jernbaner i nutiden betød, pegede han på Brabant. »Jernbanen i Brabant — — er ført igennem ganske udyrkede egne i min levetid og endogså i de senere år; jeg har selv set og været til stede ved anlægget af nye stationer for omsætning og handel, og derfra har jeg set liv og virksomhed udbrede sig til egne, som man tidligere formodede var uskikket dertil.«¹ Gudenåbanen vilde med tiden give større trafik end købstadbanen, som »mod øst kun havde fisk« og mod vest et opland, der i forvejen stod i god forbindelse med omverdenen ved de østjyske havne. Købstadbanen vilde kun få lokal persontrafik og komme til at aflæsse gods i hver havn, den passerede, da transport ad søvejen jo var den billigste; tilmed var den på grund af det stærkt bakkede landskab dyrere at bygge end Gudenåbanen og dertil ensidigt rettet mod København, mens Gudenåbanen stillede Jylland mere frit i valget mellem Hamborg og København som handelscentrum. Endelig skulde købstadbanen af misforståede militære hensyn føres til Fredericia, mens Gudenåbanen skulde føres til Lillebælts smalleste sted ved Snoghøj »for dog at lade den mulighed blive tilbage, at jernbanen engang på en bro kunde blive ført over Lillebælt, hvilket vilde være en meget stor fordel.«²

I udvalget fik Tscherning flertallet med sig, deriblandt A. Hage, men i salen faldt forslaget ved 2. behandling med 42 stemmer mod 45 og ved 3. med 46 mod 46. Ved 3. behandling fulgte Tscherning imidlertid samme taktik som i den grundlovgivende rigsforsamling, idet han ved ændringsforslag fik indføjet den uheldige tværbaneplan fra 1857 i modpartens forslag, som derefter forkastedes med stort flertal, så at det hele løb ud i sandet for denne gang.

Da Hall atter havde overtaget ledelsen, fremsatte Tscherning 2. marts en ejendommelig udtalelse, som giver et dybt indblik i hans syn på Danmarks daværende udenrigspolitiske stilling. Efter at have beklaget Rotwitts død ytrede han sin tilfredshed over, »at det på ny er blevet overdraget til de samme mænd at føre det politiske system igennem, som de i fem år har fulgt, og, som jeg håber, føre det igennem til et heldigt mål, eller, skulde det ikke kunne lykkes, at så lejligheden må være givet dem til en sådan selvbetragtning, at de, om de forlader statsroret igen, da gør det med den erklæring, at det system, de har fulgt, ikke kan føre til målet. Jeg vil håbe, at tiden da ikke har været spildt, og at endnu et gunstigt mål kan nås, uagtet jeg vil bekende, at megen tid har været brugt; jeg vil da håbe, at man kan nå til noget, som vi nu må kalde et gunstigt mål, men som til en tid har været et næsten berettiget.«³ I disse forsigtige og lidt knudrede sætninger lagde han et tungt ansvar på Halls

¹ F. 1859 sp. 2997. Jfr. s. 59.

² Ss. sp. 2815.

³ Ss. sp. 2679.

og hans meningsfællers skuldre; men samtidig med, at han således stillede sig afventende over for Halls politik, fastholdt han sin egen mening om den vej, man burde være gået.

Under drøftelsen af ændringer i værnepligtsloven havde kaptajn Fallesen omtalt den bornholmske væbning og derunder sagt — i Tschernings gengivelse —: »Vi har allerede landsdele nok i vort monarki, det er ikke værd at få endnu en. Jeg [Tscherning] siger derimod, at friheden i vort fædreland ene håndhæves ved at holde fast ved landsdelene, og om Bornholm kunde udgøre en egen landsdel, så var det så meget des bedre.«¹ Og med direkte anvendelse på her-tugdømmerne udtalte han ved en anden lejlighed: »Vi har villet bringe et hele til veje, hvor organismen selv kræver det delte; vi har prøvet igennem de øverste trin i regeringssfæren at ville udslette den nødvendige delthed, som netop er vor frelse, og vi har derved beredt os, jeg vil ikke sige, vor undergang, det vilde være for meget sagt, men forlegenheder i en ganske væsentlig grad.«² For at værne Slesvigs selvstyre talte han imod en bevilling på 600 rd. til en dansk præst og lærer på List, som flertallet af de netop forsamlede slesvigske stænder havde protesteret imod.³

I overensstemmelse med sit standpunkt i kvotastriden i rigsrådet foreslog han på finansloven foruden de forfatningsmæssige 60 pct. midlertidigt at bevilge yderligere 2 pct. af fællesudgifterne. Da både Rotwitt og Hall bekæmpede forslaget, tog han det tilbage, skønt han fandt det meget uklogt ikke på denne måde at fjerne det farlige spørgsmål om forfatningsændring og mindede derhos om, at kvotaforslaget kun havde fået det fornødne antal stemmer i rigsrådet under den forudsætning, at det ikke var en forfatningsændring.⁴ Endelig udtalte han under en drøftelse af forholdet mellem landsdelenes særlige ministre og gehejmestatsrådet: »Jo mere befolkningen får tillid til, at de, der er udnævnt af kongen til på hans vegne at bestyre landsdelene, uforbeholdent og dristigt påtaler landsdelenes ret, desto mindre tror den at burde tage sin tilflugt til selvtægt.«⁵

Som tidligere nævnt var uviljen mod den almindelige valgret vokset stærkt ved ministeriet Rotwitts tilblivelse, og dette viste sig henimod samlingens slutning deri, at landstinget under Lehmanns ledelse ligefrem bekrigede folketinget ved gang på gang at ændre lovforslag, som dette havde vedtaget. I tre tilfælde måtte der nedsættes fællesudvalg for at nå til enighed; den ene gang gjaldt det endda selve finansloven. 19. marts kunde Tscherning udbryde: »Man for-

¹ F. 1859 sp. 365.

² Ss. sp. 2686.

³ Ss. sp. 2582 og 2595.

⁴ Ss. sp. 1965 f.

⁵ Ss. sp. 2695.

søger hver dag fra alle sider, så vidt man kan, at nedsætte og svække dette tings betydning gennem dets finansielle indflydelse«,¹ og han gav regeringen og ikke mindst Monrad hovedskylden herfor. Monrad indrømmede da også, at »vi er noget bange for folketingets indflydelse gennem finansloven«.² At folketinget som helhed i Tscherning så sin bedste repræsentant i denne kamp, viste sig, da tinget skulde vælge medlemmer til det fællesudvalg, som skulde drøfte finanslovs konflikten; han valgtes som nr. 1 med 75 stemmer, mens nr. 2 — A. Hage — kun fik 47. Tscherning viste under disse forhandlinger sin sædvanlige fredsommelighed og rådede til imødekommenhed over for landstinget, selv hvor det gik ud over folketingets parlamentariske ret til at råde over finanserne. Han ytrede spøgende, at havde han endnu været pebersvend, havde han måske været mere stejl; »havde jeg ikke gjort den erfaring ved fem børns opdragelse, som jeg har gjort, at man må gå uden om mange små vanskeligheder for at komme igennem, og at man ikke kan trodse opdragelsen igennem med det absolut rette, vilde forholdet måske have stillet sig anderledes«.³

Som sædvanligt fremsatte Tscherning også i denne samling mange ejendommelige og vidtrækkende udtalelser. Under drøftelsen af straf for løsgængeri og betleri udbrød han: »Hvad nu vore betlere angår, da kender jeg dem; jeg ser dem daglig og giver dem idelig; jeg finder, at der ikke er noget så ondt ved dem, og at det i det hele taget er et ganske tåleligt folkefærd. Jeg finder det ganske fornuftigt, at den ene, som intet har, beder den anden, som har noget, om noget; det er simpelt og fornuftigt, og det er fra begge sider kristeligt.«⁴ I en anden sammenhæng sagde han: »Der er ingen i samfundet, der i den grad må lægge vægt på, at den fattige, den trængende del af befolkningen bliver forsørget, som netop den bemidlede del af samfundet.«⁵

Han slog til lyd for mellemkommunal beskatning⁶ og krævede, at der, om fornødent, ved lov udlagdes en passende strandgrund i Københavns nærhed til badende.⁷

Som så ofte før kunde han ikke lade være at fremsætte drastiske udtalelser. Han modsatte sig en lille bevilling til C. J. Thomsen til køb af nogle skulpturer, der skulde belyse billedhuggerkunstens udvikling. »Den kunsthistoriske udvikling kan kun være genstand for meget få«, ikke for folk i almindelighed. »Når man spørger: hvor går folk hen i mængde? så svarer jeg: når vejret

¹ F. 1859 sp. 3652.

² Ss. sp. 4623.

³ Ss. sp. 4330.

⁴ Ss. sp. 601.

⁵ Ss. sp. 793.

⁶ Ss. sp. 1067.

⁷ Ss. sp. 1237.

er godt, går de i Tivoli. Thorvaldsens museum er et andet slags Tivoli; det kan også være meget bedre, det koster mindre, og folk drikker mindre dér; men folk går der dog hovedsageligt for en vis sansberørelses skyld og ikke for at gøre studier. For den store mængde har det ikke den betydning, som man vil lægge deri.«¹

Under finanslovsbehandlingen gik Tscherning efter sædvane mod en forhøjet bevilling til bondehøjskolerne. »Folkeoplysning og folkeundervisning, de går ikke ud af den slags skoler, de går i det hele taget ikke ud af skoler; de går ud af det borgerlige liv, de går ud af den følelse, enhver mand har, at han er borger i staten, — — som lige over for regeringen har lov til at tale med.«²

For at slå et slag mod det »latinske lav« vilde han have fjernet to paragraffer i en forordning fra 1821, som gav juridiske kandidater eneret til embeder, der krævede lovkyndighed; til visse stillinger krævedes der tilmed 1. karakter. Forslaget sendtes til 2. behandling og udvalg, men nåede ikke længere.

Henimod samlingens slutning spurgte C. V. Rimestad, om regeringen vilde iværksætte offentlige arbejder for at afhjælpe arbejdsløsheden i København. Under den påfølgende forhandling fremsatte Tscherning udtalelser, der godt kunde stamme fra nutiden. Han bebrejdede Rimestad, at han ved en sådan forespørgsel vakte forhåbninger hos de arbejdsløse uden selv at kunne pege på bestemte foreliggende arbejder, som kunde iværksættes. Samtidig med arbejdsløsheden i København var der mangel på arbejdskraft ude på landet, hvorfor man der indkaldte tyske og svenske arbejdere. En række store foretagender under den tidligere højkonjunktur havde lokket megen arbejdskraft til København; satte man nu ekstraordinært nye arbejder i gang, vilde det atter tillokke unge, kraftige landboere, som så skubbede ældre og svagere københavnske arbejdere ud i arbejdsløshed. »Hvad er det at skabe nye arbejder? Det er ikke andet end at gøre et lån for alle de vedkommendes regning; men når den tid kommer, at dette lån er opspist og fortæret, så vil der atter indtræde mangel og forøget mangel på grund af en mængde tilkaldt arbejdskraft.«³ Rimestad svarede halvt ærgerlig og halvt imponeret: »Den ærede rigsdagsmand har en så stærk sympati her i salen, at jeg med al mulig respekt for mange ærede medlemmer tror, at de på grund af hans store veltalenhed, den store lethed, hvormed han fremsætter sine anskuelser, hans hele elskelige væsen ikke kan se sagen så nøje, som de burde.«⁴

Striden mellem tingene voldte, at denne lange rigsdagssamling først sluttede 3. april. Omtrent samtidigt havde de slesvigske stænder været samlet (20. ja-

¹ F. 1859 sp. 1556.

² Ss. sp. 1697 og 1700.

³ Ss. sp. 4393.

⁴ Ss. sp. 4395.

nuar—19. marts). Tiden var gået med stormfulde og ufrugtbare forhandlinger. Det slesvigholstenske flertal havde ikke skænket regeringens forslag megen interesse, men i stedet klaget højlydt over det danske styre og særligt over sprogreskripterne, der for øvrigt også misbilligedes af kongerigske mænd som Grundtvig, Martensen, Tscherning og Ørsted. Flertallet gik så vidt, at det i forslag til en adresse til kongen, som kommissarius dog forbød at behandle, betegnede den gamle forbindelse med Holsten som uundværlig for Slesvigs velfærd og tilfredshed og udtalte, at Slesvigs repræsentanter aldrig havde givet og aldrig vilde give deres samtykke til dens ophævelse. Det danske mindretal protesterede energisk og foreslog en modadresse, hvori udtaltes tilfredshed med forholdene og toges bestemt afstand fra en nøjere tilslutning til Holsten. Selvfølgelig nedstemte flertallet dette forslag.

Den dag rigsdagen sluttede, underskrev to tredjedele af medlemmerne en takskrivelse til det danske mindretal i den slesvigske stænderforsamling; heri udtaltes forvisningen om, at skulde et nyt uejtr trække op over Danmark, vilde der ikke savnes fædrelandssindede mænd; det havde mindretallet vist for Slesvigs vedkommende. Og for resten stolede underskriverne på, at flertallet af slesvigerne stod på Danmarks side, og at kun en uretfærdig valglov skjulte dette forhold. Højremændene samt Tscherning og hans meningsfæller vilde ikke underskrive; de søgte endnu at holde vejen åben for fredelig forståelse.

Tschernings udbrud 19. marts om de mange forsøg på at nedsætte folketingets betydning skulde snart blive eftertrykkeligt bekræftet. 29. marts udtalte Lehmann ved en fest i Vejle, at rigsdagen ikke var, hvad den burde være, en samling af Danmarks bedste mænd; alle gode borgere burde forene sig i kampen for, at ånd, dannelse og formue kunde vinde den rette overvægt i det politiske liv. Og gennem ni numre af Dagbladet, fra 13. april til 1. maj, offentliggjordes en række »Politiske breve«, om hvilke forfatteren, der under sidste brev betegnedes ved bogstaverne S—s, selv erkendte, at de var »skrevet under indtrykket af et stærkt og levende had, som jeg lige fra vort konstitutionelle livs første begyndelse har næret til det menigmandige parti«. De i øvrigt velskrevne breve var et eneste voldsomt og meget uretfærdigt angreb på rigsdagsbønderne, som efter en besøgende englænders mening skulde ligne »søndagsklædte røgttere«. »Landets mest foragtede forsamling« var folketinget og ikke rigsrådet, hvad J. A. Hansen havde påstået; det havde vakt alle dannedes uvilje eller dog mistillid til det konstitutionelle system. Ved næste landstingsvalg kunde det frygtes, at bønderne også vandt flertallet i landstinget, hvilket sandsynligvis vilde blive besvaret med statskup fra frihedens modstandere. Derfor burde en indskrænkning af valgretten tilstræbes. 10. maj navngav de Coninck sig som forfatteren; han var nu justitssekretær og altså ikke længer i rigsdagens tjeneste.

Brevene vakte megen opsigt og drøftelse. Dagbladet tog vel afstand fra en-

keltheder, men hævdede, at »totalindtrykket er sandt«; folketinget »synker mere og mere ned til at blive en forsamling, for hvilken ingen anstændig mand — kan have respekt«. Det var sørgeligt, »når man ser, at en mand [Tscherning], der kunde være en prydelse for en parlamentarisk forsamling og kunde gøre landet så megen nytte, fører en hob af stemmer med sig lige så villig til galskab som fornuft«. Og værre end bønderne var deres partifæller uden for bondestanden, de »frakker, der giver sig ud for kofter, de blanke støvler, der søler sig i tran«. Valgloven havde dog ikke hele skylden; de dannede måtte bære deres del deraf, fordi de ikke med tilstrækkelig styrke var trådt op mod bøndernes politiske forførelse. Og det hjalp ikke at indskrænke valgretten og t. eks. udelukke husmændene; de havde tværtimod hist og her ved valgene hjulpet til at besejre gårdmændene.¹ —

Fra flere sider mødte de Coninck mere eller mindre skarp modsigelse, og efterhånden stemte han tonen så meget ned, at han fandt det »lige så ugørligt som utilrådeligt i nogen væsentlig henseende at forandre denne lov« [valgloven].²

De forskellige angreb på rigsdagsbønderne og den almindelige valgret satte Tschernings sind i en stærk og dyb bevægelse, der i somrens løb fik luft i en række artikler i Nørrejysk tidende; det var jo selve hans livssag, man her hånedede og søgte at ødelægge. Det er ejendommeligt at se, hvorledes han påvirkedes deraf; først flammede han op og tilbageviste harmfuldt angrebene; så faldt der ro over ham, mens han sagligt og grundigt redegjorde for bondestandens samfundsmæssige udvikling i den sidste menneskealder; og til slut søgte han endnu længere tilbage i fortiden og gav det perspektiv, hvorunder han så det hele.

En artikel 2.—24. maj om »Folketingets og landstingets strid« er åbenbart skrevet, før kampen rejstes. Men så optog han handsken og offentliggjorde 2.—13. juni en skildring af venstres fredelige og saglige indsats i den forløbne samling for at vise, hvor usandfærdige og uberettigede angrebene var. Herunder ytrede hans harme sig i stærke udfald mod visse blade; han talte om den »løgnedunstkres«, de udbredte, »hvor alle andre hensyn så meget sættes til side for det ene: at være underholdende«. »Denne mangel på sandhed — har skaffet mere end et dagblad en udbredt læsekres. Politisk løgn er en udbredt modeartikel, hvori der gøres store forretninger; vi beklager os bittert over den, når den kommer fra udlandet, især fra Tyskland, men ikke des mindre bruger vi den selv«.

Så fulgte fra 14. juli til 29. august en lang, udelukkende saglig artikel om »Det umiddelbare demokrati«.³ Heri fremstilledes bondestandens socialpolitiske

¹ Dagbladet 3/5 og 8/5 1860.

² Ss. 3/7 1860.

³ Den fremkom samtidigt i Zahles tidsskrift Ret og pligt, hvorefter et brudstykke er anført s. 155.

historie siden 1830 og Tschernings andel deri. »Jeg må indrømme«, hedder det 14. juli, »at dette partis og min politiske udvikling og virksomhed har udøvet en ikke ringe gensidig virkning på hinanden«. Han understregede stærkt, hvor mådeholdent partiet hele tiden var optrådt; ved det »er neutraliseret mange vrage, umodne ideer, som andetsteds har udøvet højst skadelig indflydelse«.

Endelig førte han i en sidste artikel, »Om angrebene på folketinget« (26. september til 30. oktober), den historiske tråd helt tilbage til middelalderen og udviklede herunder sit ejendommelige samfundssyn. Han indledte fremstillingen med kort at gentage hovedpunkterne i »Det umiddelbare demokrati« og svarede herunder i forbigående på hin coninckske englænders bemærkning om, at de danske rigsdagsbønder lignede søndagsklædte røgttere: »Det er en hæder for vor landboalmue og en lykke for vort land, at den møder og fremstiller sig midt i hovedstaden, som den er, med sine simple klæder, skikkelige jævne væsen og besindige færd; det er til gavn for staten, at den er der og ikke uden forbundsfæller«. Derhos advarede han angriberne mod at spille tiden med at kritisere bønderne; de kunde så vist bruge den bedre til at søge at klare den vanskelige udenrigspolitiske stilling, hvori deres armod og uforstand havde bragt landet.

Så fulgte det historiske tilbageblik. Han stillede over for hinanden de to løsenere: kristendommens »lær at undvære denne verdens goder«, hvad kirken dog som regel havde nøjedes med at prædike over for andre, og »lær at nyde«; ved dem deltes menneskene i »nydere« og »ydere« eller »undværerere«. Middelalderens højere stænder krævede frihed, men forstod derved privilegier, som ophævede ligheden og gjorde kræverne til nydere; enevælden derimod måtte efter sin natur tilstræbe lighed, men betjente sig i kampen mod de gamle stænder af en ny, af den afhængig stand af nydere, nemlig embedsmændene, som den »gennem et eget skolevæsen, visse prøver og dertil støttede adkomster søgte at udfri fra adelens og den højere gejstligheds indflydelse«. I det 18. århundredes Frankrig var man gennem »selvgranskning« nået til læren om menneskerettighederne, der krævede frihed og lighed for alle; men stadig var der skarpt skel mellem nydere og ydere. »Statsmyndighederne havde selv udviklet nydelsesygen, man kan gerne sige, brugt den som et herskermiddel. Blandt de nydelser, regeringen skabte kunstigt ved statens middel, var også videnskab og kunst«; en lille kres af nydere dyrkede videnskab og kunst, mens folket, yderne, levede i vankundighed og trang. Samfundsforbedrerne opæggede folket imod disse forhold, uden at det forstod, at der skulde tid til; det forstod ikke, at den politiske og borgerlige lighed kun kan fremmes, når samfundet lærer at undvære. Derfor gik det, som det gik; trods tre revolutioner bestod i Frankrig de repræsentative forsamlinger stadigt af nydere, mens yderne stod udenfor. Denne spænding søgte nogle at udløse ved »statsarbejder, nationalværksteder, udvandre-

hjælp, ja — — krigsforetagender«, andre ved »kommunisme, socialisme og lignende systemer«. Man skulde i stedet have taget nogle af ydernes repræsentanter med på råd, så var ligheden »ikke alene blevet tænkt og udtalt, men følt og levet ind i, og der var vundet nyttige, heldigtstillede modstandskræfter mod overspændte fordringer«. Hos os har »ligheden, den menige befolknings (det umiddelbare demokratis) frihedsadkomst haft ret til og, som vi har set i begivenhederne, også haft stor opfordring til at møde i repræsentationen gennem et antal mænd af deres egen midte, og her er udviklingen ikke alene gået jævnt fremadskridende for sig, men denne jævne gang har fundet sin stadige støtte i menigmandspartiet«. Det har søgt at erstatte tab ved forrettighedens afskaffelse, at udvikle kommunestyret for at hindre samfundstrangen i at trykke direkte på staten, at beskytte rigdommen ved indtægtsskat, som viser, at de rige også yder deres bidrag til at afhjælpe samfundets trang,¹ og endelig at støtte modstanden mod at indblande staten i foretagender, som ikke bør være statsanliggender. Derfor havde ingen overspændte forestillinger om ideelle samfundsforhold vundet indpas på den danske rigsdag. Skulde dette nu ændres for at skaffe plads for »intelligensen«? Burde man ikke snarere finde sig i »de enkelte udvækster, som mishager den politisk-æstetiske skønhedssans«? Tiden vilde rette fejlene; det sporedes allerede.

Til slut blussede harmen endnu engang op under påvisningen af, hvordan man i kampen mod det umiddelbare demokrati slog på de nationale strenge og benyttede »tendensløgne«, som man allerede havde gjort under den franske revolution. Disse anvendtes også som simpel »udgiverspekulation« eller af blind fanatisme. Unge lykkesøgere ønskede optagelse i rigsdagen; bonderepræsentanterne stod dem i vejen; havde de held med sig, vilde det kun føre til »repræsentativt bureaukrati uden herskende kongemagt«. Herimod burde vælgerne være på vagt.

Sjældent, om nogen sinde, havde Tscherning givet en så klar fremstilling af sit politiske grundsyn. Artiklerne fremkom imidlertid i lidet kendte blade og vakte derfor ringe opmærksomhed; men de skulde få et efterspil, som vakte stor opsigt.

18. september bragte Dagbladet første gang »Revue de la semaine«, en fransk ugerevy, som for fremtiden skulde offentliggøres i bladets spalter hver tirsdag og bidrage til at give Europa pålidelig besked om danske forhold, derunder dansk politik. Det meddeltes, at regeringen havde lovet i sine forsendelser

¹ Jfr. F. 1860 sp. 194: »Indtægtsskatten er det nuværende samfunds bedste forsvar for rigmanden mod den fattige og trængende; når lighed er gjort til politisk princip, er det vor pligt så tydeligt som muligt at forsvare den rige og forsvare hans formue imod den ligestillede fattige, som må undvære det daglige, ved at vise ham, at den rige yder til ham af, hvad han har. Derfor er indtægtsskatten en moralsk nødvendighed.«

til gesandter, konsulere og andre danske i udlandet velvilligt at medtage eksemplarer af de numre af bladet, hvori de to første revyer fandtes.

Omtrent fjorten dage senere samledes rigsdagen (1. oktober). Folketinget valgte Bregendahl til formand og Tscherning og Blixen-Finecke til næstformænd (dette præsidium genvalgtes uforandret i hele samlingen), hvorefter Monrad i sin dobbelte egenskab af indenrigs- og kultusminister forelagde ikke mindre end 21 lovforslag i folketinget og 15 i landstinget; da justitsminister Casse samtidigt forelagde 5 forslag, var der indtil videre ingen mangel på arbejde.

Med 1. behandling af forskellige lovforslag gik fire møder. I femte møde (8. oktober) kom finansloven til 1. behandling. Tscherning lagde for med en ret kort tale, hvori han først spurgte, om Monrad kunde billige, at han genoptog sit forslag fra i fjor om, at rigsdagen bevilgede bidraget til fællesudgifterne med 60 og 2 pct. Derefter fulgte nogle ord om, at han senere i talen vilde stille et spørgsmål angående handelsforholdene, skønt de ellers som fællesanliggender hørte under rigsrådet. Så påtalte han, at bispetienden på finansloven denne gang var opført som et særligt fond; hvis dette dækkede et forsøg på at gøre tienderne til kirkens ejendom i stedet for statens, vilde han ikke roligt se derpå. Og så sprang bomben, idet han kom med det bebudede spørgsmål om »handelsforholdene«. Indledningsvis nævnede han, at det for et industrielt foretagende var et gode at få sendt sine prøver nemt og billigt til forbrugerne; men det var uheldigt, hvis den ene fabrikant på dette område begunstigedes fremfor den anden. Han fortsatte således: »Den industrigren, jeg her sigter til, er dagbladsindustrien. Det er noksom bekendt, at det ganske nylig er blevet meddelt af et blad, at det ved at optage i sine spalter en stående artikel i et fremmed sprog har fået regeringens hjælp til at omsende sine prøveblade. Det, som er mig om at gøre, er at vide, om enhver avis, der i et eller andet af de større kultursprog i Europa — — lader affatte artikler, kan vente at få sine prøveblade forsendte i udenrigsministeriets eller i handelsministeriets konvolutter. Det er mig så meget vigtigere at få dette oplyst, som, for så vidt regeringen erklærer, at den i denne henseende står på lige fod med alle, den derved, antager jeg, har tilkendegivet, at den ikke sætter noget anerkendelsestempel på de prøver, den sender om på denne måde. Dersom derimod regeringen ved at gøre sig til ekspedient for det dagblad, den nu har indladt sig med på denne måde, har villet give dette et stempel af anerkendelse, så tror jeg, den har gjort uret i en vis henseende. Jeg skal i øvrigt meget gerne indrømme, at ingen af de større tidender her i landet er kommet modeindustrien i den grad i møde som dette blad, og [at det] altså måske set fra handelens side og fra vore industrifrembringelsers side fortjener en større anerkendelse end andre. Jeg antager nemlig, at den mode, der for øjeblikket går ud fra krinolinecentrum-

met,¹ er tendensløgnemoden. Tendensnovellen har sin brugbarhed, om ikke sin fortjeneste; når der er spektakler i en by, så styrker en lille novelle imod politiet spektakelmagerne;² sådanne tendensusandheder kan spredes langt. Don Basilio har allerede i et af Beaumarchais' stykker vist, hvad bagtalelse kunde udrette, og tendensusandheder og løgne er kun deri forskellige fra bagtalelse, at de træder offentligt frem; bagtalelsen går mere ad snigveje. Forskellen ligger i det trykte og mundtlige. Jeg har som sagt ikke i sinde at fordærve også for vort land en industri af den art, som er så profitabel for så mange; den er indbringende, den gør det let for skribenter at være interessante; sandheden, som ligger for alle, morer ingen, men løgningen behager, har vi set, den »dannede« klasse. Den bør ikke savne sin nydelse, den bør også have sin underholdning.«³

De, der kendte Tschernings forudgående artikler, kunde ikke undres over disse udtalelser. Ej heller kunde hans angreb opfattes som uoverlagt tale; han havde nøje valgt tidspunktet, tilrettelagt det som en »forespørgsel om handelsforholdene« og tilmed bebudet det ved den bemærkning, han indskød mellem første og andet afsnit i foredraget. Det var en tilsigtet og forud gennemtænkt offentlig afstraffelse af Dagbladet og dets bagmænd.

Formanden skred ikke ind under talen og fremsatte heller ikke bagefter nogen anke, men bemærkede kun, at den af Tscherning omtalte foranstaltning hørte under fællesanliggenderne og kunde derfor ikke drøftes i folketinget. Heller ikke berørte nogen af de følgende talere sagen med undtagelse af Monrad, da han noget senere fik ordet. Efter at have talt om andre ting erklærede han, at spørgsmålet om ejendomsretten til tienderne efter hans opfattelse kun havde teoretisk interesse, hvorfor han skulde lade det ligge; ej heller vilde han udtale sig om formen for kongerigets bidrag til fællesudgifterne; ændringen her var »på forfatningsmæssig måde« foretaget af rigsrådet. Hvad det tredje af Tscherning omtalte forhold angik, troede han dog, at journalisten også havde andre bevæggrunde end de rent industrielle; han skulde i øvrigt efter evne støtte andre blade, der søgte at udbrede kundskab om danske forhold på lignende måde som det blad, »den ærede rigsdagsmand fandt det passende så hårdt at angribe; men det forekommer mig dog ikke at være ønskeligt, om den kamp i journali-

¹ Hermed menes Frankrig, hvor krinolinen og — efter Tschernings mening — tendensløgningen forhen havde været mode, og hvor krinolinen nu atter var kommet i brug.

² Dagbladet 3/1 1860 skrev under omtalen af de ondartede, mod Berling og grevinde Danner rettede gadedemonstrationer i København nytårsnat, at »politiet ved denne lejlighed udfoldede en ganske ualmindelig brutalitet, og at det formeligt synes, — som politiet af grunde, som vi ikke kan udgranske, selv har ønsket at få nogen forstyrrelse af den offentlige orden bragt til veje«.

³ F. 1860 sp. 96—97. De sidste sætninger er vistnok affødt af en Dagbladsvending, som i Morgenbladet 8/2 1861 gengives således: »Hr. Bille har sagt: Dagbladets intelligente læsere vil fremfor alt mores«.

stikken, som vistnok kan være ført mere lidenskabeligt, end man kunde ønske, skulde overføres i denne forsamling«. ¹

Dagbladets redaktør, Bille, kunde naturligvis ikke tie stille hertil. 12. oktober sendte han Bregendahl et andragende om tilladelse til i henhold til grundlovens § 61 at drage Tscherning til ansvar for domstolene. 16. oktober kom sagen til eneste behandling, der optog hele mødet, og hvorunder en snes medlemmer udtalte sig, omtrent lige mange for og imod tilladelsen. Tscherning tog selv ordet og erklærede, at han havde villet hindre udlandet i at få den opfattelse, at regeringen godkendte det pågældende blads anskuelser, så at man dér »skulde alliere sig med indenlandske magter om at kuldkaste, hvad der efter min overbevisning er det højeste, vi har erholdt af politisk frihed, nemlig vor frie valgret. — — Det er mig fuldkommen ligegyldigt, om den eller den journal siger det eller det om mig personlig; — — jeg ved meget godt, hvor surt det er at få stof til at fylde de lange spalter med«. ²

Da H. Hage indvendte, at Dagbladets franske revyer hidtil ikke havde angrebet valgloven, og at udlændinge sikkert ikke kunde læse bladets danske artikler, svarede Tscherning, at efter hans mening fandtes der overalt, hvor bladet kom hen, enkelte, som forstod dansk. De franske artikler var den hest, som trak bladet omkring, hvor det ellers ikke vilde eller burde komme. Vi var en lille stat og kunde kun »forsvare vore indre institutioner ved en sindig og rolig forhandling deraf inden for vort eget land og — — gør uklogt i at drage fremmede ind på et gebet, hvor vi ved, at de så gerne vil komme«. Det var mærkeligt, at de, der havde fulgt den slesvigholstenske agitation, kunde være i tvivl om, hvad tendensløgne betød. ³

Tilladelsen nægtedes med 64 stemmer mod 28. Imod stemte alle tingets 34 bønder som efter en snor; de øvrige medlemmer havde delt sig omtrent ligeligt for og imod; Tscherning selvanden stemte ikke, og 5 var fraværende, deriblandt Hall og Monrad.

Dagbladet meddelte dagen efter udfaldet og kaldte herunder forbitret Tscherning »den fejge angriber«, og 19. oktober gjorde Bille op med ham på den måde, at han udledede Tschernings udtalelser af personlig krænkelse. Tscherning havde grund til at være vred, han havde ikke glemt »universalgeniet« og Dagbladets i de følgende år »med udholdende flid fortsatte belysning af hans overfladiske, konfuse, snakkesalige og selvtilidsfulde personlighed«. Tscherning havde ved sin optræden ved denne lejlighed »ydte et nyt bidrag til belysning af sit sande væsen og revet en dyb rift i den nimbus af hæderlighed og personlig elskværdighed, hvormed man har villet omgive hans tinding. — — Men det er følgen

¹ F. 1860 sp. 118.

² Ss. sp. 507—08.

³ Ss. sp. 510.

af at træde i råhedens, i den kyniske materialismes tjeneste. Tscherning har nu så længe svælget i umiddelbart demokrati, at han i sin politiske færd har hørt op at være, hvad han engang var: en gentleman.¹

Rigsdagens 12. samling varede fra 1. oktober til 1. februar, altså ikke længere end den foregående; men modsat forgængerens var den en af de mest resultatrige i junigrundlovens tidsrum; der gennemførtes ikke mindre end 42 love, heraf flere meget betydningsfulde. Ganske vist prægedes ogsaa denne samling stærkt af modsætningen mellem de to ting; næsten 30 lovforslag måtte passere mere end én gang gennem folketing eller landsting, og 3 måtte i fællesudvalg, før enighed opnåedes. Når lovhøsten alligevel blev så stor, skyldtes det især Monrad. Bortset fra de justitsministerielle sager lå alle kongerigets særlige anliggender i hans, indenrigs- og kultusministerens, hånd (de særlige finanser henhørte jo under indenrigsministeriet), og han kastede sig ind i det vældige arbejde med en energi og dygtighed, som imponerede alle. Skønt han i flere vigtige spørgsmål stod Tscherning hårdt imod, delte ogsaa denne den fælles beundring for Monrads indsats og gav den beredvilligt udtryk ved flere lejligheder. Høgsbro fortæller, hvorledes Tscherning engang, efter at Monrad ud på aftenen havde forladt finansudvalget for at gå til et andet udvalgsmøde, udbrød: »Det kan ikke nægtes, der er godt tømmer i den mand; kun skade, at han er blevet biskop.«² Og under 1. behandling af Monrads forslag om fælles amtsråd for købstæder og land — et af de forslag, der ikke blev gennemført — holdt Tscherning en stor tale om den demokratiske udvikling siden 1848 og modstanden derimod. »Vi ser i dette øjeblik det hele folk stødt tilbage af en klasse, som fremfor alle os andre kalder sig intelligensen, og som kaster skarn på enhver mand, der tør træde imellem og sige: den repræsentative forsamlings rettigheder skal opretholdes og bør opretholdes i folket selv; vi ser, at der dagligt inden for rigsdagens egne grænser gøres bestræbelser for at indskrænke frugterne af den frihed, som grundloven har givet os. — — Ved siden heraf ser vi højtstående embedsmænd såvel i rigsdagen som i deres embedskres være ledere for disse bestræbelser, dristigt fremtrædende ledere, der

¹ Sammenstødet affødte blandt andre indlæg et lille anonymt skrift (forfattet af præsten i Herstedøster, M. A. Tage Schack) »Hans Mikkelsen til Danmarks rigsdags lige så tapre som velbårne oberst. Brev fra Elysium, fundet og udgivet af T. Nikolajsen«, hvori Tscherning i holbergske vendinger sammenlignes med Jacob v. Tyboe, som, da det kneb, krøb i skjul bag Jesper, ligesom Tscherning dækkede sig bag rigsdagsmændenes ukrænelighed.

² Optegnelserne s. 56. Jfr. hermed, hvad Tscherning senere skrev (N. t. 13/5 1868): »I en stat med fuldstændig trosfrihed er en kultusminister af meget tvivlsom nytte; men når denne post beklædes af en gejstlig mand, fremtræder næsten altid forlegenheder. — — [Monrad] var som bekendt en højest frisindet mand, ualmindelig bevandret i verdslige regeringssager — — han var derved i mange retninger bragt på et standpunkt uden for kirken, og dog tyngede det folkekirkelige korporativbånd på ham.«

vedkender sig, at de vil have denne repræsentation skudt ud, forandret, fornedret.«¹ Det foreliggende forslag kunde under gunstige omstændigheder fremme frihedens sag, selv om det havde sine mangler; også gennem ufuldkomne foranstaltninger gik udviklingen sin gang. »Hvordan er vi kommet til den form af repræsentationen, vi har her? Er vi kommet dertil alene ved det bølgeslag, som kom til os 1848? Nej, der var én faktor til: misbrug af stændernes myndighed. Det havde vendt en stor del af befolkningen bort således at se interesse repræsenteret og vendt deres sind mod at se den menneskelige erkendelse repræsenteret, ren og simpel; det var gået så vidt, at befolkningen endog vendte sig bort fra at se ejendommen repræsenteret og gik over til kun at ville se mennesket repræsenteret, og for det skylder vi vor ærede indenrigsminister tak.«²

Som så ofte før vakte Tschernings ord røre i tinget. Fallesen fandt, at det var vanskeligt at imødegå Tscherning. »Der er altid så meget godt og rigtigt i, hvad den ærede rigsdagsmand siger, han udtrykker sig med så megen varme og med så stor veltalenhed, og der står en så uegennyttig personlighed bagved, at hans ord får en vægt, hvis indtryk det er vanskeligt at udslette.«³ Men Tscherning havde uret, når han satte intelligensen i modsætning til friheden. Tscherning svarede, at det var ikke ham, der havde brugt ordet intelligens på den måde, men dem, »der smører dette på sig som tittel for at stille sig højt over andre og se ned på andre. — — Jeg har aldrig udtalt et eneste hånsord imod intelligensen, men jeg har omtalt dem, der klassificerer sig under dette navn og derpå handler, som de har gjort, imod os.«⁴

J. A. Hansen, der i modsætning til Tscherning vilde fraråde forslaget, forklarede til indledning, at Tscherning og han i én henseende altid stod meget forskelligt. Tscherning holdt nemlig på, »at det er livet alene, hvorpå det kommer an, og at formerne, hvorunder det skal virke, er noget underordnet. — — Den ærede rigsdagsmand står efter sin hele natur og åndsretning så højt, at han næsten i enhver sag mere ser på den videreliggende fremtid end på det, der ligger nærmest, og det gør, at han siger: om udviklingen til det mål, hvortil jeg skal stræbe, bliver noget længere eller noget kortere, det ser jeg ikke så meget på; er der kraft i befolkningen, er der viljesfasthed og karakterfasthed til stede, så vil vi komme til målet, og det trøster jeg mig med.«⁵ Taleren troede derimod, at sådan som verden og menneskene nu engang var, spillede formerne en vigtig rolle, og han måtte derfor lægge vægt på heldige former for snarest at nå målet.

J. A. Hansen har vistnok ikke tænkt på, at mens han således mente at

¹ F. 1860 sp. 4549.

² Ss. sp. 4551.

³ Ss. sp. 4572.

⁴ Ss. sp. 4574.

⁵ Ss. sp. 4580.

påvise en forskel mellem Tscherning og sig selv, påviste han samtidigt en ejendommelig lighed mellem Tscherning og Grundtvig; navnlig de første sætninger i citatet rammer jo noget meget centralt hos denne.

Dels finanslovsforslaget, dels forskellige af Monrad forelagte kirkelige lovforslag gav Tscherning anledning til at fremsætte en række udtalelser om folkekirken. I finanslovsforslaget havde Monrad samlet bispetienden og andre kirkelige indkomster i en særlig rubrik, »Folkekirken«; Tscherning så heri det første skridt til at ophæve statens ejendomsret til kirkegodset, således som han havde fået denne gennemført i den grundlovgivende rigsforsamling, og han rejste straks kampen derimod. Først priste han folkekirkens nuværende rummelighed. »Vor folkekirke har i det hele behandlet os med en stor velvilje, ladet os blive i kirkens skød uden ivrigt at trænge på og spørge om vore kirkelige anskuelser; den har til enhver tid tilstedet dem adgang til sine nådegaver, som dertil følte trang.«¹ Dette gode forhold vilde imidlertid ændres, hvis kirken fik ejendomsret over kirkegodset, som siden reformationen her til lands havde tilhørt kongen og derfor efter 1849 med rette tilhørte staten; fik kirken ejendomsretten, vilde »den finansielle kirke« fortrænge »den åndelige kirke«, et hierarki udvikles, og åndelig frihed afløses af dogmetvang. Derfor måtte man tilråbe præsterne: »Vær lutheranere og fordrer ikke kirkens gods! Eller fordrer kirkens gods — — og prøv på at være pavens præster. I kan kun ad denne vej komme til at eje dette gods. I kan som lutheranere og protestanter komme til at få en åndelig kirke, hvor I kan skaffe åndeligt, kristeligt liv til stede; det er netop godset, som har fordærvet det åndelige og kristelige liv i den pavelige kirke.«² »Dersom man inden for denne kirkes grænser vilde i den åndelige kirke fremtvinge sådanne bindende og udelukkende forskrifter, at en stor mængde af menighedens medlemmer og selv af præsterne blev drevet ud af den kirke, der satte så snævre begrænsninger, så ophørte den derved at være folkekirke. Da er det vigtigt, at vi har betalingsmidlerne i vor hånd; men udleverer vi disse midler til den på sådan måde konstituerede og i væsentlig grad selvstændigt bestående kirke, så vil den, selv om den kun har rådgivende myndighed, tilvejebringe et så strengt hierarki, en sådan udelukkelse af frihed i kirken, at tilstanden bliver utålelig og uholdbar. Dette havde vist sig overalt, hvor man havde givet kirkens øverste myndighed jordiske midler for at skaffe sig herredømme.«³ — Ved afstemningen om den omstridte paragraf sejrede Tschernings opfattelse med 53 stemmer mod 21.

¹ F. 1860 sp. 130. Jævnfør dog hermed, hvad fru Tscherning fortæller (Fru T. s. 25): »Da jeg ved min ældste datters konfirmation af pastor Peter Rørdam i Lyngby meldte mig til altergang, nægtede han mig adgang sigende: »At hvo der uden tro nød nådemåltidet, han nød sig selv til doms«. Jeg kaldte det erindringsmåltid, men gav villigt afkald, ti jeg er ikke kristen i den forstand.«

² F. 1860 sp. 2304.

³ Ss. sp. 2342.

Monrad ønskede fremdeles ved bidrag fra samtlige kirker at danne et »kirkefond«, som i nogen grad kunde gøre dem uafhængige af statens støtte. Tscherning fandt dette overflødigt, da »statskassen er det fond, som man tyr til« med hensyn til kirkebygningernes vedligeholdelse; »den åndelige kirke — behøver ikke noget andet fond end et fond af tro; det er troens fond, den skal leve af, men ikke pengefondet.«¹ Derimod vilde han gerne støtte tanken om selvejende kirker,² som var fremsat fra anden side. Selv om folkekirken medlemmer havde fortrinsret til at bruge kirkerne, fandt han det dog rimeligt, at disse kunde »overlades til subsidiært brug — — af andre anerkendte menigheder, som lever i det samme sogn.«³

Monrad havde også foreslået oprettelsen af menighedsråd. Forslaget mødte imidlertid modstand fra så mange sider, at Tscherning efter eget sigende næsten følte sig fristet til at forsvare det, skønt han også var delvis modstander deraf. Hvis en kirkeforfatning skulde indføres, et krav, han fandt fuldt berettiget, måtte man først fra kirken udsondre godset, »det legemlige, som ikke hører til selve kirken.« I rent kirkelige anliggender måtte staten ikke blande sig; al sorteren gennem lovbestemmelser af et sogns beboere i menighedsmedlemmer og udenforstående burde derfor undgås; »den kan kun blive til lidt efter lidt, når menighederne efter at have haft et længere liv tør tilkende sig denne myndighed. Ved at vise en til side og slutte en anden til sig kommer man ind på det yderst vanskelige berøringspunkt mellem katolicismen og protestantismen, og det er ved en måske usikker betragtning heraf, at man kommer til at sige, at der går en katolsk luftning igennem enhver bestræbelse efter en kirkeforfatning. I enhver bestræbelse efter en kirkeforfatning kommer man overmåde let til inden for menighedens grænse at måtte afgøre ved flertal, noget, som jeg for mit vedkommende ikke kalder farligt; ti mindretallet vil da trække sig tilbage og danne en menighed for sig selv. — — Men det er et spørgsmål, om det er den rette tid at gøre det i folkekirken; — — for øjeblikket vilde mangfoldige medlemmer af kirken føle sig trykkede og lidende ved sådanne forholdsregler; ti skønt deres overbevisning ikke følger folkekirken, vil de dog ikke sættes til side og skydes ud, men leve som passive medlemmer, der ikke fordrer at gøre deres aktive indflydelse gældende.«⁴ Til gengæld måtte menigheden ikke blande sig i sognets sager; menighedsrådet måtte således ikke, hvad lovforslaget tilsigtede, bemyndiges til at vælge børneskolens lærebøger i religion, ti »skolen hører ikke folkekirken til«; derimod hørte konfirmationen og forberedelsen dertil under menighedsrådet. Ej heller skulde

¹ F. 1860 sp. 4692.

² Ss. sp. 4691.

³ Ss. sp. 4715. Tscherning tænkte ikke herved på valgmenigheder, som jo først opkom nogle år senere, men på anerkendte trossamfund uden for folkekirken.

⁴ Ss. sp. 4768.

menighedsrådet bestemme over kirkegården, som »er for sognet, ikke for menigheden«. ¹

Et par lovforslag gav Tscherning lejlighed til på ny at fremsætte sit syn på den højere undervisning. »Fejlen [i vor opdragelse] er netop den, at vi søger at binde en hel del af den bedste del af befolkningen til at beskæftige sig med studier i stedet for tidligt at — — lære dem, at de skal erhverve livets ophold lige med deres andre medborgere og ved siden deraf erhverve sig de kundskaber, som skal skaffe dem et fortrin, hæve dem op over de andre.« Man har skabt »drivhuse, hvor man kan få disse planter til at vokse op, som man nu er nær ved at sige, at man har fået til at gro for stærkt, brudt deres bedste livskraft ved at fordre for meget af dem.« Eksamen skulde være en anbefaling, en adkomst, ikke et privilegium. »Jeg vil ikke forhindre studier; jeg er tværtimod overbevist om, at de bør udvikles langt videre; — — men jeg vil forhindre, at universitetet bliver et eksamensinstitut, et eksamensmaskineri i stedet for et universitet.« Jo mere eksaminerne griber om sig, »desto mindre bliver studierne i det hele taget dybtgående; ti desto mindre tør nogen, selv om han føler sig nok så opfordret, nok så bekvem dertil, kaste sig med forkærlighed på visse enkelte grene netop på en tid, hvor han ifølge sin alder er mest elastisk, mest skikket til at udvikle sig i en sådan retning; han bliver tvunget til at sprede sin opmærksomhed på en sådan mangfoldighed, at det dybe blik, den videnskabelige begærlighed ikke kan vågne hos ham, og vågner den, må han se at trykke den tilbage, fordi den står ham i vejen for hans fremtidige livsstilling.« ²

Da Grundtvigs søn Johan, som i den periode var folketingsmand for Skelshørkresen, indvendte, at eksamen var en demokratisk institution, som nogenlunde havde afskaffet ældre tiders nepotisme, svarede Tscherning: »Dersom hele vor samfundstilstand var socialistisk, således at staten fattede hvert barn i sin hånd, opdrog og oplærte det, stillede alle på lige fod og gav dem adgang til at benytte deres evner således, at adkomsten var lige for alle, så var eksamen en demokratisk institution; men som eksamen nu er, er den en aristokratisk institution, og jeg angriber den netop, fordi den på nogle få enkelte undtagelser nær er aldeles udelukkende til fordel for den [velhavende] del af samfundet. — Det er efter min mening hovedbetingelsen for, at et demokratisk samfund skal kunne udvikle sig sundt, — — at man skal give livets virksomhed, livets drift, kræfternes naturlige og simple anvendelse deres ligeberettigelse« i stedet for at kræve »en kryben op ad en vis stige, hvor hvert trin er beteg-

¹ F. 1860 sp. 4772—73.

² Ss. sp. 1519—20.

net. — — Vor videnskab [er] en indskrænket ejendom for en snæver kres, i stedet for at den skulde befrugte samfundet i det hele.«¹

Monrad havde nævnt, at han ved kgl. resolution af 4/11 1859 havde givet bestemmelser om ansættelse af lærerinder ved borger- og almueskoler og deres uddannelse. Tscherning beklagede, at der således var indført en kvindeeksamen. Den dueligste lærerinde var ikke »den unge, nylig eksaminerede kvinde med aldrig så mange kundskaber, men ingen erfaring«; det var derimod »den ældre, i livet prøvede kvinde, der har stået lige over for børn, selv undervist og opdraget børn«. Derhos var det forkert »at tro, at den underviser bedst, som har bevist at være i besiddelse af de fleste kundskaber. — — En med ringe kundskaber kan undervise meget godt, og en anden, som er i besiddelse af mange kundskaber, kan måske slet ikke undervise.«²

Mens Tscherning i kirke- og skolespørgsmål som helhed havde tingets flertal med sig over for Monrad, sejrede denne i den hårde, flerårige strid om den jyske jernbane, idet købstadbanen ved den endelige afstemning vedtoges med 66 stemmer mod 27. Når Neergård II s. 822 imidlertid af udvalgsbetænkningen vil vise, at Tscherning mente, at der i Jylland ingen virkelig trang var til jernbaner, stemmer dette ikke med Tschernings egne udtalelser lige forud for denne endelige afstemning: »For at der ikke skal være nogen misforståelse med hensyn til min opfattelse af den hele sag, må jeg erklære, at jeg uden tvivl er den allerførste både her i tinget og uden for tinget, der nogen sinde og allerede for mange år siden har bragt nødvendigheden af en jernbane i Jylland på bane, og en sådan anser jeg endnu bestandig for heldig, når den udføres på en heldig måde. Når jeg her i dette øjeblik gør modstand, så er det, fordi vi ved forslaget, som det foreligger, ikke bliver fri for tværbanen, men den bliver kun så meget dyrere, og vi får i forbindelse dermed en længdebane, der skønt bygget ret billigt ved sin uheldige retning kun kommer til at betjene en meget ringe del af landet.«³

Også fæstesagen lykkedes det Monrad at få afgjort. Han opgav den tvungne afløsning og gennemførte i stedet, dog kun for nye fæstemål, en lignende forbedring af forholdet, som Tscherning havde foreslået; ganske vist fik fæsteejerne ikke lov at beholde fæstet, hvis de giftede sig, men tilkendtes i stedet ved fratrædelsen en årlig erstatning for resten af den 30 årige fæsteperode. For at opmuntre godsejerne til at sælge fik de lov at beholde en gård, som fri ejendom for hver ni, de solgte. Tscherning var ikke helt tilfreds med ordnin-

¹ F. 1860 sp. 1595—97. Det var i bedste overensstemmelse med Tschernings syn på og eget forhold til grundig kundskabstilegnelse, når han foreslog, at de store offentlige biblioteker skulde holdes åbne i aftentimerne fra 7 til 9 for de læsere, som havde dagen optaget af praktisk arbejde (sp. 462).

² Ss. sp. 1600.

³ Ss. sp. 6399.

gen, men gik dog med dertil. Han beklagede imidlertid, at det ikke havde været muligt at inddrage fæstehusene under loven.«¹

Som året forud modsatte Tscherning sig en bevilling på 2000 rd. til Thomsens indkøb af, som Tscherning til manges forargelse udtrykte sig, »skulpturarbejder og andre små industrielle kuriositeter. Det er en gammel mand, man ønsker at give disse 1000 rd.,² og jeg er en gammel mand, der ønsker at forhindre det. I fjor var det sidste gang, at der skulde gives en sådan sum dertil, og nu trænger man på igen. Den højtærede minister har sagt, at denne mand havde en egen gave til at anskaffe billigt. Han erobrer det ene store palæ³ efter det andet, der bliver ombygget og dog ikke længer kan afgive rum til alle hans begyndte eller intenderede samlinger. Der er en kamp til stede mellem København og disse samlinger om, hvem af dem der skal bestå længst; ti disse samlinger opfylder en hel mængde huse og vil til sidst komme til at indtage næsten alle husene i København, og københavnerne skal jo dog også have huse at være i.«⁴ Thomsens anseelse og yndest var imidlertid Tscherning for stærk; bevillingen gaves med 58 stemmer mod 26. Og at de barske ord ikke skulde tages alt for bogstaveligt, viste sig, da rigsdagen samme år besluttede hos Bissen at bestille Thomsens buste i marmor til opstilling i hans museum; på den fremlagte liste tegnede Tscherning det første bidrag med 12 rd.⁵

Ud fra samme spareprincip modsatte både J. A. Hansen og Tscherning sig en første bevilling på 5000 rd. til udsmykning af universitetets festsal; men da Monrad ved finanslovens 3. behandling bad tinget bevilge summen som en imødekommenhed mod ham personlig, stemte J. A. Hansen for bevillingen, mens Tscherning undlod at stemme, idet han dog samtidigt fastholdt sin opfattelse af sagen.⁶

Endnu skal fra denne samling nævnes nogle enkeltheder. Et lovforslag om barberernæring fik Tscherning ændret derhen, at enhver måtte kopsætte, og at sådanne, som allerede udførte åreladning, måtte fortsætte dermed; for andre skulde tilladelsen til at årelade gøres afhængig af en duelighedsprøve. Det var dog et lille skridt i retning af fri lægeernæring. Tscherning nævnedes for øvrigt under forhandlingen, at han selv havde udført kopsætning, »og intet i verden er lettere. At årelade vil jeg indrømme er vanskeligere.«⁷ — Under forhand-

¹ F. 1860 sp. 6422.

² Tscherning foreslog bevillingen halveret.

³ 1853 havde Thomsen fået overladt Prinsens palæ, som han snart fyldte med sine mange samlinger.

⁴ F. 1860 sp. 2266.

⁵ Illustreret tidende 19/1 og 4/2 1862.

⁶ F. 1860 sp. 3796.

⁷ Ss. sp. 4148.

lingen om en lønningslov for magistratsembedsmænd erklærede han, at folkevalgte borgmestre var betingelsen for fuldt kommunalt selvstyre.¹ Og under drøftelsen af nogle af ham selv foreslåede ændringer af reglerne for udstykning imødegik han den påstand, at når man vilde udvide friheden til udstykning, skulde man også udvide friheden til sammenlægning. »Udstykningen giver det menneskelige livs kraft en umiddelbar anvendelse, og sammenlægningen giver derimod alene pengekraften midler til at gøre sig gældende; det er den store forskel. Når først alle disse udyrkede egne er blevet gennemarbejdet og gødet med menneskesved, så kan der være spørgsmål om den art sammenlægning. Se, om det er store entrepriser, som lidt efter lidt opdyrker hederne i verden og gør ufrugtbare jorder frugtbringende, eller om det er småfolk, der stræber ind derpå og anvender deres arbejdskraft derpå. Det er dem, småfolkene, der har gjort det.«²

Den almindelige tilfredshed i rigsdagen med samlingens forløb gav sig udtryk i en fest på hotel d'Angleterre 26. januar, hvori deltog omkring hundrede rigsdagsmænd. Der holdtes en række taler, og Monrad hyldedes stærkt. Bregendahl talte for Tscherning,³ men denne synes ikke at have talt.

Efter at både den holstenske stænderforsamling i 1859 og den slesvigske i 1860 havde udtalt sig for genoprettelsen af fællesskabet mellem hertugdømmerne, havde ikke blot Prøjsen, men også England begyndt at blande sig i Slesvigs forhold; navnlig klagede England over sprogforordningerne. Over for dette tryk havde Hall 9. januar 1861 gjort indrømmelser med hensyn til tysk konfirmationssprog og tyske privatskoler i Slesvig. Dette tilfredsstillende dog hverken danske eller tyske, og 7. februar krævede forbundet under trusel om eksekution den holstenske stænderforsamling indkaldt til drøftelse af budgettet for det kommende finansår.

Fra dansk side gav misfornøjelsen med regeringens vigen sig forskellige udtryk. 16. januar underskrev 137 rigsdagsmænd, hvoriblandt også Tscherning⁴ og hans meningsfæller, en adresse til regeringen; heri protesteredes mod forsøget på at bringe danske rigsdeler under forbundets indflydelse, og man krævede den konstitutionelle forbindelse mellem Slesvig og kongeriget hævdet og den danske nationalitets ret i Slesvig værnet. Adressen udsendtes over hele landet og fik godt 71,000 underskrifter, inden den 17. maj overrakte Hall.

Mens adressen ikke brød med helstatstanken, gik Dannevirkeforeningen

¹ F. 1860 sp. 3622.

² Ss. sp. 4642.

³ Morgenposten 1/2 1861. Af en fejltagelse lader Neergård II s. 446 Monrad udbringe skålen for Tscherning.

⁴ 15/4 1862 udtalte Tscherning i rigsrådet med hensyn til denne adresse, at »jeg fulgte med for at få gjort så lidt som muligt« (R. 1862 sp. 2707). Jfr. hans udtryk i brevet 22/3 1861 til Jens Gregersen om at »samle stumperne« efter det kommende folketingsvalg (se i det følgende).

videre. Den oprettedes i januar måned væsentligt af J. A. Hansens bondevenner og grundtvigianere og krævede de tyske hertugdømmer udskilt, Slesvig forenet med kongeriget under junigrundloven og forbund med Sverige—Norge. Foreningen fik ikke stor tilslutning, men vakte dog gennem en række møder noget røre. På et møde i Flensborg 13. februar udtalte 34 ansete dansksindede nordslesvigere sig ligeledes mod helstaten.

Disse ønsker, der vistnok stemmede med Halls egne, vakte under den spændte situation ængstelse hos Monrad. 13. februar kom han midt i en hård snevinter kørende i slæde ud til Ørholm for at pleje råd med Tscherning.¹ Deres samtale drejede sig om, hvorvidt en helstatsordning lod sig gennemføre, når regeringens flertal faktisk var derimod, eller om man hellere skulde søge at opnå Holstens udsondring af monarkiet. Samme aften fik Tscherning ilbrev fra generalkonsul Delong i Paris, hvori denne udtalte sin frygt for, at den præjssiske og svenske udenrigsminister, der var intime venner, forberedte en deling af det danske rige mellem Prøjsen og Sverige.² Tscherning lod 15. februar meddelelsen gå videre til Monrad — han har altså ikke anset den for urimelig — og tilføjede: »Det er skade, at — — man ikke kan se, at den udsondring, man så meget længes efter, (om den er gavnlig eller ikke, lader jeg stå) skydes bort ved at give sig udseende af at stræbe efter den og ved at lyksaliggøre Slesvig ved at indlemme det under kongerigets forfatning.«

Samtalen med Monrad havde sat Tschernings tanker i stærk bevægelse. Efter et par forgæves forsøg på at træffe Monrad i København sendte han ham 1. marts en meget lang skrivelse, hvori han grundigt gennemgik hele stillingen i hertugdømmerne. Intet fra tysk side tydede på, at man vilde finde sig i Holstens udsondring, og fra dansk side havde man forkludret sagen ved at kræve »en stærkt sammensmeltet helstat« og afvise samstatsformen med ringeagt. Resultatet var, at de skridt, regeringen hidtil havde taget, ikke betragtedes »som hæderlige bestræbelser for at opfylde de af os selv overtagne pligter, men som snedige rænker for at unddrage os dem.« Måske kunde kongen

¹ Fru T. s. 164 og E. p. III s. 205 og 206—216. Fru Tscherning skrev dagen efter i sin dagbog: »Jeg kendte ikke indholdet af deres samtale, men syntes at mærke på Tscherning, at han nu var tilbøjelig, om det fordredes, at træde ind i et ministerium; at noget sådant kunde have været Monrads tanker, antog jeg også af det hele. Tscherning havde dog kun søgt at få det til at hænge foreløbigt sammen. — — Når jeg har sagt det [om at han skulde være minister] til Tscherning, har han svaret: »Nej, mange tak! Og jeg siger også: »Nej, mange tak«, og Tscherning bør heller ikke mere komme i regeringen, han er for gammel, passer ikke for tiden, er desuden fru Dannergal. — — Jeg spurgte, om man ikke burde advare ham [Fenger] imod en alt for stor tilslutning til Hall. Tscherning svarede: »Hvad tror du, det vilde nytte mod det hovmodige, blinde menneske [Hall], der ved sin halsstarrighed er skyld i alt dette?«

² Krieger omtaler under 13/2 1861 det samme. Jfr. brev fra Manderström 18/12 1863 (i H. Hamiltons »Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—1864« s. 172) om en lignende plan fra præjssisk side.

som hertug af Holsten og tysk forbundsfyrste erklære hertugdømmet for udsondret af det danske rige; dog kunde dette kun gøres, »så længe mandsstammen er på tronen; men lad den uddø, hvilken uberegnelig forvirring!« At kongen gav Holsten en isoleret stilling med størst mulig selvstændighed inden for rigets ramme, var vist ugørligt og vilde i hvert fald medføre høje klager fra Holsten, udenlandske forsøg på indblanding og store administrative og økonomiske vanskeligheder. For øvrigt vilde han som Cato sige: »Reger dog godt i Slesvig! Dette historisk-grammatisk-teologisk-bureaukratisk-filantropiske kunstregimente — — går i sandhed ikke an.«

De samme tanker genfindes i et lille skrift, Tscherning udgav 4. april under titlen »Nogle bemærkninger om Danmarks nuværende politiske stilling«. I et forord fortælles, at den første del af piecen er opskriften til nogle foredrag, han efter opfordring havde holdt for en del rigsdagsmænd før samlingens slutning, og som derefter var blevet offentliggjort i Nørrejysk tidende. Men så havde en vis »Dannemand« i et dagblad skrevet en modartikel, »Ingen helstat mere!« Derpå havde Tscherning svaret med skriftets sidste del, »Hold staten sammen! eller: kast ikke det skidne vand bort uden udsigt til det rene.« Forordet slutter med at samle forfatterens opfattelse i følgende punkter: man skal formindske den sproglige nationalismes betydning og holde fast ved samstats-tanken, undlade at bryde de internationale overenskomster, ikke overvurdere andre magters støtte og ikke forværre stillingen ved overspændte fordringer til regeringen og urigtige fremstillinger af tildragelserne.

Et og andet af skriftet skal anføres. Om juliforordningen 1854 siges, at den indførte »et mæglende mellemlid ved forfatningssagens endelige afgørelse og betegnede de veje, regeringen var betænkt på at betræde for at give landsdelene en anledning til middelbart at udtale sig over den, førend den fik sin endelige form og trådte i virksomhed«. Han fastholdt, at havde regeringen i rigsrådet 1856 »opfattet forfatningen som et forsøg og ikke som en afslutning, så er det ikke usandsynligt, at det var lykkedes at komme til en overenskomst«. Som forholdene nu havde formet sig, burde man ikke kræve mere, end at regeringen fastholdt adskillelsen mellem Slesvig og Holsten og ikke opgav grundlaget af 28. januar 1852; man måtte ikke kræve Slesvig gjort ensartet med kongeriget. Freden burde bevares; Danmark kunde kun tabe ved krig, ikke vinde. Riget burde tilstræbe en stilling som Svejts' og Belgiens og ikke nærme sig Sverige—Norge i modsætningsforhold til Tyskland, men holde god forståelse til begge sider. »Det tyske forbund, Sverige, Norge, Danmark, Holland var en smuk magt til fredens håndhævelse i Europa. Prøjsens overmagt svandt her ved noget ind, og det blev bragt til at føle sit rette kald. En sådan stræben var et tegn på sand civilisation og ikke alle disse omgøringsteorier af Europas kort, hvor bagved for en stor del skjuler sig rovbegærlighed. Polen blev delt, blandt andet fordi polakkerne af oversvulmende fædrelandssind vilde gøre mere

af Polen, end det kunde blive«. Forfatteren havde hele tiden været imod Halls fremgangsmåde; men det var »ikke bevist, at et bedre udfald var opnået ved at forsøge den af mig udpegede vej«. Han vilde ikke være med at gøre ministeriets stilling vanskeligere; det vilde være »den sletteste tjeneste, nogen mand i dette øjeblik kunde gøre sit land«. Han troede som »Dannemand«, at Prøjsen ønskede at bemægtige sig Slesvig og Holsten; men netop derfor skulde vi holde fast på kundgørelsen af 28. januar 1852. Den tillod imidlertid ikke Holstens udsondring, og tilstræbte vi noget sådant, kunde vi så meget mindre gøre os håb om støtte fra udlandet. Slesvigholstenismens »virkelige og endelige ophør nås kun — — ved en så god, så folkelig, så billig, så lidt sproglig-national, så virkelig indfødt slesvigsk regering i Slesvig, at slesvigerne føler sig lykkelige ved den«. Fik magterne derimod den opfattelse, at kongen under en ultradansk indflydelse havde gjort flertallet af sine undersåtter i Slesvig og Holsten misfornøjede og opgivet den anerkendte statslige ordening af riget, så vilde de vist ikke hindre Prøjsen i at blande sig i forholdene. Striden angik jo, nøjere beset, om kongen kunde være enevældig i fællessager i Holsten, mens disse afgjordes konstitutionelt i resten af monarkiet, og dette retsspørgsmål måtte kunne ordnes ad fredelig forhandlings vej.

Det er måske tvivlsomt, om denne Tschernings opfattelse af striden og muligheden for dens bilæggelse var udtømmende; men det havde også mindre interesse, ti mens han skrev sit skrift, afholdtes den af forbundet krævede holstenske stænderforsamling fra 6. marts til 11. april og fik et for Danmark højst uheldigt forløb, hvorved stillingen yderligere forværredes.

Regeringen havde endelig bestemt sig til at følge Tschernings råd fra 1854 og foreslå stænderforsamlingen en fællesforfatning med to kamre, hvoraf det ene med 30 kongevalgte medlemmer skulde betrygge hertugdømmerne mod kongerigets overmagt; det andet kammers umiddelbart valgte medlemmer skulde have forslagsret. Dernæst fremlagde regeringen udkast dels til en foreløbig ordening af Holstens stilling i riget og dels til en mere frisindet forfatning for Holsten. Og endelig havde den til kommissarius udpeget en i Holsten velset mand, nemlig selve den holstenske minister Råsløff. Han var en oprigtig tilhænger af helstaten, modstander af det danske sprogregimente i Slesvig og kendt med Holstens forhold, da han havde tilbragt sin barndom i Altona; og han gik til arbejdet med den bedste vilje og ikke ringe forventning. Men den fremrakte hånd blev ikke modtaget; forsamlingen afviste regeringens forslag og forstærkede sine tidligere krav om genoprettelsen af forbindelsen mellem Slesvig og Holsten.

Værst var dog budgetsagens forløb. Forbundet havde i første række krævet stænderne indkaldt til drøftelsen af budgettet for 1861/62. Fra først af havde Hall ment at måtte nægte dette, og med den opfattelse af sagen var Råsløff rejst til Itzehoe. Under pres af de neutrale magter lovede Hall imidlertid at gå med dertil, men forsømte i tide at underrette Råsløff herom, og

det endte med, at stænderforsamlingen kunde påvise, at Råsløff sagde ét, og Hall noget andet. Resultatet blev, at Råsløff 30. maj afgik som minister, og at Hall selv overtog det holstenske ministerium; men den danske regering var både i ind- og udlandet kommet til at stå i et meget uheldigt lys, mens slesvig-holstenerne triumferede, og den dansk-tyske knude strammedes endnu mere.

På dansk side ønskede mange, at regeringen nu vilde tone rent Ejderflag og tage en mulig krig på det program; især Lehmann var talsmand derfor. I samme retning pegede en række militære foranstaltninger og forskellige udtalelser af Hall. Under denne stemning afholdtes folketingsvalg 14. juni. Tscherning havde i et brev til Jens Gregersen af 22. marts udtrykt sin opfattelse af stillingen således: »Ved Dannevirkerøret bringes en farlig forbindelse til veje mellem — — dem, som vil af med bønderne på rigsdagen, og bondevennerne, og disse, der tror at bringe et parti ind på rigsdagen, der skal tjene deres planer i stor stil, får en overmægtig modstand at bekæmpe. I så fald er det godt at være til stede for at samle stumperne og ramme måde. At B. Christensen kan lade sig lede af slige drømmerier, det forstår jeg, det ligger i hans natur; men J. A. Hansen, det er ubegribeligt.« Og i et senere brev til samme af 23. maj hedder det: »Det tegner i øvrigt ikke godt med valgene; mange embedsmænd stiller sig rundt omkring, og dem er befolkningen endnu ikke kraftig nok til at gøre modstand [mod]. Man går åbenbart løs på at fortrænge enhver bonde, som ikke har fulgt embedsmandsstrømmen i det mindste nogenlunde. Men kommer tid, kommer råd. Kunde vi få sikret fred i landet, så gik resten nok.«¹ Tscherning selv genvalgtes uden modstand ved kåring, men som helhed gik valget venstre imod; selv om antallet af bønder i folketinget forblev det samme, tabte partiet en halv snes mandater. Blandt de nyvalgte centrumsmænd var redaktør Bille.

Der blev imidlertid intet af Halls ventede fasthed; sidst på somren firede han på ny over for de tyske krav med hensyn til Holsten, hvilket vakte en sådan harme, at han for at besværges stormen 15. september gjorde Lehmann til indenrigsminister.² Da rigsfinansminister Fenger efter Lehmanns ønske 5. oktober, den dag rigsdagen samledes, også overtog ledelsen af kongerigets finanser, beholdt Monrad kun kultusministeriet tilbage, en ordning, hvormed hverken han eller venstre var tilfreds.

Sidst i oktober flyttede Tscherning fra Ørholm tilbage til København, hvor han boede 11½ år på Kastelsvejen og derefter sit sidste leveår Østerbrogade 62. Det var sønnernes skolegang, som især forårsagede flytningen. Fru

¹ FHa. 1927 s. 62 og 64.

² Måske for balancens skyld — venstre yndede jo ikke Lehmann — udnævntes Tscherning 20. september til formand for en kommission angående det islandske altings bevillingsmyndighed (Ill. tidende 19/1 1862).

Tscherning skriver derom: »Nu var altså det skønne friluftsliv ude på det gamle Ørholm afsluttet; atter sad vi i hovedstadens umiddelbare nærhed, men dog heldigvis uden for den store stenbunke med udsigt til den store mark, hvor gartner Petersen dyrkede radiser og jordbær. — — Der var ganske rart derude, om end noget snævert imod vore tidligere omgivelser. Der var dengang ingen anden forbindelse med byen end 2—3 gange om dagen en gammel omnibus; — — dengang var der én urtekræmmer, halvanden slagter og én klædehandler.«¹

5. oktober var rigsdagen mødt til sin 13. ordinære samling, som varede til 21. december;² det blev en af de korteste i rigsdagens historie og en af de fattigste på lovresultater. Det var rigtignok den første samling i en valgperiode, hvori jo som regel det forberedende arbejde gøres for de følgende; men den herskende spænding mellem regeringsflertallet og venstre havde sin del af skylden for det magre resultat. Denne spænding udløstes gang på gang i skarpe sammenstød særlig mellem Tscherning på den ene side og Lehmann og Bille på den anden.

15. og 16. oktober, under finanslovens 1. behandling, klagede Tscherning i to lange taler stærkt over, at Fenger, monarkiets finansminister, også skulde styre kongerigets finanser, hvad indenrigsministeren hidtil havde gjort. Klagen gjaldt dog ikke Fenger personlig; tværtimod erklærede Tscherning, at han sjældent havde truffet nogen mand, »der var kærere for mig end han«.³ Men monarkiets finansminister var af forholdene tvunget til at afvige fra loven, og det var en uheldig vane for kongerigets finansminister. At Lehmann havde hidført ordningen, gjorde ikke sagen bedre, ti han havde været en af de virksomste til at indskrænke folketingets bevillingsmyndighed. Sammenblandingen vilde øge de andre landsdeles klager over kongerigets overmagt; Andræ, som var »anerkendt for sin skarpe tankegang og — — sin strenge retsfølelse«, havde skilt finansstyret, fordi han forstod, at han ikke kunde være ansvarlig leder begge steder. Ved den nye ordning inddroges kongerigets særlige anliggender under gehejmestatsrådet, og rigsdagens mulige strid med kongerigets finansminister vilde berede monarkiets regering vanskeligheder.⁴ Gik man den vej, vilde man »på ny fremkalde spøgelse Schleswig-Holsteinismen, ikke med berettigelse, men med et skin af berettigelse. — — Hvad er det nemlig for

¹ Fru T. s. 166.

² Under hele samlingen var Bregendahl formand, og Tscherning og Rosenørn næstformænd.

³ F. 1861 sp. 314. — Fenger var Tschernings huslæge; også fru Tscherning satte ham meget højt. En skælmsk bemærkning hos Krieger 10/12 1863 viser Tschernings hensynsfulde godhed for Fenger: »Civillistens 2. behandling gik meget let; Tscherning fattede sig kort, da fru Fenger skulde i barselseng.«

⁴ F. 1861 sp. 312—31.

spøgelser, som vi altid har at kæmpe med? Det er inkorporationsspøgelset, det er prægravationsspøgelset, og det er spøgelset Schleswig-Holsteinismen, der er født i vort eget kød og, det kan vi ikke nægte, fremkaldt ved vor egen regeringsvirksomhed. — — Dette spøgelse skal have sin tid til at slides op, og det bedste værn for os derimod det er at holde fast ved — — kundgørelsen af 28. januar 1852; den bekendelse skal engang komme, at det var et stort kunststykke, at vi kom dertil. — — Vi skal vogte os for at støde til Holsten; lad det komme ud af forbindelsen med os, når omstændighedernes magt kræver det, jeg skal ikke holde på det; men lad det være Holsten, som kræver det, ti ellers kommer vi til at betale dyrt derfor, og så kunde det vel komme, at noget mere gik med i købet.« Hvad bevirkede, at det danske monarki i enevældens dage blev usikkert og vaklende? Det, »at der under denne hele kongelige kåbe, hvori landets enhed var svøbt, gærede en naturlig sondring mellem landsdelene og fik lov til at udvikle sig i en urigtig form, i en slesvigholstensk form. Havde man betimeligt — og jeg ved den tid, da advarslen blev givet, den ligger langt tilbage, ti jeg har set den skrevet til regeringen i 1815¹ — givet Holsten sit, kejseren sit og beholdt vort for os selv, Slesvig for sig for ikke at krænke det, de troede at have særligt, så havde vi ikke i dag stået her og krigedes; men når vi nu i dette øjeblik ad indirekte vej forsøger at gøre som en anden stat i Europa,² der vil danne en enhed af stykker, som ikke kan hænge sammen, der bliver mistænkt af dem alle, så gør vi urigtige og falske politiske skridt, som vi kommer til at bøde for«. Man opfordrede rigsdagen til at »rette vor stilling lige over for monarkiet af hensyn til Slesvig. — — Så længe vi har haft denne forfatning, har jeg altid hørt, at man, hvergang man vilde af med en eller anden frihedssag i forfatningen, har sagt: den kan ikke passe, hvis I vil leve godt sammen med Slesvig. Dette har navnlig været tilfældet med valgloven«. Rigsdagen vandt imidlertid bedst Slesvig ved at holde på sin provinsielle selvstændighed og indflydelse på regeringen. Han sluttede denne del af sin tale med en ny tillids erklæring til Fenger personlig; han kendte ikke nogen mand, »som jeg anser for at have gjort mig større tjeneste, og som jeg venerer mere end ham«. ³ — Han havde begyndt angrebet på nyordningen med at bebude, at hvis den opretholdtes, vilde han til 3. behandling foreslå tinget at nægte finansloven, og han sluttede sin anden tale med at gentage truslen under henvisning til, at der for tiden var så megen ro i forholdene, at han mente at turde forsvare dette skridt over for en så fordærvelig foranstaltning.

Ud over dette hovedemne berørte Tscherning som sædvanligt ved 1. finanslovsbehandling mange forskellige forhold. Han stiklede atter til embedsmæn-

¹ Af hans fader, jfr. s. 15.

² Østrig-Ungarn.

³ F. 1861 sp. 420—28.

dene, hvoraf adskillige efter hans mening kun gjorde ringe gavn for lønnen. Man havde fortalt ham, at en dag var der pludselig blevet råbt alarm oppe i et af ministerierne: »Der kommer Tscherning; lad os nu arbejde!« Han anskede over, at ikke få fastlønnede personer vistnok fik betydelige honorarer for sideordnede forretninger i statens tjeneste, og drillede amtmanden Lehmann med at nævne, at skønt rigsdagen havde betænkt amtmændene med særlig høj løn, så man ofte sådanne forsømme deres embede og i stedet være optaget af rigsdagens og rigsrådets forretninger. På et andet sted i talen, hvor han vilde vise, hvor ringe arbejdet med kongerigets særlige finansforvaltning egentlig var, tilbød han som så ofte før, når talen var om ministerielle forretninger, gratis at udføre det hele ved hjælp af en bogholder og 4—5 betjente, ja efterhånden endda med færre. På ny udtalte han ønsket om, at kongerigets bevilling til monarkiet gaves som 60 + 2 pct. af de fælles udgifter, og at det kgl. teater gik over til privatdrift med et fast statstilskud. Også den latinske dannelselse fik sit sædvanlige hib.

Modstanderne blev åbenbart overraskede over Tschernings voldsomme angreb på ordningen af finansledelsen. De indskrænkede sig hovedsageligt til at afvise hans kritik som overdreven eller helt uberettiget og lod ham høre, at han selv i 1856 havde udtalt sig anerkendende om en sådan ordning og altså nu gav et nyt eksempel på sin inkonsekvens. For øvrigt var deres udtalelser mere eller mindre ejderfarvede, som da H. Hage sagde: »Jeg håber fast på, at medens kongeriget tidligere stod ene, så står det nu med Slesvig ved siden, dersom bevægelsen tvinger os til at drage sværdet.«¹ Skarpest i tonen var Bille i en lang tale 17. oktober; men det blev dog mest til spydigheder, som da han sluttede med at understrege, at Tscherning, der talte så varmt for samfundets »ydende og nærende« medlemmer, selv hørte til de »nydende og tærende«.

At Tschernings stilling trods striden var urokket, viste sig 19. oktober ved nedsættelsen af finansudvalget, idet han valgtes som nr. 1 med 77 stemmer, mens nr. 2 kun fik 63. Udvalget gjorde ham oven i købet til formand, skønt han var venstres eneste repræsentant blandt de elleve medlemmer. Måske var dette misforhold — venstre udgjorde dog en tredjedel af tinget — grunden til, at man nogle dage senere i anledning af et andet udvalgs nedsættelse kom ind på at drøfte, hvorvidt flertallet skulde tage hensyn til mindretallet ved slige lejligheder. H. Hage bebrejdede herunder Tscherning, at han som flertalsleder ikke selv havde været særlig hensynsfuld i den retning. Tscherning svarede, at han altid havde ønsket en anden måde at nedsætte udvalg på, og for øvrigt havde han kun i ringe grad været leder; »jeg har hovedsagelig ledet mig selv, og for så vidt andre har fulgt mig, så tror jeg, hvis jeg skal tælle dem op,

¹ F. 1861 sp. 388.

at det knap er tyve«. Men når venstre forhen havde søgt forud at enes med centrum ved udvalgsnedsættelser, havde centrum altid villet vrage blandt de af venstre udpegede, hvorimod venstre »eller i det mindste jeg for min person stedse har taget revl og krat« fra den anden side. »Jeg kan så meget bedre sige det, som jeg med den største taknemlighed skal erkende, at hvad de end for øvrigt har haft at udsætte på mig, har de i almindelighed ikke vraget mig selv i de øjeblikke, hvor jeg, sagen set fra et politisk standpunkt, kunde have fundet mig i, at de havde vraget mig.«¹ Resultatet blev, at da det pågældende udvalg på femten medlemmer nogle dage senere skulde nedsættes, valgtes fire venstremænd med de højeste stemmetal af alle, og at der ved så godt som alle senere udvalgsnedsættelser overlodes venstre et rimeligt antal pladser.

Ved finanslovens 1. behandling havde Bille trods al sin behændighed trukket det korteste strå i sammenstødet med Tscherning, og det samme gentog sig ved lovens 2. behandling. Men gemt var ikke glemt, og da Tscherning til 3. behandling gjorde alvor af sin trusel og foreslog en § 17, som gjorde lovens gyldighed afhængig af, »at kongerigets ansvarlige finansbestyrelse ophører at være henlagt under monarkiets ansvarlige finansminister«, rettede Bille et stort angreb mod hele Tschernings finanslovsbetragtning, som han betegnede som doktrinær² og samlede i følgende sætninger: finansloven behersker alle love, folketinget behersker finansloven, finansudvalget behersker folketinget, »og da er jeg bange for, at den inderste kerne af sagen er, at det ærede medlem for Holbæk amts 2. valgkreds atter behersker finansudvalget«. Men dette kunde man ikke være tjent med, da »det ærede medlem bevæger sig i så ekscentriske baner og i mange retninger har anskuelser, der er så langt forud for deres tid, at de, som han siger, må ligge i ti år, førend de kan fæste rod«. Desuden kunde systemet frygtes med tiden at vække en sådan modstand fra landstingets side, at det kunde medføre fare for friheden og den konstitutionelle statsorden.³

Allerede i samme møde — 5. december — fulgte Tschernings svar. Han begyndte skarpt. Bille mente, »at når han kunde tilintetgøre min og et par andre mænds betydning, skulde han derved få tilintetgjort hele det parti, som han åringer i træk har forfulgt på den dristigste måde (Hør! Hør! Bille: Hør!). — — Vær forsigtig, når De hører det ærede medlem; husk, at der bagved ham altid ligger det partiformål at drive de såkaldte udannede ud af denne sal (Bille: Nej, det er ikke sandt! — Kjær: Jo, transtøvlerne!)«. Her forlangte brygger J. C. Jacobsen ordet. Tscherning, der højagtede denne mand, i hvem

¹ F. 1861 sp. 833—34.

² Venstre — dog ikke Tscherning — yndede at betegne deres modstandere som doktrinære.

³ Ss. sp. 3271—72.

han i flere henseender så virkeliggørelsen af sit borgerideal,¹ bøjede nu af, idet han direkte henvendte sig til Jacobsen sagde: »En så fast mand, der ved så godt, hvad han vil, og hvad han gør, ved så godt som nogen anden, at jeg i de forhold, hvori vi her står sammen og mod hinanden, gør min mening gældende, så godt jeg kan, men at jeg ikke har udøvet eller søgt for mig selv at udøve noget herredømme af den art.« Efter en ridderlig hilsen til Bille (»jeg skal tage det ærede medlem, hvad form, hvad indsigt, hvad dygtighed angår, for en værdig modstander«) gik han derpå over til en rolig og saglig gendrivelse af dennes angreb. Bille havde »ikke usnildt« søgt at aflede opmærksomheden fra sagen ved at kalde ham doktrinær. »Man er nu engang kommet til den idé, at doktrinært er noget forfærdeligt«. Bille havde imidlertid selv støttet sig til prof. J. E. Larsens statsret, og det var netop doktrinært »at støtte sig til en bestemt lærebog, underordne sig den og søge deri sin sikkerhed«. Bille fandt ikke Larsen doktrinær, fordi han var enig med ham; Tscherning kaldte han derimod doktrinær, fordi han var uenig med ham. Han omtalte derefter sit arbejde gennem tolv år for at udforme den efter hans mening rette finanslovspraksis og viste, at han overalt havde søgt de mest praktiske og simple udveje, men også ganske udoktrinært var gået med til andre ordninger, når forholdene havde gjort det nødvendigt. Bille havde beskyldt ham for at ville »gøre refor-

¹ Under 3. behandling af forslaget om oprettelsen af landbohøjskolen havde Tscherning om Jacobsen udtalt: »Jeg har ikke sagt et eneste ord mod at erhverve sig grundige kundskaber; jeg har netop nævnt et eksempel herpå ved at omtale den mærkelige industri-drivende, vi har her i vor midte. Jeg har netop sagt om ham, at han skaffede sig grundige kundskaber og derved forbedrede sin bedrift; jeg sagde, at han skaffede sig dem samtidigt med, at han udviklede sig for sit praktiske hverv i den alleryderste detail og ved at foretage de simpleste forretninger i sin håndtering; jeg sagde, at han havde erhvervet en stor del af de kundskaber, hvorpå han havde støttet sin industri, efter at han var så godt som voksent menneske og til dels som et fuldvoksent menneske; ti jeg har kendt ham på den tid, da han erhvervede sig sine kundskaber. Jeg siger også, at denne industridrivende havde den lykke, som mange andre industridrivende har haft, at hans fader fra simpel mand ved sin dygtige virksomhed og stræben havde skaffet en lille overskudskapital, som kunde blive grundlaget for denne virksomhed, og hans fader havde den fornuft at lade sin søn arbejde sig op i sit fag og ikke spille en tid af 5 å 6 år for udelukkende at henvende sin opmærksomhed på skolelærdom. Hans stilling var netop den, at han ved i den yderste detail at blive dygtig i sin bedrift vandt de kundskaber, at han kunde begribe sit fag, kundskaber, som han forøgede ved at rejse udenlands, og som derpå satte ham i stand til at skabe en til dels her ny industri, hvis udbytte var bedre end de flestes. Således er det, at industrien skal komme frem; men det forhindrer og fordærver man ved denne skoleanstalt« (F. 1855/56 sp. 2517). — Da Jacobsen senere under forhandlingerne fik ordet, sagde han, at han ikke vilde blande sig i striden mellem Bille og Tscherning; men han måtte tilbagevise sidstnævntes påstand, at centrum vilde udelukke bønderne fra rigsdagen. »Ingen fornuftig mand kan — — ønske, at Danmarks almue ikke skal være repræsenteret ved det bedste ud af dens egen midte, navnlig her i denne sal« (F. 1861 sp. 3320).

mer i spring; men har jeg ikke anvendt tredive år af mit liv for at nå de reformer, som jeg endnu ikke har nået?»¹ Punkt for punkt hævdede han med så stor kraft og klarhed sin opfattelse, at da Bille dagen efter skulde svare, måtte han erkende, at Tschernings tale »indeholdt i mange punkter en besvarelse af, hvad jeg i går havde ytret, jeg siger ikke en gendrivelse, men betragtninger, der havde deres meget gode vægt og ganske vist kunde anføres som argumenter mod, hvad jeg har fremsat«.² Rigtignok indsvøbte Bille denne indrømmelse i mange elegante spydigheder; men han fandt dog også anledning til at udtale, at »det ærede medlem er i besiddelse af en fortid, som strækker sig over en lang årrække, og jeg skal tilføje, at i en meget stor del af denne fortid har det ærede medlem for mig stået som en særdeles beundringsværdig stormand«.³

Hovedslaget om § 17 udkæmpedes dog først 7. december. Tscherning gennemgik i en lang tale forhistorien. Han havde i sin tid under forhandlingerne om junigrundlovens indskrænkning strakt sig vidt for at muliggøre fællesforfatningen; men da han havde lært oktoberforfatningen at kende, indså han, at kongeriget skulde forsvare sig mod den, og at det gjaldt om at håndhæve dets uafhængighed over for monarkiet. Fejlen var, at man havde villet gøre riget til en helstat; men det blev kun en »skinhelstat«, fordi der manglede en indre »objektiv velvilje, som ikke for det første er at finde«. Derfor havde han allerede i 1852 foreslået at oprette en samstat. Og i rigsrådet 1856 havde han været blandt de få, der »søgte at finde en mellemliggende afgørelse, som foreløbigt kunde holde dette måske lidet sammenhængende hele således sammen, at vi under beskyttelse af den fredelige tilstand, vi derved fik, kunde vente at opnå det, vi eftertragede, nemlig at værne den del af staten, som hidtil ved regeringens egen fejl — — var vænnet til at søge sit fællesskab til en anden side, til i det mindste at kunne leve for sig selv. Den skærm, bag hvilken dette kunde ske, har jeg aldrig været med at ville skyde til side«. Modstanderne havde mistænkeliggjort hans stræben, som om han vilde opløse riget med sine »føderative« ideer; men havde da deres egne bestræbelser hidtil haft et lykkeligt udfald? Han vilde dog indrømme, at det mere skyldtes omstændighedernes vanskelighed end menneskers misgreb, og han tillagde ingen ansvaret derfor. Selv havde han hele tiden fastholdt sin opfattelse af sagen; den nu trufne ordning »forvansker kongerigets særlige anliggendes hele konstitutionelle stilling«. Når han i 1855—56, før det første rigsråd samledes, havde udtalt sig anderledes, skyldtes det, at han som alle andre dengang ventede ændringer i oktoberforfatningen, og »når frihed og lighed kan bevares, og landsdelene der-

¹ F. 1861 sp. 3308—19.

² Ss. sp. 3368.

³ Ss. sp. 3370.

med være tilfreds, så er stræben efter fællesskab meget ønskelig«. Under de nuværende forhold burde derimod monarkiets finansminister ikke påtvinges kongeriget; skulde dette vogte sig mod beskyldningen for ved overmægtig indflydelse at ryste monarkiets forhold, skulde det ikke dele »redskaber« med monarkiet. Man burde have ladet kultusministeren beholde kongerigets finansforvaltning. Hvis nyordningen skulde være forløber for en større sammendragning af statsdelene, måtte det beklages. Monarkiets valglov var fremgået af ønsket om en ændring af kongerigets valglov; derfor måtte de to forfatninger ikke blandes sammen.

Der var sagt, at han ikke ønskede at se sit forslag vedtaget; men det var urigtigt, selv om han helst så, at kongerigets ministre vendte tilbage til den gamle ordning. Men skulde hans forslag få videre følger, frygtede han ikke for at bære dem, så overbevist var han om, at man havde betrukket ikke alene en fejl, men også en farlig vej.¹

Modstanderne hævdede på ny, at Tschernings opfattelse vilde føre til monarkiets opløsning og umuliggøre en fælles politik for landsdelene; tilmed greb hans forslag ind i kongens ret til at fordele forretningerne mellem ministrene. J. A. Hansen, som hidtil havde været tavs, udtalte nu, at han var enig med Tscherning i, at samme mand ikke kunde være kongerigets og monarkiets finansminister; men af hensyn til forholdene vilde han dog hverken stemme for eller imod forslaget.

I et kort gensvar understregede Tscherning endnu engang vigtigheden af at holde fast på kundgørelsen af 28. januar 1852. Gennemtvang forbundet Holstens udskillelse, havde det ansvaret derfor; skød Danmark Holsten fra sig, risikerede det at tabe mere. Da H. Hage hævdede, at Tscherning ønskede at stille Slesvig selvstændigere over for kongeriget i stedet for at knytte det nærmere dertil, men at han ikke vovede åbent at vedkende sig dette, svarede Tscherning: »Dersom formanden vilde tillade mig at udtale mig rent og skært over min stilling til dette forhold, så skulde der ikke fra min side mangle det allermindste deri, enhver fold i mit hjerte skulde komme frem. Det, jeg arbejder imod, er den overvættes stræben, som til sidst får en tyrannisk betydning, efter at lægge hånd på det, man ikke har almindelig politisk berettigelse til at lægge hånd på, og derved fremkalde det modsatte af det, man ønsker.«²

Ved afstemningen forkastedes § 17 med 68 stemmer mod 7; 12 venstremænd stemte ikke.

Tonen mellem Tscherning og Lehmann kunde blive meget skarp. Da Lehmann havde nægtet at sætte sit navn under en lov om afløsning af et for Samsø ejendommeligt, uheldigt fæsteforhold, svarede Tscherning, at hvis dette skulde

¹ F. 1861 sp. 3445—62.

² Ss. sp. 3497.

forstås således, at Lehmann under ingen omstændigheder vilde medvirke til forholdets ordning, »så får vi fremme loven således, at den ærede minister ikke sætter sit navn på den og ikke nogen sinde mere kommer til at sætte sit navn på nogen lov«. ¹ Tscherning havde omtalt nogle alvorlige misligheder ved det jyske retningsvæsen, men Lehmann afviste blankt disse »oprørende beskyldninger«, som »den danske rigsdag skulde være fritaget for«, afviste dem »ikke blot som indenrigsminister, men tillige som dansk mand«. Tscherning svarede: »Det er nemt gjort at afvise, og det er nemt at hæve sig i vejret »som en dansk mand«; men gør hellere pligt som indenrigsminister og søg bedre, end her er søgt, så finder man mere end det, den ærede indenrigsminister her har sagt os, at han hidtil har fundet i denne sag.« ² Under en ordstrid havde Lehmann spurgt Tscherning, om han virkelig vilde kalde ham og Monrad bureaukrater. Tscherning svarede, at Monrad kun var bureaukrat på det kirkelige område, men der ganske vist til gavns; Lehmann derimod var »for øjeblikket den fuldstændigste bureaukrat, der findes her i landet. Han har ganske vist ikke tidligere været det, så vidt jeg har kendt ham«. Foranlediget af Lehmann forklarede Tscherning, »at jeg i den konstitutionelle stat betragter den som bureaukrat, der forsøger på at frigøre sig fra den jævnlige, stadige, årlige indflydelse af repræsentationen og derimod søger at danne sig en vold af uantastelige love, efter hvilke han regerer, og hvorved han så er herre over at forhindre disses forandring«. ³

Under drøftelsen af nogle lovforslag om retsvæsenets nyordning, som H. Hage havde indbragt, nævnede Tscherning de ændringer, han fandt nødvendige, for at adskillelsen af den dømmende og udøvende myndighed kunde gennemføres. Underdommernes antal skulde halveres; auktionsvæsen, panteprotokollers førelse og skiftevæsen skulde overlades til særlige bestillingsmænd, som ikke behøvede juridisk uddannelse, men kun øvelse i de pågældende forretninger. Tinglæsning skulde afløses af kundgørelse i aviserne, »vor tids måde at tinglæse på«. Højesteretsdommerne skulde offentligt begrunde deres domme. Først ved sådanne reformer muliggjordes indførelsen af nævningeinstitutionen, som ved siden af rigsdagen, rigsrådet og andre forsamlinger af den art »er et stort og måske det eneste og bedste opdragelsesmiddel« til sand dannelse i modsætning til noget »opsmurt flitterstads, som vindes gennem en vis overfladisk skole«. ⁴ I fængselsvæsenet burde man i den sidste del af straffe-

¹ F. 1861 sp. 1707.

² Ss. sp. 2950—54. At Tscherning ikke havde faret med løs snak, bevidnede i samme møde folketingsmanden for Frederikshavnskresen og en halv snes dage senere præsten i Horne i et brev til Tscherning af 10/12 1861 (E. p. III s. 216).

³ F. 1861 sp. 3590—91.

⁴ Ss. sp. 1039—40, 1126 og 2503.

tiden lade fangerne arbejde uden for fængselets mure; forbindelsen med yderverdenen dannede en heldig overgang til atter at sende dem ud i livet.¹

Under 3. behandling af et forslag om kirkers og kirkegårdes benyttelse advarede Tscherning på ny folketinget mod at blande sig i de rent åndelige kirkespørgsmål. Tinget skulde ikke »sidde her som synode, men vi skal sidde ganske simpelt som folketing og stemme for de genstande, som vi tror kan komme under vor beslutning«. Som eksempler herpå nævnedes han »bygningerne, skatteydelsen, borgerlige begrænsninger, inddeling af samfundet i forskellige borgerlige afdelinger; ti der er sognefogeder, som der er sognepræster«.²

Da den ovennævnte samsøske fæstelov var til 1. behandling, berørte Tscherning et spørgsmål, som snart efter skulde blive brændende i dansk politik og for resten gentagne gange har været det siden. Han udtalte nemlig, at det var fæstet, der skilte de større landbrugere fra de mindre og »bringer en bureaukratisk magt ind derimellem, som styrer begge til begges fordærv. Det er en stor fejl, en uhyre fejl af vore større landejendomsbesiddere, at de ikke kan begribe, at det er upassende for dem at gå i dette ledebånd, og at de ikke forstår at skaffe sig den fordel, de kan, af deres stilling — også en fordel i deres egen lomme — men at de overgiver sig til således at føres og styres og ledes hver dag af den, de skulde styre og regere og lede«.³

Også i denne samling gjorde Tscherning modstand mod bevillingen til Thomsens skulptursamling. Man tilbød jo formeligt denne mand som en afgud, og »hvor man i den retning er omgivet af hedninger,⁴ er man nødt til ikke at nægte i det mindste en slags anerkendelse til denne afgudsdyrkelse«; derfor foreslog han halvdelen af den ønskede bevilling. Men han vilde samtidigt fremhæve, »at hans [Thomsens] samlervirksomhed dog ikke har været uden nytte for ham selv, om han end ikke får denne bevilling; ti han lever af denne virksomhed, han bor for den, han får ordener og titler for den og nyder altså en meget stor anerkendelse«.⁵ Men heller ikke denne gang fik Tscherning sin vilje i det stykke; bevillingen vedtoges med 52 stemmer mod 28.

Folketingsmanden for Frederiksværkkresen, major Beck, havde rettet en temmelig svulstig opfordring til regeringen om at gå Tyskland modigt i møde

¹ F. 1861 sp. 1556.

² Ss. sp. 4350—51.

³ Ss. sp. 1705.

⁴ Ss. sp. 2674. Jfr. hermed Tschernings morsomme afbrydelse, da Fallesen anførte en udtalelse af Poul M. Møller om, »at vi ved kunsten ligesom forud nyder det tilkommende livs glæder, vi nyder dem, som han udtrykte sig, per anticipationem. (Tscherning: Hvilken hedning!) Hvilken hedning! siger det ærede medlem! Ja, det ærede medlem mener heldigvis ikke altid, hvad han siger« (ss. sp. 2286). Det gjorde Tscherning dog alligevel ud fra sit særlige synspunkt.

⁵ Ss. sp. 2682.

i tillid til, at »harmen, den indædte forbitrelse, vi føler i vort bryst, vil give os tredobbelt kraft til at modstå den fjende, der uafbrudt truer vore dyrebareste interesser« osv. Tscherning advarede i den anledning mod under »højtravende talemåder« at »gå krigen udfordrende i møde, ti vi trænger ikke til den; lad os vente tavse, behjertede og være fattet på at give vor understøttelse, når det behøves; men lad os ikke træde frem, som om vi udfordrede de magter, som vi dog må erkende er mægtigere end vi«. Da Beck forbitret og under nye kraftytringer afviste denne tilrettevisning, gav Tscherning ham følgende underfundige undskyldning: »Dersom jeg med urette har sagt, at hans udtalelse var højtravende, så beder jeg ham meget om forladelse.«¹

Heller ikke i denne samling undgik Tscherning de sædvanlige kærligheds-erklæringer fra modstandere. Billes er allerede nævnt; en anden, om end noget betinget, fik han fra A. Hage. Forholdet mellem de to havde bedret sig siden Lyngbyvalgets dage, men uden gnidninger var det dog ikke. Da Tscherning i en bestemt sammenhæng havde henvist til tyske forbilleder, indskød Hage et ironisk »hør«. Tscherning svarede: »Dersom vi skulde kaste fra os det, hvori vi har fulgt det tyske mønster, så blev vi temmelig afklædt. — — Der er intet så uklogt som at fralægge sig sine forældre.«² Ved en senere lejlighed — talen var om lettelser i pastvangen — ytrede Hage, dog halvt i spøg, ønsket om et forbud mod tyskeres indrejse i Danmark. Da Tscherning kaldte den slags »tyske fordømmelser« utroligt smagløse, indskød Hage: »Smag og behag er forskellig.« Kort efter fik han ordet og begyndte således: »Der er kun få medlemmer her i salen, for hvis udmærkede egenskaber og karakter jeg bøjer mig så meget som for den ærede rigsdagsmand for Holbæk amts 2. valgkres; der er kun ét punkt, med hensyn til hvilket jeg ikke vil underskrive den samme dom, og det er, når det gælder om smagen; jeg vil ikke stole på det ærede medlems smag, og derfor må han ikke tage mig det ilde op, at jeg ikke kan erkende den af ham nys fældede dom over mine ytringer for rigtig.«³ Tscherning afsluttede denne holmgang med en vits. Navnet Hage lod ham formode, at »det ærede medlem« selv stammede fra Tyskland (Lybæk). Da Hage indskød: »Nej, fra

¹ F. 1861 sp. 2912, 2914 og 2934.

² Ss. sp. 1571.

³ F. 1861 sp. 3179 og 3191. — Om Hages bemærkning skulde opfattes som andet end »svar på tiltale«, er vel tvivlsomt; for alvor kalde Tscherning smagløs vilde han vist ikke. Rigtignok kunde Tscherning en enkelt gang bruge drøje »mandfolkevittigheder«, som da han gjorde løjer med, at en folketsmand havde advaret mod spring i hesteavlens (F. 1860 sp. 5800 og 5808). Og så havde han en af modstanderne ofte påtalt tilbøjelighed til at tillægge dem bevæggrunde, som de i hvert fald ikke vilde vedkende sig offentligt. Bortset herfra tør det siges, at få rigsdagstalere har været mere godmodige og hensynsfulde end Tscherning. De nys anførte skarpe personlige bemærkninger om Thomsen er ret enestående hos ham.

Holland!« svarede Tscherning: »Ja, det er så et spørgsmål, om hans familie ikke har været indvandret; der er dog altid en Hage ved.«¹

En halv snes dage før samlingens slutning stillede J. A. Hansen en forespørgsel om forholdet til udlandet. Lehmann svarede, at dette for øjeblikket var under forhandling med fremmede magter. I en dagsorden tilsagde derpå folketinget sin støtte til at hævde de danske landsdeles selvstændighed og kongerigets grundlovmæssige frihed over for tysk indblanding.² Dette spørgsmål beherskede helt rigsrådets 4. ordentlige samling, fra 25. januar til 16. april 1862; det lykkedes imidlertid ikke under denne at få klarhed over ministeriets opfattelse deraf, og dette var ganske naturligt, eftersom ministrene indbyrdes var så uenige derom, at Monrad kunde erklære det for umuligt at afgøre, om ministeriet var ejderdansk eller helstatligt.³

Ikke desto mindre forelagdes en række lovforslag, som netop forudsatte et klart standpunkt i så henseende. Således foresloges en ændring af oktoberforfatningens § 37, der gjorde rigsrådets beslutningsdygtighed afhængig af 41 medlemmers nærværelse; tallet ønskedes nedsat til 31, hvilket tal betegnedes som »over halvdelen« af rådets medlemstal, som derved altså fastsloges at være 60 og ikke 80. Herefter vilde Holsten således være endeligt udskilt af fællesforfatningen. Endvidere foresloges forholdstallet ændret for de forskellige landsdeles bidrag til fællesudgifterne. Et tredje forslag tilsigtede at gøre forfatningen mere frisindet: valgretscensus skulde halveres, rådet selv vælge sin formand og næstformand, have forslagsret m. m. Endelig forelagdes lovforslag om indfødsret, ændringer i toldafgifterne og endnu flere forhold, som vedkom hele monarkiet, altså også Holsten. Det lykkedes ikke at gennemføre disse forslag med undtagelse af ændringen af § 37, og selv denne mødte stærk modstnad, ikke mindst fra Tscherning. Han og J. A. Hansen, indtog yderstandpunkterne i forholdet til Holsten, Tscherning som samstatsmand, og J. A. Hansen som Ejdermand. Jo mere denne modsætning i den følgende tid kom til at beherske dansk politik, des større blev kløften mellem dem.

Af ministrene søgte Lehmann stadigt at hævde en dristig Ejderpolitik og gjorde det tilmed i udfordrende vendinger, som da han — for øvrigt noget selvmodsigende — udtalte, at dansk selvhjulpethed vilde gøre tyskerne mere »håndterlige« og derhos »irritere« alle mod Danmark fjendtlige tendenser og bestræbelser. Når slig tale krydredes med flotte bemærkninger om at modarbejde ridderskabet ved »at sende vore bondevener over til Holsten, så var vi af med

¹ F. 1861 sp. 3198.

² Neergård II s. 512 siger fejlagtigt, at denne dagsorden vedtoges enstemmigt. 88 stemte for, Fischer imod, Kjær stemte ikke, og 10, deriblandt Tscherning og tre ministre, var fraværende (F. 1861 sp. 3725).

³ R. 1862 sp. 427.

dem»,¹ kunde Tscherning ikke dy sig, men svarede, at vanskelighederne ikke kunde overvindes »ved at vise, at vi er nogle pokkers fyre, der kan gøre, hvad vi vil, men ved at gøre, hvad vi vil, uden at vise, at vi er nogle pokkers fyre«.²

Helt anderledes stillede Tscherning sig over for Hall, for hvem han jo i øvrigt heller ikke nærede særlig stor personlig sympati. Han støttede af al magt Halls nølerpolitik, ja gik endog videre heri end Hall selv. Gentagne gange erklærede han: »Jeg hører til konsejlspræsidentens parti, således som han har defineret sin stilling i sine noter til udlandet«,³ og 5. februar kaldte han Halls sidste note⁴ for et mesterstykke i sin art (419). Han protesterede imod »al den tale om, at underhandlingernes tid er forbi, og at handlingernes tid nu skulde være kommet« (358), ti »underhandlingerne fører længere, koster mindre og er i det hele snildere efter vor hele stilling« (1135). Der fandtes et grundlag, »hvorpå vi skal sætte vor fod, om vi skal kunne stå fast, og ethvert forsøg på at gå ud derover gør os skade« (357); det var kundgørelsen af 28. januar 1852 og oktoberforfatningen, som forordningen af 6. november 1858 ikke kunde ændre; »den [forordning] berører kun Holsten som landsdel, men ikke monarkiets forfatning« (354). Og lige så lidt kunde rigsrådet indrømme forbundet ret til at fremtvinge ændringer i nævnte forfatning, hvorfor man også burde have indkaldt de holstenske rigsråder til forsamlingen; forbundet kunde ikke forbyde dem at møde, navnlig da ikke de kongevalgte medlemmer, »og jeg har endnu den glædelige overbevisning, at kongen i denne landsdel ikke vil savne 4 à 5 mænd, tro nok mod ham og hans scepter til at møde her i denne forsamling, når de blev kaldt« (356). Han fastholdt derfor, at rigsrådet stadig bestod af 80 medlemmer og fandt det ganske urigtigt »at betragte denne forsamling ikke som en af et vist antal medlemmer tilfældigt bestående del af den hele forsamling, men som en ny forsamling, der repræsenterer et nyt område, og som fremtræder med nye og mere indskrænkede rettigheder« (416).⁵ Allerede af den grund modsatte han sig alle regeringens forslag om forfatningsændringer, derunder særligt ændringen af § 37, som desuden var ret overflødig, når man ophævede den uheldige bestemmelse i forretningsordenen, at de ikke-stemmende opfattedes som fraværende. Imidlertid måtte han naturligvis indrømme, at ved forbundets stigende indblanding vilde »den virkelige konstitutionelle forbindelse mellem Danmark og Slesvig på den ene side og Holsten på den anden side blive mere og mere vanskelig og til sidst umu-

¹ R. 1862 sp. 988—89.

² Ss. sp. 1142.

³ Ss. sp. 1132. Tallene i det følgende angiver spalter sammesteds.

⁴ Note af 26/12 1861, se Neergård II s. 503.

⁵ Denne del af Tschernings opfattelse kaldte Hall en fiktion, som han »virkelig troede var fuldstændigt og definitivt opgivet selv af den ærede forslagsstiller« (363).

lig« (359), og det afgørende for ham var da heller ikke, om monarkiets grænse sattes ved Ejderen »med Holsten udsondret« eller også omfattede Holsten, men derimod »at regeringen og vi i fællesskab med fast beslutning forfølger det, som er vor forpligtede politik, og hvortil vi selv har givet grundlaget, og lader det, som kan ske, afvinde os og ikke skyder det fra os« (89). For øvrigt burde man stiltiende overlade de fællessager, som nødvendigt skulde afgøres, og som egnede sig for en sådan fremgangsmåde, »til kongen og regeringen under dennes egen ansvarlighed; den myndighed har endnu ingen underkendt« (182).

Da Lehmann kaldte denne sidste tanke et overraskende indfald hos en mand, »som ganske vist — — fra tid til anden har anfald af gammel kærlighed til absolutismen, men dog har store fortjenester med hensyn til indførelsen af den konstitutionelle statsform og friheden her i landet« (180), bed Tscherning ham skarpt af, og da Lehmann gjorde en ny bemærkning om, at Tscherning »gav regeringen anvisning på at tiltage sig absolutismen« og »gøre et statskup«, svarede Tscherning, at han ikke havde opmuntret regeringen til statskup, men at det for øvrigt ikke vilde »være noget statskup, om regeringen her søgte bemyndigelse til med en vis magtfuldkommenhed til en given tid at råde over slige sager — men det er ikke det, her søges« (183); han advarede tværtimod rigsrådet mod at »forsøge på at danne et slags skjærbræt« for regeringen ved at give den en sådan bemyndigelse (182). Rådet skulde nøjes med at overveje, »hvilke love det er, der ikke har større betydning med hensyn til ansvarligheden, end at de ærede ministre uden nogen tilslutning her fra forsamlingen vil give kongen råd i denne henseende og så bringe ham til at handle af egen magtfuldkommenhed. Ved at gå ind derpå vil ministeriet gøre stillingen lettere — — for sig selv, for os og for de underhandlinger, som er svævende og vanskelige« (205). Derimod var regeringens ændringsforslag til § 37 ikke blot upåkrævet, men »det værste af alt: uklogt, ti — — få ting i verden betragtes som så slette som det ukloge, det ufornuftige, det uhensigtsmæssige og det småkloge« (362). Ved den endelige afstemning vedtoges ændringen af § 37 dog med 45 stemmer mod 3; men B. Christensen, David, J. A. Hansen, Tillisch, Tscherning og Winther stemte ikke. Som allerede nævnt blev det samlingens eneste betydelige politiske resultat.

Lehmann kaldte Tschernings tanke om at skyde kongens myndighed i forgrunden et overraskende indfald. Helt kunde den dog ikke overraske dem, som huskede, hvordan Tscherning 18. og 19. januar 1854 i folketinget havde fremsat en lignende tanke om at lade kongen overvinde vanskelighederne ved fællesforfatningens tilblivelse ved at udstede den af egen magtfuldkommenhed uden at præjudicere rigsdagens rettigheder. Tscherning så i kongen ikke en blot formel, men en reel statsmyndighed, ja under farlig strid mellem landsdelene den eneste uomstridte og af alle anerkendte myndighed, til hvem man derfor

i yderste nød kunde tage sin tilflugt. I hvert fald tidligere havde det holstenske ridderskab jo været inde på denne tanke, og tre fjerding år senere var det samme tilfældet med Monrad (se Neergård II s. 608).¹

At Hall var klar over forskellen mellem sit og Tschernings grundsyn, viste ikke blot hans protest mod »fiktionen« om, at rigsrådet stadigt talte 80 medlemmer, men også deres uenighed om de elleve holsteneres optræden i rigsrådet 1856. Tscherning hævdede, at man her fra dansk side havde »begået en overordentlig stor fejl«. Man havde jo selv fra første færd ved adressen af 29/9 1855 betegnet oktoberforfatningen som utilfredsstillende; de elleve tilbød at »tage denne forfatning og — — bruge den som en kendsgerning, indtil vi på lovlig måde kunde enes om en anden«. Vel krævede de i så henseende for meget, »men gik vi dem et eneste hanefjed i møde på en overenskomsts vej«? Indrømmede vi således dengang, hvad vi jo senere havde indrømmet, at et etkammer, hvori holstenerne var i afgjort minoritet, ikke kunde fyldestgøre dem? Når de nu stræbte efter at arbejde sig løs fra os, burde vi ved vore handlinger gøre det klart, at udsondringen var deres ønske og ikke vort.² Hall svarede, at det vilde have været »den mest selvmorderiske indrømmelse«, hvis man fra dansk side var gået ind på de elleves krav, og at da Tscherning havde gjort et imødekommende skridt, havde de ikke gjort gengæld.³ Tscherning hævdede det modsatte under henvisning til, at Scheel-Plessen havde anmodet om, at Tschernings forslag måtte komme til afstemning efter deres eget, men at Madvig havde nægtet dette.⁴

Tscherning fandt i øvrigt også regeringens forslag til ændringer i fællesforfatningen sagligt utilfredsstillende. Det betød intet, erklærede han, at valgretscensus nedsattes til 600 rds. indtægt og 100 rds. skat. Da H. Hage indskød: »Gårdmandsklassen vil derved blive valgberegtiget!« svarede han: »Gårdmandsklassen har ikke i noget betydeligt omfang en årlig indtægt af 600 rd. (Munterhed). Ja, le kun! Uvidenheden ler, og de, der ved det bedre, taler og tier, eftersom de finder det bedst. Tro mig, at der er få gårdmænd, der ejer gårde på 4 tdr. hartkorn⁵ — og deres tal er ikke ringe — der har en årlig indtægt

¹ Det synes uberettiget, når Neergård II s. 528—30 også medtager Tscherning blandt dem, som i denne rigsrådssamling viste »rådløshed og fuldstændig mangel på en tydelig angivet og praktisk gennemførlig politisk plan«. At Tscherning ikke selv følte sig rådløs, fremgår af, at han under den foregående rigsdagssamling havde erklæret sig rede til at bære de »videre følger«, hvis hans § 17 skulde blive vedtaget og måske volde ministeriets afgang. Om han i så fald kunde have opnået tilstrækkelig tilslutning og et bedre resultat af den dansk-tyske strid, end Hall opnåede, er naturligvis umuligt at afgøre; dårligere kunde det jo ikke være blevet.

² R. 1862 sp. 977—78.

³ Ss. sp. 1011—12.

⁴ Ss. sp. 1140.

⁵ Sådanne havde jo haft valgret til stænderforsamlingerne.

af 600 rd. — idet tienden og mange andre indtægter skal trækkes fra«. ¹ Da han senere kaldte forslaget »en fortsættelse af den bestræbelse, der gik ud på at fornægte betydningen af den valglov, som er indført i kongeriget«, påtalte Madvig dette udtryk, men ved et par behændige riposter fik Tscherning her det sidste ord og hævdede derefter, at også denne lavere census stadigt gav valgretten til de statslønnede embedsmænd og ikke til »de frie, virkelig skatteydende borgere«; men de førstnævnte havde i forvejen tilstrækkelig indflydelse gennem deres embedsgerning og burde ikke tillige have den politiske magt. ² Ej heller så han nogen lykke i, at rigsrådet fik ret til selv at vælge sin formand. »Kan vi have en bedre præsident end den ærede præsident, vi nu har? Han sætter mig så ofte i rette, og jeg afviser det så godt, jeg kan; men vi lever dog fredeligt sammen, og desuden — vilde vi, når valget var os overladt, være sikre på ikke at få ham atter til vor præsident?« ³

Alligevel ønskede han ikke, at rigsrådet som de holstenske stænder helt skulde afvise regeringens forfatningsforslag, men at man i et udvalg skulde forhandle med regeringen om, »hvorledes den forsamling skulde se ud, der i sin tid kunde være brugbar«; man skulde i det hele taget så lidt som muligt vise uenighed med regeringen, og den skulde til gengæld forlange så lidt som muligt af rigsrådet. For øvrigt burde den have forelagt rigsrådet de samme forslag, som den havde forelagt de holstenske stænder, for derved at vise, at der havde ligget en alvorlig mening bag dem. ⁴ Rigsrådet nedsatte også et sådant udvalg, hvoraf Tscherning blev medlem; men det afgav ingen betænkning. Årsagen hertil var ikke mindst Prøjsens og Østrigs protest mod de fremsatte forslag (Neergård II s. 506).

Under behandlingen af de militære tillægsbevillinger til normalbudgettet gav de stærkt øgede krav, som forholdet til udlandet havde fremkaldt, Tscherning anledning til at indskærpe, at før man belavede sig på krig, skulde man spørge, om det ikke var Danmark muligt at opnå anerkendt neutralitet som andre europæiske småmagter. »Men tror man nu, at vi ved alle disse krigspræl — ti det er her en hel del af — kommer til at vinde anerkendelse i Europa som en stat, der ønsker at leve fredeligt?« ⁵ Han advarede derefter under henvisning til 1801 og 1807 mod at stole på vort søværn [talen var om marine-ministeriets budget] og alliancer med andre magter. Som svar herpå ytrede Lehmann, at han vel ikke tvivlede på Tschernings fædrelandskærlighed, men dennes udtalelser kunde dog jævnlige friste dertil. Og Krieger erklærede, at hvis

¹ R. 1862 sp. 94.

² Ss. sp. 978—79.

³ Ss. sp. 1136.

⁴ Ss. sp. 976—81.

⁵ Ss. sp. 725.

han ikke havde vidst, at Tschernings handlinger så ofte var i strid med hans ord, havde han ikke kunnet begribe, at Tscherning med sådanne anskuelser kunde udholde at deltage i offentlige forhandlinger. Tscherning svarede, at hans fædrelandskærlighed bestod i »at sige det, som jeg anser for det sande og rette, og angribe usandheden og praleriet og hovmodet, hvor jeg kan«. Han var ikke modstander af et forsvarsvæsen,¹ men ønskede et sådant, som kunde gavne os som fredelig stat og ikke havde nogen angribende karakter. Han agtede at deltage i forhandlingerne, så længe kongen ønskede det, »ti han er min vælger — — og jeg har bestandig den tro, at han er glad ved mig, som jeg er.«² Han gennemgik derpå i en lang tale en række militære spørgsmål og fastholdt herunder sine velkendte anskuelser som t. eks., at »København som centrum for hærvesenet er Danmarks strategiske fordærvelse«.³ I et kort gensvar påtalte Krieger Tschernings ømtålelighed, fordi man over for hans ords »udhulende pessimisme« henviste til den optimisme, der dog af og til sporedes i hans gerninger. Tscherning benægtede at have taget Kriegers ord ilde op. »Jeg tager aldrig noget ilde op; — — man — — kan behandle mig, på hvilken måde man vil; man må blot vente gensvar.«⁴

Under drøftelsen af et lovforslag om handel og skibsfart på St. Croix vilde Tscherning bort fra hele det kostbare kolonisystem med guvernør, embedsmænd og militær og i stedet gøre St. Croix og St. Jan — St. Thomas med dens havn var et særligt spørgsmål — delvis selvstyrende under en amtmand med et politikorps og ansete stedlige mænd som sheriffer og fredsdommere efter engelsk mønster. Så vilde antageligt det mismod forsvinde, som havde ladet indsigtfulde mænd foreslå at sælge øerne. »Vi kan ikke sælge landsdele; landsdele kan sondre sig fra os, vi kan blive nødt til at måtte opgive dem; men sælge folk, sælge landsdele, det kan vi ikke.«⁵

Et lovforslag om told- og skibsafgifter gav Tscherning anledning til på ny at betone, at overgang til frihandel ikke alene var et teoretisk spørgsmål, men fuldt så meget et praktisk. For tiden var rigets toldforhold sådanne, at »øjeblikket til at træffe væsentlige foranstaltninger til at forandre toldsatsen ikke

¹ I 1839 skrev Tscherning (»Nogle bemærkninger« nr. 5 s. 14), at skulde der spares på militærudgifterne, så skulde man give »fuldt afkald på politisk tilværelse« og nøjes med 2000 lønnede politisoldater og en ganske lille politimarine. »I, som tror på den lange fred og i langsom fremskriden beregner alle foranstaltninger derefter, det er muligt, at I ser rigtigt. Det er muligt, at Europa for fremtiden bør betragtes som en art stor republik, hvor alle stridigheder afgøres ved voldgift som retskvæstioner. Men ser I ret og har tro derpå, da handl derefter uden frygt og uden halvhed, og erindrer eder, hvor meget netop frygt og halvhed har skadet Danmark.«

² R. 1862 sp. 746—47.

³ Ss. sp. 754.

⁴ Ss. sp. 762.

⁵ Ss. sp. 871.

[var] til stede«,¹ og i hvert fald krævedes der en afviklingsperiode på ti år. »Det er en stor fejl at ophjælpe industrien ved kunstige midler, men det er en endnu større fejl at lægge den naturlige industri hindringer i vejen. Danmark må naturligvis lidt efter lidt udvikle sig til et industrielt land«. Med forbedrede samfærdelsesmidler vilde vore landbrugsprodukter falde i pris, og det vilde så blive nødvendigt at anvende den overflødige og billige arbejdskraft i industrielle foretagender, hvorved der oven i købet kunde »erhverves stor rigdom og velvære. Et rent, stærkt agerbrugende land kan komme til at have det tåleligt godt, men det vil aldrig komme til at fremtræde som rigt«. ² Frihandelsvennerne (Broberg og A. Hage) ønskede delvist at erstatte tolden med indenlandske forbrugsafgifter, »som efter min overbevisning er det allerfordærveligste og mest demoraliserende skattesystem, der kan findes«. Endnu havde landet af sådanne kun brændevinsafgiften; man måtte ikke også »komme til at jage på kaffe — — på ølbryggerier og deslige«. ³

Fra denne samling skal endnu omtales en sag, der gav Tscherning lejlighed til på ny at vise sin konsekvens og sit moralske mod. Prins Kristians ældste søn, den senere Frederik d. ottende, havde nået den kongelige myndighedsalder, atten år. I den anledning foreslog ministeriet at bevilge ham en apanage på 10,000 rd.. Da forslaget kom til 1. behandling, anbefalede Bluhme det til enstemmig vedtagelse under mange smukke ord om og gode ønsker for prinsen. Treschow sluttede sig ganske hertil. Under temmelig stor forlegenhed udtalte derefter Winther, at han havde lovet Tscherning, der var fraværende på grund af sygdom, allerede nu at meddele, at denne vilde foreslå summen nedsat til 6000 rd. og ligesom i sin tid over for faderens apanage dertil knytte det vilkår, at hvis prinsen indtrådte i statens tjeneste, måtte han ikke oppebære vederlag derfor. Uden yderligere udtalelser sendtes forslaget enstemmigt til 2. behandling.

Ved denne, der foregik fire dage senere, sluttede Tscherning sig først til Bluhmes smukke omtale af prinsen og gode ønsker for ham, men tilføjede, at denne forhåbentlig til sin tid med glæde vilde høre folkerepresentationens stemme »selv der, hvor den går i modsat retning af hans ønsker«. Han gjorde

¹ R. 1862 sp. 1318.

² Ss. sp. 1323—24.

³ Ss. sp. 1373—74. — I N. t. 20/11 1867 skrev Tscherning (i et svar til Flyveposten), at der forhandlede i to rigsrådssamlinger om lov af 14/7 1863 om told- og skibsafgifter. Regeringen og flertallet gennemførte færre toldsatser og lavere told, mens et mindretal vilde erstatte tolden med forhøjede afgifter på brændevin, kaffe, sukker, te og tobak til trods for, at dette vilde tynde forholdsvis mest på de mindst bemidlede. Han viste dette ved at opgøre en landarbejders årlige forbrug og afgift af disse varer således: 52 potten brændevin 1 rd. 8 sk., 4 pund kaffe 8 sk., 8 pund sukker 8 sk., 1 pund te 4 sk. og 4 pund tobak 8 sk., i alt 1 rd. og 36 sk.

derefter opmærksom på, at forslaget tittel talte om prins Kristian Frederik Vilhelm Karl »af Danmark«, men at der dog vel mentes »af det danske monarki«. Og derpå hævdede han, at prinsen tidligt burde lære at kende forskellen mellem at være prins i et stort og et lille land. Burde i det hele taget en ung mand udstyres så rundeligt? Det var vanskeligt for enhver »at holde til råde inden for sit eget«, og langt vanskeligere var det for »en velvillig, ædel ung mand, kun lidet forsøgt i verden«. Der var altid »en mængde snyltedyrr — — i prinsernes og fyrsternes kåber«. 6000 rd. var her til lands som regel den højeste løn for en embedsmand at ende med, så måtte det også være nok for en dansk prins at begynde med. Hvad det andet spørgsmål angik, burde en prins med apanage ikke konkurrere med undersåtterne om de lønnede stillinger i staten.¹

Fenger indrømmede, at lovens tittel måske burde ændres, men imødegik ellers Tscherning. J. A. Hansen erklærede sig derimod enig med Tscherning. Ved afstemningen forkastedes forslaget om nedsættelsen med 47 stemmer mod 3, mens det andet ændringsforslag selv i denne forsamling opnåede 25 stemmer mod 29, deraf 5 ministre. Ved 3. behandling havde Fenger ændret titlen til lov om [kongerigets og Slesvigs] »bidrag til« apanagen. Det vedtoges med 48 stemmer mod 2; den ene var J. A. Hansen, som sagde nej af en formel grund, den anden måske Ussing, der fandt titlens ændring »smagløs, ufornudden og ukorrekt«. Derimod stemte Tscherning vistnok ja netop på grund af denne ændring.²

Kort efter rigsrådets hjemsendelse fik Tscherning lejlighed til at udtale sig om samlingens politiske forløb. Lærer Schjelderup havde i et brev spurgt, om ikke tiden snart var inde til at overhugge den tilsyneladende uløselige og så pinagtige dansk-tyske knude. Han offentliggjorde Tschernings svar i Holbæk amts avis, hvorefter det optoges i N. T. 18/7 1862. Tscherning understregede i brevet, at »rigsrådssessionen — — har i sandhed vist, at der gives folk, som har betænkeligheder, førend de hugger knuden over. — — En forsamling, hvori ministeriet i det hele havde et afgjort flertal, er gået fra hverandre uden

¹ R. 1862 sp. 1559—66.

² Herfor taler hans ytringer sp. 1574 f. — Alb. Olsen skriver (s. 200), at Tscherning i denne samling »docerede nøjsomhedens evangelium og angreb meget skarpt højskolerne, der lærte eleverne: skal du leve, skal du leve for at nyde«. Udtalelsen findes sp. 629; men efter sammenhængen synes det dog rimeligst at antage, at Tscherning med »højskolerne« har tænkt på universitetet og de andre højeste læreanstalter. Seks linjer ovenfor taler han nemlig om »det eksempel, der gives fra oven«, og tre fjerdingår senere bruger han udtrykket »vore højskoler« i den her nævnte betydning (F. 1862 sp. 784). Han tillagde vist ikke de dengang eksisterende få »bondehøjskoler« videre indflydelse på folket.

at have gjort et eneste skridt frem på en ny bane, og dog havde de jo nu et Dannevirke at staa bagved.«¹

Mens venstre på øerne i mange år havde samlet sig i Bondevennernes selskab, havde det jyske venstre hidtil savnet en organisation. 5. marts 1862 dannedes imidlertid Den jyske folkeforening på et møde i Høver kro vest for Århus, hvor der en kold vinterdag forhandlede herom i fire timer under åben himmel. Winther blev foreningens formand, og i bestyrelsen indvalgte både Tscherning og J. A. Hansen. Foreningen vilde værne om den lige og almindelige valgret, forberede politiske og kommunale valg og fremme folkets materielle og åndelige interesser.

Måske blev denne nye forening og Tschernings forhold dertil medvirkende årsag til, at han skrev en række artikler i Nørrejysk tidende og de andre jyske blade, som støttede foreningen. Allerede 20. januar havde han i en artikel om »Tienden« afvist et fremsat krav om tiendens afløsning ved statsstøtte. Tankens ophavsmænd sammenlignede dette med fæsteafløsningen; Tscherning kaldte denne sammenligning misvisende; tienden var en grundbyrde, der havde sænket ejendomsprisen med sit kapitaliserede beløb, hvorfor den med rette påhvilede tiendeyderne; offentlig støtte til dens afløsning vilde være en uret mod de øvrige statsborgere.

I fortsættelse af toldforhandlingerne i det nys afsluttede rigsråd fulgte 17.—23. maj en artikel om »Frihandel«. Til indledning hævdede Tscherning på ny, at den bestående tilstand på dette område alt i alt var tilfredsstillende. Ud fra et citat af den engelske nationaløkonom Mac Culloch: »Told med mådeholdne toldsatser er noget nær den bedste af alle beskatningsmåder«, forklarede han, at beskyttelsestold var forsvarlig, når den ikke var så høj, at den nedsatte indførselen og fremkaldte indsmugling; ti så steg varen i pris til skade for forbrugerne, mens samtidig staten fik mindre toldindtægt og større udgifter til et øget toldpersonale. En mådeholden beskyttelsestold fremmede den hjemlige produktion, og den som følge deraf voksende indbyrdes konkurrence hemmede prisstigningen. Hvis finanstold nedsatte indførselen og øgede priserne, burde den sænkes. Englands førende stilling som handels- og industriland skyldtes ikke den i fyrreerne indførte delvise frihandel, men var vundet under høj beskyttelsestold. Få, men høje toldsatser og indenlandske forbrugsafgifter var et uheldigt system, der vilde medføre smugleri og dermed øgede statsudgifter eller mindre forbrug af de pågældende varer og dermed mindre indførsel og statsindtægt; derhos vilde systemet betyde øget økonomisk tryk på folkets brede lag. Tscherning billigede fuldtud, hvis man vilde afløse al told med direkte skat; men en sådan omlægning var vanskelig. Hvilken direkte skat skulde i

¹ I rigsrådet var der trods Tschernings modstand gennemført bevilling til fæstningsarbejder ved Dannevirke og Fredericia.

så fald erstatte tolden? Indtægtsskatten ramte ikke alle og var upopulær på grund af den åbenlyse opkrævning. Og i hvert fald tillod monarkiets repræsentation for tiden ikke et sådant skridt.

Allerede 28.—31. maj fremkom en ny artikel, »Monarkiets politiske stilling«. Tscherning gennemgik her udviklingen af forholdet til hertugdømmerne op gennem tiden og sluttede med at sige, at man på dette område siden december 1854 ikke havde vundet andet end politisk erfaring og »måske noget større fremsyn for en anden gangs skyld. Til at undervise befolkninger og opdrage folk skal store skoler og lang tid«. Nogle satte deres lid til en europæisk kongres, men der vilde vi være til stede »som et dværgpar, kastet hovedkulds ind i en stormende karnevalsvals«.

Det skandinaviske studentermøde i København 11.—17. juni affødte en vægtig artikel af Tscherning i N. t. 9/7. Overskriften lyder: »Skandinavien«, »Norden«, »det treenige Norden«, »det nordiske enhedsrige«, »det svensk-dansk-norske rige«, »Sverige—Danmark—Norge«, »det treenige rige«, »det treenige, trefoldige Norden«. Den er åbenbart både et udpluk af mødets mange taleblomster og en kritisk iagttagers søgen efter et klart udtryk i al den uklare begejstring. Først pegede Tscherning på, at mens slesvigholstenismen væsentlig var en politisk bevægelse, var skandinavismen fra først af en national, som egentlig følgestrengt måtte føre til Slesvigs deling og altså underkende Ejdergrænsen som politisk mål. I 1848 havde man indset, at tiden for en politisk skandinavisme endnu ikke var kommet, fordi Sverige klogt holdt sig tilbage, og Europa ikke vilde støtte tanken. Europas holdning var stadig den samme, og den danske konge var stadig medlem af det tyske forbund; skulde mon tidspunktet være gunstigere nu? Ploug havde i sin tale ved Børsmødet 16. juni ønsket et forsvarsforbund med Sverige—Norge; da skandinaverne ikke vilde have Holsten med deri, skulde Tyskland altså enten godvilligt samtykke i Holstens udsondring — og i så fald behøvedes forsvarsforbundet jo ikke — eller også måtte udsondringen gennemføres ved en krig, der selv efter Plougs beregning vilde koste 40 millioner rd., øge statsgælden med Holstens part, 25 millioner, og nedsætte statens indtægt med en fjerdedel. Og så vilde et sådant forbund endda kun stille 5½ million skandinaver mod 30—40 millioner tyskere, rent bortset fra østrigerne. Tilmed ønskede tyskerne jo krig med Danmark for derved at tilvejebringe Tysklands enhed.

Skulde skandinavismen betyde noget, måtte den blive statsøkonomisk-politisk i stedet for national. »Det nationale fører, når det tages i statslivets, i politikens tjeneste, til afsluttethed og intolerance«. Over for slaver og romaner fyldte den nordiske nationalitet kun lidt, men ved at forene sig med germanerne kunde den nogenlunde holde de andre stangen. Men så måtte man gensidigt agte hverandre og opgive erobre- og herskesyge, og skandinaverne måtte slippe deres såkaldte nationale element.

Hvis Danmark i tillid til svensk-norsk hjælp gik i krig med Tyskland og blev slået, vilde det komme til at bøde derfor med landafståelse; Sverige—Norge kom højst til at yde krigsomkostninger. Måske vilde fjenden i så fald nøjes med Slesvig, men det var i virkeligheden det første skridt til hele den jyske halvøes besættelse. »Er der nogen, der for alvor mener, at den prøjsiske regering — — virkelig tror på det schleswigholsteinske spilfægteri eller på den hele nuværende slesvigske lidelseshistorie? — — Nej, man vil — — erobre den landfaste del af Danmark.« Det tilbageblevne, »af ølandene bestående Danmark« måtte da kaste sig i armene på England eller Rusland. Tscherning tvivlede ikke på Sveriges loyalitet, men på dets magt, og han troede derfor ikke, at det vilde tilskynde Danmark til at bryde aftalerne af 1851—52. Danmark kunde ikke gøre sine modstandere større tjeneste end at bryde disse aftaler.

Et forbund i fredelig hensigt med Sverige—Norge kunde få ikke ringe betydning. Antageligt ønskede den store del af det tyske folk ikke at ombytte sin »samstatstilstand« med centralisation. Udvikledes denne tyske samstat i frejdig, frisindet ånd, kunde Norden slutte sig dertil. Under trediveårskrigen kom både Danmark og Sverige Tyskland til hjælp, og under befrielseskrigen var det samme tilfældet med Sverige. »Sveriges forbund med Danmark bør ikke tage en fjendtlig stilling mod Tyskland, men tværtimod blive midlet til det så naturlige forbund mellem de nordiske lande og Tyskland til udvikling af frihed og opretholdelse af fred. Når dette lykkedes, sluttede Svejts, Holland og Belgien sig hertil, og en stor idé var fuldbyrdet til velvære for folkene.«

Artiklen viser, hvor klart Tscherning bedømte Danmarks stilling og forudså den krigs udfald, hvorom så mange danske drømte, at den skulde »hugge knuden over«. Men artiklen viser også, at Tschernings »udhulende pessimisme« til modstykke havde et fremtidsperspektiv så optimistisk og dristigt, at vel meget få af hans samtidige landsmænd, om overhovedet nogen, kunde tænke sig det virkeliggjort. Og tanken var ikke et øjeblikindsfald, men findes allerede fuldt udtalt året forud; hvis man tør forudsætte, at den, mere eller mindre klart udformet, har ligget bagved hele hans politik over for de tyske hertugdømmer, får denne politik derved en endnu større interesse.

Tschernings advarsler overdøvedes imidlertid af den voksende kampstemning. Denne stemning kom ikke direkte til orde på rigsdagen, som jo kun behandlede kongerigets anliggender; men måske lå den bag de hyppige og skarpe sammenstød mellem Lehmann og Tscherning, hovedtalsmændene for de modsatte standpunkter i storpolitikken.

Rigsdagens fjortende samling varede fra 4. oktober 1862 til 27. januar 1863. Præsidiet var det sædvanlige: Bregendahl formand, og Tscherning og Rosenørn næstformænd.

Forskellige lovforslag gav Tscherning anledning til på ny at udtale sig om kirke- og skoleforhold samt til at forsvare sig mod den stående beskyld-

ning for materialisme. Selv indbragte han i begyndelsen af samlingen forslag om at nedlægge Metropolitanskolen for derved at indskrænke »det latinske væveri« for statens regning.¹ Og under finanslovens 1. behandling bebudede han forslag om en særlig eksamenkommission ved universitetet, så at dets virksomhed indskrænkedes til undervisning alene.

Monrad indbragte forslag til en ændret kirkelig lønningslov. Heri havde han til Tschernings glæde »udleveret os tienden og al kirkens faste indtægt til statskassen«, men vilde til gengæld på finansloven have opført et gejstligt lønningsfond, hvad Tscherning bestemt modsatte sig. Efter Tschernings opfattelse skulde præsterne ikke leve af landbrug, men kun beholde så meget af præstegårdsjorden, at de kunde holde sig selv med kørsel, mælk og sligt. Offer og accidenser skulde være frivillige ydelser og altså ikke medregnes i lønnen. Tien- den skulde gå i statskassen. Derimod skulde præsterne sættes på fast løn, stigende med tjenesteårene; så behøvede de ikke at skifte embede for at få højere løn, hvilket den af Monrad foreslåede klassificering af embederne efter løn- højden vilde tvinge dem til. For øvrigt fandt Tscherning det ønskeligt nu, da sognebåndet var løst, at der indførtes særlige »rejsepræster«, som ikke var knyttet til noget fast embede, men kunde kirkeligt betjene sådanne personer rundt om i sognene, som ikke var tilfreds med deres sognepræst.²

Monrad havde truet med at fratæde som kultusminister, hvis man ikke vilde indrømme ham det gejstlige lønningsfond. Tscherning erklærede i den anledning, at »der er få og måske ingen, jeg mindre vil miste på den plads, han for nærværende udfylder«, end Monrad; men til trods derfor måtte han bekæmpe dette forslag. Kirken måtte ikke besidde gods: »Når hyrden ved, — at han altid er sikker på sine indtægter, bliver han hellere boende i ro hver nat magelig i sin seng, end han røgter sine får og driver ulven bort«. Får kirken godset, kan den »blive ved at være den evangelisk-lutherske kirke, men ophører at være folkekirke, og da bliver den evangelisk-lutherske kirke fed, men folkekirken mager«. I samme tale bemærkede han lejlighedsvis, at ved grundloven »tog [vi] folkekirken som en kendsgerning — — men lod den stå udefineret«. ³ Loven nåede ikke frem til 2. behandling i samlingen.

Barfod genfremsatte et forslag fra den foregående samling om en nærmere forbindelse mellem Nordens universiteter; således skulde embedseksaminer gælde i alle tre lande, uanset hvor de var taget. Tscherning var utilfreds med forslaget; han vilde foretrække, at hver dansk med indfødsret kunde blive embedsmand uden hensyn til embedseksamen; dog skulde dommere før an-

¹ Han ønskede ligeledes med passende varsel Lyngby seminarium ved Grenå nedlagt (sp. 125). Det nedlagdes 1874.

² F. 1862 sp. 568—77.

³ Ss. sp. 651—57.

sættelsen underkaste sig en særlig prøve. Hvorfor skulde for øvrigt en dansk ikke kunne studere jura t. eks. i Heidelberg? Nogle af vore mest udmærkede mænd som Bernstorfferne havde ikke haft dansk embedseksamen. Stipendier fra Københavns universitet burde kunne nydes i Kiel; »ti en af vore svage sider er den, at vi har for få mænd, der tilbørligt er indviet i de der bestående forhold.«¹

Disse udtalelser vakte stærk modsigelse. Kofod bebrejdede Tscherning, at han »ikke noksom anerkender de åndelige magters betydning«,² og H. Hage var forarget over den tanke, at »de tyske universiteter skal stå os lige så nær som de nordiske«, og at en uddannelse der skulde kunne give adgang til danske embeder.³

I sit svar klagede Tscherning spøgende over sin ulykkelige skæbne. Den ene bebrejdede ham, at han ikke vilde »ånden eller den åndelige frihed«, den anden, at han »lader ånden for stor frihed. — — Ånden og den åndelige frihed hersker ikke igennem et enkelt sprog, ånden hersker og den videnskabelige frihed hersker overalt«. Det forekom ham, at han næsten var »den her i forsamlingen, der mest beskytter den åndelige frihed (modsigelse). Jeg beder om forladelse! jeg har således stadigt arbejdet imod et kongeligt almueskolevæsen, jeg har villet have et sandt, frit almueskolevæsen, henlagt til kommunerne. — — Jeg har ønsket universitetet frigjort for alle de lavsmæssige og tvingende embedseksaminer, hvorved man giver en mand forrettighed på grund af det stempel, han der havde modtaget, i stedet for at han ene og alene skulde vinde anerkendelse i livets fylde på grund af sin åndelige dygtighed«. Han havde ønsket statens latinskoler nedlagt for også der at give undervisningen fri. »Undervisningen i tysk i skolerne — — er en legemlig og ingen åndelig sag.«⁴ — — Jeg skal kun gøre de herrer opmærksomme på, at de i deres drømme om at forsvare det åndelige i almindelighed binder sig til ganske legemlige genstande, om hvilke de for øjeblikket har fået den idé — jeg vil kalde det fordom — at de er mere åndelige end andre.«⁵

Rimestad indrømmede, at Tscherning havde villet løse mange åndelige bånd, men »han vil kaste enhver begrænsning og enhver form bort — — og [dermed] slå videnskabeligheden ihjel her i Danmark. — — Man kan prise den tyske udvikling så højt, man vil, — — for os passer den ikke.«⁶

¹ F. 1862 sp. 781—83.

² Ss. sp. 788.

³ Ss. sp. 797.

⁴ Kofod havde klaget over, at samtidigt med at »det danske folk — — besejrede tysken ude på valpladsen, besejrede tysken os herinde igennem de lærde skolars undervisningsplan«.

⁵ Ss. sp. 797—99.

⁶ Ss. sp. 801—02.

Monrad bemærkede, at Tscherning med sit forslag om en eksamenskommission ved universitetet havde gjort mere for den åndelige frihed, end det foreliggende forslag kunde udrette; ti derved fik man frihed til at studere, hvor man helst vilde, især hvis det samtidigt tillodes at nyde tilståede stipendier uden for landet. »Videnskabeligheden er det store, almindelige rige, der breder sig ud over alle lande og alle nationaliteter, og der skal der være fuld frihed til at bevæge sig i.«¹

Efter at tinget næsten enstemmigt havde nægtet Barfods forslag overgang til 2. behandling, kom Tschernings forslag om nedlæggelse af Metropolitan-skolen til 1. behandling. Han begrundede det med, at skolen hverken var normalskole (øvelsesskole for unge lærere), forsøgsskole eller særlig beregnet på fattige elever; og den var overflødig, da der i København var nok af gode private latinskoler, som imidlertid trykkedes økonomisk af denne statsskoles konkurrence.

Hovedmodstanderen var Bille. Han indledede med at minde om Tschernings mange drastiske udfald mod videnskab og kunst: statens latinske væveri; det kgl. teater var en slags hvalfisk, som skulde løbe linen ud og derefter overlades til privat foretagsomhed; kunst var en art industri, og Thorvaldsens museum et slags fint Tivoli. Den lærde dannelses tilhængere kunde godt indrømme, at den rummede lavsskranker; dem skulde man søge at fjerne, men selve dannelsen skulde man bevare. Tscherning måtte jo bære nag til dannelsen; i hvert fald mindedes taleren aldrig at have set eller hørt ham anbefale den. Og dog burde netop demokratiet ynde dannelsen; demokratiets førere skulde ikke stige ned til massen, men løfte den op til sig; det syntes Tscherning ofte at glemme, »ligesom det så ofte glemmes af en anden skole, der kan have en hel del fortjeneste af at have vækket den danske nationalitetsfølelse, men som synes at ville bringe disse fortjenester i forglemmelse ved at optræde som en obskurantistisk og al oplysning forfølgende sekt«. Tscherning yndede ikke at begive sig til England. (Her afbrød Tscherning med et forbløffet: »Det var som Fanden!« hvad der foranledigede den ellers meget tålsomme Bregendahl til at ringe med klokken, mens Bille dydigt forargedes over et så »stødende udtryk«.) Der vilde han ellers kunne se den klassiske dannelses højt vurderet. Og i Amerika, »i dette frie land, i dette lige land — og det er jo indvendingen mod England, at om det end har frihed, har det ingen lighed«, der stiftede fremragende borgere universiteter, museer og biblioteker, der havde Lincoln tjent sig op fra simpel arbejder til præsident, fordi han havde erhvervet sig dannelses og kundskab. Den dannelsesstræben, hvoraf de danske bondehøjskoler var udgået, havde Tscherning heller aldrig støttet.²

¹ F. 1862 sp. 803.

² Ss. sp. 828—43.

Tscherning svarede, at han havde dog »håbet, at mit liv kunde være en smule bevis for, at jeg nok ved, hvad dannelse er værd«. Hvorfra vidste Bille, at han ikke yndede at gæste England? »Dersom det ærede medlem kender England så nøje, som jeg gjorde det på den tid, jeg var der, vilde han ganske vist være noget mere tilbageholdende med adskillige ytringer om England, end han er.« Forholdene i Danmark var sådan, at »den dreng, som ikke kan sætte sig på den lærde skolebænk og netop på den del af bænken, som fører latinen med sig,¹ i sit 11., 12. år, som ikke har råd dertil, og som når sit liv som mand, før han har kunnet skaffe sig disse skolekundskaber, har næsten ikke mulighed for — at kunne blive til nogen Lincoln«. For øvrigt kunde hele det lærde skolevæsen bestå, selv om Metropolitanskolen nedlagdes. Han havde intet nag til den klassiske dannelse, men han havde »ringere agtelse for dens betydning, end mange har«; han agtede den, hvis den gjorde folk dygtige; men som intelligensstempel, mens alle andre ansås for »udannede«, regnede han den ikke. Han havde frarådet de såkaldte folkehøjskoler, men krævet, »at man på de virkelige centralpunkter tog forholdsregler til oplysnings og uddannelses erholdelse i et videre omfang, end almueskolerne i stæderne kan give«.² Han havde netop gjort indsigelse mod folkehøjskolerne i dannelsens navn for ikke at få »et opskruet undervisningsvæsen, der i sig selv intet gav, et slags blære. — — Der ligger for mig ingen dannelse ad den boglige vej, uden hvor der er et alvorligt studium af alvorlige ting. — — At læse nogle halvt forståede bøger — — giver kun forvirrede begreber i stedet for en sund dømmekraft. Vi har jævnligt storartede eksempler på sådanne floskelbeholdere, som udtømmer sig i en rig fylde af ord. — — Betragtningen af min hele virksomhed her er blevet sat i forbindelse med en anden mands virksomhed, som ikke er her til stede; og uagtet vi i mange henseender ikke deler anskuelser, har jeg ikke noget imod at dele den med ham i denne henseende; også jeg er overbevist om, at man i mangfoldige retninger har overvurderet, hvad man kalder klassisk dannelse.«³

Forslaget sendtes til 2. behandling med 57 stemmer mod 25; blandt de sidste var Monrad. Der nedsattes et udvalg med Tscherning som medlem, og det afgav betænkning; men sagen nåede ikke videre i denne samling.

Under finanslovens 1. behandling udtalte Tscherning lejlighedsvis sin tro

¹ Der gaves dengang i latinskolerne — dog med undtagelse af Metropolitanskolen — realundervisning ved siden af den klassiske.

² Se s. 83.

³ F. 1862 sp. 852—61. Når Tscherning dømte bondehøjskolerne så hårdt og dog samtidigt kunde erklære sig delvis enig med Grundtvig med hensyn til folkeoplysning, må man huske den store forskel mellem Grundtvigs oprindelige højskoletanke, »Skolen i Soer«, og bondehøjskolernes på mange måder indskrænkede og omformede virkeliggørelse deraf.

på, at hvis kommunerne fik fri rådighed over almueskolen, vilde de som regel gå bort fra store, samlede skoler og i stedet »lade skikkelige, brave og dygtige fruentimmer sidde omkring i hver enkelt by med 8, 10 à 12 børn og under-vise dem så godt, de kan, hvilket i almindelighed er bedre end det, de nu i det hele lærer.« I København syntes man kun at ville lade eksaminerede fruentimmer holde skole. »For mig er eksaminerede fruentimmer en vederstyggelighed; men derfor siger jeg jo ikke, at de ikke kan være meget brave. Vi skal dog erindre, at det, der skal gives børnene, — — er egentlig mere et godt sindelag, god vandel end egentlig mange kundskaber; vi skal vel lægge mærke til, at den kunst at omgås børn fra det 7., 8. år til det 10., 11., 12. kan besiddes i en sådan grad af ulærde fruentimmer og besiddes så lidt af sprænglærde, at — — den ulærde er den, man helst vil betro sit barn.«¹

Ved en anden lejlighed — under forhandlingerne om den kirkelige lønningsslov — udtalte Tscherning: »Når vor dannelse kommer så vidt, som den var på Catos tid, at en statsmand går ved sin plov og selv bringer sine livsfor nødenheder ud af sin jord, eller at en filosofisk professor nøjes med at ligge i en tønne, da kan vi betragte sagen på en sådan måde [at præsterne bør være landmænd for bedre at kunne leve sig sammen med deres menighed]; men så længe vor dannelse endnu står på det lave standpunkt, at den kræver nydelse og ikke véd at fremkalde afholdenhed, så længe må vi mere rette os efter andre regler.«² Bille, der tilsyneladende ikke kendte Tschernings ejendommelige opfattelse af dette forhold, påtalte lidt spydigt den formentlige forveksling af Cincinnatus med Cato og formodede, at Tscherning mere beundrede ploven end statsmandsdygtigheden, mere tøndens end visdommen, og at dette netop skyldtes hans nag til dannelsen.³ Monrad syntes mere fortrolig med Tschernings tankegang; i hvert fald bemærkede han, at Bille tog fejl, når han mente at kunne skille Diogenes's visdom fra tøndens, symbolet på mandens hele livsopfattelse.⁴ — Tscherning kom ved en senere lejlighed tilbage til samme nydelsessyge. Under omtalen af, hvordan munke ved deres selvopofrelse kunde vinde stor og heldbringende indflydelse på fangerne i fængslerne, tilføjede han, at sligt ikke let vilde forekomme her til lands; »vi er vist meget religiøse, men vi har ikke den opfattelse, som hænger sammen hermed.«⁵ — Endnu en tredje gang dukkede tanken op i Tschernings taler denne vinter. Da der klagedes over, at ingen teologiske kandidater vilde være præster i Grønland, foreslog han, at ministeren »til dette præstelige hverv valgte

¹ F. 1862 sp. 125—26. — Tschernings børn blev i Ørholmtiden foruden af forældrene undervist af en flink og dygtig privatlærerinde (Fru T. s. 159).

² F. 1862 sp. 648.

³ Ss. sp. 838. Efter Plutarch tog også Cato personlig del i arbejdet på sin gård.

⁴ Ss. sp. 844.

⁵ Ss. sp. 1933.

folk, som var apostle — fiskere og matroser — der levede deroppe som fattige arbejdere i kristeligt sind, og som alvorligt havde beflittet sig på at lære grønlandernes sprog og levemåde og kunde holde ud at leve i deres trannede hytter.«¹

Det mest nærgående angreb for materialisme rettede dog J. A. Hansen mod Tscherning. Sammen med Høgsbro havde J. A. Hansen stillet et forslag, hvorefter en sognepræst kunde tvinges til mod sin vilje at overlade kirken til brug for sognebåndsløserne. Monrad havde bestemt afvist forslaget, og Tscherning mente, at man foreløbig burde afvente, om det blev nødvendigt at bruge så voldsomt et middel over for modvillige præster. Stødt herover udtalte J. A. Hansen: »Som bekendt er alle de sager, som angår kirken her i landet, den ærede sidste taler aldeles ligegyldige, når der blot ikke bliver tale om penge.«² Tscherning svarede roligt og behersket,³ at J. A. Hansen gjorde ham uret. »Der er få medlemmer i dette ting, som lægger mere vægt på den slags sager end jeg; kun går jeg ikke alene ud fra min stilling og min betragtning, men også fra, hvad der forekommer mig at være til samfundets sande gavn og nytte. — — Det forekommer mig, at man netop kunde vente af det religiøse sind, at det i stedet for at træde frem og kræve meget ved loven og i stedet for at fordre en hurtig afgørelse havde tid til at vente, prøve og overveje i den dybe overbevisning, at kristendommens første og sande pligt ligger i det broderlige og kristelige samliv, men ikke i visse former.« Han sluttede med på ny at indskærpe, at »så længe vi ikke har nogen kirkeforfatning, skal rigsdagen

¹ F. 1862 sp. 2038. — Tscherning, som i det hele interesserede sig meget for rigets fjerne dele, udtalte sig i denne samling flere gange om grønlandske forhold. Han frarådede således at indføre lignende kommunalråd i Nordgrønland, som forsøgsvis var indført i Sydgrønland, da forsøget ikke syntes ham ført til ende. Man skulde overhovedet gå langsomt frem med grønlænderne for ikke at svække deres modstandskraft over for deres barske livskår, mens man søgte at bibringe dem europæisk kultur. Ej heller vidste man endnu noget sikkert om tilrådeligheden af at afløse afspærringssystemet med frihandel. Vilde man oplære grønlænderne ved fremmede læremestre, burde dertil anvendes færingere, hvis forhold lignede de grønlandske meget mere, end de danske gjorde (sp. 2239—46). Ligeledes modsatte han sig en bevilling til en toårig kirkeinspektionsrejse derop, som den snart 60 år gamle dr. Kalkar vilde påtage sig. »Der kan ikke optrædes med et afsondret, lærd præsteskab, der ikke véd at gå ind i alle disse forhold og dog alligevel vil beholde indflydelse og anseelse mellem de indfødte.« Man havde kritiseret de mæhriske brøders arbejde i Grønland, men han vilde dog mene, at de i mange henseender havde gjort stor nytte; og i hvert fald beklagede han, at de »gentagne gange er blevet benævnet med et ord, som destoværre her har fået en så hæslig lyd: de tyske« (sp. 2874). Lejlighedsvis nævnedes han også, at han for nogle år siden havde gennemgået den grønlandske handels bøger og optegnelser (sp. 2750).

² Ss. sp. 5023.

³ Jfr. Fallesens udbrud om Tscherning: »Sådan rigtig vred er det ærede medlem næsten aldrig« (sp. 4081).

fra sin side være forsigtig med at optræde lovgivende i kirkelige forhold, når man kan nå de samme kirkelige goder uden at gøre det.«¹ Ved afstemningen vedtoges forslaget dog med 48 stemmer mod 39.

Som tidligere nævnt havde Tscherning foreslået en bevilling på finansloven til en eksamenskommission ved universitetet. Foruden at frigøre universitetslærerne fra eksamensarbejdet kunde den — ligesom eksamenskommissionen for vordende skolelærere — gøre adgangen til eksaminerne lettere for sådanne, som havde samlet kundskaber andetsteds end ved universitetet. Egentlig gik Tschernings ønske dog i retning af at »afskaffe universitetets hele eksamensvæsen«. Han sammenlignede den unge mand, som i de 10—14 år fra indtrædelsen i latinskolen til udgangen af universitetet uden »virkelig selvvirksomhed« blot modtog kundskaber, med rendingen på væven, hvorpå væverne ustandselig slog islæt. Han havde stillet sit forslag uden at vente noget væsentligt udbytte deraf, nærmest for at vise, at heller ikke denne for tiden så almindelige »drøm« [om sådanne kommissioner] vilde »gøre universitetet til universitet«.² Senere tilføjede han dog, at han intet havde imod eksaminerne, når blot de ikke knyttedes sammen med embedsbefordringen.³ Trods denne meget betingede anbefaling fra forslagsstillerens side vedtoges bevillingen med 78 stemmer mod 10.

Allerede i den foregående samling havde Tscherning indbragt et lovforslag om, at kommunerne skulde erstatte den skade, som voldtes under optøjer, når de skyldige ikke kunde udfindes og drages til ansvar. Da forslaget ikke nød fremme, indbragte han det på ny i denne samling. Den egentlige anledning, som Tscherning dog undlod at nævne, var nogle skandaløse optrin i Roskilde 13. og 14. maj 1861, hvorunder den tyskfødte, men naturaliserede baron C. Dirckinck-Holmfelds hus var blevet meget beskadiget, og han selv drevet i landflygtighed, uden at politiet alvorligt havde forsøgt at hindre det. Selv om baronen gennem en lang årrække ved sine skrifter havde udfordret næsten alle politiske partier, fandt Tscherning befolkningens og politiets optræden ganske utilgivelig. Justitsminister Casse afviste imidlertid forslaget med den begrundelse, at politiet henhørte under staten og ikke under kommunen; skulde erstatning ydes, måtte det være statens sag. Dette i forbindelse med den også i folketinget herskende uvilje mod baronen bevirkede, at forslaget nægtedes overgang til 2. behandling med 42 stemmer mod 40. Sagen kom imidlertid op på ny i form af et andragende om skadeserstatning fra Dirckinck-Holmfeld til finansudvalget, indbragt ved Tscherning. Under behandlingen heraf foreslog han at yde den begærede erstatning. Dette mødte modstand fra flere sider,

¹ F. 1862 sp. 5026—28.

² Ss. sp. 2077—78.

³ Ss. sp. 2093.

og der faldt ytringer om, at vedkommende ikke havde fortjent »nationalbelønning«, og at han desuden som baron, adelsmand og godsejer ikke kunde være bekendt at forlange nogle få hundrede rigsdaler i erstatning. Tscherning svarede skarpt, at hvis tinget nægtede i det mindste at henvise andragendet til justitsministeren, viste det derved, at det billigede selvtaget; i hvert fald senere vilde man »komme til at forbavses over sig selv og over det martyrium, man har skabt for en mand, der var langt mindre værd. Man vil her lave en korsfæstet af en pølsepind; det er en overmåde uklog for ikke at sige uforsvarlig fremgangsmåde«. ¹ Efter en bevæget forhandling henvistes andragendet til ministeren med 46 stemmer mod 38.

I en anden erstatningssag var Tscherning mindre heldig. Hans gamle ven grosserer J. Owen var i 1857 ved en kautionsforpligtelse for den oprindelige entreprenør blevet tvunget til at overtage opmudringen af Bøgestrømmen mellem Sjælland og Møen. Allerede året efter havde han bedt om fritagelse for det tabgivende arbejde og erstatning for sine gjorte udlæg; indenrigsministeren afslog andragendet, men stillede en erstatning i udsigt, når arbejdet var fuldført. Dette var nu sket, og Owen havde opgjort sit tab til o. 23,000 rd., som han søgte om at få helt eller delvist erstattet. Imidlertid døde han 7. september 1862, og sønnerne havde overtaget husets ledelse, inden sagen kom frem i folketinget. I finansudvalget tilbød Lehmann at gå med til en erstatning på 2000 rd., mens Tscherning foreslog 12,000. Da sagen 28. november kom til behandling i folketinget, udtalte Tscherning, at han kun under store betænkeligheder havde stillet sit forslag; den slags sager var altid vanskelige, og desuden stod han selv i nært forhold til huset Owen. Han fandt det imidlertid billigt, at staten bar halvdelen af tabet dels på grund af det halve løfte i 1858, dels fordi dette arbejde var det første af større omfang i sin art og derfor havde været vanskeligt at beregne; ved senere lejligheder havde entreprenørerne fået en betydelig højere betaling. Han blev meget skarpt imødegået af A. Hage, Lehmann og flere; Hage lod ham høre, at han, der ellers vågede med Argusøjne over statskassen, her syntes ganske blind for dens tarv, og Lehmann henviste spydigt til Tschernings egne ord fra samlingen 1855/56 om de private entreprenører, der mudrede sig selv fattige, hvad dog ikke vedkom staten (se s. 259). Ved afstemningen faldt Tschernings forslag med 78 stemmer mod 11, hvorefter de 2000 rd. vedtoges med 57 mod 26. ²

At Tscherning virkelig vågede med Argusøjne over statskassen, viste sig bl. a. deri, at finansudvalget under hans ledelse foreslog en bevilling til reoler i gehejmearkivet nedsat under henvisning til, at de ikke behøvede at males indvendigt, men kunde nøjes med fernis. Da dette fra flere sider betegnedes

¹ F. 1862 sp. 5407.

² Ss. sp. 2288—2364.

som småligt, svarede han, at hvis finansudvalget ikke havde påtaget sig »den, som det må indrømmes, meget besværlige byrde at gå ind på enkelthederne, så skulde de ærede herrer have set, hvorledes budgettet efterhånden vilde være vokset.«¹ Tinget gav ham da også medhold med 75 stemmer mod 6.

Under finanslovens 1. behandling nægtede han, at amtsrådene havde ret til at bevilge bidrag til skytteforeninger; »kommunalbestyrelser bør ikke have anden beskatningsret end for de ved loven fastsatte formål — — beskatningsretten ligger her og hos regeringen.«² Helst burde derfor samtidigt med finansloven fremlægges et sammendrag af »kommunernes finanslove«, for at rigsdagen kunde have fuld klarhed over de skattebyrder, som hvilede på befolkningen.³ Ved en senere lejlighed kaldte han det »en umådelig dristighed såvel fra kommunernes som indenrigsministerens side at træde imellem vort skatteprivilegium og den enkelte mand; det er en af de pligter, vi har at påse, at den enkelte mand ikke beskattes uden igennem en lov.«⁴ I kampen mellem demokratiet og bureaukratiet er »pengemagten [bevillingsretten] — — vor styrke; det er på den, at den demokratiske repræsentation sætter sin fod, og hvorved den udretter noget; slipper folketinget denne magt ud af sine hænder, så har det ikke mere noget at betyde.«⁵

I denne samling nåede endelig de langstrakte forhandlinger om den fynske jernbane til ende, idet indenrigsminister Lehmann fuldførte, hvad to forgængere, Krieger og Monrad, havde begyndt, og under venstres modstand fik vedtaget, at overfartsstedet fra Fyn til Jylland skulde være Strib og ikke Middelfart. Venstres misfornøjelse kom til orde i en artikel i Morgenposten,⁶ hvori hævdedes, at de tre indenrigsministre kun havde nået målet ved at misligholde trufne aftaler. Tscherning udtalte da også, at hans så meget udskregne mistænksomhed under denne sags forløb havde vist sig at være tænsksomhed og menneskekundskab.⁷ Han fandt det for øvrigt ejendommeligt, at netop nu, da Lehmann, Vejles amtmand, var i færd med i planen at indsmugle det sidste stykke af østbanen, strækningen Fredericia—Vejle, forberedte en i dette fag højst erfaren mand, som arbejdede for egen regning, en bane op gennem Slesvig »langs med den østlige side af højderyggen igennem det terræn, hvor den kan anlægges med mindst bekostning og drives med størst bekvemmelighed«, altså en bane, som hans nørrejyske bane direkte vilde have fortsat. Ved sagens 3. behandling indskrænkede hans deltagelse i debat-

¹ F. 1862 sp. 1990.

² Ss. sp. 109.

³ Ss. sp. 113.

⁴ Ss. sp. 4203.

⁵ Ss. sp. 4018.

⁶ Gengivet i N. t. 26/12 1862.

⁷ F. 1862 sp. 1474.

⁸ Ss. sp. 3364.

ten sig til den bitre bemærkning: »Jeg vil ikke blande mig i denne forhandling, men kun erklære, at når jeg tier til, hvad den ærede minister sidst sagde, er det ikke, fordi jeg finder et eneste rigtigt ord deri.«¹ Efter at et sidste forsøg på at fastholde Middelfart—Snoghøj som overfartssted var forkastet med 47 stemmer mod 45, vedtoges planen som helhed med 59 mod 38. Nutiden har dog givet Tscherning oprejsning med hensyn til overfartsstedet og den Lillebæltsbro, som han også i denne samling slog til lyd for.²

Endnu skal nævnes et lovforslag fra denne samling, også fordi det ejendommeligt nok gav anledning til samarbejde mellem Tscherning og Bille. Under 1. behandling af et forslag om kunstneres eneret til genfremstilling af deres arbejder spurgte Tscherning, hvor grænsen var mellem kunst og håndværk. Var det en akademieksamen? Kunde en børstenbinder ikke lige så godt være kunstner som en maler? »Ånden kan være på bunden af børsten — i en langt højere grad end i en stor del af de smørier, der går under navn af kunstværker.« Enhver, der havde gjort et nyt, selvstændigt arbejde, burde kunne kræve sig tilkendt denne eneret.³ I det femmandsudvalg, der nedsattes om sagen, indvalgte både Bille og Tscherning, og til 2. behandling havde de i fællesskab foreslået, at kunstnerisk værdifulde fotografier skulde nyde ti års beskyttelse, hvis fotografen krævede det. Under forhandlingen forelagde Bille forslaget (Tscherning udtalte sig ikke derom) og bemærkede skælmisk, at da det jo ikke hændte alt for ofte, at Tscherning og han var enige, syntes han, at tinget burde belønne denne smukke enighed ved at vedtage forslaget. Da Winther kritiserede forslaget, beklagede Bille at have fremkaldt hans jalousi, men håbede, at denne tilfældige enighed ikke skulde forstyrre den sædvanlige samstemning mellem Winther og Tscherning. Forslaget vedtoges med 42 stemmer mod 29.

Mens folketinget således drøftede allehånde fredelige spørgsmål, tilspidsedes striden mellem Danmark og Tyskland mere og mere. Landstinget vedtog 20. januar 1863 trods ministeriets modstand en adresse til kongen, hvori udtaltes ønsket om Holstens udsondring og en fælles forfatning for kongeriget og Slesvig. Kongen modtog vel adressen, men lod svare, at de omhandlede forhold ikke henhørte under rigsdagens forfatningsmæssige område. Fire dage senere samledes Holstens stænderforsamling for sidste gang og svarede straks landstinget med en modadresse, hvori den klagede bittert over regeringen og særlig over Hall, Holsten-Lauenborgs minister; mod landstingets krav stillede kravet om Slesvigs og Holstens forening. Kommissarius nægtede imidlertid at modtage adressen. I øvrigt afslog stænderforsamlingen at behandle de af regeringen fore-

¹ F. 1862 sp. 4543.

² Ss. sp. 483.

³ Ss. sp. 3171—72 og 3190.

lagte fælleslove, så længe Holstens stilling i monarkiet ikke var ordnet; derimod gennemførtes en række love om Holstens særlige forhold. Forsamlingen bad til slut endnu engang forbundet hjælpe Holsten til dets ret og skiltes så 21. marts under leveråb for kongen.

Ugedagen efter afholdtes i Kasino et stort møde med taler af Gleerup, Rimestad, Bille, Ploug og flere. En enstemmig vedtaget resolution krævede som landstinget nærmere forfatningsfællesskab mellem kongeriget og Slesvig og Holstens udsondring. To dage senere udstedtes en kongelig kundgørelse om en foreløbig ordning for Holsten med hensyn til hær, finanser og fælleslovgivning; den endelige ordning skulde senere forelægges den holstenske stænderforsamling til beslutning.

I en artikel i N. t. 8/4 fremsatte Tscherning efter opfordring sin mening om Kasinomødet og kundgørelsen. Han beklagede denne sidstes fremkomst, men indrømmede, at den måske var fremtvunget af ydre og indre forhold. Ministeriet burde dog måske hellere være fratrukt i erkendelsen af, at det ikke kunde komme videre uden krig, og et følgende ministerium kunde så have forsøgt at »genoptage trådene fra 1854.« Især havde en sådan fremgangsmåde været ønskelig efter »det usalige Kasinomøde«, som jo lededes af ministeriets venner og derfor let kunde fremkalde den opfattelse, at kundgørelsen i virkeligheden ikke var aftvunget ministeriet, men stemmede med dets ønsker. Selv om et sådant forsøg var strandet, og Hall atter havde måttet overtage ledelsen, vilde det have bidraget til at klare stillingen.

I den følgende uge indløb protester mod kundgørelsen fra Østrig og Prøj-sen; de overlod dog til forbundet at tage endelig beslutning i sagen.

Under sådanne forhold samledes rigsrådet til en overordentlig samling fra 22. april til 22. maj. Regeringen ønskede gennemført en ændring af monarkiets normalbudget med hensyn til militærudgifterne, som martskundgørelsen havde nødvendiggjort, og ligeledes de ufuldførte forslag fra rigsrådets 4. samling om indfødsret og toldafgifter; og endelig skulde der bevilges brudeudstyr til prinsesse Alexandra, som 10. marts havde ægtet prins Edward af Wales. Samlingen beherskedes imidlertid ganske af brydningerne mellem dem, der vilde drive regeringen videre ad Ejderpolitikens vej, og helstatsmændene.

På disse sidstes vegne tog Bluhme 11. maj bestemt afstand fra regeringen. Selv om helstaten for ham ikke var »den eneste saliggørende tro«, så han dog i kundgørelsen af 28. januar 1852 »den ordning, som var tjenlig for kongens monarki, i hvilket disse forskellige nationaliteter befinder sig.« Forbundet havde dengang lovet at afholde sig fra uhjemlet indblanding i monarkiets forhold; da en sådan alligevel fandt sted, burde regeringen have rejst modstand herimod i stedet for skridt for skridt at vige for forbundets krav, ganske vist under protest, men dog således, at den kunde mistænkes for ikke at vige ugerne. Holsten var optrådt vrangvilligt; men man kunde dog ikke sikkert fastslå, at

det havde været imod en fredelig ordning. Dets protest imod Hall som holstensk minister var forståelig. Bluhme begreb ikke, hvorledes regeringen vilde fuldføre den politik, som var begyndt med kundgørelserne af 6. november 1858 og 30. marts 1863, og derfor måtte han stemme imod regeringen.¹

Modstanderne søgte omvendt at fremskynde udsondringspolitikken. Clausen og H. Hage foreslog således en adresse til kongen, hvori ønskedes forfatningsmæssigt fastslået allerede i denne rigsrådssamling, at den danske del af riget nu uafhængigt af Holsten kunde udbygge sin særlige lovgivning,² ligesom adressen for at styrke forbindelsen mellem kongeriget og Slesvig frarådede, at Slesvigs særlige forfatning udvikledes yderligere. Og Krieger foreslog en tilføjelse til regeringsforslaget om ændring i normalbudgettet, hvori »den kongerigsk-slesvigske hær-afdeling« udtrykkeligt nævnedes, og udgiften dertil anførtes.

Tscherning indtog et mellemstandpunkt. Han vilde »følge regeringen i den overbevisning, at den vil gøre alt sit til, at intet bånd skal blive overskåret, som knytter monarkiet sammen.«³ Regeringen var dannet med den opgave at søge kundgørelsen af 28. januar 1852 gennemført; hvert skridt bort fra den vej var den blevet tvunget til; således måtte kundgørelserne af 6. november 1858 og 30. marts 1863 opfattes. Men skønt hans bedste venner sad i ministeriet, vilde han alligevel støtte den, der kunde fortrænge det, hvis vedkommende var i stand til at »fuldbyrde den europæiske forpligtelse, under hvilken vi befinder os«, eller indestå for, at Danmark kunde slippe bort derfra »uden at blive kastet ind i en farlig krig«. Men dette var ingen i stand til, og derfor gjaldt det om at give regeringen »myndighed til at råde kongen under vanskelige forhold således, at den ikke skal tro sig bundet ved den ydre løse snak, der giver sig ud for at være folkeviljen.«⁴ For at muliggøre dette skulde man under opretholdelse af de konstitutionelle former »lade et diktatur være til stede hos kongen igennem hans regering.«⁵ Han indrømmede fuldtud, at han ikke kunde se den vej, regeringen burde gå; men hellere end at gruble derover bandt han »et tørklæde for øjnene«; regeringen måtte enten føre sagen igennem eller erkende, at den ikke lod sig gennemføre.⁶

Gentagne gange nævnede Tscherning Rusland som »den stat, som har gjort os størst tjeneste under vor hele vanskelige udvikling«,⁷ og netop derfor fandt

¹ Or. 1863 sp. 399—410.

² I det kgl. budskab, hvormed samlingen åbnedes, var en sådan forfatningsændring bebudet, men først til »rigsrådets næste ordentlige sammenkomst«.

³ Or. 1863 sp. 100.

⁴ Ss. sp. 164—65.

⁵ Ss. sp. 101.

⁶ Ss. sp. 416.

⁷ Ss. sp. 248.

han det såre uklogt, at også Danmark viste sympati for det polske oprør. »Der har efterhånden udviklet sig i Europa, hvad jeg vil kalde en meget ulykkelig tendens hos regeringerne til at slå sig sammen med oprørerne imod disses konger, og den er gået så vidt, at man undertiden finder regeringer så at sige som allierede med, hvad vi andre i daglig tale vilde kalde røvere,¹ men som tager navn af insurgenter. Vi har endogså oplevet, at i dette land, i Danmark, hvor man intet måtte ønske mindre end at have anerkendte røvere, slutter vi os til det almindelige princip og understøtter anerkendte oprørere.«²

I øvrigt troede han ikke på udenlandsk hjælp; der var sagt os mange venkabelige ord, men gjort meget lidt. Da Monrad henviste til Sverige—Norges venskab, svarede Tscherning, at han ikke skulde benægte dette; men så vidt han havde forstået, vilde de først love os støtte, når vi havde brudt »med det kompromis, hvorunder vi lever. Dette kalder jeg for min part ikke venkabeligt, det kalder jeg at føre os på glatis«. Man måtte huske, hvad han længe havde vidst og tidligere nævnt, at der eksisterede en tysk plan, om end ikke i regeringskresse, så i militære, om ved lejlighed at bemægtige sig den jyske halvø og hverken tillade England eller Rusland at besætte Sjælland. »Men hvor skal det da blive af? Det er noget, man vel skal være forsigtig med; ti enhver krig, som vi kommer til at føre med ringe magt, kan meget let komme til at blive vor sidste krig — —. Derfor skal man vel betænke sig, førend man bruger disse ord, som er så let sagt om ære osv. Der er ingen ære i at gøre det ukloge; der er ingen berettiget til således at sige, hvad der er et folks ære, og at kaste det i fordærvelse og opløsning er heller ikke nogen ære.«³

Ud fra dette grundsyn søgte Tscherning at afholde regeringen fra at gå længere i udsondringspolitikken og at modvirke alle forsøg på at drive den dertil. Over for Clausens og Hages adresseforslag stillede han, der ellers ikke yndede adresser, et modforslag, som udtalte »bekymring over, at vi er kommet så vidt, hvorimod det andet [forslag] — — altid vil beholde et vist lille rosen-skær af tilfredshed med, at vi er kommet derhen.«⁴ Hans forslag faldt imidlertid med 31 stemmer mod 8. Men sammen med henholdsvis Krieger og Jacobsen fik han i Clausens og Hages forslag strøget de to efter hans og regeringens mening uheldige krav om, at martskundgørelsens ændring af Holstens stilling skulde fastslås forfatningsmæssigt allerede i denne rigsrådssamling, og at Slesvigs særlige forfatning foreløbigt ikke måtte udvikles yderligere. Den således afdæmpede adresse vedtoges med 25 stemmer mod 20. Ligeledes bekæmpede han ivrigt Kriegers ændringsforslag til regeringens udformning af

¹ Tscherning tænker herved på snigmord og andre voldshandlinger ved den polske opstands begyndelse (N. t. 20/5 1863).

² Or. 1863 sp. 412.

³ Ss. sp. 555.

⁴ Ss. sp. 418.

normalbudgettets militære del; det var upåkrævet og vilde indskrænke regeringens handlefrihed, mens det netop gjaldt at udvide den. Krieger irriteredes over Tschernings stærke fordømmelse af forslaget og kaldte den i et tilråb for en stor anbefaling. Tscherning bad i den anledning det ærede medlem lægge mærke til, »at ved hidtildags at gå imod, hvad jeg har anbefalet, er man ikke kommet godt fra det; jeg siger ikke, at man vilde være kommet godt fra det, hvis man havde gjort det, som jeg har anbefalet; det vilde være for meget sagt; men jeg har lov til at forudsætte det lige over for de andre, som absolut er gået en anden vej; de har i god tro arbejdet sig frem fra alle kanter til en stilling, som mange, og jeg tror de allerfleste, nu erkender er forbundet med store vanskeligheder«.¹

Da Krieger senere fik ordet, gav han vel Tscherning svar på tiltale, men udviklede derefter over for helstatsmændene, at ordningen af 28. januar 1852 slet ikke var nogen helstatsordning; delingen i fælles og særlige finanser og repræsentation hørte ikke hjemme i en sand helstat. Tscherning var næste taler og begyndte med at udtrykke sin glæde over Kriegers sene erkendelse af, hvad han havde sagt for mange år siden; riget havde aldrig været en helstat, men derimod en samstat; man havde villet gøre det »for helt« og havde derved bevirket, »at det faldt for meget i stykker, hvilket især er sket siden 1854«.² Han havde stillet et underændringsforslag til Kriegers, der opsatte udskillelsen af den holstenske hær til 1. april 1864 eller senere. Fenger fandt ganske vist Tschernings forslag formelt uheldigt, men vilde dog til 3. behandling i regeringens forslag tilføje en bemærkning om, at loven først skulde træde i kraft den nævnte dag. Tschernings forslag faldt med 29 stemmer mod 11. Ved den endelige afstemning afholdt Tscherning sig fra at stemme. Han misbilligede forslaget, fordi det sagde, »at der allerede eksisterer en organiseret dansk-slesvigsk hær, medens der for øjeblikket eksisterer og måske for bestandig ene og alene bliver ved at eksistere en hær for monarkiet«; men da ministeriet ønskede det gennemført, vilde han ikke være med at hindre det. Forslaget vedtoges med 32 stemmer mod 12.

Et forslag af Krüger til »Grundlov for Danmarks riges fællesanliggender« — for øvrigt en genganger fra forrige rigsrådssamling — som praktisk talt forenede Slesvig med kongeriget under junigrundloven, gik Tscherning imod, »fordi jeg er overbevist om, at det vilde være det bedste middel til at støde Slesvig fra os«; desuden kunde rigsrådet jo slet ikke forhandle denne sag til bunds under de herskende diplomatiske forhold.⁴ Krüger tog efter opfordring

¹ Or. 1863 sp. 851.

² Ss. sp. 880.

³ Ss. sp. 1004.

⁴ Ss. sp. 966—68.

fra næsten alle sider forslaget tilbage, og da B. Christensen optog det, nægtedes det overgang til 2. behandling med 41 stemmer mod 4.

Krüger offentliggjorde imidlertid sit forfatningsforslag med en nærmere begrundelse. Dette fremkaldte en artikel af Tscherning gennem syv numre af Nørrejysk tidende (10.—27. juni), hvori han underkastede forslaget en grundig og skarp kritik. Det vidnede glædeligt om, at Krüger havde overvundet den formelle ubehjælpssomhed, som prægede hans første fremtræden; men form var ikke nok. »Hr. Krüger har skaffet sig færdighed i at føre pennen, og så har han ladet denne råde.« Folk havde smigret ham og »forkvaklet hans egen sunde sans med hensyn til indlandet og forøget hans allerede forud noksom opskruede iver for at give sig i kast med udlandet.«

Tschernings hovedindvending var, at Krüger slet ikke tog hensyn til den slesvigske særfølelse. Selv havde han klaget meget — efter Tschernings mening for meget — over, at Slesvig forurettedes finansielt i monarkiet; men hvis Slesvig inddroges helt under et kongerigsk-slesvigsk rigsråds bevillingsmyndighed, vilde disse klager tiltage, og sydslesvigernes misfornøjelse vilde ytre sig som forstærket slesvigholstenisme med nye henvendelser til udlandet. Krüger sagde: »Gør fællesstaten stærk og landsdelene svage, så vokser rigets sammenholdsevne. Er fællesstaten svag og landsdelene stærke, så går riget sin opløsning i møde.« I virkeligheden var monarkiets bestående fællesforfatning stærk, men sammenholdet svagt. Derimod var Svejts og Nederlandene stærke netop takket være enkeltdelenes selvstændighed. »Samstatsforfatningen er den, hvori frihed bedst forbindes med magt, den, der altså giver størst vedvarende styrke.« Hvis Krügers forslag gennemførtes, vilde Slesvigs uklare krav »idelig blive benyttet til at afpine kongeriget udgifter til fordel for Slesvig«; og sagdes der nej hertil, vilde alle slesvigere »i forening skribe på forfordeling, og den indbyrdes enighed i det slesvigske land vilde være købt med en almindelig uvilje mod kongeriget.« Tvesprogetheden var også en stor vanskelighed ved Krügers forslag. Selv med den bestående slesvigske forfatning var det ikke umuligt at tilvejebringe et stænderflertal af »rent praktisk, slesvigsk natur«, som kunde enes med regeringen, hvis denne blot undlod at gøre det sproglignationale til et stridspunkt, der blev skærmbret for slesvigholstenerne. Krüger vilde opretholde det danske sprogs »naturlige« ret, men mente åbenbart dets »historiske« ret, og derved krænkedes netop den virkelig naturlige ret, idet man påtvang tysktalende dansk sprog. Rent teknisk led forslaget under uklarhed. Fællesforfatningen kunde vistnok forbedres, men »Slesvig som Slesvig skal ikke lide nogen undertrykkelse«.

Imidlertid havde forbundet drøftet martskundgørelsen, og 9. juli krævede det denne sat ud af kraft og udbad sig inden seks uger meddelelse om, at den danske regering vilde gennemføre en fællesforfatning i overensstemmelse med aftalerne af 1851—52.

Under det friske indtryk heraf sendte »En udenforstående« 15. juli Tscherning et brev, hvori vedkommende først opgjorde stillingen i følgende fem hovedpunkter: martskundgørelsen var ilde set både ude og hjemme; ingen udenlandske magter støttede os, ikke engang Sverige—Norge; regeringen havde flertallet af monarkiets befolkning imod sig; desuagtet vilde den ikke vige, men styrte landet i krig; denne krig måtte bringe os ulykke. Ud herfra spurgte brevsriveren, om Tscherning ikke mente, at der burde afholdes et møde som modvægt mod Kasinomødet, og at vort mellemværende med Tyskland burde søges afgjort ved en europæisk kongres sammen med de andre europæiske strids-spørgsmål; i så fald gik holstenerne nok ind på en rimelig helstatsordning.

Tscherning svarede 19. juli; både brevet og hans svar optoges i Nørrejysk tidende 22. juli. Først sagde han sin mening om de fem punkter. Martskundgørelsen var et gennemgangsled på den af regeringen betrådte vej. Allerede i 1848 havde udlandet svigtet Danmarks sag. Nordslesvigs og kongerigets befolkning anså Holstens udsondring »enten fra forbundet eller fra Danmark« for ønskelig eller dog næsten nødvendig; regeringen burde helt have holdt sig på retsgrundlaget fra 1852, men da den allerede i 1858 var veget derfra, måtte den nu »stikke så meget på udsondringstovet, som rigets retsstilling nogenlunde tillader«. Hvis en fredelig løsning var mulig uden et Slesvigholsten, var et regeringsskifte ønskeligt; i modsat fald burde regeringen blive. En stor uret kunde bringe den svage til at forsøge krigslykken, og »selv når den mindre stat ligger under, bliver hyppigt dens vilkår bedre, når den har gjort alvorlig modstand«. Et folkemøde som det påtænkte var uheldigt, hvis indbyderne ikke kunde anvise en ønskelig udvej; den nøgne sandhed vilde såre folkets selvfølelse. Den foreliggende situation skyldtes ikke alene den siddende regering, men var resultatet af en lang række fejlgreb og uheld, der gik helt tilbage til freden 1850. Regeringen gjorde sikkert alt for at finde en fredelig løsning og veg vistnok gerne for dem, der kunde hidskaffe en sådan. Tscherning var ikke kongreslysten, men »kongresser må tages med som så meget andet ondt«. Vi skulde have holdt os »inden for den snævreste grænse af kundgørelsen af 28. januar 1852« i stedet for at søge den videste; derved havde modstanderne fået spillerum. Den, der kunde få holstenerne til at gå ind på en rimelig helstatsordning, »vilde gøre sit fædreland den største tjeneste.«

Inden denne artikkel var fremkommet, havde forsoningspolitikken fået et nyt uheldsvangert stød. 17. juli mødtes den slesvigske stænderforsamling, hvori der trods den for danskerne uheldige valglov nu kun sad 24 tysksindede medlemmer mod 19 dansksindede. Det tyske flertal brugte imidlertid et tvivlsomt påskud til straks i det første møde at sprænge forsamlingen ved udvandring, og da stedfortræderne indkaldtes, mødte kun tre, så at forsamlingen ikke var beslutningsdygtig, da den 30. juli mødtes for anden og sidste gang. Tilmed vægrede det danske mindretal sig ved at vælge et medlem til rigsrådet i stedet

for den udelukkede A. Hansen; dels fandt man det ulovmedholdigt at foretage valget under disse forhold, dels ønskede man ikke det gamle rigsråds tilværelse forlænget.

At Tscherning var stærkt optaget af disse forhold, viser en artikel i Nørrejysk tidende 1. september: »Hvad bør der gøres for Slesvig?« Indledningsvis protesterede han heri mod en bladudtalelse om, at »rigsrådet har vedkendt sig Tschernings grundsætning at gå ind på alt, hvad regeringen alvorligt vil«. Hverken havde rigsrådet som regel fulgt ham, ej heller havde han opstillet den grundsætning; snarere havde han tilrådet at »holde sig så meget som muligt til indgåede overenskomster og kun afvige fra dem, for så vidt man bliver nødt dertil«. I rigsrådet havde han fra første færd i modsætning til flertallet, også til »de mænd, der mest måtte betragtes som [værende] mod Holstens udsondring«, arbejdet mod denne udsondring; men nu måtte man tage følgerne og bøj sig for de »fra uden og fra inden fremtvungne regeringshandling«.

Det rette svar på de tysksindede stændermedlemmers udeblivelse var at udskrive nye valg. Men forinden burde Slesvig stilles mere frit og selvstændigt. Kongen burde højtideligt tilsige landsdelen en virkelig samstatsordning, der kunde sikre Sydslesvig mod at inddrages under kongeriget. En regeringskommissær med forholdsvis frie hænder, men fuldt indviet i regeringens politik, burde sendes derned; han skulde på enhver forsvarlig måde komme befolkningen i møde: anvende tyskdannede slesvigere i statstjenesten, ophæve sprogtvangen i kirke og skole i det blandede bælte, lade de nye valg foregå under iagttagelse af »den videste og mildeste udlægning« af bestemmelserne angående politisk amnesti, give størst mulig forsamlingsfrihed, upartiske regler for flagning (oprørsfarver og tegn måtte bestemt betegnes og forbydes), ensartet pressebehandling m. m. I nødsfald kunde foreløbige love anvendes, og i tvivlstilfælde burde den kongelige myndighed afgøre sagen; nægtede stænderne t. eks. at vælge rigsrådsmedlemmer, kunde sådanne udnævnes af kongen.

Trods den optagethed af de udenrigspolitiske forhold, hvorom disse artikler vidner, fandt Tscherning anledning og tid til en udførlig og interessant gen-drivelse¹ af en afhandling »Om domstolenes forhold til den lovgivende magt efter grundloven«, som en ung auditor i hæren, Vilh. C. Ussing, havde offentliggjort i Tidsskrift for retsvæsen 2. hæfte, og hvori han hævdede domstolenes ret til at påkende loves gyldighed og nægtede, at dette spørgsmål var blevet endeligt afgjort, da den grundlovgivende rigsforsamling i sin tid forkastede en paragraf herom (se s. 142). Ussing gik ud fra den kendte læresætning, at i det konstitutionelle monarki bør statsmagten være tredelt. Tscherning hævdede derimod, at statsmagten altid må være en enhed, selv om den optræder under forskellige former. Gjordes domstolene til herre over lovene, »ofrede man det

¹ N. t. 16/9—7/10 1863. Udkom også som piece.

heles sikkerhed for den enkeltes« som i det polske liberum veto. Domstolene havde kun den myndighed, som »loven, der har skabt dem«, hjemlede; i modsat fald blev de »en uden for det øvrige statsliv stående tilfældig lovgivende, uansvarlig udøvende magt«; under visse forhold kunde de blive »ministeriets forbundsfæller mod repræsentationen«. I sig selv var domstolene magtesløse, hvis den udøvende magt nægtede at udføre dommene. Tscherning udkastede til slut den tanke, at man måske burde give domstolene en vis indflydelse på lovgivningen derved, at højesteret fik overladt nogle pladser i landstinget.

Imidlertid var rigsrådet mødt 28. september til sin 5. ordentlige samling, den sidste og betydningsfuldeste under oktoberforfatningen. Samlingen varede til 21. december. Som bebudet i det kongelige budskab ved den overordentlige samlings åbning om foråret forelagde regeringen her det udkast til en fællesforfatning for kongeriget og Slesvig, som i lidt ændret skikkelse blev novemberforfatningen.

Da Tscherning første gang tog ordet under forslagets 1. behandling, viste det sig, at nu kunde han ikke følge regeringen længere. Han udtalte, at han havde spået oktoberforfatningen et slet og uheldigt liv, men at han vilde spå denne forfatning et endnu værre. Han havde ikke villet hindre en »forstandig og besindig« udsondring af Holsten, men han vilde ikke »spille kort derom med krig«. Hvad Slesvig angik, havde beskyldningen for at tilsigte inkorporation forfulgt Danmark siden 1849; dette forslag betød inkorporation. »Den slesvigske landsdel har et væsentligt krav på ét sted i forfatningen at være således repræsenteret, at den i det mindste kan nedlægge et veto«. Vel foresloges her et tokammersystem; men skulde det værne Slesvig, måtte »folket repræsenteres i det ene kammer, landsdelen i det andet«. En sådan ordning vilde han derfor foreslå. Dette var hans ene hovedkrav; det andet var, at landstingsmændene skulde vælges indirekte af landsforsamlingerne og ikke som her foreslået direkte af oktoberforfatningens såkaldt konservative vælgerkorps. De såkaldt konservative gjorde altid mest spektakel, fordi de havde størst indflydelse; »ingen stodder kan komme med mere end én person, men en greve kan komme med mange«. For øvrigt var det ikke greverne, men bureaukratiet, som for øjeblikket var frihedens fjende her i landet, »ikke fordi det ligger i [dets] hjerte, men i sammes stilling og natur«. Når man sagde, at den slesvigske stænderforsamling var død og altså ikke kunde vælge rigsrådsmedlemmer, nægtede han, at en modvillig majoritet kunde slå den ihjel; med klog udholdenhed måtte man kunne få valgt en forsamling, hvis flertal var besjælet af »en slesvigsk mening uden — — landsforræderi«. Var dette umuligt, viste det, at den foreslåede forfatning skulde bruges til at undertvinge slesvigerne. Hvis prægravationsklager skulde undgås, måtte forfatningsforslaget desuden godkendes af en slesvigsk stænderforsamling.

Foruden disse hovedkrav rejste han adskillige andre. Der burde ikke ind-

føres et bestemt antal kongevalgte landstingsmænd, hjemmehørende der eller der, men kongen burde frit kunne udnævne sådanne i fornødent tal til i påkommende tilfælde at fremskaffe samstemning mellem tingene. Rigsrådet burde ikke samles fast hvert andet år, men når kongen indkaldte det; så undgik man, at dets møder faldt sammen med landsdelsforsamlingernes. Hvis rådet i en årrække samledes på Als, vilde det derved styrke det danske sprogs stilling i Slesvig og selv på en heldig måde unddrages den københavnske »verdensatmosfære«. Naturligvis afviste han forslaget bestemmelse om, at tillægslovene til normalbudgettet kunde fremsættes i begge ting uden forskel; landstinget måtte ikke blande sig i de finansielle bevillingers enkeltheder, men kunde antage eller forkaste folketingets vedtagelse som helhed.¹

Tscherning indvalgte i det ni mand store forfatningsudvalg sammen med Blixen-Finecke, J. A. Hansen, Krüger, Skau og fire kongerigske centrumsmænd. Venstre fik tre repræsentanter derved, at valget foregik efter forholdstal, og at højre stemte på venstres kandidater. Da udvalget skulde vælge ordfører, stemte Tscherning sammen med centrumsmændene på Krieger, som derved valgtes, mens de andre fire stemte på J. A. Hansen.² Antageligt har retfærdighedshensynet bestemt Tschernings optræden ved denne lejlighed, og i hvert fald fik hans afstemning ikke nogen indflydelse på Kriegers tone over for ham under forhandlingerne; tværtimod var den ved flere lejligheder mærkelig skarp, ja ligefrem uvenlig.

Til forslaget 2. behandling stillede Tscherning alene eller sammen med andre en lang række ændringsforslag. De vigtigste af hans særlige forslag var følgende: ved siden af det egentlige ministerråd skulde der indsættes et gehejmestatsråd »til rådgivning for kongen i overordentlige tilfælde«; det skulde bestå af tronfølgeren og eventuelt andre prinser, ministrene »og de mænd, som kongen for øvrigt måtte finde for godt at udnævne til deri at tage sæde«, og det skulde især afgøre tvistigheder mellem rigsrådet og en landsdelsforsamling. Rigsrådets to kamre skulde hedde folkeråd og landråd. Landrådet skulde bestå af 25 medlemmer valgt af rigsdagen, 25 valgt af de slesvigske stænder og indtil 25 kongevalgte; de rigsdags- og stændervalgte medlemmer skulde udpeges ved forholdstalsvalg. Folkerådet skulde behandle de finansielle tillægslove først og i enkeltheder, mens landrådet kun skulde antage eller forkaste dem som helhed. Til rigsretten skulde højesteret og Slesvigs appellationsret hver vælge 4 medlemmer, ikke som foreslået henholdsvis 6 og 3. Desuden deltog Tscherning i forskellige forslag om at nedsætte valgretscensus til landstinget. Alle disse ændringsforslag ligesom de fleste fra anden side stillede blev imidlertid forkastet.

¹ R. 1863. sp. 88—105.

² J. A. Hansen IV s. 145.

Under forhandlingerne udtalte Tscherning over for Krüger og Skau, at han så på Slesvig »uden denne særlige betragtning af dansk og tysk«, mens de tilsigtede at fordanske de tysktalende, hvad der vilde dele Slesvig, ikke sikre det. »Har man prøvet på at vinde Slesvig ved friheden? Nej, man har prøvet på det modsatte, og nu, fordi man ikke har kunnet vinde det ved mangel på frihed, siger man, skal det slet ingen frihed have, men det skal indordne sig under det hele overtal, der skal kunne bestemme, hvorledes dets skæbne skal være. Jeg tør sige om det ærede medlem hernede til venstre (J. A. Hansen) som om mig selv, at vi ikke sætter friheden over statens sammenhold, men at vi nærer den dybe overbevisning, at kun derved, at friheden opretholdes der, hvor den er, knytter man bedst den anden landsdel til sig.« Men nu gik bevægelsen fra frihed til ufrihed; »vi sidder her og syr konstitutionelle pjalter sammen til en sæk, hvori vi putter kongerigets frihed«.¹

Da Hall direkte spurgte Tscherning, om de femten år siden 1848 ikke tydeligt havde vist, hvorvidt Holsten vilde slutte sig til Danmark eller Tyskland, fik han et nej til svar; han kvitterede ved at kalde Tscherning »noget tungnem på dette punkt«.²

Kort før den endelige afstemning 13. november om aftenen, mens tilhørerne trods Madvigs formaninger gang på gang hyldede udtalelser af forslaget tilhængere, rettede A. Hage et utiltalende angreb på Tscherning, idet han udtalte, at denne havde ønsket at tage alle rigsdagsmænd i rigsrådet i ed imod vedtagelsen af forslaget, men at han måske vilde glemme selv at aflægge eden.³ Tscherning svarede, at Hage havde misforstået ham; han havde ønsket, at de pågældende skulde aflægge ed på ikke at ville »ofre nogen af rigsdagens rettigheder til gunst for en sådan forfatning som denne«.⁴ Og så fortsatte han: »Jeg må endnu engang gøre opmærksom på, at det, jeg vil, og i det mindste lige så godt som det ærede medlem, er at gøre, hvad jeg kan, for at Slesvig ikke skal komme bort fra Danmark. Slesvig kommer ikke bort fra Danmark, når det bliver behandlet således, at ingen udenfra tror sig berettiget til at tage det bort fra Danmark; men når der opstår i Slesvig selv en uvilje mod at være i forbindelse med Danmark, når slesvigerne føler og hører, at de, fordi de er slesvigere, ikke skal kunne i Slesvig selv nyde de rettigheder, der følger af det tilsagn, der tidligere er dem givet [om Slesvigs selvstændighed], så kommer de

¹ R. 1863 sp. 963.

² Ss. sp. 1183.

³ Ss. sp. 1315.

⁴ Tscherning hentydede herved til en sætning i det kongelige budskab, hvormed samlingen var blevet åbnet, som udtrykte håbet om, at den nye forfatning vilde »være i stand til i tidernes løb at bære vor hele konstitutionelle udvikling«. Denne sætning havde venstremændene gang på gang fremdraget som en trusel mod junigrundloven. At det for øvrigt snarere var Hall, der tog folk i ed, ses af Neergård II s. 764.

til at tænke over, om de har lyst til at være i forbindelse med Danmark eller ikke, og så fremtræder følgen af det princip, som man i den senere tid på mange steder har anvendt uheldigt, en stemmegivning af enkelte mænd i en oprørt tilstand for at slutte sig til en eller anden side, så bringer dette Slesvig til at blive overskåret. Det er fejlen, der er i, hvad vi foretager os her, at vi ikke lader Slesvig stå som en helhed, der lidt efter lidt arbejder sig sammen til at blive et hele, der efter sin natur nok falder til Danmark, men at vi prøver på at holde på det ved at underordne det der, hvor det frygter for undertrykkelse.«¹

Et kvarterstid senere kunde Madvig bekendtgøre udfaldet af afstemningen: 40 ja og 16 nej. Da det jo drejede sig om en grundlovsændring, udkrævedes der to tredjedels flertal, hvilket var 38; forslaget var altså vedtaget.

Endnu skal fra denne rigsrådssamling fremdrages en række udtalelser angående Tscherning og forholdstalsvalgmåden (jfr. s. 245). I almindelighed tillægger man jo Andræ æren for at have opfundet denne valgmode, og denne ære tilkommer ham også, når der tænkes på grundtankens udformning i den til oktoberforfatningen knyttede valglov, en udformning, som Andræ dog selv betegnede som ufuldkommen og fejlfuld. Fr. Bajer har imidlertid hævdet, at forholdstalsvalgmådens grundtanke første gang blev udformet herhjemme af Tscherning (se »Forholdstalsvalgmåden« I s. 36); og at dette vistnok også er rigtigt, fremgår af følgende udtalelser fra rigsrådets møder 24. og 25. november 1863 under 2. behandling af novemberforfatningens valglov.

Allerede 1862 havde H. Hage, der synes at have været meget interesseret i dette spørgsmål, i folketinget mindet om, at Tscherning for mange år siden havde anbefalet »mindretalsvalg« — således kaldte man fra først af ofte metoden — »hvored de forskellige anskuelser i samfundet kunde blive repræsenteret med et forholdstal.«² Tscherning svarede, at han vel havde angivet grundlaget for en sådan valgmode, men kun tænkt sig den anvendt ved politiske valg, ikke ved kommunale, hvorom dengang talen drejede sig.³

I de ovennævnte rigsrådsmøder førtes der en lang og meget lærerig forhandling om »forholdstalsvalgmåden«, et navn, som H. Hage ved den lejlighed bragte i forslag.⁴ Anledningen var et ændringsforslag fra det nedsatte udvalgs flertal, som gik ud på at tillempe oktoberforfatningens i regeringsforslaget optagne valgmetode i retning af simple flertalsvalg. Tscherning havde i udvalget først været imod ændringen, men var til sidst gået med dertil. Da sagen kom til behandling i salen, og ordføreren, Krieger, havde redegjort for de forskellige ændringsforslag, tog Tscherning imidlertid ordet og frarådede ganske kort

¹ R. 1863 sp. 1317.

² F. 1862 sp. 4859.

³ Ss. sp. 4890—91.

⁴ R. 1863 sp. 1523.

ændringen, fordi den forvanskede den hele valg måde. Efter at forhandlingen en tid havde drejet sig om andre spørgsmål, tog Andræ i et langt og klart foredrag afstand fra ændringsforslaget. H. Hage imødegik ham på udvalgsflertallets vegne, og ordskiftet mellem dem optog slutningen af den dags møde. Dagen efter medgik hele mødet til drøftelsen af spørgsmålet. Andræ uddybede gårsdagens foredrag, og Tscherning støttede ham i flere indlæg, mens Fenger, Lehmann, M. P. Bruun og Krieger stod på Hages side, og Monrad erklærede sig neutral. Her skal kun anføres de udtalelser, der belyser Tschernings forhold til denne valg måde.

I sit første indlæg udtalte Tscherning, at forholdstalsvalgmåden tilsigtede, at enhver kun skal have ret til at stemme én gang, men at ændringsforslaget muliggjorde, at det største mindretal af vælgerne stemte to gange. »Jeg har — det er vel næsten en snes år siden — behandlet dette spørgsmål, og jeg må et eller andet sted have liggende en hel afhandling, der går ud på at godtgøre, hvad det ærede medlem lige over for mig (Andræ) i går udviklede, at enhver valgmetode, hvorefter man deler landet i visse stykker og giver ethvert af disse ret til at vælge, er en meget slet tilnærmelse til at opnå virkelige og sande politiske valg, og at et virkelig politisk valg er et sådant, hvor et vist antal vælgere — kvotienten, som vi har vænnet os til at kalde det — kan samle sig og udgøre en valgmenighed, der opstiller et bestemt princip.« Skulde metoden imidlertid komme til rigtig anvendelse, måtte vælgerne »have en virkelig politisk mening og være den bekendt; ti det er ofte tilfældet, at dette ikke finder sted; der er endogså dem, der gør sig en vis ære af ikke at bekende sig til en vis politisk mening, men vil vælges efter deres øvrige egenskaber«. Det gjaldt derfor om, »at der kan danne sig politiske menigheder, hvor medlemmerne kender hverandre og deres kandidater«.¹

Andræ, som derefter fik ordet, begyndte med at erklære sig fuldstændig enig med Tscherning. Under det følgende ordskifte drillede Lehmann Andræ som systemets opfinder med, at Tscherning jo nu altså »har reserveret sig prioriteten, et spørgsmål, som jeg naturligvis skal overlade til de to ærede medlemmer selv at afgøre«.² Hertil svarede Tscherning: »Den ærede minister mente, at jeg begærede en prioritet for mig med hensyn til det system, hvorom der her er tale; men det er ikke tilfældet. Mellem det ærede medlem lige overfor (Andræ) og mig er der ingen kamp i så henseende; jeg har ikke haft det mindste at gøre med den praktiske gennemførelse af det system, hvis rigtighed [frem for ændringsforslaget] det ærede medlem i går gjorde gældende. — — Nej, jeg bemærkede, at den principalsag, som der her ligger på bunden, det, at de politiske ideer skal skabe og samle menigheder af vælgere om sig og på denne

¹ R. 1863 sp. 1507—08.

² Ss. sp. 1529.

måde komme til at gøre sig gældende, var især ved valg, der har med almindelige statssager at gøre, det rette, medens delingen i valgkreds var det urette, og jeg gjorde opmærksom på, at jeg, hvad jeg tror, at et æret medlem (H. Hage), som her er til stede, vil kunne bevidne, for omtrent en snes år siden har behandlet denne sag i en fuldstændig afhandling, som han har haft i sin hånd, som han har læst og set. Det er alt, hvad jeg har sagt; men det er slet ikke sket for at gøre fordring på nogen som helst prioritet. Jeg er så vant til, at de ideer, jeg søger at gøre gældende, betragtes, når de fremkommer, som absurde, men at senere alle andre bruger dem og tror, at det er deres egne; det er mig imidlertid altid kært; ti først, når de er kommet så vidt, bliver de gennemført.«¹

Monrad spurgte, om ikke denne Tschernings erfaring kunde skyldes, at han ikke gav sine ideer en sådan form, at de let lod sig gennemføre. »Jeg erindrers også meget godt, at det ærede medlem for en rum tid tilbage har fremsat den tanke, at det var en rigtig valg måde at give dem, der havde samme politiske mening, anledning til at samle sig om kandidater, og — for at bruge et gejstligt udtryk, siden vi har brugt så mange sådanne ved denne sags behandling — at det politiske sognebåndes løsning var det rigtige.« Han sluttede med spydigt at spørge, om ikke Tschernings svingning i udvalget kunde forklares derved, »at da han første gang underskrev denne sag, havde han en anden forudsætning om, hvad der vilde blive majoritet [i det kommende rigsråd], end han nu har.«²

Tscherning svarede, at »der var ingenting underskrevet i betænkningen om valgloven, førend efter at forfatningslovens skæbne var bekendt, og — da jeg kendte denne, var [jeg] så ilde stemt over det, vi nu var kommet til, at jeg tabte kuragen til at gøre en alvorlig indsigelse imod, hvad man foretog sig med valgloven. Jeg tilstår, at jeg lige over for valglovsbehandlingen har gledet med som en ulykkelig, der føler sig hårdt trykket af, hvad der forestår. Jeg kan ikke tage ting af denne art på den lette skulder, det er nu engang min underlige natur«. Det var ikke en uklar fremstilling, som i sin tid hindrede hans anskuelser i at komme frem; systemet forudsætter »et udviklet politisk liv; men da jeg rigtig overtænkte sagen, var ikke det politiske liv, men derimod samfundsforholdene det, der [dengang] beskæftigede os mest. Nu er vi kommet derhen til, hvor det, der fornemmelig beskæftiger os, og som med rette bør beskæftige os alene, ikke er samfundsforholdene, eftersom de er og burde vedblive at være overgivet til andre forsamlinger, men statsforholdene, og der skal man ikke udgå fra særlige betragtninger af stedlige forhold, men fra de almindelige politiske principper; derfor passer måske her dette valg-

¹ R. 1863 sp. 1537—38.

² Ss. sp. 1538—39.

system. — — Jeg har holdt mit forslag tilbage — jeg har det liggende et eller andet sted fuldstændig udarbejdet med de metoder, der skulde bringes til anvendelse ved dets praktiske udførelse — fordi jeg indså, at det først hørte hjemme, når vi beskæftigede os med at skabe en ligelig, borgerlig tilværelse her i landet. Det er kun få år, hvori vi har haft en sådan, og nu begynder man allerede at arbejde imod, at vi skal beholde den«. ¹

Umiddelbart derefter udtalte H. Hage: »Måske jeg må sige, at det er mig en stor fornøjelse at kunne bekræfte, hvad den sidste ærede taler har anført. Jeg véd, at der for ca. 20 år siden blev skrevet en meget interessant afhandling af det ærede medlem, der netop gik i den retning, som det ærede 2. umiddelbart valgte medlem (Andræ) fandt at være den absolut rigtige. Jeg tror ikke, at den blev trykt, men det er ganske vist, at man vil finde ideen, skønt selve afhandlingen ikke blev trykt, fremsat på prent, ihvorvel anvendt på mindre forhold, nemlig stænderkomitevalg.« ² Og derefter afsluttede Andræ drøftelsen, idet han bl. a. udtalte: »Jeg vil blot tilføje, at jeg ikke véd med ét ord at have givet anledning til den tro, at jeg skulde rose mig af eller sætte særlig pris på at gælde for at være opfinder af systemet. I sådanne sager som denne gælder det, at hvis der er noget virkeligt og sandt deri, er dette sædvanligt så simpelt, at den samme tanke gør sig gældende hos mange forskellige og på mange forskellige steder, og jeg betvivler ikke, at man vil kunne eftervise, at tanken i valgloven af 2. oktober 1855 er udtalt på forskellige måder, til forskellige tider.« ³ Ved den påfølgende afstemning forkastedes udvalgsflertallets ændringsforslag med 27 stemmer mod 19.

Tscherning havde altså først i fyrreerne udformet forholdstalsvalgmåden i et fuldt udarbejdet forslag, som dog ikke blev trykt og vistnok er gået tabt. Denne udformning faldt ikke sammen med den tillempning af metoden, som Andræ indførte i oktoberforfatningens valglov, og som derfra gik over i no-

¹ R. 1863 sp. 1539—41.

² H. Hage tænkte herved på en artikel i Fædrelandet 29/8 1842 om »Stænderkomiteernes organisation«, hvori der tales om vanskeligheden ved i sådanne udvalg at give både flertal og mindretal den repræsentation, de har krav på. Der fortsættes således: »Skønt vi gerne tilstår, at der kan tænkes flere hensigtsmæssige måder at løse opgaven på, så tror vi dog, at følgende, der i princippet stemmer med, hvad vi i et manuskript af den lige så skarpsindige som originale kaptajn Tscherning har fundet foreslået med hensyn til folkerepræsentationen, vil fortjene fortrinnet: Forsamlingen konstituerer sig i lige så mange sektioner, som der skal vælges delegerede. I disse afdelinger fordeler medlemmerne sig ved hvert valg ifølge deres politiske trosbekendelse, så at enhver kan indtræde i hvilken som helst ikke fuldtallig sektion. Antallet af medlemmer, der skal udgøre en sektion, bestemmes efter forholdet mellem forsamlingsmedlemmerne og deputationen. Hver sektion vælger et medlem og kan ej vælge uden for sin egen midte. Absolut majoritet udkræves ved valget.«

³ R. 1863 sp. 1541.

vemberforfatningen og videre omkring; i et hovedpunkt synes den derimod at have lignet den »frie valgret«, efter hvilken hele landet er én valgkreds, hvori de forskellige vælgergrupper får netop de repræsentanter, de ønsker, og så mange, som de har stemmer til.¹

Af »Forholdstalsvalgmanen« I s. 37 ses, at den franske matematiker Gergonne i Nimes o. 1820 offentliggjorde en afhandling om dette emne. En snes år senere opholdt Tscherning sig et årstid i det nærliggende Montpellier og kan da have lært Gergonnes tanker at kende og så udformet dem herhjemme snart efter sin tilbagekomst. Om hans afhandling direkte eller indirekte har påvirket Andræ, er vistnok umuligt at afgøre.²

Imidlertid var brudet med Tyskland rykket faretruende nær. Halls svar på forbundets skrivelse af 9. juli havde ikke tilfredsstillet, og 1. oktober besluttede det at foretage eksekution i Holsten. Den nye fællesforfatnings forelæggelse to dage forud stemte naturligvis ikke sindene mildere. Under sådanne forhold skrev Blixen-Finecke til sin ungdomsbekendt Bismarck og spurgte, om eksekutionen ikke kunde undgås, hvis martskundgørelsen toges tilbage, og sprogforholdene i Slesvig ordnedes på en for de tysktalende tilfredsstillende måde. I E. p. III s. 217 findes en optegnelse af Tscherning, dateret 5. oktober 1863, hvori han fortæller, at Blixen-Finecke den dag havde meddelt ham dette og læst brevet for ham, og at Tscherning havde udtalt, at brevet svarede godt til sin hensigt, men at han selv ikke vilde sende et sådant brev til en fremmed magts minister uden først at have vist det til konsejlspræsidenten.³ Blixen-Finecke, der gennem sine svenske forbindelser var særlig godt underrettet i den henseende, hævdede kort efter i et privat rigsrådsmøde, at den svenske regering ganske havde opgivet tanken om at slutte forsvarsforbund med Danmark. Da Frederik d. syvende midt i oktober opholdt sig i nogle dage i København, havde Tscherning en længere samtale med ham om forfatningssagen. Kongen sluttede med at sige: »Ja ja, Tscherning, De har måske ret; jeg skal tænke nærmere derover, og det er godt muligt, at jeg ikke underskriver den nye forfatning.«⁴

¹ Principielt godkender »fri valgret« alle, der overhovedet har fået stemmer, som repræsentanter, men afvejer til gengæld deres indflydelse og økonomiske vederlag efter stemmetallet. Se Johan Pedersens forskellige skrifter herom.

² Flemming Dahl formoder i »Andræs taler« I s. 91, at det valgsystem i tre trappetrin, som skitseres i Departementstidende 1848 s. 28, er Tschernings her omtalte; men det skyldes Monrad (se Statsrådsprotokollen 5/4 1848).

³ Tschernings optegnelse, der to dage senere blev bekræftet af Winther, synes at vise, at brevet endnu ikke var afsendt 5. oktober, mens J. Michaelsen (»Fra min samtid« II s. 95) fortæller, at det blev skrevet allerede 3. oktober. Bismarck svarede venskabeligt 10. oktober, men bl. a. på grund af regeringens afvisning kom der intet ud af henvendelsen.

⁴ E. p. III s. 222 noten.

3. november fik Tscherning brev fra grevinde Danner, skrevet på Glücksborg to dage forud. Skønt hun kendte hans anskuelser på det punkt, bad hun ham gøre sit til i rigsrådet at få bevilget et bidrag til Frederiksborgs genopbygelse, der lå kongen meget på hjærte. I sit svar 5. november fortalte Tscherning, at han tilfældigt den dag, da han om aftenen modtog brevet, havde spist til middag sammen med nogle mænd, som havde spurgt, om det var sandt, at han vilde foreslå en bevilling på 200,000 rd. til nævnte formål. Han havde benægtet det og henvist til, at kongen under deres sidste samtale ikke havde nævnt et ord om Frederiksborg. Tscherning havde over for disse mænd endda tilføjet, at kongen både var »besjælet af for stor velvilje og for klog i denne tid, hvor så mangen ting ser sort og truende ud, til at lade en sådan begæring træde frem«. Det havde smertet ham meget, at han således ganske havde afskåret sig fra at imødekomme grevindens ønske, og han havde tøvet en dag med sit svar for at pønse på råd. Skulde der gøres noget i sagen, måtte det ske ad privat vej og ved en af dem, som fra første færd havde vist iver derfor. Hvis det imidlertid lykkedes kongen at føre riget fredeligt og frelst gennem de nuværende forviklinger, skulde Tscherning uanset sin personlige opfattelse og sin ringe indflydelse efter evne søge at benytte den glade stemning til at bringe kongen en sådan hyldest.

I brev af torsdag d. 12. november gav grevindens læge, Bock, Tscherning den første underretning om kongens sygdom, som var brudt ud dagen før. Brevet slutter således: »Deres mig bekendte personlige følelser for vor ophøjede herre har ladet mig håbe, at disse linjer vil være Dem kærkomne.« Denne gang svarede Tscherning aldeles omgående, for i næste brev, dateret 16. november, takkede Bock for svaret, som var kommet søndag d. 15. ved 4 tiden om eftermiddagen, en time efter kongens død, der blev »en blid og mild hensoven, som når den nedgående sol dukker bag den skyfri horisont«. Grevinden »takker Dem for Deres deltagelse, for Deres redelige og hjertelige deltagelse, og hun har bedet mig sige Dem det, til hun selv kan det. Tillad mig også at takke Dem; jeg tør det, fordi jeg fra så mangen gang ved, at kongen virkelig havde Dem kær«.

Allerede dagen efter sendte Tscherning grevinden det brev, hvis kloge og hensynsfuldt givne råd er omtalt s. 159. Det hedder i indledningen: »Deres nåde ved, at jeg hører til dem, som stedse har erkendt, hvor kærlig, hvor hengiven en støtte De var for vor hedenfarne, folkekære konge.« Og derefter følger en betragtning over, at den afdøde måske havde sluttet sin livsbane i et for ham gunstigt øjeblik. »Alt, hvad der hører hertil [Danmarks tilværelse], er nu sat på ét kort; begynder først spillet, så kan i én dag være tabt, hvad 15 års virken har søgt at bygge op. Hvilken sorg for den afdøde konge, om han havde måttet opleve sådanne begivenheder.«¹

¹ Alle disse breve findes i E. p. III s. 220—31.

Imidlertid havde Hall så godt som fremtvunget Kristian d. niendes underskrift under novemberforfatningen. Herved øgedes krigsstemningen i Tyskland yderligere, og mens de neutrale magter mere og mere indtrængende tilrådede at tage den nye forfatning tilbage inden 1. januar, til hvilken tid den efter Halls eget udfordrende forslag skulde træde i kraft, og mens håbet om et forsvarsforbund med Sverige-Norge ganske sluktes, spildte Hall en kostbar måned og hjemsendte oven i købet mod kongens ønske rigsrådet 21. december, hvad der næsten umuliggjorde forfatningens tilbagetagelse på lovlig måde. Da kongen to dage senere krævede rigsrådet genindkaldt for alligevel at gøre forsøget, svarede Hall med ministeriets afskedsbegæring. Dagen efter rykkede de første eksekutionstropper ind i det af den danske hær rømmede Holsten, hilst af folkets jubel.

I denne nød samlede kongen 26. december om aftenen tolv mænd til »det lille rigsråd«.¹ Forsamlingen talte seks centrumsmænd med Hall, Madvig og Monrad i spidsen, hvorimod Lehmann ikke var indbudt, fem højremænd, hvoriblandt Bluhme, David og Ussing, og som eneste venstremand Tscherning. Kongen åbnede mødet med nogle ret uklare udtalelser, i hvilken anledning Tscherning spurgte, om Hall ikke havde givet kongen en klar oversigt over stillingen. Hall svarede, at det var sket, om end ikke på nogen formel måde på grund af begivenhedernes hastige forløb. Kongen forlod derefter mødet, og efter at Monrads og Tschernings forslag om, at man skulde bede om kongens tilstedeværelse, var afvist, gav Hall en fremstilling af situationen og berettede derunder, at de neutrale magters gesandter dagen før rigsrådets hjemsendelse havde erklæret, at støtte fra deres lande var udelukket, hvis novemberforfatningen ikke blev sat ud af kraft for Slesvigs vedkommende inden 1. januar. Tscherning, der med grund studsede over en sådan meddelelse, spurgte, om virkelig rigsrådets hjemsendelse var besluttet, efter at konsejlspræsidenten havde modtaget et sådant budskab. Hall bekræftede dette og fortsatte derefter sit foredrag, der sluttede med, at hele ministeriet var rede til at fratræde, hvilket Monrad dog tog forbehold overfor. David foreslog et blandingsministerium, der kunde tilfredsstille både indad og udad, men Ussing, Bluhme og Andræ foretrak, at ministeriet skulde fortsætte uændret og klare den situation, det selv havde skabt. Kun Tscherning støttede tanken om ministeriets afgang, mens flertallet holdt på, at det gamle ministerium skulde fortsætte.

Da Fædrelandet i en meddelelse om mødet havde fortalt, at »oberst Tscherning skal i et udførligt foredrag have fremstillet sine jammerfulde pessimistiske anskuelser«, betegnede Tscherning dette som urigtigt; han havde ikke holdt noget udførligt foredrag, men »kun ved bemærkninger lejlighedsvis søgt at bringe genstande, der kom på omtale, til at ses i et simpelt og klart lys for ikke

¹ Davids optegnelser i Histor. tidsskr. 8. r. 5. b. Krieger III s. 29—32.

på ny at komme til at hengive os til de skuffelser, der har bidraget til at føre os på vildspor«. ¹

Et brev af 30. december til hans gamle elev og adjutant fra 1848, oberst Harbou, viser imidlertid, at Tscherning så både bittert og mørkt på stillingen. Harbou havde i et brev af 16. december bedt Tscherning gøre rette vedkommende opmærksomme på, at hæren langtfra var kampklar. Tscherning erklærede sig i sit svar ganske enig heri; »men når jeg — — siger: eders forfatning af 18. november er endnu kun et luftkastel, som ikke skaber mindst stump statsmagt, og denne er det, som nu behøves; kan I ved at stikke² på denne forfatning vinde tid for at udvikle og styrke eders magt — — så kaldes det mangel på den sunde fædrelandske æresfølelse og pessimisme. Hvilken hån, siger man, også for ministeriet, kliken, politimester Crone,³ Ploug, Bille, Rimestad, studenter og København, for kort siden at have lavet en forfatning i galop for at vise det danske riges uafhængighed af Tyskland og nys at have tvunget en ny, som konge uerfaren, kun lidet snarrådig mand til at underskrive den i en håndevending, nu så snart efter at opgive den som et uafhængighedstegn af den ydre verden, da den jo dog netop var blevet til som et uafhængighedsbevis. Nej, så hellere lade stå til! — — Nu har man stillet denne ny forfatning op som et afgudsbillede, i hvilket man dyrker sin nationale forfængeligheds store drøm: Danmarks riges skandinaviske uafhængighed af Tyskland. På denne måde fanatiserer man sig, griber drømmebilledet og udsætter virkeligheden, det under én statsmagt sammenhængende land med sin befolkning af blandet sproglig nationalitet, med sin lige ret og nedarvede adkomst og bopæl, for at splittes ad og Danmark for at gå til grunde som stat.«

Brevet slutter med et par linjer om, at Monrad sagdes at have påtaget sig at danne et nyt ministerium, men endnu ikke var færdig dermed. Dagen efter udnævntes dette ministerium, hvori Monrad var den eneste betydelige politiker; han blev konsejlspræsident, finansminister samt midlertidig både udenrigsminister og minister for Holsten og Lauenborg. Af det gamle ministerium fulgte ellers kun justitsminister Casse og krigsminister Lundby med over i det nye; biskop Engelstoft blev kultusminister, orlogskaptajn Lütken marineminister, departementschef Nutzhorn indenrigsminister, og Simony, der senere afløstes af amtmand Johannsen, minister for Slesvig. 8. januar 1864 overtog den hidtidige gesandt i Berlin, Quaade, udenrigsministeriet. ⁴

¹ Fædrelandet 30/12 1863.

² E. p. III s. 231 har her »stikle«, som dog sikkert er en trykfejl.

³ David fortæller i optegnelserne, at Københavns politidirektør, Crone, »denne iltre skandinava«, var så ivrig for at få kongen til at underskrive forfatningen, at han ikke veg tilbage for udtalelser om ellers ikke at kunne indestå for ro i byen.

⁴ 10. maj afløste Carlsen Nutzhorn som indenrigsminister, og 18. maj blev Reich krigsminister i stedet for Lundby.

10. KRIGEN 1864. GRUNDLOVSKAMPEN.

Tscherning begyndte det nye år under den nye konge og den nye forfatning med 8. januar i et andragende at bede sig fritaget for hvervet som kongevalgt rigsråd. Han havde i 1854 trods manges misbilligelse modtaget udnævnelsen, fordi han godkendte den ved juliforordningen betrødte vej til grundlæggelse af monarkiets forfatning; han havde jo da også selv tilrådet den i rigsdagen. Desværre var oktoberforfatningen gået en anden vej, idet den gav kongeriget en fuldstændig parlamentarisk overvægt over de andre landsdele; derfor havde han frarådet nævnte forfatning, men dog fortsat som kongevalgt rigsråd, »fordi det var mig bekendt, at kongen selv — — havde haft andre og efter min mening langt rigtigere anskuelser om, hvorledes en forfatning for monarkiets fællesanliggender burde være«. Han havde håbet på bedre tider, men novemberforfatningen havde tilintetgjort dette håb. — Da kongen imidlertid 26. januar bad ham forblive i stillingen, efterkom han opfordringen.¹

11. januar samledes rigsdagen til sin 15. ordentlige samling. Egentlig var den blevet indkaldt allerede 21. september 1863, men efter at have konstitueret sig vedtog den et forslag fra ministeriet om at udsætte møderne til 11. januar. Folketinget havde forinden genvalgt det sædvanlige præsidium, der fortsatte til samlingens slutning 22. marts med den ændring, at Blixen-Finecke 27. februar afløste Rosenørn som 2. næstformand.

Tre af folketingets møder medgik til drøftelse af en af nogle medlemmer foreslået adresse til kongen, især fordi Tscherning ønskede adskillige ændringer i teksten. Han vilde ikke bruge udtrykket »rovbegærlig« om Tyskland; denne ændring fik han gennemført, men det var også den eneste. Adressen takkede kongen, fordi han havde hævdet landets »frihed og selvstændighed lige over for

¹ E. p. III s. 233—35. — Af Fru T. s. 170 ses, at der hengik så lang tid, før Tscherning fik mandatskrivelsen tilbage, at han begyndte at tvivle på dens komme; men endelig modtog han den 4. april. Årsagen til den lange tøven har måske været, at regeringen har villet afvente valgene til rigsrådets folketing 5. marts og landsting 29. marts for at se, om Tscherning der lod sig vælge.

udlandets *forestillinger og fordringer om ophævelsen af grundloven af 18. november*«, ligesom hans forgænger havde stræbt »at sikre det danske rige en af fremmede uafhængig stilling i *monarkiet*«. Tscherning ønskede de her udhævede ord strøget; til gengæld vilde han have indføjjet det løfte, at Slesvigs inkorporation aldrig vilde finde sted, før »Slesvig frivilligt samtykkede heri«. ¹ Med god grund erklærede J. A. Hansen, en af adressens ophavsmænd, at med disse ændringer blev den jo »en ren helstatlig udtalelse«. ²

Betegnende for Tschernings modvilje mod uægte religiøse vendinger var hans indsigelse imod disse sætninger: »Måtte Gud den almægtige give Deres majestæt kraft og lykke til at fuldføre det værk, der må fuldføres, om Danmark skal bestå.« Han udtalte herom: »Det er meget at sige, ved hvilke midler Vorherre skal lade Danmark bestå, og foreskrive ham, at et værk skal fuldføres, om Danmark skal bestå. Har jeg først betroet mig til Vorherre, gør jeg det til fulde og siger, at Danmark gerne kan bestå, uagtet dette værk ikke bliver fuldført, og denne betragtningsmåde anser jeg for kristelig og rigtig.« ³ Skønt Bille forarget fandt, at Tscherning her havde »taget på udtryk, der er dikteret af hjertets varme, ⁴ fastholdt denne, at hvis disse ord blev stående i adressen, »vil jeg være undseelig ved at stemme for den.« ⁵ Han kom heller ikke dertil; efter at hans ændringsforslag var forkastet med stort flertal, undlod han ved den endelige afgørelse at stemme.

Ved 2. behandling af adresseforslaget, 30. januar, umiddelbart før krigens udbrud, fremsatte Tscherning nogle alvorstunge ord om følgerne af det standpunkt, regeringen havde indtaget. »Når den ærede ordfører sagde, at angrebet på forfatningen af 18. november er det stærkeste, — — det farligste, der kunde gøres på vort land, så siger jeg, at det angreb, som går ud på at tage Slesvig i pant, ⁶ er et meget farligere angreb. Forfatningens ophævelse og en vedbliven i besiddelsen af Slesvig er en langt lykkeligere og roligere tilstand end Slesvig i pant i en anden magts hånd, mens vi beholder forfatningen på papiret. — — Krigen er et lykkespil og — — begyndelse til landets deling. — — Man skal kun gribe til krigen for at forsvare landet, men — — ikke — — for at opretholde — — forfatningen. — — Polens deling har indtil denne dag været Polens deling, og vor vilde blive det samme, og det er noget, der vil komme, når vi sætter de skrevne retsforhold over den virkelige tilværelse.« ⁷

¹ F. 1863/64 sp. 709—10.

² Ss. sp. 780.

³ Ss. sp. 225.

⁴ Ss. sp. 239.

⁵ Ss. sp. 739.

⁶ Dette stod jo formelt Prøjsen og Østrig i begreb med.

⁷ Ss. sp. 733—34. — Han tænkte på Polens 2. deling 1793, hvis formelle årsag også var en forfatningsændring.

H. Hage havde — med al agtelse for Tschernings mod, som også viste sig i »at tale bestemt mod det, der er en almindelig anskuelse«, hvad kun få turde — kaldt hans tale modløs.¹ Tscherning svarede: »Jeg tror nok, jeg er modig, men jeg er ikke overmodig. Jeg bekæmper overmodet og anstiller beregninger og opfordrer de ærede herrer til at gøre det samme.« Og han sluttede sin tale således: »Der er bestandig blevet sagt, at hvad vi end havde gjort eller ikke gjort, så var vi dog kommet til det samme; men det er ikke ganske sikkert. Hvad der er sikkert er, at ved at gøre, hvad vi har gjort, er vi kommet derhen.«²

Adressen kom endnu engang til behandling. Kongens fravær under hans besøg ved hæren og derefter Dannevirkes rømning havde bevirket, at den ikke blev indgivet i den først vedtagne form. Sidst i februar besluttede rigsdagen imidlertid at indgive den i en noget omarbejdet skikkelse. Også denne gang stillede Tscherning ændringsforslag, som forkastedes med stort flertal. Ved den lejlighed udtalte han, at Frederik d. syvende altid havde vist sig fredelig og vennelsæl over for hertugdømmerne; »selve opstanden i Holsten og Sydslesvig mødte han ikke med hårde og bitre ord; han begreb, at der i de forlangender, som de stillede, kunde være noget, som samstemmede med den tids bevægelse og disse landsdeles fornødenheder, og han tilsagde hver landsdel for sig ad fredelig vej de indrømmelser, som måtte kunne tåles lige over for kronens rettigheder«. Tscherning tvivlede for øvrigt på, at den afdøde konge så hurtigt

¹ F. 1863/64 sp. 750.

² Ss. sp. 777 og 779. — At Tscherning var modig, men samtidig »anstillede sine beregninger« og derved ofte undgik at blive skuffet, hvor andre blev det, viste han, da efterretningen om Dannevirkes rømning satte København i oprør. Høgsbros optegnelser fortæller s. 56 herom: »Den gang i februar 64, da Dannevirke blev rømmet, og de nationalliberale, selv en mand som Madvig, raste og råbte på forræderi, tog Tscherning det meget koldblodigt. Han kendte jo også Meza, som var hans svoger, meget nøje. Vi skulde lørdag aften have møde i finansudvalget. Flere medlemmer udeblev, da stemningen i København var meget ophidset, og da støjen på gaderne tiltog, og vi hørte husarerne ride forbi gennem Kavalergården (udvalgsværelset lå lige over for det kgl. bibliotek) fra deres kaserne til Amalienborg, gik endnu flere, så der næppe blev andre tilbage end formanden Tscherning, ordføreren Fønnesbech, sekretæren Kayser og mig; men Tscherning lod sig ikke rokke. Han vedblev at holde forhandlingen og afstemningen gående, til vi var færdige med det fastsatte afsnit.« S. 40 tilføjes, at efter nogen tids forløb »kom Monrad tilbage«; han var altså blandt dem, der gik, da husarerne red forbi, hvad han som konsejlspræsident med ansvar bl. a. for kongefamiliens sikkerhed jo havde fuldgyldig grund til. — Om Dannevirkestillingen udtalte Tscherning 12. marts, at »den simpleste sunde fornuft vilde sige, at en stilling på 11 miles længde var uholdbar og var en dårskab fra den dag af, den blev anlagt. Jeg er ikke skyld i, at man ikke blev advaret«. Og om rømningen sagde han senere i samme møde, at han vilde »beklage dem, der endnu i dette øjeblik kan være i tvivl om grunden og kan lade være at føle taknemlighed for, hvad der er sket« (F. 1863/64 sp. 2188 og 2197).

havde underskrevet novemberforfatningen; personlige udtalelser af kongen gav ham grund hertil.¹

Tscherning modarbejdede kraftigt al krigsophidselse. Da Bille 13. februar i stærke farver havde skildret den dansksindede herredsfoged Blaunfeldts brutale arrestation 2. februar i hans hjem i Sydslesvig og endogså ud fra troen på, at Blaunfeldt var skudt som spion, havde betegnet det skete som et »mord på en af kongens tro embedsmænd«, slog Tscherning ham koldt vand i blodet og hævdede, at når Blaunfeldt under forsøg på at slippe bort i aftenens mørke med lygte i hånden var stødt på tyske vagtposter, var det intet under, at man havde arresteret ham. Det var en fuldt så god grund dertil, »som det, at amtmand Lehmann i sin tid begav sig ind i Kolding, blev en grund til at arrestere ham.« Den slags begivenheder »ligger i de ulykkelige krigsforholds natur. Man må tale om folkeret og om, hvad man vil, så er krig dog det, som gør mennesker til dyr og bevirker, at de handler dyrisk og mishandler hverandre.«²

Netop fordi Tscherning kendte krigen og dens kår, afviste han skarpt A. Hages stærke klager i mødet 12. marts over de forhold, ledelsen havde budt soldaterne ved Dannevirke og under tilbagetoget. Hage havde udtalt, at tropperne havde »præsteret det utrolige, og måske ingen nation i verden havde udholdt det, som de udholdt på dette tilbagetog; men der er måske heller intet sted i verden, hvor der fra de befalendes side var blevet sørget så slet for tropperne som her.«³ Tscherning svarede, at ledelsen for så vidt var uden skyld, som man trods hans advarsler var gået bort fra den ordening, han i 1848 havde indført, at kompagnicheferne skulde sørge for mandskabets forplejning; man havde villet »stille intendanturvæsenet på egen fod, men det skal man lære om igen. — — Skydning, eksercits og alt dette er mindre vigtigt end at sørge godt for mave og ben.«⁴ Dernæst havde soldaterne, der var ukendt med »lange, fortsatte marcher«, ikke selv overholdt forskrifterne om altid at have den fornødne proviant hos sig for det kommende døgn. Han skulde ingenlunde underkende de lidelser, hæren havde udstået; »men når man siger — — at her er lidelser, som der ikke er mage til, så må man — — kun vide lidt om, hvad der foregår i krig; — — vil vi styrke vore soldaters mod, og vil vi skaffe det til veje, som måske er fuldt så nødvendigt som mod, nemlig sammenhold, disciplin og orden, så skal man så lidt som muligt gøre sig til organ for enkelte klagemål. — De tre fjerdedele af sådanne klager indeholder til syvende og sidst ikke andet end den betragtning: »Jeg er en helvedes karl, siden jeg sidder her og ikke er omkømt af alt, hvad jeg har lidt.«⁵

¹ F. 1863/64 sp. 1847—48.

² Ss. sp. 1166.

³ Ss. sp. 2176.

⁴ Ss. sp. 2199.

⁵ Ss. sp. 2187—88.

Endnu skal i denne sammenhæng nævnes, at under drøftelsen af delvist forbud mod at offentliggøre krigsefterretninger bemærkede Tscherning, at »da vi ikke kan udøve censur her, er vi i en meget stor forlegenhed«. Han hentydede herved til det absolutte forbud mod censur i junigrundlovens § 91, som han i sin tid forgæves havde frarådet. Brevveksling burde heller ikke være fri, når militære hensyn talte derimod. Og krigsbestyrelsen burde have lov til at hindre skadelige efterretningers fremkomst ved selv at udbrede andre opdigtede. »Jeg har udbredt ikke så få i 1848. Dette må til. Lad dem skrive det sande og sæt den sandsynlige løgn ved siden af, så kommer den sandsynlige løgn til at gå frem for det virkelig sande.«¹

Naturligvis optog krigen broderparten af alles tanker, men alligevel drøftedes der også i denne samling andre spørgsmål af interesse. Tscherning indbragte på ny sammen med nogle meningsfæller sit forslag om at nedlægge Metropolitanskolen og nåede i hvert fald så vidt, at det i en lønningslov for universitetet og andre undervisningsanstalter bestemtes, at der for fremtiden ikke skulde gives nye lærere ved denne skole fast ansættelse.

Under forhandlingen om en skolelov nævnede han, at det offentlige tilsyn med undervisningen i private børneskoler burde indskrænkes til regning, læsning, skrivning og religionsundervisning. Da Barfod undrede sig over, at Tscherning medtog dette sidste fag, svarede han: »Jeg ønsker, at der skal gives forældrene så stor frihed som muligt med hensyn til deres børns oplærelse og opdragelse, fremfor alt i religiøs henseende; men jeg står ved denne lejlighed på kendsgerningernes område, idet det nemlig endnu er en vane at følge folkekirkens religionsundervisning, en vane, der er så almindelig, at jeg må anse det for ganske rigtigt, at der bliver holdt tilsyn med den. Jeg betragter religionsundervisningen som den menige befolkningens filosofiske undervisning; ti det er ikke alene en vækkelse af visse kirkelige begreber, hvorom der ved den er tale, men tillige om en vækkelse af de højeste og mest dybtliggende åndelige spirer i menneskets sjæl; derfor skal man heller ikke vise den bort, men tage et alvorligt hensyn til den. En tvungen religionsundervisning for børn, hvis forældre erklærer, at de ønsker dem opdraget i en anden trosretning, vil jeg anse for utilladelig; men når forældrene fører børnene til skolen, for at de skal blive undervist i en vis trosretning, holder jeg mig overbevist om, at det bør påses, at det sker.«² I god overensstemmelse hermed udtalte Tscherning i anledning af Albertis forespørgsel til kultusministeren, om forældre i folkekirken måtte sende deres børn i katolske skoler, at han ikke troede, man kunde forbyde forældre at sætte deres børn i en hvilken som helst skole og lade dem opdrage der, når de blot underkastede sig de almindelige regler.

¹ F. 1863/64 sp. 2308—09.

² Ss. sp. 605—06.

Et lovforslag af J. A. Hansen, Høgsbro og Termansen om fri præstelig virksomhed inden for folkekirken gav Tscherning anledning til en række ejendommelige udtalelser, som ved deres selvstændige opfattelse i høj grad bekræftede hans svar til J. A. Hansen om, at få folketingsmænd lagde mere vægt på kirkelige sager end han. Indledningsvis spurgte han kultusministeren, om han ikke tog fejl, når han havde udtalt, at en biskop kunde lade være at indvie en af kongen beskikket præst, hvis han havde tvivl om vedkommendes åndelige stade. Dette benægtede ministeren. Derefter udviklede Tscherning, at »da protestantismen i sit væsen er en tilbagevenden til den tidligste kristendom, kan der ikke i virkeligheden eksistere nogen protestantisk kirke, [og] så er de protestantiske kirker et forsøg på at indordne protestantismen i en ny form, som egentlig ikke er berettiget i dens princip.« Den kirkelige frihedsbevægelse truede med at umuliggøre hele kirkens tilværelse ved at borttage befolkningen, så kun præsteskab og sogneinddeling blev tilbage. »Det er muligt, at det frihedsprincip, der gør sig gældende overalt, bringer enhver protestant til at individualisere sine religiøse kirkelige begreber og derved gør det umuligt at slutte kirken sammen uden i mindre menigheder. — — Tåler den først protestanter i sin midte, så er kirken forbi. Luther blev jo ikke til det, han blev, efter sin oprindelige hensigt; han ønskede jo en katolsk kirkereform, men da han ikke kunde nå den, tog han imod at reformere det kirkelige liv og gik slet ikke ud på at skabe en kirke. — — Han blev antipapist, og det, der egentlig er hans hovedstilling, er en negation i den kirkelige udvikling; ti det positive i protestantismen har dannet sig lidt efter lidt.« Nu havde vi skilt sogne- menigheden fra den kirkelige menighed; sognebåndets løsning havde ført til, at nogle sognepræster »mere rejser rundt omkring for at søge deres hjærte- og åndsbeslægtede i den hele verden«, end de passede deres eget sogn. Egentlig burde dette ikke tåles; men skulde det tåles, måtte der være nogen til at rejse rundt. »En sådan rejsende præst bliver en slags praktiserende læge, men det er jo også en sjælesygdom, han skal kurere. Der er i meget af denne hele sondring fra det almindelige kirkelige væsen noget, der forekommer mig som en sygelig retning, og den bør tilfredsstilles lige så godt som enhver anden.« Men sognepræsten burde ikke »rejse landet rundt til hest eller til vogns og spørge ved enhver dør: Er her nogen til stede, som deler mine anskuelser? — — Han er betalt for at blive hjemme, og i hans stedlige virksomhed, i hans rolige sind og fremfærd, i det eksempel, han derved giver, ligger måske den allerbetydeligste del af hans gavnlige virksomhed«. Ud fra dette synspunkt kunde Tscherning billige forslaget.¹

Da kultusministeren vilde gøre det københavnske metodistsamfunds anerkendelse afhængig af en dissenterlov, fandt Tscherning dette standpunkt grund-

¹ F. 1863/64 sp. 644—50.

lovsstridigt; det stemmede ikke med grundloven at mene, »at den, der ikke hører til en vis kirke, dissentierer eller afviger fra noget berettiget.«¹ Ministeren skulde kun afgøre, om det omhandlede samfunds lære stred mod sædeligheden eller den offentlige orden; var det ikke tilfældet, kunde anerkendelsen meddeles ved kgl. resolution eller i hvert fald ved simpel lov. Ministeren hævdede, støttet af Høgbro, at anerkendelsen også havde en kirkelig side, hvortil Tscherning svarede: »Der er meget få viede kirkelige mænd, der kan frigøre sig fra den kirkelige betragtning, og som ikke har en lille anelse om, at den nærmeste vej til saligheden går gennem deres kirke, og at enhver, der går en anden vej, dog mere eller mindre er på Helvedes vej.« Med rette bemærkede ministeren hertil, at den, der ikke i sin trosbekendelse så den nærmeste vej til salighed, ikke kunde være medlem af noget trossamfund; men han behøvede ikke af den grund at mene, at andre samfund var på vej til Helvede.

Tscherning blev i denne tid angrebet voldsomt i modstandernes blade. De forstod ikke — eller vilde ikke forstå — at han havde støttet Hall, så længe han endnu kunde håbe, at denne trods alt fastholdt kundgørelsen af 28. januar 1852 som målet, selv om ydre og indre tryk foreløbigt tvang ham til at udsondre Holsten, men at forholdet måtte blive et andet for Tscherning efter at forelæggelsen af novemberforfatningen klart havde vist en modsat hensigt bag Halls politik. Fædrelandet sluttede således 4. april en artikkel nr. 3 om »Slesvigske tilstande« med et sidehug til Tscherning som ven med førende slesvigholstenere og som en mand, der havde næret illusioner om, at tyskerne vilde opretholde den danske konges autoritet i Slesvig og respektere det danske monarkis udelelighed. Tscherning afsendte dagen efter et svar, som bladet dog først optog 12. april. Han erklærede heri, at han hverken var personlig eller politisk ven med de nævnte mænd og så meget mindre kunde være det sidste, som han gennem mange år havde bekæmpet slesvigholstenismen. Hvad Prøjsens sindelag over for Danmark angik, havde han tidligt erfaret, at det helt fra 1815 havde pønset på Danmarks deling og flere gange søgt at drage Sverige ind i denne plan; netop derfor havde han holdt så fast på kundgørelsen af 28. januar 1852 og søgt at hindre, at en krig med Tyskland fik lov at rokke ved den. Illusionerne havde de næret, som »udfordrende krigen udråbte: »Den, som intet vover, intet vinder«, og »Dristigt vovet halvt er vundet«.² I en efterskrift af samme længde som Tschernings brev fastholdt Fædrelandet imidlertid sit angreb, spækket med de groveste ord; ingen havde talt »overmodige krigsord«, men obersten havde talt »mangfoldige fejge og falske fredsord«; hans frem-

¹ F. 1863/64 sp. 2462.

² Ordføreren Kriegers slutningsord 13. november lige før den nye forfatnings endelige vedtagelse.

stilling var »falsk og usandfærdig«. Efterskriften sluttede således: »I stedet for at være en seer og en profet er [han] en stokblind mand, der sjokker om i reaktionens ledebånd, fordi denne har nedladt sig til at smigre hans, demokratens, socialistens, bondevennens forfængelige blændværk.«¹

Tscherning svarede 15. april med et nyt brev, som Fædrelandet dog ikke optog, hvorfor han 28. maj offentliggjorde det i Nørrejysk tidende.² Heri pegede han først roligt og sagligt på sin indsats i dansk politik over for hertugdømmerne siden 1850 og især i årene 1855—56 og spurgte så, om bladet ved den reaktion, i hvis ledebånd han skulde sjokke, måske tænkte på den voksende interesse for januarkundgørelsen i de krese, som havde været ivrigst for at gennemføre novemberforfatningen, men nu i hin kundgørelse så det bedste grundlag for Danmark ved den forestående konference i London; ti i så fald sjokkede han ganske vist i den retning og måtte gøre det blindt, for så vidt som den letsindigt fremkaldte krigs udfald i høj grad var lotterispil. Han sluttede med følgende skarpe ripost: »De kalder, hr. redaktør, demokrati, socialisme (samfundsudvikling), bondevennehåb (udvikling til lighed) forfængeligt blændværk. Det forundrer mig ikke, at disse ting opfattes således i det bureaukrati-redne Danmark, og det er en fortjeneste af Dem, hr. redaktør, at have sagt det ligefrem, medens så mange fornægter denne opfattelse eller dog undviger tilståelsen.«

Som i 1860 afsluttede Tscherning også denne gang de polemiske artikler med et længere historisk overblik. I fire numre af Nørrejysk tidende, fra 23. april til 1. maj, redegjorde han for »Min politik«. Han daterede sin politiske opgången fra 1814—15, da Wienerkongressen kun lod Danmark bestå »som et fideikommiss til underhold for et gammelt herskerhus«. Det skrøbelige rige truedes dog af forbindelsen mellem Slesvig og det i det nye tyske forbund gneoptagne Holsten. Denne forbindelse kunde være løst, hvis kongeriget og Slesvig var blevet forenet under en fri forfatning som den norske, mens Holsten havde måttet nøjes med en stænderforfatning i henhold til løftet i forbundsakten. Dette skete dog ikke, og Tscherning indså også, at folket ikke var modent til friheden; det savnede en middelstand, som kunde hindre det »universitariske, lavsbundne bureaukrati« i at misbruge friheden til at svække

¹ Plougs uvilje mod Tscherning var måske blevet øget ved et — for øvrigt ikke særlig formfuldendt — digt, som fru Tscherning anonymt havde skrevet til en basar 26. februar, og hvori hun takkede Gud, fordi »vanvids sorte tåge« ikke havde hildet alle danske, og »poesi og drøm« ikke revet alle med, selv om ordene »fjendskab og fejhed« lød fra mange tunger (Fru T. s. 169—70). Anonymiteten har vel ikke kunnet bevares, og Ploug har måske så skrevet hustruens kraftudtryk på mandens regning.

² Kladden til begge Tschernings breve findes i E. p. III s. 235—42, men deres endelige form er omhyggeligt gennemarbejdet og dertil noget ændret. E. p. III s. 241 l. 3 f. o. har den meningsforstyrrende trykfejl »udenfor« i stedet for »indenfor«.

statsmagten. Et middel til at hæve almuen op til statsborgerlig ligestilling var den almindelige værnepligt. Da Danmarks frelse beroede på fred, skulde væbningsvæsenet udelukkende beregnes på forsvar, og der skulde tilstræbes anerkendt neutralitet og i forståelse med Sverige—Norge det bedst mulige forhold til det tyske forbund.

Udviklingen tog imidlertid en uheldig retning. Provinsialstænderne var et misgreb, fordi de hvilede på stændertanken, snarere styrkede slesvigholstenismen end svækkede den og trods navnet skulde behandle statens og ikke de enkelte landsdeles sager. Uheldigt var det også, at sprogstriden i Slesvig udvidedes til en kamp mellem nordisk og tysk, hvad der varslede Slesvigs deling og gjorde slesvigholstenismen til tysk folkesag. Det åbne brev af 1846 var en stor statsfejl; det sidestillede Slesvigs arveforhold med Holstens og misbrugte Slesvig ved at gøre det til bindeled mellem Holsten og kongeriget.

Arbejdet for bondestandens rolige sociale udvikling blev 1848 tvunget over i politisk retning. Martsdagens bratte omslag gjorde det vanskeligere for Danmark at finde støtte hos det konservative Europa mod det revolutionære Tyskland. Mod sit ønske blev Tscherning krigsminister; i denne stilling søgte han at sikre Slesvig provinsiel selvstændighed for derved at imødegå inkorporationsbeskyldningen og ønskede for øvrigt våbenstilstand, da det viste sig, at stormagterne ikke vilde og Sverige—Norge ikke kunde hjælpe os mod tysk indblanding i Slesvig, og at forbundet ikke vilde skaffe orden i Holsten, men tværtimod holdt hånden over oprøret. At denne fremgangsmåde var den rette, viste sig, da novemberministeriet efter få måneders krig måtte vende tilbage dertil.

Efter 1850 måtte opgaven være at vinde Slesvig ved at respektere dets selvstændighed og hindre sproglige rivninger; det skulde bringes til bevidst at skille sig fra Holsten. Kun en regering uden nationalt særpræg, repræsenterende hele riget, kunde løse opgaven. Efterhånden dannedes en sådan; den udstedte kundgørelsen af 28. januar 1852, som »i væsentlig grad fyldte den politik, hvis grundsætninger jeg efterhånden havde tilegnet mig; jeg optrådte derfor som dens forsvarer, og det umiddelbare demokrati fulgte mig heri«. Londontraktaten syntes at åbne den danske stat en lysere fremtid; men det »såkaldte nationalliberale (universitariske) parti« spottede over »den europæiske nødvendighed« og fordærvede det hele ved sin modstand mod toldlov og arvefølgelov; »herved tabte regeringen meget af den tillid, den havde vundet i den diplomatiske verden, der i disse tildragelser så et bevis for, hvor store vanskeligheder den vilde have for at ordne staten således, at Holsten og Slesvig kom til at indtage en mod overgreb fra kongerigets side sikret stilling i fællesstaten«. En ny regering indførte en stærk helstatsforfatning med afgjort kongerisk overvægt, holdt Slesvig bundet og søgte at danisere det, mens den tilstræbte Holstens udsondring. Forgæves hævdede Tscherning her overfor,

at enten måtte staten i fællessager undergives enevælden eller ordnes efter føderative grundsætninger.

I sidste artikel sammenfattede Tscherning sine politiske grundtanker og betonedede herunder, at »Danmark har i sit indre væsen aldrig udgjort nogen samlet helhed, men bestået af ufuldstændigt udprægede føderative dele«: det egentlige kongerige, Slesvig, Holsten, Lauenborg, Island, Vestindien, »ja lige indtil Færøerne, så går dette ikke således op i kongeriget som Lolland eller Fyn«. Nu gjaldt imidlertid hverken politiske anskuelser eller forudseenhed, men krigens lykkespil; til dette spil havde folkets kårne mænd henvist os. Blot det ikke skulde vise sig, at »hovmod går for fald«!

Imidlertid var valgene afholdt til det nye rigsråds to ting. Til folketinget havde Svinningekresen valgt gmd. Hans Jensen. Et brev til Jens Gregersen af 2. april viser, at Tscherning ikke var helt tilfreds hermed; valget var for meget præget af »læren om forfatningen af 18. november«. Han så mistrøstigt på stillingen og spurgte sig selv, om han var blevet for gammel, eller folket havde mistet sit sunde, naturlige omdømme. Også rigsdagens folketing skulde nyvælges; Tscherning lovede sine gamle venner i Svinningekresen at stille sig endnu engang, men forbeholdt sig dog ret til at træde tilbage inden valgperiodens slutning, hvis han kom til den erkendelse, at han ikke længer kunde fylde pladsen. Af et brev til Jens Gregersen 25. maj fremgår, at det dog især var den fare, som truede landet, der trykkede hans sind. »Men — — det hindrer ikke, at 15,000 personer møder til Tivolis åbning, og at Dyrehavens befordring vrimler af folk. Der tjenes gode penge i København, når landet i øvrigt har krig; det er en slaraffentid, så længe det varer.«¹ Valget foregik 7. juni, og Tscherning kåredes som sædvanligt.

Samme dag som konferencen i London sluttede resultatløst, 25. juni, mødte det nyvalgte rigsråd til en overordentlig samling, som varede til 1. september. Formelt skulde rigsrådet bevilge penge til en mulig genoptagelse af krigen, men i virkeligheden var det Monrads tanke herigennem at afstive sit vaklende ministerium over for kongen. Da Als imidlertid blev indtaget allerede tre dage senere, afskedigedes ministeriet 8. juli, og 11. juli dannede Bluhme efter indtrængende opfordringer fra mange sider, også fra Monrad, den nye regering. Selv blev han konsejlspræsident og udenrigsminister samt midlertidig minister for Holsten. Af Monrads kolleger fortsatte Lütken som marineminister og Johannsen som minister for Slesvig, mens Quaade blev minister uden portefølje; det samme blev Carl Moltke, som dog var for gammel til at tage del i arbejdet. David blev finansminister, Hansen krigsminister, Heltzen justits- og midlertidig kultusminister og Tillisch indenrigsminister. Som helhed betegnede ministeriet et afgjort systemskifte, men den almindelige stemning var også for

¹ FHa. 1927 s. 70—74 og E. p. III s. 243—46.

et sådant efter centrums store nederlag; man håbede, at det nye ministerium kunde opnå en tålelig fred.

Rigsrådet vedtog en del finansielle love, men samlingen prægedes dog især ved drøftelserne af den ulykkelige krig og den forestående fred, hvis sørgelige karakter blev mere og mere sikker. Kort efter ministerskiftet foresloges en adresse til kongen, der af dens ophavsmænd var formet som en billigelse af den hidtidige politik. Adressen kritiseredes stærkt fra flere sider, i landstinget særligt af Andræ og Tscherning. Under en gennemgang af hovedbegivenhederne i dansk udenrigspolitik siden 1801 hævdede sidstnævnte i en lang tale, at den uafhængighed, som adressen krævede for riget, var umulig at opnå for en lille stat; selv de store stater besad ikke fuld uafhængighed. Det var legitimiteten, som havde frelst Danmark fra undergang i 1815, og efter begivenhederne i 1848—50 nåede riget først fast grund, da det søgte »gennem en dynastisk afgørelse at holde helstaten sammen«. Således fremkom januarkundgørelsen. Taleren troede, at de fleste nu forstod, at fik landet endnu engang tilbud om at forsøge at gennemføre en sådan ordning, vilde det gribe til; »det er altid en stor fejl, at erkendelsen af, hvad der er de rette midler, ikke kommer i rette tid, men først bagefter«. Nu gjaldt det om »at finde en tålelig måde til at blive ved at leve på, indtil enten omstændighederne i verden skaffer os anledning til at få et bedre liv, eller indtil det viser sig, at det ligger i verdens styrelses magt, at dette rige skal styrte sammen.« Mange tænkte sig at bygge Slesvigs fremtidshåb på nationalt grundlag [folkeafstemning], efter at vedkommende selv hidtil havde givet den ene af rigets to nationaliteter forrettigheder frem for den anden og i London havde modificeret dette princip ved militære og kommercielle hensyn [Sli-Dannevirke-linjen]. »Men har man da ikke set, at når — — hovedet af nationalisterne vil have et stykke af Italien, så spørger han ikke om sproget?«¹ Vi skal ikke i adressen søge at begrænse regeringens handlefrihed, men »bringe som offer vore forskelligartede mere eller mindre personlige påstande og overlade statens styrelse frejdigt i de mænds hænder, som kongen har valgt dertil, og er der nogen her, som tror at kunne påtage sig at gøre noget bedre, så sige han det rentud; han kan da komme til styret og frelse landet; så viger de mænd med fornøjelse.«² Adressen ved-

¹ Nizzas tilslutning til Frankrig ved »fri afstemning« havde fyldt Tscherning med harme. Senere i samlingen kaldte han en almindelig afstemning om en landsdels tilhørsforhold »et middel for den store, for den, der har midler til at undertrykke, til at tilvende sig land fra den svagere« (Orl. 1864 sp. 737).

² Ss. sp. 242—63. — Fru Tscherning skriver i et brev af 23. juli til broderen: »Jeg overværede i tinget en af forhandlingerne om adressen for at høre Tschernings foredrag; men bevares, hvilken fanatisme der endnu er til stede. Det begynder at tage en del på Tscherning at føre denne kamp igennem; især skal udvalgene være forfærdelige; et, som blev afholdt i går, var især så voldsomt, at udvalgets formand slog i

toges i folketinget, men var ikke færdigbehandlet i landstinget, da den foreløbige fred afsluttedes 1. august; derefter henlagde begge ting sagen ved en motiveret dagsorden.

Tscherning irriterede i denne samling mere end sædvanligt modstanderne ved sine udtalelser om, at begivenhederne havde bekræftet hans opfattelse på dette eller hint område. Et sådant sammenstød indbragte ham følgende voldsomme tilrettevisning fra Krieger: »Det ærede medlem har den tro, at han er den eneste, der kan forstå noget. Han mener, at fordi han siger nogle løse ord, som mange andre vilde genere sig for at komme frem med, så er han berettiget til at påstå, at andre først vil forstå dem om et halvt års tid, uagtet enhver, der vilde sige noget sådant, med den største lethed kunde sige det bedre. Det er jo ubehageligt at komme ind på sådanne betragtninger, men det ærede medlem viser et sådant overmod, at man engang imellem er nødt dertil.« Da formanden, M. P. Bruun, bemærkede, at det ene medlem ikke burde beskylde det andet for overmod, takkede Tscherning for beskyttelsen, men tilføjede, at han godt vidste, »fra hvilken kant overmodet kom«.¹

I landstingets sidste møde optog Ploug den handske, som Tscherning gentagne gange havde tilkastet modstanderne ved sine udtalelser om, hvilken politik der havde ført landet i ulykke. Ploug hævdede lige modsat Tscherning, at det var aftalerne af 1851—52, som bar skylden; vel var de blevet ledet dygtigt under vanskelige forhold, men også »med nogen flothed og uforsigtighed i udtrykkene, der blev brugt rundeligere, uden at der gaves en tilstrækkelig klar fortolkning af, hvad de havde at betyde, og derfor har [de] beredt de efterfølgende regeringer de allerstørste besværligheder«.² Han mente derfor, at ministeriet Bluhme måske ikke var helt egnet til at gennemføre fredsslutningen og den anden store foreliggende opgave: at sammenarbejde de to bestående forfatninger på bedste måde. Krieger erklærede mæglende, at alle tog fejl, som mente at kunne sige, »hvad der til enhver tid skulde være sket for at sikre en god udgang af den hele strid«. På foranledning af Tscherning udtalte Ploug spydigt, at også efter hans opfattelse passede det nuværende ministerium bedst for øjeblikket; det havde kongens tillid og ligeså »det reaktionære partis tillid, som har hylet højt imod de to foregående ministerier«. Hertil svarede Tscherning: »Det parti, om hvilket man kan sige, at det støtter dette ministerium, for så vidt det har eller har haft det håb — og til dem

bordet og brugte udtryk om Tscherning, som han forlangte ført til protokols for at klage i tinget derover, såfremt formanden ikke tog dem tilbage, hvilket han da gjorde. I dag er der udvalg igen i den sag. Lille Andræ er også ganske fortræffelig. Gud véd, han og Tscherning sparer ikke deres modstandere« (Fru T. s. 180).

¹ Orl. 1864 sp. 550—51.

² Ploug tænkte antagelig her særligt på løfterne om landsdelenes forfatningsmæssige selvstændighed og ligeberettigelse.

hører jeg — at man ved at gå forsigtigt til værks kunde have reddet den hele sammenhæng og derigennem Slesvig, det kalder jeg ikke reaktionært, men fremadskridende. — — Det rette fremskridt er efter min mening det, der går ud på at håndhæve den borgerlige frihed inden for landets grænser, og som ikke aldeles taber statens opretholdelse af sigte.«¹

Den anden opgave, Ploug nævnte, ordningen af kongerigets forfatningsforhold, optog allerede nu sindene stærkt² og var genstand for en forespørgsel, som Lehmann i landstinget rettede til Bluhme 15. august. Han ønskede konsejlspræsidentens ord for, at novemberforfatningen ikke bortfaldt af sig selv samtidig med Slesvigs mulige afståelse; han og hans meningsfæller ønskede jo at bruge den til at fremtvinge ændringer i valgloven til rigsdagen. Bluhmes forsigtige svar gik imidlertid nærmest Lehmann imod, og da Tscherning senere fik ordet, klang der tilfredshed gennem hans tale: »Så snart det skygebillede er forsvundet, som vi for øjeblikket holder fast som repræsentation for de fælles anliggender, — — indtræder en anden forsamling ganske naturligt. — — Rådslagningen over de fælles anliggender har aldrig været roligere og besindigere og har aldrig støttet regeringen mere end just, da forfatningen af 5. juni tog del deri, og fra det øjeblik af, at den blev udelukket, og man søgte op i de højere regioner for at finde understøttelse, fandt man ingen kraft og ingen understøttelse, og gled man lidt efter lidt ind på den allervrangeste vej, den vej, der har ført os hen, hvor vi nu er.« Og næsten stolt udbrød han: »Det er os, der i 1848 har lagt planen til, hvad der blev udført i 1852.

¹ Orl. 1864 sp. 753—65.

² Kriegers dagbøger viser, hvorledes ministeriets syn herpå svingede gennem august måned. Oprindelig mente Bluhme, at hvis Slesvig måtte afstås ved fredsslutningen, vilde rigsrådet derved bortfalde, så at rigsdagen genvandt sin oprindelige myndighed (6. august). David vilde imidlertid »hævde rigsrådslandstingets sammensætning. Dette er Bluhme imod; han vil hellere have med et par bondeledere at gøre. Desuden siger han: »Hvad hjælper census? Estrup og Rosenørn-Lehn er jo ikke et hår bedre end de andre; men som De vil.« Men hvorledes skal det hævdes, hvis rigsrådet slås ihjel straks« (8. august). Hvis rigsdagen genvandt sin gamle stilling, havde Tscherning lovet Bluhme, »at senere skulde der nok blive indrømmet forandringer i landstingets sammensætning«. Hall derimod ønskede forhandling og forlig mellem rigsråd og rigsdag (14. august). Efter at have skildret forløbet af forespørgslen 15. august bemærker Krieger: »Enighed er der åbenbart ikke i ministeriet.« Men 20. august skuffede Bluhme bondevennernes håb ved sin (Halls) erklæring. Og 1. september hedder det: »Den nys sluttede rigsrådssamlings betydning er åbenbart den, at den har gjort et alvorligt forsøg på at bevare de indre betingelser for en lovlig udvikling. Øjensynligt vilde statsrådet efter lang overvejelse have erklæret rigsrådet for opløst efter freden; men hvad der end bevirkede, at Bluhme skiftede sind under forhandlingerne i landstinget — han forlod den tagne beslutning; de medlemmer, der havde været anderledes sindede, måtte finde sig i, at svingningen blev fuldstændig.« Andetsteds i notitsen nævnes Heltzen som den, Bluhme og David i fællesskab havde holdt i tømme.

— — Medens man før [1848] håbede at kunne bekæmpe slesvigholsteinismen igennem et positivt Slesvig—Danmark, kom man til at blive stående simpelt hen på negationens gebet, idet man håbede igennem en række af år at vinde Slesvigs tilslutning ved at gøre det dets forbindelse med Danmark kært. — — Nationalitet er ingen statspolitik, navnlig ikke for os; det er en opløsningspolitik inden for det danske monarkis grænser.«¹ Senere i samme møde erklærede Bluhme dog over for et spørgsmål fra anden side, at regeringen tilsignede gennem forhandling med det nuværende rigsråd at sørge for, at der ikke på noget tidspunkt skulde »savnes en lovlig konstitutionel myndighed med hensyn til de anliggender, der nu er fælles.« Selvfølgelig modtoges denne udtalelse med glæde af centrum; Madvig kaldte den »en meget væsentlig og vigtig tilføjelse« til konsejlspræsidentens første udtalelse. Omvendt faldt den Tscherning for brystet, men han gav sin skuffelse afløb ved at bestride, at Lehmann havde haft ret i at tale om »den kontinuitet i lovligheden«, som førte fra provinsialstænderne over rigsdagen til rigsrådene af 1855 og 1863; ved oktoberforfatningen foretoges »et konstitutionelt spring«. Da Andræ nægtede dette, henviste Tscherning til, at juliforordningen, hvis lovlighed han fuldt ud fastholdt, var forudsætningen for oktoberforfatningen; men juliforordningens løfte om, at rigsrådsvalgloven skulde forelægges de forskellige landsdelsforsamlinger, var ikke blevet opfyldt. Naturligvis afviste både Andræ og Lehmann denne bevisførelse, og således endte landstingets forpostfægtning for den store grundlovskamp.

I folketinget udkæmpedes en lignende 20. august.² Her hævdede Alberti og B. Christensen, at ifølge rigsdagens forbehold ved grundlovsindskrænkningen 1855 bortfaldt novemberforfatningen, hvis begrebet fællesanliggender bortfaldt med Slesvigs afståelse. Dette bestred Bluhme imidlertid under henvisning til, at forbeholdet ikke var blevet anerkendt af den daværende regering. Monrad, Hall og flere hævdede det samme. Den påfølgende forhandling viste voksende tilnærmelse mellem regeringen og centrum, hvad der øgede venstres mistænksomhed. Betegnende for den usikre stemning, hvorunder rigsrådssamlingen endte, er, at der ved slutningsmødet ikke udbragtes det sædvanlige leve for kongen.

Imidlertid havde rigsdagen været samlet 6. august, påhørt en af kongen personlig oplæst trontale og valgt præsidium, hvorefter dens møder udsattes til 3. oktober. Mens Bregendahl genvalgtes til folketingets formand, vragedes for første gang siden 1857 Tscherning som næstformand; han fik kun 24 stemmer, mens J. A. Hansen og Klein valgtes med henholdsvis 39 og 36. Som i

¹ Orl. 1864 sp. 591—92.

² J. A. Hansen IV s. 338 har 29. august, fordi Orl. 1864 sp. 1121 ved en trykfejl har dette tal. Neergård II s. 1547 har set og rettet fejlen.

1854 var det også nu Tschernings velvillige holdning over for højreministeriet, der mishagede flertallet.

Tscherning mente som andre, at intet ministerium kunde skaffe landet en bedre fred end Bluhmes; men han var mere forberedt end de fleste på, at freden vilde blive dyr.¹ Hvad den indre politik angik, håbede han, at erfaringerne fra 1852—54 vilde bevæge ministeriet til i forfatningssagen at samarbejde med venstre fremfor med centrum, hvis venstre viste sig villigt til at købe opretholdelsen af den almindelige valgret med en styrkelse af kongemagten. Han anså det dog for klogest at vente med forfatningsændringer til mere rolige tider og foreløbigt nøjes med ved en simpel lov at tilbagegive rigsdagen bevillingsmyndigheden med hensyn til de fælles finanser.

Som nævnt havde dette håb fra først af ikke været ugrundet; Bluhme havde været tilbøjelig til at gå den vej, men havde ombestemt sig »siden hin dag, da [hans] svar til Lehmann satte landstingets masse i gærende og knurrende bevægelse«,² og mere og mere overladt forfatningssagen til David, der foretrak samarbejde med centrum. Alligevel fastholdt Tscherning sin imødekommenhed over for ministeriet gennem hele rigsdagens efterårssamling. I et af de første møder, 8. oktober, tilrådede han folketinget at optræde »som en sindig, forstandig og rolig støtte for den regering, der er til stede; så vil regeringen finde eder som dem, der kan bruges og være nyttige og passe for land og stat. Andre har ikke haft den samme lykke, som vi kan have«,³ og i det sidste møde, 4. november, kunde J. A. Hansen spydigt bemærke, at det havde glædet ham at høre, «at der dog er én fejl, som det ærede medlem [Tscherning] tillægger den nuværende regering».⁴

Da J. A. Hansen med flere 11. oktober indbragte forslag til en adresse til kongen og deri udtalte forventning om, at junigrundloven nu skulde træde i kraft i dens »oprindelige skikkelse og omfang«, frarådede Tscherning adressen, men rettede dog især sine indvendinger mod andre dele af teksten. Særlig bekæmpede han udtrykket »national« i vendingen »en national og uafhængig statstilværelse».⁵ »Misbrug af dette udtryk er grunden til vor ulykke. — —

¹ I brev af 6. august til Jens Gregersen skriver han: »I rigsrådet, især dets folketing, vrøvles meget frem og tilbage; om man virkelig vil sætte sig på bagbenene og forkaste freden, eller man vil bide i det sure æble, kan jeg endnu ikke bedømme. Forkastes freden, så bliver spørgsmålet: vil de større magter lade skride til landets deling, da sker denne; vil de ikke det, da bliver freden os påtvunget ved en fremmed besætning i København. De véd fra flere år tilbage, ja lige siden 1854, at jeg ikke er blevet overrasket af disse ulykkelige begivenheder, men derfor smerter de mig ikke mindre« (FHa. 1927 s. 75).

² Krieger 18/11 1864.

³ F. 1864/65 sp. 102.

⁴ Ss. sp. 1052.

⁵ Herved rørte han ganske vist ved et af J. A. Hansens ømme steder.

— Hvad betyder det ord »national«? Er ikke de mænd, der har givet vort land de største goder, nationale mænd, selv om de er født i Tyskland? Må jeg spørge, om franskmændene St. Germain, om svejtseren Reverdil, om tyskeren Oeder, som er de, der har lagt grundvolden til vor bondefrihed og landbo-udvikling, ikke er mere virkelig dansk nationale end Juel,¹ som satte sig mod denne udvikling«? Snævert forstået vilde udtrykket kunne betyde, »at om — som desværre kun er lidet at håbe — kongen endnu kunde få Ejdergrænsen, så skulde han ikke tage den«. På en anden måde kunde det forstås om »en kombination, som under alle de førte forhandlinger har vist sig i allerhøjeste grad uheldig for os« [skandinavismen]. Han gav derefter sin forklaring af ordet, som han for sikkerheds skyld havde liggende opskrevet på en seddel i en lomme i hver af sine tre veste: »Den nationale politik er den, hvis mål er at værne om folkets væsen og karakter, om dets selvstændige beståen og folkelige tilværelse.«

Hvad forfatningsspørgsmålet angik, var det som bekendt ikke hans skyld, at den nuværende grundlov var blevet, som den blev. Han havde fra første færd været forberedt på, at den vilde volde forlegenhed; ti grundlove »har den store og væsentlige fejl, at de på en vis måde bilder sig ind at kunne gøre Guds gerning, idet de vil forudse begivenheder, der først meget sent kan indtræde, og sætte bestemmelser for de tider, de slet ikke kender. Men nu har vi vor grundlov, og derfor skal vi efter min mening ikke på den måde rokke ved den, at vi i et vanskeligt og uheldigt overgangsjeblik tillige prøver at indvikle os i stridigheder om dette eller hint punkt i forfatningen«. Der var ellers adskilligt, han kunde ønske ændret i den første del af grundloven, »som definerer statsmyndigheden lige over for repræsentationen«; men fik rigsdagen blot bevillingsmyndighed i de fælles anliggender, kunde det øvrige vente til senere.²

Til adressens 2. behandling 26. oktober havde Tscherning ikke blot foreslået at udelade ordene »national og uafhængig«, men også vendingen om juni-grundlovens genindtræden »i dens oprindelige skikkelse og omfang« og i stedet indsætte ønsket om »en statsordning, som værner om folkets væsen og karakter, dets selvstændige beståen og folkelige tilværelse, således som grundloven af 5. juni 1849 hidtil har gjort«. Under begrundelsen af sit ændringsforslag udtalte han: »Den »folkelige tilværelse« forekommer mig netop at være frihedens betegnelse, når denne skal støttes på ligheden. Når man kun holder sig til friheden uden at fremhæve ligheden, har vi set i en række af stater, at det folke-

¹ Rentekammerdeputeret Gregers Chr. Juel.

² F. 1864/65 sp. 215—25. — Ved junigrundlovens indskrænkning 29. august 1855 var jo næsten alle de paragraffer i dens første afsnit blevet ophævet, som omhandlede kongemagten. Skulde novemberforfatningen nu erstattes af junigrundloven, måtte altså dette afsnit genindsættes, og man kunde da, om det ønskedes, forholdsvis let foretage ændringer deri.

lige er aldeles forsvundet, medens friheden dog har været meget stor. Jeg vil endog gå meget videre og sige, at dersom man strækker begrebet om frihed meget vidt, kan det, set fra en vis side, kræve tilintetgørelse af ligheden.«

Han havde også foreslået at stryge udtrykket »enighed gør stærk«, som han dels fandt forslidt, dels urigtigt. »Man kunde gerne sige, at uenighed mere end én gang har gjort klog og derfor langt mere stærk end den enighed, som syntes at være til stede; men den enighed, som til forskellige tider i verdenslivet har gjort stærk, har kun været til stede, når et stort geni greb igennem og ikke tålte nogen modsigelse. Et sådant kan man ikke finde her, men derimod kan et stort tal gribe til og sige: »Gør, som vi vil, så er der enighed«; men det er den allerfarligste art af undertrykkelse, og den art enighed tror jeg ikke, vi bør nedbede over os.«¹

Endskønt Tscherning ved disse ord havde taget klart standpunkt for frihed mod både enkeltmands- og især flertalsdiktatur, søgte Bille alligevel at hævde, at for Tscherning var friheden det uvæsentlige og ligheden i den grad det afgørende, at han vilde »finde sin lighedstrang tilfredsstillet under en absolutistisk forfatning, når blot der findes et sted, hvor der sidder repræsentanter for folkemassen, lige meget hvad enten de har ret til at beslutte eller ikke.«²

Dette var for så vidt et farligt angreb, som Bille her fandt udtryk for en almindelig udbredt misforståelse af Tschernings politiske grundsyn, der hos mange har holdt sig helt ned til nutiden.³

I sit svar imødegik Tscherning indledningsvis en anden påstand, Bille havde fremsat, nemlig at Tscherning under sin kritik af de senere års udenrigspolitik først nu havde indrømmet de udenlandske forholds skæbnesvangre indvirkning. Med rette henviste Tscherning her overfor til de mange hårde bebrejdelser, han havde modtaget for sit mørke syn på Danmarks fremtid. I virkeligheden havde han i den henseende kun turdet håbe, at Danmark kunde bestå så længe, »indtil måske de europæiske politiske forhold tager en sådan vending, at man erkender, at den hele krigsføring, erobringer og statsdelinger ikke længere hører til civilisationen. Derfor har jeg støttet det system, som tillader os at leve sammen i fred, enhver efter sine underordningsforhold; det er dette,

¹ F. 1864/65 sp. 680—87.

² Ss. sp. 708.

³ Der må i denne forbindelse gøres opmærksom på, at Tscherning som regel brugte udtrykket lighed om politisk lighed, lige og almindelig valget eller anden borgerlig ligestilling. At han med lighed ikke mente økonomisk ligestilling, hvad folk i almindelighed gør, viser talrige udsagn, som da han 29/8 1851 advarede B. Christensen mod at præke »misundelsens lighedssyge« (s. 166) eller i januar 1863 i folketinget udbrød: »Man skal vel tage sig i agt for, at man ikke forveksler lighed med retfærdighed« (F. 1862 sp. 4203). I N. t. 7/7 1869 skrev han: »Lighed i [økonomiske] vilkår nås ikke ad lovgivningens vej, men ad frivillighedens, ad broderkærlighedens.«

som jeg kalder føderativsystem mellem staterne, og jeg siger endnu i dette øjeblik, at den hovedfejl, vi har begået, er, at — — vi har villet leve vort eget liv for os selv og vort eget liv for andre; men når vi giver os til at leve vort eget liv for andre, betragter disse andre sig som undertrykte«.¹

Efter denne sidebemærkning vendte han sig til spørgsmålet om frihed og lighed. Når Bille vilde lade ham »gennem den yderste konsekvens« ofre friheden for ligheden, »så var det rigtigt, dersom jeg var en konsekvensmager; men jeg har for længe siden erklæret, at jeg i det politiske liv, eftersom jeg ikke er Vorherre, ikke lever i konsekvenserne.«² Når jeg nogen sinde fik at se, at ligheden, bragt til overmål, bragte friheden til at høre op, så vilde jeg bekæmpe den overdrevne lighed og fastholde friheden, således som jeg, når jeg ser, at man vil misbruge lighedsmagten [den almindelige valgret] gennem friheden til at gøre mere ud af friheden end det, denne i virkeligheden kan være i et demokratisk samfund, kæmper mod dette. — — Et demokratisk samfund — — [kan] ikke udøve den samme indflydelse på regeringen i de politiske sager som en aristokratisk repræsentation. — — Det ligger også i lighedsbetingelsen, at den, skønt håndhævende i ikke ringe grad friheden, tillige må håndhæve statsmagten. Ingen kan i højere grad trænge til en veludøvet og kraftig statsmagt end ligheden«.³

Ved afstemningen forkastedes Tschernings ændringsforslag med stort flertal, men derefter forkastedes selve adresseforslaget med 44 stemmer mod 44.

Allerede tidligere i samlingen havde Tscherning for øvrigt taget en anden dyst med, hvad han anså for uforstandig og skadelig nationalisme. Forfatteren R. Varberg, der var nyvalgt folketingsmand for Frederiksværkkresen, havde under finanslovens 1. behandling foreslået at nægte det sædvanlige tilskud til det kgl. teater, fordi regeringen havde »konstitueret en mand til teaterchef, der er tysk født, ikke vides at have egentligt kendskab til den danske litteratur og måske ikke engang taler vort sprog«.⁴ Tscherning protesterede skarpt: »Den mand, her er tale om, har vist sig i en række af år som en særdeles tro embedsmand, og jeg siger, at troest er den embedsmand, der under den hele

¹ Jfr. hermed en udtalelse af Tscherning under finanslovens 1. behandling: »Vi må give islænderne tilbage til dem selv med omtrent så stort et årligt tilskud, som de nu har.« Han tilføjede, at denne sag havde været overvejet af en kommission, men at krigen havde hindret fremsættelsen af et lovforslag derom (F. 1864/65 sp. 101. Jfr. s. 326 note 2).

² Senere i samme tale formede han denne tanke i følgende fyndord: »Man lever ikke i politikken som i religionen for at være martyr, men for at udrette hver dags gerning så godt, man kan, gennem en række af tilnærmelser og svejninger, snart til den ene og snart til den anden side.«

³ F. 1864/65 sp. 712—18.

⁴ Ss. sp. 86. — Den pågældende var fhv. departementschef i det slesvigske ministerium R. H. C. C. Kranold.

nationale strid har haft anledning til at føle sig som hørende til en anden, en ofte tilsidesat nationalitet [og] dog har følt sig som en det danske monarki tro hengiven mand, som aldrig har svigtet et øjeblik. — — At ville kaste vrang på enhver hæderlig holstener, der har tjent og vil tjene sin konge tro og erhverve sit brød her i landet, det er ikke passende for os her fra denne plads. Om jeg så skal være den eneste, så vil jeg, så meget jeg end er imod teater-tilskud, dog stemme for det, så længe der kommer begrundelser af denne art derimod.«¹ Tre dage senere, under adresseforslagets 1. behandling, oplyste Tscherning yderligere, at Kranold ikke var holstener, men slesviger, »hvilket for øvrigt slet ikke gør noget til sagen«, at hans hustru tilhørte en udpræget dansksindet familie, og at hans broder var faldet ved Isted på dansk side.²

Måske bidrog denne strid til, at Tscherning senere rejste modstand, da der til en lov om valg af Københavns borgerrepræsentanter blev stillet det ændringsforslag, at valgret og valgbarhed skulde afhænge af indfødsret. Tscherning var imod en sådan bestemmelse, når det gjaldt kommunale forhold, og henviste til, at hverken Københavns kommunalbestyrelse eller ministeren havde ønsket den indført i loven. Forslaget skyldtes »en øjeblikkelig og tilfældig indflydelse, — — men man skal ikke skrive love under sådanne øjeblikkelige indflydelser«. Hvis alle, der ikke var af rent dansk blod, skulde udelukkes, vilde det også ramme ham og mange andre, hvis forfædre var indvandret her til landet. Dette var en uheldig efterligning af japanesiske og kinesiske sæder. Udlændinge havde fremmet vor borgerlige udvikling meget. »Vi skal erindre, at vi har haft en Struensee, hvem vi huggede hovedet af, en Bernstorff, som man nu er nær ved at glemme, og en Oeder.«³

Endnu skal omtales et sammenstød med Monrad, som gav Tscherning anledning til at skildre sig selv som taler. Han havde under finanslovens 1. behandling kaldt staten »en stor forsørgelsesanstalt for den finere del af befolkningen«⁴ og udviklet, hvordan folk søgte forsørgelse gennem universitetet, kirken og teatret. Monrad erklærede, at »denne udslettelse af alle åndelige interesser« havde »bedrøvet og smertet« ham; »en mand, der selv er så højsindet, [burde ikke] tillægge medmenneskene en så lav tænkemåde og så lave bevæggrunde«.⁵ Tscherning svarede, at han ikke bebrejdede folk, at de vilde forsørges, men staten, at den havde gjort sig selv til en forsørgelsesanstalt. »Der er ikke noget krænkende for noget menneske i de ord, som jeg har sagt; men når det så ofte ikke lykkes mig, hvad jeg tidt hører, at finde den form, der lettere kunde

¹ F. 1864/65 sp. 95.

² Ss. sp. 217. — Kranold ægtede 1851 Anne Marie Christiansen, der tilhørte en kendt, dansksindet købmandsslægt i Flensborg.

³ Ss. sp. 772—78.

⁴ Ss. sp. 97.

⁵ Ss. sp. 126—27.

bringe folk til at slutte sig til mine anskuelser, så er det, fordi jeg ikke har det talent at kunne underholde på en behagelig måde. Det er et savn for mig; ja, jeg erkender til fulde, hvilken fortjeneste det er at kunne fortælle med den fuldstændigste ro, langsomt og undertiden halvt søvndrøkkent, hvad det skal være.¹ Denne fortjeneste savner jeg; men man læse mine foredrag, og man vil da finde, at de i formen ikke er så skarpe, som man forestiller sig. Ulykken er, at min stemme er stærk, og at jeg taler hurtigt; men jeg er aldrig hidsig, aldrig vred; jeg kan være livlig, men aldrig vred eller hidsig, i det mindste overmåde sjældent.«²

Søndag d. 30. oktober sluttedes freden i Wien, og dagen efter forelagde Tillisch folketingets forslag om at udsætte rigsdagens møder til 9. januar; de var jo udsat én gang og kunde efter grundlovens § 26 ikke udsættes oftere uden rigsdagens samtykke. Da forslaget kom til behandling om tirsdagen, fremkaldte det et kort ordskifte, hvorunder Winther udtalte, at meningen øjensynligt var at »give rigsrådet et forspring, for at det kunde udøve et tryk på rigsdagen, når forfatningsforholdene kommer til at ligge for.«³ Imidlertid stemte hverken han eller andre imod, og 4. november hjemsendtes rigsdagen for anden gang i denne samling. For folketingets vedkommende var dette dog nærmest en formssag, da mere end de to tredjedele af dets medlemmer også havde sæde i rigsrådets folketing; men venstre måtte alligevel opfatte det som et uheldigt varsel for forfatningssagen, at regeringen gav rigsrådet så lang tid til dets rådslagninger, inden rigsdagen kunde komme til orde.

Allerede 5. november mødte rigsrådet til sin 3. overordentlige samling. I et lukket landstingsmøde 10. november foretoges 1. behandling af fredstraktatens godkendelse. Under den kortvarige offentlige 2. behandling den følgende dag vilde Lehmann og Clausen fremstille det, som om rigsrådet var nødt til at godkende freden, fordi hær og flåde var hjemsendt. Over for dette forsøg på delvis at lægge ansvaret på regeringen hævdede Tscherning, at ingen behøvede at stemme ja af den grund; i løbet af få uger kunde vore stridskræfter atter være rede »i en bedre skikkelse, end de nogen sinde har været i under denne krig. — Jeg siger ja, fordi jeg har den dybe overbevisning, at vi hverken dengang, vi havde hæren samlet, eller nu kan vinde laurbær for vor tilkommende stilling; fordi vi måske kan vinde en fred, som kan sikre vor fremtid, medens vi ved at fortsætte krigen kan tilintetgøre ethvert gran af fremtid«. Da Estrup spurgte, om Tscherning ikke overså, at man i tilfælde af krigens fornyelse ikke turde regne med det jyske mandskab, benægtede Tscherning dette. Ulykken var til syvende og sidst, »at nødvendigheden af vor eksistens som stat i Europa

¹ Rimeligvis sigtede han hermed til Monrads måde at tale på.

² F. 1864/65 sp. 193.

³ Ss. sp. 907.

var opgivet af de andre stater, og der må vindes tid, inden man kommer til en anden erkendelse, dersom man nogen sinde kommer til den«. ¹ Landstinget godkendte fredstraktaten med 55 stemmer mod 4; folketinget havde allerede 9. november godkendt den med 75 mod 21, ² og 12. november gav kongen den sin underskrift.

15. november skrev Tscherning til Jens Gregersen: »Det er kong Frederik d. syvendes dødsdag i dag. Jeg sidder hjemme og grubler over det ulykkelige år, der er forsvundet siden. — — Vi har så hyppigt for åringer tilbage såvel i eders egen stue som i vore samlinger i valgkresen forudset den time, som er kommet som en nødvendig følge af de europæiske magters forskellige opfattelse af det danske monarkis betydning blandt nationerne fra vor egen, især de styrendes, opfattelse af den, af vor overvurdering af egne kræfter og forfængelige håb om hjælp; alt dette har vi overvejet sammen så hyppigt, at udfaldet af begivenhederne næppe kan overraske os. Skønt Frederik d. syvendes død har bidraget til at udvikle dramaet noget hurtigere end ellers, så er dets opførelse forberedt længe forinden. Men det er ikke værd at komme ind herpå. Frederik d. syvende forlod scenen så tidligt, at hans minde ikke behøver at drages ind i rigets fald. Man kan endog antage, at han aldrig havde underskrevet den skæbnesvangre grundlov af 18. november 1863, som den københavnske befolkning, støttende ministeriet, tiltrødsede sig i få dage efter tronbestigelsen. Ti hvad man end siger om denne grundlov, så er det bedre for den, der ikke har underskrevet den. — — Jeg måtte græde, da jeg sagde ja til denne sørgelige fred. De mænd, som har sluttet den, har gennemgået alle sorter plager og ydmygelser. Det har været et surt hverv.« ³

11. november synes Tscherning endnu at have håbet, at regeringen i forfatningssagen vilde gå den vej, han ønskede; i hvert fald optrådte han endnu den dag som regeringens forsvarer. Men da David ugedagen efter fremsatte forslag om at indskrænke og ændre novemberforfatningen, brast dette håb, og under forslagens 1. behandling 21. november begyndte Tscherning, da han fik ordet, med at beklage, at han på det bestemteste måtte gå imod det første forslag, som regeringen fremsatte efter fredsslutningen. Da han havde endt sit foredrag, betegnede David dette som det modsatte af klart og koncist, men indrømmede, at det var blevet »holdt med så megen gemytsbevægelse«, at det også havde påvirket hans gemyt og bragt forstyrrelse i hans tanker. ⁴

I den følgende måned stod Tscherning ganske alene over for regeringen og

¹ Orl. 1864/65 sp. 23—24.

² Blandt de 21 var Monrad.

³ FHa. 1927 s. 76.

⁴ Krieger skriver 20/11 i sin dagbog: »Tscherning har erklæret ministeriet krig, hvilket falder Bluhme tungt for brystet«, og 27/11 hedder det, at Bluhme er »i sit hjærte fortrydelig over den vej, på hvilken han nu er slået ind«.



Fotografi o. 1864.

landstingets andre medlemmer i sin uforsonlige kamp mod forslaget. Havde det første udbrud af hans dybe skuffelse manglet klarhed, vandt hans udtalelser efterhånden denne, men bevarede stadigt deres understrøm af stærk bevægelse. Skønt modstanderne mere og mere ophørte at diskutere med ham, fortsatte han uførtrodet kampen under forslagets gang gennem tre behandlinger og to »eneste behandlinger« — det måtte i fællesudvalg, før der opnåedes enighed. Han førte denne kamp gennem tre store og seks mindre taler foruden en række korte bemærkninger samt to formelt forskellige, men reelt enstydigte ændringsforslag om »Grundlovsbestemmelser om slutningen af rigsrådets virksomhed«. »Jeg vilde, dersom det ikke var, fordi jeg havde en fast overbevisning, ikke med lethed kunne vedblive at indtage denne stilling, ifølge hvilken jeg sætter mig absolut imod såvel ministeriets forslag som tilstemningen dertil fra hele dette tings, og jeg kan sige også fra de fleste medlemmer af det andet tings, side. — — Jeg står meget ene i min modstand; men jo mere jeg har overvejet den hele tilstand, jo mere jeg har gransket i den, desto mere er jeg kommet til den overbevisning, at vi er på en overordentlig vrang vej.« Han bestyrkedes i denne opfattelse derved, at David og Andræ stod sammen om forslaget. De havde også stået sammen om oktoberforfatningen, som »mere end nogen anden har givet anledning til de forviklinger, vi er styrtet ind i, og som endelig har ført til opløsning. — — Jeg er nu fuldkommen overbevist om, at det skridt, som den ærede finansminister gør, og hvori han finder en så villig understøttelse fra det ærede medlem, som dengang var minister, er lige så lidt afmålt efter de foreliggende forhold og lige så farligt i sine endelige følger som det, der dengang skete«.¹

Gang på gang lod Tscherning modstanderne høre, at forslaget stred mod, hvad Bluhme på regeringens vegne havde svaret Lehmann 15. august, nemlig at hvis det konstitutionelle fællesskab mellem kongeriget og Slesvig ophørte, ophørte dermed også rigsrådets konstitutionelle myndighed. Modstanderne nægtede ikke dette, men ærgerlig over Tschernings stadige henvisning dertil erklærede Lehmann, at han hin dag ikke havde næret tvivl om, »hvorfra regeringen havde fået sine inspirationer; den har senere, Gud ske lov, fået dem fra en anden side«. Tscherning svarede, at han aldrig havde »stået i noget som helst forhold til regeringen, så at hverken den har forlangt min inspiration, eller jeg har tilbudt den«, og David tilføjede, at regeringen hverken var blevet inspireret fra højre eller venstre side.²

Tscherning udtalte ligeledes gang på gang sin villighed til at indrømme rimelige ændringer af junigrundloven. Han havde ikke tænkt sig, »at rigsdagen

¹ Orl. 1864/65 sp. 229—31. — Udtalelsen faldt i mødet 12. december, efter at der var opstået et nært samarbejde mellem de nævnte mænd.

² Ss. sp. 147—48.

uden videre skulde indsættes i sine tidligere rettigheder, ganske som den var«; han havde jo også i 1855 foreslået at udstemme forbeholdet af rigsdagsbeslutningen om grundlovsindskrænkningens ikrafttræden.¹ I erindringen om, at David i den grundlovgivende rigsforsamling havde foreslået valgretten til folketinget begrænset til dem, der betalte mindst 5 rd. i skat, og de landboere, der indehavde et brug på mindst 2 skp. hartkorn, udbrød Tscherning: »Om man lader repræsentationen have sit udgangspunkt fra 2 eller 4 eller 16 skæpper hartkorn eller fra slet intet hartkorn, det er ikke for mig det vigtigste.« Nu burde man imidlertid holde sig til junigrundlovens bestemmelser; ti sådan som den og kongeriget havde hengivet sig for at skaffe monarkiet beståen, vilde det modsatte være et brud på tro og love; »men så snart tro og love forekommer mig at forsvinde, er der noget her i mit bryst, der siger mig, at det ikke er godt.«²

Da David erklærede, at regeringen vilde modsætte sig såvel den kofteklædte som den purpurklædte absolutisme, svarede Tscherning, at ingen af dem havde styret landet siden 1849, men derimod »latinitetens absolutisme«;³ men nu havde David altså indrømmet, at »rigsrådet opretholdes for at modarbejde landbefolkningens indflydelse gennem de almindelige valg«.⁴ Dette havde landbefolkningen imidlertid ikke forskyldt; dens repræsentanter havde i sin tid netop selv vist resignation ved at foreslå en census på 2 skp. hartkorn. De vadmelsklædte og deres venner havde desuden aldrig været flertal eller dannet ministerium, bortset fra en eneste gang i kort tid og under særlige forhold; men altid havde de »virket for at skaffe ro i de repræsentative forsamlinger«; kun én gang afveg en del af partiet herfra sammen med det virkelig styrende parti, men fik ikke derfor nogen repræsentant i den nye regering. Det var således »en grænseløs utaknemlighed af det nuværende ministerium at udtale sig på den måde, som sket er, om den vadmelsklædte befolkning; ti den har ved enhver lejlighed vist sig stille, rolig, kongen hengiven og det netop på tider, hvor der fra andre sider har været stærk bevægelse og omvæltninger af sådan art, at mange vilde sige, det lå på revolutionens grænse.«⁵

Forslaget var både ulovligt, uklogt og umoralsk. Skulde de borgerlige rettigheder opretholdes,⁶ burde middelklassen have hovedindflydelsen i vælgerkorpset; men middelklassen bestod af byernes håndværksmestre og handlende

¹ Orl. 1864/65 sp. 137.

² Ss. sp. 58—59.

³ Ss. sp. 67.

⁴ At denne fortolkning af Davids udtalelse var rigtig, fremgår af Davids optegnelser s. 94, hvor det siges, at gennem »den almindelige stemmeret« vilde landet »tidligere eller senere komme under et virkeligt bonderegimente«.

⁵ Orl. 1864/65 sp. 102—06.

⁶ David havde stærkt fremhævet, at regeringen ikke vilde indskrænke de borgerlige rettigheder, som junigrundloven havde skænket folket.

og landets gårdmænd; disse klasser udgjorde mindst 552 af hver 1000 vælgere. Hvilket højere befolkningselement havde for øvrigt ikke behørig indflydelse? I hvert fald var den lærde stand stærkt repræsenteret i alle vore forsamlinger, den, som hidtil havde »regeret staten med ringe held«. Også gods-ejerne var rigeligt repræsenteret i rigsdagens landsting; de vilde kunne gøre gavn, når de engang ophørte med »at vifte omkring i halen af det hidtil styrende parti, hvor de sidder som smukke duske. — — Da vi hørte, at denne regering kom til roret for at slutte freden, troede vi, at det ikke alene var den ydre fred, men også den indre, som den vilde skaffe til veje, og nu ser vi tværtimod, at den knap får sluttet den ydre fred, før den organiserer den indre krig. — — Lovforslaget i forbindelse med de udtalelser, der har ledsaget det, viser, at denne stands [bondestandens] nærværelse er i vejen her i landet. Så lad den da vandre ud, lad landet blive uden bønder. Kan man være tjent dermed, så med fornøjelse! — — Nej, vort land er et bondeland, det skal man vide; man skal udvikle bondestanden i en rolig erkendelse af, at den er her som gode borgere, og at den hverken skal frygtes eller tilsidesættes. Når man ganske roligt gør det, så kan man aldrig være i nogen forlegenhed.«¹

Næstsidste gang Tscherning havde ordet i rigsrådet, fremsatte han for øvrigt en mærkelig udtalelse, som eftertiden skulde bekræfte. Han erklærede nemlig, at hvis det var meningen at indrette »mandarinregimentet her i landet, som hviler på den latinske stils ridderslag«, var dette ikke den rigtige vej dertil.²

Ved den endelige afstemning 20. december stod Tscherning ene med sit nej mod 56 ja. Dagen efter meddelte formanden, at Tscherning havde andraget kongen om tilladelse til at udtræde og derfor ikke mere vilde indfinde sig i tinget.³ I samme møde forelagde David »Forslag til grundlovsbestemmelse angående ophævelsen af forfatningsloven af 18. november 1863«; heri indeholdtes regeringens udkast til »Danmarks riges reviderede grundlov af 5. juni 1849«, og det foresloges, at når rigsrådet og rigsdagen havde vedtaget udkastet, skulde novemberforfatningen med rigsrådets samtykke træde ud af kraft.

Tschernings optræden havde øget bondestandens opmærksomhed for grundlovs-kampen og genoplivet dens gamle kærlighed til ham. Et første udtryk herfor var en adresse, hvori en stor del bondevalgmænd, samlede 6. januar 1865 i Randers til udfyldningsvalg til rigsdagens landsting, takkede ham, fordi han »til

¹ Orl. 1864/65 sp. 242—44.

² Ss. sp. 303. — Udtrykket »mandarinregimentet« passede godt på rigsrådets landsting, hvor embedsmænd og lignende udgjorde flertallet.

³ Tschernings afløser blev godsejer, kammerherre Grevenkop-Castenskjold. Herom skrev N. t. 11/1 1865: »En underlig skæbnens ironi — hvis det ikke er et med velberåd hu givet tegn — skyder et af de navne, der lyder mindst godt i bondestandens øren, frem på skuepladsen i stedet for det navn, til hvilket bondestanden har set hen som banneret for folkefriheds og ligheds sag.«

alle tider har forsvaret det menige folks tarv og nu sidst i rigsrådets landsting ene har kæmpet for den miskendte bondestands ret«. ¹ Og da rigsdagen, der atter samledes 9. januar, næste gang (27. januar) skulde vælge præsidium, valgtes Tscherning til 2. næstformand med 57 stemmer mod J. A. Hansens 59, mens Klein måtte nøjes med 27 og gled ud. Ved de to følgende valg, 24. februar og 24. marts, blev Tscherning 1. næstformand med J. A. Hansen på andenpladsen.

Selv om Tscherning således havde trukket sig tilbage fra den øjeblikkelige frontlinje, rigsrådet, til reserven, rigsdagen, vedblev han at følge grundlovs-kampen med usvækket iver, men rigtignok også med bange anelser. Den uklare og lidet standhaftige måde, på hvilken J. A. Hansen som venstres fører i fællesudvalgsflertallets indstilling 19. december indrømmede rigsrådet medbestemmelsesret over landets fremtidige forfatning, fyldte Tscherning med bekymring. I et brev af 8/1 1865 til Jens Gregersen ² gav han denne bekymring luft: »De ved, at H. Jensen ³ stemte imod lovfæstelsen om at lade rigsrådet bestå; men i øvrigt har det store flertal af menigmandspartiet vist sig svagt eller fejgt ved at give deres stemme til at lade rigsrådet blive i virksomhed, efter at der ingen fællesanliggender er mere. J. A. Hansen har ført an på denne farlige bane, om fordi han fandt det rigtigt, eller ikke antog, at han kunde få følgesvende nok, kan kun han selv vide; hvorledes han drager menig-folket ud af klemmen, vil tiden vise. — — Men det er den simple følge af menigmandspartiets indblanding i nationale og skandinaviske galskaber.«

Tscherning nøjedes imidlertid ikke med at være tilskuer til kampen; både med pen og mund søgte han at gribe ind. — — I en lang artikel gennem fire numre af Nørrejysk tidende (25/1—4/2), »Om de nærværende forfatningsforviklinger«, fremsatte han sine tanker om, hvorledes junigrundloven burde gøres tidssvarende.

Som sædvanligt begyndte han med et tilbageblik. Han omtalte, hvorledes menigmandspartiet, indtil det 1855 sattes ud af spillet, som regel havde søgt at fremme en god og fredelig udenrigspolitisk udvikling ved loyalt at støtte de skiftende ministerier. Derimod havde de følgende »konservative« forfatninger og særligt de mest »konservative« medlemmer i de deraf fremgæede repræsen-tative forsamlinger i sørgelig ringe grad konserveret riget ved deres virksomhed. »Kun ét moment er kommet frem under al denne forgæves leden efter at udvikle noget konservativt, og det er forsøget på ved valgene at sikre minoriteternes ret. Det er en dyb og rigtig tanke; ti her er noget i virkeligheden at

¹ N. t. 11/1 1865. — I dette blad for 6. januar havde Tscherning for øvrigt i en artikel, »Til politiske meningsfæller«, fremført sine grunde til at udtræde af rigsrådet.

² FHa. 1927 s. 79.

³ H. Jensen sammen med 13 andre venstremænd stemte i rigsrådets folketing imod fællesudvalgets indstilling.

konservere, som er værd at anstrenge sig for, her er en retfærdighedshandling at udføre«. Dog var det anvendte middels brugbarhed for større krese endnu tvivlsom. Men nu, da »konservatismen« havde splittet monarkiet til gavn og glæde for Tyskland, søgte den at skjule sit eget ansvar under angreb på de kofteklædte. »David og Hall, for at betegne tingen ved navne, der åbenbart har haft mere del end kongerigets samtlige bondemænd og deres ledere til sammen i, at først samstaten, siden helstaten er opgivet, og riget bragt til opløsning, stiller nu disse frem som dem, hvorfra farerne kommer; de peger nu på én gang hen på bondemændene (kofte, vadmél) i rigsdagen, især i rigsdagens landsting, som uhyggelige og frastødende genstande for alle fine og dannede folk«.

Selv havde han aldrig lagt skjul på, at junigrundloven kunde tiltrænge forbedring. Om end arbejdet derpå burde opsættes til roligere tider, vilde han dog sige sin mening derom.

Principielt skulde man ikke gøre ændringer af de bestående forhold alt for besværlige, og derfor burde en stor del af grundlovens paragraffer udsøndres som bestemmelser, der kunde ændres ved almindelig lov. Som grundlovsparagraffer vilde han kun beholde henved en tredjedel, nemlig dem, der angik kongemagten, folketinget med dets bevillingsmyndighed og endelig rigsretten.

Det første afsnit, »kongeloven«, var jo i 1855 udgået af junigrundloven og kunde nu i det hele og store godt optages i novemberforfatningens affattelse. En af de få herhen hørende paragraffer, som var blevet stående i junigrundloven, § 2,¹ burde affattes således: »Kongen er statens overhoved, hos ham er den samlede statsmagt, han er ansvarsfri, hans person er hellig og ukrænkelig. Til udgivelse af love behøver han rigsdagens medvirkning. Gennem ansvarlige ministre leder han den udøvende magt. Til afsigelse af domme udnævner han dommere til de ved lov indsatte domstole.«

Hvad junigrundlovens landsting angik, vilde han ingenlunde fremstille det som fejlfrit eller forsvare dets optræden til enhver tid; men det var ikke tingets mindre formuende eller dannede medlemmer, som bar hovedskylden for dets fejlgreb. Han kunde derfor godt »imødekomme det fra nogle sider temmelig stærkt fremtrædende ønske om at træffe visse forandringer landstinget vedrørende«. Man syntes især at ønske nogle flere repræsentanter for de større landejendomsbesiddere. Måske kunde dette ønske opfyldes derved, at man som betingelse for valgbarhed krævede, at ikke blot de tre fjerdedele, men alle medlemmer skulde have haft fast bopæl i valgkresen det sidste år før valget. Man

¹ Junigrundlovens § 2 lyder: »Den lovgivende magt er hos kongen og rigsdagen i forening. Den udøvende magt er hos kongen. Den dømmende magt er hos domstolene.« I »Til bedømmelse af forfatningsstriden« (N. t. 22/7 1865) hedder det, at denne paragraf reducerede kongen »til et led af én del af statsmyndigheden, til formand for den anden og lader ham ganske uden for den tredje«.

kunde også udelukke alle statsembedsmænd, derunder præster, opgive valgmandssystemet og i stedet lade kommunalbestyrelserne udfylde stemmesedlerne, idet dog disses medlemmer ikke selv måtte vælges, samt opgøre resultaterne efter »minoritetsstemmemåden«. Måske kunde også kongevalg anvendes. Indblandet i den egentlige folkerepræsentation indeholdt kongevalg en modsigelse; men anderledes var forholdet i et tokammersystem, hvor det ene kammer skulde mægle mellem konge og folkerepræsentation; der kunde man endogså sammensætte det ene kammer af lutter kongevalgte, når de kun valgtes for et langt åremål og ikke var ministerielle embedsmænd, amtmænd el. lgn.¹ Skulde der indblandes kongevalgte i junigrundlovens landsting, burde det ordnes som i det engelske overhus, at kongen i påkommende tilfælde kunde udnævne medlemmer op til et vist tal. Til gengæld burde så landstingets indflydelse på finansloven, »hovedmidlet til at hævde repræsentationens [folketingets] myndighed og til at fremkalde besparelser«, indskrænkes til at antage eller forkaste loven som helhed, ikke ændre deri.²

Embedsmændene med deres faste ansættelse, forholdsvis høje løn og som regel udgåede af den såkaldt dannede klasse burde kun i ringe tal findes i repræsentationen. Måske burde uafsættelige embedsmænd blive afsættelige, hvis de modtog valg, og pensionsberettigede i samme tilfælde miste pensionsretten. Og alle valgte embedsmænd skulde have regeringens tilladelse til at forlade deres embedsvirksomhed under samlingerne.

Artiklen blev først afsluttet, efter at rigsrådets folketing 31. januar med 56 stemmer mod 39 havde afvist B. Christensens forsøg på ved en dagsorden at

¹ Jfr. hans forslag i den grundlovgivende rigsforsamling s. 138.

² Således var altså i januar 1865 Tschernings tanker om, hvordan junigrundlovens landsting kunde ændres, når det passende tidspunkt dertil kom. Valgretscensus indgik ikke deri, og Neergård har derfor vistnok ikke ret, når han II s. 1653 og 1795 skriver, at også Tscherning var villig til indrømmelser på dette punkt. Han henviser til Tschernings udtalelse i rigsrådets landsting 21. november 1864 om, at det ikke var ham det vigtigste, om valgretten knyttedes til besiddelsen af 2, 4 eller 16 skp. hartkorn eller slet intet. Som nys nævnt fremgik denne udtalelse i det meget stemningsbevægede foredrag af mindet om Davids krav i den grundlovgivende rigsforsamling om en census på 2 skp. hartkorn og hans egen og bøndernes villighed til i februar 1848 at gå med til noget sådant, dog vel at mærke i forbindelse med en ordning, som gav medborgere under censusgrænsen indirekte valgret; men den var ikke udtryk for, hvad Tscherning i øjeblikket fandt rigtigt. Neergårds opfattelse af Tschernings standpunkt stemmer da heller ikke med, hvad han selv II s. 1687—88 meddeler, nemlig at Tscherning somren 1865 igennem anbefalede fortsat modstand mod regeringsforslaget og at lade alle fire forsamlinger bestå indtil videre; ej heller stemmer den med Tschernings lidenskabelige kamp mod den reviderede grundlov i dens endelige skikkelse, hvor revisionen jo praktisk talt var indskrænket til, at der indførtes valgretscensus med hensyn til den ene halvdel af landstinget; og allermindst stemmer den med Tschernings altid fastholdte krav om »frihed grundet på lighed«. Se i øvrigt nærmere herom i det følgende.

standse behandlingen af regeringens i landstinget vedtagne grundlovsforslag; B. Christensen vilde, at rigsdagen skulde behandle sagen først. Afvisningen af denne dagsorden var så meget mere ildevarslende, som 9 af de 56 var bønder, og andre 9 var blandt dem, der ansås for pålidelige tilhængere af junigrundloven. Splittelsen i venstre viste sig yderligere deri, at tre af de fem bestyrelsesmedlemmer i Bondevennernes selskab, Alberti, B. Christensen og Frølund, udtrådte af rigsrådets folketing efter denne afstemning, mens de to andre, J. A. Hansen og Müllen, blev siddende. Under det friske indtryk heraf sluttede Tscherning sin artikkel med nogle bitre og skarpe ord om de afveje, hvorpå »det umiddelbare demokratis repræsentanter, de kofte- og vadmelklædtes repræsentanter« lod sig lokke ind af »førfølgerne af grundloven af 5. juni fra dens fødsel. Op derfor, I dens forsvarere! Men I vil det således selv? Nuvel, jeg kan kun advare, og advare i tide det har jeg gjort — — [og] det gør jeg til det sidste«.

I rigsdagens folketing søgte Tscherning gang på gang at krydse regeringens forfatningsplaner. Han fik et flertal i finansudvalget til at foreslå at nægte alle bevillinger, som ikke havde fået lovskraft inden fredsslutningen, med mindre rigsdagen udtrykkeligt vedtog dem. Da ordføreren for finansudvalget, Fønnesbech, udtalte, at dette vilde fremkalde sammenstød mellem rigsdagens og rigsrådets bevillingsmyndighed, svarede Tscherning, at dette sammenstød måtte rigsdagen netop fremkalde, hvis den vilde hævde stillingen. Og da David erklærede, at vedtagelsen af forslaget var det samme som at forkaste finansloven, svarede Tscherning, at dersom rigsdagen vilde vige for en sådan trusel, vilde den blive drevet »fra den ene forlegenhed og skæve stilling til den anden«.¹ Ved afstemningen 24. januar forkastedes forslaget imidlertid med 56 stemmer mod 43. Men til finanslovens 3. behandling stillede udvalgsflertallet et nyt forslag, hvorefter det beløb, hvormed kongerigets særlige indtægt oversteg den særlige udgift — denne sidste omfattede jo formelt kun indenrigs-, justits- og kultusministeriets budgetter — skulde indbetales i kongerigets særlige reservefond. Atter opstod strid, hvorunder Tscherning udtalte, at »spørgsmålet er — — om rigsdagen skal vedblive at se på, at disse [landets] penge bliver bortgivet af andre hænder«.² Dette forslag nedstemtes 11. februar med 51 stemmer mod 37.

Endelig fik Tscherning under 2. behandling af tillægsbevillingsloven med 40 stemmer mod 31 gennemført en bevilling på 50,000 rd. »til forskud på erstatning for de naturalfornødenheder, som kongeriget har tilvejebragt i anledning af krigen«. Også her gjaldt striden, om pengene skulde bevilges af rigsdagen eller rigsrådet. Tscherning henviste til, at efter indskrænkningens loven af 1855 var tilvejebringelsen af naturalfornødenheder til hær og flåde et særligt anliggende,

¹ F. 1864/65 sp. 1691.

² Ss. sp. 2197.

som altså hørte under risdagen. Regeringen sejrede alligevel ved 3. behandling 13. marts og fik bevillingen udstemt med 56 stemmer mod 33.

Allerede 10. januar havde J. A. Hansen sammen med 16 andre venstre-mænd indbragt forslag til grundlovsbestemmelse, hvorved indskrænkningen af 1855 ophævedes, og junigrundloven atter trådte i kraft. Formanden lod dog ikke forslaget komme til 1. behandling før 7. februar. Tillisch afviste det ganske og meddelte, at regeringen ikke agtede at deltage i forhandlingen derom. Tscherning, som ikke var mellem forslagsstillerne, støttede efter evne forslaget, men udtalte, at han anså håbet om en overenskomst med regeringen i grundlovs-sagen for en drøm, som kun tjente til at forlænge rigsrådets liv. Uanset rege- ringens afvisning gennemførtes forslaget i folketinget 2. marts med 58 stemmer mod 14 og gik til landstinget, hvor det trods formandens modstand kom til 1. behandling 14. marts og sendtes i udvalg, hvis flertal 4. april anbefalede det til vedtagelse. Men inden det nåede videre, sluttede rigsdagssamlingen.

I løbet af vinteren voksede fjendskabet mellem David og venstre. At venstre ud over landet i stort tal sluttede op bag sine førere, viste en mængde adresser med tilsammen o. 60,000 underskrifter, som fra januar til april indkom til rigsdagen fra alle egne, og hvori udtaltes kravet om at få junigrundloven til- bage. Samtidigt fejrede bønderne kongen stærkt under en rejse, han foretog i Jylland, mens de nationalliberale københavnske dagblade rettede skarpe og nærgående angreb på ham. Heraf opstod rygter om ministerskifte; både justits- minister Heltzen, der nød kongens yndest, men forligtes slet med David, Tscherning, hofjægermester Carlsen og grev Frijs-Frijsenborg var på tale i den sam- menhæng. I marts opstod der virkelig en ministerkrise, fremkaldt af et mel- lemværende mellem Heltzen og en af hans undergivne, en kopist Hansen, som med støtte af forskellige centrumspolitikere, hvoriblandt Bille og Klein, havde forsøgt sig som privat diplomat i Paris og Berlin, men mod sin vilje var blevet hjemkaldt af justitsministeren allerede i december. Fædrelandet og Dagbladet rettede nu beskyldninger mod Heltzen for grove embedsmisbrug i forholdet til Hansen, og der fremkom forespørgsler herom både i rigsrådets landsting og rigsdagens folketing. Sidstnævnte sted støttedes Heltzen af J. A. Hansen og Tscherning; denne fandt vel fejl på begge sider, men formodede dog, at der bag angrebene lå uvilje mod en minister, som ikke var »så ganske enig med de andre om at knække grundloven af 5. juni«.¹ Resultatet blev imidlertid, at Heltzens kolleger fremtvang hans afskedigelse 30. marts; efterfølgeren blev Københavns gamle overpræsident, Bræstrup.

Imidlertid havde rigsrådets to ting gennem tre måneder forhandlet frem og tilbage om regeringsforslaget, der herunder mere og mere ændredes i retning af venstres krav. Et fællesudvalgsflertals indstilling blev 10. april vedtaget i

¹ F. 1864/65 sp. 3323.

landstinget med 54 stemmer mod 4, men samme dag forkastet i folketinget med 50 stemmer mod 45.¹ Dagen efter hjemsendtes rigsrådet.

I en artikel, som offentliggjordes i Nørrejysk tidende 19. og 22. april, »Hvad klager de skriftkloge over nu? Hvad vil de gøre?« udtrykte Tscherning sin tilfredshed med forslaget stranding. Var det blevet vedtaget, kunde regeringen have ladet kongen underskrive det med forbehold af rigsdagens senere godkendelse, og så havde dobbeltrepræsentationen for alvor været grundfæstet. Nu måtte regeringen sandsynligvis opgive denne; i modsat tilfælde vilde det umulige forfatningsmaskineri blive »en sand Edens have for bureaukratisk absolutisme«, der vilde fortrænge al repræsentation som tidsspilde og uorden.

Baggrunden for artiklen var nogle forhandlinger i dagene 16.—18. april mellem kongen og grev Frijs om dannelsen af et nyt ministerium, væsentligt bestående af godsejere; der skete dog også henvendelse til Tscherning.² Kongen opgav imidlertid forsøget for denne gang og underskrev 18. april et åbent brev om rigsdagens hjemsendelse; det var allerede udfærdiget 14. april og dateret 15., men ved offentliggørelsen ændredes dateringen ikke. I en efterskrift til sin artikel, affattet efter det åbne brev fremkomst, fastslog Tscherning, at regeringen nu havde afvist rigsdagens medvirkning til at løse forfatningssspørgsmålet. »Vedbliver regeringen for fremtiden som i den forløbne tid både at rigsråde og rigsdage, så har den dømt sig selv«.

Disse slutningsord syntes at vise godt mod med hensyn til kampens udgang. Men så opløste regeringen rigsrådets folketing og udskrev nye valg til 30. maj, og de fik et uklart udfald, som ikke svarede til de mange grundlovsadresser. Alligevel fortsatte Tscherning kampen og skrev »Til bedømmelse af forfatningsstriden«, der både udkom som piece (96 sider) og offentliggjordes i Nørrejysk tidende 15.—27. juli.

Heri gav han først den sædvanlige udførlige historiske indledning og beklagede derunder på ny, at så få i 1848—49 forstod, at kongemagten var »den personificerede uundværlige enhed i statsmagten, der i frihedens velforståede interesse måtte hævdes i den fra fortiden overleverede skikkelse«. Man så ikke, hvor ene kongen stilledes, »når han ikke ved siden af minister- eller kabinetsrådet kunde søge til et statsråd« i lighed med det engelske privy council, omfattende et ikke for ringe tal uafhængige, ulønnede og til tavshed forpligtede mænd, der kunde være ham et rådgivende rygstød. I stedet havde man søgt at gøre kongen til »formand for embedslavet«, der med eksaminerne som

¹ Egentlig gjaldt denne afstemning ikke hovedforslaget, men det afgørende ændringsforslag om landstingets sammensætning. Hovedforslaget forkastedes derefter med 32 stemmer mod 6, mens 58 ikke stemte.

² Neergård II s. 1670—72. — På et tidligere tidspunkt havde Frijs og J. A. Hansen forhandlet om forlig i grundlovsstriden (Neergård II s. 1648—51).

»dette moderne aristokratis (det kinesiske mandarinvæsens) ridderslag« efterhånden havde taget magten i staten.

Mens enevælden gennem landboreformerne havde tilsigtet at hæve gårdmandsstanden til »landets stærkeste middelklasse«, men var blevet stående på halvvejen med hensyn til godsforhold og værnepligt, gjorde man 1849 i lighedens navn alle mænd til vælgere, vel også i håbet om at kunne bruge byboerne og småfolk på landet mod bønderne. Junigrundloven havde da heller ikke ført til det bonderegimente, modstanderne og især »taleministeren« (David) fablede om; og på rigsdagen havde de sindige bønder efter evne fremmet en rolig udvikling og styrket kongemagten; i rigsrådet derimod havde man i høj grad savnet et passende antal bonderepræsentanter.

Uviljen mod junigrundloven skyldtes væsentligt ringeagt for bondealmuen og vrede over dens sparsommelighed. Fik denne uvilje lov at præge grundlovsændringen, vilde der følge heftige indre kampe, hvori bønderne dog antageligt vilde sejre, og godsejerne blive »forsoningsofret«. Byernes underklasse vilde også blive draget ind i kampen og efter sin natur gå mere voldsomt frem end bønderne. Og alt dette for at ændre en forfatning, der havde virket godt i 16 år!

Man burde nøjes med ved en valglovsændring at indføre forholdstalsvalg til landstinget og i øvrigt »mane den hele iver for forfatningsforandringer ud af verden som tidsspildende, forhastet og svanger med alle slags umodne forslag«. Landet trængte ikke til grundlovgivning, men til lovgivning.

I en kortere artikel i Nørrejysk tidende 26. oktober, »Kongerigets ret beskyttet ved forsikringsakten af 16. november 1863«, søgte Tscherning at vise, at kongen ved sin underskrift på oktoberforfatningen nævnte dato, hvorved han lovede »ubrødeligt at holde forfatningslovene såvel for monarkiets fællesanliggender som for de enkelte landsdeles særlige anliggender«, var forpligtet til, nu da alt forfatningsfællesskab mellem kongeriget og hertugdømmerne var ophørt, at overholde junigrundloven som kongerigets eneste forfatningslov. Og i tilknytning til den påstand, Tscherning havde rejst under behandlingen af tillægsbevillingsloven vinteren forud, påviste han i hele tre artikler i Nørrejysk tidende (14. juni, 23. august og 7. oktober), at det var fastslået i kongerigets finanslov for 1854/55, at krigsskadeserstatning var et særligt anliggende, ligesom det samme fremgik af § 2 i indskrænkingsloven af 1855. Dengang havde Bluhme, Hansen, Tillisch, Andræ, Hall, David m. fl. været enige herom, og de kunde ikke nu have glemt det. Regeringen havde derfor overtrådt nævnte paragraf i indskrænkingsloven ved at forelægge rigsrådet en lov om krigsskadeserstatning, og folketinget havde fuld ret til at anklage den derfor. Når Tscherning lagde så stor vægt på denne sag, var grunden, at David og hans hjælpere søgte at udnytte den til derved at lokke eller true jyderne til fjelighed i grundlovskampen; spørgsmålet om krigsskadeserstatning angik jo nemlig næsten udelukkende jyderne.

Imidlertid var rigsrådet trådt sammen 28. august, og regeringen havde i landstinget fremsat grundlovsforslaget i den form, hvori tinget havde vedtaget det 10. april. Efter at folketinget med 51 stemmer mod 48 havde forkastet et forslag om at henvise forslaget til rigsdagen, fulgte langstrakte forhandlinger, som endte i et fællesudvalg. Midt under disse forhandlinger afholdtes 10. oktober på hotel Fønix det gilde, der førte til stiftelsen af Oktoberforeningen med dens samarbejde mellem »de store og de små bønder«; formelt fandt stiftelsen dog først sted 21. november. Herved fornyedes forbindelsen fra om foråret mellem grev Frijs og J. A. Hansen, og sammen med fire medforhandlere enedes de så om den affattelse af grundlovsforslaget, som fællesudvalget 3. november næsten enstemmigt gav sin tilslutning, og rigsrådets to ting 7. november med stort flertal vedtog. Dagen efter hjemsendtes rigsrådet, og 17. november stadfæstede kongen forslaget under forbehold af rigsdagens godkendelse.

Samtidigt var ministeriet Bluhme vejet for ministeriet Frijs, der udnævntes 6. november. Ved sin sammensætning viste det, at nu skulde herremændene afløse embedsmændene som landets styрere, idet de fire vigtigste poster beklædtes af godsejere; Frijs selv blev konsejlspræsident og udenrigsminister, Estrup indenrigsminister, Fønnesbech finansminister, og Rosenørn-Teilmann kultusminister. Her overfor stod departementschef Leuning som justitsminister, oberst Neergård som krigs- og kaptajn Grove som marineminister. »De små bønder« var hverken direkte eller indirekte repræsenteret i ministeriet.

I en artikel, »Fællesudvalgets flertals landsting«, i Nørrejysk tidende for 8. november fastslog Tscherning, at forslaget tilsidesatte ligheden ved at gøre skatteevnen til et vælgerprivilegium og give købstadboerne forholdsvis mere politisk indflydelse end landboerne. Mens forårets fællesudvalgsforslag havde fremdraget gårdmændene på de øvrige landboeres bekostning, stillede dette alle landboere ens bortset fra herremændene;¹ dette viste, at »dette hele så meget omtalte legetøj, denne gode forståelse mellem store og små bønder, er lutter tant«. Det menige folks repræsentanter i fællesudvalget »har været med at skabe en magt, hvis natur det vil være at bekæmpe og undertrykke eder« [det menige folk]; det nye landsting »vil forfølge den over ligheden vundne sejr, indtil de privilegerede får overmagt«.

Mandag d. 2. oktober var rigsdagen mødt til sin 17. ordentlige samling. Folketingets valg af præsidium viste imod sædvane stor splid. Ved formandsvalget fik Bregendahl kun 36 stemmer af 64, mens Monrad samlede 26; til 1. næstformand valgtes i første omgang J. A. Hansen med 36 stemmer af 68, mens pladsen som 2. næstformand første i tredje omgang blev besat med

¹ Det første forslag lod de landboere, som betalte mindst 25 rd. i skat til stat og kommune, vælge atten landstingsmænd, det sidste lod alle landboere vælge disse atten.

Tscherning og endda kun, fordi han var den ældste; han og Klein havde nemlig hver fået 32 stemmer af 64. Da valgene efter en times forløb var overstået, oplæste indenrigsminister Tillisch et kongeligt åbent brev af 26. september, som udsatte rigsdagens møder til 20. november. Tscherning forsøgte i sin egenskab af aldersformand (jfr. N. t. 19/10 1867) tre gange at protestere, men standsedes hver gang af formanden.

Da rigsdagen atter mødtes 20. november, klagede Tscherning straks ved finanslovens 1. behandling over, at regeringen på denne måde havde afkortet drøftelsen af finansloven med en måned,¹ og nogle dage senere rejste han i henhold til grundlovens § 52² rigsretsanklage mod Tillisch, fordi han havde medvirket til at udsætte rigsdagens møder, før finansloven var blevet forelagt. Tscherning tilføjede, at han 2. oktober burde have »betrådt formandsstolen og sagt: Nu er den samling sendt fra hverandre, der var indvarslet ved kongelig anordning; nu kommer den samling, der skal være her efter vor egen tilskyndelse,³ og I opfylder kun eders pligt, når I nu bliver sammen og begynder igen at vælge en formand«. Han havde imidlertid undladt dette, fordi det sagtens havde gjort »mere besvær end nytte«; derimod havde han foreslået formanden at få ministrene til at holde rigsdagen inde endnu en dag, så at finansloven kunde blive forelagt; men formanden havde ikke fulgt hans opfordring.⁴

Under hele samlingen, som varede til 3. februar, kresede Tschernings tanker om grundlovskampen; hvad han end talte om, kunde der dukke betydninger op til denne. Ofte faldt hans ord drillende og udløste stigende harme hos modstanderne. Herunder blev han mere omstridt end ellers, hvad der viste sig ved valgene af præsidium. 18. december fortrængte Fenger ham som 2. næstformand med 41 stemmer mod Tschernings 38, mens J. A. Hansen som 1. næstformand fik 47; men 15. januar blev Fenger 1. næstformand med 42, og Tscherning 2. med 36, mens J. A. Hansen kun fik 28 og gled ud.

21. november — samme dag som Oktoberforeningen trådte ud i livet — forelagde Frijs i landstinget det grundlovsforslag, som nu var vedtaget af rigsrådet og stadfæstet af kongen. To dage efter anmeldte Tscherning i folketinget rigsretsanklage mod ministerierne Bluhme og Frijs, hvorefter 1. behandling af finansloven begyndte. Her var Tscherning sjette taler, og hans foredrag formede sig gentagne gange som en voldsom protest mod hele den forfatnings-

¹ F. 1865/66 sp. 64.

² Denne paragrafs første stykke lyder således: »På hver ordentlig rigsdag, straks efter at samme er sat, fremlægges forslag til finansloven for det følgende finansår, indeholdende et overslag over statens indtægter og udgifter.«

³ Tscherning tænkte herved på grundlovens § 45: »Den årlige rigsdag sammentræder den første mandag i oktober, dersom kongen ikke har indkaldt den til at møde forinden.«

⁴ F. 1865/66 sp. 224—25.

mæssige situation, hvori han så »den dybeste rod til en fortsat politisk immoralitet, som ikke vil høre op i mange år«. Rigsrådets indblanding i kongerigets finanser havde voldt »en sådan forvirring, en sådan flytten af papirer og flytten af penge fra den ene side til den anden, at vi alle lige over for en kritiserende offentlighed må rødme af skam. — — Det er kongen, I nedværdiger ved således at sætte ham lige over for to stærke magter inden for det samme lands grænser; I gør derved — — kongemagten til nul og forbereder hele landets opløsning. — — Ærede ministre! gør eder til vort lands redningsmænd ved at bryde overtværs med alle disse fordomme om falsk legalitet, som netop udelukker den sande lovlighed, hvor der er én stat, én bevillingsmyndighed, én skat, ét regnskab og én finansminister.«¹

Rigsretsanklagen kom til 1. behandling 28. november. Tscherning holdt ved den lejlighed sin længste rigsdagstale. Den fylder 37 spalter i Folketings-tidenden og varede o. 2½ time.

Han begyndte med at understrege, at han intet udestående havde med de pågældende ministre; tværtimod nærrede han agtelse og venskab for flere af dem, og Bluhme stillede han højst af alle danske statsmænd. »Det smerter mig, at navnet på ham, der engang har gjort det mest mulige, som kunde gøres, for at holde riget sammen, skal heftes til det største skridt, der er gjort til at ødelægge den sidste stump, som er tilbage.«² Men et edeligt løfte forpligtede taleren til at holde kongerigets grundlov og påse, at den kun forandredes ad lovlig vej uden ydre tvang.

Bluhme havde bragt kundgørelsen af 28. januar 1852 i stand som det til-sagte grundlag for det danske monarkis ukrænkelighed, og han havde med rette betegnet novemberforfatningen som et farligt brud på dette grundlag; ti når samtlige landsdele »ikke længer var samlet, kunde monarkiet i denne samstatsbetydning — ti jeg er en samstatsapostel — ikke komme til stede. Jeg beklager, at ikke mange flere har været samstatsapostle, ti da havde måske monarkiet været samlet endnu.«³ Når der ikke længer fandtes et fællesskab i januarkundgørelsens ånd, måtte indskrækningsloven af 1855 bortfalde, og junigrundloven atter træde i kraft med undtagelse af det afsnit, som fastsatte forholdet mellem konge og stat. Således havde imidlertid det forrige og nu-værende ministerium ikke handlet, og derfor anklagede han dem for uberettiget at have opretholdt novemberforfatningen og dens organer og derved søgt at fremtvinge sådanne ændringer i junigrundloven, som indskrænkede bondealmuens valgret.

Til denne fælles anklage føjede han en særlig mod David for mod be-

¹ F. 1865/66 sp. 68—70.

² Ss. sp. 190.

³ Ss. sp. 199.

stående anordninger at have ladet postvæsenet omdele en agitationspiece ved sidste valg; og endelig fremsatte han den tidligere omtalte særlige anklage mod Tillisch.

Så snart Tscherning havde sluttet sin tale, begæredes fra regeringspartiets side anklagen afvist, hvilket skete uden yderligere forhandling med 55 stemmer mod 35. Blandt de 55 var 11 af tingets 31 bønder.

To dage senere blussede striden op igen under 1. behandling af et forslag om indlemmelse i kongeriget af de slesvigske distrikter — blandt andet de otte sogne syd for Kolding — som ved fredsslutningen var tildelt Danmark som erstatning for de kongerigske enklaver i Slesvig. Her stod Klein og Tscherning sammen om den opfattelse, at indlemmelsen var en fuldbyrdet kendsgerning, og en formel beslutning altså overflødig. For Tscherning var dette ikke pindehuggeri; han måtte efter sin stilling i grundlovssagen hævde, at kongen ikke kunde være herre i landsdele, som ikke hørte under rigsdagens myndighed. Fastholdt folketinget ikke dette, kunde den upassende formodning opstå, »at vor konge ligesom finansloven, der er delt i en rigsråds- og en rigsdagsbevilling, også er delt i en rigsråds- og en rigsdagskonge«.¹ Efter en lang og bevæget forhandling nedstemtes Kleins og Tschernings forslag om at standse sagen; men striden affødte siden adskillige spydige bemærkninger fra Tscherning om »et lille rige på otte sogne« og lignende.

Som nævnt var Tschernings taler fyldt med hentydninger til grundlovs-kampen. Under drøftelsen af en jernbanelov sagde han om en bevillingssøgende entreprenør, at han »står som rigsdagen lige over for rigsrådet i forfatningssagen, han er under den sjællandske jernbanes jerntvang og jernhånd«.² Et andet jernbanelovsforslag kaldte han »modent og ædrueligt« i modsætning til et forslag, som senere skulde behandles, nemlig grundlovsforslaget.³ A. Hage søgte på sin lidt friskfyragtige måde at betale de stadige spydigheder med samme mønt ved at sige, at Tscherning måske havde ret; men han, der så ofte havde lært folk, at de skulde leve af inkonsekvenser, kunde ikke undre sig over, at folketinget nu var inkonsekvent. Tscherning svarede, at han havde lært Hage ikke at sætte virkeligheden til side for konsekvensens skyld. »Min inkonsekvens i politiske sager ligger i det objektive, ikke i det subjektive. Subjektivt har det ærede medlem næppe været konsekventere end jeg, men objektivt tager jeg sagen, som den er; jeg tager sandheden og ikke løggen.«⁴

Skarpest faldt dog naturligvis Tschernings ord, da grundlovsforslaget, som landstinget 9. december havde vedtaget med 26 stemmer mod 20, 13. decem-

¹ F. 1865/66 sp. 273—74.

² Ss. sp. 664.

³ Ss. sp. 689—90.

⁴ Ss. sp. 794.

ber kom til 1. behandling i folketinget. Ved dette forslag lod man »uden nødvendighed og uden berettigelse et tilbageslag fra Danmarks ulykker ramme os her i kongeriget. — Hvis den såkaldte grundlovsbestemmelse af 17. november d. å. kaldte sig forordning, vilde den ikke indeholde noget statskup; men da den giver sig ud for at være en lov, uden at de virkelig lovlige betingelser er opfyldt, er dette et af de dristigste statskup, der nogen sinde er forsøgt.« Til fordel for de 1400 højst beskattede i landet vil man »skaffe os af med — de slette lovgivere, som man kalder bønder«. Men det vil føre til »mistro og misnøje imellem forskellige klasser i staten og navnlig imellem undersåtterne og regeringen«.¹

Tscherning havde gennem årene erhvervet sig en særlig ytringsfrihed, som han ikke mindst i denne tid gjorde flittigt brug af. Alligevel mente Bregendahl ikke at kunne lade udtrykket »statskup« passere. I stedet for at finde sig i tilrettevisningen optog Tscherning imidlertid en forhandling med formanden herom og gik faktisk ud af denne som sejrherre.

Men al tale var forgæves; forslaget sendtes til 2. behandling med 80 stemmer mod Krabbes, og Tschernings forslag om nedsættelse af udvalg forkastedes med 53 stemmer mod 32.

Til 2. behandling 19. december havde Tscherning sammen med en halv snes andre venstremænd stillet en række ændringsforslag. Principalt foreslog de landstinget sammensat som i junigrundloven, men havde dog også stillet et subsidiært forslag, der oprindeligt skyldtes Monrad; efter det skulde juni-grundlovens valgbarhedscensus, 200 rds. skat eller 1200 rds. indtægt, kun gælde for den ene halvdel af medlemmerne; den anden halvdel skulde betale mindst 400 rd. i skat eller have en indtægt af mindst 4000 rd., hvad praktisk talt kun godsejere kunde nå op til.

Mens Tscherning ved 1. behandling havde fremhævet det lovstridige i sagen, undersøgte han ved 2. behandling, hvor skylden for den bestående sørgelige tilstand lå. »Når — i tidernes løb de ulykkelige følger af denne tilstand gør sig gældende, skal det ikke være hengået ubemærket, at den er fremkaldt af de såkaldte konservative elementer, der næsten altid, hvor man bruger dem mest, har virket til staternes omvæltning, og at den er blevet understøttet af de sande konservative elementer, som til tak for deres godmodighed endnu yderligere vil blive erklæret for uskikkede til at indtage den plads, som er givet dem, som dem, der ikke har fasthed, hjerte og mod nok til i det afgørende øjeblik at modsætte sig et så farligt foretagende«. Uden at nævne navne vendte han sig med styrke mod J. A. Hansen og hans nærmeste meningsfæller, idet han udtalte, at han ikke bebrejdede grundlovens oprindelige fjender noget, ej heller dem, som havde bøjet nakken under åget; »men dem,

¹ F. 1865/66 sp. 875—79.

som i november og december måneder 1864 har hengivet sig til at hjælpe til skinnet af, at der kunde være en fællesforfatning her i landet, bebrejder jeg dette. Det er fra efteråret 1864, ulykken skriver sig.« Og hvad havde man så opnået? »Som et krigsmiddel mod landets største, sikreste og pålideligste masse, der repræsenterer fire gange så megen skatteydelse som samtlige de 1400 konservative elementer«, havde man i dannelsens og formuens navn stillet folk, hvoraf mange kun var» handelsmænd med jordegods — — hønsekræmmere, kalvekuske, studehandlere og den art folk, som med største lethed slår sig op til at kunne indtage disse konservative pladser«. ¹

Det er forståeligt, at sådanne ord kunde ophidse en modstander — grosserer D. B. Adler — til at betegne en af Tschernings udtalelser som »usandhed, sagt på en fornærmelig og uforskammet måde«. ²

Tscherning afsluttede den fem timer lange forhandling, der helt fyldte et eftermiddags- og aftenmøde, med at minde om, hvordan han i 1863 havde udtalt frygt for, at novemberforfatningen skulde blive »den konstitutionelle sæk, hvori man putter kongeriget Danmarks frihed, støttet på lighed. Nu har man syet sækken og benytter den«. ³

Naturligvis blev samtlige ændringsforslag forkastet; grundlovsforslaget var både ved forelæggelsen i landstinget og i folketinget af Frijs blevet betegnet som »en helhed«, hvori der altså ikke måtte ændres. Det ændringsforslag, der samlede flest stemmer, faldt med 55 mod 29. Forslaget sendtes derefter til 3. behandling med 62 stemmer mod 20.

Ved 3. behandling 22. december — sidste mødedag før juleferien — fik Tscherning først ordet, efter at flere medlemmer havde udtalt, at de egentlig helst vilde stemme nej, men at forholdene tvang dem til det modsatte. Tscherning mente heri at se en mulighed for et godt udfald til sidst, når vælgerne fik fuld klarhed i sagen, og han gav derefter en ny oversigt over forfatningsspørgsmålets udvikling med novemberforfatningen som det skæbnesvangre vendepunkt både udad og indad. Han sluttede med at opfordre regeringen til at frigøre sig for eftervirkningerne af nævnte forfatning og skaffe landet en klar stilling som »enhedskongerige« med »én konge og én repræsentation«. Denne tale kaldte Hall frem til et længere forsvar for novemberforfatningen. Under forhandlingen havde i øvrigt en af jasierne blandt bønderne bragt Tscherning en tak for den varme og nidkærhed, hvormed han talte juni-grundlovens og folkets sag; men tinget stod efter talerens mening i en tvangssituation, som ingen kunde besejre. At flertallet ikke nærrede en lignende taknemlighed over for Tscherning viste sig ved mødets slutning. Da nemlig for-

¹ F. 1865/66 sp. 1293—96.

² Ss. sp. 1328.

³ Ss. sp. 1369.

manden spurgte, om nogen yderligere ønskede at udtale sig, og Tscherning bad om ordet for en kort bemærkning, måtte formanden svare, at »i så fald« var der forlangt afslutning. Ved den påfølgende afstemning vedtoges forslaget med 61 ja mod 27 nej; 1 stemte ikke, og 11 var fraværende. J. A. Hansen stemte ja.

Tscherning udarbejdede i juledagene en lang skriftlig henvendelse til kongen, dateret 29. december 1865.¹ Han bad kongen tilgive, at han under den farefulde tilstand efter at have udtømt alle andre midler fremsendte denne skrivelse. Han havde tænkt på at bede om audiens; men en sådan kunde blive mistydet.

Prøjsen, som nu havde bemægtiget sig Slesvig, pønsede sikkert på under et passende påskud også at sætte sig i besiddelse af den jyske halvø. Som et sådant påskud kunde den stadigt opretholdt forfatning for kongerigets og Slesvigs fællesanliggender bruges. Derfor burde denne forfatning snarest muligt fjernes. Også indre grunde talte derfor. Bag novemberforfatningen havde ikke blot ligget ønsket om at forene Slesvig med kongeriget, men også tanken om at sikre riget ved en dynastisk forening af Danmark med Sverige—Norge. Ikke få især blandt de såkaldte dannede troede, at var dette sidste sket, havde krigen fået et andet og lykkeligere udfald. Sådanne tanker svækkede kongens stilling. Efter fredsslutningen så derhos mange i samme forfatnings opretholdelse et værn mod, at kongen tilrev sig enevælde i de tidligere fællesanliggender;² en sådan mod kongen fornærmelig opfattelse bidrog også til at svække kongens stilling.

Derfor burde nævnte forfatning snarest ophæves ved en kgl. kundgørelse i lighed med den, der 6. november 1858 havde sat oktoberforfatningen ud af kraft for Holstens vedkommende.³ — Det vides ikke, om skrivelser blev afsendt.

Selv om kampen i folketingsalen var endt for denne gang, satte den efterdønninger. Til finanslovens 2. behandling havde Tscherning sammen med et par andre medlemmer af finansudvalget foreslået at nægte anvendelsen af kongerigets overskud (se s. 403) til fællesudgifterne, med mindre Slesvig indbetalte sin i novemberforfatningen fastsatte del deraf. Nu traf det sig, at Tscherning var fraværende på grund af sygdom netop i de dage, 12.—16. januar, da finanslovens 2. behandling foregik. J. A. Hansen overtog så på Tschernings vegne forsvaret for dette ejendommelige forslag, som Fonnesbech meget rigtigt kaldte »en hilsen fra forfatningsforhandlingerne«. Da Bille fandt

¹ E. p. III s. 254—66.

² Selv Hall havde anvendt dette skræmmebillede i folketinget under grundlovs sagens 3. behandling (F. 1865/66 sp. 1580—81).

³ At Tscherning i hvert fald siden 19. december havde tænkt på denne udvej, ses af F. 1865/66 sp. 1342.

J. A. Hansens optræden mærkelig, eftersom han jo var uenig med Tscherning i forfatningssagen, svarede J. A. Hansen, at i forfatningssagen var man efter hans opfattelse kommet så langt ad den urette vej, at man måtte fortsætte til enden; men i finansielle sager havde han i rigsrådet hverken talt eller stemt, siden forfatningsspørgsmålet var rejst, fordi han ikke kunde erkende, »at rigsrådet grundlovmæssigt kan behandle nogen indtægt eller udgift, der ikke er fælles for Slesvig med kongeriget, og disse har vi ingen af«.¹ Forslaget, som også Winther og et par andre forsvarede, forkastedes med 60 stemmer mod 16. Ved finanslovens 3. behandling takkede Tscherning dem, der ved 2. behandling havde forsvaret det »måske bedre, end jeg vilde have kunnet det, hvis jeg havde været til stede«;² han havde dog ikke stillet det på ny, men skulde til gengæld for, at det var blevet forkastet, stemme imod hele finansloven, og den vedtoges da også 24. januar med 68 stemmer mod Tschernings.

Endnu på samlingens næstsidste dag kom der bud fra striden. Barfod havde — for øvrigt under drøftelsen af et kirkeligt lovforslag — udtalt, at den konstitutionelle konge altid vilde, hvad folket vilde. Her overfor mindede Tscherning om kongens frie veto. Det var netop kongens opgave og pligt at undersøge, om der var forskel på repræsentationens og folkets vilje »eller Guds vilje, den vilje, som til enhver tid er retfærdighedens og fornuftens stemme«. Det, man i almindelighed kaldte folkeviljen eller opinionen, var ofte meget vaklende; for tiden var den »i fuld gang med at ødelægge Danmarks forfatningstilstand ved at indbilde troen på to forfatningers mulighed i et land. — Skulde da kongen ikke, når han ser det bedre og kan finde en passende udvej til at redressere mangler af denne art, kunne gøre det?«³

Ud over grundlovsforslaget behandledes naturligvis i samlingens løb en række andre sager, deriblandt udkastet til en borgerlig straffelov. Tscherning fremsatte som sædvanligt særprægede meninger om forskellige foreliggende spørgsmål.

Dødsstraffen vilde han beholde, til myndighederne mente at kunne undvære den, også fordi den gav kongen en særligt fremtrædende lejlighed til at optræde som øverste dommer gennem benådningsretten. Da en historisk bevandret taler fandt dødsstraf for oprør betænkelig, fordi oprøreren måske i virkeligheden var sit folks befrier — Garibaldi anførtes som eksempel — svarede Tscherning, at han vilde indrømme, at oprør kunde være »et middel, hvorigennem alverdens styrer fremkalder gode ting«; men den, der vilde være oprører, skulde netop vide, at han derved satte livet på spil. »Den store mand, som ved sin fremfærd har fremkaldt sådanne ting, må bagefter kunne finde

¹ F. 1865/66 sp. 2525.

² Ss. sp. 3061.

³ Ss. sp. 3715—16. — Det var jo netop noget sådant, Tscherning en måned tidligere havde villet foreslå kongen.

sig i at blive hængt derfor; — den største mand i verden lod sig korsfæste.«¹ Han var en afgjort modstander af, at beruselse skulde regnes som formildende omstændighed for forbrydere; snarere burde de straffes først for beruselsen og derefter for forbrydelsen.² Og han holdt på prygl som disciplinærstraf for søfolk fremfor pengebøder. Han havde selv haft med »forsorne gaster« at gøre, »og jeg har altid været gode venner med dem, og de har været sikre på deres hug, når det behøvedes«.³

Han red en af sine kæphest, da han under finanslovens 1. behandling modsatte sig, at man brugte statens penge til at fremdrage og opfriske gamle kalkmalerier i kirkerne ud fra ønsket om at smykke Guds hus. »Guds hus smykket! Jeg skal ikke gå ind herpå, ti jeg synes, der er noget så hedensk deri, at det ikke kan kaldes kristendom«.⁴

Forhandlingen om en dampfærgeforbindelse mellem Fredericia og Strib gav Tscherning lejlighed til at udtale, at »når vi har set broen fra Sjælland til Falster blive bygget«, vilde det nok klare sig, »at vi ikke behøver nogen dampfærge på Lillebælt, men en bro«.⁵

Kreditforeninger skulde ikke have lov at beholde overtagne panter ud over et år i håb om derved at kunne afhænde dem til højere priser; på den måde forfalskedes vedkommende instituts status, og samtidigt holdtes ejendomspriserne kunstigt oppe.⁶

Under drøftelsen af en københavnsk byggelov hævdede Tscherning det urigtige i at kræve særligt køkken i fattigfolks lejligheder; folk lærte renlighed af til dagligt at opholde sig i køkkenet. »Jeg har i længere tid været med at leve på den måde, og jeg ved, at det har en afgørende indflydelse på kvindeskønnet, som ellers er tilbøjeligt til i deres egne kroge at være skidenfærdige; men når man hver dag klager, for så vidt der ikke er nogenlunde tåleligt at være, hæver deres æresfølelse sig, og de bliver da nødt til at være renlige.« For øvrigt burde manden kunne koge omtrent lige så godt som konen, og konen skulde kunne arbejde i mandens fag omtrent lige så godt som han; »det fører til en snæver, god og fornuftig husholdning hos det menige folk.«⁷

Grundlovskampen havde vakt røre ud over landet, og ikke mindst drøftedes J. A. Hansens standpunkt. På et møde i Rudkøbing i februar udtalte han over for sine vælgere, at hans gamle meningsfæller sagtens kunde stemme imod forslaget, for de vidste jo, at det vilde blive vedtaget alligevel. Denne

¹ F. 1865/66 sp. 1192.

² Ss. sp. 1120.

³ Ss. sp. 3507.

⁴ Ss. sp. 79.

⁵ Ss. sp. 1848.

⁶ Ss. sp. 2602.

⁷ Ss. sp. 3667.

udtalelse støttede den ret almindelige mening, som forslaget tilhængere ivrigt udbredte, at vedtagelsen i virkeligheden var nødvendig, og at modstanderne ikke vidste nogen anden udvej. Tscherning fandt det nødvendigt her overfor offentligt¹ at hævde, at hvis vælgerne styrkede ham og hans meningsfæller tilstrækkeligt, skulde rigsdagen nok genvinde sin rette magt, så at »den og kun den kommer til at vedtage i forbindelse med kongen, hvorledes kongeriget grundlov skal være for fremtiden.«

I henhold til junigrundlovens § 100 skulde forfatningsforslaget for at blive lov vedtages endnu en gang af samme rigsdag og derefter tredje gang af en nyvalgt. I overensstemmelse hermed indkaldtes rigsdagen til sin 18. ordentlige samling, der varede fra 23. april til 12. maj. Ved valg af præsidium blev Bregendahl formand med 50, og Fenger 1. næstformand med 47 stemmer; Tscherning valgtes ganske vist til 2. næstformand med 35, men først i anden omgang; Klein fik 28.

Mens J. A. Hansen gled i baggrunden, trådte Tscherning mere og mere frem i forreste række, ombølget af meningsfællernes beundring og modstandernes forbitrelse. Hvor voldsom denne forbitrelse var, afslørede Bille under 2. behandling af en grundlovssagen ganske uvedkommende jernbanelov. Midt i sin tale eksploderede han i et rent personligt angreb paa Tscherning, fordi denne »ikke kan lide noget, som er stort. — — Rejser noget som helst sig op af mængden, væk med det! Er der en eneste bestræbelse, der synes at komme op over det niveau, som det ærede medlem anerkender, ned med den, så lavt ned som muligt! Det er det system, for hvilket det ærede medlem arbejder; det er dette gode nivellerende, demokratiske princip, der ikke tillader, at Århus udvikler sig til centralpunkt.«²

Som rimeligt var, overraskedes Tscherning noget af denne uventede skylle. I en »kort bemærkning« noterede han først Billes mærkelige forkærlighed for uvedkommende personlige angreb på ham. Han skulde imidlertid ikke have brudt sig derom, når angrebet ikke tillige havde været rettet mod hans politiske instilling. Billes påstand, at han vilde nivellere alt og ikke tålte, at noget kom op, »kan ikke være rigtig, idet jeg nemlig selv personligt har gjort mig umage for, vel ikke at komme i høje stillinger, men kun [dog] for at komme til at stå så højt, som min natur vilde tillade det, og som omstændighederne måtte føre det med sig. Og skulde jeg da ikke unde andre, hvad jeg ønsker for min person? Men hvad jeg ikke vil, det er, at man ved kunstige midler skaber forrettigheder på statens bekostning, det være sig nu enten for personer eller byer.«³

¹ Morgenposten 16/3 1866.

² F. 1866 sp. 166. — Uenigheden gjaldt, om den østjyske længdebane skulde føres gennem Århus eller nøjes med et sidespor fra Brabrand ind til Århus, hvad Tscherning foretrak af hensyn til terrænforholdene.

³ Ss. sp. 170.

At han ikke havde glemt Billes ord, viste sig imidlertid, da samme jernbanelov kom til 3. behandling. Han udtalte da, at hans standpunkt i den foreliggende sag vistnok måtte være rigtigt, siden modstanderne måtte gribe til så fattige modgrunde som at påstå, »at jeg på grund af overdrevne demokratiske betragtninger ikke skulde kunne finde mig i, at Århus blev en stor by og voksede op. Jeg, som man har beskyldt — og på en vis måde med rette — for ikke at ville have titler og rang udslettet her i landet, jeg, hvem man har beskyldt for at have en overdreven lyst til at håndhæve kongemagten, jeg, hvem man hvert øjeblik har bebrejdet mangel på en rigtig, alvorlig, vidtgående demokratisme, jeg, der er gået ud på at skaffe enhver forfremmelse efter fortjeneste ved navnlig at afskaffe eksaminer, som sætter den virkelige fortjenstlige og virksomme mand til side for den i halv barndom eksaminerede, jeg, der med hensyn til krigsvæsenet engang har drevet det så vidt, at forfremmelserne skulde ske uden hensyn til anciennitet, hvorved jeg håbede at skulle skaffe en hær, som altid i påkommende tilfælde vilde være udrustet med fortrinlige førere, jeg skulde have en sådan modbydelighed for alt, hvad der kan hæve sig ud over det almindelige! Nej, jeg bekæmper blot det, der ved falske og urigtige midler, ved løgn og bedrageri søger at gøre sig gældende og at hæve sig på en urigtig måde ud over det almindelige, og jeg vil håbe, at jeg ikke skal opgive dette, så længe der er en blodsråbe tilbage i mig.«¹

Bille svarede intet hertil; men måske for i nogen grad at dække sin partifælles tilbagetog indflettede A. Hage i sit indlæg en bemærkning om Tschernings »medfødte antipati mod købstæderne«. Tscherning nægtede, at han var imod købstæderne; han var kun imod, at de skulde være privilegerede, at de t. eks. skulde være fri for værnepligt.² Ved afstemningen sejrede Århus dog over Brabrand med 46 stemmer mod 40.

Mens folketinget ventede på udfaldet af landstingets behandling af grundlovsforslaget, indbragte Tscherning og 23 andre venstremænd forslag om at ændre § 2 i grundlovsindskrækningsloven af 1855. Paragraffen nævnede de sager, som dengang bestemtes at skulle være særlige for kongeriget og altså helt underlagt rigsdagens afgørelse; nu foresloges den udvidet til at omfatte alle kongerigets sager; vedtoges det, gjorde rigsdagen sig dermed uafhængig af rigsrådet. Forslaget havde allerede været fremme om vinteren, men nægtedes da overgang til 2. behandling med 53 stemmer mod 35; nu fik det samme skæbne med 50 stemmer mod 35.

5. maj fik folketinget grundlovsforslaget til 1. behandling. Såvel ved denne som ved de to andre behandlinger, 9. og 12. maj, var Tscherning ikke blot

¹ F. 1866 sp. 243.

² Ss. sp. 271—72.

første taler, men så afgjort hovedtaleren, at hans indlæg fylder næsten halvdelen af Folketingstidendens referat af de tre møder. Forslagets tilhængere forholdt sig nærmest tavse med undtagelse af de omvendte bønder, som under megen beklagelse begrundede deres standpunkt med den foreliggende tvangssituation.

Ved alle tre behandlinger tog Tscherning under forskellig form til udgangspunkt den ulovlige og umoralske fremgangsmåde i denne sag. Formanden havde så ofte påtalt Tschernings udtalelser herom, at han til sidst næsten opgav at skride ind. Men ellers var Tschernings taler ret forskellige fra gang til gang. Ved 1. behandling imødegik han den indvending, at folket i 1849 vilde have været godt tilfreds med et landsting som det, man nu foreslog. »Det, der dengang — — måske kunde have været en naturlig og berettiget udvikling af de forhold, som da fandtes, er nu en så gennemgående reaktionær bevægelse, som — — opstiller som modsætninger besiddelse og ikke-besiddelse. En af de meget vanskelige sider i de nuværende samfund — ikke endnu i Danmark, men i det øvrige Europa — er at få begrebet om lighed i politisk henseende til at parre sig med begrebet om ulighed i borgerlige vilkår, og i det øjeblik man prøver på at indføre begrebet om uligheden i borgerlige vilkår som et politisk berettiget begreb, stiller man de to begreber, lighedsbegrebet og ulighedsbegrebet, fjendtligt imod hinanden; det vil sige, at det politiske lighedsbegreb da lidt efter lidt vil anse sig opfordret og drevet til at bekæmpe ulighedsprincippet i de borgerlige vilkår. Dette er en af de veje, hvorigennem samfundet går til opløsning og undergang; det er en fare, som man her unyttigt underkaster landet.«¹

Efter en kort tale af J. A. Hansen, der fastholdt at være forpligtet til at stemme med regeringen, men håbede at kunne slippe for yderligere at tage ordet i denne sag, gik forslaget til 2. behandling med 52 stemmer mod 14.

Til denne havde Tscherning sammen med 13 andre venstremænd foreslået at indsætte junigrundlovens landstingsparagraffer i stedet for regeringens. I sin første tale betegnede Tscherning junigrundloven som ufuldkommen på visse områder, særlig med hensyn til »den fattige stilling, hvori man har sat kongen som den udøvende magts overhoved lige over for de redskaber, som han i så henseende skal bruge«. Det var dog ikke her, revisionen satte ind; den gjorde tværtimod loven »endnu mere ufuldkommen«. Men trods al lovens ufuldkommenhed havde folket, der før 1848 var delt i bønder og ikke-bønder, ved den opnået politisk lighed og var gået meget frem i borgerlig lighed, og derfor måtte der ikke røres ved denne side af forfatningen.

I den grundlovgivende rigsforsamling havde man ikke ment, at etkammersystem med almindelig valgret kunde modstå »stærke øjeblikkelige indfly-

¹ F. 1866 sp. 294.

delsler«, men at der måtte indsættes et element mellem repræsentationen og kongens veto. Selv vilde taleren have foretrukket et kongevalgt senat eller repræsentanter for »en vis række familier« fremfor det landsting, man enedes om. Siden den tid havde man stadig søgt at svække den almindelige valgrets indflydelse på landstinget og samtidig øge dets magt over for folketinget, og nu var man nået til »skillingsregimentet«; man skulde tage en højstbeskattet valgmand for god, »om han end er således, at jeg for mit vedkommende ikke vilde spytte på ham«. Så havde det alligevel været bedre med grever og baroner; »der er så dog i alt fald noget, som kan give dem skam i livet, men det er ikke tilfældet her«. Desuden gav man to købstadboere lige så megen politisk indflydelse som fem landboere. Stænderne vendte tilbage: pengemændene, købstadmændene og så »de stakkels bønder, der ingenting får, der må vide, at de ikke er noget værd, og de giver sig da også selv hen, så at de sandelig intet bedre fortjener«. Måske blev de senere hen berøvet den almindelige værnepligt og næringsfriheden. »Jeg siger: tag imod dette og bær det; I får det, som I har fortjent det! (Latter.) Ja, at le er let gjort; det er mig desuden overordentlig kært, ti jeg har nok hørt, hvad den Ondes latter betyder; når Djævelen får fanget en sjæl, så ler han den ud.«¹

En af jaserne blandt bønderne udtalte, at han vidste nok, at Tscherning mente bønderne det godt og ingen bagtanker havde; men hvad nyttede hans mørke farver, når han ikke kunde påvise midlet til at nå et bedre resultat?

Tscherning svarede, at man hellere måtte beholde de to forfatninger end underkaste sig, hvad her fordredes. Og hvis de herrer vilde stemme sammen med ham og hans meningsfæller, skulde de se, hvor let det var at frigøre sig for fællesforfatningens »spilleværk«. Selvfølgelig havde han ingen biensigter. »Jeg er over 70 år gammel, og jeg vilde ønske, at jeg kunde opgive min overbevisning og gå hjem og føre et roligt og mageligt liv; men på den anden side sætter jeg min yderste kraft imod, hvad jeg betragter som politisk moralsk fordærvelse og en ødelæggelse for fædrelandet.«²

Tschernings hårde ord kaldte Rimestad, Bille og andre modstandere frem. Bille undrede sig over formandens langmodighed over for sådanne udtalelser, hvad der måske var grunden til, at denne under Tschernings sidste større indlæg skred ind ikke mindre end seks gange. Efter debattens slutning forkastedes ændringsforslaget med 55 stemmer mod 30, og grundlovsforslaget sendtes til 3. behandling med 65 stemmer mod 26.

Ved denne var Tschernings indledningstale stærkt personligt præget. Dybest set var det ikke for bondestanden, han arbejdede, men for staten; ti ved at tilsidesætte den stand, som var »den største og bredeste basis for en stats

¹ F. 1866 sp. 350—61.

² Ss. sp. 366—67.

rolige tilværelse«, undergravede man staten. I købstæderne deltes folk efter pengene i et lavere og et højere borgerskab; det havde man hidtil ikke gjort på landet, men dette forslag vilde føre dertil og var derfor »et betydeligt tilbageskridt på den udviklingsbane, som hele Europa har betrådt«.

Da taleren som ung trådte ud i livet, mødte han den dansk-norske stats opløsning og så samtidig en ny opløsning true mod syd, fordi man der som i Norge krævede en frihed,» som vi her i kongeriget forsømte«. Han forstod, at skulde denne fare undgås, måtte kongeriget ind i en fyldigere udvikling. To ting måtte tilstræbes: sondre Slesvig fra Holsten og stille landboerne på lige fod med det øvrige folk. 1852 sondredes Slesvig fra Holsten, »og det kunde efter min overtydning være blevet ved at være det, når vi ikke havde villet beholde Holsten«. Bondealmuens ligeberettigelse med det øvrige folk nåedes »ved omstændighedernes magt; men vi er nu i færd med igen at skille os ved det store gode, vi herved havde vundet fremfor nogen anden stat i Europa«, og det vilde han gøre alt for at hindre. De mænd, som man nu vilde give så stor politisk magt, havde i 1863 ikke støttet en rolig og sindig udvikling, men rakt hånden i den modsatte retning, »og hvor jeg vender mig i Europa, vil jeg finde det samme. Den ganske eller nogenlunde menige befolkning kan ikke drives frem af den art ærgerrighed, der kan gribe om sig i de højere stillinger, og derfor er den som støtte og modstandsmiddel i vanskelige øjeblikke langt mere at forlade sig på.«¹

En ret livlig drøftelse fulgte, som Tscherning afsluttede med endnu engang at hævde ved sine udtalelser at have vist, at han godt vidste, hvorledes opgaven kunde løses. Til slut erklærede han sig mod sædvane ret åbenlyst villig til, om det blev nødvendigt, at indtræde i et ministerium med det program. »Jeg er aldrig vejet tilbage fra at yde mine kræfter, hvor man forlangte, at løsningen skulde gå i en retning, som jeg antog for god, og jeg viger ikke tilbage derfra endnu. — — Jeg tillader mig at tro, at der må kunne findes andre, der lige så godt som de ærede herrer, der nu er i ministeriet, kan styre statens anliggender.«¹

Ved den påfølgende afstemning vedtoges forslaget med 66 stemmer mod 29 og var altså færdigt fra rigsdagen for anden gang.

En nyvalgt rigsdag skulde nu træffe den endelige afgørelse. Valgene hertil udskredes med kort varsel: valgmandsvalg 1. juni, folketingsvalg 4. og landstingsvalg 23. juni. Der var ingen tid at spille. Da venstre kun rådede over få og små blade, besluttede ledelsen at lade afholde en række møder ud over landet. Tscherning og Winther skulde tage sig af Østjylland. 18. maj holdt de et mindre møde i Viuf kro mellem Kolding og Vejle og drog så nordpå. 22. maj var

¹ F. 1866 sp. 400—403.

² Ss. sp. 429.

de nået Borum kro vest for Århus, og allerede havde deres møder vakt opmærksomhed. Dagbladet bragte nævnte dag en lang artikel om venstres rejsende agitatorer. »Medens Tscherning og G. Winther, denne mageløse nutidsgentagelse af den vandrende ridder fra la Mancha og hans listige våbendrager, farer Jylland igennem fra Kolding til Hjørring, har B. Christensen og Hasle påtaget sig Fyn, og Alberti sørger i forening med Krabbe for Sjælland«. Egentlig burde der sendes modtalere ud fra København, men »den, som én gang har overværet et af de menigmandige politiske møder på landet, vil ikke let føle sig kaldet til at gentage forsøget. I kroens rejsestald eller på landevejen udenfor er der samlet et par hundrede mennesker, blandt hvilke der kun enkeltvis ses gårdmænd og mindre gårdejere [proprietærer], mens flertallet er husmænd, indsiddere og tjenestekarle, som benytter lejligheden til at få en slags markedsdag; fra en vogn eller en omvendt tønde holder først en forskræmt skolelærer en tale, hvori de bekendte stikord tumler sig i broget forvirring; så kommer den rejsende storhed, der tiltaler den lille klump af tilhørere, som var den selve den danske nation, og hvem bifaldet følger desto stærkere, jo hensynsløser han angriber de kjoleklædte, præsterne, herremændene, forvalterne, jo mere han tordner løs om folkefrihedens dødsfjender, den tærende embedsstand og det hovmodige bureaukrati. Duften fra ko- og hestestalden, kvalmen fra hundrede tobakspiber, dunsten af øl og brændevin er ikke det værste, man har at døje ved de fleste sådanne møder; ulige pinligere er den fordom og bornerthed, som ruger over mængden, den sørgelige uvidenhed om de simpleste forudsætninger og den enhver modstander mødende mistænksomhed og onde vilje. — Den virkning, som kan gøres, er alt for ringe i forhold til det store offer, som kræves«. Artiklen opfordrede dog til slut stedlige meningsfæller til at optage kampen mod agitatorerne.

Denne opfordring blev fulgt. Ved mødet i Langå dagen efter, som havde samlet 500 tilhørere, optrådte tre modstandere, og til mødet i Vesterbrønderslev kro 25. maj var der både kommet fire modtalere, deriblandt kresens folketingsmand, en af de omvendte bønder, og talrige modstandere fra Hjørring og hele omegnen. Mødet varede fire timer og sluttede ikke blot med leveråb for kongen, Danmark og Tscherning, men også for »dem, der vilde hurtig ende på forfatningsagen«, og »dem, der ikke lod sig påvirke af agitation«. Dagbladet meldte triumferende, at modtalerne havde slået »de bondevenlige påstande aldeles af marken«; men i et utrykt brev i Rigsarkivet fra Tscherning til hans hustru, skrevet samme aften i Ålborg, hedder det: »Jeg har ikke kunnet bære over mit hjerte at opgive uden kamp en af de ting, jeg især har virket for den politiske lighed. Jeg føler godt, at det havde været bedre, om jeg havde kunnet unddrage mig denne rejse, men jeg handler af en dyb pligtfølelse. Var jeg let at indtage med jubel og entusiasme, så havde jeg løn for min stræben; ti selv modstanderne jubler for mig og beviser mig agtelse. Men [det] er jeg vant til ikke at

regne, når det er sagen, hvorom det gælder.« På valgdagen fik kresens hidtidige folketingsmand kun 47 stemmer og modkandidaten 1262.

De sidste møder holdtes længere syd på. 27. maj gentog Tscherning i Thorsager nordøst for Århus, hvad han havde udtalt i folketinget, at han var rede til at indtræde i et nyt ministerium, »som vilde påtage sig forfatningssagens løsning ved at kuldkaste rigsrådet«. Og dagen efter sluttede rejsen med et møde i Odder, hvor 800—1000 mennesker var samlet. Her og i Thorsager var der kun ringe opposition, mens Tscherning hyldedes stærkt; efter at have takket herfor udbragte han et leve for kongen.¹

Den lange rejse trættede den halvfjerdsårige mand; ved mødet i Vesterbrønderslev siges der i referatet, at han så »temmelig udmattet ud«. Men at han alligevel var tilfreds bagefter, viser et brev fra København af 29. maj til Jens Gregersen.² Det hedder heri: »I går aftes kl. 11 kom jeg fra Jylland, hvor Winther og jeg har rejst på langs igennem til 3 mil nord for Ålborg, holdt møder, talt, opmuntret osv. Stemningen var god nok, hvad så udfaldet bliver.«³

At østjyderne også var tilfreds med Tscherning, viste valgdagen.⁴ Dagbladet trøstede 13. juni sine læsere med, at flertallet for grundlovsændringen var holdt; men unægteligt var udfaldet af valget »en sejr for det menigmandige parti og et nederlag for dets modstandere. — — I Sjælland er stillingen omtrent holdt — — på Lolland er der vundet to stemmer for grundlovsudkastet, i Fyn er der kun tabt tre. Men af Jyllands 46 krese har omtrent halvdelen ombyttet ja'er med nej'er, og det er fortrinsvis halvøens østlige del, som har gjort udslaget. Der kan ikke være nogen tvivl om, at dette for en overvejende del skyldes Tschernings og G. Winthers agitationer; unægteligt var denne jordbund særdeles modtagelig for deres vrangne lærdomme og ublu mistænkeliggørelse af andres meninger, men uden disse føreres personlige og utrættelige bestræbelse vilde dog end ikke den uoplyste jyske almue i en sådan udstrækning have kunnet føres på vildspor eller opfanatiseres i en sådan grad. Obersten og hans adjutant kan derfor med en vis stolthed se tilbage på deres felttog. — — At førernes magt er stor til det onde, beviser noksom udfaldet af de jyske valg. — — At ledernes indflydelse er ulige mindre til det gode — — fremgår af valget på Langeland, hvor J. A. Hansen faldt med et mindretal af fire stem-

¹ Om rejsen se Dagbladet 22/5, 25/5, 28/5, 30/5 og 12/6, Fædrelandet 30/5 og Folkebladet 2/6.

² FHa. 1927. s. 80.

³ I begyndelsen af brevet står: »Dersom ikke ganske uforudsete og uventede tilbud indtræder, så tager jeg herfra lørdag d. 2. — — til Holbæk.« Ventedede Tscherning en kaldelse til minister?

⁴ Tscherning havde allerede først i maj fået opfordring til at stille sig i Nørresundby mod en jasiger, men afslog det, da hans gamle stillere i Svinningekresen erklærede, at det dér »vilde gøre et slemt indtryk« (FHa. 1927 s. 79).

mer«. Men venstres fremgang viste så meget klarere nødvendigheden af grundlovsændringen, så at landstinget kunde blive et værn mod »denne rå magt«.

Allerede 9. juni havde Fædrelandet udtømt sin vredes skål over Tschernings hoved. »At Tscherning har været en genial mand og måske fra naturens hånd bestemt til at blive en stor mand, kan det ikke falde os, der i sin tid har modtaget megen bistand af hans talent, ind nogen sinde at nægte; men et andet spørgsmål er, hvad der nu er tilbage af talentet og storheden, efter at smiger og eftersnak har drevet hans umættelige forfængelighed op til en svimlende højde, og efter at slet omgang i mange år har berøvet ham alt herredømme over sine lidenskaber. Uden tro og uden nogen fast overbevisning har han altid ladet sig lede af øjeblikkelige følelser og altid er gået langt videre i sin tale, end han vilde og kunde i sin gerning. At vide alt og at kunne alt, at give svar på alt og give råd for alt, det er hans orm; men hvad han svarer, og hvad han råder, hvad han påstår, og hvad han giver sig ud for at vide — det har det aldrig kommet ham an på, kun at det slog til i øjeblikket. Hans upålidelighed og uvederhæftighed i offentlige som i private ytringer er enhver bekendt, som har haft med ham at gøre. Hvor tidt har han ikke endt med at lade være at stemme i en sag, i hvilken han har talt på det voldsomste for eller imod! Hvor tidt har han ikke måttet tie og stå som en skoledreng i skammekrogen, når hans iøjnefaldende overdrivelser og fejltagelser, hans skammelige insinuationer og forvanskninger blev påviste af mænd, der stod ham lige i dygtighed. Hvor tidt har ikke Monrad leget med ham som katten med musen! Nu er han kun en gammel letfærdig snakker eller måske rettere en unyttig vrøvler, som ikke fortjener kvalificeret agtelse af nogen, siden han ikke selv er klog nok til at trække sig tilbage. Han ligner en forfalden skuespiller, der efter en tid lang at have gjort lykke på hovedstadens teater har måttet stige nedad og nu drager omkring på landet og deklamerer i laderne, sminket med kridt og rødsten og med G. Winther til komiker.«

Og da grundtvigianerne 12. juni fik læst og påskrevet af Fædrelandet for deres medskyld i valgets udfald, faldt der i forbifarten endnu et hib af til Tscherning. »Målet er for Tscherning — — at en uforskyldt elendighed, som hans synske øje ser alle vegne hos almuen, skal afløses af velstand, at hver indsidder skal have en hel skjorte på — om den er ren, bekymrer ham ikke — og grødgryden bredfuld. Han er ateist og materialist¹ eller, om man hellere vil, en socialistisk fantast; alt åndeligt væsen foragter han, og skønt han selv er

¹ Tschernings materialisme havde 18. maj fået Dagbladets Stockholmskorrespondent til at skrive, at »så vidt han mindes«, skulde Tscherning i rigsdagen have udtalt ønsket om, at Danmarks kunstsager »måtte blive sønderknust for dermed at makadamisere vejene, så at de kunde gøre nogen nytte. — — Det var repræsentanten for den rå egen nytte, som da førte ordet«. (Dagbladet 24/5 1866).

følelse og ofte lidenskab fra top til tå, anser han al følelse og alt følelseliv for føleri.« Og med en sådan mand kunde grundtvigianerne samvirke!

Tscherning svarede indirekte sine angribere i et indlæg i Morgenposten, dateret 15. juni.¹ Dette blad havde over for modstandernes valgkommentarer mindet om Tschernings udtalelse: Løgnen behager de dannede. Tscherning fandt udtalelsen fuldt berettiget i den foreliggende situation, men ønskede dog at understrege, at han dermed ingenlunde havde villet sige, at virkelig dannelse førte til at finde behag i løgnen. Udtalelsen »gælder om en tilstand, hvori handlen med ord og fraser gennem dagspressen og de med den beslægtede arter skrifter lykkes bedst og det ikke mindst for de såkaldte dannede, for dem, der skriver flottest, uanset om det var sandhed eller løgn, dem, som brugte løgn og hånsord som en art krydderi, hvormed de bestrøede deres i øvrigt på god smag og sund og åndelig føde indholdsløse retter«.

Men i øvrigt var han fuldt optaget af forberedelserne til landstingsvalget, der jo frembød den sidste mulighed for at redde junigrundloven. I en bladartikkel forklarede han venstrevalgsmændene, at J. A. Hansen i virkeligheden ønskede grundlovsændringens modstandere sejren, selv om han personligt følte sig forpligtet til at stemme i modsat retning.² Han skrev 18. juni til den nord-sjællandske folketingsmand J. Nielsen, som var en af de omvendte bønder, men dog ved en enkelt lejlighed havde stemt med venstre mod sin særlige gruppe (Neergård II s. 1709), og forsøgte at overbevise ham selv og få ham til at påvirke sin egne valgmand til ved landstingsvalget i Roskilde at stemme for junigrundloven. Af brevets indledning synes at fremgå, at han havde skrevet til andre folketingsmænd i samme ærinde.³ Og ved prøvevalget i Roskilde 22. juni mødte han frem, fik med noget besvær ordet, da han ikke var valgmand, og søgte i skarp ordstrid med Hall og andre at vinde forsamlingen for sin opfattelse.

Men alt var forgæves. Særlig valget i Roskilde afgjorde sagen; her valgtes med 198 valgmand mod 181 otte tilhængere af ændringsforslaget. Ved den lejlighed gled Carlsen, B. Christensen og Hasle ud af landstinget. Det nyvalgte landsting talte 31 tilhængere af ændringsforslaget mod 20 modstandere. Blandt de sidste var den toogfirsårige Grundtvig, som havde søgt valg i Jylland og nu i landstinget forsvarede junigrundloven i en række varme og fredsæle taler, der vel ikke omvendte nogen, men dog gjorde indtryk også på hans modstandere. Rigsdagen mødtes 9. juli til en overordentlig samling for at vedtage grundlovsforslaget for tredje og sidste gang. I folketinget valgtes Bregendahl, Tscherning og Fenger til formand og næstformænd med henholdsvis 73, 50 og 45 stemmer.

¹ Her anført efter kladden i E. p. III s. 266.

² N. t. 16/6 1866.

³ E. p. III s. 268.

Efter at landstinget 19. juli havde vedtaget forslaget ved 3. behandling med 30 stemmer mod 20, kom det 21. juli til 1. behandling i folketinget. Ved denne holdt Tscherning sig noget tilbage, men kritiserede dog forslagets »skødesløse og jammerlige form«, fordi det i § 37 brugte ordet »bidrag« i stedet for »skat«. Da Bille med nogen grund fandt denne indvending komisk, indskød Tscherning: »Den ler bedst, som ler sidst«, og udtalte senere, at han vilde »gøre den allersidste og stærkeste anvendelse, jeg kan, af ethvert middel til at få en så uheldig forfatning forhindret fra at komme frem.«¹ Efter en længere drøftelse sendtes forslaget til 2. behandling med 57 stemmer mod 42, og udvalgsnedsættelse forkastedes med 56 stemmer mod 44.

Ved 2. behandling tre dage senere foreslog Tscherning sammen med meningsfæller på ny junigrundlovens landstingsparagraffer indsat, og desuden stillede han alene to andre ændringsforslag; dels vilde han udskyde alle de paragraffer om kongens stilling i forfatningen, som ved indskrænkningen i 1855 var udgået af junigrundloven, dels foreslog han at erstatte »bidrag« i § 37 med »skat eller afgift«.

Det første forslag begrundede han med, at da efter regeringens opfattelse fællesforfatningen stadig bestod, havde rigsdagen ingen ret til at behandle et sådant fællesanliggende, før indskrækningsloven af 1855 var ændret. Dette standpunkt fastholdt han stædigt, og med megen behændighed kørte han sine modstandere i ring, indtil Krabbe bad ham tage forslaget tilbage, da det jo kun kunde opfattes som en satire mod regeringen og i den henseende havde gjort sin virkning. Tscherning tog opfordringen til følge, men kun for derefter at bide sig fast i det andet forslag, idet han med mange citater søgte at bevise, at »bidrag« i lovsproget ikke betød »skat«.

Til sidst lod han dog dette emne falde og gik over til hovedsagen, landstingets sammensætning. Over for den megen tale om konservative elementer spurgte han, hvorledes en mand blev konservativ »ved materielle midler«. Privatinteresserne svækkede staten, men ligheden skabte et politisk folk, som staten kunde støtte sig til. Forslaget tilvejebragte »en skjult stænderinstitution«, noget, som man før 1848 havde misbilliget så stærkt, og som de folkeledere og folkeforførere, et medlem² havde omtalt, havde fået fjernet. Det pågældende medlem »vilde ikke have haft sæde her, dersom der ikke her i landet havde været folk, som turde vove at gå foran. (En stemme: Hvem var det?) Jeg var en af dem! (En stemme: Var der ikke andre?) Jeg nægter ikke, at der var andre; men jeg var en af dem, og derfor lader jeg mig ikke nu retten

¹ Of. 1866 sp. 72—80.

² En af de omvendte bønder havde beklaget at »selvbestaltede og selvkaldte folkeforere, folkeledere og folkeforførere udsår tvedragtens sæd i landet og søger ved allehånde sande og usande gøglerier at foregøgle folket, at der er fare på færde« (Of. 1866 sp. 196).

dertil berøve mere end dengang. — — Interesseprincippet fører til fåherredømmet, medens frihedsprincippet fører akkurat den modsatte vej.« At dele efter formue var desuden farligt for de formuende selv, »ti de er kun få imod den store masse, de skyder fra sig, og som kan komme til at stå fjendtlig lige over for dem«.

Tirret af et par spydige afbrydelser fra Hall vendte han sig mod denne, der vistnok »har et slags faderkærlighed til, hvad der kan komme ud af grundloven af 18. november 1863. Han vilde først derved sikre os Slesvig; men dette mislykkedes for ham; nu vil han i det mindste knække ligheden, og det har han også udsigt til.« Han sluttede med at anbefale at stemme junigrundlovens landsting ind i forslaget.¹

Efter endnu en række indlæg forkastedes imidlertid ændringsforslagene, og forslaget sendtes til 3. behandling med 55 stemmer mod 44. Denne foregik 27. juli og optog et eftermiddags- og aftenmøde, der tilsammen varede henved 9 timer.

Første taler var Chr. Berg, som 4. juni var blevet indvalgt i rigsdagens folketing (fra 30. januar 1865 havde han været medlem af rigsrådets folketing) og bortset fra et ganske kort indlæg 21. juli her holdt sin egentlige jomfrutale. Med »den dybeste agtelse« for Tschernings »højsind og rene vilje« vendte han sig mod flere af hans påstande og hele hans og hans kampfællers taktik i denne sag. Han forsvarede J. A. Hansen mod de hårde angreb, man havde rettet mod ham; ikke han, men folket havde svigtet. Junigrundloven var folkets moralske ret, men det foreliggende forslag kunde bruges i en hviletid. Hvis de bebudede slette følger viste sig, kunde frihedens fane rejses til kamp for et nyt og bedre landsting. I en senere tale erklærede han, at hvis man ikke besatte dette ting med et »misundelsens demokrati«, vilde det foreslåede landsting aldrig blive behersket af et »egoismens aristokrati«.²

Senere fik Tscherning ordet og holdt en tale på henved to timer, som formanden afbrød ikke mindre end nitten gange, hvortil kom talrige tilråb fra medlemmer og meningstilkendegivelser fra tilhørere. Han begyndte med at imødegå Bergs kritik. Denne havde bl. a. anset det for ugrundet, når Tscherning frygtede for, at den almindelige værnepligt skulde blive afskaffet under den nye forfatning. Tscherning mindede i den anledning om, at der i hvert eneste rigsråd var blevet foreslået, at de værnepligtige skulde kunne frikøbe sig, og at de derved indkomne penge skulde gå til hvervning af underofficerer. Ulighed i forfatningen vilde medføre ulighed i beskatningen gennem forbrugsbeskatning.

Derefter gik han over til udførligt at påvise, hvorledes hele forfatningsud-

¹ Of. 1866 sp. 232—36.

² Ss. sp. 298—314 og 452.

viklingen fra 1854 til 1863 fastslog, at fællesrepræsentationen ingen ret havde til at blande sig i kongerigets særlige anliggender, men at ved fællesskabets ophør junigrundloven igen burde være trådt i kraft. Hvad der formelt var til hinder derfor, kunde kongen have ændret ved et kgl. reskript som i 1858, »et meget følgeværdigt eksempel, som endnu i ethvert øjeblik kan følges, på, hvorledes man, når staten er udsat for ulempe og farer, kan bruge kongemagten til at ordne forholdene, når kongemagten blot ikke derved overskrider de konstitutionelle regler«. Det vilde derfor engang erkendes, at de, der nu sagde nej, »har stået på den simple, klare og fuldstændige grundvold. (Stemmer: Nej!) Jeg kan ikke bestemme erkendelsen, men De skal få det at se! (Afbrydelse.) Jeg skal naturligvis ikke lade mig standse; jeg taler her i denne sal for sidste gang, hvis dette forslag bliver til grundlov, og derfor vil jeg sige ethvert ord, jeg har på min samvittighed. Jeg anser det, der kommer ud af dette forslag, for i sig selv så politisk-moralsk slet, at jeg ikke mere vil have dermed at gøre. Jeg gik ud af rigsrådets landsting af den grund, og jeg går ud herfra af den samme grund. Der er i den hele fremfærd, som her er brugt, en mangel på sandhed, som jeg ikke kan fordrage, og der kan ikke komme noget godt samliv ud deraf; der er en fordærvelse deri, som man ikke så let bliver af med«. Når kongen stod bag ministeriet i denne sag, måtte det skyldes, at man ikke havde forklaret ham fredsslutningens forfatningsmæssige konsekvenser.

Man vilde, at den nye forfatning skulde prøves, før den forkastedes; men man skulde ikke lade sine modstandere vinde kraft, før man forsøgte at slå dem; man havde da allerede halvt ladet sig slå. »Dette lille land har ikke nogen betydning ved sin styrke og sin kraft, men det kan have en betydning som det sted, hvori århundredets største sandhed opbevares. Danmark — — er det eneste land i Europa, hvor ligheden er kommet til et sådant gennembrud uden at føre til nogen skade.« Junigrundloven var ikke blot bondealmuens moralske, men også »dens juridiske ret og dens europæisk bestemte berettigelse.«¹

Hall, som derefter fik ordet, udtalte i sin lange og behændige tale, at han ofte havde været vidne til Tschernings »overordentlig lidenskabelige kampe; — — men noget sådant som denne gang ved jeg ikke er passeret, at det ærede medlem i den grad har holdt ud, som han har gjort, og at han, der fornemmelig synes at sætte pris på kendsgerninger og rolig udvikling og har set alt det, som han har set, dog gør sig til den allerstærkeste drivende kraft i hele den yderlige modstand mod, hvad der gentagne gange er afgjort, dette står for mig som uforklarligt hos ham.«²

Ved midnatstid taltes stemmerne op for sidste gang; det blev atter 55 ja

¹ Of. 1866 sp. 332—62.

² Ss. sp. 371—72.

mod 44 nej. Junigrundlovens dage var endt og med dem Tschernings rigsdagsgerning.

Et par dage forud var der foregået et ejendommeligt mellem spil, som ganske vist ikke ændrede sagens gang, men dog har sin store interesse ved at vise Grundtvig og Tscherning for sidste gang sammen til forsvar for junigrundloven. Som eksempel på, hvor optaget Grundtvig var af grundlovs kampen, fortæller Høgsbro, at han efter Grundtvigs ønske en aften førte Tscherning og et par andre folketingsmænd til Grundtvig, for at de i fællesskab kunde drøfte stillingen.¹ Og da udfaldet ikke længer var tvivlsomt, »holdt Grundtvig med sin kone en formiddag uden for min dør på Vesterfælledvej og bad mig følge sig til Tscherning for at få ham til at bede kongen i en skriftlig meddelelse at nægte sin underskrift. Jeg satte mig op på bukken hos kusken, og mens vognen holdt uden for Tschernings dør på Kastelsvejen, gik jeg ind til Tscherning, som jeg traf i hans studereværelse. Jeg sagde Grundtvigs ærinde, hvortil Tscherning bemærkede, at han ikke antog, at en sådan henvendelse kunde nytte noget, men at den kunde forsvares, og at han var Grundtvig så taknemlig, fordi han i sin høje alder havde villet afbryde sin hjemlige ro og give sig hen i striden, at han gerne skulde gå ind på hans ønske. Jeg hentede da Grundtvig ind til Tscherning, og de aftalte nærmere dette fællesskridt.«

Tscherning kunde så meget lettere gå med dertil, som han 2. februar over for Barfod stærkt havde betonet kongens ret og pligt til ved sit veto at skride ind mod folkets vilje, hvis den ikke faldt sammen med »Guds vilje« (se s. 414). For øvrigt var fremgangsmåden ikke så eksempelløs, som modstanderne dengang og senere har ment; i 1857 havde de, der bekæmpede næringsloven, på samme vis bedt kongen nægte den sin underskrift (Neergård II s. 291).

Andragendet afsendtes 26. juli og findes aftrykt i Dansk folketidende 3. august. Det beder kongen nedlægge sit veto, fordi spørgsmålene om tronfølge, kongevalg o. lign. var medtaget i loven, skønt de ved grundlovsindskrænkningen 1855 udtrykkeligt var blevet unddraget rigsdagens myndighed. Denne indvending havde Grundtvig rejst i landstinget 19. juli (Ol. 1866 sp. 115), hvorefter Tscherning som nævnt havde bygget et ændringsforslag derover 24. juli. Audiensbegæringen fremsattes i en særlig skrivelse til kabinetssekretær Trap, som imidlertid svarede samme dag, at da kongen ikke kunde gå ind på andragendets indhold, ønskede han ikke ved denne lejlighed at modtage d'hr. i audiens.²

¹ Optegnelserne s. 24. — Det er betegnende, at Tscherning ved den lejlighed forlangte alene at betale drosken. — Rimeligvis var det denne sammenkomst, der gav anledning til det rygte, at andragendet til kongen var blevet drøftet i et partimøde i venstre, men at kun tre medlemmer foruden Grundtvig og Tscherning havde stemt derfor.

² E. p. III s. 274. — Andragendet er åbenbart blevet til på den måde, at de to mænd har skrevet hver sit udkast, men er blevet enige om at benytte Grundtvigs med et

Allerede på valgdagen 4. juni havde Tscherning overfor sine vælgere erklæret at ville nedlægge sit folketingsmandat, så snart han havde vished for, at grundlovsforslaget vilde blive ophøjet til lov. Samme dag, lørdag d. 28. juli, som kongen stadfæstede loven, meldte Tscherning skriftligt folketingets formand sin udtrædelse. Han slap derved for at overvære det højtidelige slutningsmøde om eftermiddagen, hvor kongen i sin trontale erklærede, at han ved at underskrive den nye grundlov havde handlet i Frederik d. syvendes ånd, og for øvrigt udtalte håbet om, at folket trods den forudgående meningsforskel med fædrelandskærlighed vilde slutte sig til den nye grundlov under arbejdet for en frugtbar samfundsudvikling.

Tscherning var dog ikke den eneste rigsdagsmand, der var fraværende ved den lejlighed. Dagbladet meddelte om mandagen, at »de fleste medlemmer af venstre, deriblandt også de mere fremragende, havde fundet det passende at udeblive«. De udeblevne brugte dagen til at affatte og ved en deputation at overrække Grundtvig og Tscherning hver sin adresse med tak for deres store indsats i grundlovskampen. I adressen til Tscherning nævntes han som den, der tidligt havde arbejdet blandt de forreste for bondestandens frigørelse; hans ædle personlighed, lange hæderlige og uegennyttige virksomhed for folkets sag, hans ubetingede hengivenhed for, hvad han anså for sandhed og ret, vilde altid være et lysende eksempel. Underskriverne håbede, at han ikke endnu vilde unddrage rigsdagen sin udmærkede vejledning. Tscherning svarede, at han ikke troede, at der kunde komme noget godt ud af den nye forfatning, og at hans nærværelse på rigsdagen snarere vilde skade end gavne.¹

I ovennævnte mandagsnummer omtalte Dagbladet også Tschernings »urimelige« mandatnedlæggelse, der i virkeligheden var »en falliterklæring; Tschernings udtrædelse af repræsentationen og det politiske liv er et sidestykke til Monrads udvandring«.² Engang vilde Tschernings udtrædelse have været et tab for det parlamentariske liv, men nu var den »en betydelig vinding«. I det

par små tilføjelser. Tschernings udkast findes i E. p. III s. 271 og er dateret 25. juli, Grundtvigs i »Breve fra og til N. F. S. Grundtvig« II s. 626 og er dateret 26. juli. De er meget forskellige. — Se i øvrigt nærmere herom hos Høgsbro s. 26.

¹ Folkebladet 4/8 1866.

² Monrad var 30. november 1865 udvandret til Ny Zeeland. — Nye blade (et dengang udkommende venstreorgan) svarede Dagbladet, at Monrad udvandrede, fordi han selv erkendte at have udspillet sin rolle, mens Tscherning ved sin udtrædelse stod på højdepunktet af sin popularitet (N. t. 22/9 1866). Grundtvig skrev i Dansk folketidende 17/8 1866 et svar til Dagbladet, der endte således: »Til slutning vil jeg betro både Dagbladet og Fædrelandet, at jo mere de fremhæver uenigheden mellem Tscherning og mig om mange vigtige spørgsmål både på rigsdagen og der udenfor, des mere vægt vil folket lægge på vor fuldstændige enighed, hvor det gjaldt grundloven og folkeretten, og at jo mere bladene sværter vore navne, des bedre vil navnene klinge i folkets øren, og des mere vil bladene falme i folkets øjne, så det vilde vist tjene bladene selv bedst, om de lod deres seneste æresbevisninger blive de sidste.«

hele var bladet højt oppe og sluttede sin artikel således: »Den 28. juli 1866 er derfor trods alle hæse ravneskrig om det modsatte en lykkelig dag i Danmarks historie, og kong Kristian d. niende har ret, når han udtaler sin overbevisning om at have handlet i Frederik d. syvendes ånd.«

Denne sejrssikkerhed varede dog ikke længe. 8. august bragte bladet en lang hånende artikel om Grundtvigs og Tschernings andragende til kongen. Egentlig fortjente dette tåbelige, uhorste og ganske ukonstitutionelle påhit kun tavshed; men af hensyn til »de to personer, som gennem en række af år har spillet en fremragende rolle og hver på sin måde udøvet en betydelig indflydelse på folkeåndens udvikling«, vilde bladet dog tage det op til nærmere behandling og sammenlignede herunder dets ophavsmænd med Kirsten Kimer og Per Døver. Artiklen sluttede imidlertid med at udtale frygt for, at den vakte »forvirring, misstemning og fanatisme — — blandt den menige almue — — endnu i lang tid vil forbitre det under den gennemsete grundlovs ly fremvoksende offentlige liv.«

Imidlertid havde Tscherning 1. august taget afsked med sine vælgere i en skrivelse, som han sendte til Holbæk amts avis, og hvori han takkede for den tillid og velvilje, de havde skænket ham gennem så mange år.¹ Som svar modtog han en skrivelse fra Femtejunifolkeforeningen for Holbæk amts 2. valgkres, dateret 29/9 1866 og underskrevet af formanden og næstformanden. De takkede for hans »mangeårige virksomhed for det almenes vel i almindelighed og for den lavere stillede befolknings vel i særdeleshed.«²

Til Jens Gregersen skrev han 3. august:³ »Slaget er slået og, som det efter landstingsvalgene i Roskilde var at forudse, tabt; junigrundloven med sin politiske lighedsgrundsætning er sunket i grus. — — Ligesom 5. junigrundloven, blev kaldt Frederik d. syvendes grundlov, så bør denne hedde Kristian d. niendes grundlov. Ære den, som æres bør!

De vil se, at jeg har nedlagt mit kald som rigsdagsmand, så snart jeg vidste, at kongen i statsrådet havde underskrevet forfatningen, så at jeg har holdt mit ord ikke at ville deltage som medlem i en repræsentation, hvis grundsætning er af en så slet natur som den, der er nedlagt i den ny forfatning, ved hvilken pengegriskhed, egennytte, lykkefjæs osv. er udset til at give politiske forrettigheder, hvor folket, det politiske folk, er opløst og adspaltet i forskellige klasser til erindring om deres forskelligartede interesser.

De vil, kære Gregersen, se af Holbæk avis, at jeg har taget afsked med kresens vælgere og takket dem. Må jeg gennem disse linjer tage afsked med Dem, som har ført mig ind i Deres plads i kresen og stadig har støttet mig

¹ E. p. III s. 274.

² Ss. s. 276.

³ FHa. 1927 s. 81.

deri med så stor iver og udholdenhed? Vil De bringe min tak til de mænd, som har holdt ud med os? Men i det jeg således som rigsdagsmand tager afsked med mine vælgere og stillere, tager jeg ikke afsked fra min gamle ven, som jeg håber vil bevare sit samme gode sindelag for mig for fremtiden som hidtildags. — —«

At dette ikke var tomme ord, viser de mange, for største delen lange og indholdsrige breve,¹ Tscherning i sine sidste leveår sendte Jens Gregersen som bud fra hans »gamle ven og fordums politiske krigskammerat«. Uddrag af dem skal anføres i det følgende.

¹ FHa. 1928 s. 18—51. Foruden de 22 her trykte breve findes nogle utrykte (ss. note 3).

11. SIDSTE ÅR.

Som i 1842 var Tscherning atter pensionist og intet andet. Men siden den tid var gået fire og tyve sjældent indholdsrige og arbejdsfyldte år, og han var nu over halvfjerds. Foreløbigt trængte han til en ferie. I august og september foretog han en rejse til Tyskland, Frankrig og Svejts; han ønskede sagtens både at komme på afstand af de hjemlige begivenheder og at se, hvordan forholdene i Mellemeuropa formede sig efter somrens store omvæltning. Hjemkommen skrev han 19. september til Jens Gregersen og bekræftede i forbigående i brevet, at hans afsked fra rigsdagen var endelig, så at man ikke skulde tænke på ham som kandidat i Svinningekresen til folketingsvalget 12. oktober. »Jeg vil lade dem råde, der har lavet det, som det nu er.«¹

Men hans livlige ånd lod ham ikke sidde ørkesløs hen; fra politiker blev han journalist, hvad han jo for øvrigt til en vis grad altid havde været. I Winters Nørrejysk tidende og i andre blade skrev han gennem sine sidste otte år en mængde artikler. Selv om disse ofte er og navnlig efterhånden blev lovlig omstændelige og ikke fri for gentagelser, har de dog som helhed stor interesse og danner en værdig afslutning på hans livsværk. I dem sagde han sin mening om dagens politik, på hvilken han også ad den vej udøvede en betydelig indflydelse. Eller han belyste fortidens politiske historie og sin egen indsats deri; eller han fremsatte sin opfattelse af store mærkesager og spørgsmål, som eftertiden skulde kæmpe om. Lejlighedsvis fandt også nye og ejendommelige tanker, som hans endnu frodige sind havde fostret, gennem disse artikler vej ud til hans læsere.

Allerede 3. og 8. oktober 1866 imødegik han i Nørrejysk tidende på given foranledning i et brev »Til vælgerne i 8. landstingskres« et skrift med samme tittel, hvis forfatter søgte at vise, at den nye grundlov næsten var lige så god som den gamle. Med tanken på det forestående folketingsvalg sluttede Tscherning med at tilråbe vælgerne: »I, som man har sat til side, vær forsigtige i valget af, hvem I betror eders politiske skæbne til.«

² FHa. 1928 s. 19.

24. og 27. oktober bragte bladet en artikel fra hans hånd om »Stillingsvæsenet«, og i fire numre fra 5. til 19. december skrev han om »Nationalisme, skandinavisme, antiskandinavisme«. Heri udvikledes, hvor sjældent de nationale og religiøse grænser faldt sammen med statsgrænserne, og hvor ringe indflydelse nationalitet og religion trods den megen tale derom i virkeligheden havde på storpolitikken. Begivenhederne 1848—50 havde vist, at Danmark kun i »en nær forbindelse med det tyske forbund vilde være i stand til at sikre Slesvig og — — holde det sondret fra Holsten ved at gøre begge landsdele tilfredse med den nye tingenes orden og — — betage dem enhver frygt for overgreb fra dansk side.« Dette havde skandinaverne ikke forstået, og derfor havde de en stor del af skylden for 1864. Forståeligt nok var heraf i nogle krese opstået en antiskandinavisk stemning,¹ hvad dog var lige så uheldigt. Danmark burde tilstræbe »fredsommeligt naboskab« til begge sider og samle sig om rigets indre opgaver. Desværre havde både skandinaver og antiskandinaver været enige om at bryde lighedsgrundsætningen i Danmarks forfatning, den, der havde hævet Danmark højt i den europæiske civilisation; at bevare den havde været »i sandhed nationalt«.

16. december døde Bluhme. Nørrejysk tidende bragte 29. december en mindeartikel, som sikkert er skrevet af Tscherning, selv om den ikke bærer hans navn. Heri kaldes ordningen af 28. januar 1852 »glanspunktet i Danmarks diplomatiske historie siden Bernstoffernes tid. — — Den minister, der havde haft den gode indskydelse at genforene monarkiet med de europæiske stormagters tilstemning til et udeleligt arverige, forbundet med Tyskland gennem Holsten, men i øvrigt sondret fra denne landsdel gennem en føderativ forfatning, der stillede Slesvig på samme fod til Holsten som til kongeriget, der således formelt havde opløst Schleswig-Holstein, medens han dog lod kongeriget beholde sin på den store lighedsgrundsætning byggede forfatning, den minister blev efter sin udtrædelse af ministeriet sat under rigsretstiltale for højforræderi.« Besynderligt nok måtte Bluhme, der i 1852 stod ved »monarkiets vugge«, i 1864 »lægge dets lig på båren«. Og mens han i 1853 lod junigrundloven uantastet, bebyrdede han i 1864 kongeriget »med et næsten toårigt fællesskab med sig selv« og pinte det derved til at opgive det i 1852 hævdede lighedsprincip. Men han lå ganske vist syg en lang del af denne sidste tid.

I 1867 bragte Nørrejysk tidende femten navngivne artikler af Tscherning, nogle så lange, at samtlige artikler er fordelt over 46 af årgangens 104 numre og tilsammen udgør o. 175 spalter eller mere end 400 almindelige bogsider.

Syv artikler handler om Danmarks forsvarsvæsen og militærpolitiske forhold. Anledningen var den nye hærlov, der var forberedt af en militærkommission,

¹ Oktoberforeningen vilde ifølge rundskrivelse af 23/3 1866 modarbejde de skandinaviske bestræbelser. Augustforeningen indtog samme standpunkt.

ministeriet havde nedsat i februar 1866. Tscherning var blevet opfordret til at indtræde, men havde nægtet det,¹ bl. a. fordi det kommende hærbudget ikke på forhånd var blevet bestemt afgrænset.²

Tscherning fastholdt i disse artikler i det hele og store sine gamle anskuelser om denne sag. Der burde fremmes »en krigersk og frisk ånd i folket« (9/1), kappelyst og æresfølelse påkaldes, og folket blive »krigsforstandigt« (26/1). Men hans syn var dog stærkt påvirket af den kendsgerning, at nu var Danmark Europas mindste selvstændige stat, som ikke kunde vente hjælp af nogen stormagt; derfor skulde dets væbningsvæsen mere være »et nationalt opdragelses- og sammenholdsmiddel i håb og tro på muligheden af bedre tider end et hærvesen til selvforsvar for tiden og mindre endnu til deltagelse i fremmede krige« (2/3). En for stor hær og flåde »nøder vor overlegne nabo til ved truende krigsfare enten at behandle os som fjende eller tvinge os til at være forbundsfælle. — — Det nuværende Danmark kan kun håbe at fortsætte sit gamle stammeliv udelt ved at bære fredens tegn på alle kirketårne. — — Lad Danmark i sit indre i fredeligt samliv håndhæve frihed bygget på politisk lighed og derved fremkalde et af selvvirksomhed og selvstyrelse forøget velvære og en dertil svarende samfundsudvikling, så vil det vinde den heldigste stilling, det for tiden kan indtage i Europa, og have størst sikkerhed for sin tålte tilværelse« (5/3). Man måtte huske, »at Danmark for øjeblikket ikke har andet at gøre end at hænge sammen som helhed, at det er vigtigere at bukke under som helhed end at sprænges i en håbløs kamp for en selvstændighed, som for tiden ingen lille stat kan hævde, eftersom magten, besmykket af løgn, gælder i stedet for ret« (6/2).

Ud fra dette grundsyn anbefalede han et sø- og landværn til en årlig udgift af o. 4 mill. rd. Flåden skulde kun tjene til kystforsvar og bestå af flydende panserbatterier og andre mindre fartøjer. Hæren skulde tælle godt 16,000 mand linjetropper, der ved reserven kunde bringes op til det dobbelte tal. Befæstede støttepunkter skulde anlægges ved Snoghøj og på Fænø, på Helgenæs, nord for Limfjorden og på Fyn; forbindelsen over Storebælt skulde sikres ved anlæg ved Nyborg og Korsør. På Københavns befæstning burde ikke spildes en skilling mere.³

Med regeringens hærlovsforslag var han lidet tilfreds. »Det vilde være til

¹ Krieger 24/1 1866. Det er altså ikke helt rigtigt, når det i Det danske folks historie VII s. 206 hedder, at »om bjørnbakkerne var der ikke tale«. — Selv om Tscherning ikke indtrådte i kommissionen, ydede han dog sit bidrag til dens forhandlinger ved at sende den sit folkevæbningsforslag fra december 1848 (se s. 132).

² N. t. 13/4 1867. — Datoerne i det følgende viser de numre af bladet, hvori citaterne findes.

³ Dette program udførtes nærmere i Tschernings brev af 5/2 1873 til krigsminister Thomsen (E. p. III s. 313).

stort held, om dette lovforslag ikke bliver til lov« (19/6). Det krævede 5½ mill. rd. årligt og gav kun et dårligt værn; det fastholdt det gamle skel mellem befalingsmænd og menige, »ønsket og tanken om den stående hær og dens besmittelse ved at indblandes med den værnepligtige masse« (20/2),¹ og det vilde i lighedens navn indskrænke bytning og stilling til trods for, at »enten må grundsætningen om frivillighed ophøre, eller bytning, selv i form af stilling, vedblive« (27/2). Tilmed havde jo mange af dem, der her prægede lighed, selv været med at give de formuende politisk forret (27/3).

I folketinget stillede et mindretal ændringsforslag i Tschernings ånd og godkendt af ham selv;² men regeringsforslaget vedtoges med 69 stemmer mod 25. J. A. Hansen stemte med flertallet.

Blandt stillerne af dette ændringsforslag var lærer Jacob Jensen, som 8. januar 1867 ved et omvalg i Mariager til centrums forbitrelse havde slået A. Hage. Måske havde Jensen under forsvarsdebatten savnet Tschernings nærværelse; i hvert fald samlede han i sin valgkres 332 underskrifter på en adresse til Tscherning, hvori udtaltes sorg over hans udtrædelse af folketinget; vendte han tilbage, vilde han »yde det hele fædreland og det menige folk en uvurderlig tjeneste«.³ I sit svar, der er dateret 24. juni, takkede Tscherning for adressen; men hans beslutning stod fast. Han vilde ikke overleve sig selv som politiker; han var ikke blot ganske uenig med tidligere meningsfæller, men den gensidige tillid var bort; hele hans modstand mod grundlovsændringen vilde komme i tvivlsomt lys, hvis han tog sæde i risgdagen under den nye grundlov; endelig betød hans mening intet længer, det havde hærlovens skæbne vist; mødte han i tinget, vilde skaden være den samme, og spotten komme til.⁴

En lang artikel gennem ni numre (17/7—17/8) handler om »Indkomstskatten«. Den var jo et af Tschernings gamle kælebørn, og efter flere tilløb skulde der nu vedtages en foreløbig lov derom med to års gyldighed. Også dette forslag kritiserede Tscherning, fordi det ikke gennemførte ensartet beskatning over hele landet.

I oktober påtalte han i en artikel, »Hvad er den ordentlige rigsdag?« at regeringen igen som i 1865 havde indkaldt rigsdagen til første mandag i oktober og umiddelbart efter dens konstituering udsat møderne i to måneder uden efter grundlovens bud først at forelægge finansloven i folketinget. Over for sligt måtte folketinget være på sin post.

¹ I N. t. 16/5 1868 udtrykte Tscherning dette således: »Det ægte lighedsprincip i hæren, adkomst til forfremmelse ved dygtig tjenstudsørelse, blev ofret til gunst for skolebænkfortjenester.«

² N. t. 14/7 1869.

³ N. t. 29/6 1867 og E. p. III s. 275, hvor udgiverne fejlagtigt har dateret adressen august 1866.

⁴ N. t. 6/7 1867.

I en anden artikel i samme måned, »Nogle bemærkninger om finansbestyrelsen«, gentog han sit gamle krav om en mere praktisk og betryggende ordning af skatteopkrævningen på landet og slog til lyd for, at muligt overskud fra stiftelserne Vallø og Vemmetofte gik i statskassen, sådan som det allerede var tilfældet med Sorø akademis overskud.

Til drøftelsen af de kirkelige forhold i anledning af den påtænkte valgmenighedslov gav Tscherning et foreløbigt bidrag ved to artikler i november og december. Den første, »Betragtninger over forfatningen for folkekirken« (2/11—16/11), gav en oversigt over, hvordan kirkeparagrafferne i junigrundloven i sin tid var blevet til, og Tschernings egen opfattelse af disse spørgsmål. Den grundlovgivende rigsforsamling vilde gennem en kommende kirkeforfatning gøre den evangelisk-lutherske folkekirke uafhængig af den bekendelsesløse rigsdag¹ på åndelige områder. Indtil det skete, burde kongen, som jo skulde tilhøre folkekirken, styre disse anliggender gennem kongelige anordninger. Kirkens verdslige forhold skulde derimod høre ind under lovgivningsmagtens rådighed. Han sammenfattede dette således: »Lad alle menighedssager afgøre ved anordning og alle sognesager ved lov« (2/11). Man måtte derfor sondre skarpt mellem menigheds- og sognesager. En udpræget sognesag var kirkebøgerne.

I den anden artikel, »Kirkeforfatningens forhold« (18/12), behandlede den nu forelagte lov om »valg- og hjælpemenigheder«, som Tscherning hellere vilde kalde bimenigheder. Ej heller med dette forslag var han tilfreds. »Større frihed inden for den åndelige folkekirkes grænser — — vedkommer ikke ministeren og endnu mindre rigsdagen.« I stedet for, som ministeren håbede, at fremme en fyldigere tilfredsstillelse af den religiøse trang frygtede han, at disse nye menigheder vilde gøre skade. »Sognepræst og sognemenighed hjælper de i sandhed ikke; ti mod hin vil de hyppigt komme til at optræde kritisk, medens de optræder adspaltende i denne og måske hjælper hovedmenigheden af dynen og i halmen.« Særligt var han misfornøjet med, at valgmenighederne skulde føre egne kirkebøger, hvorved man udstykkede de borgerligt så vigtige »folkeregistre« (han bruger dette udtryk); hellere skulde hele denne bogføring af individerne henlægges under justitsministeren. Og hvorfor skulde der bygges særlige kirker? Sognekirkerne måtte med god vilje fra begge sider kunne være tilstrækkelige. Den hele nyordning burde vente, til »folkekirken er befriet fra den borgerlige påhængsel, den har overtaget fra statskirken«.

9. december fejrede Jens Gregersen under stor deltagelse sit guldbryllup.

¹ I en note tilføjes, hvad der er oplysende med hensyn til Tschernings personlige stilling til religionen, at når rigsdagens medlemmer aflagde ed på grundloven ved Gud og hans hellige ord, udelukkede denne formular kun »gudsfornægttere og hedninger, men er i øvrigt meget omfattende« (2/11).

Tscherning sendte som festgave et sølvbæger med ønsket om, at det måtte fortælle efterslægten, »at vort venskab stiftedes og vedligeholdtes for ved forenede kræfter at virke for fædrelandets udvikling og for dets vel ved at fremme landboalmuens udfrielse fra levningerne af dens tidligere ufrihedstilstand til lighed i rettigheder med de andre samfundsklasser«. ¹

Sad Tscherning ikke mere i folketinget, fulgte han altså dog nøje rigsdagsarbejdet og stod også i indirekte forbindelse dermed gennem Winther. For øvrigt modtog han i foråret 1868 en direkte og ærefuld hilsen fra folketinget, som 4. april valgte ham til statsrevisor sammen med B. Christensen. Tscherning afslog dog med tak at tage imod valget, idet han henviste til sin alder.

I 1868 skrev han yderligere seks artikler i Nørrejysk tidende for at forklare, hvorfor valgmenighedsloven syntes ham så stort et misgreb. I denne sag var dog ikke engang hans sædvanlige meningsfæller enige med ham, og loven vedtoges da også ved den endelige afstemning i folketinget med 71 stemmer mod 2, hvoraf Winther var den ene. Manglen på tilslutning gjorde imidlertid Tscherning endnu ivrigere i at forsvare sin opfattelse, og selv om han ikke fremførte noget egentlig nyt i disse artikler, fandt han dog adskillige gode udtryk for sine tanker, som går en ejendommelig middelvej mellem de almindelige anskuelser for og imod i spørgsmålet om en kirkeforfatning.

Tschernings hovedargument mod loven var, at da »trossamfundsfrihed² er — — [en] grundlovmæssig kendsgerning«, burde rigsdagen lige så lidt blande sig i folkekirkens åndelige og kirkelige forhold, som den vilde blande sig i de andre anerkendte trossamfunds. »Hvilke forviklinger og uhyggelige forhandlinger vilde det ikke føre til, om de kirkelige dogmer, kirkens ritus, liturgi, betingelsen for præstelig vielse og dens virkning, gejstlig duelighedsprøve osv. blev gjort til genstande for rigsdagens lovgivningsvirksomhed«. Med de verdslige, borgerlige forhold var det en anden sag, eftersom folkekirken understøttedes af staten. Disse forhold burde rigsdagen helt overtage og da først og fremmest kirkens ejendomme og indtægter for deraf at afholde kirkens udgifter; fremdeles skulde rigsdagen indføre folkeregistre i stedet for kirkebøgerne, og endelig skulde den fastsætte grænsen mellem sognet som en borgerlig inddeling og menigheden som en kirkelig. Sognekirken og kirkegården skulde stå til tjeneste »under sognets tilsyn for de i samme boende, selv om de hører til forskellige menigheder«, og hver sogneboer skulde ved lov sikres ret til, »så længe han ikke ved en bestemt erklæring træder ud af folkekirken, at forblive i sognets folkekirkemenighed, om også kun som passivt medlem«. Bimenigheder kunde da, uden at dertil behøvedes nogen særlig lov, frit danne sig om en »med de nødvendige egenskaber udstyret mand og begære ham viet til præst under til-

¹ FHa. 1913 s. 78.

² N. t. 6/5 bruger han udtrykket »kirkefrihed«.

syn af folkekirkens myndigheder. — — Når først menighederne er udsondret, bliver præstevalget en naturlig ting« (11/1). Valgmenighedsloven var derfor upåkrævet, og dertil kom, at den »påtvinger et kirkeligt, anerkendt samfund visse kirkelige afændringer« (1/4). Men »den til trosfrihed støttede lighed vilde lide skår, dersom rigsdagen lader sig bruge som folkekirkesyndode og lovgiver om kirkesager« (6/5).

Så grundlovsstridig fandt Tscherning denne statsmagtens indblanding i folkekirkens indre forhold, at han gennem fire numre (6/5—16/5) drøftede det spørgsmål: »Er det statskirken, ministeriet Frijs vil genindføre?«

Tscherning var i det hele meget mistænksom over for regeringen. I en lang artikel gennem syv numre (27/5—20/6) søgte han at påvise »Den politiske tilbagegang«. I junigrundlovens første år gennemførtes en lovgivning ud fra »århundredets store kristelige grundsætning: ligheden«. Snart hæmmedes dog bevægelsen af »overspændte forventninger — — skuffede forhåbninger såvel som den friere politiske udviklings uadskillelige ledsagere, demokratisk misundelse og aristokratisk ærgerrighed«. Hertil kom de vanskelige ydre forhold. Med 1855 begyndte tilbagegangen, lighed og føderation fortrængtes, og 1863 og 1866 bragte reaktionen til sejr. Samtidig stræbte man at svække finanslovens betydning (27/5). Udslag af alt dette var indtægtsskattelovens forkvæling, øgede indirekte skatter og særskatter på landbruget gennem hartkornet, hærloven m. m.

Denne forandring måtte bønderne gøre sig klar. Mens de »over en lav sko studerer bondehøjskolehistorie i deres iver for at føde sig med forfædrenes storværk«, måtte de ikke glemme, hvor kort tilbage deres fornedrelestid lå. Bondealmuen skulde »væbne sig til et roligt og veloverlagt selvforsvar uden bitterhed mod den anden folkeklasse, hvem en naturlig egenkærlig drift fører ad tilbagegangsvejen«. Bønderne skulde ikke forsøge »at tilbagevinde det standpunkt, hvorpå samfundet var stillet ved grundloven af 5. juni«, men arbejde på den forhåndenværende forfatnings grundlag (17/6).

Menigmandspartiet skulde fastholde, at finansloven hersker i alle finansielle sager, og at den afgøres af folketinget. Og så skulde efter grundlovens bud len, stamhuse og fideikommissgodser gøres til fri ejendom nu, da gods gav politisk forret. Denne klasse vilde ellers i kraft af rigdommen brede sig og forene med sig »købeherremænd og valgretskøbere« for at hindre bønderne i at få politisk indflydelse. Godsbesidderne vilde mene, at »landets frelse især beror på deres stands anseelse og formuenhed. Videnskab og kunst vil de beskytte, missioner både her i landet og i de andre verdensdele vil de fremme, ja endog bondehøjskoler«. ¹ Men skatterne vilde de lægge over på den store

¹ Disse gentagne skoser til bondehøjskolerne under omtalen af den politiske tilbagegang står vistnok i forbindelse med den krig, der var udbrudt på Århusegnens mellem de

almenhed. Også med bureaukratiet vilde de forbinde sig for derved at få deres yngre sønner forsørget (20/6).

Som eksempel på, hvorledes den politiske reaktion medførte øgede hartkornsskatter, gennemgik Tscherning overmåde grundigt i tre numre (7/10—14/10) »Den ny hesteudredningslovs § 4«. Og i »Rigsdagssamlingernes varighed« (24/10—28/10) henviste han dem, der klagede over de langvarige samlinger, til regeringens medansvar derfor; dels forberedte den ikke rigsdagsarbejdet og særlig finanslovsforslaget tilstrækkeligt, dels fremsatte den forslag, der stred mod rigsdagens overleveringer og derfor voldte uro og vidtløftige forhandlinger. Her overfor burde rigsdagen optræde mere fast.

Tscherning sluttede året med en lang og meget oplysende artikel »Om fæsteafløsningsagen« (5/12—12/12).¹ Anledningen var et af Winther indbragt forslag om fæsteafløsning. Tscherning gennemgik grundigt fæstevæsenets historie og satte herunder bondefrigørelsens egentlige begyndelse til Kristian d. syvendes tronbestigelse og særlig til forordningen af 13/5 1769 om selvejerbønder i Danmark, en forordning, der endnu ventede på sin fulde udførelse. Et par gange brydes den saglige fremstilling af voldsomme udfald mod jorddrotterne, der »har omsnoet en mængde godtroende små bønder i ømt favnetag, holdt dem i agt og ære ved hingsteskuer og anden landlig sport for at omdanne dem til gunstige vælgere og kvæle deres stemme, når det gælder forfatningsomdannelse til eders gunst, men hvad ellers? — — Har I [jorddrotterne] rakt hånden til at løse den samfundsopgave, som kong Kristian d. syvende forelagde eder den 13. maj 1769, og Monrad i rigsdagens første samling? — — Jeg forlanger ikke af eder en 4. august 1789, jeg ønsker eder vel betalt, ikke overbetalt; men jeg forlanger ende på opgørelsen, og er I som helhed et gran af »konservativt element«, så rækker I hånden; ti så ved I, at hvor privilegiet står som fordelens beskytter, der er kampen mellem privilegerede og uprivilegerede stedse bitter og udarter omsider til voldsomheder, der bringer fædrelandet i ruiner.« Som afskrækkende eksempel på godsejergrijskhed nævnedes en nylig afholdt forpagtningsauktion over en fæstegård i Staurby under stamhuset Hindsgavl (9/12).

»Det er staten, hvis magt anfægtes, hvergang bondejord afdrages fra at være livsfæstejord på anden måde end gennem arvefæste eller ejendomsoverdragelse til bonden. — — Det er altså staten, statsmagten, som jorddrotterne stiller sig imod som parti.« De burde ikke være lønnet med politiske forrettigheder. Derfor var en fæsteafløsningslov »den naturlige afslutning af fæstefor-

to højskoleforstandere L. Bjørnbak i Viby, Tschernings meningsfælle, og grundtvigianeren J. Nørregård, Testrup. Nørregårds hustru var en godsejerdatter, for hvis penge skolen oprettedes.

¹ Enkeltheder af artiklen 9. december er benyttet s. 84, 164 og 170.

holdet og den af dette forhold følgende sondring mellem bønder og ikke-bønder« (12/12).

Mens Tscherning i 1868 havde leveret en halv snes artikler til Nørrejysk tidende, bragte bladet i 1869 ikke mindre end 24 navngivne artikler fra hans hånd foruden i hvert fald én navnløs, som han senere (8/5) vedkendte sig, da den blev imødegået. De fleste var imidlertid korte indlæg i drøftelsen af spørgsmål, hvortil han tidligere havde taget standpunkt. Således afviste han på ny kravet om afløsning af grundbyrder som tiende og gammelskat ved offentlig støtte (6/1, 10/3, 13/3 og 7/7, jfr. s. 345) og anbefalede stigende indtægtsskat (24/2, 8/5 og 12/5), hvori han så »et udtryk for politisk moralitet«, hvorimod formueskat var en uretfærdig skat på sparsommelighed; når der én gang var betalt skat af pengene, mens de tjentes, var det urigtigt at beskatte dem anden gang som formue. »Det menige folk må ikke tåle, at ejendom stilles over mennesket som grundlag for staten, men ikke heller, at den gennem virksomhed og omsætning levendegjorte ejendom, formuen, udpeges som en genstand, der særlig skal bebyrdes«. Den politiske lighed måtte lige så lidt »vende sin uvilje mod rigdom som lade sig bedære af falske ejendomspåstande« (12/5).

En lang artikel handler om »Fæsteafløsningsloven i folketinget« (19/5—29/5). Atter pristtes forordningen af 13/5 1769¹ og dens udfyldende modstykke af 6/6 s. å., der tilsigtede at »forebygge bondestandens formindskelse og hove-riets forøgelse«. Men andre tider fulgte, landvæsenpolitik afløste landbopolitik, idet man lagde vægten på landbrugets og ikke på landboernes ophjælpning. Først efter 1848 kom atter nogle års heldbringende landbopolitik; men nu herskede igen reaktionens ånd. Jorddrotterne burde imidlertid vare sig vel; vilde de høste hele fordelene af landbrugets fremgang, udvikledes der let et fjendtligt sindelag »mellem repræsentanterne for arbejde og repræsentanterne for kapital. — — I det nyere samfund er det et naturligare statsformål at sprede ejendom og besiddelse på mange hænder end at beskytte og lette dens ophobning på enkelte« (29/5).

I tilslutning hertil redegjorde Tscherning i en række artikler (16/1, 10/4, 30/10, 3/11 og 6/11) indgående for den hårdhændethed, hvormed stamhusbesidderen på Hindsgavl behandlede fæsterne i Staurby, og den mildest talt valne måde, hvorpå myndighederne helt op til indenrigsministeren optog disses klager. Magthaverne skulde huske, at »den betimelige reform er revolutionens forebygger« (10/4). Han slog igen til lyd for, at venstre skulde kræve opfyldt grundlovens løfte om ophævelse af len, stamhuse og fideikommissgodser, og undrede sig over, at Oktoberforeningens talerør Morgenposten, J. A. Hansens blad, fandt dette upåkrævet. Skulde store og små bønder være venner, måtte først fæste-

¹ Dennes hundredårsdag fejredes i en navnløs, men sikkert af Tscherning skrevet artikel 12/5.

væsenet ophæves, majoraterne afskaffes, og folketingets fortrinsret i finanssager anerkendes (9/1). Ud fra denne tankegang imødegik han med vægtige grunde regeringens afvisning af Winthers forslag om at inddrage Vallø og Vemmetofte under finansloven, idet han samtidigt med stor sagkundskab redegjorde for disse stiftelsers historie (6/2—17/2).

Naturligvis glemte Tscherning ikke de politiske forhold for de økonomiske. Opmærksomt vågede han over grundlovens efterlevelse og rigsdagens ret. Da kongen sidst i juli skulde rejse til Stockholm for at overvære kronprins Frederiks bryllup med prinsesse Lovisa, ordnedes det ved en foreløbig lov således, at Frijs fulgte med kongen for i Stockholm at kunne forelægge ham presserende regeringssager til underskrift, mens Fønnesbech udnævntes til fungerende konsejlspræsident og udenrigsminister. Dette betegnede Tscherning under henvisning til grundlovens §§ 8 og 25 som grundlovsstridigt, fordi kongen tog kongemagten med sig ud af landet og faktisk forlagde residensen til Stockholm. I stedet skulde rigsdagen have været indkaldt for at træffe den fornødne ordning (24/7, 11/8 og 11/12). Ligeledes påtalte han det, da regeringen også dette år udsatte rigsdagens møder, denne gang fra 4. oktober til 29. november, uden først at have forelagt finansloven. Folketinget burde true med finanslovsnægtelse, hvis dette gentog sig (27/11).

Han var på vagt over for militære fantasier og fandt det meget beklageligt, at rigsdagen vedtog at anskaffe en stor panserfregat. Det var både selvbedrag og kraftspilde; fartøjet vilde sagtens komme til at spille en lignende uheldig rolle i folks forestilling, som Dannevirke havde spillet i årene forud for 1864 (6/3). Og da det sidst på året gennem statsrevisionen kom frem, at orlogsværftet, uden at rette vedkommende havde bemærket det, havde sjustet sådan med bygningen af panserbatteriet »Lindormen«, at det stak 1 fod for dybt, og at et tilsvarende fartøj, som var under bygning, havde måttet forlænges 10 fod for ikke at få samme fejl, noterede han med barsk munterhed, at flåden altså forøgedes med to panserbatterier, hvoraf det ene var for dybtgående og det andet for langt til at bruges i de hjemlige farvande (22/12).

Forskellige udtalelser ved grundlovsfester og politiske møder gav Tscherning stof til en række »Strøbemærkninger« gennem syv numre (16/6—7/8). Særlig kom han ind på det spørgsmål, hvor den hjemlige skyld for begivenhederne i 1863—64 skulde søges. Han fandt, at »misforstået fædrelandskærlighed og overspændt fanatiserende nationalfølelse« havde som den hollandske dødssejler bragt Danmark i ulykke. Under den nærmere påvisning heraf tillagde han centrum den største skyld. I de første år efter krigen havde det fejlagtigt opfattet Danmark som sejerherre, vist uklogt fjendskab over for tyskerne og lagt ministerierne Bluhme og Ørsted så mange hindringer i vejen, at slevigholstenerne fik tid til igen at rejse hovedet. Men han fandt også svagheder ved januar-kundgørelsen og Bluhmes og Ørsteds politik. Efter januar-kundgørelsen skulde

hertugdømmerne stilles ens over for kongeriget, hvad der bragte monarkiet i et snævrere og derfor vanskeligere forhold til det tyske forbund. Regeringen gik nok samstatsvejen, men lod sig af centraliseringslyst friste til at ophæve de stedlige regeringer i hertugdømmerne og samle styrelsen i København. »Den stedlige regering i Slesvig vilde have været af største betydning, når den var blevet lagt i en mands hånd, som tog de nationale forhold, som de var, lod befolkningen selv varetage sine sprognationale krav og ikke lod sig forlede til at tragte efter sproglige tilbageerobringer«. I stedet pressede man dansk sprog frem, så at striden mellem dansk og tysk blev stadig bitrere, hvad der i høj grad bidrog til rigets opløsning. Og i forfatningsspørgsmålet optrådte regeringen unødigt udfordrende og mistede derved tilliden hos menigmandspartiet. Til sidst afgik det overilet på grund af en øjeblikkelig uoverensstemmelse med kongen, som i virkeligheden var enig med flere af ministrene om, hvad der burde gøres; han ønskede en fællesforfatning »med to kamre, det ene en folkerepræsentation for samtlige landsdele efter folketallet, det andet en landsdelsrepræsentation«.

Det ny ministerium gennemførte i stedet oktoberforfatningen, »et misgreb, der bærer en væsentlig skyld i uenigheden mellem kongeriget og hertugdømmerne«. Afvisningen af de elleve i 1856 »må betragtes som en af hovedårsagerne til det endelige brud«, idet forbundet derved droges ind i striden (30/6). Mens ledelsen mere og mere tilfaldt centrum, fulgte fejl på fejl, og til sidst styrede ministeriet og dets parti bevidst mod krigen. Nederlaget var forud givet på grund af fjendens overmagt; derimod kunde der ikke med rette tales om dårlig militær forberedelse. »Få magter af Danmarks størrelse kunde være bedre krigsberedt, end Danmark var i februar 1864«; det viste kampen ved Mysunde, tilbageslaget fra Dannevirke, træfningen ved Sankelmark og Dybbels forsvar. På dette punkt var der intet at bebrejde ministeriet. Ligeledes var det ugrundet, når man klagede over, at det følgende ministerium ikke fik mere udbytte af underhandlingerne i London (3/7).

Måske gav Tschernings bemærkninger om dette sidste punkt anledning til, at D—d¹ i Berlingske tidende fremsatte den modsatte opfattelse. Herpå svarede Tscherning i en interessant artikel, »Londonerkonferencen 1864« (15/9—18/9). Han hævdede, at i virkeligheden havde de neutrale magter allerede inden konferencen opgivet at bevare hele Slesvig for Danmark. Derfor var de straks rede til at lade Dannevirkegrænsen falde, efter at Tyskland med god grund havde afvist den som ikke-national. Når Tyskland som vederlag for Lauenborg syntes villig til at sætte grænsen lige nord for Flensborg og Tønder, kunde en dansk regering på det tidspunkt ikke opgive Flensborg, »med hvis loyalitet der

¹ Monrad, der i april 1869 var vendt tilbage til Danmark og blevet præst i Brøndbyvester.

jævnligt var pralet«. Og hvis Tyskland havde krævet garantier for de tyskere, der fandtes nord for denne grænse, havde Danmark jo stadig været udsat for ny tysk indblanding.

Endnu skal af Tschernings artikler i Nørrejysk tidende for dette år nævnes et »Genmæle mod uvidende og bagtaleriske angreb på bondevennerne« (9/10—13/10). Den unge cand. jur. William Scharling havde i en tidsskriftsartikel, »Dansk socialisme«, fremsat en række angreb, der virkelig fortjente denne hårde karakteristik. Han erklærede således frejdigt, at »husmandsstanden og daglejere har aldrig interesseret bondevennerne i nogen væsentlig grad«, og at »for så vidt bondevenneførerne overhovedet ledes af noget andet princip end deres egen personlige interesse, — — er dette utvivlsomt lighedsprincippet, — — ikke det fuldkomment berettigede, såkaldte formelle lighedsprincip, der kræver lige adgang for alle til at erhverve livets goder — — [men et, som] er nær beslægtet med den materielle lighed, som socialismen gør påstand på og sætter sig til formål at gennemføre, — — at ingen — — må nyde livets goder i større omfang end den store mængde. — — Fattigdommens nød og elendighed ligger dem ikke i nogen særlig grad på hjerte.«

Bortset fra overskriftens krasse udtryk er Tschernings genmæle forbavsende behersket og sagligt, næsten sagtmodigt; angrebet var for umodent til at bringe den gamle bondevens harme i kog. Men han havde jo også let spil i denne holmgang.

Ved sine artikler og den nære forbindelse med Winther udøvede Tscherning stadig en betydelig politisk indflydelse. I Østjylland talte man således om »grundtvigianere og tscherningianere«¹ som to politiske grupper af venstre, mellem hvem især skandinavismen satte skel. På rigsdagen savnedes han både af tilhængere og modstandere,² og da det nye folketingsvalg nærmede sig — det afholdtes 22. september — fik han fra flere sider igen opfordring til at lade sig vælge. I et brev af 21/6 1869 til Jens Gregersen³ hedder det: »Det er mig kært, at der endnu findes mænd i min gamle valgkres, som tænker på mig med hensyn til de næste valg; men jeg er fast besluttet på ikke mere at stille mig på valg. Der er kommet opfordring til mig fra flere steder,⁴ men jeg har undskyldt mig overalt. Monrad⁵ har været hos mig efter sin hjemkomst

¹ N. t. 3/2 og 20/2 1869.

² Krieger skrev 13/1 1869 i sin dagbog: »Under den nuværende splittelse i folketinget kan dog intet udrettes. I grunden er denne tilstand et hæderligt vidnesbyrd for Tscherning-Monrad; dengang kunde dog noget gå.«

³ FHa. 1928 s. 23.

⁴ Således fra Middelfartkresen (E. p. III s. 299), hvor hans Staurbartikler havde vakt særlig interesse for ham.

⁵ Monrad havde 23/2 1868 fra Ny Zeeland besvaret et brev fra Tscherning, Winther og dennes hustru (brevet er antageligt skrevet af Tscherning i Winthers hjem), hvori disse vistnok havde ytret ønske om hans tilbagekomst. Monrad skrev bl. a.: »I mange

og ligeledes opfordret mig til at træde ind i rigsdagen; men også den opfordring har jeg undslået mig for at følge, uagtet han tilføjede, jeg tænker spøgende, så vilde han ej heller indtræde.¹

Af nogle blade, jeg sender, vil De se, at jeg ikke er ophørt at være bondeven.² Dersom jeg havner i denne egenskab nu, da er det, fordi bondevennerne forlod mig for at være skandinaver, nationale, 5. juniforening, Oktoberforening, grundtvigianere — Gud ved hvad; men kort: alt andet slags udenvælsk, som kun førte til skuffelser, og hvorhen jeg ikke vilde følge med.«

I et andet brev til Jens Gregersen af 11/12 1869³ fortæller Tscherning om sit daglige liv: »Lykkeligvis er sporvognsindretningen kommet; den går forbi nærved, hvor vi bor, og for 6 skilling kan jeg komme fra mit hjem hele byen igennem. Ved hjælp heraf kommer jeg til byen hveranden dag, mandag, onsdag og fredag, som jeg tilbringer hos dr. Winther, hvem jeg hjælper noget med hans brandregnskab og leverer nogle artikler til Nørrejysk tidende.⁴ — Med egentlige rigsdagssager giver jeg mig saa godt som ikke af, når jeg undtager det lidt, jeg skriver i Nørrejysk tidende. Jeg har ikke sat min fod i rigsdags-salen siden 1866, da grundloven af 5. juni blev forrådt der. Af rigsdagsmænd ser jeg kun få, og skønt jeg tidt hører sige, at man savner mig, så ser jeg just ikke, man følger mit råd i meget. Jeg var jo en genstand for manges uvilje og fleres skinsyge, medens jeg var i rigsdagen, så det var lige så godt, jeg blev

henseender har De, kære ven, set rigtigere end vi andre; det undrer mig, som om det nu bliver overset.« (E. p. III s. 284, hvor datoen fejlagtigt er trykt 28. februar og følgende efterskrift er udeladt: »Min kone sender fru Tscherning de kærligste hilsener.« Selv sendte Monrad altså ikke hilsen til fru Tscherning; men hun yndede ganske vist heller ikke Monrad, hvad hendes erindringer giver adskillige stærke udtryk for).

¹ Den s. 127—29 delvist gengivne artikel af Monrad i Berlingske tidende 15/5 1869 (»Folketinget. Et tilbageblik. Oberst Tscherning«) er vistnok affødt af denne samtale. Den begynder med en klage over, at forhandlingerne i folketinget er blevet mere og mere vidtløftige. En medvirkende grund hertil er, »at Tscherning de sidste år ej har været medlem af folketinget. Dette har virkelig været en vægtig og indflydelsesrig grund, hvorvel påstanden ved første øjekast måske vil forekomme mange paradoks. Tscherning talte vel selv meget og fattede sig ingenlunde i korthed; men overordentlig mange medlemmer fandt i ham en mand, som udtalte deres anskuelser langt bedre og kraftigere, end de selv var i stand til. Det er det, som mer end noget andet forkorter forhandlingerne, når én kan tale for mange, og der har ikke været noget medlem af folketinget, der har formået det i højere grad end netop oberst Tscherning. Efter hvad vi har bragt i erfaring, anser han sin virksomhed på folketinget som afsluttet og agter ikke oftere at stille sig — —«.

² Sikkert de fire numre af N. t. 19/5—29/5 med artiklen om »Fæsteafsløsningsloven i folketinget«.

³ FHa. 1928 s. 24.

⁴ Af E. p. III s. 310 ses, at han som regel forblev hos Winthers fra kl. 10 formiddag til kl. 8 aften.

udenfor, nu da jeg dog ikke mer har det samme liv og den samme arbejdskraft.«

Skønt den 74årige mand altså selv følte alderens indvirkning, viser dog Nørrejysk tidendes spalter også i 1870, at han ikke savnede liv og arbejdskraft. I mere end 30 artikler tog han gamle og nye emner op til behandling.

Ihærdigt indprentede han på ny læserne sin opfattelse af fæstevæsenet. Over for påstanden om de tekniske fordele ved storgodser i modsætning til bondebrug erklærede han, at slige hensyn måtte vige for »befolkningens selvstændige og kraftige udvikling. — — Det almindelige velvære er et større, et sundere samfundsformål end ophobning af kapital« (5/1). Når Tesdorpf i Berlingske tidende hævdede, at storgodserne fremmede »nationens selvregering«, svarede Tscherning, at »jorddrotteväsenet er i sin natur herrestyrelse, modsætningen til folkeselvstyrelse« (19/2). Fæstevæsenet var netop indført for at hindre jordsammenlægning som i Irland og dele af England og derved bevare bønderne, »hvis uafhængige tilstedeværelse i uformindsket antal giver landet velvære, styrke og ro« (12/3). Derfor var det farligt, når et i rigsdagen forelagt lovforslag vilde tillade fæstebondens efterkommere at overlade jorddroten den ledige fæstegård, mens de måske selv med affindelsessummen udvandrede til fremmede lande, hvor forholdene syntes at byde dem bedre kår (12/2). Og da de langtrukne forhandlinger om salget af St. Thomas og St. Jan, som sikkert har vakt Tschernings mishag (jfr. s. 342), endelig var glippet, nævnte han spottende den mulighed, at Danmark måske kunde bytte øerne med et landområde ved Nevadabjergene, hvorhen danske bønder kunde udvandre; så kunde gods-ejerne få plads til at indrette storgodser med »rationelt agerbrug«, muligt dyrket af kinesere, »der som bekendt er dygtige arbejdere og vilde finde sig vel under en så vel eksamineret og ordnet mandarinstyrelse« (23/4).

I en anden række artikler udviklede han atter sit syn på kirkens forfatning og forhold. Særligt skal nævnes den klare artikkel »Staten og kirken« (12/1—15/1), hvori han krævede fuld adskillelse og derfor indførelsen af borgerlig vielse, navngivning og begravelse. »Det er en afklædning af den ved kirken klæbende verdslighed, som skal finde sted.« Desværre syntes en i 1868 nedsat kirkekommission med Hall som formand snarere at ville gøre folkekirken til statskirke, dvs. en kirke, »hvis indre og kirkelige væsen er gjort afhængig af statens lovgivningsmagt« (23/7). Som modvægt herimod offentliggjorde Tscherning i numret for 6. august et fuldt udformet lovforslag om »Kirkens sondring fra staten«. Foruden kirkens forhold omtales heri også den kommunale »sognekoles«; den skulde styres af kommunalrådet, der bl. a. skulde afgøre, om skolen skulde give religionsundervisning; forældrene kunde dog, »så længe disse fører en skikkelig vandel«, bestemme, om deres børn skulde deltage i en sådan undervisning; men hvis forældrene afholdt børnene derfra og ikke skaffede

dem en af præsten kontrolleret religionsundervisning i hjemmet, skulde de betragtes som udtrådt af folkekirken.

En af krigsministeren påtænkt omlægning af garnisonerne gav Tscherning anledning til at advare mod at gøre Sjælland til midtpunktet for Danmarks forsvar (2/7). For øvrigt skulde Danmark i sin nuværende vanskelige militære stilling ikke blot være, men synes fredssommeligt; freden var »den gunstigste betingelse for sammenholdelsen af de rester, der endnu udgør Danmarks rige« (24/8).¹ De fredelige ministerier 1848—52 vandt Slesvig tilbage, det krigerske i 1863 tabte det (14/12). Ud fra samme betragtning advarede han mod at give skytteforeningerne statstilskud og fandt for øvrigt, at der var for meget med »gilder og klingklang« i disse foreninger (23/2).

Mange artikler omhandler den hjemlige politik. Det mindede ham sikkert om hans eget sammenstød med Dagbladet, da dette blads og Fædrelandets rigsdagsreferenter 21. marts i selve rigsdagens hus forulempede en folketingsmand, fordi han under forhandlingerne havde brugt skarpe ord om rigsdagsreferaterne. Tscherning gennemgik kort efter i en artikel grundlovens og straffelovens bestemmelser angående rigsdagens sikkerhed og fred, og da sidst på året de to journalister ved højestret slap med 14 dages simpelt fængsel, fandt han denne dom meningsløst lemfældig.

I slutningen af en artikel om »Rigsdagssamlingens varighed« behandlede han 7. maj spørgsmålet om en sammenslutning af de tre indbyrdes stridende venstregrupper. Mens tidligere »fastholden ved grundloven af 5. juni 1849, navnlig dens valggrundlag, inden for kongeriget Danmarks grænser trådte naturligt frem som hovedgrundlaget for det umiddelbare landbodemokratis program«,² var det efter 1866 ikke muligt at samle alle venstremænd herom; alt for mange havde været med til at ændre dette valggrundlag. Nu måtte man samles om at bekæmpe følgerne af det indførte politiske standsvæsen, idet man krævede, at befolkningens store flertal, der udgjorde hærens hovedstyrke og ydede den største del af skatterne, gennem folketinget skulde have hovedindflydelsen på statslivet og særlig på finansloven og valget af ministre. Et fællesprogram skulde kræve kirkens forhold ordnet, majoraterne og fæsteforholdet afløst, universitetet og det højere skolevæsen omdannet i folkelig ånd, næringsfriheden bevaret, retspleje og forvaltning adskilt og nævninger indført samt indtægtsskat pålagt. Politisk lighed måtte ikke mistydes »som fyldestgørelsen af misundelsens fordringer. Den politiske lighed har sin oprindelse fra den kriste-

¹ Artiklen er skrevet under indtrykket af den voldsomme begejstring for Frankrig i begyndelsen af den fransk-tyske krig og ønsket om, at Danmark skulde gøre fælles sag med Frankrig.

² Disse linjer kunde Tscherning dog vist næppe have skrevet i 1870, hvis han i 1864 selv havde været villig til at opgive den lige og almindelige valgret (jfr. s. 402 note 2).

lige betragtning af stat og samfund; men denne kræver tillige kærlighed, selvopofrelse og underkastelse. Hvor en sådan ånd ikke svæver over det umiddelbare demokrati som politisk parti gennem dets repræsentanter, der spiller det sine kræfter på hverdagssorger, taber sin anseelse og fremkalder sin undergang.«

Denne artikel har sikkert spillet en betydelig rolle ved affattelsen af det program for Det forenede venstre, som 44 folketingsmænd udsendte 30. juni. Det falder næsten punkt for punkt sammen med Tschernings udkast, når lige undtages den nærmere forståelse af, hvordan kirkens forhold skulde ordnes. Her kunde og vilde venstres flertal ikke følge ham. I en lang artikel (22/10—2/11) gennemgik Tscherning kritisk de 44's program og lagde da også fingeren netop på dette sted; krævede rigsdagen selvstyre, måtte den også unde kirken det.

Den fransk-tyske krig gav Tscherning stof til nogle artikler, der viser hans indtrængende forståelse af europæisk storpolitik og hans klare blik for Napoleon d. tredjes svaghed. I modsætning til flertallet af sine landsmænd nærrede han ingen begejstring for § 5. I en artikel derom 13. april skrev han, at »denne besynderlige udvækst på en fredsslutning — — er snarere blevet brugt til at drive gæk med den [danske nation] og fortrædige den«. Hermed sigtede han til, hvad han ved tidligere lejligheder havde hævdet, at Napoleon havde fået den indsat i Pragerfreden i håb om derved at kunne skaffe Frankrig nogle eftertragtede landstykker ved østgrænsen.¹ Nu fik tyske bladudtalelser ham til at skrive, at denne paragraf var en »mystifikation mod Danmark omtrent af samme art som de europæiske stormagters udtalelse i 1851/52 til gunst for oprettelsen af det danske monarkis integritet«. § 5 indgød ham altså hverken taknemlighed mod Napoleon eller tillid til ham.

16. juli redegjorde en navnløs, men af Tscherning skrevet artikel for »Kongevalget i Spanien«, og 23. juli, fire dage efter krigserklæringen, behandlede han »Krigsårsagen. Prestige. Tryllebilled«. ² Han begyndte med at forklare, at når han mod sædvane i overskriften havde nævnt tidspunktet for artiklens affattelse, var det, fordi nye begivenheder og oplysninger hvert øjeblik kunde ændre opfattelsen af det pludselige fredsbrud. Derpå udviklede han, hvorledes det urimelige påskud viste, at krigen fra fransk side var »et yppet klammeri«. Den virkelige årsag måtte ligge dybere, og han gik derfor tilbage til 1848 for at søge den gennem hele Napoleons historie. I forbigående erklærede han, at England i 1848 »tog sig så lidt af Wienertraktaterne, at det snarere forhindrede fra end tilskyndede Rusland til Danmarks beskyttelse. Først da Frankrig under Ca-

¹ N. t. 7/8 1869. — Ss. 13/4 1867 skrev Tscherning: »Vor stilling er smertelig — — måske end mere efter Pragerfreden, hvor man har benyttet vore slesvigske frænders helligste følelser til byttegods.«

² N. t. bragte først artiklen 10.—17. august.

vaignac besluttede at håndhæve hine europæiske fredstraktater«,¹ gik også England med dertil. Men »med det nye præsidentvalg ophørte til dels trykket fra fransk side; præsident Louis Napoleon så med skævt øje til hine traktater og bifaldt i sit hjerte de handlinger, der sønderrev dem«. Heller ikke her var der grund til særlig dansk taknemlighed. Resultatet af Napoleons tyveårige jagen efter udenlandsk prestige, som Tscherning altså gengav ved ordet tryllebilled, opgjorde han således: »Kejser Napoleon betragtes nu af de mægtige som en udpresset citron; det vil han ikke tåle, han vil nu vise sig som fuld citron, derfor griber han til krigen« (13/8). Og i den indre politik var det gået på samme måde. Han havde jaget efter den prestige at være »en fredens og frihedens Napoleon« i modsætning til sin store navne, der var »krigens og magtens«; men »på samme tid, som det gik op for ham, at indflydelsen på de europæiske magter gled ud af hans hænder, blev han var, at den tråd var i færd med at bryde, der bandt det franske folk til hans napoleonske stjerne. Dette måtte forhindres«, og det spanske påskud til krig blev grebet, uden at hæren var rede; ti havde den været det, var den brudt frem samtidig med krigserklæringen (17/8).

Hvor rigtigt Tscherning end fra første færd havde bedømt stillingen, fyldte dog Frankrigs sammenbrud ham med stor bekymring. I en artikkel om »Europas nærværende politiske standpunkt« (26/11—30/11) skrev han: »Tåler de neutrale stater, at Frankrig tvinges til at aftræde et betydeligt stykke land på sin østgrænse med de deri liggende fæstninger, da er efter den højeste grad af sandsynlighed Europas fred undergravet i de nærmeste halvhundrede år.« Ulykken var imidlertid, at Frankrig under tilbageslaget mod Napoleon var blevet en »selvtægtsrepublik«, og en sådan yndede fyrsterne ikke. Men udsigten til et overmægtigt Prøjsen var heller ikke tilløkkende.

Tscherning fik for øvrigt lejlighed til at se et glimt af krigens indvirkning på Tyskland. 27. august holdt han sølvbryllup og fik kort efter indbydelse til at være ægteparret Winthers fælle på en rejse til Rom, som han aldrig havde gæstet. Måske skulde dette være et slags vederlag for artiklerne og hjælpen med regnskaberne. Rejsen varede fra først i september til sidst i oktober. Fru Tscherning var misfornøjet herover, og det var måske grunden til, at hun i et brev til Tscherning af 5. september påduttede ham, at han i begyndelsen havde slået krigen hen som betydningsløs.² Dette krydsede et brev fra Tscherning af 9. september, afsendt fra Venedig, hvori han fortalte, at mens Nordtyskland havde fejret Sedandagen med flag osv., var glæden i Bajern »ingenlunde støj-

¹ Se s. 30 noten.

² At hun her huskede fejl, viser ikke alene Tschernings svar, men også, hvad E. A. Tscherning 25 år senere fortalte om sin fader: »Da han hørte de franskes nederlag ved Wörth, græd han som et barn« (Politiken 12/12 1895).



Fotografi af familien ved sølvbryllupet.

de, i Tyrol ophørte den ganske. Uviljen var vendt mod Napoleon, ikke mod Frankrig.« 11. september svarede han på hustruens brev og nægtede heri at have anset krigen for betydningsløs. »Du erindrer jo, at jeg så meget erkendte betydningen af de prøjsiske troppers store overmagt, at jeg ønskede, at 200,000 af dem måtte få mavesyge i 8 dage, hvilket ønske du stadigt bebrejdede mig. Jeg har den fuldeste fornemmelse af den verdenshistoriske betydning af begivenhederne i Frankrig. Jeg har haft den fra den tid, da det franske folk valgte en det ukendt eventyrer i dets tidligere napoleonske rus til præsident i stedet for den tro republikaner Cavaignac, fra den tid, da det gav sin tilstemning til hans usurpation af kejsertronen som Napoleon d. tredje. — — Men lad os ikke opgive håbet om, at Frankrig må gå ud af kampen nogenlunde stærkt og med selvillid, for at det kan holde den tyske eller rettere prøjsiske overmagt stangen.«¹

En personlig æresbevisning fik Tscherning afværget først i 1870. På et møde af østjyske fæstebønder i Århus 6. januar var der til slut blevet nedsat et udvalg til at indsamle en mindegave til Tscherning som den, der »vedblev som hidtil under sin fremrykkende alder at være bondens og frihedens fuldtro ven«; det indkomne skulde han råde over efter eget tykke. Århus amtstidende undlod efter begæring at nævne dette i sin omtale af mødet, men et par dage senere bragte Berlingske tidende en notits derom. Tscherning skrev da øjeblikkeligt til mødets leder L. Bjørnbak for at høre, om meddelelsen var rigtig; i så fald vilde han bede om, at man i stedet vilde samle sig om at rejse et gennem flere år påtænkt minde for junigrundloven på Himmelbjerget. »På monumentet kan de da indhugge navnene på de ministre, som i kongens navn forelagde forslaget til grundloven for den grundlovgivende rigsdag, og på dem, som har forelagt loven til underskrift. Er der plads, kan indhugges i stenen henvisning til eller indholdet af 5. junigrundlovens § 35, 36, 39 og 1. afd. af § 40. Det er ved disse §§, at folket er ophørt at være delt i folk, født uden for bondestanden, og bønder.«² L. Bjørnbak henviste ham til broderen, højskoleforstander Th. Bjørnbak, Fjellerad, som var formand for det nedsatte udvalg. Tscherning skrev så til ham og takkede for den tiltænkte ære, men bad sig fritaget. »Jeg har flere gange i mit liv haft anledning til at unddrage mig udmærkelser, som har været mig tiltænkt;³ dersom jeg nu ikke handlede på lignende måde, vilde de tidligere vægringer komme til at stå i et falsk lys, som om jeg ikke havde sat behørig pris på den påskønnelse, hvorpå de vedkommende agtede at give mig et synligt tegn.« Han fremførte derefter tanken om mindesmærket på Him-

¹ Se om rejsen Fru T. s. 181—184. Jfr. FHa. 1928 s. 28.

² De nævnte paragraffer handler om valgret og valgbarhed til de to ting.

³ Han standsede således en allerede begyndt indsamling til et hædersminde for ham, hvortil indbydelse var udgået på hans 65 års fødselsdag (FHa. 1914 s. 189).

melbjerget for junigrundloven og Frederik d. syvende og foreslog, at man skulde søge at flytte Tirslundstenen derop. »Det er et storartet foretagende, den danske bondebefolkning værdigt, til minde om dens genopstandelse til borgerlig og politisk lighed efter mange hundrede års tilsidesættelse«. Bjørnbak ønskede imidlertid, at Tscherning selv skulde fremsætte dette forslag for offentligheden, og efter at have fået tilladelse til at benytte Bjørnbaks brev som udgangspunkt gjorde Tscherning også dette i en henvendelse »Til politiske venner i Jylland«.¹

I disse åringer rejstes der mange minder for Frederik d. syvende. Også i Svinninge afslørede et sådant 3. juni 1870. 1. maj skrev Jens Gregersen til Tscherning og bad om hans besøg, når han kom ud til festen. Tscherning takkede 10. maj for brevet; men endnu havde han ingen officiel indbydelse modtaget, og han var egentlig bedst fornøjet dermed; ti han havde det indtryk, at Oktoberforeningen beherskede Holbækegnen, og den forening vilde han ikke have med at gøre; den havde medskyld i, at »junigrundlovens grønne blad, ligheden, det, som i 1849 lod den skinne i enge«, blegnede. I et nyt brev, af 31. maj, takkede Tscherning for en indbydelse til festen fra Jens Gregersen og en anden Kundbygårdmand; indbydelsen gjaldt både ham selv, B. Christensen og Winther, men ingen af dem kunde komme. I et tredje brev, af 8. juni, ønskede Tscherning at høre lidt om festens forløb; han hilste fra Winther: »Han er dog den, som mest har bidraget til at få det umiddelbare demokrati, levningerne af de gamle bondevenner, til igen at holde sammen; men han får ikke den tak, han fortjener, af dem, han strider for.«² Dette Tschernings syn på Winther har måske været medvirkende årsag til, at han et par måneder efter sagde ja til indbydelsen til Romerrejsen trods sin hustrus uvilje derover.

I 1871 var Tschernings forhold til Nørrejysk tidende blevet så nært, at han 11. marts ligefrem kaldte det »vort blad«. Bortset fra foreningsmeddelelser til medlemmerne af Winthers forsikringselskaber, korte rigsdagsreferater og et sparsomt nyhedsstof indeholdt det næsten heller ikke andet end Tschernings artikler.

Han fulgte stadig opmærksomt fæstesagen. Om et forslag angående »Rådigheden over fæstebøndergods«, som indenrigsminister Fønnesbech havde forelagt landstinget, skrev han, at det »lugter af herremandskab ligesom næsten alle forslag til love om landboforhold, der kommer fra regeringen« (11/10). Også kirkens forhold vedblev han at beskæftige sig med. 14. januar sluttede han an-

¹ E. p. III s. 301—06 og N. t. 26/3 1871. — Som bekendt blev ikke Tirslundstenen, men det 1874 byggede o. 25 m høje tårn Frederik d. syvendes minde på Himmelbjerget.

² FHa. 1928 s. 25—28. — 1. juni (!) fik Tscherning officiel indbydelse til festen »som æresgæst« fra H. Jensen, kresens daværende folketingsmand. Han svarede omgående, at han takkede, men ikke kunde modtage indbydelsen (FHa. 1914 s. 187).

grebet på et lovforslag om præstevalg med at hævde, at efter grundlovens givelse »er sognepræster kun en tålt og midlertidig foranstaltning. — — Folkekirken kan kun have menighedspræster«. 1. marts skrev han, at når præstetienden optoges på finansloven, vilde blændværket kirkeejendom forsvinde. Da Winther havde indbragt forslag om at pålægge de hidtil tiendefrie sædegårde en fast afgift til præsteløn, leverede Tscherning i to lange artikler (5/4—12/4 og 20/12 1871—3/1 1872) et grundigt historisk forsvar herfor.

Købstæderne havde klaget til regeringen over den skade, næringsloven af 1857 efter deres mening havde voldt dem; en kommission var blevet nedsat med bl. a. J. A. Hansen som medlem, og den foreslog nu forskellige indskrænkninger i næringsfriheden. I en vægtig artikel (25/10—22/11) erklærede Tscherning klagerne for ugrundede og bodemidlerne for uheldige; i stedet for at indskrænke næringsfriheden burde man gennemføre den fuldtud ved at afskaffe borgerskab og næringsbeviser, ophæve købstædernes læbælter osv.

Som han bekæmpede det økonomiske bagstræb, således også det politiske. De uden for bondestanden fødte pønsede efter hans opfattelse stadigt på at genvinde de forrettigheder, junigrundloven havde berøvet dem, og fremstillede i den anledning bønderne som modstandere af dannelse, som folk uden »agtelse for det ophøjede, det store i videnskab og kunst osv. osv. Disse skraldende, tomme talemåder bliver brugt som det stærke batteri, bag hvilket opstilles forsvarerne for mange vellønnede embeder, for majorater, statskirke med tiendeløn og købstadrettigheder« (25/1). I marts gentog de Coninck i nogle artikler i Dagens nyheder sine gamle angreb på den almindelige valgret. Formummet som materialisme og socialisme var den grunden til Frankrigs store nederlag, og herhjemme optrådte dens talsmænd i Det forenede venstre i folketinget anmassende over for regeringen, landstinget og den anstændige presse; regeringen skulde dog ikke lade sig skræmme, men bekæmpe partiet ved hjælp af provisoriske finanslove og fortsatte opløsninger. Tscherning imødegik (22/4—13/5) angrebet. Det var ikke venstre, der havde voldt Danmarks ulykke, og skulde regeringen forsøge i længden at regere ved provisoriske finanslove, burde rigsdagsmændene nægte at modtage diæter og derved opfordre vælgerne til skattenægtelse. Mere end nogen sinde gjaldt det for bønderne at vælge trofaste og selvopofrende mænd og dertil huske, at »frihed uden lighed er forret og er stedse blevet misbrugt«.

I en artikel »Om krigsbegivenhederne 1864« (21/10) fastholdt Tscherning, at Hall og hans parti bar større ansvar for 1864 end de, der lige fra 1852 havde advaret mod »danisering af Slesvig«, fra 1855 frarådet brud med forbundet, søgt ved alle midler at fastholde Holsten i fællesforfatningen, i hvert fald ved at indkalde kongevalgte holstenere til rigsrådet, og fremfor alt advaret mod forfatningsforandringer, så længe Holsten og Lauenborg ikke deltog i forhandlingerne eller godvilligt havde givet afkald derpå. Men »folkets politi-

ske opfattelse har været ledet af en poetisk skønlitteratur i stedet for af en sand fremstilling af kendsgerninger«.

Den fransk-tyske krig havde vakt en ivrig drøftelse af forsvarssagen. Tscherning udtalte sig derom i adskillige artikler. Over for dem, der mente, at nævnte krig havde vist folkevæbningens fallit, hævdede han, at den tværtimod havde vist, hvor kraftig modstand et folk kunde yde mod en overlegen fjende, selv om det var uøvet og slet væbnet. Men for øvrigt var det endnu for tidligt at fælde en afgørende dom i den sag. Derimod havde krigen yderligere bekræftet, at »ret og billighed er for tiden ikke politiske begreber« (18/3). I flere artikler uddrog han heraf den for Danmark bitre lære, at dansk væbningsvæsen måtte først og fremmest tilsigte at undgå yderligere deling. »En videregående deling er opløsning, er tilintetgørelse af riget.« Af ydre selvstændighed kunde en lille stat kun have et skin. Hjælp udefra måtte Danmark ikke vente. Skulde Slesvig vindes tilbage, »må det ske ved Tysklands særlige gode vilje. Denne kan ikke vindes ved, at Danmark er udstyret med et stærkt, krigsberedt væbningsvæsen — tværtimod! Jo fredeligere miner Danmark bærer, des snarere kan de tyske magter blive tilbøjelige til at skille sig ved landstrækninger, som kun med uvilje er undergivet deres scepter og således, i det mindste for en tid, medfører ulemper for tysk styrelse. I forbindelse med det fredsæle Danmark gik Slesvigs danske dele jo dog ikke ud af Tysklands indflydelseskres; dettes magtstilling og halvøens beliggenhed borger herfor« (5/7).

Tscherning vilde imidlertid ikke, at Danmark skulde afruste. »Hvor ringe vi end anslår statens forsvarsvæsen, selvforsvaret mod ydre og indre fjender er dog på det nøjeste forbundet med statsbegrebet og påkalder statsmagten; men dennes mægtigste redskab er folket. Dette kan således ikke unddrage sig fra de heraf følgende særlige lydighedsbetingelser, men må være rede til at ofre sine kræfter i nødens time.« Og dertil kom, at »i en stat, der hviler på et demokratisk grundlag, er en vel indrettet væbningsskole det bedste middel til at erstatte det savn af underordning under myndigheden, den være aristokratisk eller bureaukratisk, der er indtrådt, alt som troen på den er tabt« (12/7). Derfor skulde »væbningen lidt efter lidt bringes over til at blive et middel til folkeudvikling, — — en almindelig og kortvarig skole for legemsudvikling gennem våbenøvelser« (26/7). Gennem væbningsvæsenet skulde man »opretholde i gerningen erkendelsen af ligheden og vænne den opvoksende ungdom til at forbinde selvfølelse med den ubetingede underkastelse, som kun hærordning og våbenøvelser medfører, idet vi tillige undgår at stille os frem som en krigsberedt stat, der afventer det første øjeblik til at slå løs« (13/12).

Naturligvis vakte sådanne meninger modsigelse. Fædrelandet angreb, dog uden at nævne Tscherning, dem, som sagde: »Hvad kan det nytte, vi væbner os? Tyskland kan dog, såfremt det vil, overvælde os ved sin uhyre overmagt.« Tscherning spurgte til svar, om delingen ved Storebælt var bedre end

»riget som helhed indbragt under en anden statshøjhed«. ¹ Og da krigsminister Haffner havde udtalt, at Danmark under en ny europæisk krig skulde kunne »hævde den selvbestemmelsesret, vælge det parti, vi vil tage, eller forsvare vor neutralitet og ikke blive af de store betragtet som en pjalt, som de finder på deres vej, og som de kan lade ligge eller sparke til alt efter deres lune«, formodede Tscherning, at ministeren dog vist i påkommende tilfælde trods de stærke ord »for at behage dem, der holder en lille Holger Danske i et hovedvandsæg«, vilde råde kongen til at vente og se, til hvilken side sejren heldede. »Hvor magten ikke er til stede, der findes det tåleligste værn ved at påkalde ret og billighed. Det er i øvrigt en vigtig sag, der ikke afgøres ved skraldende ord og smukke følelser, men ved sund, rolig overvejelse, til dels som et regnestykke« (16/12).

Tscherning var meget optaget af de nye sociale teorier og udtalte sig derom i flere artikler. Socialismen vilde, skrev han, udnytte enhver evner og kræfter formålstjenligt i samfundets tjeneste og til gengæld give ham sikkerhed og et passende mål af underhold og livsnydelser; kommunismen derimod lod besiddelse og udbytte tilfalde samfundet med ligelig fordeling til alle dets medlemmer. Socialismen var en mægler mellem den nuværende samfundsorden og kommunismen, men begge teorier var vistnok uigennemførlige, fordi de overvurderede de fordringer, der kunde stilles til brodersindet (22/4). Egentlig udsprang kommunismen fra en dyb religiøs følelse, der i menneskenes lige vilkår så en nødvendig følge af Guds algodhed; men den fejlede i at indeslutte Guds viljes virken i tid og rum og lukke øjnene for tilværelsens mangfoldighed. Kommunismen var fornuftig og kristelig, så længe den fredeligt stræbte mod sit mål; den blev ufornuftig og forkastelig, når den vilde afbryde tidsudviklingen og anvende magt for at nå lighedstilstanden; den lokkedes ind på denne afvej af egenkærligheden og misundelsen (13/9). I et brev af 21/12 gav han Jens Gregersen, der havde spurgt om hans mening om socialismen, en lignende forklaring og tilføjede, at de hjemlige socialister, som han dog ikke kendte ret meget til, syntes ham at ligne de »overmålsfolk«, som i sin tid også fandtes blandt bondevennerne, og som »ikke vilde eller kunde begribe, hvor vidt der lod sig komme med de kræfter og midler, der var ved hånden«. Han fandt ikke bevægelsen farlig for Danmark, med mindre der kom et nyt bølgeslag udefra. »Undgå på landet at udsondre gårdmænd fra husmænd og inderster. — — Så længe den menige landbostand står sammen, så ligger heri en stor roligheds magt.« ²

Også i 1872 skrev Tscherning flittigt i Nørrejysk tidende, og samtidigt synes han i stigende grad at have leveret artikler til andre blade; i hvert fald gen-

¹ N. t. 4/9 1871. Artiklen er navnløs.

² FHa. 1928 s. 30.

gives henvend en halv snes sådanne i denne årgang af bladet. Som helhed behandlede han de gamle emner, men fulgte dog også opmærksomt med i, hvad nyt der fremkom.

I en lang artikel med en udførlig »efterskrift« udtrykte han sin glæde over vedtagelsen af en lov om »Rådigheden over fæstebøndergods«. Den var et eksempel på, at »lovgivningsmagten tillægger sig ret til at bestemme og råde over fæstegodset« og altså ikke veg for påstanden om jorddrotternes ejendomsret (16/3). Man burde gå videre i den retning ved at udarbejde »nye jordebøger, der fastsatte afgifter og indfæstning for hvert fæstested og bragte al bondejord under jorddrotlig styrelse tilbage under fæsteforpligtelsen, uanset om gård eller hus« (23/3). Under en ny gennemgang af fæstevæsenets historie skrev han, at forordningen af 20. juli 1788 gjorde bonden »personlig fri, men uden ernæringsfodfæste«, så at den kun gav ham »en sulten frihed« (10/4).

I en artikel om »Folkekirkens frigørelse« (16/11) nævnte han som eksempel på de uheldige følger af lovgivningsmagtens indblanding i kirkelige forhold, at J. A. Hansen af politiske grunde havde klaget til kultusministeren over præsten Fibigers prædiken ved rigsdagens åbning. »Skal kultusminister, biskop, præst udsøge kirkelige godtgodter, for at rigsdagstilhørerne kan nyde sødmen heraf, så er kirketjenestens alvor derved tilintetgjort. På den anden side kan denne, om og kun middelbare indgriben af kirken i rigsdagens verdslige gerning vel give anledning til en misnøje, der helst burde undgås«. Derfor burde rigsdagsgudstjenesterne helt bortfalde.¹

Han protesterede i et par artikler kraftigt mod et ministerielt forslag om at foretage de tidligere omtalte indskrænkninger i næringsfriheden, som den nedsatte kommission havde foreslået; han kaldte i den sammenhæng læbælterne for »disse mavebælter til købstædernes bevarelse« (23/10). Forslaget betegnede et nyt tilbageslag i »kølvandet af grundlovsforandringen 1866« (21/12).

Hærloven af 1867 skulde revideres i den forestående rigsdagssamling. I adskillige artikler udtalte Tscherning sig om de forslag, som i den anledning fremsattes. Tanken om at samle Danmarks forsvar i et befæstet København afviste han på ny af den grund, at herved opgaves på forhånd Jylland og Fyn, hvad direkte pegede mod en deling af riget (31/8). Desuden oversteg forsvaret af en så stor fæstning de kræfter, der stod til rådighed, og den vilde derfor rumme en lignende fare som flåden 1807, nemlig at de stridende stormagter vilde kappes om at bemægtige sig den (4/9). For øvrigt viste jo de nyeste begiven-

¹ I et brev af 23/7 1871 til Høgsbro fortæller Tscherning, at da den grundlovgivende rigsforsamling skulde åbnes, modsatte han sig »dens indvielse med gudstjeneste som vildledende med hensyn til forsamlingens forhold til kirken, men underordnede sig det forsvar for indvielsen, at den havde været brugelig tidligere, og at grundlovsudkastets tros- og tænkefrihed endnu ikke var bekræftet ved lov«. Senere mødte han ikke ved rigsdagsgudstjenesterne (Høgsbros brevveksling og dagbøger I s. 236).

heder, at Danmark havde opgivet at spille krigsmagt; både i 1866, da situationen under Prøjsens krig med Østrig syntes enestående gunstig, og i 1870 havde regeringen holdt sig tilbage. Deraf fulgte, at »i Danmark bør for fremtiden væbningsvæsenet kun være et penge- og et folkeopdragelsesspørgsmål« (21/9). »En klækkelig nedsættelse af de planmæssige udgifter til krigsvæsenet [er] den eneste eller dog nærmeste måde til at lægge Danmarks fuldstændig fredelige politik tydeligt for dagen« (18/5).

Socialismen behandlede han i flere artikler. Han afviste tanken om at trodse samfundsendringer igennem ved magtanvendelse. For så vidt de socialistiske lærdomme »indeholder noget rigtigt og sandt, behøves der i hvert tilfælde — en lang, meget lang tid til deres indførelse i livet« (5/6). Men »de socialistiske ideer har den egenskab til fælles med alle beslægtede, at de virker i samfundet som gæringsstoffet i dejen; det giver ikke brød, men gør brødet bedre« (29/6). »Foreninger til forhøjelse af arbejdsprisen går derimod løs på sagen selv«; de var berettigede, når de ikke bragte staten i fare eller øvede tvang mod den enkelte arbejder. Men de vilde fremkalde modtræk fra arbejdsgiverne, og »det er næppe klogt, når arbejdsgivere og arbejdssøgere stiller sig således lige over for hinanden, sondret i forskellige, jævnligt fjendtlige lejre, og aflurer de gunstige øjeblikke for at bekæmpe hinanden« (8/6).

Ved folketingsvalget 20. september havde Louis Pio stillet sig mod Bille i Københavns 5. kres og fået 199 stemmer mod Billes 1142. Tscherning gennemgik Pios valgprogram og fandt, at det som helhed stemmede overens med grundlovens og den deraf fremgåede sociale lovgivnings grundtanker; udviklingen var således her til lands kommet socialisterne i forkøbet, så at deres klager enten måtte skyldes den efter klagernes mening for langsomme fremskriden eller manglende indsigt og eftertanke på deres side (27/11). Under omtalen af de fattiges kår bemærkede Tscherning, at der burde gøres »forskkel på fattigvæsen og forsørgelsesvæsen, således at der under denne sidste benævnelse forstås en art samfundspension på grund af svaghed eller alderdom« (20/11).

Som Tschernings fremsyn her viste sig på det sociale område, således gav det sig i en anden sammenhæng udtryk med hensyn til dansk jernbanevæsen. I en artikkel om »Den nordvestsjællandske jernbanesag« talte han om et »hul i hovednettet [af sjællandske baner] som det fra Ringsted til Næstved« og om det forvirrende i banen fra Gåbense til Nykøbing F., hvis ikke meningen var »at føre en bane gennem Lolland eller at søge til Tyskland over Lolland og Femern« (24/1).

En boganmeldelse benyttede han til at give Lehmann et smukt eftermæle. I Reinhardts bog »Orla Lehmann og hans samtid« påtalte han forskellige fejltagelser¹ og sluttede med disse linjer: »Lehmanns offentlige færd, hans tragten

¹ Danmark havde i treårskrigen hverken militært eller diplomatisk besejret Tyskland. Januarkundgørelsen 1852 var »den svages, den forlattedes tilbud til den truende

og idrætter bærer i sig præget af et stort og ædelt formål; deres værd behøver ikke at forhøjes ved at gengive historien uden at rette de tidligere fejltagelser. Han kan have misforstået begivenhederne og derved begået fejlgreb, men hans handlinger taber ikke derved deres betydning som udgået af en høj begejstring« (3/2).

Således gav Tscherning den døde Lehmann den ære, han mente at skyldte ham; senere på året ydede han den endnu levende Monrad både støtte og ære. Ved valget 1869 var Monrad faldet i Helsingør for en højremand. Forud for valget 1872 havde nogle vælgere fra Roskildekresen spurgt Tscherning til råds angående en påtænkt opstilling af Monrad, og Tscherning havde tilskyndet dertil.¹ Men Monrad faldt for en gårdejer, som var Det forenede venstres kandidat; stemmetallene var 785 mod 741. Efter valget skrev Zahle i sit blad *Folketidende for Midtsjælland*, at der var ingen grund til veklager over Monrads fald. Herimod protesterede Tscherning; selv om man vilde se bort fra Monrads »mægtige virksomhed før 1848«, burde man ikke glemme hans fortjenester af junigrundloven og den derpå byggede udvikling. »Valgretten i folketinget skyldes som bekendt væsentligt Monrad. Vi bondevenner turde ikke håbe at undgå en valgensus, men Monrad foreslog og fik det sat igennem at opgive denne.« Dertil havde Monrad bidraget kraftigt til at sikre tros- og kirkefrihed, forberede præstelønningsmidlernes inddragning under finansloven, forbedre skolevæsenet og meget andet. Og blandt politikere overgik næppe nogen Monrad »i opfindsomhed eller erfaring« (2/10).

Denne artikel i forbindelse med en ret skarp kritik af Det forenede venstres hele politik, som Tscherning på givne foranledning havde offentliggjort forud for valget,² affødte en strid i *Morgenposten* mellem ham og J. A. Hansen,³ hvorunder Tscherning yderligere fremhævede Monrads politiske evner og fortjenester, uanset at han selv ofte havde været Monrads afgjorte modstander. Han brugte bl. a. det udtryk, at Monrad var besjælet af »overenskomstens geni« (18/12).

I et brev til Jens Gregersen af 5. oktober⁴ skrev Tscherning, at Det forenede venstre ved valget havde fået næsten større magt i folketinget, end det formåede at bære. Det led under, at førerne, J. A. Hansen og Berg, begge havde stemt for den reviderede grundlov uden at indse, at en forfatning med to kamre, der hverken ved folkevalg eller kongevalg kunde bringes til enighed,

mægtige for at unddrage sig fornyede tvangsforholdsregler. Den måtte opfyldes med stor samvittighedsfuldhed, uden omsvøb, så hurtigt som muligt, ved hjælp af den ringe medbør, som omstændighederne medførte«.

¹ N. t. 9/11 1872.

² N. t. 31/8 1872.

³ Gengivet i N. t. 9/11, 13/11 og 18/12 1872.

⁴ FHa. 1928 s. 34.

let måtte føre til brud. Desuden savnede partiet i ret høj grad ansete, indsigtfulde og pålidelige mænd uden for landbostanden. Måske har han forudset den hårde kamp, der snart skulde udbryde mellem regeringen og venstre, og netop af den grund ønsket en mægler ind i tinget, som forenede opfindsomhed, erfaring og indsigt med overenskomstens geni.

Tscherning gav også sit bidrag til »signalfejden« i anledning af Bjørnsons tale ved mindefesten for Grundtvig 12/9 1872. Blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet ligger kladden til en artikel herom; den synes dog ikke at være blevet offentliggjort. Som det var at vente, ytrede han ingen forargelse over Bjørnsons tanker, men så meget mere tvivl om muligheden af at vinde Nordslesvig tilbage ved at hejse »vennesignaler« i stedet for »hadets signaler« over for Tyskland. Artiklen slutter således: »Fandt det [Prøjsen] for godt at lade slesvigerne gå til afstemning, så lukkede det ørerne for de intetsigende hånsord, som her har givet anledning til så megen tale. Denne ved erobringer fra naboerne i mindre end 200 år sammenbragte stat har stor vane på at høre bitre ord, og anså den det nyttigt at have Danmark til forbundsfælle, så fandt den nok på at lade en passende del af Slesvig, om ikke det hele for dog at beholde noget til erindring om Schleswigholstein, komme tilbage til at styres af den traktatmæssige vasal. Foreløbigt er den tilfreds med at have det som sin strategiske undergivne, som det er blevet gjort til med alle europæiske stormagters tavse, men velvillige indvilling.«

Trods sine 77 år øgede Tscherning i 1873 snarest sin deltagelse i drøftelsen af dagens spørgsmål. Vel tiltog hans artikler i bredde og vendte ofte tilbage til de samme emner, men stadig fandt han herunder nye, rammende udtryk for sine tanker, som når han skrev, at grundlovsforandringen 1866 havde delt folket i »et overfolk og et underfolk« (12/11), og at uden kirkefrihed vilde præsterne vedblive at være »ministerafhængige statsembetsmænd« (26/11). Og at han også kunde udtrykke sig knapt og klart, viser de breve om forsvarssagen, som han i årets første måneder sendte krigsminister Thomsen og oberst Beck.¹

Han foreslog på ny i grundigt underbyggede artikler at inddrage Vallø og Vemmetoftes store midler² under finansloven og hævdede lovmedholdeligheden heraf over for prof. J. Nellesmanns og justitsminister Kleins modsatte opfattelse.³ Han gentog atter og atter kravet om kirkefrihed og knyttede hertil den advarsel: »Politisk frihed, statskirke og kirkekævl trives aldrig tilsammen« (26/4). Da J. A. Hansen i en bladartikel havde modsat sig dette krav, dog uden at nævne Tschernings navn, indrømmede han, at J. A. Hansen alle-

¹ Udgivet 1875 sammen med nogle bladartikler i A. F. Tscherning »Om Danmarks forsvar«. Jfr. E. p. III s. 310.

² O. 4000 td. hk. og 4½ mill. rd. i kapital (N. t. 6/2 1869).

³ N. t. 4/1—11/1, 22/2, 5/4, 12/4 og 16/4 1873.

rede i den grundlovgivende rigsforsamling havde ytret frygt for, at benævnelsen »folkekirke« skulde »unddrage kirken fra statens myndighed«, og derfor foretrak det gamle navn »statskirken«, ligesom J. A. Hansen i det hele taget mere havde ønsket »at skaffe individerne frihed i kirken end sikre kirken dens frihed«. Men rigsforsamlingens flertal havde afvist denne opfattelse, og det gjaldt nu om at tage skridtet fuldtud både for kirkens og statens skyld. »Når rigsdagen jævnlige tages i brug i kirkens tjeneste, vil den lidt efter lidt blive dens tjener og redskab til at fortrædige de andre kirkesamfund, medens den evangelisk-lutherske kirke selv lidt efter lidt vil tabe sin indre sandhed og ægte kirkelighed for at skaffe sig og sine hørige verdsligt herredøm og verdslige fordele« (11/10).

I årets første halvdel skrev Tscherning adskilligt om forsvarssagen dels i de ovennævnte breve, dels i Nørrejysk tidende. Krigsminister Thomsen havde stillet forslag om i løbet af 8 år at anvende godt 17 mill. rd. til militære foranstaltninger, deraf 10 mill. til Københavns land- og søforsvar og 5 mill. til flåden. Han sendte Tscherning disse forslag straks ved deres fremkomst ved nytårstid sammen med et brev, hvori han kaldte sig Tschernings elev fra 1848 og ytrede ønsket om en personlig forhandling. Tscherning svarede med tre breve af 11/1, 22/1 og 5/2; med det mellemste fulgte en artikel, som efter at være afvist af Berlingske tidende var fremkommet i Nørrejysk tidende (18/1—22/1). Senere tilsendte oberst Beck Tscherning en piece om forsvaret og modtog som svar to breve af 5/3 og 19/5; med det første fulgte en artikel, Tscherning havde fået optaget i Berlingske tidende 29/10 1872.

Havde de to mænd håbet at vinde en forbundsfælle i Tscherning, blev de skuffet. Han fastholdt, at det var vildledende at opfatte Sjællands forsvar som Danmarks forsvar; selv om det lykkedes at holde Sjælland, kunde man ikke tvinge fjenden til at give Jylland—Fyn tilbage, og så var riget delt den sidste, skæbnesvangre gang. Hvilken stormagt vilde værne os mod denne ulykke? Og hvis en stormagt virkelig hjalp os, vilde den så ikke kræve så dyr betaling, at den sidste rest af Danmark forsvandt? Men dertil kom, at hverken flåde eller Københavns befæstning kunde sikre mod et uvarslet overfald. Derimod voksede fristelsen for nabostormagterne til at besætte det strategisk vigtige Sjælland i samme omfang, som øens krigsmæssige udrustning øgedes. Skulde Danmark have et forsvar, burde det samles om Fyn med de fornødne militære støttepunkter i Jylland og på Sjælland. Og så burde Danmark søge en anerkendt neutralitet som Belgiens og Svejts's; det var ganske vist et usikkert værn, men dog »et standpunkt, hvorfra statsstyrelsen tør være sig rigets svaghed bekendt«. Tscherning betonedede, at han ikke så en frelse i disse foranstaltninger; »men de bærer dog præg af at sigte til at holde riget sammen«, mens Thomsons løsning af opgaven forekom ham aldeles forkastelig.¹

¹ E. p. III s. 311 og 314.

Over for Beck udtalte Tscherning sig endnu mere åbent. »Jeg anser Danmarks stilling som virkelig selvstændig, uafhængig stat [for] sluttet med 1864; vor hele nærværende opgave er ved fredelige midler at holde stumperne sammen. — — Jeg anser alle storartede forsøg på at væbne for langt mere skikket til at fremkalde rigets endelige fald end sikre dets beståen. Særlig anser jeg Sjællands væbning med det befæstede København som sidste tilflugtssted som en af den danske statsstyrelse forberedt deling af riget efter Storebælt.« Hans mål var at få Danmark »til at holde sammen så længe som muligt og nyde al den indre selvstændighed, som kan bestå med vor lidenhed, vor fysisk-geografiske beskaffenhed og vort mægtige naboskab. — — Det er efter min mening både hæderligere, fornuftigere og nyttigere både for folk og rige at bestå uden skam end at falde med ære.« Han vilde dog »beholde vort væbningsvæsen som en folkeskole«, og spurgte man hvorfor, »så svarer jeg: det holder folket friskt og disciplinerer det og — føjer jeg sagte til — gør det lettere, om forholdene uden om os nogen sinde viser sig gunstigere, da hurtigt at finde kræfter til at benytte forholdene. Heri følger jeg Prøjsens eksempel mellem 1807 og 1814.«¹

I årets sidste halvdel fangedes Tschernings opmærksomhed mere og mere af kampen mellem regeringen og venstre. Han var ganske vist fremdeles kritisk indstillet over for Det forenede venstres politik, ikke mindst dets skattepolitik; således misbilligede han stærkt, at partiet gik med til en ny indirekte skat, en roesukkerafgift. Og dets store programkrav om junigrundloven som folkets moralske ret klang ham hult, da jo både partiets ledere og en stor del af dets vælgere selv havde forrådt denne. I stedet burde venstre samle sig om at kræve junigrundlovens mange uopfyldte løfter virkeliggjort; de var blevet bibeholdt og derved bekræftet ved forfatningsændringen i 1866, så at både regering og landsting var moralsk forpligtet til at deltage i arbejdet derfor.²

Men da folketinget 31. marts med 55 stemmer mod 34 i en adresse til kongen havde udtalt mistillid til ministeriet, og kongen 4. april uden forhandling med adressens overbringer havde erklæret det for en »miskendelse«, at ministeriet skulde være i overensstemmelse med folketinget, stillede Tscherning sig helt bag flertallet. »Det parlamentariske ministerium er den fornuftige forudbetingelse for enhver stat, der er udstyret med en repræsentation med besluttende myndighed« (3/5). Hvor parlamentarismen manglede, »samler al misfor nøjelsen sig mod kongepersonen, og denne synker til sidst sammen derunder«.

¹ »Om Danmarks forsvar« s. 30—35 og 37—38.

² Under en gennemgang af disse uopfyldte grundlovslofter viste hans sociale fremsyn sig ved omtalen af skolevæsenet. Bemidlede forældre burde selv sørge for deres børns undervisning, men ubemidlede børn skulde ikke blot have gratis undervisning i almueskolen, men også »det højst fornødne til klæder og føde; ti begge dele er en forudsætning for stadig skolegang« (29/11).

Kongen kunde jo altid gennem en opløsning af folketinget skaffe sig sikkerhed for, at dettes flertal repræsenterede folkeviljen (19/7).

Da prof. H. Matzen rykkede i marken mod disse anskuelser, optog Tscherning kampen i to lange artikler, »Grundloven og parlamentarismen« og »Grundloven og folkets selvstyrelse«. Han mente ikke, at kongen i Danmark, hvor ministrene havde adgang til rigsdagen, under parlamentarisme behøvede »at holde sig til visse partiledere«, sådan som kongen i England, hvor ministrene ikke havde denne adgang¹ (2/8). Med styrke vendte han sig mod Matzens påstand, at kongen kunde tvinge folketinget ved midlertidige finanslove; grundloven hjemlede ikke sådanne, og »kongemagten vinder ikke ved en hensynsløs udøvelse af rettigheder« (16/8). Matzen vilde gøre ministrene til kongens redskaber, mens de var tænkt som mellemed mellem kongen og rigsdagen (23/8). Den opståede strid løstes kun ved »velvillig overenskomst«, ikke ved »spidsfindige fortolkningskunster« (17/9).

Da rigsdagen samledes om efteråret, nægtede folketinget 17. oktober med 53 stemmer mod 45 finanslovens overgang til 2. behandling. Dagen efter opløstes folketinget, og nye valg udskreves til 14. november. Samme dag udsendte 35 folketingsmænd en protest mod flertallets fremfærd og hævdede, at grundloven forudsatte »gensidig imødekommen og beredvillighed til at søge forståelse«. Tscherning svarede i Nørrejysk tidende, at venstre ved adressen om foråret netop havde håbet på imødekommen fra kongen, men var blevet skuffet. Nu var det gået den korteste vej for at høre vælgernes dom; gik denne med venstre, burde de 35 i henhold til deres egne ord hjælpe med til at fremkalde imødekommen fra ministrenes side, »som kun har vist den i småsager, men aldrig, hvor det gjaldt om at opretholde folketingets retmæssige indflydelse« (29/10). I en navnløs artikkel 5. november hævdede han over for fremkommen kritik af venstres optræden, at finansloven var blevet standset så tidligt, at der var god tid både til valget og en påfølgende grundig finanslovsbehandling. Måske havde det dog været klogere, om venstre t. eks. havde optaget præstetienden på finansloven og så forkastet denne, hvis regeringen nægtede at gå med dertil. Men i hvert tilfælde var appellen til vælgerne berettiget; skulde det umiddelbare demokratis repræsentanter nøjes med at »være til stede som tingsvidner, der hører på, hvad ministeriet, støttet til og støttende forrettighedernes mænd, beslutter om dem? Vælgere! lad jer ikke bedåre til egen skade som i 1864—66!«

Over for den tanke at lade rigsretten dømme i sagen fandt Tscherning, at det var uheldigt at stævne for retten lovgivningsmagtens to, indbyrdes uenige dele, den uansvarlige konge og den kun over for vælgerne ansvarlige repræsentation. Tilmed dannedes jo rigsretten af højesteret og landsting, der begge til-

¹ Jfr. Deuntzers udnævnelse til konsejlspræsident 1901.

hørte »overfolket«. Rigsretten kunde pådømme lovovertrædelser, men ikke fortolke grundlovsbestemmelser (12/11).

Da valget intet tydeligt udslag viste, opgav venstre modstanden mod finansloven, og Tscherning krævede i en artikel om »Regeringens pligter« (26/11—29/11) et arbejde optaget for at fyldestgøre grundlovens uopfyldte løfter. I en anden artikel, »Genklang af 14. november« (10/12), kaldte han det ministeriets opgave at mægle mellem »forrets- og ligeretsvælgerne«, men fastholdt over for Halls påstand derom i hans valgtale, at striden ikke skyldtes magtsyge hos venstres ledere, men folkets krav om selvstyre, hvilket talsmændene for bureaukrati og forrettigheder bestred.

Nytårsdag 1874 døde Scheele, der i sine sidste år havde været en hyppig gæst i Tschernings hjem. Tscherning gav en kort, men indholdsrig skildring af hans liv¹ og fremhævede bl. a., at den afdøde vel havde været en god fædrelandsven og afgjort modstander af slesvigholstenismen, men på den anden side efter 1850 stærkt havde advaret mod ved regeringsforanstaltninger at søge at trænge tyskheden tilbage i Slesvig og mene, at kun de var tro undersætter, som talte dansk.

I øvrigt fortsatte Tscherning sin journalistiske virksomhed med uformindsket iver. Inden hans død havde Nørrejysk tidende i det år bragt tretten navngivne og nogle navnløse artikler fra hans hånd, og ved hans død lå yderligere ti artikler færdige, som fremkom i efterårsmånederne.

Pa ny krævede han Valløs og Vemmetoftes midler inddraget under rigsdagens kontrol og anvendt til almennyttige formål og ikke udelukkende eller dog fortrinsvis til forsørgelse af adelige og højfornemme damer. Grundloven havde jo ophævet al forret, knyttet til adel, tittel og rang; under skyldig hensynstagen til nulevende legatnydere burde dens bud også efterleves i dette tilfælde (7/2—11/2).²

Han advarede de ivrige grundtvigianere mod at kræve § 5 opfyldt ad officiel vej, end sige ved at slå på sværdet; derved hindredes blot det, man ønskede. Og en skandinavistisk sammensmelten med Sverige—Norge vilde let føre til Danmarks deling ved Storebælt (25/3).

Når forsvarsivrerne henviste til, at Holland havde vedtaget store udgifter til fæstningsanlæg, og vilde have Danmark til at gøre det samme, mindede han om, at Hollands befolkning var dobbelt så stor som Danmarks, at det havde rige koloniindtægter, naturforhold, der lod sig bedre udnytte militært end Danmarks, og at endelig England og Belgien i egen interesse vilde støtte Holland

¹ N. t. 7/1 1874.

² I en anden artikel skrev han: »Aringer igennem har min tunge været bundet i denne sag« (17/6). Sigtede han hermed til, hvad han flere steder har nævnt, at Frederik d. syvende ikke ønskede disse stiftelsers forhold ændret, eller havde andre hensyn pålagt ham tavshed indtil disse sidste år?

mod Tyskland. Af disse grunde kunde Holland ikke være militært forbillede for Danmark, der ikke burde »ordne sit grænsebevogtningsapparat som et krigsapparat« (25/4).

Et tillæg til rangforordningen syntes ham at tilsigte at drage hele embedsfolket ind under rangvæsenet stik mod grundlovens mening. I den anledning redegjorde han med sædvanlig grundighed for dette væsen, som ved »veksler på egenkærlighed og forfængelighed« søgte kunstigt at opretholde ulighed blandt landets borgere. Og han pegede igen på de skranker, der hindrede fuld borgerlig lighed: sædegårdenes tiendefrihed, majorater, fæstevæsen og adelige klostre (13/6—17/6).

Atter og atter manede han landbodemokratiet til sammenhold, indtil de borgerlige og politiske forrettigheder var nedkæmpet; derefter kunde enhver frit følge den politiske ides fane, han særligt hylkede (14/3). Men samtidigt beklagede han, at venstre ved forholdenes magt for meget var blevet et bondeparti og opfordrede stærkt til at søge at finde dygtige og pålidelige talsmænd i andre samfundslag; desuden skulde man samle et partifond og derigennem støtte partiets blade, særlig Morgenbladet, venstres nye københavnske organ, samt oprette et partikontor (15/4).

Da 39 grundtvigianere¹ i et opråb »Til venner i det danske folk« i den personlige friheds og kristendommens navn havde taget skarp afstand fra Det forenede venstre, der efter deres mening dyrkede flertalsmajestæten og den blinde partitroskab og derved åbnede døren for »vildfarelsens ånder«, tog Tscherning næsten lidenskabeligt til genmæle. De 39's ideal var ikke blot vrangt, men også »ukristeligt, ti det er egenkærligt«. De burde handle som apostlene. »Jordbunden er vel fuldkommen så godt forberedt nu som dengang. Gør eder fattige med de fattige i folket! Hengiv jer for det! På denne måde var det, kristendommen vandt indgang, på samme måde finder den genoplivelse«. De vilde oplyse folket om dets fortid for derved at give det forstand på sig selv, sin nutid og sin fremtid. Glemte de da selv den nærmeste fortid, glemte de deres læremesters eksempel? »Rejste ikke Grundtvig sig fra sin oldingestol og anvendte hele sin åndelige kraft og indflydelse på at samle et flertal, der var tilstrækkeligt til at modstå angrebene på Danmarks riges grundlov af 5. juni 1849? — — Det bør mindst glemmes af dem, som taler i Grundtvigs navn; de måtte snarere bringe dem, som dengang lod sig bedåre og faldt fra, i erindring den store skade, de har gjort ved ikke at lytte til deres leders, Grundtvigs, stemme, da han kaldte dem til sammenslutning og håbede at finde støtte i et følgagtigt flertal« (9/5).

Den vigtigste af de efter Tschernings død offentliggjorte artikler har den

¹ Det var 13 præster, 6 andre akademikere, 2 højskolemænd, 7 lærere, 6 byboere, 1 herregårdsforpagter og 4 gårdmænd.

langstrakte overskrift: »En universitarisk-statsretslig fortolkning af Danmarks riges gennemsete grundlov af 5. juni 1849 af 28. juli 1866«¹ (12/8—2/9). Artiklen selv er imidlertid forholdsvis kortfattet og meget klar. Den er rettet imod Matzens »Til gensvar« på Tschernings og andres indlæg for parlamentarisme og mod provisoriske finanslove. Tschernings ord vejer tungt, både i sig selv og fordi han var en af grundlovens fædre og med rette hævdede, at udlægningen af denne lov måtte stemme med de »vartegn«, under hvilke den var blevet til, og de forhandlinger, hvoraf den var fremgået. Og herom kunde han jo tale med selvoplevelsens myndighed. Han erklærede, at ingen i den grundlovgivende rigsforsamling havde tænkt sig, at paragraffen om de foreløbige love, som han jo for øvrigt havde været næsten ene om at fraråde, »lod sig udtyde til gunst for det personlige kongeherre-dom«; tværtimod var den ment som »værn mod misbrug fra kongemagtens side« (26/8). —

Tschernings helbred havde hidtil været godt. I 1861 blev han angrebet af en brystkatarr, hvoraf han havde mindelser i nogle år,² og i foråret 1873 fik han et lettere anfald af årebetændelse og måtte derfor ikke gå ret meget; men sporvognen bragte ham let og hurtigt fra hans bopæl Østerbrogade 62 ind til byen, hvor Winther boede Ved stranden 2. Hver tur kostede ganske vist 6 skilling, men, som han spøgende skrev til Jens Gregersen (16/12 1873), »sammenligningsvis med andre mænd kan jeg veje det op derved, at jeg ikke ryger tobak«. Nogle måneder senere (21/3 1874) skrev han til samme »gamle ven og forbundsfælle«: »Jeg spiser godt og sover tåleligt og kan fordrive tiden med at læse og skrive«; men »det tynger — — os, der nu bliver rigtig gamle, at se venner og bekendte gå bort omkring os og stadigt minde os om, at vi står for turen.«³

13. juni skrev han sidste gang til Jens Gregersen og takkede for en mundtlig hilsen gennem B. Christensen. Denne havde talt ved en 25 års fest for grundloven i Kulås skov ved Vejrhøj og på tilbagevejen overnattet hos Jens Gregersen. Tscherning følte sig så oplivet ved B. Christensens omtale af besøget i Kundby, at han flere gange nævnte for sin hustru, at når Kalundborgbanen nu snart åbnedes, vilde han selv besøge Jens Gregersen endnu engang.⁴

Det ønske fik han dog ikke opfyldt.⁵ Tirsdag aften den 23. juni havde han

¹ Tscherning havde under grundlovs-kampen 1865—66 gjort løjer med denne mærkelige lovtittel og stillet forslag om at ændre den; men da ændringen vilde medføre, at hele vedtagelsesprocessen skulde gentages, blev hans ellers rimelige forslag forkastet.

² E. p. I s. 62.

³ I en efterladt artikel »5. juni« (N. t. 4/7 1874) gav Tscherning en alfabetisk fortegnelse over samtlige 152 medlemmer af den grundlovgivende rigsforsamling med oplysning for hver enkelt om livsstilling, valgkres, og om vedkommende endnu var medlem af rigsdagen (14) eller dog i live (45) eller død (93). Næsten to tredjedele var altså »gået bort«.

⁴ FHa. 1913 s. 80—81 og 1928 s. 39—49.

⁵ Det følgende er taget fra Fru T. s. 192—195.

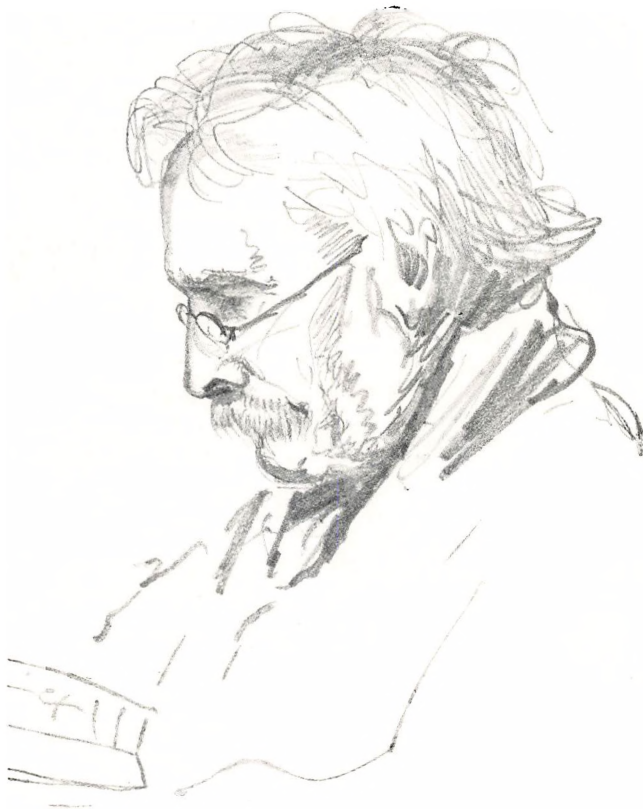
siddet og talt flere timer med Morgenbladets redaktør, N. J. Larsen. Henad kl. 10 »kom Tscherning ind og læste avisen, som han plejede, og blev siddende så længe, at Sara spøgende satte det tændte lys ved siden af ham, purrede op i hans hvide hår og sagde: »Fader, klokken er snart elleve!« »Ja, vent lidt, jeg er straks færdig.« Og lidt efter gik han munter som altid fra os. Om natten lå jeg en del vågen og hørte nok mod morgenstunden, at han heller ikke sov. Jeg stod usædvanlig tidligt op, træt af at ligge vågen; så ringede Tscherning og bad mig kalde på Ejlert, da han havde haft sådan et slemt sting i brystet om natten. Ejlert fik straks en formodning om, at det kunde være en begyndende brystbetændelse.¹

Tscherning havde om morgenen straks sagt til Ejlert: »Ved du hvad! jeg tror, dette bliver begyndelsen til enden.« Han sagde senere: »Ja, du vil vel ikke sige mig, hvad doktoren har sagt om min tilstand.« Jeg beroligede ham det bedste, jeg kunde. — — — Den 24. sad jeg ved hans seng; han lå ellers mest og døsede og talte grumme lidt; men så sagde han hen til mig: »Jeg vilde dog så gerne have levet så længe, at jeg havde set Ejlert helt færdig til jul«, og så græd han som et barn. »Tscherning,« sagde jeg, »hvorfor græder du dog? Du kan jo nok komme dig.« »Å, jeg bliver så svag, og du ved jo nok, jeg kommer så let til at græde.« »Ja, men nu må du tænke på, hvor lykkeligt dit liv er hengledet, at det er mere, end vi nogen sinde har ventet, at kunne leve så længe sammen og se børnene så vidt fremme.« »Ja, jeg har været meget lykkelig; når jeg så bare kunde blive ganske stille begravet.« Jeg stod over ham, og der faldt et par tårer på hans hånd; han tørrede dem af og så op på mig, og nu talte vi ikke mere sammen. Jeg ved ikke, om han i det øjeblik sagde livet farvel; han talte aldrig om sine egne følelser, han gav næsten aldrig til kende, hvad der bevægede sig i hans sjæl ham selv vedkommende, ikke engang i hans tidligere år.

Den 26. om middagen kl. 3 kom Fenger med vor huslæge; der fandt en længere undersøgelse sted, hvorefter Fenger kom ind til mig og sagde: »Ja, det er en brystbetændelse; var det hos en ung mand, vilde man blæse det et stykke; hos så gammel en mand er det altid betænkeligt og farligt. Endnu er den ikke meget udbredt, men den vil rimeligvis brede sig meget mere i de kommende dage. Sygdommen har sit regelmæssige forløb; før den 9.—10. dag vil der i alt fald ikke være tale om en vending til det bedre.«

Om lørdag aften sagde han til doktoren: »Ja, De må se at holde livet i mig til den første, for at min familie kan få min pension.« »Å, Tscherning,«

¹ E. p. I s. 63 fortælles, at Tscherning, skønt han om natten følte sig syg, ikke vilde forstyrre sin hustru; først da han hørte hende stå op i sideværelset, kaldte han. »Han fordrede bestemt at stå op, men var så svag, at han næppe kunde hjælpes fra sengen over i sin sofa. Om aftenen gik han for sidste gang i seng.«



Tscherning. 1872.

g.c.

**Blyantstegning af Godfred Christensen,
broder til Tschernings svigersøn C. A. R. Christensen.**

sagde jeg, »tænk nu ikke på det; kommer vi over resten, kommer vi over det med.« »Ja, det er en vigtig sag for jer,« svarede han.

Midt på dagen om søndagen kom Fenger igen. Da han gik ud af stuen, sagde han sagte til Ejlert: »Han dør!« Til mig sagde han: »Hans tilstand er meget slet, men man kan jo håbe på en bedre vending.« Men så tiltog den voldsomme rallen, og kræfterne tog af. Det var en strålende midsommerdag; uophørligt færdedes glade, pyntede mennesker forbi til fods og til vogns; livets travlhed og glæde udenfor, kun skilt ved husets tynde mur, og der lå han, den nylig så kraftige, livsglade mand med de hvide hår og de milde øjne, bøjet mod graven, gispende efter luft, rallende, så det hørtes over hele lejligheden.

Der trak et voldsomt uvejr op over byen, det ene tindrende lyn for gennem stuen efter det andet, tordenen rullede uophørligt med en umådelig voldsomhed. »Hører du det slemme vejr,« sagde jeg til Tscherning, »lynet skal være slaaet ned i hotel Fønix.« »Nå, nu igen! dér er det slået ned én gang tidligere. Dette uvejr og den tunge luft er slem for mig. Skulde lynet slå ned her i huset, så skal I klæde mig på, tage mine pakker med papirer, løfte mig med dem i en droske og køre mig til Kommunehospitalet.« »Og det kan du ligge og tænke på!« »Ja, hvad! noget skal man jo tænke, når man ligger således.«

Vi sad inde i den anden stue, hvor der var mørkt, så han ikke kunde se os, men vi kunde iagttage ham. Hans smukke profil tegnede sig med en skarp skygge mod den blå væg. Ejlert sad ved hans seng og følte af og til pulslagene. Der var en uophørlig køren udenfor, alle skovfolkene vendte hjem på kildevogne, syngende og hurraende, våde af tordenbygerne, men glade og høj-røstede — forfærdelige, forfærdelige nat! Den stærke rallen tog til, der blev længere og længere mellem åndedragene, et langt, tungt, uklart åndedrag — og så var alt stille.

Jeg slukkede lyset og rullede gardinet op; solen lysnede alt, træerne drypede efter gårsdagens voldsomme regn. Fuglene vågnede til liv, jeg hørte en nattergal slå nede fra Rosenvænget, allerede vandrede en enkelt person på vejen, det lysnede og levede op, en dejlig sommermorgen efter regn. — Nu lå han der så stille, så smuk, så bleg og sov så trygt og var så smuk at se på. Det rige, kraftige liv var sluttet.«

Blandt Tschernings utrykte papirer i Rigsarkivet ligger et ark med udskrift »Til mine efterlevende om min begravelse«. Deri læses:

»København 21. august 1862. Da min død i min nuværende alder let kan stå for døren, vil jeg for at spare min efterlevende slægt enhver usikkerhed om mine egne ønsker angående min begravelse udtale følgende: Jeg ønsker så få udgifter anvendt på min begravelse som muligt. Helst ønskede jeg mit lig uden følge, uden tale, i en ganske simpel kiste i al stilhed sænket i jorden. Men da mit døde legeme ingen vilje har, kun er en jordklump, som de efterlevende

har byrden af og rådigheden over, så følger heraf, at jeg udtaler dette som et ønske, som en betragtningssmåde, henstillende til dem at komme det i møde så meget, som de måtte anse for passende. En militær jordefærd ønsker jeg under ingen omstændigheder. Dør jeg borte fra mit hjem, vil det være mig afgjort imod at blive flyttet. — For så vidt de efterlevende måtte sætte pris på at mindes mit gravsted i længere tid, så ønsker jeg, at det højst må ske ved en erindringstavle af samme beskaffenhed som den over min fader og ikke bedre. Den bedste erindring, de kan vedligeholde om mig, vil være mine børns gode opførsel og deres dygtighed. — A. F. Tscherning.

9. marts 1870. Jeg føjer endnu i dag den bøn til det foregående, at jeg må blive jordet i al stilhed med så lidt følge etc. som muligt.

2. maj 1871. Begravelsesoptog forekommer mig mer og mer modbydelige; derfor lad mit afsjælede legeme være fri derfor.

10. februar 1872. Kan jeg ved aften blive bragt ind i et gravhus (lighus) på kirkegården, og jordpåkastelsen der finde sted, så at liget igen i stilhed kan sænkes i graven, så vil jeg helst det. Det billigste er det bedste. Intet følge, intet skuespil!

1873 i juli. Jeg har i ingen henseende forandret min tidligere opfattelse angående begravelsen; jo mere jeg ser af begraveshøjtideligheder, des mere får jeg imod dem. Tror mine efterlevende at burde følge skik, eller at det kunde lægges dem til last at lade mit lig begrave i al stilhed, så kan jo dette brev tjene til retfærdiggørelse. Det er ikke nedskrevet for at holdes hemmeligt, såfremt mine efterlevende anså dets meddelelse nødvendig til deres retfærdiggørelse.

1873 decbr. 20. tiltrådt ovenstående. Pyntelige ligkister er værre end penge kastet ud af vinduet; ti dem finder dog nogen og har nytte af.«

Hans ønske blev opfyldt. Fredag d. 3. juli kl. 9 formiddag begravedes han i dyb stilhed på Garnisons kirkegård. Foruden familien sås i det lille følge på 20—30 personer kongens adjudant oberst Holten, de forhenværende ministre Lütken og Wolfhagen, general Harbou, B. Christensen, folketingsmændene Octavius Hansen, Høgbro og Winther og landstingsmand Fischer. Pastor Fibiger forrettede jordpåkastelsen og bad et fadervor.¹

Selv om Tscherning slap for taler ved graven, slap han naturligvis ikke for omtale i bladene, der hele landet over efter partistandpunkt mindedes den afdøde med skyldig respekt eller taknemlig beundring. Af hovedstadsbladene bragte flertallet allerede 30. juni lange nekrologer. Berlingske tidende var forholdsvis sympatisk og berettede bl. a., at Tschernings indsats i 1848 havde gjort hans navn meget anset i udlandet; slesvigholstenerne nævnede ham med skræk og beundring, og Th. Olshausens organ i Altona havde endogså skrevet, at

¹ Morgenbladet 4/7 1874. Planlagte venstredeputationer fra forskellige egne aflystes efter familiens ønske. Fra Svinningekresen mødte dog enkelte repræsentanter, bl. a. en svigersøn af Jens Gregersen.

Tyskland måtte misunde det lille Danmark en så genial mand. Dagbladets omtale var mere kritisk, men til gengæld mere indgående. Som krydderi fortalte bl. a., at en fransk diplomat skulde have sagt om Tscherning: »Det er den eneste danske statsmand, og han er gal.« Bladet beklagede for hans egen skyld, at han i 1866 var trådt ud af rigsdagen, hvor han sandsynligvis ellers vilde have bevaret sin gamle yndest og indflydelse; nu nøjedes han med at skrive i Nørrejysk tidende, men som journalist var han »bred, udtværet, trættende og utålelig doktrinær«. Hans livsløb mindede om Rhinen, »der er så rig på kraft og skønhed, men som ender med i en snæver lille kanal at flyde gennem lutter sand.«¹

Morgenbladet bragte en beundrende, men lidet særpræget hyldest. Derimod skrev Høgsbro i sit ugeblad Dansk folketidendes tre første numre af juli en ret udførlig og som helhed rigtig levnedsskildring af den afdøde. I indledningen hedder det: »Som Grundtvig mente også han, at det danske folk havde et eget kald at gøre fyldest, og at det, så længe det blev denne gerning tro, trods sit ringe tal turde håbe at bevare sin selvstændighed. Men medens Grundtvig søgte det i folkets forhold til Kristi menighed, søgte Tscherning det i dets forhold til de små i landet.«²

Ejendommeligt nok bragte Nørrejysk tidende ingen selvstændig artikel om Tscherning,³ men nøjedes med at optrykke Høgsbros levnedsskildring, dog uden den indledende sammenligning med Grundtvig; på Århuseggen gjaldt jo grundtvigianere og tscherningianere for modstandere. Men Winther tilføjede nogle rettelser, som viser, at han i hvert fald på nogle områder kendte Tscherning bedre, end Høgsbro gjorde. Høgsbro havde således skrevet, at det måske ikke vilde være Tscherning ukært, om gejstligheden i den selvstyrende folkekirke, som han ønskede, ved sin magtsyge drev så mange lægfolk ud, at staten kunde inddrage sin understøttelse. Hertil bemærkede Winther: »Dette kan kun være en gisning af biografen; hans [Tschernings] nærmeste venner benægter det« (29/7).

Allerede 17. juli fulgte den firsårige Jens Gregersen efter sin ven. Fru Tscherning underrettede straks familien i Kundby om dødsfaldet. Jens Gregersen lå da til sengs, men budskabet gjorde et stærkt indtryk på ham og har måske fremskyndet hans bortgang.

Fjorten dage senere udsendte 25 venstremænd opfordring til at rejse Tscherning et hædersminde som tak for hans arbejde for »ligelig værnepligt og lige-

¹ Fædrelandets mindeartikel, hvoraf et brudstykke er anført s. 78, var en mærkelig blanding af gammelt venskab og nyt fjendskab.

² Også Krieger havde blik for, at disse to så forskellige mænd lignede hinanden i deres forhold til det jævne folk. I sin dagbog skrev han 23/1 1873: »Øjensynligt ligger venstres hele styrke i negationen; det positive, det skal frembringe, er kun affald fra Tscherning og Grundtvig.«

³ I numret for 8. juli læses et kønt mindedig af fhv. folketingsmand A. Jungersen.

lig vælgerret«. Allerede 12. december 1860 var som tidligere nævnt en lignende opfordring udsendt, og en del penge indkommet; men indsamlingen var blevet standset, da Tscherning bestemt havde frabedt sig den tiltænkte ære i levende live.¹ Dansk folketidende beklagede (28/8), at indbydelsen var udsendt af en tilfældig og for snæver kres, hvad der måske vilde forringe resultatet. Der indkom o. 8000 kroner; for en del af pengene bekostedes Jerichaus i marmor udførte buste, som opstilledes i folketingets finansudvalgsværelse²; Tscherning havde jo gennem hele sin rigsdagstid været dette udvalgs mest indflydelsesrige medlem. For resten af beløbet rejstes mindstene i Svinninge og på Himmelbjerg, afsløret henholdsvis 6/6 1881 og 23/9 1883.³

Den største æresbevisning ydedes dog den afdøde, da Alberti, Fenger, Hall og J. A. Hansen 28. oktober i folketinget indbragte lovforslag om en ekstraordinær pension på 1000 rd. til hans enke. Ved forelæggelsen udtalte J. A. Hansen:

»Når man nævner navnet Anton Frederik Tscherning, behøver man ikke dertil at føje noget som helst angående de fortjenester, han har af vort og hans fædreland. De ord, der kunde udtales i den retning, vilde være svage over for de følelser, der, som jeg tror, gennemtrænger alle danske mænd ikke alene i, men også uden for rigsdagen, ved mindet om denne mand og den mægtige indflydelse, han i over en menneskealder har udøvet på vort lands udvikling i det hele taget; og i særdeleshed vil tanken dvæle ved hans deltagelse i, hvad der skete i 1848. Jeg skal derfor ikke forsøge, hvad der vilde overstige mine kræfter, at tolke de følelser, som jeg ved rører sig hos enhver dansk ved mindet om denne mand. Viljen til at gøre for hans minde, hvad der i erkendelsen af det, han har udrettet, kan gøres, har ministeriet fra sin side allerede lagt for dagen ved at tilbyde hans enke ved et lovforslag at søge hende en pension bevilget; men hans enke, der er i besiddelse af den samme uegennyttige tænke-måde som han, troede på grund deraf at handle i hans ånd ved at frabede sig, at der fra regeringens side blev gjort et sådant skridt. Der er imidlertid flere, som har ment, at sagen vilde stille sig noget anderledes, når der gennem det private initiativ fremkom et forslag fra mænd, som i mange år har virket sammen med den afdøde, medens de dog ifølge deres politiske stilling ikke kan siges at repræsentere en enkelt politisk retning, hvorimod de må siges at repræsentere

¹ FHa. 1914 s. 187—89.

² Nu står den i vandrehallen i Kristiansborgs rigsdagsfløj, se i det følgende.

³ I Svinninge står Jerichaus buste i bronze på en høj sandstenssokkel; på Himmelbjerg er i en stor granitsten indsat en broncemedaljon, ligeledes efter Jerichaus original. Indskriften, der vistnok er formet af Winther, lyder begge steder således: »Anton Frederik Tscherning, det store menige folks talsmand, den politiske ligheds forsvarer indtil sin død. Menigmand fra hele landet rejste denne sten.« Himmelbjergstenen oplyser desuden, at Tscherning var rigsdagsmand for Holbæk amts 2. valgkres 1849—66. Vistnok 1895 rejste politiske venner på Tschernings grav en sandsten med en marmormedaljon. Også på den mangler Anton sit h.

de politiske anskuelser, der i det hele taget har gjort sig gældende, har kæmpet med hinanden, har arbejdet med hinanden for vort fædrelands udvikling gennem mange år. Jeg beder den ærede forsamling og andre om at betragte den forskellige politiske stilling, forslagsstillerne indtager, som et ydre bevis for, at der ikke her foreligger et forslag, som tager hensyn til den særlige politiske stilling, Anton Frederik Tscherning indtog, men at her foreligger et forslag, udgået fra den almindelige erkendelse af, at denne mand gennem hele sin virksomhed fortjener at mindes også på denne måde af landets lovgivende forsamling. Med disse ord skal jeg tillade mig at anbefale forslaget.«

Derefter holdt Fenger denne tale: »Til de smukke ord, som det ærede medlem for Svendborg amts 3. valgkreds nu udtalte, har jeg ikke meget at føje. Der vil ikke være nogen mand til stede i denne sal, som ikke har fyldig kundskab om, hvilken betydning Tschernings virksomhed har haft for vort fædrelands nyeste historie, og som ikke i hjertet er ham taknemlig for alt, hvad han har udrettet til det gode, som er opnået for os i løbet af de sidste 40 år. Der er dog imidlertid en del af os, som har haft endnu fyldigere lejlighed til at få indtrykket heraf derigennem, at vi i en lang række af år har arbejdet sammen med ham og dagligt har været vidner til den ualmindelige indsigt, som denne mand havde i en stor mængde vigtige samfundsanliggender; den store skarp-sindighed, hvormed han formåede at bedømme de hindringer, som stillede sig i vejen for gode formåls opnåelse, og de svage punkter, der kunde være i forslag, som var stillet for at fjerne disse hindringer; hans sjældne opfindsomhed og jeg kan sige den genialitet, hvormed han ofte udfandt midler til at fjerne de hindringer, der stod i vejen. Hans glimrende veltalenhed og fremfor alt hans brændende fædrelandskærlighed, som gav sig til kende i ethvert ord og enhver handling af ham. Erkendelsen heraf har gennemtrængt os alle, ikke alene dem, som i almindelighed var enige med ham i henseende til midlerne for vore formåls opnåelse, men også dem, som ofte i den henseende afveg fra ham. Vi er alle enige om, at vi fulgte et fælles formål, nemlig fædrelandets udvikling til lykke gennem frihed. Enhver af os har måttet betragte Tscherning som en af de mest udmærkede mænd, vort land i vor tid har frembragt, og at det her foreslåede skridt derfor vil være i god overensstemmelse med, hvad rigsdagen altid har bestræbt sig for, nemlig at hædre og belønne de mænd, der har indlagt sig sådanne fortjenester, som han har gjort, på lignende måde, som nu er bragt i forslag. Vi må derfor også på denne side af huset være de ærede medlemmer fra den anden side meget taknemlige, fordi de har givet os anledning til allerede fra begyndelsen af at vise, hvad der ganske vist ellers senere under forhandlingerne vilde have vist sig, i hvilken grad vi samstemmer med dem med hensyn til det forslag, som her er bragt frem.«

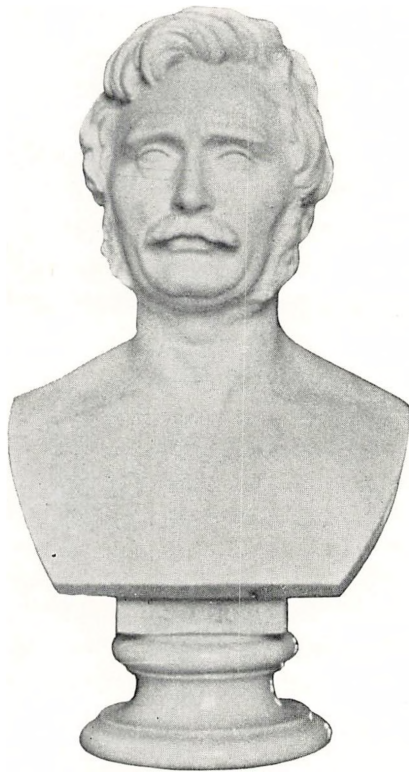
Herefter vedtoges forslaget ved alle tre behandlinger i begge ting aldeles

enstemmigt og uden videre forhandling og stadfæstedes af kongen 30. november.¹

Af æresbevisninger skal endnu nævnes, at der 1895, hundredåret for Tschernings fødsel, indsattes en mindeplade i nordgavlen på hans fødested, den nuværende inspektørbolig ved Anker Heegårds fabrik i Frederiksværk, og at der senere er opkaldt en allé i Valby efter ham.

Foruden de korte skildringer af Tschernings liv, som tidligere er nævnt her i bogen, udgav 1876—78 hans enke og børn tre bind af hans efterladte papirer og indledede 1. bind med en levnedstegning, hvoraf hovedparten er uddrag af hans selvbiografi fra 1841 og andre egenhændige optegnelser. Et supplement hertil er hans hustrus efterladte papirer, der udkom 1908 som 8. bind af Clausen og Rists »Memoirer og breve«. 1897 udgav Hans Bøgedal en god, folkelig fremstilling af Tschernings liv, og sluttelig skal nævnes de mange oplysninger om hans politiske gerning i perioden 1848—66, som findes i J. A. Hansens »Vor forfatnings historie« 1868—72 og navnlig i N. Neergårds »Under junigrundloven« 1892—1916.

¹ Anført efter J. A. Hansen »Anton Frederik Tscherning« s. 31—32.



Modeleret af J. A. Jerichau o. 1860.
Busten på Kristiansborg er udført af C. V. O. P. Arseff.

12. MANDEN OG HANS GERNING.

Tschernings samtidige, meningsfæller som modstandere, var enige om at anerkende hans sjældne evner og personlighed. Bille, der som ung hånede »universalgeniet« og i kampens hede kunde påstå, at Tscherning ikke længer var en gentleman, skrev som gammel:¹ »Tscherning var først og fremmest en nobel karakter, en fornem natur, en tiltalende sympatisk fremtoning, personlig uegennyttig indtil tåbelighed, hjælpsom, utrættelig i sin tjenstvillighed mod enhver, der vendte sig til ham, fri for al smålighed.« Han var et geni, »ejede geniets fremsyn og intuitive evne«. Som »salontaler« (uden for rigsdagen) var han størst; »så sprudlede det med paradokser, så lynede det med vid og humor, når han oprullede hidtil uanede perspektiver og med seerens øjne og gestus vendte sig mod de forbløffede tilhørere«. Naturligvis tog Bille adskillige forbehold i artiklen — Tscherning havde jo dog været hans modstander; således gentog han påstanden om, at Tscherning i sin forfængelighed vilde være alvidende; det traf sig imidlertid så mærkeligt, at Billes eneste virkelige eksempel herpå blev imødegået dagen efter.² Men det skal dog indrømmes, at Tscherning havde en tilbøjelighed til at erklære sig for specielt kyndig i den sag, som netop var på tale.

Men alle var også temmelig enige om, at Tscherning var noget for sig selv. Allerede i den grundlovgivende rigsforsamling stillede Barfod ham og Grundtvig, disse »søskendelige grundforskelligheder«, uden for alle partigrupper; 1852 gjorde Monrad det samme (se s. 181), og 1860 skrev Høgsbro, at

¹ Nationaltidende 11/12 1895 (til hundredårsdagen for Tschernings fødsel).

² Bille opfriskede en historie, som allerede var gengivet på tryk en snes år tidligere (Zodiacus »Parlamentariske stjernebilleder« s. 165): Tscherning skulde engang i et selskab have påstået, at enhver dansk med lidt umage kunde forstå en islandsk tekst; men da en sådan blev ham forelagt, kom han ynkeligt til kort. Imidlertid læstes 12/12 1895 i Ringsted folketidende en mindeartikel, skrevet af P. Chr. Zahle, hvori samme historie fortaltes, dog udstyret med sådanne nærmere enkeltheder, at den synes mere troværdig; men den ender rigtignok med, at Tscherning bestod prøven »aldeles glimrende«.

»Tscherning — — står for langt over andre til ret at kunne gå ind mellem folk«. ¹ Måske stammede dette egenartede til dels fra det fremmede blod i hans årer. Hans hustru skrev herom: »Hans energiske rastløse virksomhedsdrift, hans mere kosmopolitiske end nationale tendenser, hans djærve bekæmpen af al formel liberalisme og hans udpræget demokratiske sindelag, det er egenskaber såvel af personlig som social karakter, der aldrig i nogen særlig grad har været betegnende for den danske ånd.« ² Man kan være uenig med hende i at anse disse egenskaber for udanske, men hun har ret i, at der var noget fremmedartet ved ham; der fandtes i hans sind en stærkere spænding end hos almindelige danske, fordi det rummede en mærkelig blanding af modsatte egenskaber; han var både eftergivende og stejl, behersket og lidenskabelig, hensynsfuld og skarp, åbenhjærtig og tillukket, godmodig og mistænksom, jævn og aristokratisk, fantasifuld og nøgtern, økonomisk uegennyttig og så forretningsklog, at han afholdt sig fra forretningslivet for ikke at fristes af profitbegær.

En anden årsag til Tschernings særpræg var sikkert hans egenartede udviklingsbane. Mens de fleste af hans ligestillede vandrede de normale femten—tyve år ad den reglementerede akademiske eller militære skolevej frem til et passende levebrød, førtes Tscherning under næsten fyrretyve års brogede oplevelser gennem mange lande og i samliv med en mængde mennesker på alle samfundstrin og i de forskelligste livsstillinger; altid og alle vegne brugte han flittigt øjne, øren og eftertanke og høstede kundskab og erfaring i rigt mål. ³ Derved blev hans dannelse usædvanligt mangesidig og selvstændig, men også noget tilfældig og ujævn, så at Sponeck kunde tillade sig den flotte bemærkning, at Tscherning hverken kunde læse eller skrive; ⁴ og virkelig var ortografi ikke Tschernings stærke side. ⁵ Da han efter hjemkomsten fra den store udenlandsrejse ikke kunde finde sig til rette i embedslivets snævre ramme, tog han sin afsked og vandt derefter som privatmand ved sin dygtighed og sit borger-sind i den grad sine landsmænds tillid, at de i 1848 udpegede ham til en af deres ledere i farens stund.

Ud fra egne erfaringer og vel også i bevidst modsætning til »det latinske

¹ Høgsbros brevveksling og dagbøger II s. 58.

² E. p. I s. 1.

³ Tschernings videbegærlighed forblev umættelig til det sidste. Et vidnesbyrd herom gav Neergård i Århus amtstidende 7/9 1894. Han sad som ung student 1873 i det kgl. biblioteks læsesal og læste i Schliemanns nys udkomne værk om udgravningerne i Troja. Så kom den 77 årige Tscherning ind og vekslede nogle ord med inspektøren, som derefter gik hen til Neergård og fortalte, at Tscherning gentagne gange havde spurgt efter Schliemanns bog og nu følte sig skuffet over at finde den optaget. Selvfølgelig afstod den unge student straks bogen til den gamle.

⁴ Krieger VI s. 143.

⁵ I et brev af 14/2 1829 giver hans fader ham en kraftig røffel derfor sammen med nogle elementære regler for tegnsætning (E. p. I s. 176).

lav« priste Tscherning altid siden livet som en bedre lærermester end skolen og handling som en bedre dannelsesfrugt end lærdom. Og da tiden kom, at han skulde tænke på sine børns opdragelse, søgte han ved udflytningen til Ørholm at skabe en lignende ramme om deres barndomsliv, som han selv var opvokset i. Efter sønnens udsagn lykkedes det også til dels. Da han senere lod sønnerne gå den sædvanlige uddannelsesvej gennem latinskele og universitet, slap han naturligvis ikke for skoser; således kaldte fru Heiberg det en blid straf for hans angreb på intelligens og videnskab. Men som han selv havde fået lov at gå sin egen vej, således skulde hans børn også have det, og desuden stolede han på, at deres natur og hjemmets påvirkning nok skulde gøre sig gældende over for den udenfra kommende ensretning.¹

Når det gjaldt handling, tøjlede Tscherning som regel sit sinds stærke og mangeartede tilskyndelser; til gengæld slap han dem ofte løs i talen som tankelyn og paradokser, der forbløffede tilhørerne og lod ham selv spøgende påstå, at han levede af inkonsekvenser. Men dette gjaldt altså kun om talen og var vel en form for sjælelig afspænding; i handling kunde ingen være mere konsekvent end han, når ikke afgørende hensyn krævede midlertidige afvigelser derfra, og i det lange løb vendte han altid tilbage fra disse afvigelser.

Tschernings tindrende livfuldhed og sprudlende, æggende samtale gjorde ham meget afholdt i selskabslivet, især i de yngre år, inden politikken havde skilt ham fra en stor del af »selskabet«. Fru Heiberg fortæller herom:² »Tscherning lod sin tunge løbe og gjorde sig ofte værre, end han var. Han havde hos mange ord for at være en prosaist, der ikke brød sig om kunst og poesi. Dette var ingenlunde tilfældet.³ Han brød sig derom, idet han havde sans og øje herfor fremfor mange andre; men af princip vilde han ved offentlige lejligheder tale derimod som en modsætning til de mange, der talte for, og når han først var kommet i fart med at opponere, ja da kendte han ingen grænser. Og så var der intet menneske fornøjeligere at disputere med end Tscherning, ti her var aldrig tale om den art af heftighed, der frembringer misstemning hos tilhørerne, eller en heftighed, der larmer hen i luften uden at høre på, hvad modparten ytrer. Han var en ypperlig hører, så hans svar virkelig var svar på, hvad der blev fremført, og det ofte meget pikante;⁴ og var disputen til ende,

¹ E. p. I s. 59.

² »Et liv« I s. 168.

³ I E. p. I s. 61 hedder det om Tscherning: »Han gik gerne i teatret i sine unge dage, og — — fru Gyllembourg erklærede ham for den, hun helst gik i teatret med, ti hun havde kun set få græde eller le så inderligt over stykkerne. I sin senere alder gik Tscherning kun yderst sjældent i teatret; men kom han der, så var han med, ligesom når han læste en bog, der gik ham til hjærte.«

⁴ Om et sådant pikant svar fortælles i Politiken 12/12 1895: En kammerherreinde, som Tscherning havde til bords, spurgte, hvorfor »så mange mænd af god opdragelse og

da var alle lige gode venner, om også kampen var ført nok så ivrigt og heftigt.«

Selv om Tscherning måtte øve mere kontrol med sine rigsdagstaler end med »salontalerne«, bar de dog ofte samme præg: han ønskede jo også at »samtale« i rigsdagen. I begge tilfælde var talen ham i nogen grad en festlig turnering, fyldt med spænding, og derfor kunde han i rigsdagen sige: »Jeg er altid ængstelig, når jeg skal begynde at tale,«¹ ligesom han engang sagde til sin søn, da de stod i entreen hos en familie, som de skulde besøge: »Ja, min ven, så tosset det end lyder, så vil jeg sige dig, jeg går endnu aldrig ind i en selskabssal uden at føle mig benøvet.«²

Det største paradoks i Tschernings liv var dog, at han, den højt begavede oberstsøn, den vidtberejste, dygtige, kundskabsrige og afholdte officer, som i hvert fald tidvis havde nydt både Frederik d. sjettes og Kristian d. ottendes gunst, den dygtige forretningsleder, den feterede selskabsmand, en tid en af Københavns yndlinge, at han ofrede alle disse muligheder for almuens skyld, for at blive »en paria blandt pariaer«. Og dog var denne forkærlighed for menigmand vistnok lige så meget villet som ufrivillig; i hvert fald kunde han under grundlovsforhandlingerne i 1866 udtale, at det egentlig ikke var bondestandens vel, men statens, han havde for øje; ti i bondestanden »findes den største og bredeste basis for en stats rolige tilværelse.«³ Men han følte dog også en naturlig dragelse mod bondestanden; dens jævne, arbejdsomme liv, dens sindige og forstandige færd havde allerede tiltalt ham i barndomshjemmet. Det var denne kærlighed til og tro på almuen og da særligt bonden, hvori ånds-slægtskabet mellem ham og Grundtvig klarest viste sig. Den ytrede sig imidlertid ret forskelligt hos de to mænd. Mens Grundtvig trods barndoms minderne fra Udby og Tyregod så på bonden ovenfra, med skjaldens blik, stillede Tscherning sig på omgangsfod med bonden, var selv gæst i Jens Gregersens gård og havde rigsdagsbønderne til gæster i sit hjem. Han fulgte med i bondens arbejde, varetog hans interesser og søgte at se samfundet fra hans stade. Tschernings breve til Jens Gregersen har intet sidestykke blandt Grundtvigs mange breve.

Mest mærkeligt er det næsten, at Tscherning, der aldrig selv kom til at eje en plet af Danmarks jord, så godt forstod bondens kærlighed til og samhør med jorden. Derfor stred han de sidste tredive år af sit liv for at sikre

personlig hæderlighed efterhånden svigtede deres idealer. »Ser De, min nådige frue«, svarede Tscherning, »det er, fordi der hele verden over findes et vist procenttal, der vil være kammerherrer — å, om forladelse! det skulde ikke være nogen grovhed«. Kammerherreinden, der var en fornuftig dame, syntes egentlig helt godt om svaret«.

¹ F. 1861 sp. 1778.

² Politiken 12/12 1895.

³ Se s. 419.

fæstebonden jorden som arbejdsplads, ikke så meget som ejendom, og derfor regnede han den forglemte forordning af 13/5 1769 for langt bedre end den berømte af 20/6 1788; den første vilde nemlig give bonden frihed og jord, mens den sidste kun gav ham »en sulten frihed«; ti frihed uden arbejdsplads var et tvivlsomt gode.¹

Men for øvrigt var det jo ganske urigtigt, i hvert fald for Tschernings vedkommende, når den unge Scharling påstod, at bondevennerne ikke interesserede sig for husmænd og inderster, arbejdere og fattigfolk. Helt ned til forbryderne på samfundets bund nåede Tschernings interesse. Han havde besøgt fængsler og grundet over deres problemer, forstod bl. a., at hver kommune egentlig burde stå til ansvar for sine forbrydere. Han gav til hver tigger paa sin vej, men kendte dog godt forskellen mellem uforskyldt og forskyldt trang og fandt de uforskyldt fattige berettigede til en hæderlig aldersrente. Fattige børn skulde efter hans opfattelse ikke blot have gratis skolegang, men også, om fornødent, gratis mad og klæder. Selv vagabonden havde til en vis grad hans, »den vidtforrejste mands«, sympati. Og som gammel søgte han at forstå de socialistiske og kommunistiske lærdomme og deres talsmænd.

Tschernings forhold til bondestanden var som nævnt de fleste »dannede« en gåde, et paradoks. Ingen mistænkte ham for at søge materiel fordel derigennem, ligesom det var vanskeligt at søge forklaringen i magtbegær; ti gang på gang ofrede han sin politiske indflydelse for sine principper. Mange så forklaringen i, at det smigrede hans forfængelighed at være genstand for de naive og uvidende bønders ukritiske beundring, som desværre efterhånden havde ødelagt denne oprindeligt så lovende mand; andre, som Barfod, så deri »en sygdom, en lidelse [i svensk betydning], en lidenskab; men den får da regnes til de noble passioner«.²

Barfod havde delvis ret; men som allerede nævnt var forholdet også villet, et udslag af Tschernings samfundssyn. Dette var fremgået af det 18. århundredes bedste tanker og kunde godt samles i formlen frihed, lighed og broderskab, som han dog vist aldrig selv har anvendt.

Helt ned til nutiden har man sagt om Tscherning, at han foretrak lighed for frihed. Han har selv nægtet dette over for Billes påstand, og det er i hvert fald afgjort urigtigt, hvis man derved tænker på økonomisk lighed,³ for slet ikke at tale om åndelig ensretning, som han var uforsonlig fjende af; også derfor bekæmpede han statsskole, statskirke, eksamensvæsen og alt slikt. Med lighed mente han politisk og borgerlig lighed, lige ret for høj og lav, ingen

¹ Noget andet er, at forordningen af 1788 og de andre dermed sammenhørende forordninger blev ført ud i livet, mens det ikke var tilfældet med den af 1769.

² Ill. tidende 19/1 1862.

³ Han advarede jo atter og atter mod »misundelsens lighedssyge«.

forrettigheder. Under sådanne forhold vilde enhver bruge friheden efter eget tykke; dette vilde afføde økonomisk og åndelig ulighed, som det var klogt at bøde på ved hensigtsmæssige samfundsforanstaltninger som t. eks. indkomstskat; men skaffe fuld økonomisk og åndelig lighed hverken burde eller kunde staten.

Tscherning forstod imidlertid, at ligesom kapitalen kunde gavne, kunde den også skade, ikke mindst hvor den søgte at benytte »den offentlige indflydelse til at tjene den private fordel« (se s. 59). Og navnlig frygtede han dens herredømme over bondejorden; han var klar over prioritetssystemets farer og erklærede jordsammenlægning principielt forkastelig uanset storlandbrugets tekniske fortrin. »Det almindelige velvære er et større, et sundere samfundsformål end ophobning af kapital« (se s. 445).

Friheden var for Tscherning næsten en livsbetingelse. Derfor bekæmpede han som nys nævnt statskirke og statsskole; derfor modsatte han sig landbohøjskolens oprettelse for statens regning, vilde have Metropolitanskolen og statens andre latinskoler erstattet med kommunale, og derfor skuffede det ham i høj grad, at hans eget parti, venstre, ønskede statstilskud til bondehøjskolerne. Allerede i assistentårene på Frederiksværk havde han fået nok af statsindustri; derfor skulde Frederiksværk sælges, Usserød nedlægges, og statens stamstutteri ophæves. Omvendt følte han sig tiltrukket af og priste højt dygtig privat foretagsomhed på alle områder, ønskede den frigjort gennem eksamens-, nærings- og toldfrihed og var god ven med en række fremragende handelsmænd og industridrivende. Derfor ønskede han folkevæbningen grundlagt på frivillighed; almindelig værnepligt var for ham et lighedstegn, ingen tvangssag. Derfor skulde kommuners og landsdeles selvstyre udvikles, ligesom Danmarks udlande skulde have mest muligt hjemmestyre. Hele hans samstatstanke bundede i samme frihedskrav. Få danske har kæmpet så ivrigt og udholdende for friheden som han.

For frihed og lighed måtte man dog ikke glemme broderskabet, udgangspunktet for lighedstanken. Broderskabsfølelsen er den dybeste forklaring på Tschernings kærlighed til almuen; denne kærlighed var kristeligt farvet. Ud fra den kristne næstekærlighed opstillede han kravet »lær at undvære« som modsætning til den hedenske egenkærligheds »lær at nyde« og mente, at kun hvor det første trængte igennem, kunde demokratiet trives. Han gav ingen begrundelse for denne påstand ud over, at den stemmede med kristelig moral.

Her møder spørgsmålet om Tschernings forhold til kristendommen. Hans hustru skriver derom, at han var »ingen troende kristen«, for så vidt som han forkastede de kristne tros lærdomme; men til gengæld havde han »optaget selvformægtelsen og kærlighed til sine medmennesker som sine grundprincipper«,¹ dem han troligt stræbte at følge i sit eget liv. Man kan vistnok tilføje, at

¹ E. p. I s. 62—63.

mens Tscherning i de yngre år stod religionen ret fjernt, ændredes med årene hans syn derpå. I hvert fald hævdede han jo engang i folketinget over for J. A. Hansen, at få medlemmer interesserede sig mere for kirken end han, og en lang række udtalelser viser da også hans store ærbødighed for »den åndelige kirke« og hans fintmærkende uvilje mod mere eller mindre tomme religiøse talemåder.

Endnu skal til Tschernings karakteristik føjes ét træk: hans iver for folkeopdragelse. Her er det andet store berøringspunkt mellem ham og Grundtvig. Tscherning tænkte sig jo sin folkevæbning som en skole, hvori folket foruden nyttige kundskaber og færdigheder skulde lære den frivillige lydighed og selvtugt, som hos demokratiet skulde erstatte tidligere statsformers tvungne lydighed og underkastelse — for øvrigt en af Tschernings ejendommeligste politiske læresætninger, som i høj grad fortjener at påagtes netop nu om dage, da kampen står mellem demokrati og diktatur.

Der er mærkelige fællestræk i Grundtvigs og Tschernings skoletanker. De var enige om at henlægge den afgørende skolegang til ungdomstiden, mens børnene væsentligt kun skulde oplæres i færdighedsfagene og praktiske sysler. Egentlig var de også enige om at gå historisk frem i undervisningen. Tscherning kunde nok tale ringeagtende om bondehøjskolernes historieundervisning, men selv fortalte han i sine rigsdagstaler og bladartikler historie vidt og bredt — ofte, ligesom Grundtvig, for vidt og bredt. Det var poesien i Grundtvigs historisk-poetiske metode, der frastødte Tscherning; han var så fornuftig, at han undertiden kunde blive snusfornuftig; til gengæld kunde Grundtvigs »poesi« jo af og til udarte til fantasi. Endelig var de to folkeopdragere enige om, at folkeoplysningen skulde sætte frugt i folkelivet. Grundtvig vilde vække en kristelig helteånd i ungdommen, Tscherning vilde gøre demokratiet til et aristokrati, hvad der, forstået på Tschernings måde, ikke var meget forskelligt fra Grundtvigs mål. —

Og hvad fik Tscherning så udrettet? — De fleste, der nu husker hans navn, ved i hvert fald, at han var krigsminister i 1848, og at han i 1866 sammen med Grundtvig forsvarede junigrundloven til det sidste. Og Tschernings livsgerning kan egentlig godt samles om disse to begivenheder; han vilde, som det hedder i Bjørnsons kendte fædrelandssang, både væрге og bygge sit land.

Spørgsmålet om Danmarks skæbne rejste sig allerede ængstende for den elleveårige dreng, da han i 1807 fra bankerne ved Frederiksværk på nattehimmelen så skæret af den brændende hovedstad. Og som ung sekondløjtnant fik han det endnu nærmere ind på livet i 1814 ved freden i Kiel. Denne ængstelse for Danmark prægede ham for livet. Tidligt så han den fare, der truede gennem Slesvigs forbindelse med Holsten; 1834 drøftede han i Wien forholdsregler derimod med Bernstorff og Reventlow-Criminil. I november 1842 var han blandt

dem, der grebes stærkest af sammenstødet mellem Hjort Lorenzen og slesvigholstenerne, og folkets træghed ved den lejlighed gjorde ikke hans bekymring mindre. Bag Slesvigs truende tab tegnede sig for ham Danmarks endelige udslættelse; som Polen var Danmark blevet delt én gang, i 1660; Slesvigs tab vilde blive den anden deling; den tredje og sidste vilde blive ved Storebælt, hvad man jo allerede talte om i tyske militærkrese. Derfor gik han i marts 1848 så stærkt imod slesvigholstenernes krav og påtog sig trods stor betænkelighed krigsministerens ansvarsfulde og utaknemlige hverv. Men da Tyskland med Europas stiltiende samtykke tog oprørernes parti, var han klar over, at den eneste frelse lå i et tåleligt forlig med slesvigholstenerne. Et sådant søgte han at forberede, og han satte alt til side for at hjælpe Bluhme og Ørsted med at føre kundgørelsen af 28. januar ud i livet. Kun den almindelige værnepligt vilde han ikke ofre, ti på den skulde jo landet bygges (se s. 216). Og da krigsminister Hansen ikke vilde bøje sig på dette punkt, brast forsøget hin skæbnsvangre februaften 1854.¹

Tscherning anede måske allerede dengang, hvad der vilde komme, men søgte alligevel at redde, hvad reddes kunde. Uden hensyn til partifællernes misbilligelse gik han ind i tyvemands rigsrådet og stræbte efter at fremskaffe en brugelig fællesforfatning. Oktoberforfatningen var ham en ny skuffelse, men heller ikke den fik ham til at opgive. I rigsrådet nærmede han sig slesvigholstenerne mest muligt og søgte på enhver måde at afværge udfordrende skridt og afgørende brud fra dansk side, fordi han var klar over, at bag slesvigholstenerne stod Tyskland. På den anden side støttede han loyalt Halls udenrigspolitik, selv hvor den syntes ham tvivlsom, blot den ikke åbent brød med Tyskland. Først da Hall 1863 gik helt over til Ejderpolitikken, kunde Tscherning ikke længer følge. At resultatet blev, som det blev, undrede ham vel ikke, men fyldte dog hans sind med dyb, næsten håbløs smerte. Fru Heiberg fortæller i brev til Krieger 11/6 1864, at Andræ og Tscherning »ytrede lyst til at vandre ud af landet, ja syntes, at det var pligt mod deres sønner, der ingen fremtid havde mere herhjemme«.²

1864 fastslog endeligt og afgørende for Tscherning, at Danmarks militære

¹ Det er ejendommeligt at se, hvorledes de nationalliberale politikere senere efter den hallske politiks totale forlis kresede om Bluhme-Ørsteds forsøg. Krieger indrømmede 1866 (Dagbøger III s. 384) muligheden af, at vanskelighederne kunde være overvundet dengang; Topsøe var 1878 (»Politiske portræstudier« s. 37—42) inde på det samme, og Monrad skrev 24/10 1880: »Hvis sagerne dengang havde stillet sig for mig, således som de nu gør det, vilde jeg ikke have anset det for rigtigt at opponere mod det ørstedske ministerium« (Å. Friis »D. G. Monrads deltagelse i begivenhederne 1864« s. 36). Alle tre fastholdt dog deres tvivl om, at forsøget kunde være lykkedes.

² Det skal have været den trettenårige Ejlerts fortvivlelse, som standsede forældrenes tale derom (brev fra Krieger til fru Heiberg 6/8 1865).

saga var endt. Han tog ikke den forklaring for gyldig, at nederlaget skyldtes manglende forberedelse (se s. 442); ulykken kom hovedsageligt, fordi folket og dets ledere ikke havde kunnet eller villet se den barske virkelighed i øjnene. Derfor og fordi nye militære vrangforestillinger syntes ham i fremvækst, indskærpede han i sine sidste leveår atter og atter, at krig mod den eneste sandsynlige modstander kunde Danmark ikke føre, og at et stort militærapparat og da særlig et befæstet København kun vilde øge faren for landet, ligesom flåden havde gjort i 1807. En passende hær og flåde skulde værne mod tilfældige og uforsætlige neutralitetskrænkelser og samtidigt virke i folkeopdragelsens tjeneste, men Danmarks eneste virkelige forsvar var en nøgtern og åbenlyst fredelig udenrigspolitik. Vor eksistensberettigelse lå i indre folkelig udvikling, landet skulde værges ved at bygges.

Tschernings »byggeprogram« stammede også fra tidlig tid; han havde allerede udformet det i Frederiksværk; men naturligvis indføjedes i årenes løb flere og flere enkeltheder deri.

Den daværende kløft i folket mellem bondefødte og ikke-bondefødte skulde fyldes ved, at bondestanden hævedes op til middelklasse. Dette skulde nås ved indførelsen af almindelig værnepligt, fæstevæsenets forbedring eller fuldstændige afløsning og bedre folkeoplysning. Dernæst skulde alle skranker for det frie erhvervsliv fjernes, især lavsvæsenet i dets forskellige former, derunder den højeste og farligste af dem alle: eksamensvæsenet med samt den ufolkelige og for en stor del golde latinske dannelse. Som der i folkevæbningen skulde være avancement fra geledet til toppen, således skulde der i borgerlivet være fri bane for den dygtige helt fra bunden; så vilde klassevæsen og klasseånd i folket forsvinde. Men skulde dette lykkes, måtte gårdmændene under deres sociale fremrykning ikke glemme at vedligeholde forbindelsen bagud med husmænd og inderster.

At denne betydningsfulde sociale og politiske fortsættelse af de store reformer i det 18. århundrede begyndte så tidligt og gennemførtes så heldigt, skyldes i første række Tscherning. Er Danmark virkelig »lighedens land«, tilkommer æren derfor ham mere end nogen anden enkeltmand. Han, overklassemanden, steg bogstaveligt ned i almuen for at opdrage den både i ligefrem og overført betydning. Havde han ikke siddet midt iblandt rigsdagsbønderne på Kristiansborg, vilde de til at begynde med være blevet ringeagtet og overset endnu mere, end de blev. Han talte for dem i salen og arbejdede for dem i udvalgene, indtil de selv fik lært at føre ordet og gøre arbejdet; derfor talte han så ofte og så omstændeligt, holdt ligefrem oplysende foredrag for bønderne, og derfor sad han i så mange udvalg. Og han kunde og turde give professorpartiet svar på tiltale, når det blev fornødent. J. A. Hansen var klog nok, og B. Christensen brav nok; men dem vilde modstanderne aldrig tage helt gyldige. Med »obersten« var det en anden sag; »det vældige pust i Tschern-

nings oratoriske register og hans personligheds renhed og vælde skabte altid et bælte af undrende respekt om ham.«¹

Her skal ikke nævnes eksempler på den mængde love, som Tscherning gennem atten års rigsdagsgerning mere eller mindre påtrykte sit stempel. Derom er fortalt i det foregående. Men her skal mindes om, hvordan han med geniets fremsyn på mange områder udstak fremtidens bane for dansk demokrati lige op til nutiden.

Da det politiske tilbageslag i 1864—66 ramte Danmark, som det for længst havde ramt andre lande, skyldtes det først og fremmest Tschernings lidenskabelige modstand, at nederlaget følte så tungt, og at kampen for at genvinde det tabte begyndte så snart efter. At Grundtvig stillede sig ved Tschernings side i grundlovskampens sidste afsnit, bidrog meget hertil. Alder og livsgerning gjorde det naturligt, at Grundtvig atter trak sig tilbage, efter at afgørelsen var truffet. Tscherning derimod brugte sine sidste otte år til at forberede genrejsningen både ved at pege på de uindløste grundlovslofter og ved at medvirke til at rejse kamp om de nye store stridsspørgsmål, parlamentarismen og provisorierne. Hans indsats her og i forsvarssagen er allerede tilstrækkelig betydningsfuld til at forklare Billes slutningsord i mindeartiklen 1895: »Men Tschernings stemme lyder alligevel endnu i dette land.« Og selv om provisoriske love som politisk kampmiddel for længst er fordømt i Danmark, og parlamentarismen har sejret, brydes meningerne jo stadig om forsvarssagen, så at der i det spørgsmål fremdeles er grund til at lytte til Tschernings stemme.

Og det er ikke det eneste spørgsmål, hvori hans ord endnu har ærinde til hans landsmænd. En af grundlovens løfteparagraffer henstår den dag i dag uopfyldt, den nuværende § 73: folkekirkens forfatning ordnes ved lov. En kommission har i en halv snes år grundet blandt andet over den. Ligger løsningen måske i Tschernings standpunkt midtvejs mellem de stridende parter? Han mente jo, at Danmark først når fuld tros- og kirkefrihed, når kirkegodset tilfalder staten til vederlag for den understøttelse, den i henhold til grundlovens § 3 yder folkekirken, og denne i øvrigt helt overlades til sig selv og for så vidt sidestilles med de andre anerkendte trossamfund.

Fæstegodset er solgt, og majoraterne overgået til fri ejendom; men endnu foretrækker flertallet af danske bønder det såkaldte selveje med tilhørende farlige prioritering for mere betryggende brugsformer. Og endnu opretholdes stiftelserne Vallø og Vemmetofte hovedsageligt til fordel for de øverste rangklasser.

Formuesskat er blevet indført sammen med indkomstskat trods Tschernings modstand mod den dobbeltbeskatning, som derved fremkommer. Og told og navnlig forbrugsafgifter er steget til højder, hvorover han vilde korse sig.

¹ P. Engelstoft i »Det danske folks historie« VII s. 99.

Selv om den vældige samfundsudvikling siden Tschernings dage har vist, at offentlig drift på mange områder bør foretrækkes for privat, er dog vist den rette middelvej overskredet i så henseende. Mon t. eks. skolevæsenet har vundet ved privatskolernes stadige tilbagegang og den dermed forbundne voksende skolemæssige ensretning? Advarende eksempler fra andre lande ligger nær.

Det kommunale selvstyre kunde formentlig uden skade være noget mere selvstændigt og stedspræget. De kongevalgte borgmestre er forsvundet, men amtmændene er stadig fødte formænd i amtsrådene. Og købstæder og landdistrikter savner fremdeles det kommunale forbindelsesled, som stationsbyerne har gjort endnu mere påkrævet.

Militærvæsenet vilde vistnok vinde både i værdi og yndest ved at blive mere tscherningsk i retning af frivillighed og borgerlighed, så at hans drøm om hæren som en folkeskole måske kunde blive delvis virkeliggjort.

Mon ikke eksamensforgudelsen snart har nået grænsen i dette land? Og selv om straffeloven er undergået en stor og god forandring, idømmes der dog stadigt fængselsstraffe på bestemt åremål.

Forholdstalsvalgmåden er blevet indført til rigsdagen, men man har ikke taget skridtet fuldtud og gjort hele landet til én valgkreds som ved valgene til amt og kommune og overladt resten til »de politiske menigheder«.

Lillebælt og Storstrøm har fået deres bro, men Storebælt venter endnu på sin tunnel eller bro. Femernruten er endnu ikke oprettet, hvorimod »hullet« i det sjællandske jernbanenet mellem Ringsted og Næstved er lukket. Fremdeles slår den østjyske længdebane sine sving ind til samtlige købstæder, skønt lyntog og hurtig direkte forbindelse mellem Norge—Sverige og Tyskland er tidens løsen. Naturligvis har Tscherning ikke kunnet forudse dette, men udviklingen synes altså at ville give hans jyske baneplan ret.

Det er dog ikke meningen at påstå, at Tscherning har anvist den absolut rigtige løsning af alle disse opgaver, men kun ved en række eksempler at pege på det fremsyn, som fyldte hans samtid med undren og den dag i dag giver hans tanker interesse. Og så skal her til slut mindes om, at Monrad, den af samtidens politikere, som bedst kunde dømme i sagen, på sine gamle dage indrømmede, at Tscherning i de to mest afgørende spørgsmål havde set rigtigere end han, nemlig med hensyn til Bluhme—Ørsteds helstatspolitik, hvad allerede er omtalt, og med hensyn til den reviderede grundlov. Herom skrev Monrad 14/11 1880: »Overenskomsten mellem grev Frijs og J. A. Hansen tiltalte mig i høj grad, og jeg kan ikke nægte, at jeg fandt Tschernings og Grundtvigs modstand latterlig. Jeg må imidlertid nu indrømme, at disse to mænd havde ret. Landstinget blev så stærkt, at det tilrev sig magten i stedet for at indskrænke sig til at være dæmpende og regulerende.«¹ —

¹ A. Friis s. 240.

Midt i vandrehallen på Kristiansborg findes den store, af piller tredelte vinduesforbygning, hvor sølvskrinet med junigrundloven af 1915 er anbragt under den midterste bue. Dagslyset falder gennem genforeningsvinduet dæmpet ind derover. Under sidebuerne er opstillet marmorbuster af Hall, Tscherning, Monrad og Lehmann, og på væggene hænger billeder af Frederik d. syvende og den grundlovgivende rigsforsamling. Rummet bliver ved denne udsmykning næsten et folkeligt kapel.

Tænker man sig de fire mænd vende tilbage til livet og få lejlighed til grundigt at sætte sig ind i forholdene i nutidens Danmark, vilde de alle undres over meget og misbillige adskilligt, men dog vist som helhed være ganske godt tilfreds; men Tscherning vilde utvivlsomt være den, der lettest fandt sig til rette og følte sig mest tilfreds. For blot at nævne ét eksempel: sølvskrinet vilde fylde ham med stor glæde, men vække blandede følelser hos de tre andre.

Men når alt var hørt og gennemdrøftet, vilde alle fire kunne mødes i glæden over den lykkelige begivenhed i Danmarks historie, som genforeningsvinduet minder om; i kampen derfor havde de jo dog alle ofret meget af deres bedste tid og kraft.

NAVNELISTE.

Som regel er de i bogen citerede forfattere fra senere tid ikke nævnt her.

- Abrahamson, Joseph Nicolaj Benjamin, oberst, 20, 22, 31, 32, 39, 40, 41, 46, 70.
 — Werner Hans Frederik, kaptajn, 32.
- Adler, David Baruch, grosserer, 412.
- Alberti, Carl Christian, overretsprokurator, 191, 270, 273, 277, 291, 380, 389, 403, 421, 468.
- Alexandra, prinsesse, 358.
- Algreen-Ussing, Tage, generalprokurator, 126, 175, 236, 285, 299, 344, 374.
- Andræ, Carl Christopher Georg, oberst, 32, 41, 43, 44, 58, 134, 149, 189, 197, 204, 223, 236, 237, 240, 241, 242, 244, 245, 252, 264, 265, 267, 268, 281, 286, 290, 300, 327, 368, 369, 371, 372, 386, 387, 389, 397, 406, 478.
 — Hansine Pauline f. Schack, 237, 253, 260, 265, 268.
- Ankjær, Stefan, kaptajn, 300, 301.
- Baggesen, Frederik Ludvig August Haller, oberst, 44, 45.
- Bajer, Frederik, forfatter, 368.
- Bang, Peter Georg, nationalbankdirektør, 84, 99, 100, 101, 105, 116, 131, 153, 179, 180, 188, 196, 198, 236, 237, 239, 245, 251, 252, 255, 260, 262, 267, 302.
- Bardenfleth, Carl Emil, stiftamtmand, 99, 100, 102, 163, 179, 180, 181, 182.
- Barfod, Povl Frederik, forfatter, 18, 125, 126, 131, 135, 149, 161, 238, 348, 350, 380, 414, 428, 471, 475.
- Bech, Christian, redaktør, 235, 236.
 — Jørgen Peter, grosserer, 74.
- Beck, Hans Charles Johannes, oberstløjtnant, 335, 336, 457, 458, 459.
- Bedeau, fransk general, 104.
- Bendz, Carl Ludvig, kaptajn, 31, 32, 41, 42, 44.
 — jun., 54.
- Berg, Christen Poulsen, lærer, 426, 456.
- Berling, Johan Carl Ernst, kammerherre, 158, 193, 301, 302, 313.
- Bernstorff, Andreas Peter, minister, 52, 394.
 — Joachim Frederik, gesandt, 52, 53, 477.
- Bille, Steen Andersen, admiral, 180, 240, 303.
 — Carl Steen Andersen, redaktør, 313, 314, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 336, 350, 352, 357, 358, 375, 377, 379, 392, 393, 404, 413, 416, 417, 419, 425, 455, 471, 475, 480.
- Birkedal, Schøller Parelius Vilhelm, præst, 176.
- Bismarck, tysk statsmand, 372.
- Bissen, Herman Vilhelm, billedhugger, 321.
- Bjørnbak, Lars Nielsen, højskoleforstander, 243, 439, 449.
 — Thomas Nielsen, højskoleforstander, 449, 450.
- Bjørnson, norsk digter, 457.
- Blaunfeldt, Maximilianus Franciscus, herredsfoged, 379.
- Blixen-Finecke, Carl Frederik Axel Bror, baron, 159, 166, 169, 170, 178, 267, 302, 312, 366, 372, 376.
- Blom, Hans Jørgen, oberst, 34.
- Bluhme, Christian Albrecht, tolddirektør, 102, 116, 179, 180, 181, 187, 196, 197, 204, 219, 220, 227, 230, 236, 240, 343, 358, 359, 374, 385, 387, 388, 389, 390, 396, 397, 406, 407, 408, 409, 433, 441, 478, 481.
- Bock, Johan Christian August, læge, 159, 373.
- Bolivar, sydamerikansk frihedshelt, 18.
- Borgen, Vilhelm August, skoledirektør, 197, 302.
- Bregendahl, Laurids Nørgård, overretsassessor, 301, 303, 312, 313, 314, 322, 327, 347, 350, 389, 404, 407, 408, 411, 412, 413, 416, 418, 419, 424, 426, 429.

- Brinck-Seidelin, Ludvig Christian, general-
decisor, 143.
- Broberg, Christian August, grosserer, 230, 250,
252, 256, 260, 343.
- Brock, Gustav Edvard, højesteretsadvokat,
271, 272.
- Bruun, Eusebius, oberst, 50, 52, 57, 61, 63,
71.
— Mads Pagh, fabrikant, 287, 369, 387,
399, 404.
— Malthe Konrad, forfatter, 21.
- Bræstrup, Christian Jakob Cosmus, politidi-
rektør, 404.
- Brøchner, Hans, professor, 238.
- Buchwald, Casper v., landråd, 228, 229.
- Bugeaud, fransk general, 104.
- Bülow, Frants Christopher, generalmajor, 28,
30, 31, 32, 39, 40, 41, 48, 49, 50.
— Frederik Rubeck Henrik, general, 301.
— Henriette Bertine f. Dame, 301.
- Cantor, deklamator, 46.
- Carl, hertug af Glücksborg, 267.
- Carlsen, Hans Rasmussen, kammerherre, 237,
375, 404, 424.
- Carstens, landråd, 112.
- Casse, Andreas Lorens, assessor, 303, 312,
354, 375.
- Castenskjold, Joachim Melchior Holten, gene-
ralmajor, 37.
- Cavaignac, fransk general, 30, 447, 449.
- Christensen, Anthonie Eleonore f. Tscherning,
blomstermalerinde, 95, 165.
— Balthazar Mathias, overretsprokurator,
80, 82, 83, 84, 95, 119, 120, 122, 125,
131, 132, 135, 141, 143, 144, 149, 150,
153, 154, 158, 159, 160, 165, 166, 167,
171, 173, 178, 191, 193, 197, 200, 202,
203, 204, 205, 214, 218, 219, 220, 221,
222, 225, 235, 270, 277, 302, 326, 339,
362, 389, 392, 402, 403, 421, 424, 437,
450, 463, 466, 479.
— Christian Axel Richard, dr. phil., 95.
- Classen, Johan Frederik, fabrikant og gods-
ejer, 14, 15.
- Clausen, Henrik Nikolaj, professor, 40, 77, 80,
101, 116, 124, 125, 130, 161, 176, 179,
181, 196, 197, 359, 360, 395.
- Coninck, Adolphe Louis Charles de, justits-
sekretær, 174, 175, 218, 308, 309, 451.
- Cossel, Johan Detlof v., amtmænd, 264.
- Crome & Goldschmidt, firma, 295.
- Crone, Vilhelm Christoffer, politidirektør, 375.
- Cubière, fransk general, 59.
- Dahl, Torkild Christian, overretsprokurator,
115.
- Dalberg, Albertine Andrea f. Tscherning, 26.
— Carl Gunder, major, 26, 41, 50, 61.
- Dampe, Jakob Jakobsen, dr. phil., 57.
- Danner, Louise Christine, grevinde, 158, 159,
167, 226, 227, 230, 302, 313, 373.
- Danneskjold-Samsøe, Louise Sophie, hertug-
inde af Augustenborg, 76.
- David, Christian Georg Nathan, bankdirek-
tør, 41, 43, 58, 136, 137, 139, 143,
152, 158, 160, 236, 261, 285, 287, 295,
296, 299, 339, 374, 385, 388, 390, 396,
397, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 406,
409.
- Delong, Albert Herman Peter Gabriel, gene-
ralkonsul, 103, 117, 323.
- Deuntzer, Johan Henrik, professor, 460.
- Dickinson, engelsk fabrikant, 57.
- Dinesen, Adolph Vilhelm, kaptajn, 101, 103.
- Dirckinck-Holmfeld, Constant Peter Heinrich
Maria Walpurgis, baron, 354.
- Dithmer, Hans Henrik, teglværksejer, 74, 76.
- Dockum, Charles Eduard van, admiral, 179,
180.
- Drewsen, Johan Christian, fabrikant, 73, 74,
80, 82, 83, 119, 122, 124, 125, 130,
149.
- Edward, prins af Wales, 358.
- Elisabeth, kronprinsesse af Prøjsen, 52.
- Engelstoft, Christian Thorning, biskop, 375,
380, 381, 382.
- Estrup, Hektor Frederik Jansen, godsejer,
157.
— Jakob Brønnum Scavenius, godsejer,
157, 388, 395, 407, 440.
- Falck, Niels Nicolaus, professor, 34.
- Fallesen, Morten Edvard, oberst, 305, 316,
335, 353.
- Fenger, Carl Emil, professor, 152, 295, 300,
303, 323, 326, 327, 328, 344, 361, 369,
408, 416, 424, 464, 465, 468, 469.
- Ferdinand, arveprins, 102, 180.
- Fibiger, Adolf, løjtnant, 42, 43, 44.

- Jakob Scavenius, oberst, 71, 72, 134, 167, 168, 179.
- Johan Adolf, major, 32, 42, 44, 46, 71, 72.
- Johannes Henrik Tauber, præst og forfatter, 454, 466.
- Fieschi, korsikansk attentatmand, 58.
- Fischer, Johan Christian Henrik, hospitalsdirektør, 74, 187, 188, 195, 196, 197, 200, 202, 203, 204, 205, 213, 216, 218, 219, 220, 221, 230, 231, 233, 250, 337, 466.
- Flensborg, Carl Julius, oberst, 32, 43, 44, 102, 103, 105, 168, 169, 179, 180.
- Flor, Christian, professor, 51, 76, 77, 109.
- Fonnesbech, Christian Andreas, godsejer, 378, 403, 407, 413, 441, 450.
- Francke, Carl Philip, etatsråd, 99, 102.
- Frederik d. tredje 39.
- d. fjerde 14.
- d. femte 14.
- d. sjette 15, 18, 19, 22, 25, 28, 29, 32, 33, 39, 40, 41, 50, 51, 57, 60, 62, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 151, 474.
- d. syvende 66, 96, 100, 101, 105, 107, 108, 109, 110, 115, 139, 141, 144, 158, 159, 188, 191, 193, 202, 204, 221, 226, 227, 230, 237, 246, 250, 251, 252, 266, 280, 301, 302, 342, 357, 372, 373, 378, 379, 396, 429, 430, 450, 461, 482.
- kronprins (Frederik d. ottende), 343, 344, 441.
- prins af Hessen, 18, 19, 22, 23, 32, 67.
- August Emil, prins af Noer, 100, 102.
- Kristian, hertug af Augustenborg, 73.
- Kristian August, prins af Augustenborg, 76, 77.
- Kristian Karl August, prins af Augustenborg, 76, 77.
- Vilhelm d. fjerde af Prøjsen 110.
- Frederiksen, Hans Peter, finerskærer, 60, 72, 73.
- Frijs-Frisenborg, Christian Emil Krag-Juel-Vind-, greve, 300, 404, 405, 407, 408, 412, 438, 441, 481.
- Frølund, Caspar Frederik Sophus, skoleinspektør, 277, 403.
- Garibaldi, italiensk frihedshelt, 444.
- Gergonne, fransk matematiker, 372.
- Giødvad, Jens Finsteen, redaktør, 95.
- Gleerup, Asmund Christian, bureauchef, 80, 83, 84, 95, 119, 141, 149, 156, 170, 171, 178, 182, 191, 358.
- Goldschmidt, Meir Aron, forfatter, 97, 213, 216, 217, 256.
- Gosch, Henrik, løjtnant, 43, 44.
- Gregersen, Jens, gårdmand, 80, 81, 82, 113, 124, 125, 146, 147, 148, 149, 150, 171, 200, 222, 224, 225, 235, 274, 277, 288, 289, 290, 322, 326, 385, 390, 396, 400, 422, 430, 431, 432, 436, 443, 444, 450, 453, 456, 463, 467, 474.
- Grevenkop-Castenskjold, Johannes Frederik Jørgen, godsejer, 399.
- Grove, Hans Herman Steffen, orlogskaptajn, 407.
- Grundtvig, Johan Diderik Nicolaj Blicher, kontorchef, 319.
- Nicolaj Frederik Severin, præst, 34, 116, 117, 125, 135, 143, 149, 155, 161, 164, 165, 172, 179, 181, 230, 231, 234, 238, 240, 250, 252, 256, 257, 258, 269, 270, 273, 292, 308, 317, 351, 424, 428, 429, 430, 457, 462, 467, 471, 474, 477, 480, 481.
- Gustaf d. fjerde Adolf af Sverige 60.
- Gyllembourg, Thomasine Christine f. Buntzen, forfatterinde, 21, 44, 474.
- Haffner, Adam Mogens Wenzel, generalmajor, 25.
- Wolfgang, general, 453.
- Hage, Edvard Philip Hother, byfoged, 206, 208, 254, 261, 262, 274, 314, 329, 333, 334, 340, 349, 359, 360, 368, 369, 370, 371, 378.
- Peter Anton Alfred, grosserer, 72, 73, 74, 95, 96, 103, 113, 149, 171, 189, 192, 193, 194, 195, 204, 241, 242, 258, 271, 272, 300, 304, 306, 336, 343, 355, 367, 379, 410, 417, 435.
- Hagen, vinhandler, 74.
- Hall, Carl Christian, generalauditor, 140, 166, 188, 204, 208, 212, 215, 220, 223, 230, 231, 233, 236, 237, 238, 240, 241, 244, 251, 252, 254, 260, 267, 268, 270, 271, 281, 282, 283, 290, 295, 296, 301, 302, 303, 304, 305, 314, 322, 323, 325, 326, 338, 340, 357, 358, 359, 367, 372, 374, 382, 388, 389, 401, 406, 412, 413, 424, 426, 427, 445, 451, 454, 461, 468, 478, 482.

- Hammerich, Frederik, professor, 243.
- Hansen, lærer, 147, 148.
- Andreas, gårdejer, 295, 297, 299, 300, 364.
 - Carl Christian Konstantin, kunstmaler, 132.
 - Christian Frederik, general, 28, 30, 32, 39, 101, 105, 108, 110, 111, 114, 116, 118, 133, 152, 164, 165, 167, 179, 180, 188, 198, 206, 209, 210, 216, 227, 233, 240, 254, 385, 406, 478.
 - C. N. D., landfoged, 282.
 - Hans, væver, 124, 125.
 - Hans Christian («Zodiacus»), forfatter, 129, 471.
 - Jens, 225.
 - Jens Andersen, redaktør, 149, 150, 154, 156, 163, 175, 176, 177, 178, 200, 202, 204, 205, 213, 216, 220, 221, 225, 229, 230, 231, 233, 235, 238, 240, 241, 253, 255, 256, 264, 268, 270, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 287, 291, 292, 294, 297, 299, 302, 303, 308, 316, 321, 323, 326, 333, 337, 339, 344, 345, 353, 366, 367, 377, 381, 389, 390, 400, 403, 404, 405, 407, 408, 411, 413, 414, 415, 416, 418, 422, 424, 426, 435, 451, 454, 456, 457, 458, 468, 470, 477, 479, 481.
 - Jens Julius (Jules), kopist, 404.
 - Niels Peter, bolsmand, 291.
 - Octavius Thomas, højesteretsagfører, 466.
 - Peder, fæstehusmand, 79, 80.
 - Peder, gårdmand, 187.
- Harbou, Johannes Wilhelm Antonius, generalmajor, 30, 32, 44, 101, 103, 105, 109, 111, 112, 375, 466.
- Hasle, Jørgen Henrik Theodor, proprietær, 270, 421, 424.
- Hass, Ludvig Daniel, præst, 293.
- Hassler, Albert Sebastian, generalkrigskommissær, 15, 16.
- Hedemann, Charlotte Eleonore Cathrine f. Bågøe, 301.
- Hans Christopher Georg Frederik, general, 104, 109, 110, 111, 114, 285, 301.
- Hegewisch, Franz Hermann, professor, 51, 73.
- Heiberg, Johan Ludvig, digter, 20, 21, 32, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 95.
- Johanne Louise f. Pätges, skuespillerinde, 21, 43, 44, 45, 46, 473, 478.
 - Peter Andreas, digter, 20, 21, 24, 27, 32, 41, 54, 90, 265.
- Heltzen, Eugenius Sophus Ernst, amtmand, 300, 385, 388, 404.
- Hjort, Vilhelm Billeskov, postinspektør, 202.
- Hoffmann, Johan Christopher, oberst, 42.
- Holm, købmand, 113.
- Holstein, Vilhelmine Julie f. Reventlow, grevinde, 159.
- Holtén, Christian Frederik, generalmajor, 466.
- Howitz, Franz Gotthard, professor, 22.
- Humboldt, Alexander v., tysk naturforsker, 52.
- Hvidt, Laurits Nikolaj, grosserer, 77, 99, 100, 101, 102, 116, 131.
- Høgsbro, Sophus Magdalous, højskoleforstander, 269, 291, 315, 353, 378, 381, 382, 428, 429, 454, 466, 467, 471.
- Høyen, Niels Lauritz Andreas, kunsthistoriker, 95.
- Irminger, Carl Ludvig Christian, kommandør, 179.
- Jacobsen, Jacob Christian, brygger, 95, 330, 331, 360.
- Jensen, Hans, gårdmand, 149, 195, 288, 289, 290, 385, 400, 450.
- Christian, cand. jur., 84.
 - Jacob, lærer, 435.
 - (Rude), Søren, smed, 238.
- Jerichau, Jens Adolf, billedhugger, 468.
- Jessen, Johan Christian, borgmester, 302.
- Johan, østrigsk erkehertug, 52.
- Johannsen, Christian Gottfried Vilhelm, amtmand, 375, 385.
- Juel, Gegers Christian, rentekammerdeputeret, 391.
- Jungersen, Anders, lærer, 467.
- Kalkar, Christian Andreas Herman, præst, 353.
- Kapodistrias, græsk præsident, 30.
- Kardorff, August Nicolaj Carl v., general, 17.
- Karl d. tiende af Frankrig 31.
- landgreve af Hessen, 15, 67.
- Karoline Charlotte Mariane, prinsesse af Mecklenburg-Strelitz, 66.
- Kauffmann, Heinrich August Theodor, amtmand, 265.

- Kayser, Carl Johan Henrik, professor, 187, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 378.
- Kellner, Ludvig Stephan, oberst, 44.
- Keyper, Leopold Joseph Friederich, major, 105.
- Kirchhoff, Johan Nicolaus Antonius, borgmester, 281, 282.
- Kirk, Ole Christian Christensen, gårdejer, 126.
- Kjær, Søren Nielsen, husmand, 330, 337.
- Klein, Christian Sophus, formand i sø- og handelsretten, 389, 400, 404, 408, 410, 416, 457.
- Knudsen, Peder, gårdmand, 238.
- Knuth, Frederik Marcus, greve, 74, 102, 111, 115, 116, 130, 193.
- Koch, Peter Christian, redaktør, 174.
- Kofod, Lucianus Hansen, løjtnant, 349.
- Koss, Joseph Albrecht Friederich Christoph v. gesandt, 59.
- Krabbe, Christopher, herredsfoged, 411, 421, 425.
- Kranold, Anne Marie f. Christiansen, 394.
 - Rudolf Heinrich Carl Conrad, departementschef, 393, 394.
 - Wilhelm Heinrich August, kaptajn, 394.
- Krieger, Andreas Frederik, professor, 126, 130, 135, 153, 162, 182, 187, 267, 270, 271, 274, 275, 278, 279, 290, 295, 341, 342, 356, 359, 360, 361, 366, 368, 369, 382, 387, 467, 478.
- Kristian d. fjerde 163.
 - d. syvende 439.
 - d. ottende 18, 28, 30, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 71, 79, 96, 151, 174, 474.
 - d. niende 40, 159, 191, 198, 211, 246, 343, 374, 376, 378, 395, 404, 405, 413, 428, 429, 430, 441, 459, 460, 470.
 - Karl Frederik August, hertug af Augustenborg, 73, 74, 75, 76, 77, 94, 108, 110, 144.
- Krogh, Gerhard Christopher, general, 114.
- Krüger, Hans Andersen, gårdejer, 284, 361, 362, 366, 367.
- Lamartine, fransk digter, 60.
- Lamoricière, fransk general, 104.
- Larsen, Hendrik, sognefoged, 79.
 - Johannes Ephraim, professor, 169, 170, 191, 197, 331.
 - Niels Jacob, redaktør, 464.
 - P., redaktør, 125.
- Lehmann, Marie f. Puggård, 144.
 - Peter Martin Orla, højesteretsadvokat, 26, 41, 46, 61, 79, 81, 83, 95, 98, 99, 101, 102, 105, 107, 115, 116, 119, 120, 121, 144, 149, 166, 181, 182, 187, 188, 230, 236, 251, 261, 262, 270, 284, 285, 286, 296, 297, 305, 308, 326, 327, 329, 333, 334, 337, 339, 341, 347, 355, 356, 369, 374, 379, 388, 389, 390, 395, 397, 455, 456, 482.
 - Wilhelm Otto Valdemar, oberst, 105.
- Leuning, Carl Peter Gram, departementschef, 407.
- Liebach, landvæsenskommissær, 148.
- Lindberg, Jakob Christian, præst, 198, 238.
- Lorenzen, Peter Hjort, købmand, 73, 80, 185, 478.
- Lornsen, Uve Jens, landfoged, 33.
- Louise, prinsesse af Hessen, Kristian d. niendes dronning, 191.
 - Augusta, hertuginde af Augustenborg, 73.
 - Sofie af Danneskjold-Samsøe, hertuginde af Augustenborg, 76.
- Lovisa, kronprinsesse, 441.
- Ludvig d. fjortende af Frankrig 186.
 - Filip, fransk konge, 58, 121.
- Lund, Mads Jørgen, gårdejer, 82.
- Lundby, Christian Carl, oberst, 32, 265, 303, 375.
 - Johan Thomas, kunstmaler, 95.
- Luther, tysk reformator, 381.
- Lynge, værtshusholderske, 41, 61, 71.
- Lütken, Johannes Christian (XA), lektor, 186.
 - Otto Hans, orlogskaptajn, 375, 385, 466.
- Lüttichau, Mathias, general, 236, 265.
- Lützow, Adam Tobias, general, 16, 57, 69, 70, 85, 87, 88, 89, 90, 92.
 - Anthonette Elisabeth, frøken, 85.
 - Anthon Frederik, viceadmiral, 14.
 - Christian Wigandt, landmand, 71, 85, 91, 386.
 - Elisabeth Birgithe f. Wigandt, 85.
- Læssøe, Werner Hans Frederik Abrahamson, oberst, 32, 104, 110, 111, 114, 118, 149.
- Lønberg, Frederik, major, 71.

- Løvmand, Christine Marie, blomstermalerinde, 113.
- Mac Culloch, engelsk nationaløkonom, 345.
- Madvig, Johan Nikolaj, professor, 116, 135, 136, 143, 161, 163, 179, 189, 197, 212, 224, 260, 263, 264, 266, 281, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 340, 341, 367, 368, 374, 378, 389.
- Maison, fransk general, 28, 29, 30.
- Maissiat, fransk oberst, 22.
- Mandix, Jacob, rentekammerdeputeret, 143.
- Mannheimer, Isak Noa, rabiner, 52.
- Mansa, Johan Ludvig, skovrider, 94.
- Marie, prinsesse af Württemberg, 60.
- Marstrand, Osvald Julius, kaptajnløjtnant, 32.
- Martensen, Hans Lassen, biskop, 308.
- Matzen, Henning, professor, 124, 460, 463.
- Meyer, Hans Vexels Krog-, præst, 76.
- Meza, Christian Julius de, general, 26, 32, 44, 60, 95, 101, 282, 378.
- Elisabeth Birgithe f. Tscherning, 26, 60, 85, 92.
- Miaulis, græsk admiral, 29.
- Michelsen, Ove Vilhelm, kommandør, 236, 268, 287.
- Moltke, Adam Gotlob, minister, 14.
- Adam Wilhelm, greve, 99, 100, 101, 102, 121, 122, 179, 180, 227, 228, 245.
- Carl, greve, 99, 176, 179, 180, 216, 233, 385.
- Monrad, Ditlev Gothard, biskop, 66, 95, 99, 100, 101, 102, 115, 116, 120, 121, 122, 127, 139, 146, 149, 151, 152, 153, 154, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 169, 170, 172, 174, 181, 182, 187, 188, 191, 196, 197, 202, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 219, 220, 221, 223, 230, 231, 234, 236, 238, 240, 241, 250, 252, 254, 256, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 275, 276, 281, 283, 286, 291, 294, 295, 301, 302, 303, 306, 312, 313, 314, 315, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 326, 334, 340, 348, 350, 351, 352, 353, 356, 360, 369, 370, 372, 374, 375, 378, 385, 389, 394, 395, 396, 407, 411, 423, 429, 439, 442, 443, 456, 471, 478, 481, 482.
- Emilie Nathalie f. Lütthans, 444.
- Mourier, Carl Ferdinand Leonhard, højesteretsassessor, 157, 170, 261, 262.
- Müllen, Lauritz Michael, major, 277, 403.
- Müller, Otto Frederik, højesteretsassessor, 274.
- Nagel, værtshusholder, 125.
- Napoleon d. store, fransk kejser, 18, 29, 66, 448.
- d. tredje, fransk kejser, 53, 58, 386, 447, 448, 449.
- Neergård, Johan Valdemar, oberst, 407.
- Nellemann, Johannes Magnus Valdemar, professor, 457.
- Nielsen, Jens, proprietær, 424.
- Jørgen Jacob, mølleforpagter, 235, 236.
- Ole, gårdejer, 120, 149, 221.
- Nikolaj d. første af Rusland 156.
- Nutzhorn, Carl Ludvig Vilhelm Rømer, departementschef, 375.
- Nyholm, Johannes Christopher, godsejer, 197.
- Nørregård, Jens, højskoleforstander, 439.
- O'Connel, irsk politiker, 56.
- Olshausen, Theodor, advokat, 466.
- Oppermann, Ludvig Ferdinand Henrik, professor, 149.
- Otterstrøm, Christian Rasmus, bankkasserer, 152.
- Owen, Henry, engelsk advokat, 55.
- Joseph, fabrikant, 41, 55, 73, 95, 159, 355.
- Pasley, engelsk landmand, 55.
- Paulsen, Paul Detlev Christian, professor, 51.
- Pedersen, Johan, overretssagfører, 372.
- Peel, engelsk politiker, 56.
- Pio, Louis Albert François, løjtnant, 455.
- Plessen, Carl August Theodor Scheel-, overpræsident, 102, 260, 262, 263, 264, 267, 340.
- Wulf Heinrich Bernhard Scheel-, gesandt, 237.
- Ploug, Parmo Carl, redaktør, 78, 95, 99, 116, 149, 193, 230, 231, 234, 255, 276, 277, 278, 346, 358, 375, 383, 387, 388.
- Proudhon, fransk nationaløkonom, 170.
- Puggård, Hans, grosserer, 72, 95.
- Pätges, Johan Anton, skuespiller, 44.
- Quaade, George Joachim, gesandt, 375, 385.
- Peter Frederik, generalmajor, 70.
- Rantzaу, Otto Carl Josias, greve, 174, 176.
- Rasmussen, Bolette, 85, 150.
- Mikkell, sognefoged, 238.
- Rée, Bernhard, redaktør, 122, 221.

- Reedtz, Holger Christian, godsejer, 156, 170, 179.
- Reich, Christian Emilius, oberstløjtnant, 375.
- Reinhardt, Christian Emanuel Frits, historiker, 455.
- Renck, Ditlev Anton, fabrikant, 281.
- Reventlow, Frederik Ditlev, gesandt, 115.
 - Criminil, Heinrich Anna, greve, 52, 53, 99, 180, 233, 477.
 - Farve, Ernst Christian, greve, 245, 246, 267.
 - Jersbeck, Theodor, greve, 261.
 - Preetz, Friedrich, greve, 245.
- Reverdil, Elie Salomon François, kabinetssekretær, 391.
- Richard & Ploug, firma, 74.
- Rimestad, Christian Vilhelm, redaktør, 307, 349, 358, 375, 419.
- Ritter, tysk geograf, 62.
- Rode, O., gårdmand, 82.
- Rosenkrantz, Niels, minister, 51.
- Rosenørn, Ernst Emil, direktør, 208, 213, 272, 303, 327, 347, 376.
 - Mathias Hans, stiftamtmand, 156, 157, 159, 170, 179.
 - Lehn, Otto Ditlev, baron, 388.
 - Teilmann, Christian Peder Theodor, godsejer, 407.
- Rotschild, Anselm Mayer, tysk-jødisk bankier, 60.
- Rottbøl, F., proprietær, 74.
- Rotteck, tysk historiker, 143.
- Rotwitt, Carl Edvard, højesteretsadvokat, 191, 197, 202, 203, 230, 250, 252, 255, 256, 268, 274, 277, 291, 301, 302, 303, 304, 305.
- Rovsing, Kristen, skolebestyrer, 149.
- Rugård, Daniel Ejler, redaktør, 187, 205.
- Rullièrre, fransk general, 104.
- Rømer, Carl Ludvig Vilhelm, general, 105.
- Rørdam, Peter, præst, 317.
- Råsløff, Harald Iver Andreas, departementschef, 236, 249, 260, 303, 325, 326.
 - Valdemar Rudolf, officer og gesandt, 32.
- Saint-Aubain, Andreas Nicolaj de, forfatter, 62, 65.
 - Frederik de, officer, 62.
- Saint-Germain, Louis, fransk general, 391.
- Scavenius, Peter Brønnum, godsejer, 41, 138.
- Schack, Hans Egede, forfatter, 149.
 - Marcus Andreas Tage, præst, 315.
- Scharff, tysk købmand, 48.
- Scharling, Hans William, professor, 443, 475.
- Scheel, Anton Wilhelm, generalauditor, 179, 198, 204, 213, 215, 216, 223.
- Scheele, Ludvig Nicolaus, landdrost, 166, 172, 173, 178, 182, 183, 184, 226, 227, 230, 236, 237, 245, 250, 252, 253, 254, 255, 261, 267, 268, 277, 461.
- Schjelderup, E., lærer, 225, 235, 236, 290, 344.
- Schlegel, Carl Otto Emil, general, 28, 30, 134.
- Schleiermacher, tysk teolog, 52.
- Schliemann, tysk arkæolog, 472.
- Schouw, Joakim Frederik, professor, 40, 77, 101, 136, 141.
- Schovelin, Julius Thorvaldsen, kaptajn, 268.
- Schultz, Christian, snedker, 148.
- Schumacher, Andreas Anton, major, 26.
 - Karen Marie f. Tscherning, 26.
- Schwarzenberg, østrigsk statsmand, 180.
- Schyttte, Frederik Vilhelm, oliemøller, 136.
- Schøller, Thomas Georg, generaladjutant, 104, 105, 109, 118.
- Sieyès, fransk statsmand, 264.
- Simony, Carl Frederik, departementschef, 180, 196, 236, 259, 260, 375.
- Skau, Laurids, amtsforvalter, 76, 77, 109, 174, 175, 366, 367.
- Skovgård, Peter Christian Thamsen, kunstmaler, 95, 193.
- Sofie, prinsesse af Württemberg, 60.
 - Wilhelmine, storhertuginde af Baden, 60.
- Spandet, Niels Møller, overretsassessor, 160, 161.
- Sponeck, Vilhelm Carl Eppingen, greve, 116, 122, 125, 157, 158, 168, 188, 189, 203, 204, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 230, 236, 240, 241, 302, 472.
- Steen, Adolf, professor, 149, 254, 270.
- Steffens, Henrik, tysk professor, 52.
- Steinmann, Peter Frederik, general, 104, 105.
- Stemann, Poul Christian, minister, 99.
- Struensee, Johann Friedrich, minister, 394.

- Suhr, Johannes Theodor, grosserer, 26, 41, 72, 74, 95, 98, 99, 108, 273, 274, 281.
 — Ole Bernt, grosserer, 274.
- Sørensen, lærer, 16.
 — Rasmus, lærer, 80, 82.
- Termansen, Niels Jochum, gårdejer, 381.
- Tesdorpf, Eduard, godsejer, 445.
- Thestrup, Hans Nicolaj, general, 302, 303.
- Thiele, Just Matthias, professor, 44.
- Thiers, fransk statsmand, 58.
- Thomsen, Adolph Theodor, rådmænd, 295, 296, 297, 299, 300.
 — Christian Albert Frederik, general, 434, 457, 458.
 — Christian Jürgensen, arkæolog, 306, 321, 335, 336.
- Tillisch, Frederik Ferdinand, kabinetssekretær, 82, 170, 179, 180, 181, 223, 230, 231, 232, 236, 240, 339, 385, 395, 404, 406, 408, 410.
- Topsøe, Vilhelm Sigurd, forfatter, 478.
- Tornérhielm, svensk godsejer, 74.
- Torp, Jens, generaldevisor, 105.
- Trap, Jens Peter, kabinetssekretær, 428.
- Trepka, Johan Christian Matthias, oberst, 32.
- Treschow, Willum Frederik, generalfiskal, 118, 287, 343.
- Tronier, C. C., sekretær, 221.
- Tryde, Eggert Christopher, stiftsprovst, 99.
- Tscherning, slægtsregister, 13—14.
 — Ejler Adam, overkirurg, 95, 165, 200, 226, 448, 464, 465, 473, 474, 478.
 — Eleonore Christine f. Lützwow, 25, 67, 69, 76, 82, 85—95, 96, 103, 106, 109, 113, 146, 149, 150, 159, 165, 178, 200, 274, 302, 317, 323, 326, 327, 383, 386, 421, 444, 448, 463, 464, 465, 467, 468, 470, 472, 476.
 — Ejler Peter, oberst, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 33, 63, 73, 328, 472.
 — Johan Andreas, bankmand, 95, 150.
 — Marie f. Lützwow, 14, 15, 16, 17.
 — Marie Elisabeth, frøken, 95, 103, 317.
 — Sara Sophie, frøken, 14, 25, 26, 47, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 60, 64, 66, 88.
- Tutein, Ferdinand, grosserer, 95.
 — Friedrich Johan, etatsråd, 74, 95.
 — Peter Adolph, godsejer, 239.
- Tvede, Peter Hansen, prokurator, 132.
- Ulrik, Axel, kreslæge, 95.
 — Sara Birgitte f. Tscherning, 95, 464.
- Ungern-Sternberg, russisk gesandt, 281.
- Unsgård, Iver Johan, stiftamtmand, 260, 267, 268, 290, 292.
- Ussing, Vilhelm Corelli, auditor, 364.
- Walterstorff, Ernst Frederik v., general, 21.
- Varberg, Rudolf, forfatter, 393.
- Ward, engelsk diplomat, 278.
- Wedelfelt, Frederik Adolph, generalmajor, 71.
- Wegener, Caspar Frederik, gehejmearkivar, 191.
 — Johan Jørgen Stiller, præst, 161.
- Wellington, engelsk statsmand, 51.
- Wessely, Abraham, dispachør, 74.
- Westenholz, Regnar, godsejer, 302.
- Vignau, du, prøjsisk oberst, 52, 113.
 — Guido du, tysk fange, 113.
- Vilhelm, hertug af Glücksborg, 40.
- Wilhelm, markgreve af Baden, 60.
- Vilhelm, landgreve af Hessen, 67.
- Winther, Gert Henrik, dr. phil., 142, 207, 238, 267, 270, 286, 287, 339, 343, 345, 357, 372, 395, 414, 420, 421, 422, 432, 437, 441, 443, 444, 448, 450, 451, 463, 466, 467, 468.
 — Johanne Margrethe f. Thomsen, 443, 448.
- Wolfhagen, Frederik Herman, amtmand, 260, 303, 466.
- Wrangel, prøjsisk general, 107, 111, 118.
- Zahle, Peter Christian, præst, 40, 235, 236, 309, 456, 471.
- Zahrtmann, Christian Christopher, kommandør, 102, 116, 122, 155, 179.
- Zeuthen, Christian Frederik, baron, 117, 118, 119, 124, 132, 139, 143.
- Zieten, prøjsisk general, 48.
- Oeder, Georg Christian, landfoged, 391, 394.
- Ørsted, Anders Sandøe, minister, 40, 80, 99, 126, 142, 143, 153, 173, 187, 196, 197, 198, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 230, 232, 233, 234, 240, 262, 271, 308, 441, 478, 481.
- Agård, Just Georg Valdemar, prokurator, 132.

EMNELISTE.

- Adel, ordner, rang og titler 141, 273, 462.
Aktiesystemets politiske fare 58.
Alders- og invaliderente 455.
Almueskolen 211, 241, 243, 318, 352, 380, 445.
Antikvarisk og arkæologisk interesse ringe 243, 294, 415.
Apanage og embedsløn må ikke forenes 211, 343.
Arbejds mænd og embedsmænd danner arbejds klassen 287.
Arbejds løshed afhjælpes ikke varigt ved of-
fentlige arbejder 307.
Aristokrati 139.
Arvefæstes fortrin for selveje 164, 269.
Badestrand til københavnere 306.
Beruselse ikke formildende omstændighed 415.
Betleri 306.
Bibliotekerne i København bør forenes, og
dubletterne fordeles til større provinsbyer
269; bibliotekerne bør være åbne i nogle
aftentimer 320.
Biskop må ikke nægte kollats 381.
Bondehøjskolerne 243, 270, 307, 344, 351,
438—39.
Borgmestre folkevalgte 322.
Bygningsstil (»funkis«) 61.
Dagligstue i køkkenet 415.
Danmarks forsvarsberedskab 1864 442.
Dannelse 83, 133, 199, 273, 331, 352.
Demokrati 75, 80, 309—11, 319, 446—47,
452 (demokrati og folkevæbning).
Diktatur af enkeltmand eller flertal 392.
Domstolene ikke over den lovgivende magt
142, 364—65.
Duelighedsprøver for håndværkere 259, 275
—76.
Dødsstraf 414.
Ejendomsberettigelse 167, 170.
Eksamen 199, 242, 319, 320 (kvindeeksami-
ner), 348—49.
Embedsmænd på rigsdagen 137, 184, 241,
402.
Fagforeninger 455.
Fattighjælp må ikke nedværdige uforskyldt
fattige 259, 272, 455.
Femernruten 455.
Finanslovs nægtelse 171—72, 328, 333, 403,
441, 460.
Folkeafstemning om statstilhør 386.
Folkekirken 139—41, 160—61, 317—18, 436,
445—46 (kirkens adskillelse fra staten),
454.
Folkeoplysning 258.
Folketingsparlamentarisme 446, 459—60, 463.
Folkevæbning 34—39, 67, 75—76, 78—79,
83, 107—08, 434, 452.
Forfremmelse »fra geleDET« 417.
Forholdstalsvalg 186, 207, 368—72, 400.
Formueskat uretfærdig 440.
Forordningen af 13/5 1769 268, 439, 440,
475.
Forordningen af 20/6 1788 454.
Forsvarssagen 168, 265—66, 283—86, 300,
341—42, 433—35, 441, 446, 452—53,
454—55, 458—59, 461—62.
Forældre bør råde for deres børns undervis-
ning 380, 445—46.
Fred i Europa 342, 392—93.
Frihandel 163, 188—89, 342—43, 345—46.
Frihed og lighed 392—93, 418, 440, 443, 446
—47, 451, 462, 475—76.
Frip præster (»rejsepræster«) i folkekirken 348,
381.
Fængselsvæsen 58, 272, 294—95, 334—35.
Færværners forhold til kongeriget 161—62, 385.
Fæstesagen 84, 164, 169—70 (fæsteenker),
268—69, 291—92, 320—21, 439—41,
445, 450, 454.
Germansk forbund 324, 347, 384.
Godgørenhed 259—60, 306.
Gratis mad og klæder til fattige skolebørn 459.
Grønland 352—53.

- Hartkornsskatter 438, 439.
 Helstaten se samstaten.
 Hemmelig afstemning 293—94.
 Homøopati 293.
 Hunde- og tobakssyge 259, 280.
 Husmændene 84, 443, 453. Se smålandbrug og udstykning.
 Hærvæsens og samfundsforholds sammenhæng 75.
 Indkomstskat 157—58, 311, 435, 440.
 Industri i Danmark 343.
 Intelligens 242, 315—16.
 Island 326, 385, 393.
 Jernbaner 59, 199—200, 303—04, 320, 356—57, 455.
 Jorden tilhører staten 292.
 Jysk universitet 152.
 Kirkebøger afløst af folkeregistre 436, 437.
 Kirkeforfatning 139—41, 162—63, 212, 293, 317—19, 335, 436, 445—46.
 Kirkens formue 140—41, 317—18, 348.
 Kommunalforfatning 159—60, 198—99, 211, 356.
 Kommunal erstatningspligt for skade ved opløb 354—55.
 Kommunernes ansvar for deres forbrydere 272.
 Kommunesekretærer og -kontorer 244.
 Kommunisme 453.
 Kongemagten 136—37, 183, 339—40, 401, 405.
 Kongevalgte rigsdagsmænd 121—24, 138, 247, 402.
 Konjunkturbestemt løn til embedsmænd 279, 286.
 Konservatisme 198, 365, 400—01, 411.
 Kunst og videnskab 242, 269, 310, 335, 352—53, 415, 473.
 Kunsthåndværkerens krav på beskyttelse 357.
 Kreditforeningspanter bør sælges snarest 415.
 Kvinders ligestilling med mænd 276, 415.
 København og Frederiksberg 280.
 Landbohøjskolen 257.
 Landbopolitik og landvæsenpolitik 440, 445.
 Landbrug, små eller store 56, 440, 445.
 Landsdelenes selvstændighed styrker rigets enhed 305, 362.
 Len, stamhuse og fideikommissgodser 141—42, 438, 440, 446.
 Lillebæltsbro 258—59, 304, 357, 415.
 Londonerkonferencen 442—43.
 Lægekunstens ufuldkommenhed 22, 280, 293.
 Lægenæring fri 293, 321.
 Lærd skolevæsen ufolkeligt og upraktisk 171, 242, 319—20, 351.
 Lærerinder og deres uddannelse 320, 352.
 Læreruddannelse og seminarier 152, 167, 244, 271 (fri lærereksamen), 348.
 Materialisme 163, 210, 349—51, 352—54, 394, 423—24.
 Mellemkommunal beskatning 306.
 Metropolitanskolens nedlæggelse 348, 350—51, 380.
 Murerstrejken i København 1851 163—64.
 Nationalismens fare for Danmark 390—92, 393—94, 441—42.
 Nydere og ydere 272—73, 310—11, 329.
 Næringsfrihed 84, 274—76, 451, 454.
 Opdragelse 226, 244, 306, 352.
 Paragraf V 447, 461.
 Protestantismen 381.
 Provisoriske love 142, 184, 197—98, 451, 460, 463.
 Prygl som disciplinærstraf for søfolk 415.
 Præsters lønning 348.
 Religion delvis tvungent skolefag 243, 380, 445—46.
 Renten fri af lån i fast ejendom 293.
 Retsreformens forudsætninger (bl. a. tinglæsning i aviserne og offentlig votering i højesteret) 334.
 Rigsdagsgudstjenester 454.
 Samstaten 53—54, 79, 172—73, 182—86, 206, 323—25, 361, 362, 385, 433, 442.
 Skandinavismen 39, 276—78, 346—47, 360, 391, 433, 461.
 Skattenægtelse som politisk kampmiddel 451.
 Skytteforeninger 356, 446.
 Slesvigs særfølelse 327—28, 361—62, 367—68, 384.
 Smålandbrug og håndværk udfylder hinanden 59.
 Socialismen 154, 158, 275, 319, 453, 455.
 Sportlers og tienders inddragelse i statskassen 271.
 Statsindgreb i samfundslivet uheldige 209, 212, 243.
 Storebæltstunnel 258, 285.

- Store og små bønder 267, 335, 407, 439, 440—41.
- Storstrømsbro 415.
- Teater, det kongelige, 152, 209, 329.
- Thomsens samlinger 306, 321, 335.
- Thorvaldsens museum et slags Tivoli 307.
- Tienden 143—44 (er skat), 345 (bør ikke afløses ved statstilskud), 440.
- Trosfrihed 381—82 (det københavnske metodistsamfunds anerkendelse).
- Tyendelov 212—13 (kendingsbog for skudsmålsmålsbog).
- Tyskvenlighed 112—13, 336—37, 393—94.
- Udstykning og sammenlægning 269, 322, 440, 445.
- Universitetet må ikke være eksamensinstitut 319, 348, 354 (eksamenskommission ved universitetet).
- Usserød klædefabrik 209, 287.
- Valgmenigheder 436—38.
- Vallø og Vemmetofte 436, 441, 457, 461.
- Venstres samling 446—47, 456—57, 462.
- Vestindien 342 (selvstyre, ikke salg), 385, 445.
- Økonomisk udjævning i samfundet 279.
- Åndsfrihed (videnskabelig) 348—50.

DANSKE MINISTRE 1848—1874.

Premierministrenes (konsejlspræsidenternes) navne er kursiveret. Ministre fortsætter i ændrede ministerier, til de nævnes som fratrådt.

| Dato | Tiltrådt | Fratrådt |
|-----------------------------------|---|---|
| 1848 ²² / ₃ | <i>A. W. Moltke</i> premier-, finans- og midler- tidig marineminister C. E. Bardenfleth justitsm. F. M. Knuth udenrigsm. C. A. Bluhme handelsm. D. G. Monrad kultusm. A. F. Tscherning krigsm. L. N. Hvidt og P. M. O. Lehmann ministre uden portefølje | P. C. Stemann A. S. Ørsted H. A. Reventlow-Criminil C. Moltke |
| — ⁶ / ₄ | C. C. Zahrtmann marinem. | A. W. Moltke som marinem. |
| — ¹ / ₁₁ | | Hvidt |
| — ¹⁵ / ₁₁ | A. W. Moltke premier- og midl. udenrigsm. C. F. Hansen krigsm. V. C. E. Sponeck finansm. P. G. Bang indenrigsm. J. N. Madvig kultusm. H. N. Clausen m. u. p. | Knuth Tscherning A. W. Moltke som finansm. Bluhme Monrad Lehmann |
| 1849 ²¹ / ₉ | H. M. Rosenørn indenrigsm. | Bang |
| 1850 ⁶ / ₈ | H. C. Reedtz udenrigsm. | A. W. Moltke som udenrigsm. |
| — ¹⁰ / ₈ | C. L. C. Irminger midl. marinem. | Zahrtmann |
| — ²⁵ / ₁₁ | C. E. van Dockum marinem. | Irminger |
| 1851 ⁵ / ₃ | F. F. Tillisch m. for Slesvig | |
| — ¹³ / ₇ | Tillisch indenrigsm. A. W. Scheel justitsm. J. S. Fibiger krigsm. Bardenfleth m. for Slesvig | Rosenørn Bardenfleth som justitsm. Hansen Tillisch som m. for Slesvig |
| — ¹⁸ / ₁₀ | C. Moltke m. u. p. Bluhme midl. udenrigsm. C. J. Flensborg krigsm. | Clausen Reedtz Fibiger C. Moltke |
| — ⁷ / ₁₂ | Bang midl. kultusm. | Madvig |
| 1852 ²⁷ / ₁ | <i>Bluhme</i> premier- og udenrigsm. Hansen krigsm. S. A. Bille marinem. Bang indenrigs- og midl. kultusm. C. Moltke m. for Slesvig Reventlow-Criminil m. for Holsten-Lauen- borg | A. W. Moltke Flensborg van Dockum Tillisch Bardenfleth |
| — ³ / ₆ | C. F. Simony kultusm. | Bang som kultusm. |
| 1853 ²¹ / ₄ | <i>Ørsted</i> premier-, indenrigs- og kultusm. | Bluhme som premierm., Bang og Simony |
| 1854 ²⁹ / ₄ | Tillisch indenrigsm. | Ørsted som indenrigsm. |
| — ¹⁰ / ₅ | Ørsted premier-, kultus- og justitsm. | Scheel |
| — ¹² / ₁₂ | <i>Bang</i> premier- og indenrigsm. W. H. B. Scheel-Plessen midl. udenrigsm. M. Lüttichau krigsm. O. V. Michelsen marinem. | Ørsted og Tillisch Bluhme Hansen Bille |

| Dato | Tiltrådt | Fratrådt |
|-----------------------------------|---|--|
| | C. C. G. Andræ finansm. Simony justitsm. C. C. Hall kultusm. H. J. A. Råsløff m. for Slesvig L. N. Scheele m. for Holsten-Lauenborg | Sponneck C. Moltke Reventlow-Criminil Scheel-Plessen |
| 1855 ¹⁵ / ₁ | Scheele m. f. Holsten-L. og midl. udenrigsm. | |
| — ¹² / ₁₀ | Bang konsejlspr. og indenrigsm. | |
| — ¹⁶ / ₁₀ | Bang konsejlspr., indenrigs- og fællesindenrigsm. | |
| 1856 ¹⁸ / ₂ | Hall kultusm. og m. for Slesvig Simony justits- og indenrigsm. | Råsløff Bang som indenrigsm. |
| — ²⁵ / ₅ | C. C. Lundby midl. krigsm. | Lüttichau |
| — ⁴ / ₆ | I. J. Unsgård indenrigsm. | Simony som indenrigsm. |
| — ⁸ / ₆ | F. H. Wolfhagen m. f. Slesvig | Hall som m. for Slesvig |
| — ¹⁸ / ₁₀ | <i>Andræ konsejlspr.</i> og finansm. Unsgård fællesindenrigsm. A. F. Krieger indenrigsm. | Bang Unsgård som indenrigsm. |
| 1857 ¹³ / ₅ | <i>Hall konsejlspr.</i> og kultusm. Michelsen marine- og udenrigsm. Unsgård fællesindenrigsm. og m. for Holsten-Lauenborg. | Andræ som konsejlspr. Scheele |
| 1858 ¹⁰ / ₇ | Hall konsejlspr., kultus- og udenrigsm. Krieger indenrigs- og finansm. | Michelsen som udenrigsm. Andræ |
| — ²⁶ / ₇ | Unsgård indenrigsm. og m. for Holsten-Lauenborg | Krieger som indenrigsm. (Fællesindenrigsministeriet ophævet). |
| 1859 ⁶ / ₅ | Monrad kultusm. C. E. Fenger finansm. Krieger indenrigsm. | Hall som kultusm. Krieger som finansm. Unsgård som indenrigsm. |
| — ² / ₁₂ | <i>C. E. Rotwitt konsejlspr.</i> , justits- og midl. m. for Holsten-Lauenborg C. F. A. B. Blixen-Finecke udenrigsm. og midl. m. for Slesvig. H. N. Thestrup krigs- og midl. marinem. R. Westenholz finansm. J. C. Jessen indenrigsm. V. A. Borgen kultusm. | Hall, Simony og Unsgård Wolfhagen Lundby og Michelsen Fenger Krieger Monrad |
| 1860 ²⁴ / ₂ | <i>Hall konsejlspr.</i> og udenrigsm. Fenger finansm. Bille marinem. A. L. Casse justitsm. Monrad indenrigs- og kultusm. Wolfhagen m. for Slesvig Råsløff m. for Holsten-Lauenborg | Rotwitt († 8/2) og Blixen-Finecke Westenholz Thestrup som marinem. Jessen og Borgen |
| 1861 ⁸⁰ / ₅ | Hall konsejlspr., udenrigsm. og m. for Holsten-Lauenborg. | Råsløff |
| — ¹⁵ / ₉ | Lehmann indenrigsm. | Monrad som indenrigsm. |
| 1863 ¹⁸ / ₈ | Lundby krigsm. | Thestrup |
| — ⁸¹ / ₁₂ | <i>Monrad konsejlspr.</i> , finansm., m. for Holsten-Lauenborg og midl. udenrigsm. | Hall og Fenger |

| Dato | Tiltrådt | Fratrådt |
|-----------|---|--------------------------------|
| | O. Lütken marinem. | Bille |
| | C. L. V. R. Nutzhorn indenrigsm. | Lehmann |
| | C. T. Engelstoft kultusm. | Monrad som kultusm. |
| | Simony justitsm. og midl. m. for Slesvig | Casse og Wolfhagen |
| 1864 8/1 | G. J. Quaade udenrigsm. | Monrad som udenrigsm. |
| — 24/1 | C. G. V. Johannsen m. for Slesvig | Simony som m. for Slesvig |
| — 10/5 | H. R. Carlsen indenrigsm. | Nutzhorn |
| — 18/5 | C. E. Reich krigsm. | Lundby |
| — 11/7 | <i>Bluhme konsejlspr.</i> , udenrigsm. og midl. m. for Holsten og Lauenborg | Monrad |
| | Hansen krigsm. | Reich |
| | C. G. N. David finansm. | Carlsen |
| | Tillisch indenrigsm. | Simony og Engelstoft |
| | E. S. E. Heltzen justits- og midl. kultusm. | |
| | Quaade og C. Moltke m. u. p. | |
| 1865 7/4 | C. J. C. Bræstrup justits- og kultusm. | Heltzen |
| — 6/11 | <i>C. E. Krag-Æuel-Vind-Frijs, konsejlspr.</i> og udenrigsm. | Bluhme, C. Moltke og Quaade. |
| | C. T. T. Rosenørn-Teilmann kultusm. | Bræstrup |
| | C. P. G. Leuning justitsm. | |
| | J. V. Neergård krigsm. | Hansen |
| | H. H. S. Grove marinem. | Lütken |
| | C. A. Fønnesbech finansm. | David |
| | J. B. S. Estrup indenrigsm. | Tillisch |
| 1866 17/8 | van Dockum marinem. | Grove |
| — 22/9 | V. R. Råsløff krigsm. | Neergård |
| 1867 21/7 | Rosenørn-Teilmann kultus- og justitsm. | Leuning |
| — 4/9 | P. C. Kierkegård kultusm. | Rosenørn-Teilmann som kultusm. |
| — 1/11 | O. F. Suenson marinem. | van Dockum |
| 1868 6/8 | A. Hansen kultusm. | Kierkegård |
| — 10/8 | Nutzhorn justitsm. | Rosenørn-Teilmann |
| 1869 22/9 | W. Haffner indenrigsm. | Estrup |
| | E. E. Rosenørn kultusm. | Hansen |
| | Råsløff krigs- og marinem. | Suenson |
| 1870 28/5 | <i>L. H. C. H. Holstein konsejlspr.</i> | Frijs |
| | O. D. Rosenørn-Lehn udenrigsm. | |
| | Fenger finansm. | Fønnesbech som finansm. |
| | Fønnesbech indenrigsm. | Haffner som indenrigsm. |
| | Krieger justitsm. | Nutzhorn |
| | Hall kultusm. | Rosenørn |
| | Haffner krigs- og marinem. | Råsløff |
| 1872 25/8 | Krieger justits- og finansm. | Fenger |
| — 22/6 | C. S. Klein justitsm. | Krieger som justitsm. |
| — 28/12 | C. A. F. Thomsen krigs- og marinem. | Haffner |
| 1873 21/5 | N. F. Ravn marinem. | Thomsen som marinem. |
| 1874 14/7 | <i>Fønnesbech konsejlspr.</i> og finansm. | Holstein og Krieger |
| | F. C. H. E. Tobiesen indenrigsm. | Fønnesbech som indenrigsm. |
| | J. J. A. Worsåe kultusm. | Hall |
| | Ravn marine- og krigsm. | Thomsen |

